
เทิดพระเกียรติจอมทัพไทย

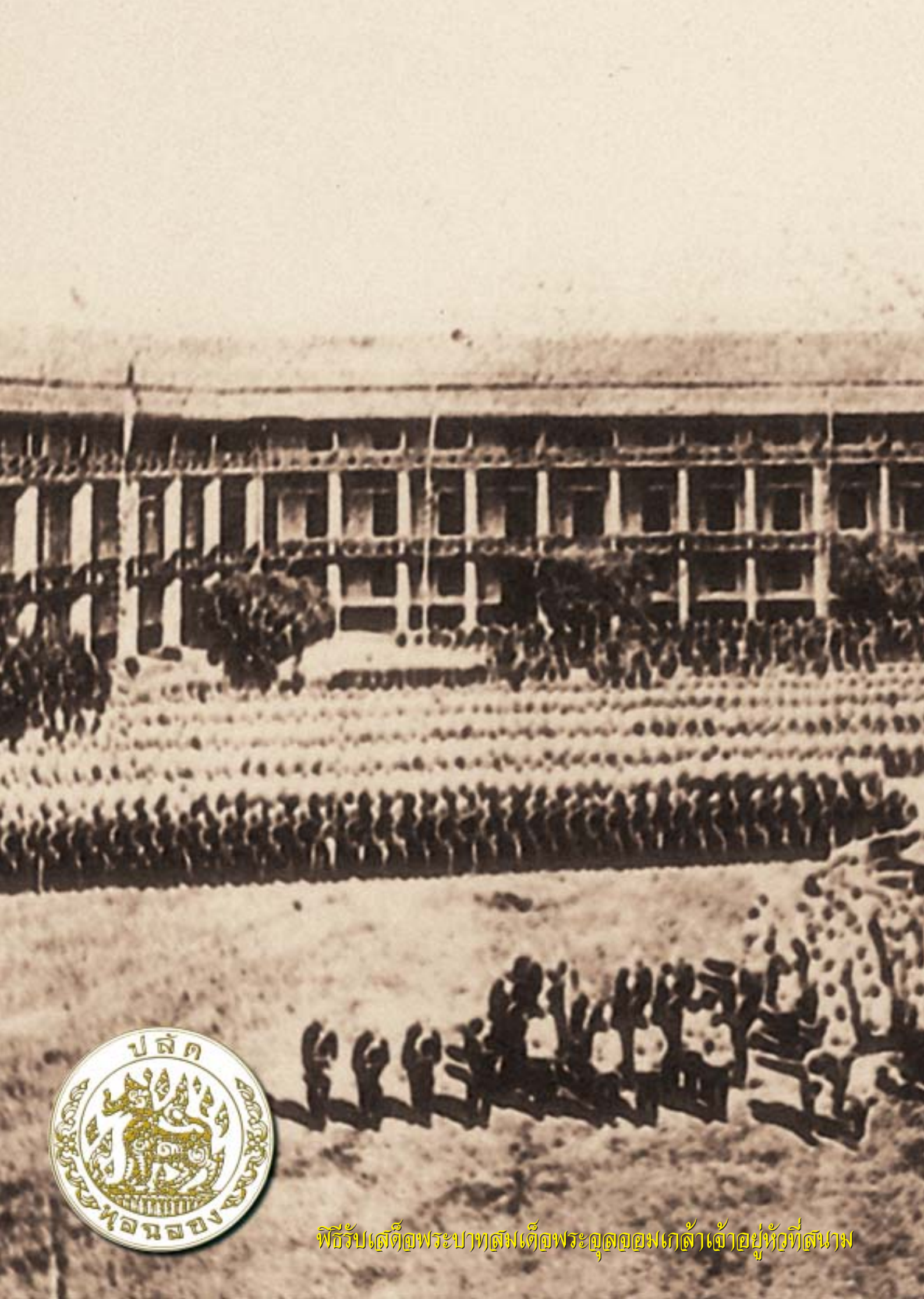

ปลัดกระทรวงการต่างประเทศ

พิธีรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระอุดมบรมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่สนาม

หญ้าในศาลาว่าการยุทธนาธิการ เมื่อวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๔๖

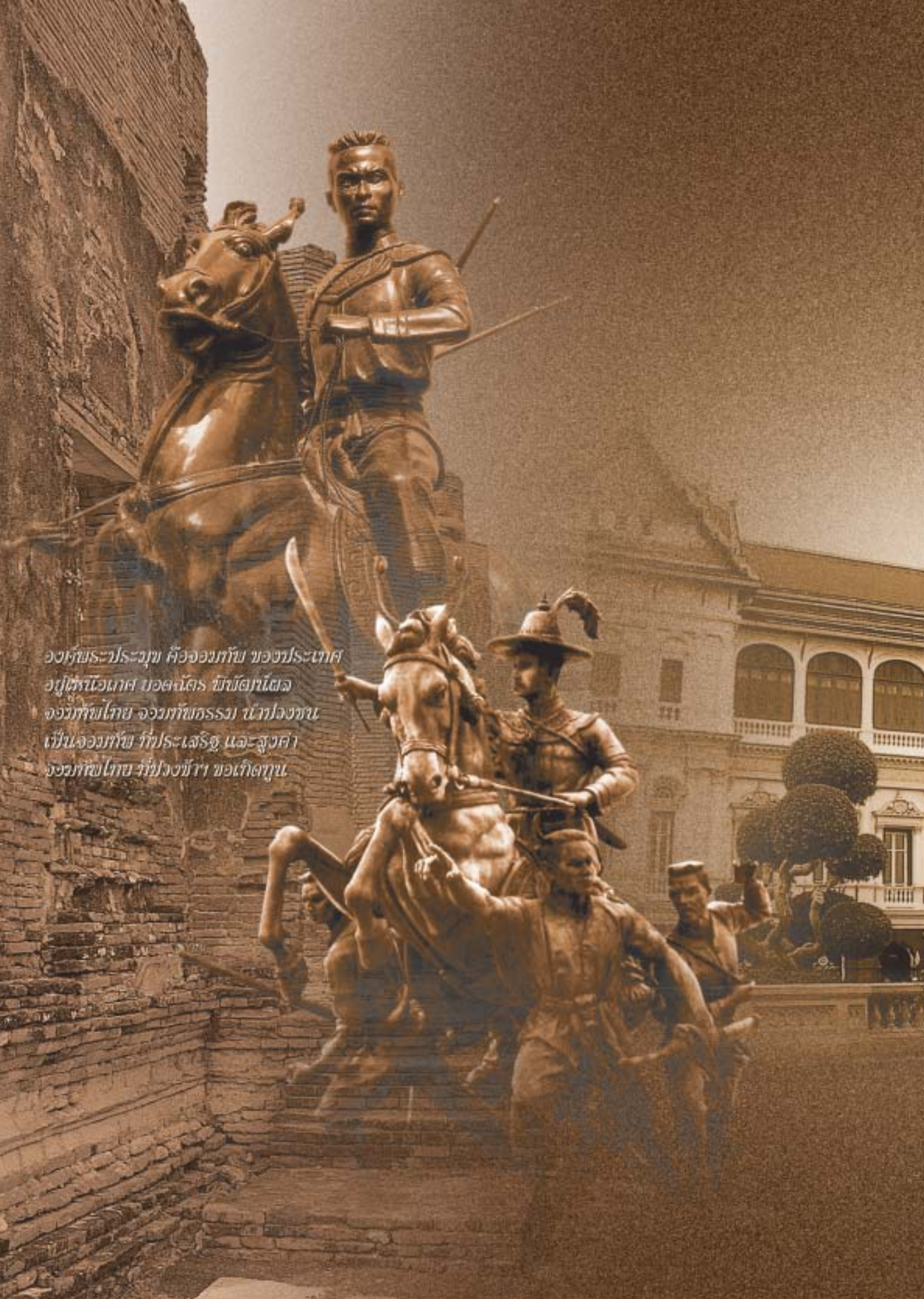

องค์พระประมุข คือจอมทัพ ของประเทศ
อยู่เหนือเกศ บอดฉัตร พัชพัฒน์ผล
จอมทัพไทย จอมทัพธรรม นำท่องทน
เป็นจอมทัพ ที่ประเสริฐ และสูงค่า
จอมทัพไทย ที่ปวงข้า ขอเกิดทุน

จอมทัพไทย

คำร้อง พ.อ.โชติภณ จันทร์อยู่
ทำนอง/เรียบเรียง พ.ต.อรรถวุฒิ มิ่งมิตร
ขับร้องโดย ข้าราชการ ดย.ทบ.

องค์พระประมุข คือจอมทัพ ของประเทศ
อยู่เหนือเกศ ยอดฉัตร พิพัฒน์ผล
จอมทัพไทย จอมทัพธรรม นำปวงชน
ทรงพระนาม ภูมิพล มหาราชา

เป็นตัวอย่าง ของผู้นำ ที่ล้ำเลิศ
เป็นจอมทัพ ที่ประเสริฐ และสูงค่า
ทรงเยี่ยมเยียน พสกนิกร ทุกเวลา
จอมทัพไทย ที่ปวงข้าฯ ขอเทิดทูน

ข้าพระบาท น้อมอภิวาท พระองค์ท่าน
จะจงรัก ภักดีมั่น มิเสื่อมสูญ
รักษาองค์ วงศ์จักรี ทวีคูณ
ให้ไอศูรย์ ทรงพระเกษม เปรมพระทัย

ขออัญเชิญ เทพไท้ ไทยทั่วหล้า
อีกองค์อินทร์ เทวา ทั้งปวงให้
มาปกป้อง คุ้มครอง จอมทัพไทย
ธ ประสงค์ ในสิ่งใด สัมฤทธิ์เทอญ (ทรงพระเจริญ)

Vocal

จอมทัพไทย

คำร้อง พ.อ.โชติภณ จันทร์อยู่
ทำนองและเรียบเรียง พ.ต.อรรถวุฒิ มิ่งมิตร
ขับร้องโดย ข้าราชการกองดุริยางค์ทหารบก

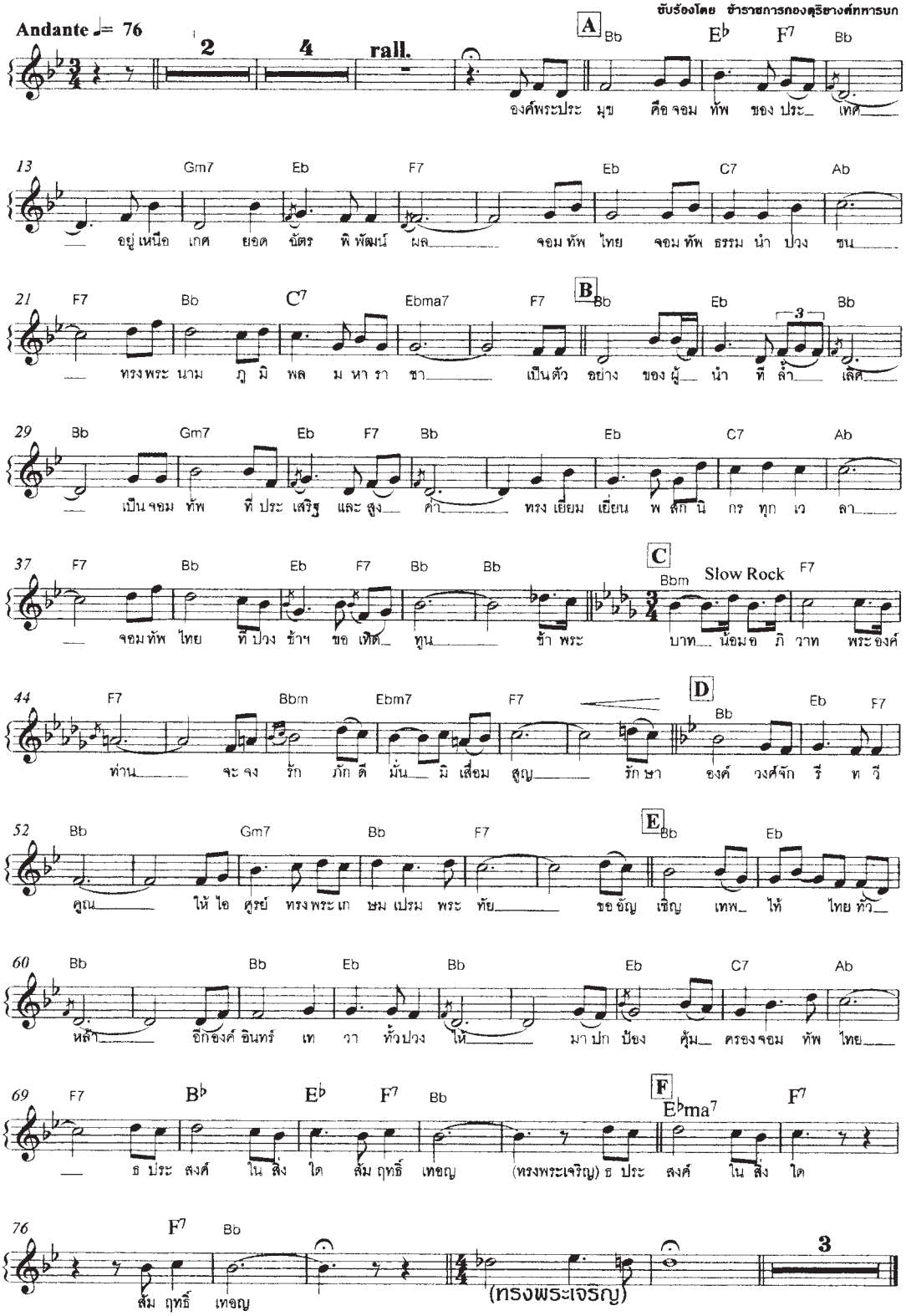

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช

จอมทัพไทย

นวมินทรมหาราชาศิรวาท

สัททุลลวิกกีฬิตฉันท์ ๑๙

⊙ สรวมชีพน้อมกมลาญชลีอัครมหิป	นบไท้นราธิป	จุฑา
⊙ จอมจักรินทรมกุฎวรุตม์วรกฤดา	ธรรมิกราชา	วิชัย
⊙ ทรงศรีศักดิวิสุทธิภุชพลไกร	จอมทัพสยามไท	อุทาร
⊙ จารีตขัตติยบรรพ์ประคัลภยุทธการ	ภูธร ธ เอาภาร	พิบูลย์
⊙ ดลกันดาลรณเขตพิเศษพิระอดุลย์	การุณยภาพพูน	อำพน
⊙ เอื้ออำรุงบริรักษ์พิทักษ์พลสกล	ภัยพาลผจญปอง	ประณุท
⊙ ทรงสาทรธุระสรรพ์คือขวัญนิกรยุธม์	แสนย์ภักดิราชดุจ	บิดร
⊙ เชิญไตรรัตนฤทธิ์ประสิทธิ์ทิพปวร	สุขโสตถิ์สถาพร	ผลิน
⊙ อันใดทรงพระประสงค์พระองค์นรบดินทร์	จุ่งสมพระทัยจิน-	ตนา
⊙ ครองไอศูรย์สิริฉัตรพิพัฒนวรา	จอมไท ธ ทีฆา-	ยุเทอญฯ

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อมขอเดชะ

ข้าพระพุทธเจ้า

พลเอก

(สัมพันธ์ บุญญานันต์)

ปลัดกระทรวงกลาโหม/ประธานกรรมการ

จัดทำหนังสือเทิดพระเกียรติจอมทัพไทย

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์โชษิตา มณีใส ร้อยกรอง)

ที่ รล ๐๐๐๔/ ๑๙๙๗

สำนักราชเลขาธิการ

พระบรมมหาราชวัง กทม. ๑๐๒๐๐

๙ ธันวาคม ๒๕๔๕

เรื่อง พระราชทานพระบรมราชานุญาต

เรียน ปลัดกระทรวงกลาโหม

อ้างถึง หนังสือที่ กห ๐๒๐๐.๑/๔๒๓ ลงวันที่ ๒๙ พฤศจิกายน ๒๕๔๕

ตามที่ท่านได้มีหนังสือขอให้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณา ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตเชิญพระบรมฉายาลักษณ์ และภาพพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ตามสำเนาที่แนบไป ลงพิมพ์ในหนังสือเฉลิมพระเกียรติจอมทัพไทย ที่สำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหมจัดทำขึ้น สำหรับเผยแพร่แก่หน่วยงานราชการและสถาบันการศึกษา ความแจ้งอยู่แล้ว นั้น

ได้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว พระราชทานพระบรมราชานุญาต

(ท่านผู้หญิงบุตรี วีระไวทยะ)

รองราชเลขาธิการ ปฏิบัติราชการแทน

ราชเลขาธิการ

กองข่าว

โทร ๐๒ ๒๒๕ ๓๔๕๗ - ๖๒ ต่อ ๓๔๐๓

โทรสาร ๐๒ ๒๒๔ ๓๒๙๗

ที่ รล 0010.3/ 1158

สำนักราชเลขาธิการ
สวนจิตรลดา กทม. 10303

17 มีนาคม 2546

เรื่อง พระราชทานพระราชานุญาต

เรียน ปลัดกระทรวงกลาโหม
(พลเอก สัมพันธ์ บุญญานันต์)

อ้างถึง หนังสือที่ กห 0201/8 ลงวันที่ 27 ธันวาคม 2545

ตามหนังสือที่อ้างถึง ขอให้นำความกราบบังคมทูลขอพระราชทานพระราชานุญาตอัญเชิญพระบรมฉายาลักษณ์และภาพพระราชกรณียกิจสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถลงพิมพ์ในหนังสือเทอดพระเกียรติจอมทัพไทย สำหรับมอบให้แก่หน่วยราชการและสถาบันการศึกษาใช้ประโยชน์ศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ ดังความแจ้งแล้ว นั้น

พระราชทานพระราชานุญาต.

ขอแสดงความนับถือ

(ท่านผู้หญิงมนัสนติย์ วณิกกุล)
ราชเลขานุการในพระองค์สมเด็จพระบรมราชินีนาถ

กองราชเลขานุการในพระองค์
สมเด็จพระบรมราชินีนาถ
โทร.0-2282-1182 ต่อ 9238

ที่ พว 0005.1/รล./ ๒๒๓๐

กองกิจการในพระองค์สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ฯ
สยามมกุฎราชกุมาร วังศุโขทัย
เลขที่ 904 ถนนสามเสน แขวงวชิรพยาบาล เขตดุสิต
กรุงเทพมหานคร 10300

๒๙ พฤศจิกายน 2545

เรื่อง ขอพระราชทานพระฉายาลักษณ์

เรียน ปลัดกระทรวงกลาโหม

อ้างถึง หนังสือที่ กห 0200.1/401 ลงวันที่ 4 พฤศจิกายน 2545

สิ่งที่ส่งมาด้วย 1. พระฉายาลักษณ์ จำนวน 3 ภาพ
2. พระราชกรณียกิจทางด้านกิจการทหาร จำนวน 12 ภาพ

ตามหนังสือที่อ้างถึง สำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม ใคร่ขอพระราชทานพระฉายาลักษณ์ของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ฯ สยามมกุฎราชกุมาร ในฉลองพระองค์ ชุด ทหารบก ,ทหารเรือ และทหารอากาศ ที่เกี่ยวกับพระราชกรณียกิจทางด้านกิจการทหาร สำหรับเชิญไปลงพิมพ์ในหนังสือเทิดพระเกียรติจอมทัพไทย เพื่อเฉลิมพระเกียรติในฐานะที่ทรงเป็นพระบรมโอรสาธิราช ฯ สยามมกุฎราชกุมาร ความละเอียดตามอ้างถึง นั้น

กองกิจการในพระองค์สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ฯ สยามมกุฎราชกุมาร ได้นำความกราบบังคมทูลทราบฝ่าละอองพระบาทแล้ว พระราชทานพระราชานุญาตตามที่ขอรับพระมหากรุณาธิคุณ

จึงเรียนมาเพื่อโปรดทราบ

ขอแสดงความนับถือ

พลอากาศเอก

(สถิตย์พงษ์ สุขวิมล)
ราชเลขานุการในพระองค์
สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ฯ สยามมกุฎราชกุมาร

สารบรรณทั่วไป
โทร. 0 2241 – 9827

ที่ รล ๐๐๐๘/ ๕๖๕๗

สำนักราชเลขาธิการ
สวนจิตรลดา กทม. ๑๐๓๐๓

๒๔ ธันวาคม ๒๕๔๕

เรื่อง พระราชทานพระฉายาลักษณ์
เรียน ปลัดกระทรวงกลาโหม
อ้างถึง หนังสือที่ กห ๐๒๐๑/๒๐๐๐ ลงวันที่ ๖ ธันวาคม ๒๕๔๕

ตามที่มีหนังสือขอให้นำความกราบบังคมทูล ขอพระราชทานพระฉายาลักษณ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี ในฉลองพระองค์ทหารบก ทหารเรือ ทหารอากาศ และภาพพระราชกรณียกิจที่เกี่ยวกับกิจการทหาร เพื่อเชิญลงพิมพ์ในหนังสือเทิดพระเกียรติจอมทัพไทย เผยแพร่ให้แก่หน่วยงานราชการ สถาบันการศึกษาได้ใช้ประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ ซึ่งสำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม ได้จัดทำขึ้นเพื่อเทิดพระเกียรติพระมหากษัตริย์ในฐานะที่ทรงเป็นจอมทัพไทยตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ปัจจุบัน ความแจ้งอยู่แล้ว นั้น

ได้นำความกราบบังคมทูลทราบฝ่าละอองพระบาทแล้ว พระราชทาน

จึงเรียนมาเพื่อขอได้โปรดส่งเจ้าหน้าที่เข้าไปติดต่อในรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องนี้กับส่วนช่างภาพส่วนพระองค์ สวนจิตรลดา โดยตรงต่อไปด้วย ทั้งนี้ ได้แจ้งให้รองเลขาธิการพระราชวัง ฝ่ายกิจกรรมพิเศษ ผู้ควบคุมส่วนช่างภาพส่วนพระองค์ ทราบด้วยแล้ว

ขอแสดงความนับถือ

(ท่านผู้หญิงมนีสนิตย์ วณิกกุล)
ราชเลขานุการในพระองค์สมเด็จพระบรมราชินีนาถ

กองงานในพระองค์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ
สยามบรมราชกุมารี
โทร. ๐๒ ๒๘๐ ๓๕๘๑ - ๕ ต่อ ๖๕๒ โทรสาร. ๐๒ ๒๘๐ ๑๖๓๕

ที่ รล 0007/ 0183

กองงานในพระองค์สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ
เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี
อาคารสถาบันวิจัยจุฬาภรณ์
ถนนวิภาวดีรังสิต หลักสี่
กรุงเทพฯ 10210

4 กุมภาพันธ์ 2546

เรื่อง สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี พระราชทานพระฉายาลักษณ์

เรียน ปลัดกระทรวงกลาโหม
(พลเอกสัมพันธ์ บุญญานันต์)

อ้างถึง หนังสือสำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม ที่ กห 0201/2003 ลงวันที่ 6 ธันวาคม 2545

สิ่งที่ส่งมาด้วย 1. พระฉายาลักษณ์ ขนาด 4" x 6" จำนวน 2 พระรูป
2. พระฉายาลักษณ์ ขนาด 5" x 7" จำนวน 6 พระรูป

ตามที่ท่าน ได้มีหนังสือขอพระราชทานพระฉายาลักษณ์ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณ-วลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี ในฉลองพระองค์ชุด ทหารบก ทหารเรือ และทหารอากาศ ที่เกี่ยวกับพระกรณียกิจทางด้านกิจการทหาร เพื่อเชิญลงพิมพ์ในหนังสือเทิดพระเกียรติจอมทัพไทย ความละเอียดตามหนังสือที่อ้างถึงแล้วนั้น

ในการนี้ พระราชทานพระฉายาลักษณ์ จำนวน 8 พระรูป ตามที่ได้เชิญมาพร้อมนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดทราบ

ขอแสดงความนับถือ

(นางรสกร พัฒนศักดิ์ภิญโญ)
วิทยากร 7
รักษาการในตำแหน่ง ผู้อำนวยการกองงานในพระองค์
สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี

ฝ่ายบริหารงานทั่วไป
โทรศัพท์ (02) 574-0595-6
โทรสาร (02) 574-0612

คำปรารภ

ประเทศไทยดำรงเอกราชยั่งยืนและมีความเจริญรุ่งเรืองก้าวหน้า ประชาชนชาวไทยล้วนมีความผาสุกร่มเย็นตลอดมาทุกยุคทุกสมัยตราบจนปัจจุบัน เนื่องด้วยเดชะพระบารมีและพระบุญญาธิการในสมเด็จพระบูรพมหากษัตราธิราชเจ้า และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ซึ่งล้วนเป็นพระมหาวีรกษัตริย์ ทรงสร้างสรรค์ประเทศและปกป้องพระราชอาณาจักรให้พ้นภัยจากอริราชศัตรู ตลอดจนทรงกระทำสงครามขจัดความยากจนของอาณาประชาราษฎร์ทั่วทุกภูมิภาค นับว่าเป็นบุญกุศลอันยิ่งใหญ่ของชาวไทยทั้งมวลที่ได้เกิดและอยู่ในผืนแผ่นดินนี้ ภายใต้พระบารมีคุ้มเกล้าคุ้มกระหม่อมร่มเย็นเป็นสุขตลอดมา

นับแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเมื่อพุทธศักราช ๒๔๘๙ ตราบจนปัจจุบัน ได้ทรงยึดมั่นในทศพิธราชธรรม ตามพระปฐมบรมราชโองการที่ว่า "**เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม**" ด้วยน้ำพระราชหฤทัยเปี่ยมด้วยพระเมตตาคุณ เอื้ออาทรทวยราษฎร์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระวิริยะอุตสาหะบำเพ็ญพระราชกรณียกิจนานัปการเพื่อบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่พสกนิกร โดยมิได้ทรงย่อท้อต่อความยากลำบากตรากตร้ำพระวรกาย และด้วยพระอัจฉริยภาพและพระปรีชาญาณอันสุขุมคัมภีรภาพ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาริเริ่มโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริหลากหลายสาขามากกว่าสามพันโครงการ ทั้งยังพระราชทานแนวทาง "เศรษฐกิจพอเพียง" เพื่อให้พสกนิกรไทยทุกระดับสามารถดำรงชีพด้วยความสุขบนเส้นทางสายกลาง รวมทั้งได้ทรงพระกรุณาพระราชทานแนวทางการประกอบอาชีพเกษตรกรรม "ทฤษฎีใหม่" ยกระดับฐานะความเป็นอยู่ของเกษตรกรไทย พระบรมเดชานุภาพแผ่ไพศาลบันดาลความอุดมสมบูรณ์ ความมั่นคงและความเจริญสถาพรแก่บ้านเมืองไทยทั่วทุกภูมิภาค ทรงขจัดปัดเป่าวิกฤตภัยจากธรรมชาติ และวิกฤตภัยทางการเมืองมาโดยตลอด พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงเป็นพระผู้สถิตในดวงใจของปวงชนชาวไทยตลอดมา

เนื่องด้วยพุทธศักราช ๒๕๔๕ เป็นปีมหามงคลที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ ๗๕ พรรษา ด้วยความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อมหาที่สุดมิได้ กระทรวงกลาโหม โดย พลเอก สัมพันธ์ บุญญานันต์ ปลัดกระทรวง จึงจัดทำหนังสือ **เทิดพระเกียรติจอมทัพไทย** นี้ขึ้น เพื่อสำแดงความจงรักภักดี และเพื่อเทิดพระเกียรติคุณพระมหากษัตราธิราชเจ้าผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐยิ่งของปวงชนชาวไทย ให้ไพศาลและยั่งยืนยงอยู่ตราบจิรัฐติกาล

/หวังว่าหนังสือ ...

หวังว่าหนังสือ **เทิดพระเกียรติจอมทัพไทย** นี้จะอำนวยประโยชน์สมตามวัตถุประสงค์ของกระทรวงกลาโหม และจะเป็นเครื่องปลูกจิตสำนึกของคนในชาติโดยเฉพาะเยาวชนไทย ให้ตระหนักในความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ ตลอดจนมีความรักและหวงแหน ร่วมมือร่วมใจกันสร้างสรรค์ความเจริญรุ่งเรืองร่มเย็นเป็นสุขให้เกิดแก่แผ่นดินไทย เจริญรอยตามเบื้องพระยุคลบาทพระมหากษัตราธิราชเจ้าทุกพระองค์ที่ได้ทรงพระวิริยะอุตสาหะสร้างสรรค์ประเทศชาติไว้เป็นมรดกอันยิ่งใหญ่แก่ปวงชนชาวไทย

พันตำรวจโท

(ทักษิณ ชินวัตร)

นายกรัฐมนตรี

คำปรารภ

การที่ประเทศชาติมีความมั่นคงธำรงความเป็นเอกราช อธิปไตย และบูรณภาพแห่งราชอาณาจักรไว้ได้ตลอดห้วงเวลาในประวัติศาสตร์อันยาวนานกว่า ๗๐๐ ปี ก็ด้วยพระบุญญาธิการแห่งองค์พระมหากษัตริย์ผู้ทรงพระราชฐานะ**จอมทัพไทย**ที่ทรงเป็นพระประมุขของชาติ และทรงพระบรมเดชานุภาพ อเนกอนันต์จนปวงชนชาวไทยทุกคนทุกหมู่เหล่าซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณ เต็มไปด้วยความจงรักภักดี เคารพเทิดทูนแด่ **สมเด็จพระบูรพกษัตริยาธิราชเจ้า** และพร้อมที่จะสละชีวิตเพื่อเป็นราชพลีได้ทุกเมื่อ โดยเฉพาะทหารทุกหมู่เหล่าสำนึกอย่างยึดมั่นแก่ใจว่าทหารพร้อมที่จะปกป้องพิทักษ์รักษา และทำนุบำรุงเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ตลอดไป

ในอดีตยุคล่าอาณานิคมชาติไทยมีความอยู่รอดปลอดภัยจากการตกเป็นเมืองขึ้นของชาติตะวันตกด้วยพระปรีชาญาณแห่งองค์บูรพกษัตริยาธิราชเจ้าที่**ทรงใช้ยุทธศาสตร์ในการรักษาเอกราช** ต่อมาในยุคสงครามเย็นที่กระแสการพัฒนาได้กลายเป็นอุดมการณ์ใหม่ จำเป็นต้อง**มีการผสานยุทธศาสตร์ของการอยู่รอดกับการอยู่ดี**ท่ามกลางความผันผวนตึงเครียด และการต่อสู้ด้วยกำลังอาวุธอย่างรุนแรง ชาติไทยสามารถยืนหยัดเผชิญภัยอันตรายต่าง ๆ จนเป็นที่ประจักษ์กันทั่วไปว่าแทนที่ประเทศไทยจะกลายเป็นรัฐที่ล้มเป็นทอด ๆ ตา**มทฤษฎีโดมิโน** ไทยกลับมีความแข็งแกร่งมากขึ้นเป็นลำดับ ทั้งนี้ด้วยสังคมไทยเป็นสังคมที่รักความสงบสุข **มีศูนย์รวมแห่งความภักดี**คือสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราชองค์พระประมุขผู้ทรงปกเกล้าเหล่าพสกนิกรชาวไทยมาจนถึงปัจจุบันเกือบ ๕๗ ปี พระองค์ทรงสมานความรักความสามัคคี และทรงสร้างฉันทานุมัติระหว่างทุกส่วนในชาติ โดยทรงนำชาติ ประชาชน ฝ่าฝันอุปสรรคนานัปการอย่างต่อเนื่องตลอดเวลาที่ชาติไทยประสบอุปสรรครอบด้าน ในการพระราชทานความช่วยเหลือพสกนิกรของพระองค์ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ และพระบรมวงศานุวงศ์ ได้ทรงตรากตรำพระวรกายในการช่วยเหลือพสกนิกรของพระองค์ท่านมาโดยตลอดด้วยพระองค์จะแปรพระราชฐานเพื่อทรงเยี่ยมราษฎร และทอดพระเนตรความก้าวหน้าของโครงการตามพระราชดำริอยู่ตลอดเวลา ทรงเป็นผู้นำในการแก้ปัญหาความยากจนในชนบทส่งผลทางเศรษฐกิจ และทำให้เกิดความสามัคคีระหว่างคนในชาติ จนในที่สุดประเทศไทยได้สร้างเกียรติประวัติในประชาคมโลก ด้วยการเอาชนะสงครามปฏิวัติของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยด้วยสันติวิธีคือ **ยุทธศาสตร์พัฒนา** นอกจากนั้นยังได้ทรงนำประเทศสู่ความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ โดยทรงวางรากฐานด้วยการพระราชทานแนวพระราชดำริในการสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ เช่น การสร้างถนน การเตรียมแหล่งน้ำ การแก้ปัญหาจราจร พระราชทานการศึกษาและการสร้างความอยู่ดีกินดีของประชาชนแบบเศรษฐกิจพอเพียง เป็นต้น

ด้วยในมหามงคลสมัยที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเจริญพระชนมายุครบ ๗๕ พรรษา ในปีพุทธศักราช ๒๕๔๕ ด้วยความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อมหาที่สุดมิได้ พลเอก สัมพันธ์ บุญญานันต์ ปลัดกระทรวงกลาโหม ได้จัดทำหนังสือเทิดพระเกียรติจอมทัพไทยขึ้น เพื่อแสดงความจงรักภักดี และเพื่อเทิดพระเกียรติคุณสมเด็จพระบูรพกษัตริยาธิราชผู้ทรงเป็นจอมทัพไทยที่ทรงปกครองและปกเกล้าอาณาประชาราษฎร์ ให้แผ่ไพศาลตลอดนิรันดร์กาล

จึงหวังเป็นอย่างยิ่งว่าหนังสือเทิดพระเกียรติจอมทัพไทยจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ชาติไทยและใช้เป็นประโยชน์ทางการศึกษาเอกลักษณ์การทหารของแผ่นดินไทยสืบต่อไป

พลเอก

(ชวลิต ยงใจยุทธ)
รองนายกรัฐมนตรี
อดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม

คำปรารภ

ผมมีความรู้สึกยินดีอย่างมาก ที่สำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม โดย พลเอก สัมพันธ์ บุญญานันต์ ปลัดกระทรวงกลาโหม ริเริ่มให้มีการรวบรวม พระราชประวัติ พระราชกรณียกิจ เหตุการณ์สำคัญๆ โดยเฉพาะด้านการทหารของสมเด็จพระบูรพมหากษัตราธิราชเจ้าและพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ไว้เป็นหลักฐานในหนังสือ **“เทิดพระเกียรติจอมทัพไทย”** เพื่อเป็นเอกสารอันเป็นหลักฐานสำคัญตามประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับพระปรีชาสามารถขององค์พระมหากษัตริย์ไทยที่ดำรงอยู่ในพระราชฐานะองค์พระประมุขและจอมทัพไทย ที่ทรงปกครองและปกเกล้าปกกระหม่อมเหล่าอาณาประชาราษฎร์ให้พ้นภัยจากอริราชศัตรู เกิดความผาสุขร่มเย็น เกิดความมั่นคง และความเป็นปึกแผ่นของราชอาณาจักรไทยสืบเนื่องกันมาจนถึงทุกวันนี้

เนื่องในมหามงคลสมัยที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราชทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ ๗๕ พรรษา ในพุทธศักราช ๒๕๔๕ เพื่อเป็นการแสดงความจงรักภักดี และสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ อันหาที่สุดมิได้ ที่มีต่อกองทัพไทยและปวงชนชาวไทยทุกหมู่เหล่า สำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม จึงได้จัดทำหนังสือเทิดพระเกียรติจอมทัพไทย เพื่อถวายแด่องค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยได้อัญเชิญพระราชประวัติ พระราชกรณียกิจ ที่ทรงบำเพ็ญตั้งแต่ต้นรัชกาลถึงปัจจุบันบางส่วนลงพิมพ์เพื่อเทิดพระเกียรติคุณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ให้เป็นที่ประจักษ์แก่ปวงชนทั่วไป

หวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือเทิดพระเกียรติจอมทัพไทยเล่มนี้ จักเป็นหนังสือที่ดีมีคุณค่าและเป็นหนังสือที่อำนวยประโยชน์แก่ผู้สนใจทั่วไปเป็นอย่างยิ่ง

พลเอก

(ธรรมรักษ์ อิศรางกูร ณ อยุธยา)

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม

คำนำ

โดยที่กระผมเป็นทหารอาชีพของชาติ รับราชการเป็นระยะเวลา ๔๒ ปี นับตั้งแต่เป็นนักเรียนเตรียมทหารเมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๐๔ จนได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมแต่งตั้งให้เป็นปลัดกระทรวงกลาโหม ตั้งแต่วันที่ ๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๔๔ และจะเกษียณอายุราชการตั้งแต่วันที่ ๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๔๖ กระผมมีความสนใจประวัติศาสตร์ตั้งแต่เยาว์วัย และโดยเฉพาะประวัติศาสตร์ชาติไทย ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยจนถึงปัจจุบัน ทำให้ทราบว่า**ชาติไทย**ของเราสามารถดำรงความเป็นเอกราชได้จนถึงทุกวันนี้ด้วยพระบารมีแห่งบูรพมหากษัตริยาธิราช ที่ได้ทรงนำกำลังทหารออกรบต่อสู้อริราชศัตรูเพื่อปกป้องเอกราชและดินแดนไว้เป็นมรดกแก่อนุชนรุ่นหลังมาจนถึงทุกวันนี้

นับเป็นบุญของพวกเราปวงชนชาวไทยทั้งมวลที่ได้เกิดมาภายใต้ร่มพระบรมโพธิสมภารแห่งพระมหากษัตริย์ไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระมหากรุณาธิคุณแห่งองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ซึ่งเป็นองค์พระประมุขของชาติและทรงเป็นจอมทัพ ซึ่งทรงไว้ด้วยทศพิธราชธรรม ที่ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจด้วยพระวิริยะอุตสาหะ อดทน และเสียสละด้วยความตรากตรำ โดยมิได้เห็นแก่ความเหนื่อยยากแต่ทรงเพื่อให้อาณาประชาราษฎร์อยู่เย็นเป็นสุขและประเทศชาติเจริญก้าวหน้าโดยตลอดนับแต่ทรงครองสิริราชสมบัติ ดังปฐมพระบรมราชโองการ **“เราจะครองแผ่นดินโดยธรรมเพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม”** และทรงเป็นพระมหากษัตริย์ ทรงปกเกล้าเหล่าพสกนิกร โดยได้เสด็จพระราชดำเนินไปทุกท้องถิ่น เป็นท้องที่ห่างไกลทุรกันดารเพียงใดก็มิได้ทรงย่อท้อ เสด็จไปเยี่ยมเยียนขจัดปัดเป่าความทุกข์ ความยากไร้แก่ทวยราษฎร์โดยมิทรงรังเกียจ แสดงให้ประจักษ์ถึง**จริยวัตรอันงดงาม** และ**น้ำพระราชหฤทัย**ที่เปี่ยมล้นด้วยพระเมตตาธรรมที่ล้ำเลิศ พระเกียรติคุณเป็นที่ประทับใจแก่มวลพสกนิกรไทยและชาวต่างประเทศที่ได้พึ่งพระบรมโพธิสมภารโดยทั่วถึง

ด้วยสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณอย่างหาที่เปรียบมิได้ เพื่อแสดงความจงรักภักดีและเป็นการเทิดพระเกียรติคุณพระมหากษัตริย์ และเนื่องในมหามงคลสมัยที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศร รามาธิบดี จักรีนฤบดินทร สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงเจริญ**พระชนมายุ**ครบ ๗๕ พรรษา ในปีพุทธศักราช ๒๕๔๕ กระผมและคณะกรรมการจัดทำหนังสือเทิดพระเกียรติจอมทัพไทย ขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาส น้อมเกล้าน้อมกระหม่อมจัดพิมพ์หนังสือ **เทิดพระเกียรติจอมทัพไทย**

เพื่อเฉลิมพระเกียรติและเผยแพร่พระเกียรติคุณยิ่งใหญ่ไพศาลที่ทรงมีต่อพสกนิกรชาวไทย ในการทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจนานัปการ เพื่อรักษาเอกราชความมั่นคงของประเทศ ตลอดจนเพื่อการบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ทวยราษฎร์และถวายเป็นราชสักการะแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และขอพระราชทานถวายพระพรชัยมงคล จงทรงพระเจริญยิ่งยืนนาน ทรงเป็นมิ่งขวัญแห่งอาณาประชาราษฎร์สืบไปตลอดกาลนิรันดร์

การใช้ชื่อหนังสือนี้ว่า **“เทิดพระเกียรติจอมทัพไทย”** นั้น ได้พิจารณาจากคำศัพท์ที่ใช้แทนองค์พระมหากษัตริย์ซึ่งทรงพระราชภารกิจด้วยกัน ๕ ลักษณะ คือ พระเจ้าอยู่หัว พระเจ้าแผ่นดิน ธรรมราชา เจ้าชีวิต และพระมหากษัตริย์

กระผมหวังเป็นอย่างยิ่งว่าหนังสือเล่มนี้จะเป็นข้อมูลประวัติศาสตร์ชาติไทยสำหรับศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์โดยเฉพาะพระเกียรติคุณอันจะทำให้เกิดความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณแห่งจอมทัพไทย และเกิดความรักและความสามัคคีขึ้นในชาติ ตลอดจนเกิดเป็นพลังรักชาติ เพื่อจรรโลงชาติไทยและวัฒนธรรมอันดีงามให้อยู่คู่คนไทยและสังคมไทยตลอดไป

กระผมขอขอบคุณคณะกรรมการฯ และผู้ที่เกี่ยวข้องในการจัดทำหนังสือเทิดพระเกียรติจอมทัพไทยทุกท่าน ที่ได้มีส่วนร่วมในการจัดทำหนังสือจนสำเร็จลุล่วงด้วยดี ความบกพร่องผิดพลาดที่อาจเกิดขึ้น กระผมและคณะกรรมการฯ ขออภัยและยินดีน้อมรับไว้ด้วยความยินดี

พลเอก

ปลัดกระทรวงกลาโหม/ประธานคณะกรรมการจัดทำหนังสือ
เทิดพระเกียรติจอมทัพไทย

คำชี้แจง

สถาบันพระมหากษัตริย์ คนไทย และสังคมไทย มีความผูกพันเกี่ยวข้องดำรงอยู่คู่กันมาตั้งแต่สร้างชาติขึ้นมาครั้งแรก เป็นชาติที่มีเอกราชในช่วงเวลานานกว่า ๗๐๐ ปี ความเป็นชาติไทยได้ดำรงผ่านยุคสมัยถึง ๔ สมัย คือ สุโขทัย อยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ แต่ละราชธานีพระเจ้าแผ่นดินทรงทำหน้าที่ปกครองและปกป้องอาณาประชาราษฎร์ด้วยทศพิธราชธรรม ทรงนำความสงบสุขร่มเย็นให้เกิดขึ้นในแผ่นดินของพระองค์ แม้นยาม **มีศึกสงคราม** พระองค์จะทรงทำหน้าที่**จอมทัพ**ทรงเป็นผู้นำของประชาชนในสนามรบปกป้องเอกราชของชาติ ให้ดำรงอยู่คู่แผ่นดินไทย ในยามสงบพระมหากษัตริย์ทรงทำหน้าที่ปกครองดูแลบำบัดทุกข์และบำรุงสุขให้แก่ทวยราษฎร์ ดังนั้น สถาบันพระมหากษัตริย์นับเป็นเสาหลักที่ค้ำจุนความอยู่รอดปลอดภัยของประเทศชาติมาตั้งแต่โบราณกาล ทรงมีบทบาทสำคัญโดยตรงต่อการสร้างชาติ ดำรงชาติ และ**พัฒนาชาติ** เกิดความเจริญรุ่งเรือง ทัดเทียมกับอารยประเทศ การดำรงความเป็นเอกราชของชาติไทยตั้งแต่สร้างชาติจนถึงปัจจุบันด้วยพระบารมีแห่งบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้าที่ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณ

ในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราชทรงเจริญพระชนมายุครบ ๗๕ พรรษา ในปีพุทธศักราช ๒๕๔๕ นับเป็นมหามงคลสมัยที่มีความสำคัญยิ่งต่อพสกนิกรชาวไทยทุกหมู่เหล่า ยังความปลาบปลื้มปีติยินดีแก่ชาวไทยและชาวต่างประเทศที่มาพึ่งพระบรมโพธิสมภารโดยทั่วหน้า ด้วยสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อมหาที่สุดมิได้

ตลอดระยะเวลา ๕๗ ปีแห่งการดำรงสิริราชสมบัติเป็นที่ประจักษ์ชัดเจนว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นหนึ่งเดียวในบรรดาพระมหากษัตริย์ในโลกและในประวัติศาสตร์ชาติไทยที่ทรงครองราชย์นานที่สุด และทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงงานหนักที่สุดในโลก ด้วยทรงมีพระราชปณิธานหลักแน่วแน่ในการแก้ปัญหาความเดือดร้อนให้ประชาชนอยู่ดีกินดีพ้นความยากลำบากด้วยทรงปฏิบัติพระราชภารกิจในการพัฒนา โดยทรงเข้าถึงจิตใจประชาชนอย่างถ่องแท้เพื่อช่วยเหลือราษฎรให้เกิดผลสำเร็จเป็นรูปธรรมมาตั้งแต่ต้นรัชกาล เพียงเพื่อให้อาณาประชาราษฎร์ของพระองค์มีความผาสุกประเทศชาติเจริญทัดเทียมกับนานาอารยประเทศ

ด้วยความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณนานัปการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีต่อพสกนิกรปวงชนชาวไทยดังกล่าวและเพื่อเป็น**การแสดงความจงรักภักดีเคารพเทิดทูนสูงสุด**แด่สมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราช และเพื่อให้เกิดความรักชาติในหมู่ปวงประชาชาวไทย พลเอก สัมพันธ์ บุญญานันต์ ปลัดกระทรวงกลาโหม ได้แต่งตั้งคณะกรรมการจัดทำหนังสือประวัติศาสตร์ชาติไทยเกี่ยวกับกำเนิดชาติไทยและสถาบันพระมหากษัตริย์ และเรียกชื่อหนังสือว่า **“เทิดพระเกียรติจอมทัพไทย”**

สาระที่ปรากฏในหนังสือเล่มนี้เป็นการนำเสนอบทความเพื่อให้อ่านวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์อย่างเป็นระบบ และเรียบเรียงเป็นเอกสารวิชาการรวมทั้งมีการอ้างอิงประกอบให้เป็นเครื่องยืนยันถึงความภาคภูมิใจของคนไทยทุกหมู่เหล่าที่มีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์และแด่องค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ผู้ประเสริฐของปวงชนชาวไทย

การจัดทำหนังสือ **“เทิดพระเกียรติจอมทัพไทย”** นอกจากจะได้รับความร่วมมือจากนักวิชาการผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นอนุกรรมการจัดทำข้อมูลในการเขียนมาเรียบเรียงบทความ การตรวจสอบการจัดพิมพ์และการบรรณาธิการในทุกขั้นตอนแล้ว หนังสือเล่มนี้บรรลุเป้าหมายโดยสมบูรณ์ด้วยพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมฉายาลักษณ์ ภาพพระราชกรณียกิจในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี อัญเชิญลงพิมพ์ ในหนังสือนี้ คณะบรรณาธิการขอขอบคุณสำนักพระราชวัง สำนักราชเลขาธิการ ที่ให้ความอนุเคราะห์ ช่วยเหลือเป็นอย่างดี มา ณ โอกาสนี้

คณะบรรณาธิการหนังสือเทิดพระเกียรติจอมทัพไทย

สารบัญ

คำนำ (๑)

คำชี้แจง (๒)

บทที่ ๑ สถาบันพระมหากษัตริย์กับกองทัพไทย

- การตั้งถิ่นฐานของคนไทย ๕
- หลักฐานจากการศึกษาทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี ๘
- การทหารก่อนสมัยสุโขทัยถึงปัจจุบัน ๓๓
- การทหารสมัยก่อนสุโขทัย ๓๕
- การทหารสมัยสุโขทัย ๓๙
- การทหารสมัยอยุธยา ๔๗
- การทหารสมัยธนบุรี ๖๑
- การทหารสมัยรัตนโกสินทร์
  - รัชกาลที่ ๑ - ๔ ๖๗
  - รัชกาลที่ ๕ - ๗ ๙๕
  - รัชกาลที่ ๘ - ๙ ๑๕๒

บทที่ ๒ พระมหากษัตริย์ไทย พระราชประวัติ และพระราชกรณียกิจสังเขป

- พระมหากษัตริย์ในฐานะจอมทัพไทย ๑๘๒
- พระมหากษัตริย์สมัยสุโขทัย ๑๘๗
- พระมหากษัตริย์สมัยอยุธยา ๒๐๗
- พระมหากษัตริย์สมัยธนบุรี ๒๘๙
- พระมหากษัตริย์สมัยรัตนโกสินทร์ ๓๐๑

บทที่ ๓ จอมทัพไทยองค์ปัจจุบัน

- พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดชมหาราช
  - พระราชประวัติ ๓๖๗
  - พระราชกรณียกิจ ๓๘๐

พระบรมวงศ์

- สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ
  - พระราชประวัติ ๔๒๑
  - พระราชกรณียกิจ ๔๒๕

สารบัญ

- สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ สยามมกุฎราชกุมาร
  - พระราชประวัติ ๔๔๓
  - พระราชกรณียกิจ ๔๕๗
- สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธร รัฐสีมาคุณากรปิยชาติ สยามบรมราชกุมารี
  - พระราชประวัติ ๔๗๗
  - พระราชกรณียกิจ ๔๘๓
- สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี
  - พระราชประวัติ ๔๙๑
  - พระราชกรณียกิจ ๔๙๔

ภาคผนวก

- ความหมายจอมทัพ ๕๐๓
- กฎหมายเกี่ยวกับจอมทัพ ๕๐๖
- เครื่องแบบจอมทัพ ๕๐๘
- คทาจอมทัพ ๕๑๓
- พระแสงกระบี่องค์ปัจจุบัน ๕๒๕
- เครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีศักดิ์รามาธิบดี ๕๒๗

บรรณานุกรม

- คณะกรรมการและอนุกรรมการจัดทำหนังสือ ๕๓๑

บทที่ ๒

สถาบันพระมหากษัตริย์กับกองทัพไทย

มหาอาณาจักรไทย

หากสยามยังอยู่ ยั้งยืนยง เราก็เหมือนอยู่คง ชีพด้วย หากสยามพินาศลง ไทยอยู่ ได้ฤๅ เราก็เหมือน มอดม้วยหมด สิ้นสกุลไทย

ไทย ไทย ไทย จงใหญ่ไชโย ไทย ไทย ไทย ไทย ไทย ไทย ไทย ไทย จงใหญ่ไชโย.....เพี้ยง

เลือดเรารู้จางหรือเป็นอย่างไร มีอยู่แยะไปไกล ถิ่นหลวงมารวมเป็นแผ่นแคว้นทั้งปวง ต่างทวงทุกหยาด ชาติเชื้อไทย เกิดมาทั้งหมดรู้อดและทน โยนแอกของคนอื่น ออกไป เกิดมารู้เถิดเป็นไทย กำเนิดไทยเชื้อไทยใหญ่ ไชโย

ประวัติศาสตร์ไทย
สัญลักษณ์
1 ทฤษฎีเทือกเขาอัลไต
2 ทฤษฎีตอนใต้ของจีน
3 ทฤษฎีมลายู ชวา
4 ทฤษฎีในประเทศไทยปัจจุบัน
เขตประเทศไทยปัจจุบัน
เมืองหลวงของไทย
ที่ตั้งเมืองราชธานี
ที่ตั้งเมือง
ทะเลทรายโกบี
เทือกเขาอัลไต
เมืองหลวงของอุยเกอร์
เมืองหลวงของป้อไห่
ทะเลเหลือง
ทะเลจีนใต้
ทะเลอันดามัน
มหาสมุทรอินเดีย
อ่าวเบงกอล
อ่าวไทย
อ่าวตังเกี๋ย
ก.ไต้หวัน
ก.ไหหลำ
ก.บอร์เนียว
ก.สุมาตรา
ก.ชวา
เทือกเขาหิมาลัย
ตอนใต้ของจีน
ไทยปัจจุบัน
มลายู
ลาซา
เชียงใหม่
สุโขทัย
พิษณุโลก
อยุธยา
กรุงเทพฯ
ศรีวิชัย
ไทยา
ศิริธรรมนคร
ไทรบุรี
ปัตตานี
สิงคปูร
มลายู
บังกา
ช่องแคบมะละกา
พุกาม
ตามรลิปต์
นานันทา
ปราคชโยทิส
จิตตะกอง
อะไข่
อาลัม
มะคะยา
แสนนวี
บาโม(บ้านหม้อ)
เตงฉวน
หนองแส(ตาล)
ไทหอ
เม่งเส
เสม้า
เชียงอุ้ง
เขมรัฐ
ริมยาง
เขา
แกง
ล้านช้าง
นครพนม
เขาลงค์
สุพรรณภูมิ
ธนบุรี
จันทบุรี
ศรีเทพ
เมาะตะมะ
เมาะลำเลิง
พระบาง
ละโว้
พิมาย
นครธม (นคหลวง)
อมราวดี
คอยมดแดง
วิชัย
ชะปุระ
กัมโพช
ไตยวน
เวยเจา
ยุ่น
เปียน
ซุง
ฉางอัน (เชียงอาน)
ล่อหยาง (ลกเฮี่ยง)
หยางโจว
ชูเจา
ซวน
ฮังเจ้า
เจียงเย
ชาน
ลุง
วันซัน
เชียงหลิง
เซ็งคู
วาไฮ
ไกรหยาง
ฉวนเจ๋า
กวางเจา
เลียวเจา
ฮาะฟู
ซงซัน
ฮันเจ
น.พรหมบุตร
น.คง (สาละวิน)
น.ฉาน เจียง (น.แยงซีเกียง)
น.หวงเหอ (น.ฮวงโห)
น.ของ
น.โขง
น.ชี เกียง
โกตาราช
ก.สุมาตรา
ก.ชวา

การที่สังคมไทยสืบทอดคงอยู่มาถึงปัจจุบัน ก็ด้วยความร่วมแรงร่วมใจกันของบรรพบุรุษที่ช่วยกันก่อร่างสร้างเมือง และรักษาเมืองให้อยู่เป็นปกติสุข ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ช่วยจรรโลงสังคมไทยให้ดำรงอยู่ได้ด้วยดีคือการมีผู้นำที่ดี และผู้นำที่ดีตั้งแต่อดีตสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบันก็คือสถาบันพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นทั้ง เจ้าแผ่นดิน เจ้าชีวิต และจอมทัพ ทรงนำราษฎรในการก่อร่างสร้างชาติ ปกป้องผืนแผ่นดิน และธำรงรักษาบ้านเมืองให้เป็นปกติสุข ปัจจุบันแม้บทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์จะเปลี่ยนแปลงไปบ้าง แต่ก็ยังทรงดำรงฐานะเป็นศูนย์รวมแห่งจิตใจของประชาชนคนไทยอย่างไม่เสื่อมคลาย หากได้ศึกษาย้อนกลับไปจนถึงจุดที่เริ่มก่อร่างสร้างชาติเป็นต้นมา ก็จะเห็นความจริงข้อนี้ได้อย่างชัดเจน

การตั้งถิ่นฐานของคนไทย

ดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบัน มีเรื่องราวสืบเนื่องต่อกันมาช้านาน ดังจะเห็นได้จากโบราณสถานที่ยังคงทิ้งร่องรอยให้สืบทราบถึงการดำรงอยู่ของกลุ่มชนในยุคสมัยต่าง ๆ ในการศึกษาเกี่ยวกับคนไทยและการตั้งถิ่นฐานของคนไทย สมควรที่จะแยกพิจารณาเป็น ๒ เรื่องใหญ่ ๆ คือ ความเป็นมาของอาณาบริเวณที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบัน และความรู้เรื่องชนชาติไทย อันหมายถึงคนไทยที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในอาณาบริเวณที่เป็นประเทศไทย รวมถึงคนเชื้อชาติไทย ซึ่งหมายถึงกลุ่มชาติพันธุ์ที่พูดภาษาไทยนอกประเทศไทย ทั้งนี้เพราะยังไม่ปรากฏข้อศึกษาหรือหลักฐานที่เด่นชัดแน่นอนว่าชนชาติไทยมีหลักแหล่งดั้งเดิมอยู่ที่ไหน มีเส้นทางอพยพอย่างไร เข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทยตั้งแต่เมื่อใดอย่างแน่นอน ในขณะที่มีหลักฐานร่องรอยการตั้งถิ่นฐานและการใช้ชีวิตของกลุ่มคนสืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยใช้เครื่องมือหินในสมัยหินเก่า จนเข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์

การศึกษาเรื่องถิ่นกำเนิดและการตั้งถิ่นฐานของคนไทย เริ่มตื่นตัวเมื่อชาติตะวันตกแข่งกันแผ่อำนาจทางการเมืองการปกครองเข้ามาในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ราวสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ทำให้เกิดการตื่นตัวเรื่องพรมแดนหรือเส้นกั้นเขตแดนของประเทศ ก่อนหน้านี้ ประวัติศาสตร์ชนชาติในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไม่ได้เน้นความสำคัญที่อาณาเขตหรือพรมแดนประเทศ แต่เน้นที่กำลังคนเนื่องจากที่ดินและทรัพยากรมีอยู่มาก สิ่งที่ขาดแคลนคือ กำลังคนที่จะมาจัดการทรัพยากร จึงเกิดสงครามแย่งชิงกำลังคน ดังจะเห็นได้จากการกวาดต้อนชาวอยุธยาไปอยู่ในพม่า ไทยเองก็กวาดต้อนชาวมอญ เขมร และอื่น ๆ ให้เข้ามาตั้งถิ่นฐาน จนกระทั่งชาติตะวันตกต้องการกำหนดเขตแดนให้ชัดเจนเพื่อความสะดวกในการปกครองและจัดสรรทรัพยากร จึงเกิดการกำหนดพรมแดนเป็นประเทศ ในทางวิชาการก็เกิดการตื่นตัวที่จะศึกษาถึงความเป็นมาของกลุ่มชนที่อยู่ในดินแดนต่าง ๆ เรื่องของชนชาติไทยเริ่มตื่นตัวจากผลงานของศาสตราจารย์แตเรียง เดอ ลาคูเปอรี (Terrein de Lacouperie) เกี่ยวกับชนชาติไทย หรือชานในประเทศจีน จากบทนำเรื่อง Cradle of the Shan Race ในหนังสือ Amongst the Shans ของ Archibald Colguhoun หลังจากนั้นเป็นต้นมาได้มีผู้ศึกษาเรื่องราวของชนชาติไทยในแนวต่าง ๆ และมีข้อสรุปที่แตกต่างกันเป็นหลายแนวทาง

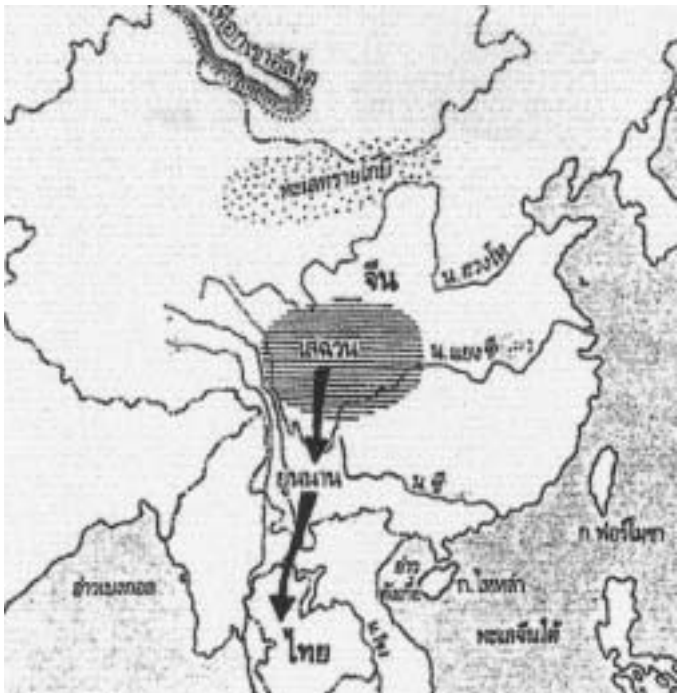

ศาสตราจารย์แตเรียง เดอ ลาคูเปอรี ได้ศึกษาความเป็นมาของคนไทยโดยใช้ข้อมูลด้านภาษา ให้ข้อสรุปว่า อดีตของชนชาติไทยย้อนหลังได้ถึงสมัยราชวงศ์ชางหรือจีน ซึ่งเป็นราชวงศ์ที่ ๒ ในตำนาน และความเชื่อของนักปราชญ์จีนสมัยโบราณ และได้สันนิษฐานว่า พวกต้ามุง ซึ่งอยู่ทางตะวันตกของเสฉวน ก็คือพวกชาน ซึ่งต่อไปจะกลายเป็นตระกูลชั้นนำของน่านเจ้า นอกจากนั้นยังได้กล่าวถึงพวกอ้ายลาวว่า มีถิ่นกำเนิดอยู่บริเวณภูเขาหลาวชาน ตรงรอยต่อระหว่างเหอหนาน หูเป่ย และงานหุย อ้ายลาวสาขาหนึ่ง ที่เรียกว่าชนชาติเหลียง ภายหลังได้แพร่กระจายไปทั่วทิศใต้ของประเทศจีน ใช้ภาษาชานปนด้วยภาษาตระกูลพม่า-ทิเบต[๑] คำว่า**ชาน**ก็คือ**สยาม**นั่นเอง

นักวิชาการรุ่นต่อมาที่ได้ศึกษาสืบต่อแนวคิดของศาสตราจารย์แตเรียง เดอ ลาคูเปอรี คือ นายอี.เอช.ปาร์เกอร์ (E.H.Parker) ได้ศึกษาสรุปว่าอาณาจักรอ้ายลาว และน่านเจ้า เป็นอาณาจักรของพวกไทเดิม หรือชาน และกล่าวว่า “เตียน” เป็นชื่อเรียกมณฑลยูนนาน ในสมัยโบราณ เชื่อว่า**ชนชาติชาน** หรือ **ไท** เป็นชนชั้นปกครองในดินแดนนั้น[๒]

แนวความคิดดังกล่าวเป็นต้นแบบของนักประวัติศาสตร์ชาตินิยมไทยในสมัยต่อมาหลายท่าน เริ่มตั้งแต่พระยาประชากิจกรจักรผู้เขียนพงศาวดารโยนก สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรง-ราชานุภาพ พระยาอนุมานราชธน พระยาโกษากรณ์วิจารณ์ หลวงวิจิตรวาทการ ขุนวิจิตรมาตรา นายมานิต วัลลิโภดม นายขจร สุขพานิช นักคิดกลุ่มนี้มีความเชื่อว่าชนชาติไทยมีถิ่นฐานเดิมอยู่ในประเทศจีน

---

[๑] *Terrein de Lacouperie, (Cradle of the Shan Race) in A.R. Colguhoun, Amongst the Shans, originally 1885 Parag Book Reprint Corp., (New York, ๑๙๗๐) : xlix-1 อ้างถึงใน ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร และ ดร.วินัย พงศ์ศรีเพียร. “ความรู้เรื่องประวัติศาสตร์ชนชาติไทย” ประวัติศาสตร์ไทย จะเรียนจะสอนกันอย่างไร กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา. หน้า ๙๐.*

[๒] *แนวคิดของนายอี.เอช.ปาร์เกอร์ ปรากฏในงานค้นคว้าเรื่อง The Early Laos and China และ The Old Thai or Shan Empire of Western Yunnan อ้างถึงใน เล่มเดียวกัน.หน้า ๙๒ - ๙๓.*

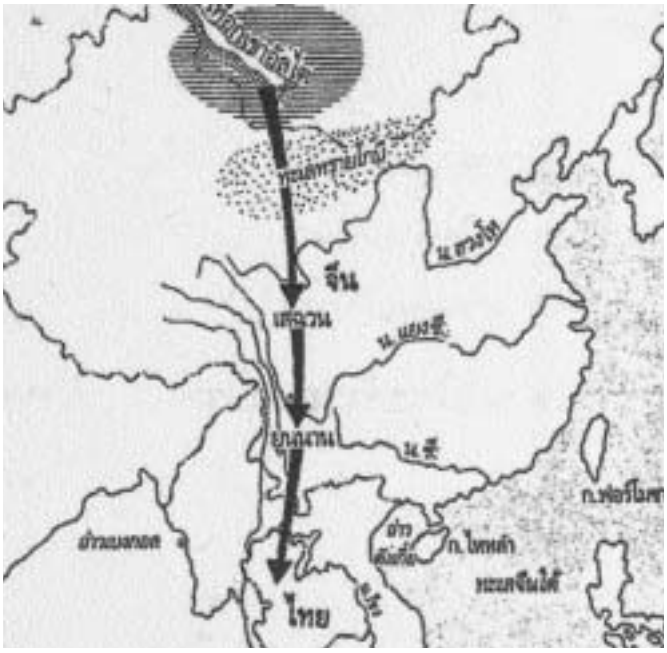

ถูกจีนรุกรานต้องอพยพจากลุ่มแม่น้ำแยงซีมาสู่มณฑลยูนนาน แล้วลงมายังแหลมทอง ตัวอย่างความคิดนี้ เห็นได้ชัดจากพระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ว่าด้วยเรื่องไทยได้ปกครองสยาม ความตอนหนึ่งว่า

ชนชาติไทย เป็นชาติใหญ่อันหนึ่งในเอเชียฝ่ายตะวันออกมาตั้งแต่ก่อนพุทธกาล เดิมนั้นชนชาติไทยตั้งภูมิลำเนาอยู่ในดินแดนอันทุกวันนี้ ตกเป็นอาณาเขตต์ของจีนข้างฝ่ายใต้ ที่เรียกว่า มณฑลฮุนหนำ มณฑลกุยจิ๋ว มณฑลกวางตุ้ง และมณฑลกวางไส ... มูลเหตุที่พวกไทยจะย้ายจากเมืองเดิมมาตั้งภูมิลำเนาอยู่ในประเทศพะม่า มอญ ลาว นั้น เป็นเพราะถูกพวกจีนรบรุกชิงเอาดินแดนไปจากอาณาเขตต์ ...เมื่อไทยสู้จีนไม่ได้ พวกที่ไม่อยากยอมอยู่ในอำนาจจีน จึงพากันทิ้งบ้านเมืองอพยพมาหาภูมิลำเนาอยู่ใหม่ทางทิศตะวันตก พวกหนึ่งไปตั้งภูมิลำเนาอยู่ทางริมลำน้ำคง (ซึ่งเรียกกันในปัจจุบันนี้ว่าลำน้ำสาลวิน) และต่อไปในแดนพะม่าจนถึงแดนอัสสัม พวกนี้ได้นามว่าไทยใหญ่ (แต่มักเรียกกันว่าเงี้ยวหรือฉานทุกวันนี้) อีกพวกหนึ่งลงมาทางทิศใต้มาตั้งอยู่ในดินแดน ซึ่งบัดนี้เรียกว่าตังเกี๋ยและสิบสองจุไทย สิบสองปันนา ข้างเหนือแม่น้ำโขง พวกนี้ได้นามว่าไทยน้อย เป็นบรรพบุรุษของพวกไทยที่มาเป็นชาวสยามและเป็นบรรพบุรุษของพวกไทย ที่เรียกกันทุกวันนี้ว่าลื้อและเขิน ชาวเมืองเชียงรุ้งและเชียงตุง...[๑]

อย่างไรก็ดี ในกลุ่มนักประวัติศาสตร์ชาตินิยมเอง ก็มีแนวคิดในรายละเอียดที่แตกต่างกัน ดังจะเห็นได้จากงานของ นายนคร พันธุ์ณรงค์ ที่ได้จำแนกไว้เป็นกลุ่ม ๆ[๒] ดังนี้

กลุ่มที่เชื่อว่าถิ่นเดิมของไทยอยู่บริเวณมณฑลเสฉวน ลุ่มแม่น้ำแยงซี ในตอนกลางของประเทศจีนปัจจุบัน แล้วค่อย ๆ อพยพลงมาทางตอนใต้ของจีน แล้วต่อมายังแหลมอินโดจีน

---

[๑] *สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, แสดงบรรยายพงศาวดารสยามเล่ม ๑, ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๗. หน้า ๑๓ - ๑๔.*

[๒] *นคร พันธุ์ณรงค์. ประวัติศาสตร์ไทยตอนต้น (๑) : ประวัติศาสตร์ไทยยุคก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๙. ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก,๒๕๒๕. หน้า ๑๑๖ - ๑๓๑.*

กลุ่มที่เชื่อว่าถิ่นเดิมของไทยอยู่ตรงบริเวณเทือกเขาอัลไต ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของจีน ติดกับพรมแดนรัสเซีย แล้วค่อย ๆ อพยพถอยร่นลงมา ๓ ครั้งใหญ่ ๆ กล่าวคือ จากเทือกเขาอัลไตเข้าสู่มณฑลเสฉวน จากมณฑลเสฉวนเข้าสู่มณฑลยูนนาน และจากมณฑลยูนนานเข้าสู่ดินแดนไทยที่สุโขทัย

กลุ่มที่เชื่อว่าถิ่นเดิมของไทยอยู่กระจัดกระจายจากตอนใต้ของจีนบริเวณมณฑลยูนนาน กวางสี กวางตุ้ง จนถึงทางตอนเหนือของดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งบริเวณรัฐอัสสัมของอินเดีย

การศึกษาในช่วงเวลาต่อมา เริ่มมีการตั้งคำถามกับข้อสรุปที่ว่าถิ่นเดิมของชนชาติไทยอยู่ในประเทศจีน เพราะเห็นว่าเป็นการศึกษาสรุปจากหลักฐานที่ไม่แน่นอนเพียงน้อยชิ้น จึงเกิดข้อสรุปใหม่อีกหลายแนวคิด คือ

กลุ่มที่เชื่อว่าถิ่นเดิมของไทยอยู่บริเวณคาบสมุทรมลายูและหมู่เกาะต่าง ๆ ในอินโดนีเซีย แล้วค่อย ๆ อพยพขึ้นมายังดินแดนไทยปัจจุบัน โดยการศึกษาจากกลุ่มเลือดของคนไทย และอินโดนีเซียว่ามีความคล้ายคลึงกัน

กลุ่มที่เชื่อว่าถิ่นเดิมของไทยอยู่ในบริเวณเนื้อที่ประเทศไทยปัจจุบันเป็นเวลานานมาแล้วเนื่องจากมีร่องรอยของผู้คนอยู่อาศัยสืบเนื่องมาโดยตลอด

อย่างไรก็ดี แนวคิดที่แตกต่างกันนี้ ยังไม่มีข้อสรุปใดที่สามารถพิสูจน์ได้ว่าถูกต้องที่สุด ยังต้องอาศัยความก้าวหน้าในการศึกษาค้นคว้าต่อไป แต่ผลจากการศึกษาทั้งหมดก็ทำให้พอเห็นเค้าโครงความเป็นมาได้ตามสมควร

หลักฐานจากการศึกษาทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี ในอาณาบริเวณที่เป็นประเทศไทย

จากการศึกษาร่องรอยโบราณสถาน โบราณวัตถุ ภาพถ่ายทางอากาศ จารึก ประกอบกับการศึกษาแขนงวิชาการด้านอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง พบว่ามีร่องรอยของชุมชนโบราณอยู่จำนวนมากตลอดทั้งประเทศ สภาพร่องรอยที่หลงเหลืออยู่ในแต่ละแห่ง แสดงให้เป็นว่ามีการลงหลักปักฐานตั้งเป็นชุมชนอยู่ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์สืบเนื่องมาจนถึงสมัยประวัติศาสตร์และปัจจุบัน แม้ว่าจะมีการโยกย้ายถิ่นฐานบ้างเมื่อมีปัจจัยอันไม่เหมาะสมเกิดขึ้น เช่น แผ่นดินไหว น้ำท่วมเมือง การเปลี่ยนเส้นทางเดินของแม่น้ำ หรือทุพภิกขภัย

สภาพภูมิศาสตร์ที่เป็นคาบสมุทรตั้งอยู่กึ่งกลางระหว่างอินเดียและจีน ประกอบกับหลักฐานที่หลงเหลือทางโบราณคดี ทำให้ทราบได้ว่า ดินแดนไทยมีร่องรอยการผสมผสานวัฒนธรรมจากหลายกระแส เช่น การพบลูกปัดที่นำเข้ามาจากตะวันออกกลาง อินเดีย เปอร์เซีย และยุโรป การพบและใช้กลองมโหระทึกแบบเดียวกับกลองสำริดที่พบที่ดองซอน เวียดนาม ปรากฏว่าวัฒนธรรมหลักที่เข้ามามีอิทธิพลมากที่สุดในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งไทยด้วย คือวัฒนธรรมอินเดีย ซึ่งเข้ามาผ่านทางการค้าขาย โดยพ่อค้าชาวอินเดียที่ชำนาญการเดินเรือ พบเส้นทางบกต่อเชื่อมระหว่างชุมชนชายทะเลฝั่งตะวันตกด้านทะเลอันดามัน กับชุมชนชายทะเลฝั่งตะวันออกด้านอ่าวไทยหลายเส้นทาง ที่สำคัญได้แก่ เส้นทางจากเมือง

มะริดเข้ามายังพงตึก (กาญจนบุรี) และคูบัว (ราชบุรี) ซึ่งในอดีตตั้งอยู่ริมทะเลก่อนทะเลตื้นเขิน เป็นจุดส่งผ่านวัฒนธรรมอินเดีย ต่อไปยังเมืองในบริเวณภาคกลางของไทยหลายเมือง ทางภาคใต้บริเวณคอคอดกระ โดยเฉพาะบริเวณรอบอ่าวไทย เป็นจุดพักเส้นทางเดินเรือระหว่างตะวันตกและตะวันออกในระหว่างรอลมมรสุม ทำให้บริเวณนี้เป็นศูนย์รวมวัฒนธรรมจากอินเดียใต้ ลังกา อาหรับ พม่า และเขมรโบราณ ทั้งนี้ทั้งนั้นวัฒนธรรมต่าง ๆ เหล่านี้ได้เข้ามาผสมผสานกับวัฒนธรรมดั้งเดิม และดัดแปลงให้เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น

ยังไม่พบหลักฐานที่ชัดเจนพอที่จะกล่าวโดยสรุปได้อย่างมั่นใจว่าคนดั้งเดิมที่อยู่ในดินแดนนี้ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์เป็นใคร มีเชื้อสายอะไร หลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรที่ปรากฏอยู่ในศิลาจารึกตำนานทั้งของไทย ลาว พม่า และเวียดนาม ล้วนเป็นหลักฐานของผู้ที่อพยพเข้ามาในภายหลัง เมื่อกล่าวถึงเจ้าของดินแดนดั้งเดิมมักเรียกแตกต่างกันตามถิ่นที่อยู่แต่ละแห่งว่า ข่า ลัวะ มิลักขุ ละว้า ส่วย กุย ซอง กะเหรี่ยง ฯลฯ ซึ่งนักประวัติศาสตร์สรุปว่าเป็นชาติพันธุ์สาขาของกลุ่มคนที่พูดภาษามอญ เขมร

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นและเห็นได้อย่างชัดเจนจากการผสมผสานวัฒนธรรมกัน ก็คือ การก่อกำเนิดระบบการปกครองในรูปรัฐ ซึ่งจะพัฒนาเป็นอาณาจักรต่อไป ผู้นำหรือผู้ปกครองเปลี่ยนสถานะเป็นพระมหากษัตริย์และสถาบันพระมหากษัตริย์นี้ดำรงคุณค่าความสำคัญอยู่ในสังคมไทยตลอดมาจนถึงทุกวันนี้

เรื่องราวของรัฐหรือแว่นแคว้นต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในดินแดนไทยก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ส่วนใหญ่ได้ทราบจากหลักฐานทางด้านโบราณคดี และเอกสารประวัติศาสตร์จีนโบราณ เพราะเป็นชาติที่นิยมการจดบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ เป็นลำดับมาโดยตลอด แต่การถอดชื่อจากจีนเป็นไทยและการตีความเอกสารอาจคลาดเคลื่อนได้ ยังไม่เป็นที่ยุติ อย่างไรก็ดี ในช่วงนี้พบร่องรอยของเมืองหรือชุมชนโบราณอยู่ทุกภูมิภาคหลายสมัย แต่ไม่ทราบประวัติสืบเนื่องของชุมชนนั้น ๆ ว่าสืบทอดเป็นเชื้อสายเดียวกันหรือไม่ มีสายสัมพันธ์ระหว่างชุมชนหรือไม่ หลักฐานเท่าที่มียังไม่ต่อเนื่องกัน ยังอาศัยการสันนิษฐานตีความอยู่มาก จึงยังต้องการการศึกษาต่อไป

เครื่องปั้นดินเผารูปชาวต่างชาติ จากโบราณสถานคูบัวอำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี เป็นหลักฐานแสดงถึงการเดินทางของชาวต่างชาติเข้ามายังดินแดนประเทศไทย เมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๓

ในที่นี้จะได้กล่าวถึงชุมชนต่าง ๆ โดยแยกตามภูมิภาค เพื่อจะได้เห็นถึงรากฐานทางวัฒนธรรมของแต่ละ

ภูมิภาคที่จะก่อร่างสร้างตัวจนเข้าผสมกลมกลืนกับชนชาติไทย[๑] ในพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เป็นต้นมา

อาณาบริเวณภาคกลาง

การสร้างเมืองในสมัยโบราณ มักเริ่มต้นสร้างบนพื้นที่ที่ธรรมชาติเอื้ออำนวยต่อการดำรงชีวิต ความอุดมสมบูรณ์ในบริเวณภาคกลางของประเทศไทย ก็ได้แก่ บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำท่าจีน แม่น้ำแม่กลอง แม่น้ำบางปะกง จากการศึกษาค้นคว้าทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ พบร่องรอยชุมชนจำนวนมากบนที่ราบริมแม่น้ำลำคลอง บางเมืองมีซากเนินดินล้อมรอบ บางเมืองมีแนวคูน้ำเก่าแสดงอาณาเขตเมือง เมืองโบราณที่พบในบริเวณนี้ ได้แก่ เมืองศรีพะโร เมืองพระรถ ในเขตจังหวัดชลบุรี เมืองขีดขิน เมืองอู่ตะเภา จังหวัดสระบุรี เมืองละโว้ จังหวัดลพบุรี เมืองสินารายณ์ เมืองคูบัว เมืองราชบุรี จังหวัดราชบุรี เมืองเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี เมืองนครชัยศรี เมืองกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม เมืองอู่ทอง บ้านดอนดีเดาะ เมืองสุพรรณบุรี จังหวัดสุพรรณบุรี บ้านคูเมือง จังหวัดอ่างทอง บ้านดงละคร จังหวัดนครนายก บ้านพงตึก ปราสาทเมืองสิงห์ จังหวัดกาญจนบุรี บ้านดงดอนเมืองแพรกศรีราชา จังหวัดชัยนาท เมืองจันเสน เมืองบน จังหวัดนครสวรรค์ เมืองการุ้ง บ้านบึงโคกช้าง บ้านคู บ้านค่าย จังหวัดอุทัยธานี

หลักฐานและเรื่องราวที่ปรากฏพบว่าเมืองเหล่านี้มีอายุอยู่ในสมัยทวารวดี ซึ่งรุ่งเรืองในพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๓ จนถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ไม่มีหลักฐานยืนยันว่าเมืองเหล่านี้มีความสัมพันธ์ทางการเมืองกันอย่างไร หรือไม่ แต่พบว่าทุกเมืองมีร่องน้ำเชื่อมต่อกับแนวชายฝั่งทะเลอ่าวไทย จึงเชื่อว่าคนสมัยทวารวดี มีความสามารถในการเดินเรือติดต่อค้าขายกับชุมชนภายนอกได้ นอกจากนั้น ก็พบโบราณวัตถุโบราณสถานที่แสดงถึงการยอมรับแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมทวารวดีกัน

คำว่าทวารวดีได้จากการขุดพบลานเงินซึ่งมีอักษรปัลลวะจารึกคำภาษาสันสกฤตว่า “ศรีทวารวตีศวร ปุณฺย” แปลว่า “การบุญของผู้เป็นใหญ่แห่งศรีทวารวดี” จากนั้นก็ได้มีการค้นพบจารึกภาษาสันสกฤตที่มีคำว่า “ศรีทวารวดี” อีกจำนวนมาก เช่น ที่แหล่งโบราณคดีดอกช้างดิน ทางด้านใต้ของเมืองเก่าอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี การพบเหรียญเงินตราสมัยทวารวดีจำนวนมากในกระปุกดินเผา การพบเหรียญเงินสมัยทวารวดีที่ดงคอน อำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท นอกจากนี้ยังพบเรื่องราวในเอกสารประวัติศาสตร์จีน เช่น บันทึกการเดินทางของหลวงจีนอี้จิง พระภิกษุยวนฉ่าง หรือเหี้ยนจัง หมายถึงอาณาจักรที่ตั้งอยู่ระหว่างประเทศพม่าและประเทศกัมพูชา[๒]

---

[๑] *ที่เรียกว่าเป็นชนชาติไทย เนื่องจากตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๘ เป็นต้นมา กลุ่มชนชาติไทยเริ่มปรากฏลักษณะเด่นชัดทั้งทางด้านการเมืองและวัฒนธรรม ก่อนหน้านี้ก็อาจจะมีชนชาติไทยอยู่ : แต่ยังไม่พบหลักฐานยืนยันชัดเจน จึงอาจจะเป็นไปได้ที่ว่าคนไทยสืบเชื้อสายอยู่ในอาณาบริเวณที่เป็นประเทศไทย และก็เป็นไปได้ว่าชนชาติไทยเพิ่งอพยพเข้ามาในพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ประกอบกับชนชาติไทยเรียกชนที่อยู่ดั้งเดิมด้วยชื่อที่แตกต่างกันหลายชื่อดังได้กล่าวไว้แล้ว*

[๒] *มานิต วัลลิโภดม. “ทวารวดีอยู่ที่ไหน”* ***แถลงงานประวัติศาสตร์เอกสารโบราณคดี*** *ปีที่ ๖ เล่ม ๑ มกราคม ๒๕๑๕. หน้า ๑๔๖.*

นักโบราณคดีและนักประวัติศาสตร์สังเกตว่าร่องรอยของโบราณสถานและโบราณวัตถุในดินแดนทวารวดีมีความรุ่งเรืองและมั่งคั่งมาก แสดงถึงการได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมจากอินเดีย แล้วพัฒนาขึ้นภายในท้องถิ่น มิใช่รับต่อจากกัมพูชา เน้นการเป็นพุทธแบบเถรวาท จากการพบจารึกบนเสาแปดเหลี่ยมที่ศาลสูง จังหวัดลพบุรี ใช้จารึกด้วยภาษามอญโบราณ หลังจากนั้นก็ได้พบจารึกอีกหลักที่เมืองนครปฐม ก็จารึกด้วยภาษามอญอีก[๑] ทำให้เกิดข้อสันนิษฐานว่า เจ้าของอารยธรรมที่ยิ่งใหญ่นี้คือกลุ่มคนที่พูดภาษาตระกูลมอญ-เขมร และศูนย์กลางทางวัฒนธรรมน่าจะอยู่ในบริเวณภูมิภาคตะวันตกของไทยในปัจจุบัน

◀ *ภาพปูนปั้นนักรบประดับฐานเจดีย์จุลประโทน อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม*

ภาพปูนปั้นรูปนักดนตรีหญิง ▶ *สมัยทวารวดี พบที่เมืองโบราณคูบัว จังหวัดราชบุรี*

[๑] ชิน อยู่ดี. ***มรดกทางวัฒนธรรมบนแผ่นดินไทยก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๙.*** พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๓. หน้า ๒๔.

พระพุทธรูปปางปฐมเทศนาของสมัยทวารวดี ซึ่งขุดพบที่บริเวณนครปฐม ประดิษฐานอยู่ทางทิศใต้ขององค์พระปฐมเจดีย์

วัฒนธรรม ความเป็นอยู่แบบทวารวดีมีลักษณะที่ค่อนข้างสูงมาก ตัวเมืองสร้างเป็นรูปวงกลมหรือวงรี มีการขุดคูน้ำคันดินล้อมรอบเป็นคูเมือง กำแพงเมือง ภายในเมืองมีระบบการระบายน้ำอย่างดี พลเมืองนิยมใช้เครื่องประดับ มีการติดต่อค้าขายแลกเปลี่ยนกับดินแดนที่ห่างไกลทั้งจากเมืองจีนและประเทศในแถบทะเลเมดิเตอร์เรเนียน รู้จักการใช้เงินเหรียญในการค้าขาย นับถือพระพุทธศาสนาแบบเถรวาท ซึ่งมีพัฒนาการเป็นของท้องถิ่นเอง ยังไม่พบหลักฐานที่ชัดเจนถึงอำนาจทางการเมืองการปกครองของกษัตริย์ที่ครองอำนาจอยู่ในอาณาจักรทวารวดี เมืองต่าง ๆ ที่มีวัฒนธรรมทวารวดีร่วมกันอาจจะเป็นอิสระต่อกัน มิได้ผูกมัดหรือผูกพันกันทางการเมือง นอกจากนี้ ยังพบหลักฐานว่า วัฒนธรรมทวารวดีได้แพร่หลายไปยังดินแดนใกล้เคียงด้วย เช่น ในภาคอีสาน พบแถบเมืองฟ้าแดงสงยาง จังหวัดกาฬสินธุ์ จังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดนครพนม ศิลปะแถบนี้มีลักษณะพื้นเมืองผสมผสานเข้ามามากขึ้น ฝีมือหยาบกว่า ผังเมืองอาจจะมีการขุดบารายเพิ่มเติม ซึ่งเป็นการผสมผสานกับอิทธิพลวัฒนธรรมกัมพูชา ในภาคเหนือพบที่จังหวัดลำพูน เป็นศิลปะที่ผสมผสานกันระหว่างทวารวดีและลพบุรี ทางภาคใต้ ก็พบอิทธิพลวัฒนธรรมทวารวดีแทรกอยู่ด้วย

ศูนย์กลางทางวัฒนธรรมทวารวดี เชื่อกันว่าอยู่ที่เมืองนครชัยศรี เมืองอู่ทอง และเมืองสุพรรณบุรี ทางตะวันตก ส่วนทางตะวันออกอยู่ที่เมืองละโว้ ซึ่งเป็นเมืองที่มีความอุดมสมบูรณ์อย่างยิ่ง เป็นเมืองชุมทางบริเวณแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำลพบุรี และแม่น้ำป่าสัก เป็นแหล่งผลิตข้าวที่สำคัญ ก่อตั้งขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑ ชนชั้นปกครองพูดภาษามอญ ดังจะเห็นได้จากจารึกหลักต่าง ๆ ที่พบในเมืองละโว้ใช้ภาษามอญ อาณาจักรรุ่งเรืองมากถึงขนาดสามารถขยายอิทธิพลขึ้นไปปกครองอาณาจักรหริภุญไชยในสมัยพระนางจามเทวี

ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๕ เป็นต้นมา เริ่มมีความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและวัฒนธรรมในดินแดนภาคกลาง จากจารึกที่พบที่เมืองเก่านครราชสีมา และเมืองละโว้ ในพุทธศตวรรษที่ ๑๕ ไม่ได้ใช้ภาษามอญโบราณแต่ใช้ภาษาสันสกฤต และภาษาเขมร เนื้อความเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ ในช่วงนั้นเกิดสงครามยืดเยื้อระหว่างอาณาจักรลพบุรี กับอาณาจักรหริภุญไชย และอาณาจักรนครศรีธรรมราช เป็นเหตุให้พระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ แห่งอาณาจักรกัมพูชาสมัยเมืองพระนคร ถือโอกาสขยายอำนาจเข้ามา มีอำนาจเหนืออาณาจักรลพบุรี จนถึงช่วงครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ ๑๘ หลักฐานต่าง ๆ แสดงให้เห็นว่าอิทธิพลวัฒนธรรมกัมพูชาสมัยเมืองพระนคร ได้ฝังรากลงในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาแล้ว ดังจะเห็นได้จากจารึกปราสาทพระขรรค์ พ.ศ. ๑๗๓๕ สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ พระองค์โปรดให้จารึกเมื่อทรงสร้างพระชัยพุทธมหานาถ เพื่อให้เชิญไปประดิษฐานยังเมืองต่าง ๆ ที่เป็นเมืองขึ้นในสมัยพระองค์

ปรากฏว่ามีชื่อลโวทัยปุระ คือละโว้อยู่ด้วย แต่ภายหลังจากสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ อิทธิพลของกัมพูชาก็เสื่อมลงพร้อม ๆ กับอิทธิพลทางการเมืองของอาณาจักรละโว้ กลุ่มชนชาติไทยเข้ามามีบทบาทอย่างเด่นชัดขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การก่อตั้งของอาณาจักรอยุธยา

อาณาบริเวณภาคใต้

ภาคใต้ตั้งอยู่บนคาบสมุทรมลายู เป็นแหล่งที่มีวัฒนธรรมเก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่ง ลักษณะทางภูมิศาสตร์มีส่วนอย่างมากในการกำหนดลักษณะเฉพาะของวัฒนธรรมท้องถิ่น ปรากฏล้อมรอบเมืองโบราณอยู่ ทั้งทางชายทะเลริมฝั่งตะวันตก และฝั่งตะวันออกของแหลมมลายู ในระยะเริ่มแรกคงก่อตั้งขึ้นเป็นอิสระแก่กัน เพราะกลางคาบสมุทรมีเทือกเขาสูงกั้น แต่ละฝั่งมีแม่น้ำสายสั้นไหลลงทะเล จนเมื่อชาวอินเดียเดินทางมาถึง ได้รับแนวความคิด และวัฒนธรรมจากชาวอินเดีย จึงเกิดการจัดโครงสร้างทางการเมือง และสังคมของแต่ละเมืองเป็นรัฐ ซึ่งต่อมาจะพัฒนาเป็นอาณาจักร

เจดีย์แบบมหายานในวัดพระมหาธาตุนครศรีธรรมราช

ร่องรอยชุมชนที่สำคัญและเป็นที่รู้จักได้แก่ อาณาจักรพันพันหรือพุนพุน สันนิษฐานว่าน่าจะอยู่บริเวณอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี มีความเจริญรุ่งเรืองราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐ - ๑๒ เสื่อมลงเนื่องจากการขึ้นมามีอำนาจของอาณาจักรทวารวดีทางเหนือ และอาณาจักรศรีวิชัยทางใต้

อาณาจักรลังกาสุกะ เชื่อกันว่ามีศูนย์กลางอยู่ที่กลุ่มโบราณสถานเมืองเก่า อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี จากเอกสารจีนเหลียงซู หรือประวัติศาสตร์ราชวงศ์เหลียงฉบับหอหลวง ทำให้ทราบว่าอาณาจักรลังกาสุกะ น่าจะเคยมีอำนาจครอบคลุมพื้นที่จรดสองฝั่งทะเล มีสถาบันกษัตริย์ปกครองต่อมายาวนาน มีวัฒนธรรมเจริญรุ่งเรือง เป็นศูนย์กลางพุทธศาสนาฝ่ายมหายานที่สำคัญแห่งหนึ่ง อาณาจักรเสื่อมลงในพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ตกอยู่ภายใต้อำนาจทางการเมืองของอาณาจักรศรีวิชัย ต้องส่งเครื่องราชบรรณาการให้

อาณาจักรตักโกละ ตั้งอยู่ชายฝั่งทะเลตะวันตก สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นบริเวณรอบอ่าวพังงา และตะกั่วป่า เคยเป็นชุมชนการค้าที่สำคัญของชาวทมิฬ สินค้าสำคัญที่ส่งออกคือกระวาน หลักฐานที่พบจากจารึกหลักหนึ่ง อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๔ ใช้อักษรทมิฬแบบโบราณ

อาณาจักรตามพรลิงค์ ปรากฏชื่อในเอกสารหลายอย่างตามสำเนียงเจ้าของภาษาที่จดบันทึก มีเรื่องราวปรากฏอยู่ในศิลาจารึกหลักที่ ๒๔ คือจารึกวัดหัวเวียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎ์ธานี

พ.ศ. ๑๗๗๓ กล่าวสรรเสริญพระเจ้าศรีธรรมราช ซึ่งมีพระนามเดิมว่าจันทรภาณุแห่งปทุมวงศ์ ผู้เป็นพระราชาแห่งตามพรลิงค์

หลักฐานเก่าที่สุดที่กล่าวถึงตามพรลิงค์ คือ คัมภีร์มหานิทเทสสระ ซึ่งมีอายุการ พ.ศ. ๖๕๐ - ๗๕๐ ปรากฏชื่อเมืองที่พ่อค้าอินเดียค้าขายติดต่อคือ ตกฺโกลมฺ ชวมฺ ตบลิง สุวณฺ ณ ภูมิงฺ คือตักโกละ ชวา ตามพรลิงค์ และสุวรรณภูมิ

จากการศึกษาสถานที่ตั้งของอาณาจักรตามพรลิงค์ เชื่อว่าอยู่ในบริเวณที่เป็นจังหวัดนครศรีธรรมราช เจริญรุ่งเรืองราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓ - ๑๕ เป็นเมืองท่าค้าขายที่สำคัญที่สุดบนฝั่งทะเลตะวันออก ควบคุมเส้นทางเดินบกข้ามแหลมมลายู ในช่วงเวลานี้ ได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมทวารวดี แผ่ลงมาถึงด้วย ต่อมาใน พ.ศ. ๑๕๖๓ พระเจ้าสุริย-วรมันที่ ๑ แห่งอาณาจักรกัมพูชาสมัยเมืองพระนคร ได้ผูกสัมพันธไมตรีกับพระเจ้าราเชนทรโจฬะที่ ๑ จากนั้นพระเจ้าราเชนทรโจฬะที่ ๑ ได้เข้าโจมตีเมืองของอาณาจักรศรีวิชัย และตามพรลิงค์ด้วย อาณาจักตามพรลิงค์ ตกอยู่ใต้อิทธิพลของโจฬะใน พ.ศ. ๑๕๖๘ ตามพรลิงค์ได้รับอิทธิพลทางด้านวัฒนธรรม และศาสนาจากโจฬะ แผ่เข้ามาด้วย จากรึกโปโลนนาลุวะ ที่ลังกา ราว พ.ศ. ๑๖๕๔ - ๑๖๗๕ ระบุว่า ในรัชกาลพระเจ้าวิกรมพาหุทังแห่งลังกา ได้ส่งพระอนันทเถระไปเปลี่ยนศาสนาของตามพรลิงค์ให้เป็นแบบเถรวาท สำนักมหาวิหารของลังกา จากนั้นศาสนาพุทธนิกายลังกาวงศ์ได้แพร่หลายรุ่งเรืองมาก ถึงตอนต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ตามตำนานเมืองนครศรีธรรมราช ระบุว่า ได้ตั้งเมืองนครศรีธรรมราช ขึ้นใหม่ และตั้งสังฆราชองค์ใหม่ จารึกวัดหัวเวียง พ.ศ. ๑๗๗๓ ได้กล่าวสรรเสริญ พระเจ้าจันทรภานุ ศรีธรรมราช แห่งประทุมวงศ์ ผู้เป็นเจ้าแห่งตามพรลิงค์ พระเจ้าจันทรภานุพระองค์นี้ เป็นกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่พระองค์หนึ่งในประวัติศาสตร์ ทรงยกกองทัพไปตีลังกาถึง ๒ ครั้ง ครั้งแรกใน พ.ศ. ๑๗๙๐ ทรงรบกับพระเจ้าปรักกมพาหุ ไม่สามารถเอาชนะได้ ทรงยกกองทัพไปอีกครั้ง ใน พ.ศ. ๑๘๐๕ คราวนี้สิ้นพระชนม์ในสนามรบ แม้พระองค์จะไม่ทรงประสบความสำเร็จในการตีเมืองลังกา แต่พระองค์ทรงได้รับยกย่องว่าเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ทรงพระปรีชาสามารถพระองค์หนึ่ง

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของอาณาจักรตามพรลิงค์ในสมัยต่อมา จะเกี่ยวข้องกับรัฐไทยทั้งสุโขทัยและอยุธยา

อาณาจักรศรีวิชัยมีอำนาจอยู่ในคาบสมุทรไทยและหมู่เกาะทะเลจีนตอนใต้ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๘ ควบคุมเส้นทางการเดินเรือระหว่างอาหรับ เปอร์เซีย อินเดีย จีน และช่องแคบมะละกา ศูนย์กลางของอาณาจักรศรีวิชัยจะอยู่ที่ใดแน่ ยังไม่มีข้อสรุปที่แน่นอน บางคนว่าอยู่ที่เมืองปาล์มบัง บางคนว่าอยู่ที่เมืองไชยา บางคนว่าอยู่ที่ชวาแล้วย้ายมานครศรีธรรมราช

เรื่องราวของอาณาจักรศรีวิชัย ปรากฏเด่นชัดจากบันทึกของพระภิกษุอี้จิง ซึ่งเดินทางจากจีนไปอินเดียใน พ.ศ. ๑๒๑๔ ได้บันทึกรายละเอียดของอาณาจักรศรีวิชัยไว้ แสดงว่าเป็นอาณาจักรที่มีความเจริญมากทั้งทางเศรษฐกิจ และเป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนา ต่อมาประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๕ เจ้านายของราชวงศ์ไศเลนทร์ ซึ่งมีอำนาจอยู่ทางชวา ได้เข้ามามีความสัมพันธ์กับอาณาจักรศรีวิชัย จนได้เป็นกษัตริย์ไปปกครองอาณาจักรศรีวิชัย เรียกพระนามพระมหากษัตริย์พระองค์นั้นว่า ศรีมหาราชา เช่นเดียวกับคำเรียกพระมหากษัตริย์ในราชวงศ์ไศเลนทร์ ช่วงนี้อาณาจักรศรีวิชัยก็เจริญรุ่งเรืองมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางเศรษฐกิจ มีการติดต่อค้าขายกับจีน อินเดีย อาหรับ ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ อาณาจักรศรีวิชัยถูกรุกรานจากพระเจ้าราเชนทรโจฬะแห่งราชวงศ์โจฬะซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของประเทศอินเดีย แต่ไม่ได้ยึดครอง ดังนั้น อาณาจักรศรีวิชัยจึงฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ ในปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ อาณาจักรศรีวิชัยเริ่มเสื่อมอำนาจลง เมื่อถูกกองทัพของชวาเข้าโจมตี และการขึ้นมามีอำนาจของพระเจ้าจันทรภานุแห่งอาณาจักรตามพรลิงค์

อาณาบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

แหล่งชุมชนโบราณ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบกระจัดกระจายไปทั่ว มีอายุตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ จนถึงสมัยประวัติศาสตร์[๑] การตั้งถิ่นฐานน่าจะมีจุดกำเนิดอยู่ทางบริเวณตอนเหนือของภาคแล้วค่อย ๆ อพยพลงมาทางตอนใต้ ทั้งนี้เห็นได้จากจำนวนเมืองโบราณทางตอนเหนือและตะวันตกของภาคมีน้อยมากแล้วเพิ่มจำนวนหนาแน่นขึ้นในบริเวณแอ่งโคราช และหนาแน่นมากในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำมูล และแม่น้ำชี

ช่วงเวลาระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๖ มีเมืองเกิดขึ้นแล้วจำนวนมาก จากร่องรอยที่ปรากฏเป็นเมืองที่มีร่องรอยพัฒนาการทางสังคมจากภายในชุมชนเอง หลังพุทธศตวรรษที่ ๑๖ เป็นต้นมาเริ่มมีการแพร่หลายของวัฒนธรรมอินเดียทั้งที่รับจากอินเดียโดยตรง และที่รับผ่านอาณาจักรกัมพูชาในสมัยเจนละ พบโบราณสถานและโบราณวัตถุทางศาสนาที่มีอิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียหลงเหลืออยู่มาก

กลุ่มเมืองในบริเวณลุ่มแม่น้ำโขง และแม่น้ำมูล ได้แก่ แถบเมืองอุบลราชธานี ศรีสะเกษ สุรินทร์ ร้อยเอ็ด นครพนม หนองคาย บางท่านเชื่อว่าเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของอาณาจักรเจนละ ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่บริเวณวัดภู แขวงจำปาสัก บนฝั่งขวาแม่น้ำโขง สังเกตได้จากศาสนสถาน รูปศิวลึงค์ และโคนนทิ ที่มีปรากฏอยู่มาก โบราณสถานและศิลปวัตถุเหล่านี้ได้รับอิทธิพลผ่านทางอาณาจักรจามทางฝั่งทะเลด้านตะวันออก ทางอาณาจักรฟูนัน ทางใต้ ขึ้นมาตามแม่น้ำโขง เข้ามายังจำปาสัก แล้วแผ่เข้าไปในลุ่มแม่น้ำมูล

---

[๑] *ศรีศักร วัลลิโภดม. "อีสานระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๖ วารสารเมืองโบราณ. ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ ตุลาคม - ธันวาคม ๒๕๑๙. หน้า ๓๖ - ๔๗.*

ปราสาทหินพิมาย ขอมได้สร้างไว้สมัยพระเจ้าวรมันเรืองอำนาจ

ขึ้นไปทางเหนือตามลำน้ำโขง ไปยังนครพนม อุดรธานี หนองคาย และเวียงจันทน์ แต่นักวิชาการบางท่านเห็นว่าบ้านเมืองในลุ่มน้ำโขงและน้ำมูลมิได้รวมกันเป็นอาณาจักรภายใต้การปกครองของเจนละ มีความเป็นอิสระ ยกเว้นบางช่วงเวลาที่กษัตริย์เจนละบางพระองค์ที่มีความเข้มแข็งมาก ก็ต้องยอมอยู่ในอำนาจ เช่นสมัยพระเจ้าภววรมันที่ ๑ พระเจ้ามเหนทรวรมัน หรือเจ้าชายจิตรเสน ถ้าสบโอกาสก็แยกตัวออกมาเป็นอิสระ มีกษัตริย์ของตนเอง ดังจะเห็นได้จากจารึกหลักที่พบที่บ่ออีกา เมืองเสมาร้างสมัยทวารวดี ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา กล่าวถึงอาณาจักรศรีจนาศะ และรายพระนามพระมหากษัตริย์ผู้ทรงปกครอง[๑]

กลุ่มเมืองในบริเวณตอนกลางแม่น้ำมูล แถบเมืองนครราชสีมา บุรีรัมย์ นับถือพระพุทธศาสนาแบบมหายานเป็นหลัก มีพระพุทธรูปและพระโพธิสัตว์ในคติมหายาน

กลุ่มเมืองในบริเวณตอนต้นแม่น้ำมูล ในเขตเมืองนครราชสีมา เทือกเขาดงรัก เทือกเขาดงพญาเย็นในระยะแรกนับถือพระพุทธศาสนา ระยะต่อมามีศาสนาพราหมณ์เข้ามาผสมผสาน

กลุ่มเมืองในบริเวณลุ่มแม่น้ำชี แถบเมืองชัยภูมิ ขอนแก่น กาฬสินธุ์ นับถือพระพุทธศาสนาและได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมทวารวดีแพร่เข้ามา มีการสร้างเสมาหิน พระพุทธรูปนอน สถูป เจดีย์

ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๖ เป็นต้นมา ดินแดนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีความสัมพันธ์กับอาณาจักรกัมพูชาสมัยเมืองพระนครมากขึ้น นับตั้งแต่สมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ ขึ้นมามีอำนาจ ทำให้วัฒนธรรมและศิลปกรรมกัมพูชาแพร่หลายไปทั่วภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ยิ่งในสมัยพระเจ้าสุริยวรมัน

---

[๑] *เล่มเดียวกัน (ไม่ระบุหน้า)*

ที่ ๒ ปรากฏร่องรอยศิลปะและวัฒนธรรมกัมพูชาไม่เฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเท่านั้น ได้แพร่หลายเข้ามาถึงภาคกลางของไทย ดังจะเห็นได้จากโบราณสถานที่ปราสาทบ้านสีดา ปรางค์อิฐที่เมืองศรีเทพ ปรางค์แขกที่เมืองลพบุรี ศาลตาผาแดงที่เมืองสุโขทัย ครั้นถึงสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ อาณาจักรกัมพูชายิ่งแผ่ออกไปกว้างขวางยิ่งขึ้น ปรากฏร่องรอยศาสนสถานและโบราณวัตถุที่เป็นพุทธ-ศาสนาคติมหายานอยู่ทั่วภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ อโรคยาศาลา ธรรมศาลา ด้วยเหตุนี้นักประวัติศาสตร์และนักโบราณคดีหลายท่าน จึงเชื่อว่าในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ดินแดนภาคกลางของไทยก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ตกอยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรกัมพูชา ดังจะเห็นได้จากรายชื่อเมืองขึ้นสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ จากจารึกปราสาทพระขรรค์ ได้แก่ เมืองละโว้ สิงห์บุรี ราชบุรี สุพรรณบุรี และเพชรบุรี

ภายหลังสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ อิทธิพลวัฒนธรรมกัมพูชา ก็ค่อย ๆ ลดลงในภาคตะวันออก-เฉียงเหนือ และภาคกลางของไทย ไม่ปรากฏการสร้างปราสาทหินมากเหมือนแต่ก่อน ต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙ อิทธิพลกัมพูชาเริ่มสลายตัว จากการแพร่หลายของพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ ปราสาทหิน และศาสนสถาน ถูกเปลี่ยนแปลงให้เป็นพุทธสถานแทน ดินแดนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเริ่มตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของอาณาจักรล้านช้างและอาณาจักรอยุธยาต่อไป

อาณาบริเวณภาคเหนือ

ภาคเหนือเป็นบริเวณที่พบหลักฐานการเข้ามาตั้งหลักแหล่งของคนไทยที่ค่อนข้างชัดเจนตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ ๑๘ พบว่า ชนเชื้อสายไทเริ่มเข้ามามีบทบาททางการเมือง และมีการตั้งรัฐไทหลายรัฐ ในบริเวณภาคเหนือของไทยและในดินแดนพม่า ทั้งนี้เหตุผลประการหนึ่งเป็นเพราะนโยบายของจีนสมัยราชวงศ์ซ่งใต้ อนุญาตให้พ่อค้าจีนเดินทางมาค้าขายโดยตรงกับรัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทำให้รัฐชายฝั่งในบริเวณรอบอ่าวไทยต่างได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจมากขึ้น ก่อนหน้านั้นสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ราชวงศ์ท้องถิ่นของละโว้ และรัฐอื่น ๆ ได้พยายามตั้งตัวเป็นอิสระ และแสวงหาการยอมรับจากจีน เมื่อสิ้นสุดสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ กษัตริย์ของอาณาจักรกัมพูชามีอำนาจ

ทางการเมืองลดลง ชนชาติไทยเริ่มมีอำนาจขึ้น จึงเกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมระหว่างคนไทยและชนพื้นเมืองที่สืบเชื้อสายกันมานาน

รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม ได้ศึกษาสรุปเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐาน และร่องรอยของชุมชนโบราณในบริเวณลุ่มน้ำโขง เขตจังหวัดเชียงรายว่า ... ชุมชนบ้านเมืองในเขตที่ราบลุ่มเชียงรายที่พัฒนาการขึ้นเป็นรัฐหรือแว่นแคว้นที่เกิดก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๙ อันเนื่องมาจากการเคลื่อนย้ายของคน ๒ กลุ่ม กลุ่มแรกอพยพมาจากตอนบนของลุ่มน้ำโขงในตอนใต้ของแคว้นยูนนานในประเทศจีน คนกลุ่มนี้คือพวกไทย หรือ ไต เป็นผู้ที่เคยตั้งรกรากอยู่ในที่ราบลุ่ม ปลูกข้าวเป็นอาหารหลัก และมีความเจริญทางเทคนิควิทยา เช่น การสร้างเหมืองฝายในการทดน้ำ และระบายน้ำ เพื่อนำไปใช้ในการเพาะปลูก อีกกลุ่มหนึ่งเป็นชนพื้นเมือง มีหลักแหล่งเดิมอยู่ในที่สูง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง บนดอยตุง ในเขตอำเภอแม่สาย มีความก้าวหน้าทางเทคนิควิทยาน้อยกว่าพวกแรกและทำมาหากินด้วยการทำไร่เลื่อนลอย การสังสรรค์ระหว่างกลุ่มชนทั้ง ๒ กลุ่ม ทำให้พวกที่อยู่บนที่สูง เคลื่อนย้ายลงมาสร้างบ้านแปลงเมืองในที่ราบและเข้ามาผสมผสานกับกลุ่มแรก ในไม่ช้าก็เกิดการรวมตัวกันเป็นรัฐ เป็นเมือง มีหัวหน้า และกษัตริย์ปกครอง[๑]

หลักฐานที่เป็นแนวทางในการศึกษาความเป็นมาของกลุ่มคนในภูมิภาคนี้นอกจากการขุดค้นทางโบราณคดีแล้ว ก็อาศัยตำนานช่วยในการสอบค้น และติดต่อเรื่องราว ซึ่งต้องกระทำอย่างรอบคอบ เนื่องจากตำนานจะมีศูนย์กลางความคิดอยู่ที่พระพุทธศาสนา ฉะนั้นศักราชจึงไม่ใช่เรื่องที่แน่นอน มีปัญหาเรื่องหลักฐานจากตำนานไม่สอดคล้องกับหลักฐานทางโบราณคดี กล่าวคือ ตำนานมักจะอ้างเรื่องราวที่เก่ามาก เช่น ตามตำนานสิงหนวติ อ้างว่าสิงหนวติกุมารสร้างเวียงโยนก ในพุทธศตวรรษที่ ๕ แต่หลักฐานทางโบราณคดีที่พบ มีอายุไม่เก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ ๑๙

นอกจากนี้ เรื่องราวในพงศาวดารล้านช้าง ก็ทำให้เห็นการสร้างบ้านแปลงเมือง ในอาณาบริเวณภาคเหนือได้ดี ซึ่งเริ่มต้นด้วยการเล่าว่า "... ดูราสปุริสทั้งหลาย ดังเราจักรู้มามีในกาลเมื่อก่อนเฒ่าเก่าเล่ามาเป็นคำปรำปราสืบ ๆ มาว่า ดังนี้ กาลเมื่อก่อนนั้น ก็เป็นดินเป็นหญ้าเป็นฟ้าเป็นแดนผีและคนเที่ยวไปมากันบ่อขาด..."[๒] เมื่อตั้งเป็นเมืองมีพระยาแถนเป็นผู้ปกครอง เมื่อเมืองขยายมีประชากรมากขึ้น พระยาแถนก็ส่งคนลงไปปกครอง จึงเกิดตำนานเรื่องขุนบูลมมหาราชาธิราช ซึ่งลงมาจากอาณาจักรแถน มาปกครองเมืองนาน้อยอ้อยหนู ซึ่งอยู่ทางใต้ลงมา ขุนบูลมมีโอรส ๗ องค์ เมื่อได้เวลาสมควร ขุนบูลมก็ส่งโอรสทั้ง ๗ ให้ออกไปสร้างบ้านแปลงเมืองใหม่ เมืองสำคัญได้แก่ ขุนลอสร้างเมืองชวา ซึ่งต่อมาคือเมืองหลวงพระบาง ไสยงสร้างเมืองยวนโยนก งัวอินสร้างเมืองอโยธยา[๓]

ความในพงศาวดารล้านช้างนี้ แสดงให้เห็นถึงการโยกย้ายถิ่นฐานจากเหนือลงใต้ของชนชาติไทได้เป็นอย่างดี ที่ตั้งของอาณาจักรแถน สันนิษฐานว่าอยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศเวียดนามในปัจจุบัน หรืออยู่ทางตอนใต้ของแคว้นยูนนานของจีน ชนพื้นเมืองในแถบนั้นยังใช้ภาษาตระกูลไท และชนพื้นเมือง

---

[๑] *ศรีศักร วัลลิโภดม. "ข้อมูลใหม่ - ข้อคิดใหม่เกี่ยวกับเชียงแสนพะเยา". วารสารเมืองโบราณ ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๒ เมษายน - กรกฎาคม ๒๕๒๔. หน้า ๙.*

[๒] *การศิลปากร. "พงศาวดารล้านช้าง" ประชุมพงศาวดารเล่ม ๒ พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๖. หน้า ๑๓๗ - ๑๓๘.*

[๓] *เล่มเดียวกัน. หน้า ๑๕๐.*

ที่อาศัยอยู่ในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย คนที่อยู่ในลาว ในเวียดนาม ตลอดจนตอนใต้ของจีน ก็ยังคงนับถือพระยาแถนเป็นบรรพบุรุษ มีประเพณีเซ่นไหว้ทำนองเดียวกัน

หลักฐานทางโบราณคดีจากการสำรวจขุดค้นพบร่องรอยการใช้ชีวิตของผู้คนทางภาคเหนือตั้งแต่สมัยหินเก่า เพื่อความสะดวกต่อการทำความเข้าใจพัฒนาการบ้านเมืองในดินแดนภาคเหนือ ควรแบ่งพิจารณาเป็น ๒ กลุ่มใหญ่ ๆ คือ กลุ่มที่ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำโขง แม่น้ำกก คือที่ราบลุ่มเชียงราย และกลุ่มที่ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำปิง แม่น้ำวัง

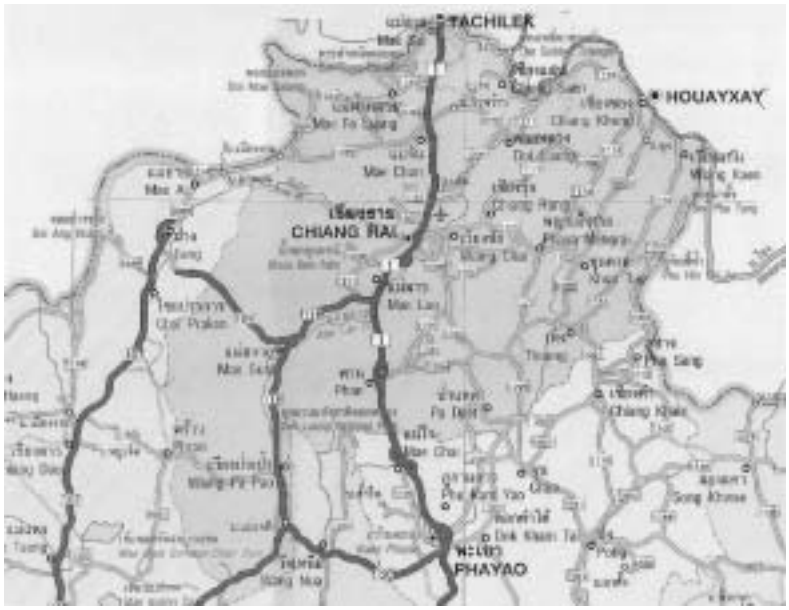

บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำโขง แม่น้ำกก เกิดอาณาจักรที่สำคัญคือ อาณาจักรโยนกเชียงแสน และอาณาจักรเชียงราย เรื่องราวสมัยก่อตั้งอาณาจักรโยนกเชียงแสน มีปรากฏอยู่ในตำนานสิงหนวติกุมาร ตำนานสุวรรณโคมดำ ตำนานสุวรรณคำแดง ตำนานเชียงแสน จากตำนานสิงหนวติกุมาร กล่าวถึงกษัตริย์ฮ่อองค์หนึ่ง ชื่อ เทวกาล เสวยราชสมบัติณครไทยเทศหรือเมืองราชคฤห์ มีโอรส ๓๐ องค์ ธิดา ๓๐ องค์ ได้แบ่งสมบัติให้โอรสธิดาทั้ง ๖๐ องค์ ตั้งให้เจ้าพิมพิสารโอรสองค์แรกกับธิดาองค์หนึ่งอยู่ครองเมืองราชคฤห์ต่อส่วนที่เหลือให้จับคู่แต่งงานกันแล้วแยกไปสร้างบ้านเมืองใหม่คู่ของเจ้าสิงหนวติกุมารออกเดินทางไปตามแนวแม่น้ำโขงเป็นเวลา ๔ เดือน ไปตั้งเมืองอยู่ที่ที่เคยเป็นเมืองสุวรรณโคมดำเก่า เรียกชื่อเมืองนั้นว่า นาคพันธุสิงหนวตินคร เป็นจุดเริ่มต้นของอาณาจักรโยนกเชียงแสน ซึ่งจะมีอายุต่อมาถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๖ มีกษัตริย์ปกครองสืบทอดต่อมา ๔๕ องค์

ตำนานสิงหนวติกุมาร กล่าวถึงบริเวณเมืองตอนที่เจ้าสิงหนวติกุมารอพยพลงมาถึงว่า *"...เป็นแคว้นเมืองสุวรรณโคมดำแต่เก่านั้นแล กาลบัดนี้ก็หากมีแต่ลักกยูทั้งหลายอยู่ยังซอกห้วยราวเขา พูดอยไขว่ไปสู่ที่แล ยังมีขุนหลวงผู้หนึ่งชื่อว่าเจ้าลาวกะยู่ว่าอั้น ได้เป็นใหญ่กว่ามิลักขุทั้งหลาย ก็อยู่ยังดอยดินแดนอันมียังหนปัจฉิมทิศประเทศที่นั้นแล..."*[๑] แสดงให้เห็นในช่วงที่อพยพลงมาชนพื้นเมืองเดิมที่มี

[๑] *คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี. ตำนานสิงหนวติกุมาร ฉบับสอบค้น ของนายมานิต วัลลิโภดม.*

อำนาจอยู่เป็นพวกมิลักขุ ย้อนกลับไปดูตำนานสุวรรณโคมคำ ซึ่งกล่าวถึงการตั้งเมืองสุวรรณโคมคำ กล่าวถึงผู้คนที่มาตั้งเมืองเป็นพวกขอมหรือกรอม ดังความในตำนานตอนหนึ่งว่า *"...เมืองโพธิสารหลวง ชาวกรอมหลวง ที่นี้จักกล่าวถึงบุตรีพระยาเมืองโพธิสารเป็นเจ้าของชาวกรอมหลวง ซึ่งจักได้มาตั้งประเทศที่นี้ให้แจ้งก่อน..."*[๑] ขอมได้เป็นใหญ่อยู่ในเมืองสุวรรณโคมคำจนเมืองล่มเพราะถูกแม่น้ำโขงกัดเซาะตลิ่งจนเมืองพังทะลาย พระยากรอมคำผู้เป็นเจ้าเมืองก็พาครอบครัวอพยพไปตามแม่น้ำโขงทางทิศตะวันออก กลับไปยังเมืองอุโมงคเสลากรอมเขตต์ตามเดิม[๒] เมืองสุวรรณโคมคำก็กลายเป็นเมืองร้างตั้งแต่บัดนั้น จนสิงหนวติกุมารลงมาสร้างเมืองในบริเวณเดิม

แสดงให้เห็นว่าชนพื้นเมืองเดิมอยู่อาศัยในเขตเมืองสุวรรณโคมคำก่อน ต่อมาขอมได้มาสร้างเมืองสุวรรณโคมคำ แล้วหมดอำนาจพร้อมกันทั้งเมืองไป ชนพื้นเมืองตอนที่สิงหนวติกุมารลงมาตั้งเมืองเป็นพวกมิลักขุ สิงหนวติกุมารสามารถมีอำนาจเหนือพวกมิลักขุทั้งมวล และสามารถขยายอำนาจไปปราบพระยาขอมแห่งเมืองอุโมงคเสลาได้เป็นผลสำเร็จ เป็นการสถาปนาอาณาจักรโยนกเชียงแสนตั้งแต่นั้นมา จนถึงสมัยพระองค์พังคราช ครองราชย์ พ.ศ. ๑๔๕๘ อาณาจักรโยนกเชียงแสนอ่อนแอลง จนถูกพวกขอมเมืองอุโมงคเสลายกกองทัพเข้ามาโจมตีเมืองนาคพันธุสิงหนวตินครได้ พระยาขอมอพยพราษฎรเข้ามาอยู่ที่อาณาจักรโยนกเชียงแสน เนรเทศพระองค์พังคราชไปอยู่ที่เวียงสีทวง ริมแม่น้ำสาย ต่อมาในปี พ.ศ. ๑๔๗๙ พระเจ้าพรหม โอรสพระองค์พังคราช ยกทัพมาขับไล่ขอมออกไปจากอาณาจักรโยนกเชียงแสนได้เป็นผลสำเร็จเชิญพระบิดาให้กลับมาปกครองดังเดิม ส่วนพระองค์ลงมาสร้างเมืองใหม่ คือ เวียงไชยปราการ ต่อมาอาณาจักรโยนกเชียงแสนถูกน้ำท่วมล่มจมลงใน พ.ศ. ๑๕๕๘

ทิวทัศน์บริเวณที่ตั้งหิรัญนคร หรือนครเงินยางเชียงแสน (ปัจจุบันอยู่ในอำเภอเชียงแสน)

---

[๑] *กรมศิลปากร. ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๗๒ ตำนานเมืองสุวรรณโคมคำ. พระนคร : โรงพิมพ์สหกรณ์ขายส่งแห่งประเทศไทย, ๒๕๐๔. หน้า ๒๒.*

[๒] *เล่มเดียวกัน. หน้า ๕๘ - ๕๙.*

จุดที่น่าสนใจก็คือ สิงหนวติกุมารน่าจะเป็นชนชาติไท ที่อพยพลงมาจากทางทิศเหนือ เชื้อสายของพระองค์คือพระเจ้าพรหมได้มาสร้างเมืองไชยปราการ ซึ่งต่อมาภายหลังในสมัยพระเจ้าไชยศิริถูกกองทัพเมงโจมตี จึงได้พาผู้คนอพยพลงมาทางตอนใต้ เป็นเชื้อสายของผู้ตั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี จึงถือได้ว่าพระเจ้าพรหม เป็นกษัตริย์ไทยผู้สามารถพระองค์หนึ่ง แม้ว่าเรื่องราวและหลักฐานเกี่ยวกับพระองค์ยังค่อนข้างเป็นเรื่องเล่าสืบต่อกันมา

อาณาจักรที่สำคัญอีกแห่งในภูมิภาคนี้คือ อาณาจักรเงินยางเชียงแสน ซึ่งอยู่บริเวณเมืองเชียงรายในปัจจุบัน มีเรื่องราวปรากฏอยู่ในพงศาวดารเมืองเงินยางเชียงแสน และตำนานสิงหนวติกุมาร เริ่มตั้งแต่ลาวะจังกราช หรือปู่เจ้าลาวจก สร้างเมืองเงินยางเชียงแสน มีกษัตริย์สืบต่อกันมา ๒๕ พระองค์ ถึงสมัยพญามังราย ได้ขยายอาณาเขตมาสร้างเมืองเชียงราย ตีอาณาจักรหริภุญไชย สร้างเมืองเชียงใหม่ ตั้งอาณาจักรล้านนาที่มีความแข็งแกร่งมาก

เรื่องราวของลาวะจังกราช หรือปู่เจ้าลาวจก ตามที่ปรากฏในพงศาวดารเมืองเงินยางเชียงแสนมีกล่าวถึงว่า *"..เมืองไทยยวนทั้งหลายมีพันเมืองเขาหาเจ้าที่จะครองเมืองมิได้...พระยาอินทร์ก็จึ่งให้ปฏิญญาณแก่เทวบุตรทั้งหลายพันตน มีลาวะจังกราชเทวบุตรเป็นประธาน ให้ลงมาเอาปฏิสนธิโอปปาติก เป็นเจ้าในพันเมืองแล... กาลนั้น ลาวะจังกราชเทวบุตรตนนั้น ก็พร้อมด้วยบริวารมีเทวดาและเทวบุตรทั้งหลายพันตนก่ายเกินเงินลงมา แต่จอมเขายุคนธร มาสู่ต้นไม้หมากทันต้นหนึ่งแล้ว ลาวะจังกราชเทวบุตรพร้อมด้วยบริวารทั้งหลายพันหนึ่ง ก็ยืนอยู่เหนือแท่นเงินอันหนึ่ง ร้องกล่าวแก่คนทั้งหลายว่า เรานี้ชื่อว่าลาวะจังกภุมเทวดา จักมาเป็นเจ้าสั่งสอนสูท่านทั้งหลาย..."*[๑]

อนุสาวรีย์พญามังราย ผู้สร้างเมืองเชียงราย ในอำเภอเมืองเชียงราย

ข้อความตอนนี้ นักวิชาการตีความว่าปู่เจ้าลาวจกน่าจะเป็นหัวหน้าในพื้นเมือง ซึ่งอาศัยอยู่บนดอยตุง ลงจากดอยมาปกครองบ้านเมืองที่พื้นราบ ภายหลังจากที่ชาวเมืองในแคว้นโยนกเชียงแสนอพยพลงไปตั้งถิ่นฐานอยู่ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาแล้ว กษัตริย์พระองค์สำคัญที่สืบเชื้อสายจากปู่เจ้าลาวจกต่อมา คือขุนเงินเรือง กษัตริย์ลำดับที่ ๒๐ มีโอรส ๒ องค์ คือ ขุนชิน และขุนจอมธรรม โปรดให้ขุนจอมธรรมแยกไปสร้างเมืองภูกามยาว ซึ่งต่อมาขยายตัวเป็นแคว้นพะเยา ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๗ กษัตริย์พระองค์สุดท้ายของเงินยางเชียงแสน คือ พญามังราย โอรสพญาลาวเมง และนางเทพคำขยาย ทรงครองเมืองเงินยาง เชียงราย ใน พ.ศ. ๑๘๐๔

---

[๑] *"พงศาวดารเมืองเงินยางเชียงแสน" ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๑ ประชุมพงศาวดารเล่ม ๓๔. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว. หน้า ๕๒ - ๕๓.*

พระราชกรณียกิจที่ยิ่งใหญ่ของพระองค์ คือการก่อตั้งอาณาจักรล้านนา ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองเชียงใหม่ เมืองเงินยางได้ผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนาซึ่งจะมีความสำคัญควบคู่ไปกับอาณาจักรสุโขทัย และอาณาจักรอยุธยา ในพุทธศตวรรษที่ ๑๙ เป็นต้นไป

ส่วนทางแคว้นพะเยา ภายหลังการก่อตั้งเมืองแล้วเริ่มมีความเข้มแข็ง และเจริญรุ่งเรืองขึ้นตามลำดับ กษัตริย์องค์สำคัญคือขุนเจื๋อง โอรสของขุนจอมธรรม ทรงพระปรีชาสามารถยิ่ง ครองราชย์เมื่อ พ.ศ. ๑๖๖๓ พระราชกรณียกิจสำคัญคือการช่วยเมืองเงินยางทำสงครามกับพวกแกวที่ยกทัพมาโจมตี จนแตกพ่ายไปในสมัยที่ได้ทำสงครามขยายอาณาเขตไปตีเมืองล้านช้าง เมืองแกว สิ้นพระชนม์ในที่รบกับแกว ถัดจากนั้น กษัตริย์องค์ที่สำคัญอีกพระองค์หนึ่งคือ**พญางำเมือง** สมัยต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ร่วมสมัยกับ**พญามังราย** และ**พ่อขุนรามคำแหง**แห่งอาณาจักรสุโขทัย บทบาทสำคัญของพระองค์คือการเป็นประสานสัมพันธไมตรีของทั้ง ๓ อาณาจักร

อนุสาวรีย์สามกษัตริย์ พญางำเมือง (ซ้าย) พญามังราย (กลาง) พ่อขุนรามคำแหง (ขวา)
ตั้งอยู่หน้าศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่ (อาคารหลังเดิม)

ส่วนในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง แม่น้ำวัง ก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๙ แว่นแคว้นที่มีความสำคัญคือหริภุญไชย ชนพื้นเมืองที่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้คือพวกเมง ลัวะ และอื่น ๆ เรื่องราวของการก่อตั้งเมืองหริภุญไชยก็ได้จากตำนาน ได้แก่ ตำนานมูลศาสนา ชินกาลมาลัยกรณ์ จามเทวีวงศ์

ข้อมูลจากตำนานทำให้ทราบว่าชุมชนเดิมที่อาศัยอยู่ในดินแดนแถบนี้ก่อนคือพวกลัวะ เมืองหริภุญไชยสร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔ โดยฤาษีวาสุเทพ ได้ปรึกษากับ สุกทันตฤาษี ซึ่งอยู่ที่เมืองละโว้ ให้ขึ้นมาเลือกสถานที่ตั้งเมือง และได้ขอให้อนุสิษฏฤาษีแห่งเมืองสัชนาลัยเป็นผู้ออกแบบเมืองให้ เมืองหริภุญไชยจึงมีรูปหอยสังข์เช่นเดียวกับเมืองสัชนาลัย ต่อมาพระนางจามเทวีธิดากษัตริย์เมืองละโว้เสด็จจากเมืองละโว้ขึ้นมาครองเมืองหริภุญไชย พร้อมกันนั้นทรงนำบริวารที่เชี่ยวชาญงานแขนงต่าง ๆ ขึ้นมาด้วยจำนวนมาก ได้แก่ พระภิกษุสงฆ์ที่ทรงความรู้ นักปราชญ์ราชบัณฑิต ช่างสลัก ช่างแก้วแหวน โหราจารย์ หมอยา ช่างเงิน ช่างทอง ช่างเหล็ก ช่างเขียน ฯลฯ เป็นการขยายวัฒนธรรมจากละโว้ขึ้นมาทางภาคเหนือทั้งทางด้านศิลปวิทยาการ และกำลังคน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำพุทธศาสนาขึ้นไปเผยแผ่ ดังข้อความในตำนานมูลศาสนาตอนหนึ่งว่า *“คนทั้งหลายในหมู่บ้านนั้น ๆ ประกอบด้วยศรัทธาในพระพุทธศาสนา ชักชวนกันสร้างวัดวาอารามทั้งหลายถึง ๒,๐๐๐ หลัง ... พระนางจามเทวีนำเอาพระพุทธศาสนา คือ มหาเถรเจ้าทั้งหลาย ๕๐๐ องค์นั้น มาให้รุ่งเรืองในเมืองหริภุญไชยนี้แท้จริง”*[๑]

กษัตริย์พระองค์ต่อมาที่ครองราชย์สืบจากพระนางจามเทวีล้วนทรงนับถือและทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทจนเจริญรุ่งเรือง หริภุญไชยกลายเป็นเมืองศูนย์กลางสำคัญทางพระพุทธ-ศาสนา จนถูกผนวกเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนาในสมัยพญายีบา ที่พ่ายแพ้เสียเมืองแก่พญามังรายในราว พ.ศ. ๑๘๓๕

จะเห็นได้ว่าประวัติศาสตร์ของชุมชนที่อยู่ในผืนแผ่นดินที่เป็นประเทศไทยตั้งแต่เรื่องราวที่เล่าสืบต่อกันมาในรูปนิทานพื้นบ้าน ตำนาน จนถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๘ มีการตั้งเมืองบางครั้งก็ทิ้งร้างไปด้วยเหตุทางธรรมชาติหรือปัญหาทางการเมือง ต่อมาเมื่อได้รับวัฒนธรรมจากต่างถิ่นที่มีอิทธิพลมากคือวัฒนธรรมอินเดีย ทำให้แต่ละเมืองเริ่มจัดระเบียบการปกครองที่มีแบบแผนเลียนอย่างอินเดีย มีการจัดลำดับชนชั้น แต่ละเมืองเริ่มมีการรวมกลุ่มกันเป็นแว่นแคว้น หรือนครรัฐ ซึ่งจะพัฒนาเป็นอาณาจักรต่อไป เราไม่พบหลักฐานคำเรียกชื่อกลุ่มชนที่อยู่ในประเทศไทยว่าไทย หรือไท หรือไต มาก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ตั้งแต่ราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เป็นต้นมา พบว่าชนชาติไทยเผ่าต่าง ๆ ได้เริ่มตั้งบ้านเมืองขึ้นแล้วในยูนนาน พม่า ลาว ภาคอีสาน ภาคเหนือของไทย รวมทั้งบริเวณลุ่มแม่น้ำยมและแม่น้ำป่าสักด้วย

ในช่วงเวลาก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๙ อาจกล่าวได้ว่ามีพระมหากษัตริย์ที่เป็นบรรพบุรุษของคนไทยที่ทรงพระปรีชาสามารถมากหลายพระองค์ ที่สมควรกล่าวถึงที่สุดก็คือ**พระเจ้าพรหม** เพราะมีเค้าเงื่อนว่าทรงเป็นคนไทยที่ทำสงครามขับไล่ขอมออกไปจากอาณาจักรโยนกเชียงแสน และเชื้อสายของพระองค์คือ **พระเจ้าไชยศิริ**อพยพลงไปทางใต้ จนในที่สุดเชื้อสายของพระเจ้าไชยศิริคือพระเจ้าอู่ทอง ได้สถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีใน พ.ศ. ๑๘๙๓ จึงอาจกล่าวได้ว่าสืบสายเป็นชนชาติไทยเหมือนกัน

---

[๑] *ตำนานมูลศาสนา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๑๙. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมหลวงเดช สนิทวงศ์, วันที่ ๑๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๘. หน้า ๑๒๙ - ๑๔๑.*

พระเจ้าพรหมมหาราช

เรื่องราวของพระเจ้าพรหมมหาราช มีปรากฏอยู่ในตำนานสิงหนวติกุมาร ตำนานสุวรรณคำแดง และเอกสารโบราณของล้านนาหลายฉบับ เช่น ตำนานโยนกนครไชยบุรีสรีช้างแสน ซึ่งมีคัดลอกเก็บอยู่ตามวัดต่าง ๆ ในภาคเหนือ ข้อความคัดลอกกันไปมา

พระเจ้าพรหมเป็นโอรสองค์ที่ ๒ ของพระเจ้าพังคราชและนางเทวีแห่งเมืองโยนกเชียงแสน ประสูติเมื่อ พ.ศ. ๑๔๖๔ ขณะนั้นพญาขอม ซึ่งอยู่เมืองอุโมงคเสลา ซึ่งอยู่ห่างกันระยะ ๕ คืน ได้ยกทัพมาตีเมืองโยนกแตก พระเจ้าพังคราชต้องอพยพผู้คนออกจากเมืองโยนก ไปอยู่ที่เวียงลวะสี่ตวง หรือเวียงสี่ตวง แต่ละปีต้องส่งส่วยเป็นทองคำสี่ตวงลูกมะตูม ระหว่างที่อยู่ที่เวียงสี่ตวงนั้น ได้โอรส ๒ องค์ องค์แรกทุกจิตราชกุมาร โอรสองค์ที่ ๒ คือพระรติพรหมกุมาร ตำนานเล่าว่ามีเหตุอัศจรรย์เกิดขึ้นเมื่อตอนปฏิสนธิ คือพระมารดาทรงฝันถึงช้างเผือกวิ่งหนีไปทางทิศใต้ ครั้นทับเขตเมืองก็ไล่แทงคนทั้งหลาย พระนางขอให้ช่างเหล็กทำเครื่องศาสตราวุธ พอตั้งครรภ์ได้ ๙ เดือน ก็อยากกินเลือดขอม ครั้นประสูติก็ *"... ได้ลูกชายคนหนึ่ง มีเนื้อตัวหมดจดสดใส ปราศจากมลทินเป็นดังอาบน้ำไว้นั้นแล.. ตั้งชื่อเอานิมิตอันงามเป็นดั่งพญาพรหมลงมาปฏิสนธินั้น ใส่ชื่อว่า พรหมกุมาร ว่าอั้นแล..."*[๑]

---

[๑] *เล่มเดียวกัน. หน้า ๔๐ - ๔๑.*

พระเจ้าพรหมกุมารมีอายุได้ ๗ ปี ก็ขอให้พระเจ้าพังคราช ให้ช่างทำอาวุธตระเตรียมไว้ ตลอดเวลา จนเจ้าพรหมกุมารมีอายุได้ ๑๓ ปี วันหนึ่งเจ้าพรหมกุมารฝันว่าเทวดามาบอกว่า หากต้องการช้างมงคลวิเศษ ให้ไปยังแม่น้ำโขง จะมีช้างเผือกลอยมา ๓ ตัว ถ้าจับตัวแรกได้จะปราบทวีปทั้งสี่ได้ ถ้าได้ตัวที่ ๒ จะปราบชมพูทวีปได้ ถ้าได้ตัวที่ ๓ จะปราบล้านนาและขอมดำได้หมด เจ้าพรหมกุมารก็ทำตามความฝันโดยไปที่แม่น้ำโขง มีแต่งูใหญ่ลอยน้ำมา ปล่อยให้ ๒ ตัวลอยผ่านไป แล้วฉุกคิดได้ว่าอาจจะต้องจับงูก็ได้ จึงเข้าไปจับงูตัวที่สาม งูกลับกลายเป็นช้างเผือก เจ้าพรหมกุมารนำช้างเข้าเมือง ได้ชื่อว่า ช้างพางคำเจ้าพรหมกุมาร กราบทูลพระเจ้าพังคราชว่า นับแต่วันนี้อย่าได้เสียส่วยให้แก่พญาขอมดำ

จากนั้นเจ้าพรหมกุมารก็แต่งกองสอดแนมไปอยู่ที่เวียงโยนก เพื่อสืบเหตุการณ์ของพญาขอมดำส่วนทางเวียงสี่ตวง ก็ให้ตระเตรียมเสบียงอาหาร ขุดคูเมืองไขน้ำเข้ามาให้เต็ม ทำประตูเมืองให้ปิด-เปิดได้อย่างดี จากนั้นก็ให้ราษฎรฝึกอาวุธภายหลังจากขาดส่วยไป ๓ ปี พญาขอมดำจึงยกทัพมาปราบ *"จักรบด้วยพรหมกุมารว่าอั้น ก็ขึ้นช้างของมันก็ไปเห็นช้างมงคลพางคำอันพรหมกุมารเจ้าขี่อยู่นั้น ช้างก็สะดุ้งล้มลงไปแล้วก็ลุกขึ้นได้แล้วก็หันหน้ากลับคืนแล้วก็วิ่งหนีล่วงหน้าไปทางทิศใต้ เมื่อนั้นหมู่ช้างแห่งขอมดำทั้งหลายก็แตกตื่นเหยียบย่ำขอมทั้งหลายบาดเจ็บล้มตายมากนัก ก็วิ่งกระจัดกระจายกลับเข้าเมืองแล ส่วนพรหมกุมารก็ขึ้นช้างพาทหารไล่กำจัดขอมไปตราบต่อเท่าถึงเวียงโยนกนครหลวง แล้วพญาขอมดำก็พาลูกน้องเข้าเวียงแล้วปิดประตูเสีย เมื่อนั้นพรหมกุมารเจ้าก็ใสช้างพางคำเข้าแทงฝาบานประตูเวียงนั้น ให้ล้มลงไปแล้วก็เข้าไปฆ่าฟันพวกขอมในเมืองที่นั้นล้มตายเป็นอันมาก เมื่อนั้นพญาขอมก็ไม่อาจจะรับมืออยู่ได้ ก็เอาข้าทาสบริวารครอบครัวลูกเมียหนีออกจากเวียงโยนกนครเชียงแสนแล้วก็ล่องไปทางทิศใต้"*[๑]

วัดพระธาตุจอมกิติ ตั้งอยู่บนเนินเขานอกกำแพงเมืองเชียงแสน เป็นเจดีย์ย่อเหลี่ยมไม้สิบสอง พระเจ้าพังคราชโปรดให้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๑๔๗๓ เพื่อบรรจุพระบรมธาตุ

[๑] *เล่มเดียวกัน. หน้า ๔๐ - ๔๑.*

เจ้าพรหมกุมารตามตีไปจนพ้นเขตแดนเมืองโยนกเชียงแสน และต่อไปจนชนเขตแดนอาณาจักรละโว้ ตามตำนานว่าเทวดาจึงลงมาห้ามโดยเนรมิตกำแพงหินบังไว้ เป็นการยุติการรบและยกทัพกลับบ้านเมือง เชิญเสด็จพระเจ้าพังคราชขึ้นครองเมืองโยนกเชียงแสนตามเดิม และยกให้ทุกจิต-ราชกุมาร ผู้เป็นพระเชษฐา ให้เป็นอุปราชรองจากพระราชบิดา

พระเจ้าพังคราช ไปสู่ขอนางแก้วสุภา ธิดาพญาเรือนแก้วเวียงไชยนารายณ์ ให้มาอภิเษกสมรสกับเจ้าพรหมกุมาร และเพื่อป้องกันไม่ให้ขอมกลับมารุกรานเมืองโยนกเชียงแสนได้อีก จึงขออนุญาตสร้างเมืองเพื่อรับหน้าศึกหากขอมจะบุกมาอีก *"...แล้วก็เสด็จไปตั้งเวียงอยู่ฝั่งน้ำกุกะนทีด้านใต้ ไปถึงแล้วก็ขุดคูให้เป็นเมือง เมื่อตั้งมั่นดีแล้วก็เข้าตั้งอยู่แล้วเรียกชื่อว่าเวียงไชยปราการ *ว่าอั้นแล ตั้งแต่เวียงโยนกนครหลวง ไปหาเวียงไชยปราการนั้นไกลกันคืนทางหนึ่งแล ในเวียง ๔ เวียงนี้ คือ เวียงโยนกนครหลวงหนึ่ง เวียงไชยนารายณ์แคว้นขวาหนึ่ง เวียงไชยปราการหนึ่ง เวียงบ้านพางคำ แคว้นซ้ายหนึ่ง ก็ตั้งบ้านและนาติดกัน พ่อแม่ไก่ล่าถึงกับเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแล..."[๑]

จากนั้น พระเจ้าพรหมได้ร่วมกับพระเจ้าพังคราชสร้างพระธาตุจอมกิตติ และพระธาตุจอมทองไว้ เมื่อพระเจ้าพังคราชสวรรคต พระเจ้าทุกจิตราชขึ้นครองราชย์แทน ส่วนพระเจ้าพรหมคงอยู่ครองเวียงไชยปราการต่อไป ไม่มีศึกสงครามอีก พระองค์ก็ครองราชย์อยู่จนมีพระชนม์ได้ ๗๗ พรรษา (พ.ศ. ๑๕๔๑) ก็สวรรคต พระโอรสคือ พระเจ้าไชยศิริ ครองราชย์ต่อจากพระองค์

---

* *นักประวัติศาสตร์เคยเชื่อกันว่าเวียงไชยปราการอยู่ที่เมืองฝางในปัจจุบันตามข้อสันนิษฐานของพระยาประชากิจเจริญผู้เขียนพงศาวดารโยนกปัจจุบันนักประวัติศาสตร์และนักโบราณคดีได้ศึกษาร่องรอยของเวียงไชยปราการแล้ว หลายท่านลงความเห็นว่าน่าจะเป็นเมืองเก่าที่อยู่ในเขตอำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงราย*

๑ *เล่มเดียวกัน. หน้า ๔๓.*

พระเจ้าไชยศิริ

ในสมัยพระเจ้าไชยศิริ กษัตริย์มอญแห่งเมืองสุวรรณวดี ยกกองทัพมาตีเวียงไชยปราการ พระเจ้าไชยศิริเห็นว่าจะสู้ไม่ได้ จึงอพยพชาวเมืองลงมาทางใต้ พักแรมและสร้างเมืองกำแพงเพชร ซึ่งต่อมาเชื้อสายของพระองค์ก็จะอพยพลงไปสร้างกรุงศรีอยุธยา

ดินแดนไทยตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๙

จากการศึกษาข้างต้น จะเห็นได้ว่าในพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เป็นต้นมา เริ่มเห็นหลักฐานเรื่องราวของชนชาติไทยเด่นชัดขึ้นว่าเข้ามาตั้งบ้านตั้งเมืองเป็นแว่นแคว้น และเริ่มขยายขอบเขตออกมาเป็นอาณาจักรโดยเริ่มจากทางภาคเหนือ ครั้นถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๙ เกิดปรากฏการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ คือการสลายตัวของรัฐโบราณที่เคยรุ่งเรืองมาก่อน ได้แก่ กัมพูชา โดยเฉพาะตั้งแต่หลังสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ เป็นต้นมา ทวารวดี หริภุญไชย พุกาม ศรีวิชัย เป็นเหตุให้อาณาจักรใหม่ของชนชาติไทยเติบโตขึ้น ได้แก่ อาณาจักรสุโขทัยอยุธยา ล้านนา อาณาจักรใหม่นี้ สามารถผนวกอาณาจักรเก่าที่เคยรุ่งเรืองในอดีตให้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรใหม่ และที่สุดก็ได้ผนึกรวมกันเป็นชาติไทยในสมัยต่อมา

กำเนิดอาณาจักรสุโขทัย

ความจริง การที่จะเข้าใจกำเนิดของอาณาจักรสุโขทัย และการเกิดราชอาณาจักรไทยหรือสยามนั้นต้องดูควบคู่ไปกับกำเนิดอาณาจักรอยุธยา และอาณาจักรล้านนา ซึ่งเป็นรัฐไทยที่ได้ก่อตัวมาในระยะเวลาใกล้เคียงกัน อันเป็นผลจากการที่เกิดช่องว่างทางอำนาจ เนื่องจากรัฐโบราณที่มีความรุ่งเรืองมากเสื่อมอำนาจลงดังได้กล่าวแล้ว

มีผู้สันนิษฐานว่า คำว่า **"ชาน"** หรือ **"สยาม"** มาจากคำภาษาสันสกฤตว่า **"ศยาม"** แปลว่า **"สีน้ำตาลหรือสีคล้ำ"** เป็นคำที่ชนต่างชาติซึ่งพวกไทเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยใช้เรียกคนไทว่า ซาม-เซียม ซึ่งกร่อนมาจากศยามอีกทีหนึ่ง ในชินกาลมาลีปกรณ์ ซึ่งแต่งเป็นภาษาบาลี ใช้คำว่า สยามเทสะ หมายถึงดินแดนของพวกจาม ซึ่งต่อมาหมายถึงดินแดนที่เป็นสุโขทัยและอยุธยา ครั้นถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สยามประเทศเป็นชื่อเรียกอาณาจักรทั้งหมดอย่างเป็นทางการ[๑]

จากการขุดค้นทางโบราณคดีพบว่าบริเวณสุโขทัยมีชุมชนอยู่อาศัยมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๘ เป็นอย่างน้อย ในอาณาบริเวณที่จะเกิดเป็นสุโขทัยศรีสัชนาลัย มีร่องรอยวัฒนธรรมสมัยทวารวดีหลายแห่ง เช่น การขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดชมชื่นเมืองศรีสัชนาลัย นอกจากนั้นก็มีร่องรอยของศิลปกรรมสมัยกัมพูชา เช่น ศาลตายาแดง แสดงศิลปกรรมขอมสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ ลักษณะศิลปกรรมที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุเมืองเชลียง และวัดเจ้าจันทร์ แสดงอิทธิพลศิลปกรรมของสมัยบายนหรือสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ อย่างชัดเจน

พัฒนาการของชุมชนที่รวมตัวกันเป็นอาณาจักรสุโขทัย เริ่มปรากฏชัดเจนตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๘ ดังเห็นได้จากหลักฐานทางโบราณคดีดังกล่าว ศูนย์กลางอำนาจของสุโขทัยอยู่บริเวณลุ่มน้ำยมและลุ่มน้ำน่าน ผู้นำชุมชนเป็นนักรบและสั่งสมบุญญาบารมีทั้งทางศาสนาและศิลปวัฒนธรรม ดังจะเห็นได้จากแบบแผนการสร้างเมืองที่มีคูน้ำ คันดิน ป้อมประตู กำแพง ส่วนศาสนาเป็นพุทธศาสนา แม้ลักษณะทางศิลปกรรมจะรับแบบขอมแต่คติความเชื่อเป็นอย่างพุทธ ดังจะเห็นได้จากการบรรจุพระบรมธาตุไว้ในพระปรางค์ ซึ่งถือว่าเป็นพุทธปรางค์ ถือเป็นการผสมผสานคติความเชื่อทั้งจากความเชื่อดั้งเดิมของชุมชนและคติความเชื่อที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ทั้งจากขอม อินเดีย หรืออินเดียที่ผ่านทางขอม นอกจากนี้บทบาทที่สำคัญอีกประการของผู้นำก็คือการเป็นนักรบ เพราะเริ่มมีการรวบรวมแว่นแคว้นต่าง ๆ ให้มารวมกันที่ศูนย์กลางอำนาจแห่งหนึ่ง ซึ่งกระทำได้ด้วยการทำสงครามทั้งเพื่อขยายและรักษาขอบเขตอำนาจ ดังนั้นบทบาทของพระมหากษัตริย์จึงทวีความสำคัญยิ่งขึ้น

นอกจากหลักฐานทางโบราณคดีเรื่องราวของอาณาจักรสุโขทัยมีปรากฏอยู่ในศิลาจารึกหลายหลัก เริ่มจากความในศิลาจารึกวัดศรีชุมที่กล่าวถึงการสถาปนาราชวงศ์พระร่วงที่สุโขทัย ก่อนหน้านั้นราชวงศ์ของพ่อขุนศรีนาวนำถุมครองเมืองสุโขทัยอยู่ก่อน ความในศิลาจารึกว่า

---

[๑] ธิดา สาระยา. "สุโขทัย". สารานุกรมสุโขทัยศึกษา. นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๙. หน้า ๒๕๑.

..... ปู่ชื่อพระยาศรีนาวนำถุม
เป็นขุน เป็นพ่อ
..... เสวยราชในนครสอง
อัน อันหนึ่งชื่อนครสุโขทัย อันหนึ่งนครศรีเสชนาไล ..... [๑]

ขอบเขตอำนาจของเมืองสุโขทัยในสมัยพ่อขุนศรีนาวนำถุม ครอบคลุมถึงเมืองฉอด ลำพูน น่านพิษณุโลก พ่อขุนศรีนาวนำถุม มีโอรสองค์หนึ่งชื่อ พ่อขุนผาเมือง ครองเมืองราด พ่อขุนผาเมืองได้รับพระราชทานพระธิดาจากกษัตริย์เขมร (ศรีโสธรปุระ) ชื่อนางสุขรมหาเทวี พร้อมด้วยพระแสงขรรค์ชัยศรี และพระราชทานพระนามให้ว่า ศรีอินทรบดินทราทิตย์

เมื่อสิ้นสมัยพ่อขุนศรีนาวนำถุม ขอมสบาดโขลญลำพง ได้ยึดเมืองสุโขทัยไว้ พ่อขุนผาเมืองจึงร่วมมือกับพ่อขุนบางกลางหาว ซึ่งเป็นพระสหาย เข้าร่วมรบขับไล่โดยใช้ยุทธวิธีให้กองทัพขอมสบาดโขลญลำพง ยกออกมาสู้รบนอกเมือง กล่าวคือ ให้พ่อขุนบางกลางหาวลงมาจากเมืองบางยาง แล้วมาตีได้เมืองศรีสัชนาลัย แล้วยกพลทหารมาสมทบกับทัพพ่อขุนผาเมืองที่เมืองบางขลง พ่อขุนผาเมืองยึดเมืองบางขลง เตรียมที่จะเดินทัพต่อไปเมืองสุโขทัย พ่อขุนบางกลางหาวเข้ารบกับขอมสบาดโขลญลำพง ส่วนกองทัพพ่อขุนผาเมืองก็บุกเข้ายึดเมืองสุโขทัยได้สำเร็จ

เมื่อปราบปรามขอมสบาดโขลญลำพงแล้ว พ่อขุนผาเมืองได้ถวายเมืองสุโขทัยให้พ่อขุนบางกลางหาวขึ้นครอง พร้อมทั้งให้ชื่อศรีอินทรบดินทราทิตย์แก่พ่อขุนบางกลางหาวด้วย ส่วนพ่อขุนผาเมืองก็กลับเมืองมาด และไม่ปรากฏเรื่องราวในจารึกอีก จึงถือได้ว่าพ่อขุนศรีอินทราทิตย์เป็นปฐมกษัตริย์ของราชวงศ์พระร่วงที่ปกครองเมืองสุโขทัย โดยได้ขับไล่อำนาจของขอมที่เคยมีอยู่ให้ออกไป

ลำดับกษัตริย์สุโขทัยราชวงศ์พระร่วง จากการศึกษาของศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร ลำดับไว้ ๙ พระองค์ ดังนี้

๑. พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ เสวยราชย์ตั้งแต่ พ.ศ. ๑๗๙๒ ถึงปีใดไม่ปรากฏ
๒. พระยาบาลเมือง ครองต่อมาถึง พ.ศ. ๑๘๒๒
๓. พ่อขุนรามคำแหงมหาราช พ.ศ. ๑๘๒๒ - ๑๘๔๑
๔. พระยาเลอไทย พ.ศ. ๑๘๔๑ ถึงปีใดไม่ปรากฏ
๕. พระยางั่วนำถุม (น้ำท่วม) ครองราชย์ถึง พ.ศ. ๑๘๙๐
๖. พระมหาธรรมราชาที่ ๑ หรือพระยาลิไทย พ.ศ. ๑๘๙๐ - ๑๙๑๑ หรือจะถึง ๑๙๑๖ ไม่ทราบแน่
๗. พระมหาธรรมราชาที่ ๒ เป็นสมัยที่พ่ายแพ้ต่อกรุงศรีอยุธยา ครองราชย์ถึง พ.ศ. ๑๙๔๒
๘. พระมหาธรรมราชาที่ ๓ หรือพระยาไสยลือไทย พ.ศ. ๑๙๔๓ - ๑๙๖๒
๙. พระมหาธรรมราชาที่ ๔ (บรมปาล) พ.ศ. ๑๙๖๒ - ๑๙๘๑[๒]

---

[๑] *กรมศิลปากร.จารึกสุโขทัย. จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสฉลอง ๗๐๐ ปีลายสือไทย พุทธศักราช ๒๕๒๖. หน้า ๖๑.*

[๒] *ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร. "ประวัติศาสตร์สุโขทัยจากจารึก". งานจารึกและประวัติศาสตร์ของ ประเสริฐ ณ นคร. นครปฐม : โรงพิมพ์ศูนย์ส่งเสริมและฝึกอบรมการเกษตรแห่งชาติ, ๒๕๓๔. หน้า ๓๓ - ๓๔.*

การรวบรวมบ้านเมืองให้เป็นปึกแผ่นในสมัยสุโขทัยก็ได้กระทำกันอย่างต่อเนื่อง บางรัชสมัยสามารถ แผ่อำนาจออกไปได้ไกลมาก ในการปกครองสมัยสุโขทัยนั้น อำนาจทางการเมืองคงจะมิได้เป็นอย่างเข้มงวดนัก ความเข้มแข็งคงอยู่ที่เมืองราชธานีและเมืองลูกหลวง ส่วนเมืองที่อยู่ห่างไกลออกไปความเข้มแข็งขึ้นอยู่กับพระปรีชาสามารถของพระมหากษัตริย์ ซึ่งบางสมัยก็แผ่ออกไปได้มาก บางสมัยก็มีอยู่น้อย รัชสมัยที่มีอำนาจมากที่สุด รุ่งเรืองที่สุด คือสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช แต่หลังจากนั้นก็ดูจะมีเหตุการณ์ที่ท้าทายอำนาจของสุโขทัยอยู่เป็นระยะ ๆ ดังจะเห็นได้จากการที่พระยาลิไทยต้องการนำไพร่พล *"...เข้าระดมฟันประตู ประหารสัตรูทั้งหลาย... บัดนั้น จึงเสด็จพระราชดำเนินเข้าเสวยราชย์ไอสูรยาธิปัตย์ ในเมืองสุโขทัย..."*[๑]

หลังจากสมัยพระยาลิไทยเป็นต้นมา อำนาจทางการเมืองของอาณาจักรสุโขทัย ก็เริ่มเข้าปะทะกับอำนาจทางการเมืองของอาณาจักรอยุธยา ที่เติบโตขึ้นมาในระยะเวลาใกล้เคียงกัน และเริ่มมีอำนาจเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ได้ขยายอำนาจขึ้นทางทิศเหนือของอยุธยา จนในที่สุดก็สามารถผนวกสุโขทัยไว้ในอำนาจได้ใน พ.ศ. ๑๙๒๑ ตามความในพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐ ที่ว่า

> *"ศักราช (๗๔๐) มะเมียศก (พ.ศ. ๑๙๒๑) เสด็จไปเอาเมืองชากังราวเล่า ครั้งนั้นมหาธรรมราชาออกรบทัพหลวงเป็นสามารถ และเห็นว่าจะต่อด้วยทัพหลวงมิได้ จึงมหาธรรมราชาออกถวายบังคม"*[๒]

เหตุการณ์ตอนนี้ ตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (ขุนหลวงพงั่ว) แห่งกรุงศรีอยุธยาส่วนทางสุโขทัยตรงกับสมัยพระมหาธรรมราชาที่ ๒ ภายหลังจากที่ต้องถูกผนวกไปอยู่กับอยุธยาแล้วก็พยายามหาทางแยกตัวกลับมาเป็นอิสระตามเดิม แต่ไม่ประสบผลสำเร็จ ดังจะเห็นได้จากเนื้อความในพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐ ตอนหนึ่งว่า

"ศักราช ๗๘๑ กุนศก (พ.ศ. ๙๖๒) มีข่าวมาว่าพระมหาธรรมราชาธีรราชเจ้า (หมายถึงพระมหาธรรมราชาที่ ๓ (ไสยลือไทย) กรุงสุโขทัย) นฤพาน และเมืองเหนือทั้งปวงเป็นจลาจล และจึงเสด็จขึ้นไปถึงเมืองพระบาง (หมายถึงเมืองนครสวรรค์) ครั้งนั้นพญาบาลเมือง (หมายถึงพระมหาธรรมราชาที่ ๔ บรมปาล) และพญาราม ออกถวายบังคม"[๓]

บรรดาหัวเมืองที่เคยขึ้นกับสุโขทัย ก็แยกตัวไปขึ้นกับอาณาจักรอยุธยาบ้าง อาณาจักรล้านนาบ้าง เกิดสงครามแย่งชิงหัวเมืองเหล่านี้เป็นระยะ ๆ ระหว่างอยุธยากับล้านนา จนนำไปสู่สงครามตีเมืองเชลียงในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ รบกับพระเจ้าติโลกราชแห่งล้านนา ซึ่งพระยายุทธิษเฐียรเข้าไปพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ปรากฏว่าพระเจ้าติโลกราชแพ้ ใน พ.ศ. ๒๐๑๗ หัวเมืองสุโขทัยจึงต้องตกอยู่ในอำนาจของอยุธยาอย่างสมบูรณ์ และโดยเหตุที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงมีพระราชมารดาเป็นเชื้อวงศ์สุโขทัยจึงได้อ้างสิทธิชอบธรรมในการปกครองสุโขทัย แว่นแคว้นที่ ๑๒ จึงรวมเป็นอาณาจักรเดียวกันตั้งแต่นั้น

---

๑ *กรมศิลปากร. จารึกสมัยสุโขทัย. จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสฉลอง ๗๐๐ ปี ลายสือไทย พุทธศักราช ๒๕๒๖. หน้า ๒๓๑.*

๒ *"พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐ" ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๑. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๒. หน้า ๒๑๒.*

๓ *เล่มเดียวกัน. หน้า ๒๑๓.*

แม้ว่าในที่สุดอาณาจักรสุโขทัยจะผนวกรวมเข้าอยู่กับอาณาจักรอยุธยา ซึ่งก็เป็นกลุ่มชนชาติไทอีกกลุ่มหนึ่งแต่ก็อาจจะกล่าวได้ว่าอาณาจักรสุโขทัยเป็นอาณาจักรไทยที่รุ่งโรจน์ที่สุดสมัยหนึ่ง การพ่ายแพ้ทางการเมืองเปรียบเสมือนการผนวกดินแดนของชนชาติไทยให้เข้าร่วมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ความรุ่งเรืองทางวัฒนธรรมของสุโขทัยได้เข้ามามีอิทธิพลและเป็นรากฐานทางสังคมให้แก่อยุธยาส่วนหนึ่ง ซึ่งก็จะปรับและพัฒนาต่อมาเป็นพื้นฐานอารยธรรมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางพุทธศาสนา สุโขทัยได้วิวัฒนาการขึ้นเป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนาแบบเถรวาทจากมอญดังจะเห็นได้จากอิทธิพลของสมัยทวารวดีและลังกาโดยผ่านทางความสัมพันธ์กับนครศรีธรรมราชแล้วสั่งสมสร้างสรรค์เป็นลักษณะเฉพาะของสุโขทัย ซึ่งสะท้อนให้เห็นจากความงามลึกซึ้งของสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และศิลปกรรมสมัยสุโขทัย ที่มีความงามเป็นเอก

มรดกล้ำค่าอีกชิ้นหนึ่งที่อาณาจักรสุโขทัยมอบให้แก่ผืนแผ่นดินไทย คือลายสือไทย

ซึ่งพ่อขุนรามคำแหงมหาราชประดิษฐ์ขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๑๘๒๖ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๗ - ๑๘ กลุ่มชนที่อาศัยอยู่ในลุ่มน้ำเจ้าพระยาและลุ่มน้ำยมใช้อักษรขอม ภายใต้อิทธิพลของอาณาจักรกัมพูชาพื้นที่เหนือขึ้นไปแถบลุ่มน้ำปิง เคยมีกลุ่มชนที่ใช้อักษรมอญภายใต้อิทธิพลของอาณาจักรหริภุญไชย จึงสันนิษฐานว่า พ่อขุนรามคำแหงมหาราช น่าจะได้แนวความคิดจากรูปแบบอักษร ๒ แบบ คืออักษรขอม และอักษรมอญ นำมาประดิษฐ์เป็นอักษรไทย[๑] ทำให้เกิดสัญลักษณ์ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนไทย จากนั้นรูปแบบอักษรได้พัฒนาเปลี่ยนแปลงจนกลายเป็นอักษรไทยที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน

ความเจริญรุ่งเรืองทางวัฒนธรรมของสุโขทัยเกิดจากการสั่งสมและสร้างสรรค์ของชาวสุโขทัยและที่ไม่อาจปฏิเสธได้ ก็คือพระปรีชาสามารถของพระมหากษัตริย์สุโขทัยทุกพระองค์ที่ทรงมีบทบาทสำคัญเริ่มตั้งแต่การรวบรวมก่อร่างสร้างบ้านเมือง การปกป้องบ้านเมือง ตลอดจนการบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ราษฎร พระมหากษัตริย์ต้องทรงใช้ศิลปวิทยาการทุกด้านในการจรรโลงบ้านเมืองให้คงอยู่อย่างสงบสุข แต่พระปรีชาสามารถประการหนึ่งที่ปฏิเสธไม่ได้ในช่วงก่อร่างสร้างชาติก็คือ **ความเป็นนักรบ** ดังนั้น พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์จึงต้องคงอยู่ในฐานะ**จอมทัพ** นำอาณาประชาราษฎร์ในการธำรง ปกป้อง และขยายพระราชอาณาจักร บทบาทของพระมหากษัตริย์สมัยสุโขทัยในฐานะที่ทรงเป็นจอมทัพ ปรากฏชัดเจนมากที่สุดสมัยหนึ่งในประวัติศาสตร์ บางพระองค์ทรงพระปรีชาสูงมาก บางพระองค์แม้ว่าจะมีเหตุทำให้ต้องไปผนวกกับดินแดนอื่น ก็ถือได้ว่าทรงกระทำหน้าที่ในฐานะพระมหากษัตริย์อย่างเต็มที่แล้ว

---

[๑] *ก่องแก้ว วีระประจักษ์. "ลายสือไทย". **สารานุกรมสุโขทัยศึกษา เล่ม ๒** จัดพิมพ์เฉลิมพระเกียรติ เนื่องในมหามงคลสมัยทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี. หน้า ๑๘๔.*

การทหารสมัยก่อนสุโขทัยถึงปัจจุบัน
(ก่อน พ.ศ. ๑๘๐๐)

การทหารสมัยก่อนสุโขทัย

การทหารของไทยสมัยก่อนสุโขทัย

หลักฐานเกี่ยวกับกองทัพไทยที่เชื่อกันว่าเก่าแก่ที่สุดนั้นคือ ภาพจำหลัก[๑] ที่ระเบียงปราสาทนครวัด ประเทศกัมพูชา โดยประมาณสมัยการสร้างไว้ในรัชกาลของพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ คือ พ.ศ. ๑๖๕๖ - ๑๖๙๓ ภาพจำหลักสำคัญนี้ได้แสดงภาพขบวนพยุหยาตราของกองทัพพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ ในเรื่องนี้ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงทอดพระเนตรเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๗ แล้วทรงอธิบายไว้ในพระนิพนธ์ **"นิราศนครวัด"** ว่า

*"ส่วนกองทัพหลวงของพระเจ้าแผ่นดินนั้น เป็นรูปนารายณ์ทรงครุฑ มีอยู่ทัพเดียว กระบวนแห่ทางตอนหน้ามีอักษรจารึกบอกไว้ว่า **ชาวสยาม** ตอนหนึ่ง **ชาวละโว้** ตอนหนึ่ง รูปชาวละโว้แต่งตัวเหมือนกับขอม แต่รูปชาวสยามนั้น แต่งตัวแปลกไปอย่างหนึ่ง จะพึงเห็นได้ในสมุดรูปนครวัดที่เขาพิมพ์ใหม่ แต่ที่เรียกว่าชาวสยามครั้งนั้น จะเป็นไทยหรือมิใช่ไทย ข้อนี้สงสัยอยู่ ..."*

ภาพจำหลักที่ระเบียงปราสาทนครวัด ประเทศกัมพูชา เป็นขบวนทหารชาว "สยาม"

ภาพจำหลักที่เป็นหลักฐานของความเป็นชาวสยามนี้มีรายละเอียดของภาพว่า หน่วยทหารที่เดินอยู่ข้างหน้านั้นเป็นกองระวังหน้าชาวสยาม ซึ่งเป็นพันธมิตรของเขมร มีผู้บังคับบัญชาอยู่บนหลังช้างถัดมา

---

[๑] *คณะกรรมการจัดทำหนังสือ จอมทัพไทยและเอกลักษณ์การทหารของแผ่นดิน หน้าที่ ๒๑๓ - ๒๑๗ (พิมพ์ที่ พับลิคบิสเนสพรินท์)*

เป็นหน่วยทหารม้าจากแคว้นละโว้ ซึ่งมีศรีชัยสิงห์วรมัน เป็นผู้บังคับบัญชา การจำหลักภาพทหารชาวสยามที่อยู่ในขบวนนั้น จำหลักเหลียวหน้า-หลัง ไม่มีระเบียบวินัยเหมือนต้องการให้แตกต่างกับทหารเขมรที่มีระเบียบวินัยดี เช่น ได้ทำให้มองลักษณะชาวสยามเป็นคนป่าเถื่อน ประกอบกับเครื่องแบบทหารก็ดูแปลกและแตกต่างกับทหารชนชาติอื่น จึงทำให้มีการสืบหาหลักฐานเพื่ออธิบายภาพจำหลักนั้นว่า **ทหารสยาม** นั้น ควรจะมีข้อมูลที่เป็นไปได้อย่างไร

ภาพจำหลักพยุหยาตราขบวนสำคัญเรื่องนี้ พยายามถ่ายทอดเหตุการณ์ครั้ง พระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ แห่งอาณาจักรกัมพูชาที่ทรงยกกองทัพไปตีอาณาจักรจามปา เมื่อ พ.ศ. ๑๖๘๘ ซึ่งพระองค์สามารถยึดเมืองวิชัยราชธานีของจามไว้ได้ จึงเฉลิมพระเกียรติยศด้วยภาพจำหลักชิ้นนี้

การที่ชาวสยาม ซึ่งเป็นหน่วยทหาร เสียมกุก ได้ยกกำลังพลไปช่วยในครั้งนั้น ทหารควรจะเป็นชาวสยาม ที่ยกไปจากเมืองหลวง หรือกะเกณฑ์กำลังจากพื้นที่ใกล้เคียง เช่น ชาวสยามจากลุ่มแม่น้ำกกซึ่งมีขุนเจื๋อง (ท้าวฮุ่ง) กษัตริย์แห่งอาณาจักรเงินยางปกครองเมืองพะเยาอยู่ โดยเป็นผู้รวบรวมกำลังชาวลาวและชนชาติอื่นในพื้นที่ ส่งไปช่วยพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ รบกับจาม

ชนชาติที่อาศัยอยู่ดั้งเดิมในบริเวณสองฝั่งแม่น้ำโขงและลุ่มแม่น้ำกกนั้น เป็นพวกลาวพวกข่าที่มีทั้งเจริญเป็นบ้านเมืองแล้วและไม่เจริญอยู่ตามป่าตามเขา **พวกข่า** เป็นชื่อเรียกกลุ่มคนไทยในประเทศลาว ซึ่งเป็นชนชาติเดียวกับ **ละว้า** ที่กลุ่มคนไทยในภาคเหนือเรียก **กูยหรือโกย** ที่กลุ่มคนเขมรในกัมพูชาเรียก และ **ส่วย** ที่กลุ่มคนไทยในประเทศไทยเรียก

ชนชาติที่เรียก **ข่า ละว้า กูย หรือโกย** และ **ส่วย** นี้ เป็นชนกลุ่มน้อยที่พูด **ภาษามุณฑ์** (Munda) ในแคว้นอัสสัม ประเทศอินเดีย เชื่อว่าเป็นเชื้อสายพวกนักรบของราชวงศ์ในตอนเหนือของอาณาจักรอินเดียมาก่อน แต่ด้วยเหตุผลทางการเมืองและการสงครามชนชาตินี้จึงได้อพยพลงมาทางใต้ และกระจัดกระจายอยู่ตามภูมิภาคต่าง ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อันเป็นบริเวณสองฝั่งแม่น้ำโขง ในพื้นที่ประเทศไทย ลาว และกัมพูชาในปัจจุบัน ซึ่งอยู่ในช่วงศตวรรษที่ ๑๘ - ๒๐ ได้มีอาณาจักรของชนเผ่ากูย ตั้งอยู่ในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำโขงตอนใต้ และในพงศาวดารเมืองละแวกก็มีข้อความบางตอนกล่าวว่า **"ครั้งหนึ่งกษัตริย์กัมพูชาได้ขอความช่วยเหลือไปยังกษัตริย์กูยให้มาช่วยปราบอริราชศัตรู กษัตริย์กูยได้ยกกองทัพไปช่วยรบจนได้รับชัยชนะและอาณาจักรกัมพูชากับอาณาจักรกูยก็มีความสัมพันธไมตรีอันดีต่อกันเรื่อยมา"**

เมื่อครั้งที่ชนชาติไทยภาคเหนือและชนชาติไทยล้านช้างได้อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยตอนเหนือและประเทศลาวในปัจจุบันนั้นก็ต้องต่อสู้อยู่กับชนพื้นเมืองเดิมที่อาศัยอยู่ก่อน เมื่อมีชัยชนะจึงจะตั้งหลักแหล่งได้ ในสมัยที่ขุนบรมส่งขุนลอไปสร้างอาณาจักรใหม่ที่เมืองชวา (คือหลวงพระบาง) นั้นก็ได้มีอาณาจักรของข่าอยู่ก่อนแล้ว ขุนลอได้ต่อสู้กับพวกข่าจนได้รับชัยชนะและขับไล่ข่าไปอยู่ที่อื่น แล้วสร้างบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรืองต่อมา ชนชาติข่า หรือ กูย นี้จะอพยพ หรือถูกขับไล่ไปตั้งอยู่แห่งใดถ้าไม่เข้ามาอยู่บริเวณฝั่งริมแม่น้ำโขงที่ต่ำจากเมืองเวียงจันทน์ นั่นหมายถึง ชนชาตินี้ได้เข้ามาอยู่ในเมืองต่าง ๆ ทางตอนใต้ถึงบริเวณอีสาน เช่น เมืองหนองหาน จังหวัดสกลนคร โดยเฉพาะพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ และ

จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งนิยมตั้งหลักแหล่งอยู่ระหว่างแม่น้ำกับเทือกเขาดงรัก ชนชาตินี้มีความชำนาญในเรื่องช้าง และพิธีกรรมของการรบ เช่นเดียวกับบรรพบุรุษซึ่งเป็นนักรบของราชวงศ์ในตอนเหนือของอาณาจักรอินเดีย

ดังนั้น ภาพจำหลักที่แสดงทหารชาวสยามที่ปราสาทนครวัดจึงน่าจะเป็น **ชนชาติกูย** หรือ **ข่า** หรือ **ส่วย** อันเป็นกำลังเกณฑ์ร่วมกองทัพในนาม **"เสียมกุก** หรือ **สยาม"** นั่นเอง

จากหลักฐานภาพจำหลักนี้ เป็นข้อสนับสนุนที่เชื่อได้ว่า กองทหารชาวสยามกุกหน่วยนี้ได้รับเกียรติที่ร่วมกันทำสงครามได้ชัยชนะในครั้งนั้น แม้ว่าจะเกณฑ์กำลังทหารจากชนชาติ **ข่า กูย ส่วย** ก็ถือว่าเป็นกองกำลังทหารชาวสยามที่สำคัญ หากจะสืบกลุ่มชนชาติดังกล่าวแล้ว ทหารนั้นมีบรรพบุรุษเดียวกับมอญหรือรามัญ ซึ่งเป็นชนชาติภาษามุณฑ์ที่อพยพหนีจากการรุกรานของพวกอารยันไปตั้งถิ่นฐานลุ่มแม่น้ำสาละวินและได้กลายเป็นบรรพบุรุษมอญ ในอาณาจักรทวารวดีนั่นเอง

เมื่อชนชาติไทยได้เป็นหัวหน้าปกครองชนพื้นเมือง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชนที่มีภาษาพูดในตระกูลภาษามอญ-ขอม และตั้งอาณาจักรสุโขทัยขึ้นเป็นอิสระ ใน พ.ศ. ๑๗๙๒ นั้น ได้มีแคว้นสำคัญต่าง ๆ ตั้งอยู่โดยรอบ เช่น

แคว้นล้านนา และ **แคว้นล้านช้าง** ทางด้านทิศเหนือ โดย **แคว้นล้านนา** นั้น เป็นเมืองอิสระที่ชาวไทยปกครองตนเอง ไม่ขึ้นแก่กันเป็นส่วนมาก มีเมืองเชียงราย เมืองพะเยา เมืองน่าน เมืองแพร่ และเมืองหริภุญชัย ที่ปกครองด้วยราชวงศ์จามเทวี (มอญ) ส่วน **แคว้นล้านช้าง** เป็นถิ่นของคนไทยที่มีเมืองชวา หรือเมืองหลวงพระบาง (เมืองเชียงทอง) เป็นราชธานี ทั้งสองแคว้นนี้อยู่ในฐานะเมืองส่วยของอาณาจักรขอม

แคว้นละโว้ อยู่ทางทิศใต้ ยังอยู่ในการปกครองของขอม มีเมืองอโยธยา เมืองสุพรรณบุรี เมืองเพชรบุรี เมืองราชบุรี เมืองศรีวิชัย (คือ เมืองไชยา) และเมืองนครศรีธรรมราช

อาณาจักรกัมพูชา ทางทิศตะวันออก ปกครองโดยราชวงศ์ขอม และมีอำนาจแผ่ขยายเข้ามาปกครองในเมืองต่าง ๆ ทางภาคอีสาน แต่ดูแลไม่ถึงจึงอ่อนแอลงมาก

อาณาจักรพุกามของพม่า ทางทิศตะวันตก ซึ่งมีเมืองตะนาวศรี เมืองทวาย เมืองเมาะตะมะ เมืองตองอู ที่มีชนชาติมอญอยู่ และเมืองฉอด ซึ่งมีชนชาติไทยปกครองอยู่

การทหารสมัยสุโขทัย

(พ.ศ. ๑๘๐๐ - ๑๙๘๑)

การทหารสมัยสุโขทัย (พ.ศ. ๑๘๐๐ - ๑๙๘๑)

เมื่อชนเผ่าไทยเป็นอิสระจากอำนาจขอมซึ่งเคยครองความเป็นใหญ่ในภูมิภาคนี้ ชนเผ่าไทยได้รวมกลุ่มกันก่อตั้งเป็นแว่นแคว้นจนสามารถสถาปนาอาณาจักรสุโขทัยขึ้นในปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ จากศิลาจารึกหลักที่ ๑ ทำให้ทราบว่า การทหารของไทยในสมัยสุโขทัย ไทยรู้จักวิธีการรบบนหลังช้างที่เรียกว่า **"ยุทธหัตถี"**[๑] นอกเหนือไปจากการใช้ทหารราบและทหารม้า

ศึกขุนสามชน สงครามยุทธหัตถีครั้งแรกในประวัติศาสตร์ไทย

ขุนสามชน เจ้าเมืองฉอด (อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก) ได้ยกทัพมาตีเมืองตาก แต่เนื่องจากเมืองตากขึ้นกับกรุงสุโขทัย พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ เจ้าเมืองสุโขทัย พร้อมด้วยพระราชโอรสองค์เล็ก (ยังไม่ปรากฏพระนาม ต่อมาเมื่ออ่านในหลักศิลาจารึกที่ ๑ ทราบว่า ชื่อ รามคำแหง) เสด็จยกทัพไปยับยั้งกองทัพขุนสามชน ในขณะที่พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ทรงทำยุทธหัตถีเกิดเพลี่ยงพล้ำแก่ขุนสามชน พ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงช้างชื่อ เนกพล ทรงเข้าป้องกันพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ และเข้าทำยุทธหัตถีจนขุนสามชนพ่ายแพ้ยกทัพหนีไป พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ปลอดภัย จึงพระราชทานชื่อพระราชโอรสว่า "รามคำแหง"

พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ทรงกระทำยุทธหัตถีกับขุนสามชน

---

[๑] *กรมยุทธการทหารบก กองทัพบก กระทรวงกลาโหม การทหารของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้าที่ ๒๑ - ๒๓ พิมพ์ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๔๑ จำนวน ๒,๐๐๐ เล่ม (พิมพ์ที่ โรงพิมพ์กรมยุทธศึกษาทหารบก)*

การควบคุมบังคับบัญชาทหาร

พระมหากษัตริย์สุโขทัย ทรงเป็นผู้บังคับบัญชาทหารโดยตรง มีขุนนางผู้ใหญ่เป็นแม่ทัพนายกองชั้นรอง ๆ ลงไป การยุทธ์ครั้งสมัยสุโขทัยเป็นการยุทธ์ที่นำโดยองค์พระมหากษัตริย์ พระองค์ทรงเป็นจอมทัพนำกำลังไพร่พลต่อสู้กับอริราชศัตรู ดังนั้น **การพ่ายแพ้หรือได้รับชัยชนะในการศึกสงคราม จึงขึ้นอยู่กับพระปรีชาสามารถในการรบของพระมหากษัตริย์เป็นสำคัญ** ในสมัยสุโขทัย บรรดาชายฉกรรจ์ในราชธานีเป็นทั้งพลเมืองและทหารในกองทัพหลวงตามกรมกองที่ตนสังกัด ทั้งนี้ เพราะยึดถือประเพณีป้องกันบ้านเมืองที่ว่า **"ชายฉกรรจ์[๑] ทุกคนต้องเป็นทหาร"** ราษฎรซึ่งเป็นชายฉกรรจ์ที่เรียกว่า **"ไพร่"** นั้น ในยามปกติต่างประกอบสัมมาอาชีพ แต่ในยามศึกสงครามจะเปลี่ยนสภาพเป็นทหารเข้าประจำกองทัพ การเรียกเกณฑ์ไพร่พลเข้าประจำกองทัพจะเรียกเกณฑ์ชายฉกรรจ์จากเขตหัวเมืองชั้นในและได้รับกำลังไพร่พลบางส่วนจากหัวเมืองใกล้เคียง ซึ่งเข้ามาสมทบกับทัพหลวงตามแต่จอมทัพจะทรงมีพระบรมราชโองการ

เจดีย์ยุทธหัตถีเมืองตาก

การฝึกหัดทหารและอาวุธที่ใช้ในสมัยสุโขทัย

หัวหน้าสกุลในแต่ละหมู่บ้านเป็นผู้ควบคุมฝึกสอนศิลปะการต่อสู้และการใช้อาวุธภายในสกุลของตน ในยามศึกสงครามไพร่พลทั้งหลายมีหน้าที่จัดหาอาวุธคู่มือด้วยตนเอง อาวุธที่ใช้ได้แก่ หน้าไม้ ธนู หอก ดาบ แหลน หลาว ของ้าว ง้าว ส่วนเสบียงอาหาร มักจะหาในท้องถิ่นนั้น

ในรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช มีการสร้างเส้นทางเชื่อมราชธานีกับหัวเมืองใกล้เคียงเพื่อความสะดวกรวดเร็วในการเคลื่อนกำลังทัพและใช้เป็นเส้นทางคมนาคมเพื่อไปมาหาสู่หรือค้าขาย รวมทั้งในการชลประทาน ดังปรากฏร่องรอยเส้นทางเป็นแนวคันดินยาวเป็นแห่ง ๆ ที่เรียกกันว่า **"ถนนพระร่วง"** นอกจากนี้ชาวสุโขทัยมีการป้องกันการรุกรานจากศัตรูภายนอกโดยสร้างคันดินคูน้ำเป็นกำแพงเมือง คูเมืองล้อมรอบสามชั้น ที่เรียกว่า **"ตรีบูร"** ตลอดจนสร้างป้อมประจำประตูเมืองทั้งสี่ด้านด้วย

อาณาจักรสุโขทัย มีอาณาเขตแผ่ขยายออกไปอย่างกว้างขวาง ในรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช (ประมาณ พ.ศ. ๑๘๒๒ - ๑๘๔๒) พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ทรงเป็นทั้งนักปกครอง และนักรบ ทรงดำเนินวิเทโศบาย ทั้งด้านการป้องกันอาณาจักร และการขยายอาณาเขตควบคู่กันไป โดยให้สอดคล้องกับระบบการปกครองที่ทรงดูแลราษฎรอย่างใกล้ชิดในลักษณะพ่อปกครองลูก การขยาย

---

[๑] *คณะทำงานจัดทำหนังสือพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับกองทัพไทย ในโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ หน้าที่ ๗ - ๘ พิมพ์ครั้งที่ ๑ (พิมพ์ที่ บริษัท โอ เอส พริ้นติ้ง เฮ้าส์ จำกัด)*

อาณาเขตในรัชสมัยนี้ อาศัยกำลังทางทหารและการสร้างความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ทรงดำเนินนโยบายทั้งสันติวิธีและยุทธวิธี มีการดำเนินนโยบายช่วย **"ตวงบ้านตวงเมือง"** โดยช่วยเหลือสร้างบ้านสร้างเมืองอื่น ที่มาอ่อนน้อมให้เจริญก้าวหน้า เพื่อผูกมัดให้มีความจงรักภักดีต่อสุโขทัยตลอดทั้งดำเนินนโยบายขยายอาณาเขต เพื่อความเป็นปึกแผ่นของอาณาจักรสุโขทัย

การจัดและการบังคับบัญชาหน่วยทหารหรือกองทัพไทยในสมัยสุโขทัย แบ่งเป็น ๓ กองทัพ และมีความสำคัญแตกต่างกันไป ดังนี้

กองทัพหลวง[๑] จัดเป็นกองทัพที่มีความสำคัญที่สุด เพราะมี**พระมหากษัตริย์ทรงดำรงตำแหน่งจอมทัพ** ส่วนกำลังพลใช้วิธีเรียกเกณฑ์จากคนในเขตชั้นใน คือกรุงสุโขทัย ซึ่งเป็นราชธานี โดยในสมัยก่อนนั้น เมื่อเกิดสงครามชายไทยทุกคนจะต้องเข้าประจำการได้ทันที ตามที่กำหนดไว้ว่า บรรดาชายไทยที่เป็นชายฉกรรจ์ให้เป็นทหารทุกคน

กองทัพหัวเมือง เป็นกองทัพของหัวเมือง เขตชั้นกลาง ซึ่งจะจัดเข้าสมทบกับกองทัพหลวงในยามสงคราม โดยเรียกกำลังจากในเมืองต่าง ๆ ที่ตั้งรายล้อมราชธานีอยู่ทั้ง ๔ ทิศ มาจัดเป็นกองทัพ ได้แก่ เมืองศรีสัชนาลัย (สวรรคโลก) ด้านทิศเหนือ, เมืองสระหลวง (พิจิตร) ด้านทิศใต้, เมืองสองแคว (พิษณุโลก) ด้านทิศตะวันออก, และเมืองชากังราว (กำแพงเพชร) ด้านทิศตะวันตก

กองทัพประเทศราช จัดจากเมืองประเทศราช ซึ่งเป็นเขตชั้นนอก อาทิ หลวงพระบาง นครศรีธรรมราช และตะนาวศรี เป็นต้น ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับพระมหากษัตริย์ว่าจะมีพระบัญชาให้ประเทศราชจัดเป็นกองทัพเข้าร่วมในการสงคราม หรือให้ส่งเป็นสัตว์พาหนะและเสบียงอาหาร

การเตรียมกำลังพล

๑. การปกครองระบอบทหาร ถือหลักว่า ผู้ชายทุกคนที่กำเนิดมาเป็นคนไทยต้องเข้ารับราชการเป็นทหารแต่ไม่แยกว่า **ฝ่ายทหาร**[๒] กับ **ฝ่ายพลเรือน** ในยามปกติทำหน้าที่เป็นข้าราชการพลเรือน เมื่อเกิดสงครามขึ้นก็เป็นข้าราชการทหาร

๒. หัวหน้าสกุลต้องควบคุมทหารในสกุลของตน ซึ่งเรียกว่า **"เจ้าหมู่"** ควบคุมกำลังในสกุลของตนจัดเป็นหน่วยทหารขนาดเล็กที่สุด ในหมู่บ้านขนาดใหญ่อาจมีหลายหมู่ วิธีการปกครองหน่วยเช่นนี้มาจากการปกครองในครอบครัวดังที่เรียกกันว่า **พ่อปกครองลูก**

๓. พ่อขุนทรงเป็นจอมทัพ ทั้งนี้พระมหากษัตริย์ไทยทรงถือว่า **การปกป้องประชาชนและป้องกันบ้านเมืองให้ปลอดภัยเป็นพระราชกรณียกิจที่สำคัญ และจะทรงยกทัพหลวงไปรบด้วยพระองค์เอง** ถ้าทรงมีพระราชภาระอื่นที่สำคัญกว่า ต้องให้ขุนนางผู้ใหญ่เป็นแม่ทัพไปรบแทนแล้ว ก็จะทรงมอบอาญาสิทธิ์ให้**การกำหนดตัวบุคคลเข้ารับราชการ** ดังที่ยึดหลักว่า **"ชายฉกรรจ์ที่กำเนิดเป็นไทย**

---

[๑] *คณะทำงานจัดทำหนังสือพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับกองทัพไทย ในโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ หน้าที่ ๗ - ๘ พิมพ์ครั้งที่ ๑ (พิมพ์ที่ บริษัท โอ เอส พริ้นติ้ง เฮ้าส์ จำกัด)*

[๒] *คณะกรรมการจัดทำหนังสือประวัติกองทัพไทย ในรอบ ๒๐๐ ปี พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๕๒๕. หน้าที่ ๑๔.*

ทุกคนจะต้องเป็นทหาร” และสำหรับทหารในราชธานี ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่สุด เกี่ยวกับความรักชาติและความปลอดภัย ได้กำหนดละเอียดไปอีกชั้นหนึ่งว่า *“... บรรดาชายฉกรรจ์ในราชธานีก็เป็นทั้งพลเมืองและทหารในกองทัพหลวง เว้นแต่คนต่างชาติต่างภาษาไม่เอาเป็นทหารด้วยไม่ไว้ใจ ราชการทั้งฝ่ายทหารและพลเรือนบรรดามีใช้ทหารทำทั้งนั้น...”* **การกำหนดเวลารับราชการ** ศิลาจารึกสุโขทัย หลักที่ ๑ ได้กล่าวว่า ขณะที่พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ทรงชนช้างกับขุนสามชนเจ้าเมืองฉอดนั้น ทรงมีพระชนมายุย่างเข้า ๑๙ พรรษา และหลักที่ ๒ ได้กล่าวว่าสมเด็จพระศรีศรัทธาราชจุฬามุนี ทรงรบพุ่งกับขุนวัง เมื่อทรงมีพระชนมายุราว ๑๗ - ๑๘ พรรษา จึงสันนิษฐานว่า คงจะมีระเบียบปฏิบัติว่าชายไทยชาวสุโขทัยทุกคนจะต้องเป็นทหารเมื่อ อายุ ๑๘ ปี และจะปลดให้พ้นจากราชการทหารเมื่ออายุครบ ๖๐ ปี เพราะถือกันว่าชราแล้ว ดังที่ถือเป็นประเพณีปฏิบัติต่อมาในสมัยอยุธยา การแบ่งกองทหารไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดเกี่ยวกับการแบ่งกองทหารสุโขทัย แต่จากที่พบในมังรายศาสตร์ มีการจัดแบ่งตามความสำคัญของเหล่าจากสูงไปหาต่ำ ดังนี้

ชั้นสูง	ได้แก่	**เหล่าพลช้าง**	เรียกว่า	**นายช้าง**
ชั้นกลาง	ได้แก่	**เหล่าพลม้า**	เรียกว่า	**นายม้า**
ชั้นต่ำ	ได้แก่	**เหล่าพลราบ**	เรียกว่า	**นายตีน**

พลช้าง

พลม้า

พลราบ

การจัดหน่วยทหาร

ผู้บังคับบัญชาหน่วยทหารที่เล็กที่สุดคือ หัวหน้าสกุลมีหน้าที่ควบคุมและฝึกสอนการใช้อาวุธแก่คนในสกุล ทั้งในยามปกติและยามสงครามเรียกว่า **เจ้าหมู่**

ในมังรายศาสตร์ มีหลักฐานปรากฏพอเป็นข้อมูลให้ทราบถึงการจัดหน่วยกองทัพในยามปกติและยามสงคราม ดังนี้

๑. การจัดหน่วยในยามปกติ

มีการจัดหน่วยและอัตราบรรจุกำลังดังนี้

ถ้ามี **ไพร่**สิบคน ให้มี **นายสิบ** มี **ข่มกว้าน** หนึ่งคนทำหน้าที่เป็นผู้ติดต่อป่าวประกาศเรื่องงานนายสิบทุกคน

ถ้ามี **นายสิบห้าคน** ให้มี **นายห้าสิบ** มีปากขวาและปากซ้ายเป็นผู้ช่วยรอฟังความ

ถ้ามี **นายห้าสิบสองคน** ให้มี **นายร้อยคนหนึ่ง**

ถ้ามี **นายร้อยสิบคน** ให้มี **เจ้าพันคนหนึ่ง**

ถ้ามี **เจ้าพันสิบคน** ให้มี **เจ้าหมื่น**

ถ้ามี **เจ้าหมื่นสิบคน** ให้มี **เจ้าแสน**

๒. การจัดหน่วยในยามสงคราม

การจัดกำลังพลในเขตเมืองชั้นในหรือในเขตราชธานีไปรวบรวมกำลังพลจัดเป็นทัพหลวง มีพ่อขุน (กษัตริย์) **ทรงเป็นแม่ทัพหรือจอมทัพ** ส่วนขุนนางผู้ใหญ่อื่น ๆเป็นผู้บังคับหน่วยในกองทัพหลวง

สำหรับประเทศราชและเมืองชั้นนอกโดยปกติให้รักษาพระราชอาณาเขตมิให้ประเทศอื่นมารุกราน นอกจากกรณีที่มีศึกสงครามใหญ่ กำลังพลประเทศราชและเมืองชั้นนอกอาจต้องเข้ามาสมทบโดยรอคำสั่งจากพระมหากษัตริย์ให้ยกกำลังพลเข้ามาช่วย

การจัดหาอาวุธและเสบียง

อาวุธ

อาวุธที่ใช้ในการรบเป็นอาวุธประจำกาย ได้แก่ ของ้าว ง้าว หน้าไม้ ทวน หอก แหลน หลาว ตะบองขวาน มีดเหน็บ ดาบคู่และดาบดั้ง มีดปลายตัด

ในการเดินทัพเสบียงที่ใช้บริโภคมีลักษณะดังนี้

เสบียงอาหาร

๑. กำลังพลแต่ละคนนำติดตัวไปจำนวนน้อย ใช้เมื่อจำเป็นโดยธรรมดาจะหาอาหารในท้องถิ่นบริโภค

๒. เรียกเกณฑ์จากผู้ปกครองท้องถิ่นไว้ล่วงหน้า

๓. ลำเลียงไปจากราชธานีและหัวเมือง

การจัดยานพาหนะ

ในการออกทำสงครามพาหนะที่นิยมใช้ มีดังนี้

ช้าง ใช้ในการทำยุทธหัตถีและบุกตะลุยทางการเดินเท้าในสนามรบแล้วยังใช้ในการลำเลียงเสบียงอาหารอาวุธในถิ่นทุรกันดารด้วย

ม้า เป็นพาหนะส่วนตัวเนื่องจากหาได้ง่าย ทหารม้าจึงมีม้าเป็นพาหนะทุกคนในการออกศึกจะใช้ม้าในการโจมตีทางปีก ใช้ในการหาข่าวและติดต่อสื่อสาร

วัว ใช้เทียมเกวียนบรรทุกเสบียงอาหาร อาวุธ **การรักษาพยาบาล** ทหารส่วนใหญ่จะมียาประจำตัวเล็กน้อยติดตัวไปในการทำสงคราม เฉพาะรักษาแผลสด แต่ถ้าบาดเจ็บสาหัสมีอาการป่วยมากจะมี **หมอหลวง** ที่จัดแบ่งจากราชธานี

การแต่งกายทหาร

ได้รับอิทธิพลการแต่งกายนุ่งโจงกระเบนมาจากนครศรีธรรมราช ในยามปกติและยามสงครามทหารจะแต่งกายอย่างเดียวกัน

ทหารผู้ใหญ่ระดับสูง เช่น จอมทัพ แม่ทัพนายกอง สวมเสื้อทรงกระบอกคอกลมแขนสั้น ผ่าอกตลอด สวมกางเกงครึ่งแข้งแล้วคาดผ้าทับตรงเอว ปล่อยชายเสื้อยาวปิดหน้าขา ถ้าเป็นเจ้านายชั้นสูงสวมศิราภร บอกตำแหน่ง

ทหารชั้นรอง เช่น หัวหมู่ไว้ผมยาวประบ่า หรือม้วนมวยเจียนกระหม่อม สวมหมวกผ้ากลม ๆ ตอนบนมีจุก

ยุทธวิธี

๑. ในสมัยสุโขทัยในยามสงคราม พระมหากษัตริย์ทรงเป็นแม่ทัพคุมกองทัพไปต่อสู้แบบประจัญบานกับข้าศึก

๒. ในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรง**สร้างเส้นทางยุทธศาสตร์**เชื่อมราชธานีกับหัวเมืองชั้นกลางเรียกว่า **“ถนนพระร่วง”** เพื่อสะดวกและรวดเร็วในการเดินทัพ (สุโขทัยเชื่อมกับสวรรคโลกกำแพงเพชร ระยะทาง ๒๐ กิโลเมตร)

๓. ทรงสร้างกำแพงเมือง ๓ ชั้น คูน้ำ ๒ ชั้น และป้อมประจำประตูเมือง ๔ ด้าน

บำเหน็จรางวัลการทำสงคราม

หน้าที่ของผู้ชายไทยในการเป็นทหารเพื่อปกป้องบ้านเมืองมิให้ตกเป็นทาสเสียเอกราชแล้วเมื่อออกทำการรบได้ชัยชนะแล้วจะได้ส่วนแบ่งทรัพย์สินของข้าศึกและได้ตัวข้าศึกที่**จับได้มาเป็นเชลยใช้สอย**

การทหารสมัยอยุธยา

(พ.ศ. ๑๘๙๓ - ๒๓๑๐)

เพลงแรงสามัคคี

คำร้อง : ดร.ประเสริฐ ณ นคร ดร.อุทิศ นาคสวัสดิ์ (วิทยุโรงเรียน)
ทำนอง : แร้งกระพือปีก

ร่วมใจไมตรีกันเถิดพี่น้องไทย
ร่วมจิตกันไว้ชาติไทยจะรุ่งเรือง
ชาติประเทืองด้วยสามัคคี
ร่วมชีวีกันเป็นกำลัง
(สร้อย) น้อด ทิงนองนอย ชะน้อดทิงนองนอย (ซ้ำ)
กิจการใด ๆ สำเร็จดังใจ
เสริมสร้างชาติไทยไว้อยู่ยืนยัง
เกิดพลังเพราะสามัคคี
(สร้อย) น้อด ทิงนองนอย ชะน้อดทิงนองนอย (ซ้ำ)

เพลงกรุงศรีอยุธยาไม่สิ้นคนดี

ไม่ทราบนามผู้แต่ง

(สร้อย) กรุงศรีอยุธยาราชธานีไทย ถึงเคยแตกแหลกไปก็ไม่สิ้นคนดี
เราจะรบศัตรูต่อสู้ไพรี เราจะกู้เกียรติศรีอยุธยาไว้เอย
อยุธยาธานีศรีสยาม เมืองงามธรรมชาติช่วยสนอง
บริบูรณ์ลุ่มน้ำและลำคลอง ท้าวอู่ทองทรงสร้างให้ชาวไทย (สร้อย)
ครั้งโบราณแพ้พม่าเป็นข้าเขา พระนเรศวรเจ้าทรงกู้ได้
ไล่ศัตรูไปให้พ้นแผ่นดินไทย ศรีอยุธยาไม่สิ้นคนดี (สร้อย)
ชาวศรีอยุธยามาด้วยกัน เลือดไทยใจมั่นไม่พรั่นหนี
ชีวิตเราขอน้อมและยอมพลี ไว้แก่ศรีอยุธยาชั่วฟ้าดิน (สร้อย)

เพลงสดุดีบรรพชนไทย

คำร้อง - ทำนอง : สุนทราภรณ์

ไทยมีประวัติ ไทยทั้งชาติ เกริกไกร สร้างไทยเอาไว้ให้ไทยรุ่นเรา ไทยวีรชน สละชีพตน แลกเอาพื้นดินเราชาวเผ่า เลือดเนื้อชาติไทย

พื้นไผท เป็นไทยอยู่ถึงลูกไทยหลานไทยสืบมา ขอให้ไทยประชารุ่นหลังต่อมา รักษาสืบไป เทิดทูนคุณความดี ขอสดุดีบรรพชนไทย สืบชาติเชื้อด้วยความภูมิใจ ชาติไทย ไชโย.

การทหารสมัยอยุธยา
(พ.ศ. ๑๘๙๓ - ๒๓๑๐)

อาณาจักรศรีอยุธยา มีพระเจ้าแผ่นดินเสวยราชสมบัติถึง ๓๓ พระองค์ นับเป็นเวลา ๔๑๗ ปี ระหว่างนั้นต้องทำสงครามภายนอกและภายในแทบไม่ว่างเว้น ต้องเสียเอกราชถึง ๒ ครั้ง แต่ทุกครั้งก็สามารถกอบกู้อิสรภาพกลับคืนมาได้เสมอ[๑]

กิจการทหารสมัยกรุงศรีอยุธยา[๒] ได้รับการปรับปรุงให้รัดกุมยิ่งขึ้น ทั้งในด้านวิธีการควบคุมกำลังไพร่พล และยุทธวิธี เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพบ้านเมืองและสังคม ประกอบกับอาณาจักรอยุธยาได้รับอิทธิพลของขอมด้วย ดังนั้น รูปแบบการปกครองและการทหารของกรุงศรีอยุธยาจัดเป็นแบบผสมระหว่างสุโขทัยและขอม

การควบคุมบังคับบัญชา ในยามสงครามเจ้าหมู่มูลนาย มีหน้าที่ระดมไพร่พลภายใต้การควบคุมเข้าประจำกองทัพ **พระมหากษัตริย์ทรงเป็นจอมทัพ** มีเจ้านายและขุนนางเป็นแม่ทัพนายกองชั้นรอง ๆ ลงไป ดังปรากฏในพระไอยการตำแหน่งนายทหารหัวเมือง

ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. ๑๙๙๑ - ๒๐๓๑) ได้แยกกิจการทหารกับพลเรือนออกจากกันคือ **ฝ่ายทหาร มีสมุหพระกลาโหม เป็นหัวหน้ารับผิดชอบกิจการทหาร ฝ่ายพลเรือน มีสมุหนายก เป็นหัวหน้ารับผิดชอบกิจการฝ่ายพลเรือน** อย่างไรก็ตาม ในยามศึกสงครามทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน ก็ต้องเข้าประจำกองทัพร่วมกัน เพราะขณะนั้นกำลังพลของไทยมีน้อยไม่อาจจะแยกหน้าที่ป้องกันรักษาบ้านเมืองมาไว้กับฝ่ายทหารเพียงอย่างเดียวได้

การทำทะเบียนไพร่พล เริ่มครั้งแรกในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ หน่วยงานที่รับผิดชอบคือ **กรมพระสุรัสวดี** มีหน้าที่ทำบัญชีกำลังพล เมื่อเกิดสงครามขึ้น กรมพระสุรัสวดีจะเร่งรัดให้หัวเมืองต่าง ๆ จัดเรียกกำลังพลเข้าบรรจุตามทะเบียน หากเป็นสงครามยืดเยื้อ และจำนวนทหารที่เรียกมาเข้าประจำกองทัพครั้งก่อนมีไม่เพียงพอ กรมพระสุรัสวดีจะทำหน้าที่เรียกเกณฑ์คนในเมืองต่าง ๆ เหล่านั้นใหม่ และบางครั้งก็ส่งกำลังออกไปติดตามจับกุมพวกที่หนีมาเข้ากรมกองให้ครบตามทะเบียน

ในการขึ้นทะเบียน ชายไทยเมื่ออายุครบ ๑๘ ปี ต้องมาขึ้นทะเบียน **"ไพร่สม"** ซึ่งถือเป็นไพร่ (ราษฎรที่เป็นชายฉกรรจ์) ของพระมหากษัตริย์ที่ทรงพระราชทานให้แก่เจ้านายและขุนนาง ไพร่สมจะได้รับการสักท้องมือว่าเป็นคนในสังกัดกรมใด เมื่อขึ้นทะเบียนแล้วให้มูลนายฝึกหัดไปก่อน ยังไม่ต้องรับราชการ เมื่ออายุครบ ๒๐ ปี จึงขึ้นทะเบียนเป็น **"ไพร่หลวง"** ซึ่งถือเป็นไพร่ของพระมหากษัตริย์โดยตรง ทำหน้าที่แตกต่างกันตามแต่กรมที่ไพร่หลวงผู้นั้นสังกัด เช่น กรมฝีพาย กรมพระคลัง กรมแสง กรมช่างสิบหมู่ เป็นต้น ในสมัยนั้นเรียกการเข้ารับราชการตามกรมกองที่สังกัดว่า **"เข้าเวร"** มีกำหนดปีละ ๖ เดือน เรียกว่า **"เข้าเดือนออกเดือน"**

---

[๑] *คณะกรรมการการจัดทำประวัติกองทัพไทยในรอบ ๒๐๐ ปี, กองบัญชาการทหารสูงสุด, ประวัติกองทัพไทยในรอบ ๒๐๐ ปี พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๕๒๕ กรุงเทพฯ : กรมแผนที่ทหาร ๒๕๒๕. หน้า ๒๓.*

[๒] *คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลอง ๑๐๐ ปี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสยุโรป, การทหารของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, กรมยุทธศึกษาทหารบก, หน้า ๒๕, ๒๗, ๒๘, ๒๙ และ ๓๑.*

ผู้ที่ได้รับการยกเว้นเป็นทหาร

๑. **นักบวชทุกศาสนา** เป็นสาเหตุหนึ่งที่กำลังทหารน้อย เพราะคนหนีไปบวชมาก

๒. **ชาวต่างประเทศ** ที่ไปมาค้าขายชั่วคราว

๓. **พวกทาสและเชลย**

การจัดหน่วยทหาร : กองทัพ

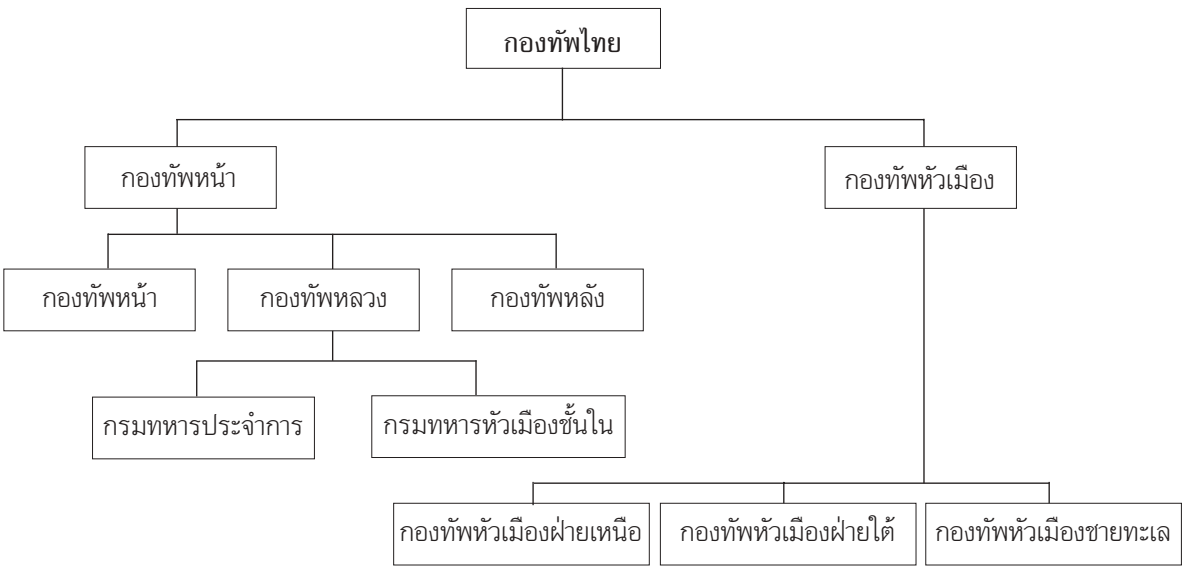

การจัดหน่วยทหารแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. **หน่วยทหารประจำการ** มีเฉพาะในราชธานีเพียงเล็กน้อย เพื่อเป็นทหารรักษาพระองค์พระเจ้าแผ่นดิน และใช้ในพระราชพิธีต่าง ๆ ทหารที่ประจำการมีทั้งคนไทยและคนต่างชาติ

๒. **หน่วยทหารนอกประจำการ** เป็นทหารที่ปลดจากหน่วยเมื่อรับราชการครบกำหนดกับพวกเลกในราชธานี หัวเมืองชั้นในที่เข้าเวรรับราชการตามกำหนด (เข้าเดือนออกเดือน) และเลกหัวเมืองชั้นกลางที่ต้องมารับราชการระดมพลปีละครั้ง เรียกว่า **"การกระทำพิธีทุกหัวเมือง"** อีกพวกหนึ่ง เมื่อเกิดศึกสงครามกษัตริย์จะทรง **ใช้ระบบการระดมกำลัง** ในยามปกติจัดวางแผนจัดหน่วยทหารในกองทัพเรียกว่า **"ทำเนียบกองทัพ"** การบังคับบัญชา ในกรมพระกลาโหมแบ่งออก ๒ ฝ่าย คือ

ฝ่ายทำการรบ พระบรมไตรโลกนาถ สมุหพระกลาโหม **ฝ่ายการเงิน เป็นผู้บังคับบัญชา**

ฝ่ายจัดกำลังรบ ซึ่งหลวงศรีเสาวราชภักดี สมุหพระกลาโหม **ฝ่ายพะลำพัง เป็นผู้บังคับบัญชาเหล่าทหารในกองทัพในกรุง**

กองทัพเดโช ออกญาสีหราชเดโชเป็นแม่ทัพฝ่ายขวา มีหน้าที่ยามปกติบังคับบัญชาขุนพลออกไปประจำเมืองต่าง ๆ ที่เป็นเมืองฝ่ายขวาเพื่อไปจัดกองทหารตามเมืองนั้น ๆ

กองทัพท้ายน้ำ ออกญาสีหราชเดโชฝ่ายน้ำ (พระยาท้ายน้ำ) เป็นแม่ทัพฝ่ายซ้าย เวลาปกติบังคับบัญชา แต่งตั้งขุนออกไปประจำเมืองต่าง ๆ ที่เป็นเมืองฝ่ายซ้าย เพื่อไปจัดกองทหารประจำเมือง

กองทัพหลวง ประกอบด้วยกรมตำรวจต่าง ๆ (มิใช่แบบปัจจุบัน) มีเครื่องรบเหมือนทหารยามปกติเป็นข้าราชบริพารผู้ใกล้ชิด เช่น ราชองครักษ์ (ปัจจุบัน) มีจางวางเป็นผู้กำกับ

กองทหารในหลวง มีหน้าที่รักษาอาวุธยุทธภัณฑ์ของกองทหารหลวง เข้าหนุนเสริมกำลังรบของกองทัพหลวง มีจางวางเป็นผู้กำกับ ในกองทหารนี้มีเหล่าอาสารามัญ กองอาสาจาม

ยุทธวิธีและการฝึก

เป็นหน้าที่ของแม่ทัพและจอมทัพที่จะต้องคิดวิธีการขึ้นเองเพื่อการได้เปรียบจากข้าศึก เช่น การเลือก ยุทธภูมิการตั้งค่าย แม่แบบการตั้งค่าย การจัดรูปแบบการรบ การใช้กลยุทธ์กับข้าศึก ซึ่งกำหนดไว้ในตำราพิชัยสงคราม

สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ (พ.ศ. ๒๐๖๑) ได้ทรงพระราชนิพนธ์ตำราพิชัยสงครามครั้งแรก

สาระสำคัญของตำราพิชัยสงคราม ได้แก่

๑. เหตุแห่งสงคราม

๒. อุบายแห่งสงคราม

๓. ยุทธศาสตร์และวิธียุทธ์

ยุทธศาสตร์ที่นิยมกันในสมัยกรุงศรีอยุธยา

๑. การนำทัพ (แม่ทัพ) ต้องเป็นผู้กล้าหาญ อดทน รอบรู้ยุทธศาสตร์ ยุทธวิธี สุขุม

๒. กำลังพล จะต้องมีมาก มีขวัญดี มีการส่งกำลังบำรุงดี

๓. การสืบข่าวดี จะต้องมีหน่วยสอดแนมที่มีประสิทธิภาพ

๔. ความรู้และชำนาญในเชิงยุทธ์ โดยมีการจ้างทหารต่างประเทศ เช่น โปรตุเกส เข้าร่วมรบด้วยในกองทัพ

ยุทธวิธีที่นิยมใช้ในสมัยกรุงศรีอยุธยา คือการนิยมใช้**ราชธานีเป็นที่มั่นตั้งรับ**ต่อสู้ข้าศึก **การฝึกทหาร**เป็นการฝึกแบบเร่งด่วนใช้ระยะเวลาสั้น เนื่องจากประเพณีเข้ารับราชการทหารที่เรียกว่า **เข้าเดือนออกเดือน** ทำให้ทหารมีความชำนาญในการใช้อาวุธน้อย ประกอบกับอาวุธที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นอาวุธธรรมดา ใช้ต่อสู้แบบประจัญบาน เช่น ดาบ มีด

การส่งกำลังบำรุง

ในสมัยนี้อาวุธที่ใช้มีหน่วยงานรับผิดชอบในยามปกติ ได้แก่

อาวุธ ได้แก่ กรมสนามกลาง กรมสนามซ้าย กรมสนามขวา

พาหนะ ได้แก่ กรมต่อช้าง กรมช่างเรือ กรมพระคชบาล กรมอัศวราช

เสบียง ได้แก่ กรมฉาง กองลำเลียง

อาวุธที่ใช้ เป็นอาวุธที่ไพร่พลจัดหามาเอง ส่วนใหญ่เป็นอาวุธพื้นบ้าน ได้แก่ ดาบ ของ้าว ธนู หลาว หอก แหลน

อาวุธต่างประเทศ ที่สั่งเข้ามาจากต่างประเทศ ได้แก่ ปืน ปืนใหญ่ เป็นต้น

กิจการทหารที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงปรับปรุงขึ้นใหม่คือ ทรงปรับปรุงการป้องกันพระนครให้แข็งแกร่งกว่าเดิม โดยการขยายคูพระนครด้านตะวันออก สร้างป้อมมหาชัย ป้อมเพชร และป้อมซัดกบ **พระองค์ทรงเปลี่ยนแผนยุทธศาสตร์เดิม จากที่ใช้กรุงศรีอยุธยาเป็นที่มั่นตั้งรับอย่างเดียวเป็นการใช้กองกำลังออกไปยับยั้งข้าศึกตั้งแต่ชายอาณาเขตเข้ามา** ตลอดจน **ใช้วิธีแบบกองโจร** โดยส่งหน่วยย่อยเคลื่อนที่เร็วเข้ารบกวนเขตหลังของข้าศึก

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทรงประกาศอิสรภาพ

กำลังรบทางเรือ ในสมัยกรุงศรีอยุธยา จะใช้เรือรบในแม่น้ำมากกว่าเรือรบในทะเล เนื่องจากลักษณะที่ตั้งตัวราชธานีอยู่ไกลจากปากแม่น้ำเจ้าพระยา เรือรบเหล่านี้ในยามปกติ ถ้าเป็นเรือรบในแม่น้ำ เรือเหล่านี้จะถูกนำมาใช้ในพิธีสำคัญ ๆ เช่น ทอดกฐินทางชลมารค พิธีต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง เป็นต้น นอกจากนั้น พระมหากษัตริย์จะเสด็จหัวเมืองต่าง ๆ โดยทางเรือ ก็จะใช้เรือรบเป็นเรือพระที่นั่ง ส่วนเรือรบทางทะเลในยามปกติ ก็จะเป็นพาหนะในการบรรทุกสินค้าออกไปค้าขายยังหัวเมืองชายทะเลต่าง ๆ

การแบ่งเหล่าทหาร กองทัพไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา มีการแบ่งกำลังพลออกเป็น ๔ เหล่า ที่เรียกว่า **"จตุรงคเสนา"** ได้แก่ พลเท้า พลม้า พลช้าง และพลรถ

ยุทธวิธีและการฝึกหัดทหาร ในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ มีการจัดทำ **ตำราพิชัยสงครามขึ้นเป็นครั้งแรก** เพื่อใช้เป็นหลักในการทำสงครามสำหรับแม่ทัพนายกอง

ยุทธวิธีที่ไทยใช้ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ส่วนใหญ่นิยม**ใช้ราชธานีเป็นที่มั่นในการตั้งรับข้าศึก** เนื่องจากชัยภูมิของอยุธยามีแม่น้ำล้อมรอบทั้ง ๔ ด้าน และรอบนอกเป็นที่ลุ่ม มีการส่งกำลังหน่วยเล็ก ๆ ออกไปสืบข่าวการเคลื่อนไหวของกองทัพข้าศึก และบางครั้งก็เข้าโจมตีข้าศึกก่อนที่ข้าศึกจะเข้าตี

การฝึกหัดทหารในสมัยกรุงศรีอยุธยา ส่วนใหญ่มักเป็นการฝึกอย่างเร่งด่วนระยะสั้น เมื่อมีการเรียกระดมพลเพื่อเตรียมทำสงคราม สำหรับการฝึกทหารแบบยุโรป เริ่มมีขึ้นเป็นครั้งแรกในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โดยนายทหารเรือชาวฝรั่งเศสชื่อ ฟอร์บัง ซึ่งเดินทางเข้ามาเมืองไทยพร้อมกับราชทูตฝรั่งเศส เชอวาเลีย เดอ โชมองต์ เมื่อ พ.ศ. ๒๒๒๘ การฝึกทหารแบบยุโรปในครั้งนั้นเป็นการฝึกหัดเบื้องต้นในเรื่องระเบียบวินัย และการเข้าแถว แปรแถว ไม่ได้เรียนรู้ยุทธวิธีและยุทธศาสตร์แต่ประการใด

การส่งกำลังบำรุง มีการจัดหาและเก็บรักษาอาวุธยุทโธปกรณ์ พาหนะ ตลอดจนเสบียง-อาหารในยามปกติ ในสมัยกรุงศรีอยุธยา การส่งกำลังบำรุงยังขาดประสิทธิภาพ

หน่วยงานที่ทำหน้าที่ในการจัดหาและเก็บรักษาอาวุธยุทโธปกรณ์ ตลอดจนเสบียงอาหารในยามปกติ มีดังนี้

- ด้านอาวุธ ได้แก่ กรมสนามกลาง กรมสนามซ้าย และกรมสนามขวา กองตำดินปืน และกองรักษาตึกดินปืน

- ด้านพาหนะ ได้แก่ กองต่อช้าง กองช่างเรือ กรมพระคชบาล และกรมอัศวราช

- ฝ่ายเสบียงอาหาร ได้แก่ กรมฉาง

อาวุธสมัยอยุธยา ส่วนใหญ่เป็นอาวุธที่ไพร่พลจัดหามาเอง เช่น มีด ดาบ หอก แหลน หลาว ธนู หน้าไม้ และของ้าว นอกจากนี้ ยังมีปืนไฟมาใช้ในกองทัพ ซึ่งนำเข้ามาโดยชาวโปรตุเกส

อาวุธโบราณ

รัชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ

การเปลี่ยนแปลงทางยุทธศาสตร์

ทรงเห็นว่าป้อมปราการต่าง ๆ ที่สร้างป้องกันเมืองใหม่ ๆ เปรียบเสมือนดาบสองคมที่จะมีประโยชน์แก่ข้าศึกได้โดยเฉพาะป้อมปราการชายแดน ที่เมืองสุพรรณบุรี ทรงให้รื้อแล้วเสริมสร้างป้อมปราการที่กรุงศรีอยุธยา พิษณุโลก และกำแพงเพชร ให้แข็งแกร่งสามารถต้านทานอำนาจกระสุนปืนใหญ่ได้ และทรงให้มีการสร้าง**กำแพงเมืองก่ออิฐถือปูน** แทนกำแพงดิน **เพื่อทานอำนาจปืนใหญ่และปืนเล็ก** ที่ยิงได้ไกลและมีอำนาจทำลายกำแพงได้โดย**ช่างชาวยุโรป**

การใช้เรือในการรบ

ในรัชกาลนี้ได้มีการ**ใช้เรือสินค้าโปรตุเกส**แล่นไปยังค่ายพม่าที่ล้อมกรุงศรีอยุธยาปรากฏได้ผลดี เป็นเหตุให้ทรงมีพระราชดำริแปลง**เรือแซ** เป็นเรือเอกชัยและเรือรูปสัตว์ต่าง ๆ **ติดปืนใหญ่ที่หัวเรือใช้ทำการรบในลำน้ำเกิดประสิทธิภาพในการรบเป็นครั้งแรก**

ประโยชน์ ที่ได้รับจากการใช้ปืนไฟในแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ

๑. เกิดกฎหมายควบคุมการนำกระสุนดินดำและปืนใหญ่เล็กเข้ามาในประเทศจะต้องขายให้แก่รัฐบาลเท่านั้น

๒. เกิดส่วยดินประสิว ดินดำขึ้น

๓. มีการสะสมอาวุธไว้ใช้ในยามสงครามมากขึ้น

๔. มีการกำหนดบริเวณที่อยู่และที่จอดเรือสินค้าของชาวต่างประเทศ เพื่อความปลอดภัยของกรุงศรีอยุธยา

การเพิ่มกำลังพลในกองทัพหลวง

เนื่องจากกำลังทหารในกรุงศรีอยุธยาและหัวเมืองชั้นในเดิมได้ล้มตายไปในคราวสงครามกับพระเจ้าตะเบงชะเวตี้เป็นจำนวนมาก เพื่อความปลอดภัยและการรักษากรุงศรีอยุธยา จึงโปรดเกล้าฯ ให้ขยายเขตหัวเมืองชั้นในเพิ่มขึ้นอีกหลายเมือง เช่น นครชัยศรี นนทบุรี และสาครบุรี เมื่อประกาศยกขึ้นเป็นหัวเมือง ชั้นใน และมีเจ้าเมืองปกครองแล้วโปรดเกล้าฯ ให้**กรมสุรัสวดี** ส่งเจ้าหน้าที่ไปทำบัญชีพลเรียกว่า **บัญชีหางว่าว** ไว้ตามกฎหมาย

รัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

อนุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ที่ทุ่งภูเขาทอง พระนครศรีอยุธยา

เนื่องด้วยพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองทรงขอพระนเรศวรมหาราชไปเลี้ยงเป็นพระราชบุตรบุญธรรม ซึ่งที่จริงคือทรงเป็น **“ตัวประกัน”** ของกรุงศรีอยุธยาอยู่ในกรุงหงสาวดีเป็นเวลานานถึง ๖ ปี ตั้งแต่พระชนมายุ ได้เพียง ๙ พรรษา ถึงพระชนมายุ ๑๕ พรรษา แต่**การที่ทรงประทับอยู่เมืองหงสาวดีกลับเป็นประโยชน์แด่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชอเนกประการเฉพาะอย่างยิ่งด้านการทหาร** ทรงได้รับการฝึกอบรมวิชาการรบต่าง ๆ มาเป็นอย่างดี เช่นการใช้ทวน ดาบ ทรงคุ้นเคยเจ้านายต่าง ๆ ของแคว้นใกล้เคียงที่ตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าและต้องส่งราชบุตรมาเป็นตัวประกันเช่นทำนองเดียวกัน

นเรศวรมหาราช

คำร้อง : แก้ว อัจฉริยะกุล
ทำนอง : เอื้อ สุนทรสนาน

นเรศวร
กู้อิสรภาพ
พระต้านต่อตี
พระทรงรบศึก
พระเผด็จศึกเข็ญเข่นฆ่า
ได้ชื่อว่าเป็นยอดวีรบุรุษ
หาญห้าวเข้ารุกยุทธหัตถี
หาญกล้า
สิ่งใดขวางกั้น รุกรอนเข้าฟอนฟัน
รบรา กล้าตาย
แย้งยุทธ สุดใจ
กอบกู้อิสระ
เชื้อชาติชาวไทย
ทุกคนสาบาน
เหมือนดังมหา
ที่เกียรติไกล

พระมหาวีรราชเจ้าจอมไทย
ปราบเสี้ยนหนามไพรี
เทิดศรีอโยธยา
ฮึกไปข้างหน้า
ปราบปัจจาทุกที
พระเกียรติเชิงยุทธเฟื่องสุดปฐพี
ยุทธวิธีเป็นที่เฉิดฉัน
พระนำทัพไทยรบปัจจาออกหน้าประจัน
บุกเข้าไปประจันข่มขวัญทันใด
พระทรงมุ่งหมายล้างอายให้ไทย
พระรวมชาติไทยสมไทยสืบมา
ยอดวีรชนไทย
เทิดไว้ด้วยใจศรัทธา
จะหาญและกล้า
วีรจอมไทย
ทรงนามนเรศวร นั่นเทอญ

ด้านยุทธศาสตร์ **สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงปรีชาญาณด้านการวางแผนรบ ดังนี้**

๑. ทรงขยายคูพระนครด้านตะวันออกและขยายกำแพงเมือง

เพื่อให้ข้าศึกยากต่อการเข้าโจมตีพระนครได้สะดวกกว่าเดิม มีการสร้างเมืองป้อมมหาชัย (ตรงตลาดหัวรอปัจจุบัน) ป้อมเพชร (ตรงข้ามกับบางกะจะปัจจุบัน) และป้อมซัดกบ (ตรงที่แม่น้ำเจ้าพระยามาบรรจบ) แล้วสร้างวังจันทรเกษมขึ้นเป็นที่ประทับของสมเด็จพระนเรศวรเพื่อทรงใช้บัญชาการรบด้านตะวันออกด้วย

๒. ทรงเปลี่ยนยุทธศาสตร์การตั้งรับ

จากเดิมที่ใช้กรุงศรีอยุธยาเป็นที่ตั้งรับโดยปล่อยให้ข้าศึกล้อมรอบพระนครสมเด็จพระนเรศวรทรงเปลี่ยนเป็นการใช้กองกำลังออกไปยับยั้งข้าศึกตั้งแต่ชายแดนอาณาเขตเพื่อรักษาทรัพย์สิน ชีวิตของราษฎร และเพื่อป้องกันการทำลายพระนครจากภัยสงคราม

๓. ทรงใช้หลักยุทธศาสตร์การเดินทหารทางเส้นในและเส้นนอก (เส้นใน หมายถึงการเดินทัพออกไปรับข้าศึกที่ยกมาจากหลายทิศทาง ส่วนเส้นนอก หมายถึงการเดินทัพเข้ามาจากหลายทิศทาง) เป็นการจัดทัพออกไปรับข้าศึกหลายทิศทางโดย **เลือกกำลังส่วนใหญ่ไปโจมตีกองทัพข้าศึกที่จะทำความเสียหายได้มากเพียงจุดเดียวก่อน** และส่วนกำลังส่วนน้อยออกไปยับยั้งทุกจุด มิให้ข้าศึกรวมกำลังกันได้ จนสามารถผลักดันข้าศึกออกไปจากดินแดนได้สำเร็จ ตัวอย่าง เมื่อครั้งที่ทรงตีกองทัพพระยาพะสิม กับกองทัพพระเจ้าเชียงใหม่เมื่อ พ.ศ. ๒๑๒๗

๔. ทรงจัดตั้งหน่วยเตรียมเสบียงอาหารพิเศษ

ทรงจัดหน่วยเสบียงอาหารขึ้นเพื่อป้องกัน**กองทัพ**ขาดแคลนอาหารในยามออกศึกสงคราม โดยกำหนดให้มีนายทหารผู้ใหญ่กำกับโดยเฉพาะ

๕. ทรงเปลี่ยนแปลงการเตรียมพล

เนื่องจากในรัชกาลนี้ได้มีการทำศึกสงครามตลอดรัชกาล ทำให้ขาดแคลนชายฉกรรจ์ที่จะเข้ามาเป็นทหาร พระองค์ทรงแก้ไขโดย

๑. โอนการปกครองหัวเมืองชั้นนอก หัวเมืองฝ่ายเหนือและเมืองพระยามหานครให้ขึ้นตรงกับกรุงศรีอยุธยาโดยตรง เพื่อ**รวบรวมไพร่พลได้มาก**และเร็วกว่าเดิม

๒. ขยายหัวเมืองชั้นในให้กว้างขวางออกไป เพื่อการเกณฑ์คนมาเป็นทหารในกองทัพหลวงมากขึ้น

๖. ทรงเตรียมแผนเดินทัพและโปรดเกล้าฯ ให้แต่งตำรายุทธวิธีไทยขึ้นไว้ใช้

ทรงได้มีการชำระตำราพิชัยสงครามใหม่ให้เหมาะสมกับสมัยเพื่อการทำศึกสงคราม

ด้านยุทธวิธี

สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงนำยุทธวิธีการรบมาใช้ในการทำสงครามตลอดรัชกาล ดังนี้

๑. **ทรงเปลี่ยนจากการตั้งรับอยู่กับที่มาใช้วิธีการรุก และยกทัพออกไปตั้งรับข้าศึกนอกราชธานี**

๒. **ทรงใช้วิธีการรบแบบกองโจร** กับข้าศึกโดยส่งหน่วยเคลื่อนที่เร็วเข้ารบตอนเขตหลังของข้าศึกติดต่อกันไป

"การถวายพระราชสมัญญา" สมเด็จพระนเรศวรมหาราช

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทรงเป็นกษัตริย์นักการทหารที่ทรงพระปรีชาสามารถ ได้ทรงบัญชาการและนำทัพออกรบด้วยพระองค์เอง ทรงริเริ่มนำยุทธวิธีแบบใหม่มาใช้ในการทำสงคราม ทำให้กองทัพของกรุงศรีอยุธยามีความเข้มแข็ง สามารถมีชัยชนะเหนือข้าศึกแทบทุกครั้ง พระเกียรติคุณในด้านการรบและการปกครองเป็นที่ยอมรับของนักประวัติศาสตร์ อาทิ

๑. **ทรงกล้าหาญไม่หวาดหวั่นต่ออันตราย** ปรากฏในพระราชประวัติหลายตอน ดังนี้

๑. **ตอนชนไก่** เมื่อไก่ของพระนเรศวรชนชนะไก่ของพระมหาอุปราชาแล้วพระองค์ทรงตอบตรัสคำเสียดสีของพระมหาอุปราชาว่า *"ไก่ตัวนี้อย่าว่าแต่พนันเอาเดิมพันเลย ถึงจะชนเอาบ้านเอาเมืองกันก็ได้"*[๑]

๒. ครั้งนำพลทหารเข้าตีค่ายพม่า ทรงใช้พระโอษฐ์คาบพระเสงดาบเข้าปล้นค่ายทหารพม่าโดยมิเกรงข้อศึก

๓. ครั้งประกาศอิสรภาพไม่ยอมขึ้นแก่หงสาวดีที่เมืองคัง

๔. ตอนลงเรือเร็วเสด็จไล่ตามพระยาวันจันตู ทันที่ปากน้ำ

๒. **ทรงพระวิจารณญาณปรีชาสามารถ** ปรากฏในประวัติ ดังนี้

๑. ครั้งยกทัพไปตีเมืองรุมเมืองคัง (เมืองเดียวกัน แต่พม่าเรียกเมืองคัง)

๒. ในงานพระราชสงครามทุก ๆ คราว (ทรงแสดงความเฉลียวฉลาดในการจัดกระบวนยุทธ์

๓. ครั้งยกกองทัพออกรบกองทัพพระมหาอุปราชา

๓. **ทรงมีความเด็ดขาด**

๑. ครั้งรบกับกองทัพเชียงใหม่ ทรงรับสั่งให้พระราชมนูแม่ทัพพม่า ถอยทัพเพื่อลวงให้ข้าศึกสำคัญผิด แต่พระราชมนูเกรงจะเสียกระบวนจึงไม่ยอมถอย พระนเรศวรตรัสสั่งให้จหมื่นทิพย์รักษาคุมทหารม้าเร็วถือพระเสงอาญาสิทธิ์สั่งให้พระราชมนูถอยทัพ หากขัดขืนรับสั่งให้ตัดเอาศีรษะมาถวาย

๒. ทรงพระราชปฏิภาณว่องไว ทรงตัดสินพระทัยได้รวดเร็วในเวลาฉุกเฉิน

๔. **ขัตติยมานะ**

จะเห็นได้จากตอนชนไก่และตอนประกาศอิสรภาพ เพราะพระองค์ทรงถือความเป็นไทยไม่ยอมให้ใครดูหมิ่น และทรงเชื่อในความสามารถของพระองค์ว่าทรงทำได้

---

[๑] *ธนากิต "พระราชประวัติมหาราชไทย" กรุงเทพฯ : ปิรามิด, ๒๕๔๓. หน้า ๖๗.*

๕. ทรงเคร่งครัดทั้งในกฎและธรรม

แม้พระองค์ทรงเป็นนักรบที่จำต้องทำลายชีวิตมนุษย์ซึ่งเป็นศัตรูทุกโอกาสก็ตาม แต่มิได้ทรงละเลยข้อปฏิบัติในทางศาสนา แต่ใครทำผิดต้องเป็นผิด ไม่ยอมลดหย่อนผ่อนโทษ

รัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ (พระสรรเพชญ์ที่ ๓)

ทรงรับชาวต่างชาติเข้าเป็นทหารโดยจัดตั้งเป็นกรมทหารอาสาเพื่อทำหน้าที่ในการรักษาพระนครและเป็นราชองครักษ์ของพระองค์ด้วย เช่น กรมทหารอาสาจาม กรมทหารแม่นปืน (ชาวโปรตุเกสเดิม) และกรมทหารอาสาญี่ปุ่น

รัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ในรัชสมัยของพระองค์ เจ้าพระยาโกษาธิบดี (เหล็ก) เป็นแม่ทัพที่สำคัญในรัชกาลที่ยกทัพทำศึกสงครามกับพม่าตลอด วาระสุดท้ายถูกประหารชีวิต

การฝึกหัดทหารแบบยุโรป

เชอวาลิเอร์ เดอ ฟอร์มัง ผู้บังคับป้อมบางกอก เป็นผู้ฝึกหัด และจัดกองทหารไทยตามแบบฝรั่งเศส ถวายสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เป็นที่โปรดปรานมาก ได้รับพระราชทานยศเป็นนายพลเรือและผู้บังคับการทหารบก พระยาวิชาเยนทร์เป็นผู้ช่วยเหลือ แนะนำเข้าเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

อาณาจักรอยุธยาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พ.ศ. ๒๒๑๙

เพลงสมเด็จพระนารายณ์

คำร้อง : ไม่ทราบนามผู้แต่ง

วันสมเด็จ พระนารายณ์ มหาราช
ผดุงชาติ ไทยเฟื่อง รุ่งเรืองแสน
ส่งทูตถึง ฝรั่งเศส เขตดินแดน
เป็นปึกแผ่น เจริญยิ่ง ทุกสิ่งอัน

มีการค้า ทางเรือ ทั้งเหนือใต้
เกิดกวี เกรียงไกร ได้สุขสันต์
เรียกยุคทอง แห่งกวี มีปราชญ์อนันต์
บ้านเมืองพลัน สุขสนาน สำราญเอย

การทหารสมัยธนบุรี

(พ.ศ. ๒๓๑๐ - ๒๓๒๕)

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

การทหารสมัยธนบุรี

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงนำทหารกอบกู้เอกราชของชาติไทยจากพม่าได้สำเร็จใช้เวลาประมาณ ๗ เดือน โดยใช้กำลังทหารทางบก และกำลังทางเรือ เข้าร่วมทำสงครามกู้อิสรภาพมี**การยกพลขึ้นบกที่ป้อมวิชัยประสิทธิ์** สามารถเข้าตีค่ายทหารพม่าได้สำเร็จและเสด็จปราบดาภิเษกขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์และสถาปนากรุงธนบุรีเป็นราชธานี เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ จากประสบการณ์ในการทำสงครามของพระองค์ทำให้สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงเร่งปรับปรุงกิจการทหารทุกด้านเพื่อให้กองทัพของพระองค์มีเหล่าทหารหาญที่แกล้วกล้าสามารถปราบปรามอริราชศัตรูทั้งภายในและภายนอกพระราชอาณาจักรได้สำเร็จ**นำความสงบสุขความมั่นคงปลอดภัยมาสู่ทวยราษฎร์ของพระองค์**

นอกจากพระปรีชาสามารถด้านการรบของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชแล้วพระองค์ทรงมี**ทหารเอก** ที่มีความรู้ความสามารถด้านการรบเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยเป็นกำลังสำคัญในรัชกาลของพระองค์คือ สมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก (ทองด้วง) เจ้าพระยาสุรสีห์ (บุญมา) และพระยาพิชัยดาบหัก

การบรรจุกำลังพล

ชายฉกรรจ์ทุกคนต้องเป็นทหารและเข้าเวรรับราชการเช่นสมัยอยุธยา สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงเอาพระทัยใส่ใน**การทำบัญชีหางว่าว**ให้รัดกุมและทรงตรวจตรากำลังไพร่พลชายฉกรรจ์ทั้งหลายในพระราชอาณาจักรด้วยการ**สักข้อมือไพร่ทาส** เพื่อทราบจำนวนไพร่ชื่อผู้เป็นนายและหน่วยที่สังกัด ซึ่งทำให้สะดวกต่อการเกณฑ์กำลังพลมาเป็นทหารในยามสงคราม มีการจัดทำ**ทะเบียนเลก** (รายชื่อและจำนวนไพร่-ทาส) ไว้ที่ **กรมสุรัสวดี**

การควบคุมบังคับบัญชา

ดำเนินตามแบบแผนอยุธยา สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงเข้มงวดการมีวินัย กำหนดโทษแก่เหล่าทหารไพร่พลตลอดจนแม่ทัพนายกองที่หลบหนีหรือทำการรบไม่จริงใจและขาดวินัยการรบที่ดี มีการจัดแบ่งกำลังทหารออกเป็นกรมใหญ่ ๆ อยู่ในบังคับบัญชาของสมุหกลาโหม หรือสมุหนายก หรือขึ้นตรงกับเจ้านายโดยตรง

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช
นำกองทัพเข้าตีเมืองจันทบุรี
เมื่อวันที่ ๑๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๑๐

แสดงสงครามไทย-พม่า พ.ศ. ๒๓๑๐

ด้านยุทธศาสตร์

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงเปลี่ยนยุทธศาสตร์จากการยึดราชธานีเป็นที่ตั้งรับมาเป็นการยกกองทัพออกไปสกัดยับยั้งข้าศึกที่ชายแดนแทนหรือนอกราชธานีแทน เพื่อป้องกันความเสียหายของราชธานี ชีวิตและสินทรัพย์ของประชาชน

ในการเตรียมพลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงริเริ่มรวบรวมผู้คนที่ลงทะเบียนเลกมาฝึกหัด **วิชาทหารม้า**และ**วิชาทหารราบ**เป็นหลักในกำลังพลที่จะทำการรบ (ในรัชสมัยนี้การใช้ช้างเข้าต่อสู้โดยตรงหมดความสำคัญ)

กำลังทางเรือ ทรงโปรดเกล้าให้**ต่อเรือรบ**เพื่อใช้ในการรบทางทะเลพร้อมเกณฑ์**เรือสินค้า**ตามเมืองท่าชายทะเลตะวันออกรวบรวมไพร่พลยกทัพเรือเข้ากู้เอกราชต่อมาได้ยกทัพไปตีนครศรีธรรมราชและเขมร

ด้านยุทธวิธี

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรง**ใช้ยุทธวิธีการรบแบบจัดปืนใหญ่ช่วยส่วนรวม**เป็นครั้งแรก โดยทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดรวมปืนใหญ่ทั้งหมดที่มีอยู่เข้ามาไว้ที่ส่วนกลางและจะโปรดเกล้าฯ ให้ส่งไปช่วยยิงในการตั้งรับตามค่ายต่าง ๆ

ทรงใช้ยุทธวิธียกพลขึ้นบก เข้าโจมตีกองทัพพม่าได้ชัยชนะ และทรงใช้ยุทธวิธีกองโจร

ด้านยุทธปัจจัย

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงให้ความสำคัญด้านยุทธปัจจัยที่ทหารจำเป็นต้องใช้ในยามปกติ และยามสงคราม ได้แก่ **อาวุธ**และ**เสบียงอาหาร** อาวุธที่ทรงจัดหามาใช้ในกองทัพส่วนใหญ่เป็นปืนต่างชาติทูลเกล้าฯ ถวาย เช่น ปืนคาบศิลาจากแขกเมืองตรังกานู และแขกเมืองยักกะตรา ปืนจากเจ้ากรุงปัญยีจัดซื้อถวาย นอกจากนี้ทรงสั่งหล่อปืนใหญ่ใช้ในพระนคร เช่น ปืนนารายณ์สังหาร

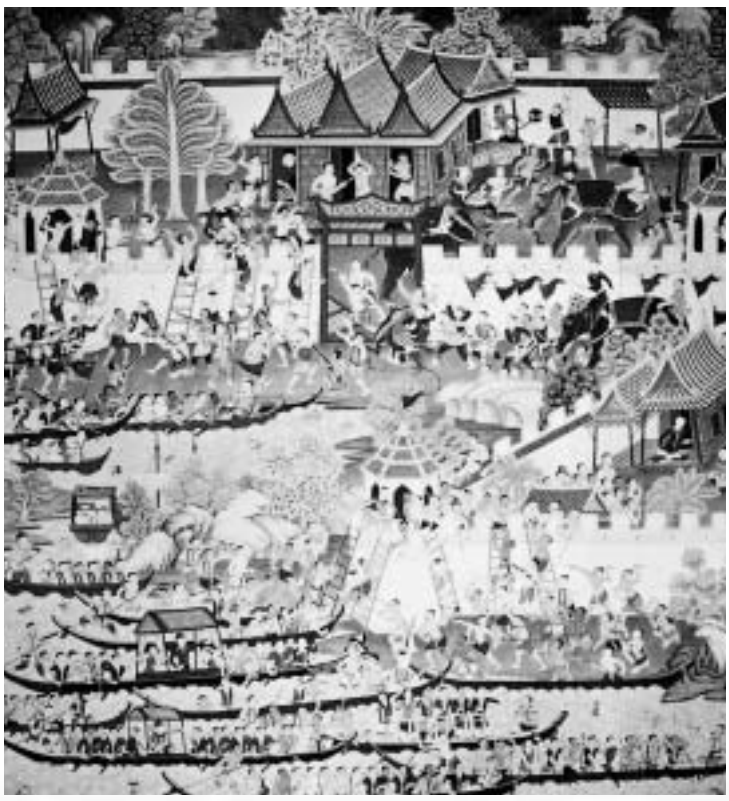

เหตุการณ์รบทางน้ำที่ค่ายโพธิ์สามต้น

การทหารสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ - ๔

สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ปฐมกษัตริย์แห่งพระราชจักรีวงศ์ ได้ย้ายราชธานีจากกรุงธนบุรี มาที่ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาพระองค์เห็นว่าภูมิประเทศฝั่งตะวันออกเป็นชัยภูมิรับศึกดีกว่าโดยเป็นหัวแหลมมีลำน้ำเป็นคูเมืองล้อมอยู่กว่าครึ่งหลาที่ข้าศึกยกทัพมาถึงชานพระนครกองทัพสามารถทำการต่อสู้ป้องกันได้ง่าย

ในรัชสมัยนี้การปกครองประเทศยึด**แบบทหาร** เป็นหลักสำคัญควบคู่กับการบริหารการปกครองมีสมุหกลาโหมเป็นหัวหน้าฝ่ายทหาร การทหารในรัชสมัยมีการดำเนินการเกี่ยวกับ

การบรรจุกำลัง

ใช้กฎหมายประเพณีเดิมในการจัดเตรียมกำลังคนเพื่อการทำสงครามไม่ว่าจะเป็นด้านการป้องกันการรุกรานจากข้าศึกภายนอกหรือการขยายอำนาจทางการทหาร เพื่อในยามศึกสงครามชายฉกรรจ์ไทยทุกคนต้องเป็นทหารและโปรดเกล้าฯ ให้จดเวลารับราชการที่เข้ามาเป็นแรงงานเกณฑ์เป็นปีละ ๔ เดือน ซึ่งเดิมในสมัยกรุงศรีอยุธยาและกรุงธนบุรี กำหนดให้รับราชการปีละ 6 เดือน หรือ**เข้าเดือนออกเดือน** และกำหนดให้มอญเป็น**ไพร่หลวงฝ่ายทหาร** หรือเรียกว่าฝ่ายขวา ขึ้นกับฝ่ายกลาโหม

การแบ่งเหล่าทัพ

ในรัชกาลนี้กองทัพยังไม่มีการแบ่งออกเป็นเหล่าทัพแต่แยกเป็น**กำลังทางบก**และ**กำลังทางเรือ** โดยพิจารณาจากเส้นทางการเดินทัพเป็นหลักแต่เวลาทำการรบคงใช้วิธีรบเหมือนทหารบก

การจัดกำลังป้องกันประเทศ

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้ทรงดำเนินการจัดกำลังป้องกันประเทศ ดังนี้

ยามสงบ

ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างกำแพงพระนครมีความยาว ๗,๒๐๐ เมตร ตัวกำแพงสูง ๓.๖๐ เมตร กว้าง ๒.๗๐ เมตร มีประตู ๑๔ ประตู และสร้างป้อมรวม ๑๔ ป้อม ได้แก่ ป้อมพระสุเมรุ ป้อมมหากาฬ ป้อมมหาไชย ป้อมวิทยาคม รวมทั้งโปรดเกล้าฯ ให้ขุดคูคลอง เช่น คลองรอบกรุง คลองหลอด การจัดเตรียมกำลังรบเพื่อเตรียมทำการสงครามนั้น โปรดเกล้าฯ ให้มี**การควบคุม**ด้วยการ**สักเลก**มีการฝึกหัดกำลังพลในการรบไว้ด้วย และโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเรือรบทางลำน้ำและเรือรบทางทะเลด้วย

ยามสงคราม

ทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีการจัดรูปแบบกองทัพออกเป็น ๓ กองทัพใหญ่ คือ กองทัพหน้า กองทัพหลวง และกองทัพหลัง

กำลังทางเรือ มีบทบาทสำคัญในการปราบปรามหัวเมืองมลายู (ให้ปีนใหญ่ข้ามแม่น้ำตาปี) พร้อมโปรดเกล้าฯ ให้มีการฝึกกำลังพลทางเรือไว้ด้วย เพื่อการเตรียมในการทำสงครามทางแม่น้ำ-ลำคลอง และทางทะเล

เรือรบที่โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นใช้ในกำลังทหารเรือเป็นเรือรบทางลำน้ำและเรือรบทางทะเล และเรือรบที่ต่างชาติทูลเกล้าฯ ถวาย เช่น องค์เชียงสือได้ทูลเกล้าฯ ถวายเรือ จำนวน ๗๐ ลำ

กำลังทางบก

การสงครามครั้งสำคัญ

สงครามเก้าทัพ

ใน พุทธศักราช ๒๓๒๘ พระเจ้าปดุง กษัตริย์พม่า ได้ยกทัพเข้ามาตีกรุงเทพฯ มีกำลังพลประมาณ ๑๔๔,๐๐๐ คน จัดเป็นเก้าทัพ แยกย้ายเข้ามาถึง ๕ ทาง ทัพบกยกเข้ามาทางด่านเจดีย์สามองค์ เพื่อตีกรุงเทพฯ ๕ ทัพ ตีหัวเมืองทางเหนือ ๒ ทัพ ตีหัวเมืองทางใต้ ๒ ทัพ ให้เข้าตีพร้อมกันในเดือนอ้ายปีนั้น สำหรับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงเตรียมทัพรับกำลังทหารพม่าไว้ ๔ กองทัพ มีกำลังพลประมาณ ๗๐,๐๐๐ คน

กำลังฝ่ายพม่า

กองทัพที่ ๑ ให้เกงหวุ่นแมงยีมมหาสีหะสุระเป็นแม่ทัพ มีกำลังพล ๑๐,๐๐๐ คน เรือกำปั่นรบ ๑๕ ลำ ม้า ๑,๐๐๐ ตัว ชุมพลที่เมืองมะริดเข้าตีทางภาคใต้

กองทัพที่ ๒ ให้อนอกะแฝกคิดหวุ่น มีกำลังพล ๑๐,๐๐๐ คน ม้า ๑,๐๐๐ ตัว เข้าที่ชุมพลที่เมืองทวายเพื่อตีทางตะวันตกของไทยตั้งแต่เมืองราชบุรี เมืองเพชรบุรี

กองทัพที่ ๓ ให้หวุ่นคะยีสะโคศิริมหาอุจะนาเจ้าเมืองตองอูเป็นแม่ทัพ มีกำลังพล ๓๐,๐๐๐ คน ม้า ๓,๐๐๐ ตัว เคลื่อนกำลังเข้าไทยทางเชียงแสน

กองทัพที่ ๔ ให้เมียนหวุ่นแมงยีมหาทิมข่องเป็นแม่ทัพ มีกำลังพล ๑๑,๐๐๐ คน ม้า ๑,๑๐๐ ตัว เป็นกองทัพหน้า เคลื่อนกำลังเข้าตีกรุงเทพฯ โดยผ่านด่านพระเจดีย์สามองค์

กองทัพที่ ๕ ให้เมียนเมหวุ่นเป็นแม่ทัพมีกำลังพล ๕,๐๐๐ คน เป็นกองหนุนกองทัพที่ ๔ เข้าที่ชุมพลเมืองเมาะตะมะ

กองทัพที่ ๖ ให้ตะแคงกามะราชบุตรที่ ๒ (พม่าเรียกศิริธรรมราชา) เป็นแม่ทัพมีกำลังพล ๑๒,๐๐๐ คน ม้า ๑,๒๐๐ ตัว เข้าที่ชุมพลเมืองเมาะตะมะ

กองทัพที่ ๗ ให้ตะแคงอังกุราชบุตรที่ ๓ (พม่าเรียกสะโตะมันชอ) เป็นแม่ทัพมีกำลัง ๑๑,๐๐๐ คน ม้า ๑,๑๐๐ ตัว เข้าที่ชุมพลที่เมืองเมาะตะมะ

กองทัพที่ ๘ เป็นกองทัพหลวงมีกำลังพล ๕๐,๐๐๐ คน ช้าง ๕๐๐ เชือก ม้า ๕,๐๐๐ ตัว โดยพระเจ้าปดุงดำรงตำแหน่งแม่ทัพ เข้าที่ชุมพลที่เมืองเมาะตะมะ

กองทัพที่ ๙ ให้จอข่องนรธาเป็นแม่ทัพ มีกำลังพล ๕,๐๐๐ คน เคลื่อนกำลังจากเมาะตะมะเข้าทางด่านแม่ละเมา เพื่อเข้าตีเมืองตากและกำแพงเพชร แล้วมาบรรจบกับกองทัพหลวงที่กรุงเทพฯ

กำลังฝ่ายไทย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทราบข่าวจากกองสอดแนม ทรงพิจารณาเห็นว่า ข้าศึกมีกำลังมากและใกล้กรุงเทพฯ จำเป็นต้องตัดทอนกำลังข้าศึกด้านนี้เสียก่อน จึงจัดทัพรับพม่าเป็น ๔ ทัพ

กองทัพที่ ๑ เจ้าฟ้ากรมหลวงอนุรักษ์เทเวศน์กรมพระราชวังบวรสถานพิมุข นำกำลัง ๑๕,๐๐๐ คน ไปขัดตาทัพที่นครสวรรค์

กองทัพที่ ๒ สมเด็จพระอนุชาธิราชกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทนำกำลัง ๓๐,๐๐๐ คน ตั้งรับที่ตำบลลาดหญ้า กาญจนบุรี

กองทัพที่ ๓ พระยาธรรมาและเจ้าพระยายมราช นำกำลัง ๕,๐๐๐ คน ตั้งที่ราชบุรี เพื่อป้องกันพม่าที่จะยกมาทางใต้

กองทัพที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงเป็นจอมทัพคุมกำลัง ๒๐,๐๐๐ คน เป็นกองหนุนอยู่ในพระนคร

แผนที่สังเขปการเดินทัพในสงครามเก้าทัพ

การจัดขบวนทัพในสงครามเก้าทัพ

สมเด็จพระบวรราชเจ้า กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท (บุญมา)
ผู้ทรงอุทิศพระวรกายตลอดพระชนม์ชีพ เพื่อกอบกู้เอกราชดำรงไว้ซึ่งความเป็นไทยอยู่ตราบเท่าทุกวันนี้

สมเด็จฯ กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท พระอนุชาของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงเป็นแม่ทัพคุมพลประมาณ ๓๐,๐๐๐ คน ไปตั้งค่ายสกัดพม่าที่ทุ่งลาดหญ้า เชิงเขาบรรทัด เมืองกาญจนบุรี ทรงดำเนินกลอุบายโดยส่งกำลังจัดเป็นกองโจรไปตัดเสบียงอาหารกองทัพพม่า ทำอุบายลวงให้พม่าเห็นว่ามีกำลังพลมาก โดยให้ทหารลวงออกจากค่ายเวลากลางคืน แล้วในรุ่งเช้าให้ทหารเดินเข้ามาในค่ายเป็นทำนองว่ามีกำลังมาเพิ่มเติม ทำให้พม่าเกิดความครั่นคร้ามมากขึ้น นอกจากนั้นยังใช้ปืนใหญ่ และปืนที่ใช้ลูกปืนทำด้วยไม้ ทำให้พม่าเห็นว่าป่าไม้ไม่หมดตราบใด ไทยก็ไม่หมดลูกปืนตราบนั้น ครั้นวันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๒๘ สมเด็จฯ กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ทรงเห็นว่าพม่าอดอาหารอิดโรย และเกิดความครั่นคร้ามมากแล้ว จึงให้ยกกองทัพไทยระดมตีพม่าพร้อมกัน พม่าถูกฆ่า และถูกจับเป็นเชลยจำนวนมาก พระเจ้าปดุงเห็นว่าการเข้าโจมตีกรุงเทพฯ ครั้งนี้ไม่สำเร็จแน่ จึงยกทัพกลับไป ส่วนกองทัพที่ยกมาทางเหนือและทางใต้ ถูกปราบปรามราบคาบในเวลาต่อมา

กองทัพในบังคับบัญชาของสมเด็จฯ กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท เมื่อยกกลับถึงกรุงเทพฯ ได้ทรงปรึกษาข้อราชการกับสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช แล้วเคลื่อนทัพไปรบพม่าที่หัวเมืองปักษ์ใต้ พม่ายกทัพเข้ายึดเมืองนครศรีธรรมราชได้ แล้วยกทัพต่อไปที่เมืองพัทลุง แต่มีพระภิกษุชื่อพระมหาช่วยชาวเมืองพัทลุงรวบรวมกำลังคนคอยต่อสู้ต้านทานพม่า พอดีกับสมเด็จฯ กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ยกกองทัพจากกรุงเทพฯ ลงไประดมตีค่ายพม่าแตก พม่าส่วนใหญ่จึงหนีกลับไป กองทัพไทยถือโอกาสยกกำลังไปปราบปรามหัวเมืองแขกมลายู ตีได้เมืองไทรบุรีและปัตตานีกับได้ปืนใหญ่นางพระยาตาณีมาด้วย

สงครามเก้าทัพมีความสำเกี่ยวกับความอยู่รอดของชาติ นับเป็นสงครามครั้งสำคัญที่สุดในสมัยรัตนโกสินทร์ แต่ด้วยพระปรีชาสามารถในการบัญชากองทัพ และวางแผนสงครามของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และสมเด็จฯ กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท จึงอำนวยให้ชนะข้าศึกได้ ประเทศไทยจึงดำรงความเป็นเอกราชไว้ให้ชาวไทยได้รับความร่มเย็นเป็นสุขตราบเท่าทุกวันนี้

อนุสาวรีย์ท้าวเทพกษัตรีและท้าวศรีสุนทร

ศึกถลาง

กองทัพที่ ๑ มี เกงหวุ่นแมงยีมหาสีหะสุระ เป็นแม่ทัพได้ยกกำลัง จำนวน ๑๐,๐๐๐ คน พร้อมเรือกำปั่นรบ ๑๕ ลำ เข้าตีหัวเมืองชายฝั่งทะเลตะวันตก ตั้งแต่เมืองตะกั่วป่า ตะกั่วทุ่ง และยกทัพจะเข้าตีเมืองถลางต่อไป ซึ่งพม่าทราบข่าวว่าพระยาถลางเจ้าเมืองเพิ่งจะถึงแก่อนิจกรรม คุณหญิงจันภริยาเจ้าเมืองถลางและคุณมุกน้องสาวพร้อมด้วยกรมการเมือง วางแผนการป้องกันเมืองและปลุกระดมราษฎรให้มีใจเข้มแข็งต่อสู้กับพม่าข้าศึกโดยคุณหญิงจันและคุณมุกได้เป็นกำลังสำคัญในการวางแผนยุทธวิธีการตั้งรับข้าศึก ซึ่งมีกำลังพลจำนวนมากโดยการให้สตรีวัยกลางคน จำนวน ๕๐๐ คน

สวมเครื่องแบบทหารแบกปืนปลอมและลอบออกจากค่ายในเวลากลางคืน พอรุ่งเช้าก็ให้เดินแห่แหน เสียงดังเป็นขบวนยาวมาแต่ไกล เข้ามาในค่ายเพื่อให้พม่าเข้าใจผิดคิดว่าทางพระนครได้ส่งทหารมาช่วย แล้วพร้อมกับระดมยิงปืนใหญ่น้อยเข้าค่ายพม่าตลอดเวลาเพื่อทำลายขวัญกำลังใจของทหารพม่า ซึ่งส่งผลให้ไพร่พลทหารพม่าตายไปจำนวนมาก ประกอบด้วยเสบียงอาหารก็ขาดแคลนในที่สุด กองทัพพม่าก็ต้องยกทัพกลับไป ในวันที่ ๒๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๒๘ รวมเวลาที่ล้อมเมืองถลาง ๑ เดือน เมื่อคุณหญิงจันและคุณมุก เห็นว่าพม่าจะถอยทัพกลับ จึงได้นำชาวเมืองถลางทั้งหมดเข้ารุกไล่ ฆ่าฟันทหารพม่าอย่างกล้าหาญ การรบพุ่งครั้งนี้ มีตลอดจนรุ่งเช้าจึงยุติด้วยความพ่ายแพ้ยับเยินของพม่า และชัยชนะที่เกิดขึ้นแก่เมืองถลางเป็นผลมาจากไหวพริบ สติปัญญาความสามารถและความเป็นผู้นำของคุณหญิงจันและคุณมุก

เมื่อเหตุการณ์สงครามสิ้นสุดลงด้วยความพ่ายแพ้ของพม่า ทางกรมการเมืองได้มีหนังสือกราบบังคมทูลความกล้าหาญและไหวพริบความเป็นผู้นำของคุณหญิงจันและคุณมุกเข้าไปในพระนครให้ทราบถึงพระเนตรพระกรรณของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระองค์ท่านได้ทรงสถาปนา **คุณหญิงจันเป็นท้าวเทพกษัตรี** และ**คุณมุกเป็นท้าวศรีสุนทร**

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จเป็นองค์ประธานเปิดอนุสาวรีย์ ท้าวเทพกษัตรี และท้าวศรีสุนทร เมื่อวันที่ ๒๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๐ ซึ่งอนุสาวรีย์ประดิษฐาน ณ บริเวณสี่แยกทหารเรือ ตำบลสุนทร อำเภอเมือง จังหวัดภูเก็ต

ผลของการรบสงครามเก้าทัพ

๑. ไทยเป็นฝ่ายชนะอย่างเด็ดขาดต่อกองทัพพม่าทุกทาง

๒. พม่าเสียไพร่พลและยุทธภัณฑ์เป็นอันมาก

๓. ทหารมีโอกาสสู้รบอย่างเต็มที่ทำให้ได้ผู้มีฝีมือในการรบเพิ่มขึ้น

๔. ไทยได้หัวเมืองมลายูมาเป็นประเทศราช

๕. ได้ปืนใหญ่นางพญาตาณี (ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็น พญาตาณี) ซึ่งปัจจุบันตั้งอยู่ที่หน้ากระทรวงกลาโหม

๖. เกิดวีรสตรีไทย ๒ คน จากการรบพม่าที่เมืองถลาง คือ คุณหญิงจันและนางมุก ซึ่งต่อมาได้รับโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็นท้าวเทพกษัตรีและท้าวศรีสุนทร

ปืนพญาตาณี

พญาตาณี **(เขียนตามตัวอักษรที่จารึกที่ปืน)**

ปืนพญาตาณี หล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ มีห่วงใหญ่สำหรับจับยก ๔ ห่วง ตอนท้ายลำกล้องมีเครื่องประกอบยาวยื่นออกไปทำเป็นรูปสังข์หรือเขางอน ที่เพลามีรูปราชสีห์สลักงดงาม เกลี้ยง ไม่มีลวดลายประดับ ใหญ่และยาวที่สุด ในบรรดาปืนโบราณที่ตั้งไว้หน้ากระทรวงกลาโหม กระบอกปืนจารึกว่า **"พญาตาณี"** ดินบรรจุหนัก ๑๕ ชั่ง ตามหลักฐานเก่าว่าลำกล้องกว้าง ๑๑ นิ้ว ยาว ๓ วาศอกคืบ ๒ นิ้วกึ่ง กระสุน ๑๑ นิ้ว ที่สำรวจใหม่ วัดเส้นผ่าศูนย์กลางปากลำกล้องได้ ๒๔ ซม. ยาวตลอด ๖.๘๒ ม. ขอบปากลำกล้องหนา ๑๐ ซม.

นางพระยาปัตตานี ศรีตวัน เจ้าเมืองปัตตานี (คือจังหวัดปัตตานีปัจจุบัน) ให้นายช่างชาวจีนฮกเกี้ยน แซ่หลิม ชื่อเคียม ซึ่งชาวมลายูเรียกกันว่า หลิมโต๊ะเคียม เป็นผู้สร้าง ณ ตำบลกะเสะ ในเมืองปัตตานี วันเดือนปีที่หล่อ ไม่ปรากฏในหลักฐาน สมเด็จกรมพระราชวังบวรสถานมงคลมหาสุรสิงหนาทวังหน้า รัชกาลที่ ๑ แห่งพระบรมจักรีวงศ์ ได้รับพระบรมราชโองการให้เป็นแม่ทัพ เสด็จยก

ทัพไปรบพม่าข้าศึกซึ่งยกมาตีหัวเมืองภาคใต้ของไทย ครั้นทรงชนะศึกแล้วได้ทรงปราบปรามหัวเมืองภาคใต้ซึ่งมักคอยจะเอาใจออกห่างจากไทยไปเป็นอื่น ทรงมีชัยชนะราบคาบแล้วได้ปืนกระบอกนี้มาจากเมืองปัตตานี เมื่อปีมะเส็ง สัปตศก จ.ศ. ๑๑๔๗ พ.ศ. ๒๓๒๙ และนำมาทูลถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๓๒๙ ตรงกับเดือน ๑๑ ปีมะเมีย อัฐศก จ.ศ. ๑๑๔๘

กำลังทางเรือ

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เรือรบในสมัยกรุงธนบุรีได้ตกทอดมาถึงรัชกาลของพระองค์จนหมด แต่เมื่อเทียบกับจำนวนเรือในสมัยอยุธยาแล้วนับว่ายังน้อยอยู่ จึงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเรือเพิ่มขึ้นทั้งเรือรบทางลำน้ำ และเรือรบทางทะเล มีประมาณ ๑๕๐ ลำ ส่วนเรือรบขนาดใหญ่คงมีจำนวนไม่มากนัก และมักจะนำไปใช้ในการค้าขายกับต่างประเทศ

การป้องกันพระนคร

ใน พ.ศ. ๒๓๓๐ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดเกล้าฯ ให้กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท สร้างเมืองปากลัด (คือนครเขื่อนขันธ์ในรัชกาลที่ ๒) พร้อมทั้งสร้างป้อมวิทยาคม ซึ่งนับว่าเป็นป้อมสำหรับป้องกันข้าศึกทางทะเล เป็นป้อมแรกในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

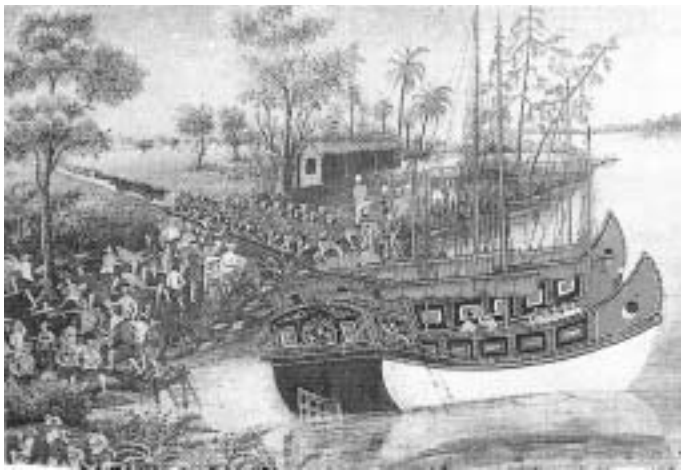

การเคลื่อนย้ายปืนใหญ่ นางพญาตาณี ลงเรือมายังกรุงเทพฯ คราวสงครามเก้าทัพ

กำเนิดธงราชนาวี

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดเกล้าฯ ให้เรือหลวงทั้งปวงทำรูปจักรสีขาวสัญลักษณ์ของพระบรมราชวงศ์จักรีติดไว้ตรงกลางธงพื้นสีแดงล้วน จึงถือได้ว่าเป็นการกำเนิดธงราชนาวี

ธงราชนาวีในสมัยรัชกาลที่ ๑

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

กำลังทางบก

การทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ยังคงดำเนินตามแบบอย่างรัชกาลที่ ๑ ทุกประการ ทั้งในด้านการฝึก การยุทธ์และส่งกำลังบำรุง ในรัชกาลนี้เหตุการณ์ในประเทศพม่าซึ่งเคยเป็นข้าศึกของไทยกำลังวุ่นวาย นอกจากนี้ญวนซึ่งเคยมีสัมพันธไมตรีอันดีกับไทย เริ่มมีนโยบายที่จะขยายอาณาเขตเข้ามาในประเทศเขมร พระองค์จึงได้ทรงจัดหาปืนใหญ่และปืนเล็กมาไว้ใช้ในกองทัพอย่างเร่งด่วนโดยสั่งให้พ่อค้าต่างประเทศ ซื้อส่งเข้ามาและทรงดำเนินนโยบายปูนบำเหน็จให้แก่ผู้บำเพ็ญประโยชน์ตามควรแก่กรณี

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เป็นรัชสมัยที่ว่างจากศึกสงคราม ไพร่พลจึงได้รับพระมหากรุณาธิคุณให้ลดหย่อนการรับราชการ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ไพร่เข้ารับราชการ ๑ เดือน พัก ๓ เดือน ปีหนึ่งไพร่หลวงจึงเข้ารับราชการเพียง ๓ เดือน พัก ๙ เดือน

กำลังทางเรือ

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มีกำลังรบทางเรือเข้มแข็งขึ้น เพราะเรือสินค้าที่ดัดแปลงมาจากเรือรบใช้ติดต่อค้าขายกับฝรั่งยุโรปทำรายได้เข้าสู่ท้องพระคลังเป็นจำนวนมาก สำหรับ

จำนวนเรือรบในรัชสมัยนี้ จอห์น ครอเฟอร์ด ทูตของผู้สำเร็จราชการอังกฤษได้บันทึกไว้ว่ามีเรือสำเภาอยู่ในแม่น้ำ ๗๐ ลำ ขนาดบรรทุกได้ ๑,๖๐๐ หาบขึ้นไป จนถึง ๑๕,๐๐๐ หาบ เป็นเรือหลวง ๒ ลำ คือ เรือมาลาพระนคร และเรือเหราข้ามสมุทร เป็นเรือเจ้านายและเรือข้าราชการไทยอีก ๒๐ ลำ นอกนั้นเป็นเรือของพ่อค้า

การเปลี่ยนแปลงธงราชนาวี

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โปรดเกล้าฯ ให้ใช้รูปช้างสีขาวไม่ทรงเครื่องอยู่ในวงจักรบนธงพื้นสีแดงขึ้น ธงนี้ใช้เฉพาะเรือหลวงเท่านั้น ส่วนเรือเอกชน ยังคงใช้ธงพื้นแดงล้วน

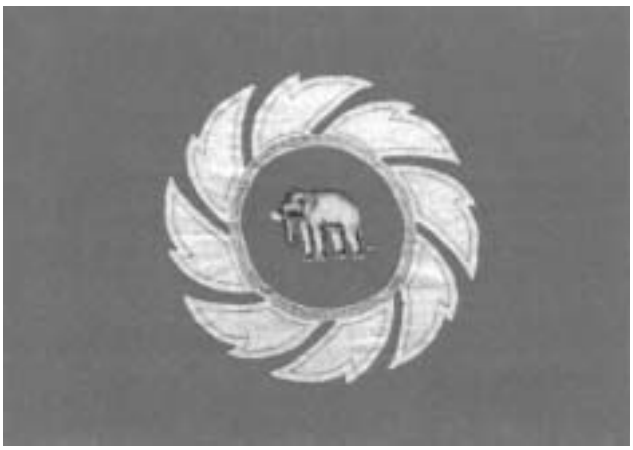

ธงราชนาวี ในสมัยรัชกาลที่ ๒ พ.ศ. ๒๓๖๐

การป้องกันทะเล

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้พระราชทานนามเมืองปากลัดว่านครเขื่อนขันธ์ (ปัจจุบัน คืออำเภอพระประแดง) พร้อมกันนั้นก็โปรดเกล้าฯ ให้สร้างป้อมทางตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาอีก ๓ ป้อม คือป้อมปู่เจ้าสมิงพราย ป้อมปีศาจสิง และป้อมราหูจร ส่วนทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา ได้สร้างป้อมอีก ๕ ป้อม คือป้อมแผลงไฟฟ้า ป้อมมหาสังหาร ป้อมศัตรูพินาศ ป้อมจักรกรด และป้อมพระจันทร์พระอาทิตย์

ปืนใหญ่ที่ป้อมแผลงไฟฟ้า

ป้อมแผลงไฟฟ้า ปราการด่านทะเลสำคัญที่ฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา จังหวัดสมุทรปราการ

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เคยทรงงานราชการแผ่นดินมาก่อนหลายหน้าที่ จึงทรงมีประสบการณ์ ทรงรอบรู้กิจการบ้านเมืองตลอดจนการสงคราม และทรงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) เป็นสมุหนายกและโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ บุนนาค) เป็นสมุหพระกลาโหม ซึ่งทั้งสองท่านเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการรับสนองราชการแผ่นดิน ไทยเกิดข้อพิพาทกับอังกฤษเรื่องเมืองไทรบุรี มาตั้งแต่ปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงขึ้นครองราชย์ใหม่ ไม่ทรงไว้ใจอังกฤษด้วยเกรงจะยกทัพเข้าโจมตีกรุงเทพฯ ประกอบกับประเทศเพื่อนบ้านและประเทศราชของไทยได้คิดก่อการกบฏ ทำให้พระองค์ทรงปรับปรุงกิจการทหารเพื่อรักษาเอกราชและพระราชอำนาจ

การสงครามในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวระหว่างไทยกับพม่า เริ่มจะลดน้อยลงมาก และสิ้นสุดในรัชสมัยของพระองค์ เนื่องจากพม่ารบกับอังกฤษ แต่การดำเนินการด้านการทหารยังดำเนินอยู่ตลอดรัชกาลเพื่อการป้องกันรักษาพระราชอาณาเขตทุกด้าน

การบรรจุกำลังพล

ชายฉกรรจ์ทุกคน (ยกเว้นพระภิกษุ และทาส) ที่อยู่ในฐานะไพร่เมื่อมีอายุครบ ๑๘ ปี จะเป็น **ไพร่สม** รับใช้ข้อมูลทางเจ้าสังกัด เมื่ออายุครบ ๒๐ ปี เปลี่ยนจากไพร่สมไปเป็น **ไพร่หลวง** เข้ารับราชการแผ่นดินขึ้นอยู่กับพระมหากษัตริย์ จนอายุครบ ๖๐ ปี เว้นแต่มีลูกชาย ๓ คน ไปเป็น **ไพร่หลวง** แทน ทั้งนี้ไพร่มีหน้าที่ใน**ยามสงบ** ต้องเข้ารับราชการทำงานตามความสามารถ เช่น สร้างป้อมปราการ ขุดคูคลอง ฯลฯ ใน**ยามสงคราม**ต้องทำหน้าที่เป็นทหารเข้าสังกัดกองทัพ

ด้านยุทธศาสตร์

เนื่องด้วยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเกรงว่าอังกฤษจะยกทัพมาโจมตีประเทศไทย ทรงมีพระราชดำริว่า *"จะไว้ใจทางทะเลไม่ได้"* ดังนั้น ทรงวางแผนการป้องกันพระราชอาณาจักร ดังนี้

๑. **ทรงสร้างแนวป้องกันทางทะเล** โดยโปรดเกล้าฯ ให้สร้างป้อมเป็นระยะ ดังนี้

พ.ศ. ๒๓๗๑ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างป้อมทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา คือป้อมปีกกาและป้อมตรีเพชร ที่ตำบลบางจะเกร็ง ซึ่งอยู่เหนือเมืองสมุทรปราการ และโปรดฯ ให้สร้างป้อมวิเชียรโชฏก ที่ปากน้ำท่าจีนเมืองสมุทรสาคร

พ.ศ. ๒๓๗๔ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างป้อมพิฆาตข้าศึกที่ปากน้ำแม่กลอง เมืองสมุทรสงคราม

พ.ศ. ๒๓๗๗ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างป้อมคงกะพันที่บางปลากด เหนือเมืองสมุทรปราการ และทรงสร้างป้อมรักษาปากน้ำบางปะกงที่เมืองฉะเชิงเทราแต่ไม่ปรากฏนาม ต่อมา โปรดเกล้าฯ ให้ขยายป้อมผีเสื้อสมุทรออกไปทั้ง ๒ ด้าน และโปรดเกล้าฯ ให้ถมศิลาปิดอ่าวที่แหลมฟ้าผ่าดง ให้คงไว้แต่**ทางเดินเรือ**เป็นช่อง ๆ เรียกว่า โขลนทวาร

พ.ศ. ๒๓๙๒ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างป้อมเสือซ่อนเล็บที่ตำบลบางจะเกร็งสำหรับเป็น**ที่บัญชาการของแม่ทัพ**

๒. **ทรงสร้างเมืองหน้าด่าน** ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเพื่อเสริมสมรรถภาพในการป้องกันเมืองชายแดนต่าง ๆ ให้เข้มแข็งขึ้น ๓ แห่งคือ

ด้านทิศตะวันตก เพื่อสู้ศึกพม่า

พ.ศ. ๒๓๗๕ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างป้อมปราการเมืองกาญจนบุรี ที่ตำบลปากแพรก

ด้านทิศตะวันออก เพื่อสู้ศึกญวน

พ.ศ. ๒๓๗๗ โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ บุนนาค) ไปสร้างป้อมปราการที่ปากน้ำเมืองจันทบุรี จำนวน ๒ ป้อม คือป้อมไพรีพินาศ และป้อมพิฆาตปัจจามิตร

ด้านทิศใต้ เพื่อรับศึกด้านใต้และการรุกรานจากอังกฤษ

พ.ศ. ๒๓๗๙ โปรดเกล้าฯ ให้พระยาวิเชียรคีรีเจ้าเมืองสงขลาสร้างป้อมปราการขึ้นที่ปากทะเลสาบ ตำบลบ่อยาว เมืองสงขลา

๓. ทรงสร้างเรือรบ

เดิมในรัชกาลก่อน การรบทางเรือส่วนใหญ่เป็นเรือพระที่นั่ง เรือพิฆาตและเรือแซ ซึ่งเป็นเรือเล็ก ดังนั้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญทางยุทธศาสตร์ทางเรือ ในการป้องกันพระราชอาณาจักร โดยโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเรือรบขึ้น ดังนี้

เรือรบพิไชยฤกษ์ เป็นเรือรบทำการได้ในคลองและทะเล ลักษณะเป็นเรือปากปลาท้ายกำปั่นแปลง มีพลแจวได้ ๒ ข้างตลอดลำ

ชุดเรือปากปลาท้ายกำปั่น ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้าง ๓๐ ลำ แล้วทรงโปรดเกล้าฯ ให้ปลูกโรงไว้เรือที่คลองบางกอกใหญ่หน้าวัดสังข์กระจาย

ชุดเรือป้อม ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างตามแบบญาณชีวาในเรือรบที่เข้มแข็ง โดยโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ บุนนาค) เป็นแม่กองจำนวน ๘๐ ลำ โปรดเกล้าฯ จ่ายไปรักษาหัวเมืองชายทะเล ๔๐ ลำ เก็บไว้ที่กรุงเทพฯ จำนวน ๔๐ ลำ เก็บไว้ที่อู่คลองสาวหงส์ (นามเรือที่พระราชทาน อาทิ พุทธอำนาจ ราชฤทธิ์ วิทยาคม อุดมเดช เวชชะลัก วัฒนานามฯ)

ในการสร้างเรือรบ จมื่นไวยวรนาถ (ต่อมาเป็นสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ เป็นคนไทยคนแรกที่สามารถต่อเรือได้สำเร็จในรัชสมัยของพระองค์

๔. ทรงสร้างคลองยุทธศาสตร์

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระปรีชาสามารถในการวางแผนด้านยุทธปัจจัยและการเดินทัพ โดยโปรดเกล้าฯ ให้ขุด**คลองแสนแสบ**ขึ้นเป็น **คลองยุทธศาสตร์** เส้นทางลำเลียงกำลังทหารและยุทธปัจจัยให้แก่กองทัพที่เดินทางไปทำสงคราม กับเขมรและญวนได้สำเร็จ

ด้านยุทธวิธี

๑. ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ชำระตำราพิชัยสงคราม

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบวรราชเจ้ากรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพย์ ทรงชำระ **ตำราพิชัยสงครามฉบับหลวง** ขึ้นเพื่อใช้ในด้านยุทธศาสตร์

๒. โปรดเกล้าฯ ให้แล่นสายโซ่ทับแม่น้ำป้องกันเรือข้าศึก

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงใช้ยุทธวิธีการป้องกันเรือข้าศึกที่จะผ่านปากน้ำเจ้าพระยา ที่แหลมฟ้าผ่า จังหวัดพระประแดง (จังหวัดสมุทรปราการ) โดยทรงให้แล่นสายโซ่ทับแม่น้ำมาถึงปากคลองด้านฝั่งตะวันออก

ด้านยุทธปัจจัย

ในรัชสมัยของพระองค์ทรงสร้างสมอาวุธยุทโธปกรณ์ไว้จำนวนมาก อาวุธปืน นอกจากที่ทรงโปรดเกล้าฯ ให้หล่อไว้ใช้แล้ว เช่น ปืนจ่ารงค์ (ปืนใหญ่กระสุน ๔ นิ้ว) ยังโปรดเกล้าฯ สั่งซื้อปืนจากพ่อค้าต่างประเทศไว้ด้วย ส่วนอาวุธโบราณที่ใช้ประจำกาย โปรดเกล้าฯ ให้ข้าราชการผู้ใหญ่สร้างขึ้นแล้วทรงรับซื้อไว้เป็นของหลวงใช้ในราชการสงคราม

อาวุธปืนในรัชกาลของพระองค์ เช่น ปืนคาบศิลา ปืนจ่ารงค์ ปืนใหญ่ ปืนหามแล่น

การทำสงครามเพื่อป้องกันประเทศ

ด้วยพระปรีชาญาณอันสุขุมคัมภีรญานของพระองค์ในด้านการรักษาดินแดนเอกราชของชาติไทยไว้ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีการจัดทัพไปปราบปราม ยับยั้งกองทัพอริราชศัตรูมิให้รุกล้ำอธิปไตย ดังนี้

๑. ทางทิศเหนือยกทัพไปป้องกันชายพระราชอาณาเขต ถึงกับต้องรบกับเมืองพันทั้งห้าทั้งหกจนเมืองเทียม เมืองห้อ เมืองซำเหนือ เมืองซำใต้ เมืองซวน เมืองโสย เมืองเชียงฆอ เข้ามาสวามิภักดิ์ไม่ก่อเรื่องรบกวนให้ราษฎรตามชายแดนต้องเดือดร้อนดังที่เคยเป็นมา

๒. ทิศตะวันออกเฉียงเหนือยกทัพใหญ่ไปปราบการรุกรานเขตแดนทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่เจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์ยกเข้ามาจนถึงสระบุรี และถูกทัพไทยตีแตกกลับไปด้วยความสามารถและนำความสงบมาสู่ดินแดนส่วนนั้น และต้องทำสงครามป้องกันพระราชอาณาเขตด้านตะวันออกในกัมพูชา โดยที่ญวนเข้ามามีบทบาทจะยึดครอง เพราะกัมพูชาเป็นเมืองขึ้นของไทย สงครามครั้งนั้นต้องใช้เวลาอยู่ถึง ๑๕ ปี จึงเลิกกันไปโดยไม่เสียกัมพูชา

๓. ทิศตะวันตกยกทัพไปเตรียมพร้อมในการที่อังกฤษรบกับพม่าเพื่อระมัดระวังผลประโยชน์ของไทย ตามหัวเมืองชายแดน ขณะเดียวกันก็มิทำให้กระทบกระเทือนสัมพันธไมตรีกับอังกฤษซึ่งกำลังเข้ามามีอำนาจในภูมิภาคแถบนี้

๔. ทางทิศใต้ยกทัพเรือไปป้องกันเมืองชายแดน มีเมืองสงขลา เมืองตรัง เพราะหัวเมืองทางใต้มีสลัดยกพวกมาจะยึดเมือง กองทัพเรือยกกำลังไปปราบปรามถึงสองครั้งจึงสงบ ตลอดจนระงับการวิวาทระหว่างเมืองต่าง ๆ ในแถบนั้น

ทรงจัดคลังสรรพาวุธเพื่อราชการแผ่นดิน

จากพระปรีชาญาณ พระปรีชาสามารถด้านการรบ และทรงมีความเชี่ยวชาญในเรื่องทหาร ปืนใหญ่ตั้งแต่เริ่มทรงกรมทำให้พระองค์ตระหนักถึงภัยสงครามที่อาจจะเกิดขึ้นได้ในภายหน้า ดังนั้น พระองค์จึงทรงสะสมปืนและเครื่องศาสตราวุธ ยุทธภัณฑ์สำหรับการทหารไว้จำนวนมาก พร้อมทรงสร้างโรงปืนใหญ่ โรงทหารอู่เรือ และคลังสรรพาวุธ ขึ้นภายในวังหน้า เพื่อใช้ในการสงครามที่อาจจะเกิดขึ้นได้ในภายหน้า

ทรงนำยุทธศาสตร์วิชาปืนใหญ่รักษาพระนคร

เนื่องด้วยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีการสร้างถนนเจริญกรุงขึ้นนายช่างได้วางแผนผังตัดถนนเจริญกรุงขีดเส้นลากจากจุดตรงสามแยกตรงเข้ามาในพระนคร พระองค์ทรงเห็นว่าเป็นการ**ผิดหลักทางยุทธศาสตร์** เพราะเป็นจุดอ่อนที่**ข้าศึกสามารถนำปืนใหญ่มาตั้งที่ถนน เพื่อยิงทำลายประตูเมืองได้สะดวก** ดังนั้น พระองค์จึงโปรดเกล้าฯ ให้แก้ไขใหม่จนออกมาในลักษณะโค้งไปอ้อมมาจนทุกวันนี้

การสงครามที่สำคัญ
กบฏอนุวงศ์

กองทัพลาวโดยเจ้าอนุวงศ์ ยกเข้ามายึดเมืองนครราชสีมา ไว้ได้เมื่อ ๑๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๖๙ กวาดต้อนผู้คนไปเป็นเชลยจำนวนมาก รัชกาลที่ ๓ โปรดเกล้าฯ ให้กรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพย์ เป็นแม่ทัพใหญ่ พร้อมด้วย พระยาราชสุภาวดี (สิงห์ สิงหเสนี) ต่อมาได้เป็นเจ้าพระยาบดินทรเดชา ยกทัพขึ้นไปโจมตีขับไล่กองทัพลาว จนถึงนครเวียงจันทน์ เกิดเหตุการณ์สู้รบกันอย่างรุนแรงทราบภายหลังว่าญวนเป็นผู้สนับสนุนฝ่ายเมืองเวียงจันทน์ ต่อมาก็ตามจับเจ้าอนุวงศ์ได้และส่งเข้ากรุงเทพฯ เมื่อ ๒๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๗๐ เจ้าอนุวงศ์ถูกขังอยู่ ๗ - ๘ วันก็ถึงแก่พิราลัย การรบครั้งนี้เกิดวีรสตรีไทย คือคุณหญิงโม ต่อมาได้รับโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็น **ท้าวสุรนารี**

ท้าวสุรนารี

สรุปได้ว่าระหว่างสมัยรัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๓ ราชอาณาจักรลาวยังคงขึ้นอยู่กับไทยตลอดมา

การรบกับญวน

ในปี พ.ศ. ๒๓๗๕ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาบดินทร์เดชาเป็นแม่ทัพใหญ่ ไปตีญวนหรือเวียดนามในปัจจุบัน พร้อมไพร่พล ๔๐,๐๐๐ คน ซึ่งขณะนั้นเข้ารุกรานเขมรหรือกัมพูชา อันเป็นเมืองขึ้นของไทย ในขณะนั้น เจ้าพระยาบดินทร์เดชาได้ยกทัพไปตั้งมั่นอยู่ที่เมืองพระตะบองราชการสงครามครั้งนี้ยืดเยื้ออยู่นานจนถึงปีพุทธศักราช ๒๓๙๑ รวม ๑๕ ปี ไม่มีฝ่ายใดแพ้ชนะโดยญวนขอยอมผูกไมตรีกับไทยเช่นเดิมทำให้เขมรไม่ต้องตกอยู่ในอำนาจของญวน เจ้าพระยาบดินทร์เดชายังคงอยู่จัดการให้นักองค์ด้วงเข้าพิธีราชาภิเษกขึ้นเป็นพระเจ้ากัมพูชาพระนามว่าองค์หริรักษ์จนเป็นที่เรียบร้อยแล้วท่านจึงได้ยกทัพกลับพระนคร

เจ้าพระยาบดินทร์เดชา (สิงห์ สิงหเสนี)
อรรคมหาเสนาบดีที่สมุหนายกในรัชกาลที่ ๓

เมื่อเจ้าพระยาบดินทร์เดชา ถึงแก่อสัญกรรม พ.ศ. ๒๓๙๒ องค์หริรักษ์พระเจ้ากรุงกัมพูชาได้ให้ช่างหล่อฝีมือดีปั้นรูปเจ้าพระยาบดินทร์เดชาขึ้นด้วยปูนเพชรประดิษฐานเป็นอนุสาวรีย์ขึ้นที่หน้าค่ายใหญ่ใกล้วัดโพธารามเมืองอุดรมีชัย ซึ่งท่านเป็นคนไทยเพียงคนเดียวเท่านั้นที่มีอนุสาวรีย์ปรากฏขึ้นในกัมพูชา

การสร้างป้อมปราการเพื่อป้องกันประเทศ

นอกจากการสร้างกำลังรบทางเรือไว้ป้องกันการรุกรานของญวนแล้ว พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างป้อมที่เมืองสมุทรปราการเพิ่มเติมทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาอีก ๒ ป้อม คือป้อมปีกกา และป้อมตรีเพ็ชร เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๑ และโปรดเกล้าฯ ให้สร้างป้อม ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาอีก ๒ ป้อม คือป้อมคงกระพัน และป้อมนารายณ์กางกร เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๗

โซ่ขึงข้ามแม่น้ำเจ้าพระยา

พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้ใช้โซ่ขึงข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณปากอ่าวเพื่อป้องกันเรือข้าศึกเข้ามาในน่านน้ำไทย ซึ่งถือเป็นยุทธวิธีการป้องกันประเทศอย่างหนึ่ง

ค่ายเนินวง สร้างในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อใช้เป็นที่มั่นต่อสู้กับพวกญวนบนกำแพงค่าย มีปืนใหญ่วางเรียงรายอยู่โดยรอบ

การสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจเพื่อรักษาเอกราชของชาติ

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงให้มีการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศโดยสำเภา สามารถมีเงินพระคลังข้างที่เก็บรักษาไว้ถึงห้าหมื่นชั่ง ต่อมาเงินดังกล่าวได้นำมาใช้เป็นค่าปรับสงครามกับประเทศฝรั่งเศสในกรณีสงคราม ร.ศ. ๑๑๒ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ป้อมพระสุเมรุ สร้างเสร็จในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ต้นรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ชาติตะวันตกเริ่มขยายอำนาจในภาคพื้นตะวันออก ทวีความรุนแรงขึ้นมาเรื่อย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริเห็นพ้องกับพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ขณะดำรงบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าพระยา) ว่า**ถึงเวลาแล้วที่ไทยจะต้องศึกษาตามแบบชาติตะวันตก**เพื่อรับเหตุการณ์อาจจะเกิดขึ้นได้ในอนาคต ดังนั้น การทหารไทย **จำเป็นที่จะต้องปรับปรุงเปลี่ยนแปลงจากโบราณ ให้เป็นแบบ**ชาติตะวันตก พร้อม**โปรดเกล้าฯ ให้แยกการทหารเป็น ๒ แบบ คือทหารวังหลวงอยู่ในการปกครอง**บังคับบัญชาโดยพระเจ้าแผ่นดิน (พระองค์เอง) และ**ทหารวังหน้า**อยู่ในการบังคับบัญชาโดยพระบาทสมเด็จ-พระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

การทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

กำลังทางบก

นโยบายการป้องกันประเทศ

ทรงยอมรับอิทธิพลของชาติตะวันตกทั้งด้านวัตถุและวัฒนธรรมที่กำลังรุนแรง เพื่อปกครองบ้านเมืองให้ปลอดภัย โดยปรับปรุงให้เข้ากับความเป็นอยู่ของคนไทยด้วย

การจัดหน่วยทหาร

ในต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้าฯ ให้พระยาศรีสุริยวงศ์ ผู้บัญชาการทหารอย่างยุโรปเป็นเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ว่าที่สมุหพระกลาโหม เป็นผู้จัดการกิจการทหาร

แบบตะวันตก และ**โปรดเกล้าฯ ให้ย้ายกองทหารม้า**มาอยู่ที่บ้านเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) เป็นตึกแถวเรียงราย**อยู่ริมถนนเยาวราช (ขณะนั้น)** และคลองโอ่งอ่างฝั่งตะวันออก ต่อมาได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้าง**โรงทหารและสนามฝึกทหาร**

โปรดเกล้าฯ ให้มี**การจัดเลขลาวและเลขเขมร**ในสมุหกลาโหมและหมู่เลขลาวกรุงในสมุหนายก โดยให้เป็นทหารฝึกหัดอย่างยุโรปเพิ่มขึ้น ๒ พวก ขึ้น การบังคับบัญชาโดยเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์

พ.ศ. ๒๓๙๕ โปรดเกล้าฯ ได้จัดตั้ง**กองทหารรักษาพระองค์** ตามนิยมต่างประเทศ และโปรดเกล้าฯ ให้ตั้ง**กองทหารปืนใหญ่อาสาญวน**ทดแทนกองอาสาญวนที่โอนไปสังกัดกับวังหน้าและโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกองทหารหน้าสังกัดกรมพระกลาโหม

พ.ศ. ๒๓๙๗ โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกองทหารล้อมพระราชวัง

กองทหารหน้า เป็นหน่วยทหารที่ได้รับการฝึกแบบใหม่**มีอาวุธปืน**ทันสมัยประจำการกำลังพลมีจำนวนมากกว่ากองทหารใดในรัชสมัย นับเป็นหน่วยทหารที่ได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยมาก **ภารกิจ**ที่ปฏิบัติใน**ยามสงคราม**จะต้องเป็นหน่วยทหารที่ไปปฏิบัติมากกว่าหน่วยทหารอื่นได้การสนับสนุนกำลังส่วนใหญ่ เช่น ศึกเชียงตุง **ในยามปกติ**มีหน้าที่รักษาความสงบภายในราชอาณาจักร เช่น สงครามฮ่อ สงครามปราบเงี้ยว ตลอดจนเข้าขบวนตามเสด็จฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงตรวจ**กองทหารหน้า**เป็นต้น กำเนิดกองทัพบกปัจจุบันมีโรงทหาร (ศาลาว่าการกลาโหม) เป็นที่ตั้งหน่วยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พ.ศ. ๒๓๙๘ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้**ย้ายกองทหารอย่างยุโรปทั้ง ๓ กอง** กองทหารรักษาพระองค์ กองทหารปืนใหญ่อาสาญวน และกองทหารหน้า มาตั้ง ณ **ท้องสนามไชย** (ถนนสนามไชยปัจจุบัน) ต่อมาได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างโรงทหารบริเวณท้องสนามไชยขึ้น

ต่อมาได้จัดตั้ง **กรมทหารหน้า** ขึ้นเป็นกรมทหารประจำการมีการฝึกทหารโดยใช้คำบอกทหารแบบอังกฤษ มีหน่วยขึ้นตรง ดังนี้

๑. กองทหารอย่างยุโรป

๒. กองทหารมหาดไทย (เกณฑ์มาจากหัวเมืองฝ่ายเหนือ)

๓. กองทหารกลาโหม (เกณฑ์มาจากหัวเมืองฝ่ายใต้)

๔. กองเกณฑ์หัด

พ.ศ. ๒๔๐๕ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีการเปลี่ยนขบวนยุทธวิธีแสดงคำบอกทหารจากแบบอังกฤษเป็นแบบฝรั่งเศส ต่อมาได้เปลี่ยนคำบอกแบบฝรั่งเศสเป็นแบบอังกฤษตามเดิม

ยุทธวิธีและการฝึก

เพื่อให้กองทัพไทยเข้มแข็งและมีประสิทธิภาพพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีการปรับปรุงกิจการทหารเป็นแบบใหม่ เช่น ชาติตะวันตก โดยทรงจ้างครูอังกฤษเข้ามาฝึกทหารในต้นรัชกาลถึง ๒ คน และจ้างครูชาวฝรั่งเศส ๑ คน อาทิ **ร้อยเอก อิมเปย์** (Impey) นายทหารนอกราชการของกองทัพอังกฤษประจำอินเดีย ทรงโปรดเกล้าฯ จ้างให้มาจัดระเบียบแบบทหารบก

และฝึกหัดทหารกรมทหารอาสาลาวและเขมร คำบอกแถวใช้ภาษาอังกฤษ

การจัดหาหน่วยทหารจัดเป็นกองร้อย หมวดและหมู่ การควบคุมแบบอังกฤษ

กองทหารประจำกอง เป็นหน่วยทหารที่มีทหารเข้ารับการฝึกจำนวนมากประกอบด้วย **กองทหารรักษาพระองค์ปืนปลายหอก** ข้าหลวงเดิมและ**กองทหารหน้า**

ร้อยเอก โทมัส ยอร์ช น้อก (Tmomas Geore Knox) นายทหารนอกราชการของกองทัพอังกฤษประจำอินเดีย **อาสาเป็นครูฝึกทหารเดินทางเข้าทางด่านเจดีย์สามองค์ เมืองกาญจนบุรี** โปรดเกล้าฯ ให้พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ รับไว้เป็นครูฝึกทหารวังหน้า และได้โปรดเกล้าฯ ให้นำกองทหารหน้าไปช่วยรบในคราวศึกเชียงตุง พ.ศ. ๒๓๙๖ ต่อมาภายหลังได้เป็นเอเยนต์และกงสุลเยเนราลอังกฤษประจำกรุงสยาม และเมื่อกลับไปประเทศอังกฤษได้เป็นขุนนางมีบรรดาศักดิ์เป็น**เซอร์**

ลามาซ (Lamache) เป็นนายทหารชาวฝรั่งเศสเข้ามาปลายรัชกาล ซึ่งนายทหารครูฝึกชาวอังกฤษทั้ง ๒ ท่านได้ลาออกจากการเป็นครูฝึกทหารแล้ว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้จ้างลามาซมาฝึกทหารแทน ต่อมาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นหลวงอุปเทศทวยหาญ กิจการทหารได้เปลี่ยนยุทธวิธี และคำบอกแถวเป็นแบบและภาษาฝรั่งเศส ต่อมาลามาซได้ออกจากราชการกระบวนยุทธวิธีและคำบอกทหารกลับไปเป็นแบบอังกฤษตามเดิม

ยุทธวิธีและการฝึกของทหารวังหลวงเป็นการฝึกหัดเบื้องต้นสามารถนำไปใช้สำหรับขบวนเสด็จพระราชดำเนินและอยู่เวรยามเท่านั้น ซึ่งจำนวนทหารที่ฝึกหัดมีจำนวนเล็กน้อย เมื่อเปรียบเทียบกับทหารที่ทำหน้าที่ป้องกันประเทศในกองทัพ ดังนั้น เพื่อให้เอกราชและความปลอดภัยของพระราช-อาณาจักร พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้การทูตแทนการทหาร เช่น สนธิสัญญาบาวน์ริง การยอมรับการเผยแพร่ศาสนา การจ้างนายทหารชาติตะวันตกมาฝึกหัดการทหารให้แก่ทหารไทย

ยุทธวิธีการป้องกันอาณาจักร

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริที่จะหาวิธีทางในการป้องกันพระราชอาณาจักร ให้พ้นภัยจากการล่าอาณานิคมจากชาติตะวันตก ในยามปกติโดยโปรดเกล้าฯ ให้ดำเนินการ ดังนี้

๑. ทรงพระโปรดเกล้าฯ ให้สร้างป้อมป้องกันพระนคร

เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๗ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างป้อมขึ้นไว้ป้องกันการรุกรานจากอริราชศัตรู จำนวน ๘ ป้อม[๑] มีระยะทางประมาณ ๑๒ เส้น อาทิ ป้อมป้องปัจจามิตรอยู่ฝั่งตะวันตกที่ปากคลองสาน ป้อมปิดปัจจนึก อยู่ที่ปากคลองผดุงกรุงเกษมด้านใต้ ป้อมผลาญไพรีราบอยู่ตรงตลาดหัวลำโพง ป้อมปราบศัตรูพ่ายอยู่ริมวัดโคก (พลับพลาชัย) ป้อมทำลายแรงปรปักษ์อยู่มุมถนนหลานหลวงฯ

---

[๑] *ส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม กรม กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีสิ่งแวดล้อม ในหลวงกับสิ่งแวดล้อม กรุงเทพฯ ๒๕๔๑ หน้า ๔ ห้างหุ้นส่วนจำกัดยุวพรรณพริ้นติ้ง*

๒. ทรงโปรดเกล้าฯ ต่อเรือกลไฟหลวง

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีการต่อเรือกลไฟขึ้นใช้ประโยชน์แก่ประเทศชาติการทหารและเป็นการแสดงแสนยานุภาพทางทะเลด้วย ผู้ที่มีส่วนร่วมในการต่อเรือกลไฟในรัชสมัยของพระองค์คือ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวและเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุญนาค)

การต่อเรือกลไฟหลวงตัวเรือสร้างในประเทศไทย สำหรับเครื่องจักรและกลไกสั่งมาจากประเทศอังกฤษ มีปืนประจำเรือด้วยสำหรับเรือใบที่เคยต่อและใช้แต่ก่อนทรงมีพระราชดำริจะยกเลิกเรือสยามอรสุมพล เรือศรีอยุธยาเดช เรือมหาพิไชยเทพ เรือราญรุกไพรี เรือสงครามครรชิต เรือยงยศอโยชฌา (เรือรบของวังหน้า) เรือสยามประสดัมภ์ (เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ผู้ต่อเรือ)

๓. ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ขุดคลอง โดยขุดคลองผดุงกรุงเกษมเป็นคูพระนครชั้นนอกเพื่อป้องกันข้าศึกจะรุกเข้าโจมตีพระนครสะดวก

ด้านยุทโธปกรณ์

การจัดการ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นยุคการล่าอาณานิคมของชาติตะวันตกและทรงตระหนักว่า การแสวงหาอาวุธเพื่อใช้ป้องกันประเทศมีความจำเป็นที่ประเทศไทยต้องจัดหา โดยเฉพาะปืนใหญ่ ด้วยพระราชอุตสาหะการจัดหาปืนใหญ่แบบใหม่ ๆ ทรงสั่งซื้อเข้ามาจากต่างประเทศโดยผ่านคณะทูตานุทูต และโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ตรวจสอบปืนใหญ่ที่ทรงสั่งซื้อ อาทิ ปืนอาร์มสตรอง ปืนด้ามศิลา ปืนไรเฟิลฉนวนทองแดง ปืนหลังช้าง ในบางโอกาสทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเอง เช่น ปืน**"พระสุบิน-บรรดาล"**

ปืนพระสุบินบรรดาล

ปืนอาร์มสตรอง

การจัดอาวุธปืน เมื่อทรงสั่งซื้ออาวุธปืนเข้ามาใช้ในราชการแล้วโปรดเกล้าฯ ให้ทำปืนไปประจำหน่วยทหารและประจำป้อมเมื่อใช้ในราชการ

การสงครามในรัชสมัย

การทำศึกสงครามระหว่างไทยกับพม่าในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นสงครามครั้งสุดท้ายคือสงครามที่เมืองเชียงตุง เนื่องจากพม่าเข้ามามีอำนาจในเมืองเชียงตุง ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อขึ้นรัชสมัยของพระองค์การจัดทัพไปตีเมืองเชียงตุงได้ โปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท เป็นแม่ทัพใหญ่ไปถึง ๒ ครั้งแต่ไม่สำเร็จเนื่องจากกองทัพฝ่ายไทยประสบปัญหาขาดเสบียงอาหาร เกิดโรคระบาด และปัญหาฤดูฝนยากต่อการทำศึกสงครามสำเร็จได้ กองทัพไทยจึงเลิกทัพกลับ ต่อมาพม่าได้เสียเอกราชให้แก่อังกฤษ

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการทหาร

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว (พระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจุฑามณี กรมขุนอิศเรศ-รังสรรค์) ทรงเป็นพระราชอนุชาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวผู้ทรงมีพระราชกรณียกิจร่วมกับพระเชษฐาธิราชได้ปรับปรุงกิจการทหารเป็นสำคัญ เนื่องด้วยทรงมีพระปรีชาสามารถในวิชาการทหารบก ทหารเรือ วิชาก่อสร้างเครื่องกล การต่อเรือ ความรู้เรื่องปืนใหญ่ ตลอดจนภาษาอังกฤษตลอดจนมีประสบการณ์ด้านการรบที่ทรงเคยเป็นแม่ทัพใหญ่ยกทัพเรือไปตีเมืองบันทายมาศ โดยทำลายคลองขุดทางเดินเรือของญวนจากบันทายมาศไปเมืองโชฎกได้สำเร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๙

ทรงพระราชนิพนธ์ตำราปืนใหญ่

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแปลตำราปืนใหญ่จากภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๓ **เพื่อไว้ทำการสอนฝึกหัดทหารปืนใหญ่ในสังกัด** โดยทรงแปลเฉพาะตอนที่เป็นความรู้ใหม่ ได้แก่ ตำนานการใช้ปืนใหญ่ของฝรั่ง การหล่อปืนตามแบบวิธีการสมัยใหม่ พร้อมสอดแทรกความเชื่อเก่า ๆ ของไทยโบราณ เช่น การนำยันต์มาหล่อลูกปืน คาถากำกับภาวนาเวลาจะยิง

ทรงจัดฝึกเหล่าทหาร

ด้วยพระปรีชาสามารถในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงดำเนินการจัดตั้งทหารในสังกัดเป็นเหล่าทหารบกและทหารเรือ โดยเฉพาะทหารปืนใหญ่วังหน้านั้นส่วนใหญ่เป็น**พวกญวน**นับถือศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิกเข้ามาตั้งแต่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ตำบลสามเสน ซึ่งพระองค์ทรงโปรดเกล้าฯ **ให้แต่งกายเป็นแบบอังกฤษ** และทรงฝึกหัดวิชาปืนใหญ่และการฝึกความมีวินัยด้วยพระองค์เอง

ร้อยเอกน้อก ครูฝึกรับจ้างชาวอังกฤษเป็นผู้หนึ่งที่เข้ามารับราชการฝึกทหารในสังกัดของพระองค์ด้วยตามแบบอังกฤษ

ทรงจัดคลังสรรพาวุธเพื่อราชการแผ่นดิน

จากพระปรีชาญาณ พระปรีชาสามารถด้านการรบ และทรงมีความเชี่ยวชาญในเรื่องทหารปืนใหญ่ตั้งแต่เริ่มทรงกรมทำให้พระองค์ตระหนักถึงภัยสงครามที่อาจจะเกิดขึ้นได้ในภายหน้า ดังนั้นพระองค์จึงทรงสะสมปืนและเครื่องศาสตราวุธยุทธภัณฑ์สำหรับการทหารไว้จำนวนมากพร้อมทรงสร้างโรงปืนใหญ่ โรงทหารอู่เรือและคลังสรรพาวุธขึ้นภายในวังหน้า เพื่อใช้ในการสงครามที่อาจจะเกิดขึ้นได้ในภายหน้า

ทรงนำยุทธศาสตร์วิชาปืนใหญ่รักษาพระนคร

เนื่องด้วยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีการสร้างถนนเจริญกรุงขึ้นนายช่างได้วางแผนผังตัดถนนเจริญกรุงขีดเส้นลากจากจุด**ตรงสามแยกตรงเข้ามาในพระนคร** พระองค์ทรงเห็นว่าเป็นการ**ผิดหลักทางยุทธศาสตร์**เพราะเป็นจุดอ่อนที่**ข้าศึกสามารถนำปืนใหญ่มาตั้งที่ถนน เพื่อยิงทำลายประตูเมืองได้สะดวก** ดังนั้น **พระองค์จึงโปรดเกล้าฯ ให้แก้ไข**ใหม่จนออกมาในลักษณะ**โค้งไปอ้อมมาจนทุกวันนี้**

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

ด้านหน้าของตำหนักเก๋งพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว สวรรคตใน พ.ศ. ๒๔๐๘ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ ทรงบังคับบัญชาทหารบกวังหน้าสืบไป

กำลังทางเรือ

กิจการทหารเรือในสมัยรัชกาลที่ ๔ ยังไม่ได้มีการจัดระเบียบราชการทหารเรือออกเป็นกรม กอง แต่อย่างใด เพราะทหารเรือในสมัยนี้ปะปนอยู่กับทหารบก กิจการทหารเรือเริ่มแบ่งออกชัดเจนในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๙๔ เป็นต้นมา ทหารเรือในสมัยนั้นมีอยู่ ๒ หน่วย คือ

๑. **ทหารเรือวังหน้า** ขึ้นอยู่ในบังคับบัญชาของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว สาเหตุที่รัชกาลที่ ๔ โปรดเกล้าฯ ให้พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นผู้บัญชาการทหารเรือวังหน้านั้น เพราะพระองค์ทรงเห็นว่า พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงศึกษาวิชาการทหารเรือ การเดินเรือ และการต่อเรือมาก่อนแล้ว น่าจะเป็นบุคคลที่สามารถสร้างความเจริญให้กับทหารเรือได้

๒. **ทหารมะรีน**[๑] สำหรับเรือรบ ขึ้นอยู่ในบังคับบัญชาของสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) สมุหพระกลาโหม ซึ่งท่านเป็นผู้มีความสามารถในกิจการทางด้านทะเลควบคู่มากับพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในสมัยนี้กล่าวโดยสรุปว่าประเทศไทยมีการติดต่อกับฝรั่งชาวตะวันตกมากกว่าสมัยใด ๆ ในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น เมื่อได้ติดต่อกับชาติที่มีความเจริญมากกว่าก็ได้รับเอาความเจริญที่ดีงามมาพัฒนาประเทศให้มีความเจริญก้าวหน้าขึ้นตามลำดับ สำหรับกิจการทางด้านทหารเรือนั้น การติดต่อกับต่างประเทศได้เป็นแรงบันดาลใจให้มีการปรับปรุงกิจการทางด้านทหารเรือ โดยเฉพาะกิจการทางด้านต่อเรือให้เจริญรุดหน้าจนมีเรือกลไฟใช้ในราชการเป็นจำนวนมาก

สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ผู้สำเร็จ ราชการแผ่นดินเมื่อต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัว ถึงแก่พิราลัยเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๖

ทหารรักษาพระองค์ปืนปลายหอก รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นการจัดอย่างยุโรป

[๑] *ทหารมะรีน หรือทหารมารีน ปัจจุบันคือ ทหารนาวิกโยธิน*

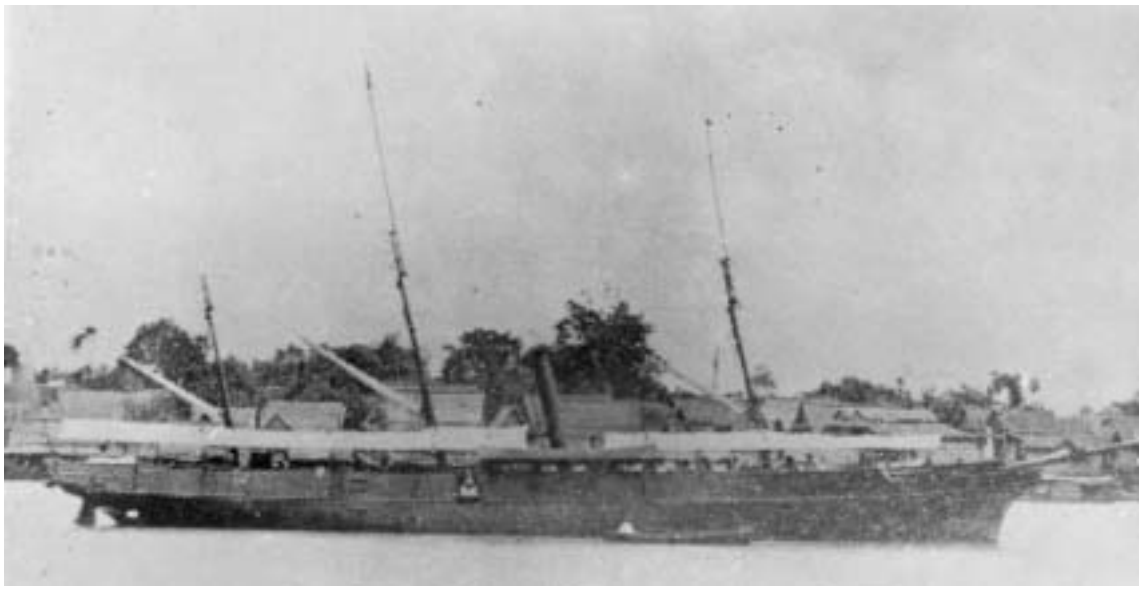

เรือยงยศอโยชฌิยา

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ต่อเรือลำนี้ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๖ ขึ้นระวางเป็นเรือรบของวังหน้า เครื่องจักรท้าย มีระวางขับน้ำ ๓๐๐ ตัน ตัวเรือทำด้วยไม้ มีปืนใหญ่ ๖ กระบอก พลประจำเรือ ๘๐ คน ปลดระวางประจำการเมื่อวันที่ ๒๗ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๑

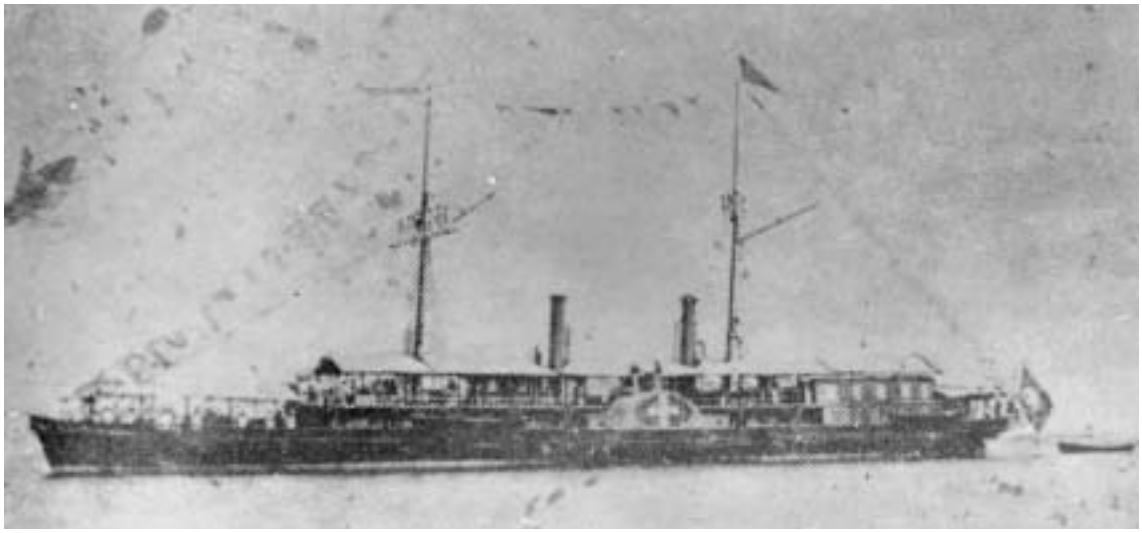

เรืออรรคราชวรเดช

สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ต่อถวาย เดิมชื่อ "บรมราชวรฤทธิ์" ภายหลังพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานนามใหม่ว่า "อรรคราชวรเดช" เป็นเรือยอชต์ ตัวเรือไม้ ระวางขับน้ำ ๖๐๐ ตัน ความเร็ว ๑๒ นอต เป็นเรือจักรข้าง ๒ ปล่อง มีปืนใหญ่ ๒ กระบอก ได้เปลี่ยนแปลงหม้อน้ำและปรับปรุงตัวเรือใหม่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๘ เรือลำนี้เป็นเรือขนาดใหญ่เป็นที่ ๒ ของเมืองไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งในสมัยนั้นมีเรือสยามูปรัสดัมภ์ เป็นเรือรบขนาดใหญ่ที่สุด มีระวางขับน้ำ ๒๘๐ ตัน

การทหารสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๕ - ๗

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

การจัดการทหารแบบใหม่เริ่มมาตั้งแต่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสืบทอดพระราโชบายนี้จากสมเด็จพระบรมราชชนก และเนื่องจากสถานการณ์ของประเทศเปลี่ยนแปลงไปมาก ชาติตะวันตกเจริญรุ่งเรืองขึ้นในด้านวิทยาการต่าง ๆ ตลอดจนเทคโนโลยีใหม่ ๆ ประกอบกับการเผยแผ่ลัทธิจักรวรรดินิยมของชาติมหาอำนาจตะวันตกทำให้พระองค์ **ทรงจำเป็นเร่งด่วน** ที่จะต้องทำการปฏิรูปการทหารตามแบบสากลทั้งด้านกำลังพล กฎระเบียบ ยุทธศาสตร์ ยุทธวิธี ยุทโธปกรณ์ ตลอดจน สายการบังคับบัญชา

พระราโชบายในการปฏิรูปการทหารเพื่อความมั่นคงแห่งราชบังลังก์ และเพื่อเจริญด้านการทหารให้เหมาะสมกับกาลสมัยและสามารถรักษาความปลอดภัยและเอกราชของชาติไว้

พระราชดำริในการปฏิรูปการทหารที่ทรงวางแผนดำเนินการด้วยสุขุมคัมภีรภาพเนื่องจากการประสบปัญหาด้านความผูกพันในระบบสังคมไทยในอดีตที่เกี่ยวพันกับผลประโยชน์ของบุคคลหลายฝ่าย เช่นระบบไพร่ ระบบศักดินา ดังนั้น พระองค์ต้องทรงดำเนินการอย่างค่อยเป็นค่อยไป และทรงทราบถึงบทเรียนในการสูญเสียดินแดนและวิกฤติการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในประเทศ เพื่อให้การรักษาเอกราชอธิปไตยของชาติมีประสิทธิภาพ จำเป็นต้องวางรากฐานกองทัพให้เข้มแข็งทั้งกองทัพบกและกองทัพเรือ

การปรับปรุงกิจการทหารในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินการตลอดรัชกาล สามารถแปลงการปฏิรูปการทหารได้ **๓ ยุค** ดังนี้

ยุคต้นรัชกาล (พ.ศ. ๒๔๑๔ - ๒๔๓๐)

ทรงจัดตั้งกรมทหารมหาดเล็ก

เดิมพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงจัดตั้ง**มหาดเล็กไล่กา**ขึ้นเพื่อทดลอง**ฝึกหัดเป็นทหารตามยุทธวิธีแบบใหม่** และทำหน้าที่**ไล่กา**ที่บินมารบกวนเวลาทรงบาตรในปี พ.ศ. ๒๔๑๑ ทรงโปรดเกล้าฯ จัดตั้ง **ทหารสองโหล** ขึ้น โดยรวบรวมมหาดเล็กที่หลวงเดิม ซึ่งมีหน้าที่ดูแลรักษาพระฉากที่กั้นห้องบรรทมมีจำนวน ๒๔ คน มาทำหน้าที่เฝ้าเพราะฉากตามเดิมแต่เช้าและเวลาเย็นต้องมารับการฝึกทหารจาก**กรมเล็ก** ครูฝึกจาก**กรมทหารหน้า** และให้เข้า**ขบวนตามเสด็จ** ณ สถานที่ต่าง ๆ ด้วย ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้**พระยาสุรศักดิ์มนตรี** (แสง แสง-ชูโต) คัดเลือกบรรดาบุตรในราชตระกูลและบุตรข้าราชการที่เป็นทหารมหาดเล็ก จัดตั้งเป็น **กองทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์** ขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๓ **ทำหน้าที่รักษาพระองค์อย่างใกล้ชิด** และทำหน้าที่**ตามเสด็จเมื่อมี**การเสด็จพระราชดำเนินประพาสหัวเมืองหรือต่างประเทศ ต่อมาได้โปรดเกล้าฯ ให้มีการรับบุตรหลานของข้าราชการที่เป็นทหารมหาดเล็กเข้ามารับราชการเป็นมหาดเล็กรักษาพระองค์ เพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก พร้อมกับเป็นที่นิยมด้วยในสมัยนั้น ดังนั้นจึงได้โปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งขึ้นเป็น **กรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์** ขึ้น โดยพระองค์ทรงเป็น **ผู้บังคับการกรม** และดำรงพระยศ**นายพันเอก** เรียกยศเป็นภาษาอังกฤษว่า **คอลอแนล** และโปรดให้พระยาสุรศักดิ์มนตรี (แสง-ชูโต) เป็นผู้รับพระบรมราชโองการกรม มีครูฝึกทหารยุคแรก ๔ คน คือ นายดาบเล็ก ครูเริก และครูรอด การกระบวนยุทธวิธี คำบอกทหารเป็นแบบอังกฤษ เช่นเดียวกับ**กรมทหารหน้า**ในปี พ.ศ. ๒๔๑๔ ทรงพระราชทานนามกรมฯ ขึ้นใหม่ว่า **กรมทหารมหาดเล็กราชวัลลภรักษาพระองค์** และพระราชทานเงินเดือน (เป็นครั้งแรกที่ข้าราชการ**ทหารมีเงินเดือน**) และเบี้ยเลี้ยงแก่ทหารมหาดเล็กฯ มากกว่าทหารกรมอื่น หน้าที่เช่นเดิมเว้นแต่เพิ่มระเบียบการรักษาการณ์บางอย่างเท่านั้น

ในปีพุทธศักราช ๒๔๑๖ โปรดเกล้าฯ ให้นายทหารกรมมหาดเล็กฯ มีตำแหน่งเป็นนายทหารราชองครักษ์พิเศษ (ราชาเจ็ดเดอแกมป์) โดยให้ **นายร้อยเอก พระองค์เจ้าสุขสวัสดิ์** ผู้บังคับกองร้อยที่ ๕ เป็นนายทหารราชองครักษ์พิเศษพระองค์แรก และโปรดเกล้าฯ พระราชทาน**ปืนกล แกตลิ่ง ๑๐ ลำกล้อง** ซึ่งทรงสั่งซื้อมาจากต่างประเทศให้ใช้ในกรมทหารมหาดเล็กฯ และโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้ง **กองปืนกล** สังกัดกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ ต่อมาโปรดเกล้าฯ ให้ย้าย **กองปืนกล** ขึ้นกับ **กรมแสง** (กรมสรรพาวุธปัจจุบัน)

ปีต่อมากรมทหารมหาดเล็กราชวัลลภรักษาพระองค์ ได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ ให้มีจัดกองทหารเพิ่มขึ้น คือกองทหารม้า กองทหารช่าง และกองทหารแตรวง

ในปีพุทธศักราช ๒๔๒๐ ได้มีการตราพระราชบัญญัติข้อบังคับสำหรับกรมทหารมหาดเล็กขึ้น เพื่อการจัดหน่วยเป็นไปอย่างมีระเบียบและมีประสิทธิภาพ

ครั้นถึงปี พ.ศ. ๒๔๓๐ ได้มีการจัดตั้งกรมยุทธนาธิการขึ้น หน่วยทหารแหล่งต่าง ๆ ในกรมทหารมหาดเล็กฯ ไปขึ้นตรงกับกรมยุทธนาธิการ คงเหลือแต่เหล่าทหารรวม เรียกชื่อว่า กองทหารราบหมวดเล็กรักษาพระองค์ ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๔๖ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงเป็นผู้บังคับการกรมทหารมหาดเล็ก ได้โปรดเกล้าฯ พระราชทานนามกรมฯ นี้ใหม่ว่ากรมทหารราบที่ ๑ มหาดเล็กรักษาพระองค์ ใน พ.ศ. ๒๔๕๐

ทรงปรับปรุงกรมทหารหน้า

กรมทหารหน้าเป็นกรมทหารที่มีการฝึกหัดแบบยุโรปเป็นกรมที่มีความสำคัญกรมหนึ่ง จึงจำเป็นต้องปรับปรุงกรมให้มีประสิทธิภาพในการทำหน้าที่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงให้ความสำคัญต่อกรมทหารหน้าด้วย ดังนั้น ใน พ.ศ. ๒๔๑๔ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีการจัดการปรับปรุงกรมขึ้น โดยโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งพระอินทรเทพ (อ่ำ) เป็นผู้บังคับการ กรมทหารหน้า มีการเพิ่มอัตรากำลังพล เพิ่มอาวุธยุทโธปกรณ์ และให้โอนทหารรักษาพระองค์ กองทหารล้อมวัง และกองฝีพายมาขึ้นตรงกับกรมทหารหน้า

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๒๓ **เจ้าหมื่นไวยวรนารถ** (จอมพล และมหาอำมาตย์เอก เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสง-ชูโต)) **กลับจากราชการทูตร่วมไปเจรจาความเมือง** กรณีร้อยเอก น้อก ขอกำลังทหารอังกฤษจากอินเดียมาโจมตีกรุงเทพฯ ต่อสมเด็จพระราชินีวิคตอเรีย แห่งอังกฤษ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งผู้บังคับการกรมทหารหน้าดำรงยศ พันเอก (คอลอแนล) เจ้าหมื่นไวยวรนารถได้ปรับปรุงระเบียบการปกครอง การแต่งกาย และการฝึกแบบตะวันตก (อังกฤษ) ขึ้นขอพระราชทานตรา **ข้อบังคับกรมทหารหน้า** โดยมี**การกำหนดยศทหารออกเป็น ๑๑ ชั้นยศ** ตั้งแต่ยศสิบโทถึงนายพลเอก และมีการปฏิญาณตนเองขึ้นว่า **“ทหารจะถวายความซื่อสัตย์กตัญญูกตเวทีแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว”** (เป็นที่มาของพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์)

หน้าที่กรมทหารหน้า มีบทบาทในการป้องกันประเทศรักษาความสงบเรียบร้อยภายในราชอาณาจักรด้วย หน่วยหรือกองทหารต่าง ๆ ที่สังกัดกรมทหารที่กล่าวข้างต้นมาแล้วยังมีกองทหารม้า กองทหารดับเพลิง (ในโรงทหารหน้าทิศตะวันออกฝั่งใต้มีหอดูเหตุหรือสังเกตการณ์คอยแจ้งเหตุเพลิงให้ด้วยการใช้โทรศัพท์แจ้งเหตุมายังที่ทำการกรมทหารหน้าในโรงทหารหน้าด้วย) และกองทหารช่าง

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้าฯ ให้กรมทหารหน้า **รับจากไพร่หลวง** และ**บุตรของทหารที่สมัครเข้าเป็นทหารเป็นเวลา ๕ ปี** จะได้ปลดพ้นหน้าที่รับราชการทหาร (เป็นกำเนิดของการเกณฑ์ทหาร)

การจัดกองทัพ

ในยุคต้นรัชกาล การจัดกองทัพเป็นการปรับปรุงกองทัพเฉพาะส่วนกลางหรือในกรุงเทพฯ เท่านั้น โดยแยก**ทหารบก**และ**ทหารเรือ**ออกจากกัน**เป็นสัดส่วน** สำหรับกองทัพตามหัวเมืองคงเดิม กล่าวคือแบ่งเป็นกองทัพหัวเมือง ดังนี้

๑. กองทัพหัวเมืองฝ่ายเหนือ สมุหนายกเป็นผู้บังคับบัญชากำกับดูแล
๒. กองทัพหัวเมืองฝ่ายใต้ สมุหกลาโหมเป็นผู้บังคับบัญชากำกับดูแล
๓. กองทัพหัวเมืองชายทะเล เจ้าพระยาพระคลังเป็นผู้บังคับบัญชากำกับดูแล

โปรดเกล้าฯ ให้สร้างโรงทหารหน้า

ใน พ.ศ. ๒๔๒๔ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริว่า ทหารที่เหลือประจำรักษาพระนครนั้น มีจำนวนน้อยไม่เพียงพอแก่การป้องกันบ้านเมืองในยามฉุกเฉิน ประกอบกับในปีนี้มีงานมหกรรมใหญ่หลายงาน เช่น งานฉลองพระนครครบรอบ ๑๐๐ ปี และงานพระเมรุสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรรณเพ็ชรรัตน์ จึงโปรดให้รับสมัครคนเข้ารับราชการทหารในกรมหน้าอีก ๕,๐๐๐ คน ทำให้เพิงพักสำหรับหลับนอนของทหารคับแคบ ต้องกระจัดกระจายไปอยู่ตามที่ต่าง ๆ ไม่สะดวกต่อการควบคุมและฝึกอบรม จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าหมื่นไวยวรนารถ (เจิม แสงชูโต) จัดสร้างโรงทหารหน้าเป็นการถาวรขึ้นที่ฉางข้าวหลวงและวังเจ้านายมีกรมเก่า ใกล้ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง เลียบริมคลองหลอด ถึงสะพานช้างโรงสี โดยตกลงก่อสร้างเป็นแบบตึก ๓ ชั้น **เพื่อบรรจุทหารให้ได้ถึง ๑ กองพลน้อย** และได้ทำสัญญาจ้าง นายกราซี สถาปนิกชาวอิตาเลียนเป็นผู้รับเหมา เริ่มดำเนินการก่อสร้างใน ปี พ.ศ. ๒๔๒๕ แล้วเสร็จในปี พ.ศ. ๒๔๒๗ โดยมีรายละเอียดการก่อสร้าง คือ

ด้านหน้า (ทิศตะวันตก) เฉพาะตอนกลางที่เป็นมุข ๓ ชั้น ชั้นบนเป็นที่**เก็บสรรพศาสตราวุธและพิพิธภัณฑ์ทหาร** ชั้นกลางเป็นที่ประชุมนายทหาร ชั้นล่างเป็นที่ฝึกหัดการฟันดาบ

ตึกสามชั้นด้านขวา (ทิศเหนือ) ชั้นบนเป็นที่อยู่ของนายทหารและพลทหาร โดยแบ่งออกเป็นตอน ตอนละ ๑ กองร้อย ชั้นกลางเป็นที่ประชุมอบรมนายทหาร ชั้นล่างเป็นคลังเก็บครุภัณฑ์ มีหน่วยต่าง ๆ คือ ทหารปืนใหญ่ โรงพยาบาลทหาร โรงม้า โรงฝึกม้า ต่อจากตึก ๓ ชั้น ไปทางด้านเหนือได้ดัดแปลงโรงม้าเก่าให้เป็น ๒ ชั้น โดยให้ทหารม้าอาศัยอยู่ข้างบน

ตึกสามชั้นด้านซ้าย (ทิศใต้) จัดแบ่งแต่ละชั้นให้ทหารราบและทหารช่างอยู่ ปลายสุดของตึกสร้างเป็นหอนาฬิกา ชั้นล่างเป็นโรงงานของทหารช่าง ชั้นสองเป็นที่เก็บยุทธภัณฑ์ ชั้นสามเป็นถังเหล็กเก็บน้ำ ชั้นสี่เป็นหน้าปัดนาฬิกาเห็นได้สองด้าน ชั้นห้าเป็นที่ทหารรักษาการณ์มีไฟฉายและโทรศัพท์พร้อมเพื่อแจ้งเหตุการณ์

ด้านหลัง (ทิศตะวันออก) มีสระน้ำให้ทหารอาบ ต่อจากสระมีฉางสำหรับเก็บข้าวสารตุนเอาไว้ให้ทหารกิน

เมื่อมีการก่อสร้างโรงทหารหน้าใกล้จะเสร็จเรียบร้อยนั้น เจ้าหมื่นไวยวรนารถ ได้ทำหนังสือทูลเกล้าฯ ถวายขอพระราชทานนามโรงทหารหน้า เพื่อจารึกไว้ที่หน้ามุข พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระราชทานนามว่า**โรงทหารหน้า** และให้ระบุปีพุทธศักราชที่สร้างขึ้นไว้ด้วย การสร้างโรงทหารหน้า สิ้นค่าก่อสร้างเฉพาะตัวโรงทหาร ๗,๐๐๐ ชั่ง หรือเป็นเงิน ๕๖๐,๐๐๐ บาท เครื่องตกแต่งและเครื่องประกอบอีก ๑๒๕ ชั่ง หรือประมาณ ๑๐,๐๐๐ บาท พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินทรงกระทำพิธีเปิด เมื่อวันศุกร์ แรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๘ ปีวอก ร.ศ. ๑๐๓ ตรงกับวันที่ ๑๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๒๗

ในระยะแรกโรงทหารหน้า ใช้เป็นสถานที่อยู่ของเหล่าทหารในกรมทหารหน้า จนกระทั่งได้มีการตราพระราชบัญญัติการทหาร โดยรวมทหารบกและทหารเรือเข้าด้วยกัน และยกฐานะกรมยุทธนาธิการเป็นกระทรวงยุทธนาธิการ เมื่อ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๓ และตั้งกองบัญชาการอยู่ในโรงทหารแห่งนี้ด้วย จึงได้เปลี่ยนชื่อเป็น**ศาลายุทธนาธิการ**

ครั้นถึงวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๕ ได้มีการกำหนดหน้าที่กระทรวงกลาโหมเป็นกระทรวงราชการทหารตามตำราโบราณ จึงได้ย้ายที่ว่าการกระทรวงกลาโหมจากศาลาลูกขุนในพระบรมมหาราช-

วังมาอยู่ที่ตึกหลังกลางด้านหน้าของศาลายุทธนาธิการ แล้วได้เปลี่ยนชื่อเป็นกระทรวงกลาโหม ดังจะเห็นได้จากอักษรที่เขียนอยู่หน้ามุขด้านตะวันตก โดยลบโรงทหารหน้าออกไป

อาคารกระทรวงกลาโหม เป็นอาคารใหญ่ ๓ ชั้น ทาสีไข่ไก่ หันหน้าไปทางทิศตะวันตก ด้านถนนสนามไชย หน้าจั่วทำเป็นรูปหน้าจั่วทรงโรมัน ตกแต่งด้วยปูนปั้นรูปช้างอยู่ภายในกงจักรขนาบข้างด้วยคชสีห์และราชสีห์ ถือฉัตร ถัดจากรูปช้างขึ้นไปเป็นตราพระเกี้ยวปิดทอง ส่วนใต้รูปช้างลงมาเป็นรูปชายแพรทาสีม่วงคราม มีคาถาภาษาบาลีจารึกโดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าหมื่นไวยวรนารถ (เจิม แสง - ชูโต) ไปเข้าเฝ้าสมเด็จพระสังฆราช (สา) วัดราชประดิษฐ์ เพื่อคิดคาถามาจารึกลงหน้าจั่ว สมเด็จพระสังฆราชฯ ได้คิดคาถาให้เจ้าหมื่นไวยวรนารถ ทูลเกล้าถวายพระบาท-สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อทรงเลือกจำนวน ๓ บท **พระองค์ทรงเลือก ๑ บท** ที่ว่า วิเชตฺวา พลวาภูปฺ สลักเป็นภาษาบาลี ว่า **"วิเชตฺวา พลวาภูปฺ รฏฺเฐ สาเธตุ วฑฺฒิโย"** มีความหมายว่า **"ขอให้พระมหากษัตริย์เจ้าพร้อมด้วยทวยทหาร จงมีชัยชนะยังความเจริญให้สำเร็จในแผ่นดินเทอญ"** ถัดจากหน้าจั่วลงมาเป็นป้ายชื่อกระทรวงกลาโหม หน้าต่างบริเวณชั้น ๓ ของมุขนี้ทำพิเศษกว่าหน้าต่างส่วนอื่น ๆ คือ เป็นหน้าต่างบานโค้ง ส่วนที่เป็นช่องแสงติดกระจกสีต่าง ๆ หน้าต่างบานอื่น ๆ ซึ่งมีอยู่โดยรอบตึกเป็นหน้าต่างบานไม้ทาสีไข่ไก่กรอบหน้าต่างทาสีน้ำตาล มีรูปปั้นประดับแตกต่างกันแต่ละชั้น คือ ชั้นที่ ๑ ปูนปั้นจะเป็นรูปคล้ายกับการเรียงหิน ชั้นที่ ๒ ปูนปั้นเป็นรูปสี่เหลี่ยม ชั้นที่ ๓ ปูนปั้นทำเป็นรูปวงโค้ง ที่มุขชั้นที่ ๒ มีระเบียงขนาดใหญ่ต่อยื่นมาจากตัวตึกรองรับด้วยเสากลมขนาดใหญ่ หัวเสาแบบโรมันรองรับเป็นระยะ ๆ แถวละ ๖ ต้น มีทั้งสิ้น ๒ แถว ด้านหน้าของระเบียงใหญ่ประดับด้วยสัญลักษณ์ของสามเหล่าทัพอยู่บนพื้นรูปสี่เหลี่ยมสีทอง ทางด้านซ้ายและขวาของรูปสัญลักษณ์ มีอักษรคำโคลง **"สยามานุสสติ"** ด้านหน้าอาคารเป็นสนามหญ้ากว้างตกแต่งด้วยปืนใหญ่โบราณหลายกระบอก กึ่งกลางสนามเป็นเสาธงขนาดใหญ่ สร้างในโอกาสฉลอง ๒๕ ปี พุทธศตวรรษ โดย พลเอก หลวงสถิตยุทธการ ปลัดกระทรวงกลาโหมในขณะนั้น ประสงค์จะสร้างเสาธงชาติหน้ากระทรวงกลาโหม จึงมีคำสั่งผ่านกรมอู่ทหารเรือให้ออกแบบเสาธง ได้ตกลงให้สูง ๒,๕๐๐ ซม. ตรงกับพุทธศาสนา ๒๕๐๐ ปี เสาธงออกแบบ

โดย พลเรือตรี สมภพ ภิรมย์ ราชบัณฑิตยจากสถาปัตยกรรม (ขณะนั้นสังกัดกรมอู่ทหารเรือ) เป็นเสาเหล็กโคนโตเรียวเล็กไปจนถึงยอด **ยอดเสาธง**เป็น**หัวเม็ดทรงมัณฑ์แบบไทย** และโคนเสาเป็นร่องมีตรากระทรวงกลาโหมอยู่เหนือแท่นฐานรับโคนเสาธงเหล็ก

ศาลาว่าการกลาโหม เป็นสถาปัตยกรรมที่เป็นพระราชนิยมของล้นเกล้ารัชกาลที่ ๕ แบบหนึ่ง ซึ่งจัดเป็นสถาปัตยกรรมแบบของตะวันตกมาผสมผสาน มีการปรับจากลักษณะการจัดแบบท้องพระโรงหรืออาคารโถงที่มีประโยชน์ใช้สอยน้อย มาเป็นแบบแบ่งเป็นชั้นซอยเป็นห้อง มีหน้าต่าง หน้าบัน ซึ่งสามารถใช้ประโยชน์ได้มากกว่า อาคารศาลาว่าการกลาโหม มีลักษณะของความมั่นคงอลังการและจัดเป็นตึกใหญ่ที่สุดที่สร้างขึ้นในรัชสมัยของพระองค์[๑]

การใช้กระแสไฟฟ้าครั้งแรกในประเทศไทย

จอมพล เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสง-ชูโต) เมื่อท่านเป็นผู้บังคับการกรมทหารหน้า ท่านมีที่ปรึกษาเป็น ร้อยเอกชาวอิตาลี ท่านได้ฝากเงินให้ที่ปรึกษาของท่านไปจัดหาไฟฟ้า หลอดไฟ สายไฟ รวมทั้งเครื่องปั่นกระแสไฟฟ้าจากประเทศอังกฤษ แล้วท่านได้นำไฟฟ้ามาติดตั้งในกรมทหารหน้า แต่ยังไม่ได้เปิดใช้งาน จนกระทั่งถึงวันครบรอบคล้ายวันเกิดของกรมทหารหน้า จึงได้กราบบังคมทูลเชิญพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จฯ มาเป็นองค์ประธาน พอถึงวันนั้นท่านก็เปิดไฟฟ้าถวายให้ทอดพระเนตร รัชกาลที่ ๕ ทรงโปรดมาก ตรัสรับสั่งว่า **“ตาเจิมเอาไปติดให้ฉันในพระบรมมหาราชวังบ้างซิ ใช้เงินเท่าไหร่ไปเบิกเงินจากท้องพระคลัง แล้วเอาไปทำให้ฉันที”** เป็นที่มาของการใช้กระแสไฟฟ้าครั้งแรกในประเทศไทย ซึ่งเกิดขึ้นในกระทรวงกลาโหมนี้เอง และเป็นผู้นำรถบดถนนมาใช้ในการสร้างและซ่อมถนนคนแรก

ยุคกลางรัชกาล (พ.ศ. ๒๔๓๐ - ๒๔๓๕)

๑. ทรงจัดการทหารแบบใหม่

ใน พ.ศ. ๒๔๓๐ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ จัดตั้งกรมทหารแบบใหม่ขึ้น โดยโปรดเกล้าฯ **เลือกพระบรมวงศานุวงศ์** และ **ข้าราชการที่ทรงไว้วางพระราชหฤทัยเป็นผู้บังคับบัญชากรมทหาร** ประกอบด้วย ทหารบก ๗ กรม ทหารเรือ ๒ กรม ทั้ง ๙ กรม เป็นอิสระแก่กัน แต่ขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์

กรมทหารบก

๑. **กรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์** พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นผู้บังคับการกรม มีนายพันโท พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าดิศวรกุมาร กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เป็นผู้รับพระบรมราชโองการบังคับบัญชากรม

๒. **กรมทหารรักษาพระองค์** มีนายพันเอก สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมขุนนริศรานุวัติวงศ์ เป็นผู้บังคับการ

---

[๑] *พลเอก พิจิตร กุลละวณิชย์, รำลึกถึงเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี, วารสารหลักเมืองปีที่ ๑๓ ฉบับ ๑๓๓ เมษายน ๒๕๔๕ หน้า ๒๒ - ๒๔ (ครบรอบ ๑๑๕ ปี สถาปนากระทรวงกลาโหม)*

๓. **กรมทหารล้อมวัง** มี นายพันเอก พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าทองกองก้อนใหญ่ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม เป็นผู้บังคับการ

๔. **กรมทหารหน้า** มี นายพันเอก พระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสง-ชูโต) เป็นผู้บังคับการ

๕. **กรมทหารฝีพาย** มี นายพันเอก พระยามนตรี (เวก ยมาภัย) เป็นผู้บังคับการ

๖. **กรมทหารปืนใหญ่** มี นายพันเอก พระอมรวิไสสรเดช (โต บุนนาค) เป็นผู้บังคับการ

๗. **กรมทหารช้าง** มี นายพันเอก พระเพทราชา (เอี่ยว คชาชีวะ) เป็นผู้บังคับการ (ผู้บังคับการเดิมคือ นายพันเอก สมเด็จเจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปราบปรปักษ์ เพิ่งสิ้นพระชนม์)

กรมทหารเรือ

กรมทหารเรือพระที่นั่งเวสาตรี มี ทหารช่างแสง เดิม

กรมทหารอรสุมพล คือ ทหารมารับ เดิม

๒. ทรงจัดตั้งกรมยุทธนาธิการ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชวินิจฉัยเกี่ยวกับการจัดตั้งหน่วยทหารที่เป็นอิสระแก่กัน มันมีผลเสียต่อการบังคับบัญชาที่ไม่มีแบบแผน เกิดการก้าวก่ายการทำงาน หรือการทำงานซ้ำซ้อนขึ้นได้ ดังนั้น พระองค์จึงทรงมีพระราชดำริที่จะแก้ปัญหาดังกล่าว**โดยตั้งตำแหน่งผู้บัญชาการทั่วไปในกรมทหารขึ้น**เรียกตามภาษาอังกฤษว่า**คอมมานดอร์ อิน ไฟ** และโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงเป็นผู้บัญชาการทั่วไป เมื่อวันที่ ๘ เมษายน ๒๔๓๐ ซึ่งเป็นไปตามประเพณีแต่โบราณ

พ.ศ. ๒๔๓๐ ได้โปรดเกล้าฯ ให้มีการตรา**พระราชบัญญัติจัดการทหาร** โดย**ได้รวมทหารบก**และ**ทหารเรือ**ตั้งเป็นกรมเรียกว่า **กรมยุทธนาธิการ** เพื่อเป็น**กรมกลางรับผิดชอบในการดำเนินงาน** และ**บังคับบัญชาทหารบกและทหารเรือ**ให้เป็น**แบบแผน** เพื่อสร้างความเจริญก้าวหน้าให้แก่การทหารและเพื่อเป็นกำลังในการป้องกันประเทศ

พระราชบัญญัติจัดการทหารนี้ได้มีข้อบัญญัติ กำหนดไว้ดังนี้

๑. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงดำรงพระราชอิสริยยศตำแหน่งจอมทัพ

๒. สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร ทรงดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทั่วไป แต่เนื่องด้วยทรงพระเยาว์ จึงโปรดเกล้าฯ ให้นายพลเอก สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช เป็นผู้ว่าการแทนผู้บัญชาการทั่วไป

ทรงยกฐานะกรมยุทธบริการขึ้นเป็นกระทรวงยุทธนาธิการ

เนื่องด้วยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าทรงมีพระราชวินิจฉัยเกี่ยวกับการจัดหน่วยที่เป็นอิสระไม่ขึ้นกันเนื่องจากฐานะเป็นเพียงกรม ดังนั้น พระองค์ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ยกฐานะขึ้นเป็น**กระทรวง** เรียกว่า **กระทรวงยุทธนาธิการ** เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๓ โปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง นายพลเอก พระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช เป็นเสนาบดีกระทรวง นายพลเอก เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสง-ชูโต) เป็นผู้บัญชาการทหารบก และนายพันเอก กรมหมื่นปราบปรปักษ์ เป็นผู้บัญชาการทหารเรือ

นายพลตรี พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าดิศวรกุมาร กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ

พลเอก สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ (ต้นราชกุล จิตรพงษ์) และระหว่าง พ.ศ. ๒๔๔๑ - ๒๔๔๒

พลตรี พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าทองกองก้อนใหญ่ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม (ต้นราชสกุลทองใหญ่) เสนาบดีกระทรวงกลาโหม และระหว่าง พ.ศ. ๒๔๔๒ - ๒๔๔๔

จอมพล สมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ (ต้นราชสกุล ภาณุพันธุ์) กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดชเสนาบดี กระทรวงกลาโหม พ.ศ. ๒๔๔๔ - ๒๔๕๓

จอมพล พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจิรประวัติวรเดช กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช (ต้นราชสกุล จิรประวัติ) เสนาธิการทหารบก พระองค์แรก ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๔๑ - ๒๔๔๖ ทรงดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๔๔ - ๒๔๕๓ และทรงดำรงตำแหน่ง เสนาบดีกระทรวงกลาโหม พ.ศ. ๒๔๔๔ - ๒๔๕๓

การแบ่งส่วนราชการของกระทรวงยุทธนาธิการ ให้มีการแบ่งส่วนราชการออกเป็น ๒ ฝ่าย คือ **ฝ่ายพลเรือน** ทำหน้าที่ด้านธุรการ การบริหารและการส่งกำลังบำรุง โดย**มีเสนาบดีเป็นผู้บังคับบัญชา ฝ่ายทหาร** ทำหน้าที่เป็นส่วยกำลังรบ แบ่งออกเป็น ๒ กรม คือ กรมทหารบกและกรมทหารเรือ มีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงดำรงตำแหน่ง **จอมทัพ** และโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมารรับสนองพระบรมราชโองการ

การจัดหน่วยของกรมทหารบกแบ่งออก ดังนี้

๑. กรมนายเวรใหญ่ทหารบก
๒. กรมปลัดทหารบกใหญ่
๓. กรมยกกระบัตรทหารบกใหญ่
๔. โรงเรียนสอนวิชาทหาร
๕. โรงพยาบาลทหารบก
๖. กรมคุกทหารบก

นอกจากการปรับปรุงหน่วยทหารแล้วยังมีการขยายอัตรากำลังพลเพิ่มขึ้นอีกและในส่วนภูมิภาค ได้มีการจัดระเบียบ และมีการขยายหน่วยขึ้นอีกหลายหน่วยเช่นกัน

การจัดตั้งกระทรวงกลาโหม

ใน พ.ศ. ๒๔๓๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดินใหม่ โดย**ปรับปรุงองค์การบริหารส่วนกลางออกเป็นกระทรวงต่าง ๆ ๑๒ กระทรวง** ดังนั้น กระทรวงยุทธนาธิการจึงเปลี่ยนชื่อว่า **กระทรวงกลาโหม** เป็นกระทรวงราชการทหาร

แต่เนื่องจากกระทรวงกลาโหม ในขณะนั้นยังรับผิดชอบดำเนินงานด้านพลเรือนคือบังคับบัญชาหัวเมืองฝ่ายใต้ จึงไม่พร้อมรับผิดชอบราชการในด้านการทหารทั้งหมด ดังนั้น ในการประกาศแต่งตั้งตำแหน่งเสนาบดี เมื่อวันที่ ๑ เมษายน ๒๔๓๕ **เป็นแต่โปรดเกล้าฯ ให้แยกการบังคับบัญชา**ทหารเรือ กรมช้าง กรมแสง จากกระทรวงยุทธนาธิการไปรับกับกระทรวงกลาโหม และ**ยุบกระทรวงยุทธนาธิการเป็นกรมยุทธนาธิการมีหน้าที่บังคับบัญชาทหารบก** และโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้นายพลเอก สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช เป็นผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ มีพระตำแหน่งในที่ประชุมเสนาบดี

กรมยุทธนาธิการที่ทรงจัดขึ้น ประกอบด้วย

กรมทหารบกใหญ่	กองทหารหน้า
กรมปลัดทัพบกใหญ่	กองทหารม้า
กรมยกกระบัตรทหารบกใหญ่	กองทหารปืนใหญ่
กรมยุทธภัณฑ์	กองทหารมหาดเล็ก
กรมคลังเงิน	กองทหารรักษาพระองค์
โรงเรียนนายร้อย	กองทหารล้อมวัง
โรงเรียนนายสิบ	กองทหารฝีพาย

เมื่อกรมยุทธนาธิการได้จัดวางระเบียบขึ้นใหม่ในครั้งนี้ ได้โปรดเกล้าฯ ให้มีการ**พระราชพิธีพระราชทานธงชัยเฉลิมพลใหม่แก่กรมทหาร**ต่าง ๆ ให้**เป็นแบบเดียวกัน และขนาดเดียวกัน** ในพระราชพิธีพระราชทานธงชัยเฉลิมพลครั้งนี้ ได้**มีการประชุมพลของกรมทหารต่าง ๆ ที่สนามศาลาว่าการกรมยุทธนาธิการด้วย** และทรงให้**เลิกใช้ธงแบบเก่าตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา**

พระราชบัญญัติแก้ไขธรรมเนียมกำหนดอายุไพร่

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๑ เพื่อผ่อนคลายความทุกข์ของประชาชนและประโยชน์แก่ทางราชการโดยมีการปรับปรุงการกำหนดอายุไพร่เข้ารับราชการทหาร ดังนี้

บุตรหมู่ทหารเมื่ออายุ ๑๘ ปี ให้ไปลงบัญชีชื่อไว้ในกรมทหาร ครั้นอายุครบ ๑๘ ปีบริบูรณ์ ต้องไปประจำการฝึกหัดวิชาทหารจนอายุครบ ๒๑ ปีบริบูรณ์ และเมื่ออายุ ๒๒ ปีบริบูรณ์ให้มาเข้าเวรรับราชการอีกปีละ ๓ เดือน จนอายุครบ ๕๐ ปีบริบูรณ์จึงปลดจากราชการ อนึ่ง ทหารที่มีบุตร หากบุตรเข้ารับราชการทหารตั้งแต่ ๑ คนขึ้นไป ให้บิดาปลดจากราชการในเวลานั้น เว้นยามศึกสงคราม บุตรจะต้องเป็นทหารตามหมู่บิดาตน

ในปีเดียวกันนี้ได้มีการตรา**พระราชบัญญัติอันเกี่ยวกับเบี้ยหวัดและเบี้ยรางวัลของทหาร** เพื่อเป็นกำลังใจให้แก่**ทหารที่ปฏิบัติหน้าที่เสี่ยงต่ออันตราย สำหรับระยะแรกทรงกำหนด** เฉพาะทหารที่ไปราชการรักษาด่านชายแดนในหัวเมืองลาวและเขมรเท่านั้น

ปี พ.ศ. ๒๔๓๑ โปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติว่าด้วยศักดินาทหารและพระราชบัญญัติว่าด้วยลำดับยศทหารบก เพื่อเป็นการวางระเบียบสำหรับกรมทหารทั้งปวงให้เป็นที่เรียบร้อย

ยุคปลายรัชกาล (พ.ศ. ๒๔๓๖ - สิ้นรัชกาล)

การคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตกโดยฝรั่งเศสได้เกิดเหตุการณ์ขึ้นในประเทศขึ้น เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๓๖ เรียกว่า **วิกฤติการณ์ ร.ศ. ๑๑๒** เพื่อให้ไทยเพิกถอนสิทธิเหนือดินแดน ฝั่งซ้ายและตอนเหนือของลาว ได้แก่ ฝรั่งเศส กิจการทหารในช่วงวิกฤติได้หยุดชะงักลงชั่วคราว **จากบทเรียนของวิกฤติการณ์ รศ. ๑๑๒** ครั้งนี้ พระองค์ทรงพระราชดำริเร่งการปรับปรุงกิจการทหารอย่างจริงจังและเร่งด่วน ดังนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชโองการให้ **"ประกาศปันหน้าที่กระทรวงกลาโหมมหาดไทย"** เมื่อวันที่ ๒๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๓๒ โดยแยกราชการพลเรือนคือการบังคับบัญชาหัวเมืองภาคใต้ไปขึ้นอยู่กับกระทรวงมหาดไทย และจัดระเบียบการบริหารแล้วจัดหน่วยงานในกระทรวงกลาโหมใหม่ โดย**รวมการบังคับบัญชาทางการทหารมาไว้ที่กระทรวงกลาโหม เพื่อรับผิดชอบด้านการป้องกันประเทศด้วยกำลังทหาร ทั้งทหารบกและทหารเรือ** เพื่อ**เอกภาพในการบังคับบัญชา** ก่อให้เกิดการ**มีระเบียบแบบแผนเป็นมาตรฐานเดียวกัน ลดความสิ้นเปลืองงบประมาณ**และ**ความล่าช้า** ตลอดจนลดปัญหาการก้าวก่าย และความซ้ำซ้อนในการปฏิบัติงาน **ในส่วนภูมิภาค** ได้จัดตั้ง**กรมบัญชาการทหารประจำมณฑล**ต่าง ๆ ขึ้นเพื่อประโยชน์ในการปฏิบัติหน้าที่ป้องกันประเทศได้ประสิทธิภาพและรวดเร็วทันต่อเหตุการณ์ พร้อมกับเป็นการช่วยเหลือข้าราชการที่ไปประจำการเป็นเวลานานตามท้องถิ่นห่างไกลจากพระนคร

ในปี พ.ศ. ๒๔๓๗ ได้โปรดเกล้าฯ ให้ย้ายที่ทำการกระทรวงกลาโหมจากศาลาลูกขุนในออกมาตั้งที่ศาลายุทธนาธิการ (ศาลาว่าการกลาโหมปัจจุบัน ในปี พ.ศ. ๒๔๓๙ ได้**โอนกรมพระสุรัสวดี**จากกระทรวงเมืองมาขึ้นกับกระทรวงกลาโหม **เพื่อสะดวกในการเรียกคนเข้ารับราชการทหาร** ตามพระบรมราโชบายที่จะรวบรวมรักษาสรรพาวุธและกำลังทหารไว้ในกระทรวงกลาโหม

กิจการทหารบกเริ่มเข้าสู่แบบตะวันตก (ปลายปี พ.ศ. ๒๔๔๐)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงส่งพระราชโอรสชุดใหญ่ ๔ พระองค์ ไปศึกษาวิชา ณ ประเทศยุโรป พระราชโอรสหนึ่งในสี่พระองค์คือ **พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าจิรประวัติวรเดช กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช** จอมพล พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจิรประวัติ กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช ทรงสำเร็จการศึกษาวิชาทหารบกจากประเทศเดนมาร์ก ทรงเข้ารับราชการในกรมทหารบก เมื่อทรงงานในกรมทหารบกแล้วทรงทราบถึงปัญหาข้อขัดข้องในการปฏิบัติงานของหน่วยทหาร ประกอบกับทรงมีประสบการณ์กิจการและความรู้วิชาทหารจากประเทศเดนมาร์กจึงได้ทรง**เสนอแนะให้จัดตั้งกรมเสนาธิการ** ขึ้นเป็น**หน่วยงานฝ่ายอำนวยการภายในกรมยุทธนาธิการ** ทำหน้าที่วางนโยบายจัดการทหารบกอำนวยการศึกษาแก่ทหารในระดับต่าง ๆ ผลิตตำรา แผนที่ ตลอดจนตรากฎและข้อบังคับสำหรับกรมทหารทั้งปวง และทรงเสนอให้มี**การรวมตำแหน่ง**เข้าด้วยกัน เพื่อให้กรมทหารบก**มีระบบที่รัดกุม**และมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ รายงานให้จัดตั้ง **กรมเสนาธิการทหารบกขึ้น** เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๔๑ และโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้**นายพันเอก พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าจิรประวัติวรเดช กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช ดำรงตำแหน่งเสนาธิการทหาร** นับว่าพระองค์ทรงเป็นเสนาธิการทหารบกพระองค์แรกในกองทัพบกไทย และทรงเป็นกำลังสำคัญยิ่งในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการทหารไทยเข้าสู่ระบบสากล(ตะวันตก) **พระกรณียกิจที่นายพันเอก พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าจิรประวัติ กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดชทรงร่วมปรับปรุงพัฒนาการทหารไทยคู่พระบารมีพระบรมราชชนก** อาทิ ตำราลักษณะปกครอง และวิธีการในกรมทหารบก รศ. ๑๒๐ การฝึกประลองยุทธ์ ณ ทุ่งพญาไท เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๒ การซ้อมยิงปืนใหญ่ที่ทุ่งบ้านโคกหม้อ จังหวัดราชบุรี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๖

กรมยุทธนาธิการสู่ระบบสากล (แบบตะวันตก)

ในปี พ.ศ. ๒๔๔๒ กรมยุทธนาธิการได้จัดระเบียบแบ่งหน้าที่ราชการออกเป็น ๔ ภาค ดังนี้

ภาคที่ ๑	**เสนาธิการ**	มีหน้าที่ตรวจตารักษาแบบธรรมเนียมทหารและบังคับบัญชา กรมยุทธศึกษาและโรงเรียนทหารบก
ภาคที่ ๒	**สมุหราชองครักษ์**	มีหน้าที่บังคับบัญชาบรรดาราชองครักษ์
ภาคที่ ๓	**ปลัดทหารบก**	มีหน้าที่บังคับบัญชาการควบคุมในกรมทหารทั้งปวง
ภาคที่ ๔	**ยกกระบัตรทหารบก**	มีหน้าที่บังคับการอาวุธยุทธภัณฑ์ทั้งปวง

การจัดตั้งกองทหารบกตามหัวเมือง ในปี พ.ศ. ๒๔๔๒ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีการจัดตั้งกองทหารไปประจำตามหัวเมืองต่าง ๆ ทั่วไป เพื่อสะดวกในการวางกำลังทหารไว้ด้วยพื้นที่ยุทธศาสตร์

การเปลี่ยนนามหน่วยทหารให้เป็นลำดับทั่วกัน โดยดำเนินการเปลี่ยนในปี พ.ศ. ๒๔๔๒ ดังนี้

กรมทหารล้อมวัง	เป็น	กรมทหารบกราบที่ ๑
กรมทหารรักษาพระองค์	เป็น	กรมทหารบกราบที่ ๒
กรมทหารฝีพาย	เป็น	กรมทหารบกราบที่ ๓
กรมทหารหน้า	เป็น	กรมทหารบกราบที่ ๔

กฎข้อบังคับสำหรับใช้ไปพลาง ร.ศ. ๑๒๐ เป็นพระนิพนธ์ใน นายพลเอก สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าฯ กรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช เสนาบดีกระทรวงกลาโหม และนายพลตรี พระเจ้าลูกเธอ กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช ผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ เกี่ยวกับการแสดงถึงแบบของหน่วยงานฝ่ายอำนวยการในกระทรวงกลาโหมอันได้รับการปรับปรุง เพื่อสะดวกแก่การปฏิบัติงานได้อย่างรวดเร็ว และไม่ก้าวก่ายกัน ตลอดจนสร้างลักษณะการพร้อมรบให้แก่กองทัพไทย อันเป็นพื้นฐานมาจนถึงปัจจุบัน

การปรับปรุงกรมทหารเนื่องจากการปราบกบฏ

จากการที่เกิดกบฏผีบุญผีบ้าที่จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๔๔ และเกิดกบฏเงี้ยวที่เมืองแพร่ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕ ทั้งสองครั้ง กำลังที่ยกไปปราบปรามคือ กำลังทหารซึ่งนายพลตรี พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าจิรประวัติ กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช ผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ ทรงพระบัญชาและข้อบกพร่องจากการปราบปราม เกิดจากการปฏิบัติงานบางส่วนสับสน ดังนั้น จึงทรงดำเนินการปรับปรุงกรมทหารทั้งหมด ๗ กรม คือ

๑. กรมยกกระบัตรทหารบก
๒. กรมเสนาธิการทหารบก
๓. กรมสารวัตรปืน
๔. กรมการแพทย์ทหารบก
๕. กรมบัญชาการทหารบกมณฑลกรุงเทพ
๖. กรมบัญชาการทหารบกมณฑลนครราชสีมา
๗. กรมบัญชาการทหารบกมณฑลราชบุรี
๘. จัดทหารไปประจำอยู่ที่มณฑลอุดร อีสาน และพายัพเพิ่มขึ้น

การส่งพระราชโอรสไปศึกษา ณ ต่างประเทศ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริว่า การส่งพระราชโอรส พระบรมวงศานุวงศ์และบุตรผู้มีตระกูลไปศึกษาวิชาทหารยังต่างประเทศ เป็นการแก้ปัญหาได้อีกวิธีหนึ่ง เพราะนอกจากจะเป็นวิธีถ่ายเทความเจริญเข้าประเทศแล้ว ยังสามารถเปลี่ยนแปลงทัศนคติของคนไทยที่มีต่ออาชีพทหารอีกด้วย พระราชโอรสที่ได้เสด็จฯ ไปศึกษาวิชาทหารบกที่ทวีปยุโรปส่วนใหญ่ทรงศึกษาในประเทศอังกฤษ เยอรมัน เดนมาร์ก และรัสเซีย ซึ่งเมื่อเสด็จกลับมายังประเทศไทยแล้ว ทรงเป็นกำลังสำคัญของพระราชบิดาในการปฏิรูปการทหารในระยะต่อมา ทำให้การปฏิรูปดำเนินไปอย่างรวดเร็ว รัดกุม และบรรลุผลตามความมุ่งหมาย พระราชโอรสที่เสด็จไปศึกษา ณ ต่างประเทศมี ดังนี้

๑. พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๒. จอมพล พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจิรประวัติวรเดช กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช ทรงศึกษาวิชาทหารบก ณ ประเทศเดนมาร์ก ต้นราชสกุลจิรประวัติ

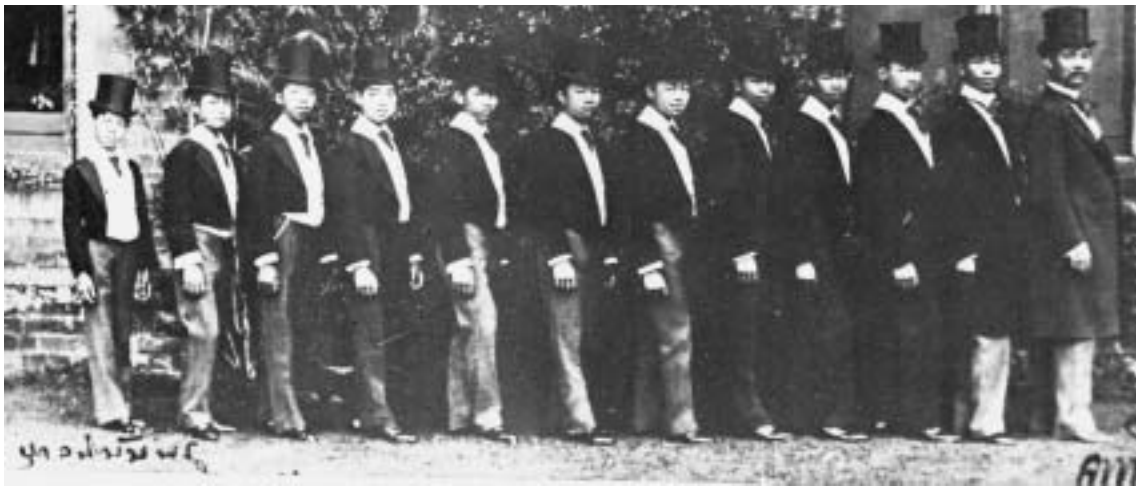

พระบรมฉายาลักษณ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงฉายร่วมกับพระราชโอรสคราวเสด็จประพาสยุโรป ครั้งที่ ๑ ณ Toplan Court เมื่อวันที่ ๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๔๐

๓. พลเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบุรฉัตรไชยากร กรมพระกำแพงเพ็ชรอัครโยธิน ทรงศึกษาวิชาทหารช่าง ณ ประเทศเยอรมัน ต้นราชสกุลฉัตรไชย

๔. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงศ์ กรมหมื่นพิไชยมหินทโรดม ทรงศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์ ระดับปริญญาเอก ณ ประเทศเยอรมัน ต้นราชสกุลเพ็ญพัฒน์

๕. พลเรือเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาภากรเกียรติวงศ์ กรมหลวงชุมพรเขตรอุดมศักดิ์ ทรงศึกษาวิชาทหารเรือ ณ ประเทศอังกฤษ ต้นราชสกุลอาภากร

๖. สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว) ทรงศึกษาวิชาทหารบก ณ ประเทศอังกฤษ

๗. จอมพล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ทรงศึกษาวิชาทหารบก ณ ประเทศเยอรมัน ต้นราชสกุลบริพัตร

๘. พลเรือเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวุฒิไชยเฉลิมลาภ กรมหลวงสิงหวิกรมเกรียงไกร ทรงศึกษาวิชาทหารเรือ ณ ประเทศอังกฤษ ต้นราชสกุลวุฒิชัย

๙. จอมพล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานารถทรงศึกษาวิชาทหารบก ณ ประเทศรัสเซีย ต้นราชสกุลจักรพงษ์

๑๐. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าสมมติวงศ์วโรทัย กรมขุนศรีธรรมราชธำรงค์ฤทธิ์

๑๑. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าดิลกนพรัตน์ กรมหมื่นสวรรควิสัยนรบดี

๑๒. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมหลวงลพบุรีราเมศร์ ทรงศึกษาที่มหาวิทยาลัย แคมบริดจ์ ณ ประเทศอังกฤษ ต้นราชสกุลยุคล

ต่อมาได้ทรงโปรดเกล้าฯ ส่งพระราชโอรสไปศึกษาวิชาทหารในต่างประเทศอีก ๒ พระองค์ คือ
สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าอัษฎางค์เดชาวุธ ไปศึกษาวิชาการทหารเรือ ณ ประเทศอังกฤษ
สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดช ไปศึกษาวิชาการทหารเรือ ณ ประเทศเยอรมัน

พระราชบัญญัติการเกณฑ์ทหาร

นายพลตรี พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าจิรประวัติ กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช ทรงเป็น**ผู้ตั้งเรื่อง** และ**ทรงแก้ไขให้รัดกุม** โดยแยกการเกณฑ์ทหารออกจากพลเรือนโดยเด็ดขาด และเริ่มทดลองครั้งแรกที่มณฑลนครราชสีมา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๖ เรียกว่า **ข้อบังคับลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. ๑๑๒**

ต่อมาได้มีการตรา**พระราชบัญญัติลักษณะการเกณฑ์ทหาร** เมื่อวันที่ ๒๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๔๗

การจัดกำลังเพิ่มใน พ.ศ. ๒๔๔๖ เป็นการจัดการทหารที่สำคัญยิ่งเนื่องจากเป็นการจัดกำลังเพิ่มขึ้นประมาณร้อยละ ๓๐ ประกอบด้วยหน่วยต่าง ๆ ถึง ๑๖ หน่วย ดังนี้

๑. กรมปลัดทัพบก
๒. กรมเสนาธิการทหารบก
๓. กรมราชองครักษ์
๔. จเรทัพบก
๕. กองโรงเรียนทหารบก
๖. กรมยุทธศึกษาทหารบก
๗. กรมยกกระบัตรทหารบก
๘. กองสารวัตรปืนใหญ่
๙. กรมแพทย์ทหารบก
๑๐. กรมบัญชาการทหารบกมณฑลกรุงเทพฯ
๑๑. กรมบัญชาการทหารบกมณฑลราชบุรี
๑๒. กรมบัญชาการทหารบกมณฑลนครราชสีมา
๑๓. กรมบัญชาการทหารบกมณฑลพิษณุโลก
๑๔. กรมบัญชาการทหารบกมณฑลพายัพตะวันตก
๑๕. กรมบัญชาการทหารบกมณฑลพายัพตะวันตก
๑๖. กรมบัญชาการทหารบกมณฑลพายัพตะวันออก

ทรงพระราชทานการพัฒนากำลังทหาร โดยการฝึกและการศึกษาอบรม

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชปณิธานแน่วแน่ใน**การพัฒนากำลังทหาร**ในกองทัพ **ทันสมัย**ด้านยุทธศาสตร์และยุทธวิธีตามแบบการทหารตะวันตก พระองค์ทรงดำเนินการพัฒนากำลังทหาร **ใน ๒ ระดับ** คือ **ระดับบน** คือกำลังทหารที่เข้ามารับราชการทหารสนองพระบรมราชโองการ **ระดับล่าง** คือกำลังทหารที่ถูกเกณฑ์เข้ามารับราชการทหาร

การให้การศึกษาและอบรมเป็นเครื่องมือโดยตรงในการผลิตกำลังทหารที่มีความรู้ความสามารถแบบทหารตะวันตกได้ดี สถานภาพกำลังระดับบนและระดับล่างยังขาดความรู้ความเข้าใจในยุทธศาสตร์และยุทธวิธี พระองค์ทรง**จัดระบบกองทัพที่ทันสมัย** สร้าง**ทหารอาชีพ**ให้มีความรู้ความชำนาญด้านการรบและการใช้อาวุธแบบตะวันตก **แทนการเกณฑ์ไพร่พลยามสงคราม**

การพัฒนากำลังทหารให้มีประสิทธิภาพทัดเทียมกับอารยประเทศทางตะวันตก พระองค์ดำเนินการ ดังนี้

๑. ทรงจัดตั้งโรงเรียนทหารและการฝึกต้นรัชสมัยของพระองค์ เพื่อรากฐานแห่งวิชาชีพทหาร

จากสถานภาพทหารส่วนใหญ่เป็น**ไพร่หลวง**ที่ต้องถูกเกณฑ์ตามกฎหมายที่เรียกว่าเข้าเดือนประจำการตามกำหนด ซึ่งเป็นกำลังพลที่ขาดความรู้ความชำนาญในการใช้อาวุธ ดังนั้น พระองค์ทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้ง **ทหารมหาดเล็ก** ขึ้น **เป็นทหารอาชีพ** เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๑ แล้วทรงโปรดเกล้าฯ ให้นายทหารครูฝึกที่ได้รับการฝึกจากร้อยเอก อิมเปย์ ไปทำการฝึกทหารในหน่วยต่าง ๆ เช่น ครูเล็ก เป็นครูทหารมหาดเล็ก ครูกรอบ และครูวงศ์ เป็นครูทหารหน้า และครูเชิงเลิง เป็นครูทหารเรือ ในการฝึกนั้นใช้ระเบียบการฝึกและคำบอกแถวทหารแบบทหารอังกฤษ ต่อมาพระองค์ทรงดำริให้ใช้ภาษาครูแทน เนื่องจากการใช้ภาษาอังกฤษเป็นปัญหาต่อทหารที่รับการฝึก เช่น ท่ายืน เรียกว่า วันทยาวุธ ต่อมาเมื่อการฝึกถึงระดับกองร้อย กองพัน การใช้ภาษามคธเป็นการลำบาก จึงต้องกลับมาใช้ภาษาอังกฤษตามเดิม

ในปี พ.ศ. ๒๔๑๓ พระองค์ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้ง**โรงเรียนสอนภาษาไทยขึ้นครั้งแรก ในกรมมหาดเล็กหลวง** โดยมีหลวงสารประเสริฐ (น้อย อาจารยางกูร) เป็นอาจารย์สอนวิชาสามัญควบคู่วิชาการทหาร ได้แก่ ทหารมหาดเล็ก

หลังจากเสด็จกลับจากประพาสอินเดียในปี พ.ศ. ๒๔๑๕ พระองค์ทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโรงเรียนสอนภาษาอังกฤษควบคู่กับโรงเรียนสอนภาษาไทย โดยทรงจ้างครูฝรั่งชาวอังกฤษชื่อ ฟรานซีส ยอร์ช แปตเตอร์สัน (Francis George Patterson) ซึ่งทำงานอยู่ประเทศอินเดียมาเป็นครูสอนภาษาให้แก่ **ทหารมหาดเล็ก**

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯให้จัดตั้ง **โรงเรียนนายร้อยมหาดเล็ก** เรียกว่า **คะเด็ตทหารมหาดเล็ก** ชั้นในกรมทหารมหาดเล็ก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๑ มีเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค) ซึ่งเป็นผู้สำเร็จการศึกษาจากอังกฤษ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นอาจารย์ใหญ่ รับนักเรียนที่เรียนภาษาไทยและที่เรียนภาษาอังกฤษทั้งสองโรงเรียนมาเข้าเรียนในโรงเรียนนายร้อย

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๒๔ พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้ง**โรงเรียนนายทหารมหาดเล็ก** ที่ตำหนักสวนกุหลาบ**เพื่อฝึกและผลิตนายร้อยและนายสิบให้แก่กรมทหารมหาดเล็ก** นักเรียนเหล่านี้จะได้รับเงินเดือน เครื่องนุ่งห่ม

สำหรับ**กรมทหารหน้า** พระองค์ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้ง**โรงเรียนคะเด็ตทหารหน้า**ใช้พระราชวังสราญรมย์ทำการสอนระเบียบทหารและสอนหนังสือไทย โดยจ้างนายทหารชาวอิตาเลียนชื่อร้อยเอก เยร์บี (ต่อมาได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น พระสารสาสน์พลขันธ์ เป็นผู้ฝึกหัดระเบียบทหารและสอนวิชาการทำแผนที่ และทรงจ้างนายโยเซฟ เฟอร์นาโด (Josef Fernado) เป็นครูสอนการอาณัติสัญญาณและภาษาอังกฤษ

ในระยะเวลาเดียวกัน พระองค์ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้ง **โรงเรียนทำแผนที่**ขึ้นในกรมทหารมหาดเล็กเพื่อฝึกและอบรมเจ้าหน้าที่ให้มีความรู้ความชำนาญในการจัดรังวัดและทำหน้าที่ทหารโปรดเกล้าฯ **ให้นายแมกคาร์ธี** (Maccrathy) ช่างทำแผนที่ในกรมพระกลาโหม ย้ายมาเป็นครู เริ่มไปฝึกหัดที่บางปะอินก่อน แล้วลงมาทำที่กรุงเทพฯ

๒. พระราชโอรสทรงร่วมปรับปรุงกิจการทหาร

จากพระราชปณิธานการพัฒนากำลังทหารทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเสียสละความสุขส่วนพระองค์**เพื่อสร้างกำลังสำคัญ** ในการพัฒนากองทัพต่อไปภายหน้า **โดยทรงส่งพระราชโอรสผู้ทรงพระเยาว์**ไปศึกษาวิทยาการต่าง ๆ ที่ทันสมัยในทวีปยุโรปโดยเฉพาะวิชาการทหาร **พระราชโอรส**เมื่อทรงสำเร็จการศึกษาแล้วเสด็จกลับประเทศไทยเพื่อเข้ารับราชการสนองพระเดชพระคุณแต่สมเด็จพระบรมราชชนกและแผ่นดินไทย โดยทรงนำความรู้ ประสบการณ์ มาทรงงานทางการทหารให้เกิดประโยชน์แก่ประเทศชาติ จนได้รับการถวายพระเกียรติคุณที่ทรงพระกรณียกิจเป็นคุณูปการแก่ประเทศชาติและกองทัพในเวลาต่อมาสมพระเกียรติที่ทรงเป็น**พระปิโยรส**ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การที่พระองค์ทรงส่งพระราชโอรสไปศึกษาต่างประเทศเป็นผลดีด้านเจริญสัมพันธไมตรี**ระหว่างราชวงศ์ และเป็นการถ่วงดุลอำนาจของจักรวรรดินิยมตะวันตกกับประเทศไทยในขณะนั้น**

พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าจิรประวัติวรเดช กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช ในเจ้าจอมมารดาทับทิม

ทรงสำเร็จวิชาทหารบกจากประเทศเดนมาร์กทรงเป็นกำลังสำคัญในการปฏิรูปการทหารไทยถือได้ว่า พระองค์ทรงเป็นผู้ร่วมวางรากฐานการพัฒนากองทัพบกสยาม และทรงเป็นผู้ร่วมให้กำเนิดกองทัพอากาศ ตลอดพระชนม์ชีพพระองค์ทรงงานการทหาร เพื่อรากฐานการทหารปัจจุบัน

จอมพล พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจิรประวัติวรเดช กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช ทรงดำรงตำแหน่งที่สำคัญ ดังนี้

เสนาบดี กระทรวงกลาโหม

ผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ (ผู้บัญชาการทหารบก)

เสนาธิการทหารบกองค์แรก

นอกจากทรงมีพระบรมราชโองการให้ นายพลเอก สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมพระภาณุพันธุ์วงศ์วรเดช ผู้แทนผู้บัญชาการทั่วไปจัดตั้งโรงเรียนสอนวิชาทหารสำหรับทหารบกทั่วไป **โดยให้รวมโรงเรียนการคัดทหารมหาดเล็ก**และ**โรงเรียนคะเด็ตทหารบก**เข้าด้วยกัน **เพื่อประหยัดงบประมาณ** และทรงโปรดเกล้าฯ ให้นายพลตรี พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าดิศวรกุมาร กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ผู้ช่วยผู้บังคับบัญชาการทหารบกเป็นผู้คัดเลือกคะเด็ต (นักเรียนทหาร) จากสองโรงเรียนนี้ และโรงเรียนทำแผนที่ตลอดจนเด็กที่มีใจสมัครและคุณสมบัติที่จะเป็นทหารได้ จำนวน ๕๐ คน เข้าเรียนเรียกว่า **“คะเด็ตสกูล”**

ต่อมาได้มีการแทนนามว่า โรงเรียนทหารสราญรมย์ ใช้พื้นที่หลังพระราชวังสราญรมย์ (กรมแผนที่ทหารปัจจุบัน) เป็นที่เรียนและมีการออกข้อบังคับ **"บัญญัติโรงเรียนทหารสราญรมย์"** ขึ้น ถือเป็นรากฐานทางการทหารอย่างมั่นคงตามทัศนะของทหารแบบตะวันตก ประกอบด้วยวิชาการระเบียบวินัย และอุดมการณ์ ในวิชาการทหาร

ใน พ.ศ. ๒๔๕๐ ได้มีการตราข้อบังคับสำหรับโรงเรียนทหารบกขึ้นใหม่ เรียกว่า **"ข้อบังคับโรงเรียนทหารบก ร.ศ. ๑๒๖"** กำหนดกองโรงเรียนแบ่งออกเป็น ๒ โรงเรียน คือโรงเรียนนายร้อยชั้นปฐมตั้งอยู่หลังพระราชวังสราญรมย์ และโรงเรียนนายร้อยมัธยม ตั้งอยู่ถนนราชดำเนินนอก (กองบัญชาการกองทัพบกปัจจุบัน) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินเปิดโรงเรียนนายร้อยชั้นมัธยม เมื่อวันที่ ๒๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๒

ตึกโรงเรียนทหารสราญรมย์ต่อมาเปลี่ยนเป็นโรงเรียนนายร้อยชั้นประถม (ปัจจุบันเป็นกรมแผนที่ทหาร)

อาคารโรงเรียนนายร้อยมัธยม (ปัจจุบันคือพิพิธภัณฑ์กองทัพบก ตั้งอยู่ภายในกองบัญชาการกองทัพบก)

อนุสรณ์แด่จอมพล พระเจ้าพี่ยาเธอ พระองค์เจ้าจิรประวัติวรเดชวรเดช กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช

- *ค่ายจิรประวัติ มณฑลทหารบกที่ ๓๑ จังหวัดนครสวรรค์*
- *พระอนุสาวรีย์ ที่อำเภอนครไชยศรี จังหวัดนครปฐม*
- *ถนนนครไชยศรี เริ่มจากแยกศรีย่านถึงแยกราชวัตร กรุงเทพฯ*

โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า จังหวัดนครนายก

เมื่อวันที่ พ.ศ. ๒๔๙๕ **พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานนามใหม่โรงเรียนนายร้อยทหารบก ว่า โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้าจนถึงทุกวันนี้**

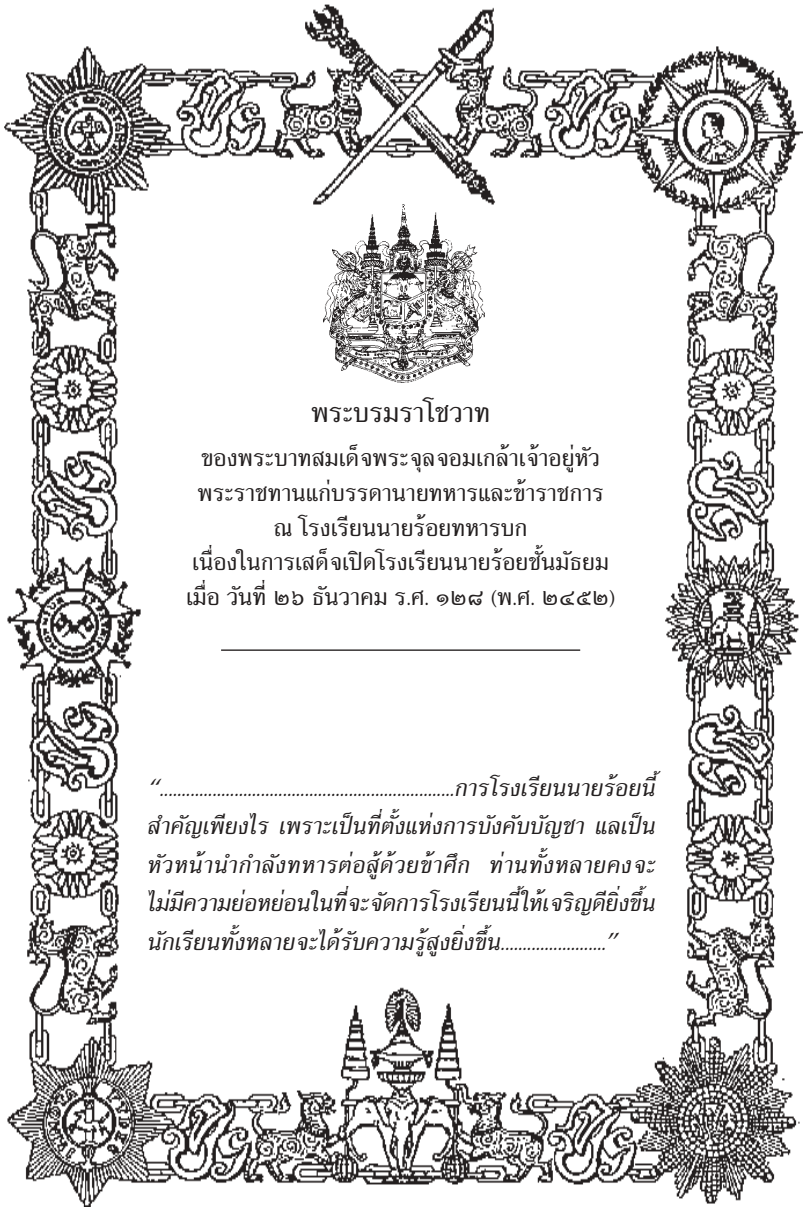

พระบรมราโชวาท

ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระราชทานแก่บรรดานายทหารและข้าราชการ
ณ โรงเรียนนายร้อยทหารบก
เนื่องในการเสด็จเปิดโรงเรียนนายร้อยชั้นมัธยม
เมื่อ วันที่ ๒๖ ธันวาคม ร.ศ. ๑๒๘ (พ.ศ. ๒๔๕๒)

"……การโรงเรียนนายร้อยนี้สำคัญเพียงไร เพราะเป็นที่ตั้งแห่งการบังคับบัญชา แลเป็นหัวหน้านำกำลังทหารต่อสู้ด้วยข้าศึก ท่านทั้งหลายคงจะไม่มีความย่อหย่อนในที่จะจัดการโรงเรียนนี้ให้เจริญดียิ่งขึ้น นักเรียนทั้งหลายจะได้รับความรู้สูงยิ่งขึ้น……"

๔. โปรดเกล้าฯ ตราข้อบังคับหลักสูตรที่เกี่ยวข้องกับการฝึก-อบรม

เมื่อมีการร่วมการประดับบัญชากรมทหารไว้ที่กรมยุทธนาธิการเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๐ แล้ว กรมยุทธนาธิการได้ดำเนินการออก**ข้อบังคับกรมทหารบกเป็นคำสั่ง** ดังนี้

ข้อบังคับกรมทหารบก คำสั่งที่ ๑ : เพื่อปรับปรุงคุณภาพทหารด้านการฝึก-อบรม

กำหนดระเบียบการฝึกหัดทหารใหม่ให้เรียบร้อยและเพื่อใช้เป็นแบบอันดี มีการอธิบายการฝึกทหาร ลักษณะการฝึกและระยะเวลาการฝึก อธิบายแตรเดี่ยวตลอดจนรายละเอียดของการปฏิบัติงานของนายทหารและพลทหารตั้งแต่เช้าถึงเย็น

ข้อบังคับกรมทหาร คำสั่งที่ ๒ : เพื่อปรับปรุงคุณภาพกองทหาร

กำหนดระเบียบแบบแผน การปฏิบัติหน้าที่ของกองทหารที่ไปประจำอยู่ตามหัวเมืองต่าง ๆ ให้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเรียบร้อย **เป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติและเป็นที่พึ่งของประชาชน**

หนังสือยุทธโกษ พ.ศ. ๒๔๓๕

กรมยุทธนาธิการ (ปัจจุบันกรมยุทธศึกษาทหารบกรับผิดชอบ) ได้ออกหนังสือเพิ่มพูนความรู้ในวิชาชีพทหาร ให้แก่ผู้อ่านอย่างกว้างขว้างในการเสริมความก้าวหน้าให้แก่กองทัพไปในตัวด้วย ถือเป็นกิจกรรมอย่างหนึ่งในการปฏิบัติการทหารในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

หลักสูตรพลทหาร ร.ศ. ๑๒๔

ปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กรมยุทธนาธิการได้**สร้างหลักสูตรสำหรับพลทหารขึ้น** กำหนดการสร้างคุณลักษณะและความสามารถของพลทหารได้แตกต่างจากบุคคลพลเรือนวัตถุประสงค์เพื่อสร้างกำลังพลที่มีประสิทธิภาพในบทหน้าที่ทหารโดยมีความรู้ความสามารถในการใช้อาวุธ มีความซื่อสัตย์สุจริต จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์และบ้านเมืองตลอดจนมีน้ำใจกล้าหาญเสียสละ

หลักสูตรนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ใช้เป็นหลักสูตรในการศึกษาและฝึกหัดแก่ทหาร

การแสดงแสนยานุภาพกองทัพไทย

การปฏิรูปการทหารในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ดำเนินการเกือบ ๔๐ ปี เริ่มตั้งแต่กำลังพล หน่วยทหาร หลักสูตรการศึกษาอบรม ยุทธศาสตร์ ยุทธวิธี ตลอดจนยุทธปัจจัย ผลของการปฏิรูปการทหารปรากฏแก่สายตาประชาชนชาวไทยในกรุงเทพฯ และพระราชอาคันตุกะและชาวต่างประเทศในปี พ.ศ. ๒๔๕๒ เมื่อมีการประลองยุทธ์ที่ทุ่งพญาไทและการสวนสนามที่หน้า**พระลานสวนดุสิต** ความสำเร็จในการแสดงแสนยานุภาพกองทัพครั้งนี้ เกิดได้จากพระบรมเดชานุภาพแห่ง**องค์สมเด็จพระปิยมหาราช** ที่ทรงเป็น**จอมทัพ** และ**ด้วยพระปรีชาสามารถ**ที่ทรงไว้ด้วยพระวิริยะอุตสาหะของ**จอมพล พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจิรประวัติ กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช** ผู้ทรงเป็นพระปิโยรสในสมเด็จพระปิยมหาราช

ด้านยุทโธปกรณ์

การปฏิรูปการทหาร จำเป็นอย่างยิ่ง ที่จะต้องมีการพยายามแสวงหาอาวุธที่มีประสิทธิภาพมาประจำกองทัพ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตระหนักถึงการแสวงหาอาวุธมาประจำหน่วยทหาร เนื่องจากการมีประสบการณ์จากวิกฤติการณ์ ร.ศ. ๑๑๒ และหลังจากเสด็จประพาสสิงคโปร์และปัตตาเวีย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๕ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนแปลงอาวุธยุทธภัณฑ์ที่ไว้ประจำหน่วยให้เหมาะสมกับกาลสมัย

การแสวงหาอาวุธประจำหน่วย พระองค์ทรงโปรดเกล้าฯ **สั่งซื้อจากต่างประเทศ** เช่น ทรงสั่งซื้อปืนสะไนเดอร์ ปืนแกตกลิ่ง และกระสุน ซึ่งเป็นอาวุธที่ทันสมัยที่สุดในขณะนั้น และโปรดเกล้าฯ ให้ซ่อมแซมอาวุธยุทธภัณฑ์ที่ชำรุดให้ใช้การได้

ปัญหาการหาอาวุธ คืองบประมาณในการจัดซื้อจำนวนจำกัด

การปฏิรูปกองทัพเรือ

ภายหลังวิกฤติการณ์ ร.ศ. ๑๑๒ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตระหนักถึงความจำเป็นของกำลังทหารเรือว่ามีส่วนสำคัญยิ่ง ย่อมเกิดปัญหาสงครามไม่สงบของประเทศตามชายทะเล ดังนั้น จำเป็นที่จะต้องปรับปรุงกำลังทหารเรือ**ไว้ป้องกันภัยทางด้านทะเล** และ**จะต้องใช้**คนไทยทำหน้าที่แทนชาวต่างชาติทั้งหมดที่ทำหน้าที่อยู่ในกองทัพเรือ

การส่งพระราชโอรส : ศึกษาวิชาทางทหารเรือ พ.ศ. ๒๔๓๖ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงส่งพระราชโอรสไปทรงศึกษาวิชาการทหารเรือ ๔ พระองค์ คือ โดยทรงส่งไปศึกษาที่ประเทศอังกฤษ ๓ พระองค์ คือ พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้า อาภากรณ์เกียรติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าฯ มหิดลอดุลยเดช ทรงไปศึกษาวิชาการทหารเรือ ณ ประเทศเยอรมนี พระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้า วุฒิไชยเฉลิมลาภ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าอัษฎางค์เดชาวุธ

ทรงพระราชทานกำเนิดสถาบันการศึกษาแก่ทหารเรือ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชทานพระบรมราชานุญาตจัดตั้งโรงเรียนทหารเรือ เพื่อฝึกสอนคนเข้ารับราชการทหารเรือ ดังนี้

พ.ศ. ๒๔๔๑ กรมทหารเรือได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตเปิดโรงเรียนฝึกคนเข้ารับราชการรวม ๔ โรงเรียน คือ โรงเรียนนายสิบ โรงเรียนนายร้อยทหารเรือ โรงเรียนนายเรือ และโรงเรียนนายช่างกล ต่อมา**พระองค์ทรงเสด็จพระราชดำเนินมาทรงเปิดโรงเรียนนายเรือ ที่พระราชวังเดิม เมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๔๙**

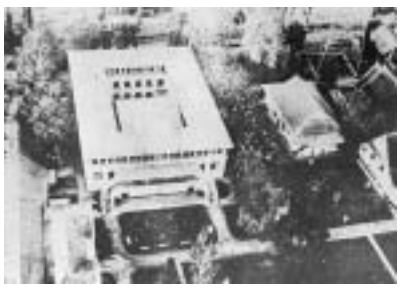

โรงเรียนนายเรือ พระราชวังเดิม

การต่อเรือและอู่เรือ

พ.ศ. ๒๔๓๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสั่งซื้อเรือรบเหล็กจากต่างประเทศทางยุโรปและเอเชีย เช่น อังกฤษ ญี่ปุ่น

เมื่อวันที่ ๙ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๓ ทรงเสด็จมาประกอบพิธีเปิดอู่หลวง

โรงเรียนนายเรือ จังหวัดสมุทรปราการ

อาวุธสำคัญในกองทัพเรือ

ส่วนใหญ่อาวุธปืนใหญ่เป็นปืนใหญ่บรรจุปากกระบอก รวมทั้งปืนใหญ่ประจำตามป้อมด้วย เว้นเรือพระที่นั่งจักรี และป้อมพระจุลจอมเกล้า มีปืนใหญ่บรรจุท้ายใช้

พ.ศ. ๒๔๓๕ กองทัพเรือสั่งซื้อปืนยิงเร็ว อาร์มสตรอง ขนาด ๔.๗ นิ้ว และปืนยิงเร็วฮอทช์กีส ขนาด ๖ ปอนด์ (๕๗ มม.)

พ.ศ. ๒๔๕๑ กองทัพเรือใช้อาวุธตอร์ปิโด ชนิดที่วิ่งไปใต้น้ำด้วยกำลังลมจัด

ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างป้อม

พระองค์ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างป้อมอย่างทันสมัยขึ้นที่ ตำบลแหลมฟ้าผ่าเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕ สร้างสำเร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๖ อาวุธประจำป้อมคือ**ปืนใหญ่อาร์มสตรอง**ขนาด ๖ นิ้ว ๗ กระบอก **เป็นปืนหลุมยกขึ้นลงด้วยแรงน้ำมัน** ใช้ทำการรบฝรั่งเศสที่ปากน้ำเจ้าพระยา เมื่อ ร.ศ. ๑๑๒ **ปืนทุกกระบอกในป้อมพระจุลจอมเกล้า ได้ยิงต่อต้าน**การรุกรานของข้าศึกสมเกียรติยศ

ภารกิจกองทัพเรือในยามสงบ

๑. การยิงบอกเวลาเที่ยง

ในรัชสมัยพระองค์ประชาชนเริ่มมีนาฬิกาใช้กันมาก พระองค์ทรงให้มีการ**เทียบเวลาให้ตรงกับทางราชการ** โดยเดิมทหารบกดำเนินการรับผิดชอบ ต่อมาทรงโปรดเกล้าฯ มอบให้ทหารเรือยิงแทน **ครั้งแรกทำการยิงที่เรือพระที่นั่งมหาจักรี** ในปี พ.ศ. ๒๔๔๗ กรมทหารเรือมอบให้กรมยุทธศึกษาทำการยิงปืนเที่ยงที่ป้อมวิไชยประสิทธิ์แทน ต่อมาไม่สะดวกจึงย้ายที่ยิงจากป้อมวิไชยประสิทธิ์มายังที่สนามหญ้าท่าราชวรดิฐ

๒. การปราบปรามโจรสลัด

โจรสลัดส่วนใหญ่เป็นชาวจีนและชาวญวน ใช้เรือใบเป็นพาหนะเข้าปล้นสะดมประชาชนผู้ประกอบอาชีพทางทะเล ก่อให้เกิดปัญหา ดังนั้น ในปี พ.ศ. ๒๔๒๗ พระองค์ทรงโปรดเกล้าฯ ให้พระองค์เจ้าสายสนิทจัดตั้งสถานีทหารเรือขึ้นตามชายทะเลทำการลาดตระเวนชายฝั่งป้องกันโจรสลัดน่านน้ำไทย ต่อมามีการใช้เรือกลไฟในการเดินทะเล โจรสลัดมีโอกาสปล้นลดน้อยลง

๓. ปราบจีนจลาจล ที่จังหวัดระนองและภูเก็ต

ในต้นรัชกาล พ.ศ. ๒๔๑๙ ชาวจีนได้อพยพมาอยู่ประเทศไทยจำนวนมากมาทำงานรับจ้างเป็นกุลี สาเหตุจลาจลครั้งนี้ เนื่องจากกุลีเหมืองแร่จังหวัดระนองวิวาทกับนายเหมือง เนื่องจากไม่ได้รับความเป็นธรรมในเรื่องค่าจ้าง เหตุการณ์ลุกลามไปถึงจังหวัดภูเก็ต ในการจลาจลครั้งนี้เรือรบของกองทัพเรือคือเรือสยามมูปรัสดัมภ์และเรือมูรธาวสิตสวัสดิ์ ช่างประจำอยู่ที่ภูเก็ตได้ไปช่วยฝ่ายบ้านเมืองทำการปราบจนเหตุการณ์เรียบร้อยโดยมิต้องใช้กำลังรุนแรง

พระราชบัญญัติระเบียบบรรดาศักดิ์ พ.ศ. ๒๔๔๑

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติระเบียบบรรดาศักดิ์ พ.ศ. ๒๔๔๑ ขึ้นใหม่ เนื่องจากบรรดาศักดิ์ข้าราชการตำแหน่งฝ่ายทหารและข้าราชการตำแหน่งฝ่ายพลเรือน ตามธรรมเนียมกรมศักดิ์เดิม ยังไม่เป็นระเบียบเทียบเคียงกันระหว่างข้าราชการตำแหน่งฝ่ายพลเรือน และข้าราชการตำแหน่งฝ่ายทหาร

ตารางเปรียบเทียบบรรดาศักดิ์ข้าราชการฝ่ายพลเรือน และบรรดาศักดิ์ข้าราชการฝ่ายทหาร

ชั้น	ลำดับที่	ฝ่ายพลเรือน	ฝ่ายทหาร	ชั้น	ลำดับที่	ฝ่ายพลเรือน	ฝ่ายทหาร
๑	๑	เสนาบดี	พลเอก	๒	๓	ผู้ช่วยเทศาภิบาล	พันตรี
๑	๒	พระเจ้าประเทศราช	พลเอก	๒	๔	เจ้าบุรีรัตน์	พันตรี
๑	๑	เจ้าพระยาเทศาภิบาล	พลโท	๒	๕	เจ้าราชบุตร	พันตรี
๑	๒	เจ้าพระยาสุลต่าน	พลโท	๒	๖	พระยาราชวงษ์เมืองประเทศราช	พันตรี
๑	๓	เจ้าพระยา นอกจากเสนาธิการ	พลโท	๒	๗	พระผู้ช่วยราชการเมืองประเทศราช	พันตรี
๑	๒	พระยารองเสนาบดี ท.จ.	พลตรี	๓	๑	หลวงปลัดกรม	ร้อยเอก
๑	๒	พระยาจางวาง ท.จ.	พลตรี	๓	๒	ปลัดเมือง	ร้อยเอก
๑	๓	พระยาเทศาภิบาล	พลตรี	๓	๓	ยกกระบัตรเมือง	ร้อยเอก
๑	๔	เจ้าประเทศราช	พลตรี	๓	๔	เจ้าบีสัญญาบัตรรองแต่ราชบุตร	ร้อยเอก
๑	๕	พระยาสุลต่าน	พลตรี	๓	๕	พระยาบุรีรัตน์เมืองประเทศราช	ร้อยเอก
๒	๑	พระยา ท.จ.	พันเอก	๓	๖	พระยาราชบุตร	ร้อยเอก
๒	๒	พระยาจางวาง	พันเอก	๓	๗	ผู้ว่าราชการเมืองขึ้น	ร้อยเอก

ตารางงบประมาณกระทรวงกลาโหม

ปีงบประมาณ	รายจ่ายประจำ	รายจ่ายพิเศษ	รายจ่ายวิสามัญไม่ลงทุน	รายจ่ายวิสามัญลงทุน	หมายเหตุ
๒๔๔๒	๓,๗๕๗,๑๕๕	-	-	-	
๒๔๔๓	๓,๙๙๕,๑๗๐	-	-	-	
๒๔๔๔	๔,๒๔๔,๐๒๒	-	-	-	
๒๔๔๕	๔,๓๓๐๔๖๗	-	-	-	
๒๔๔๖	๖,๕๓๒,๑๔๐	-	-	-	
๒๔๔๗	๑๐,๓๓๕,๒๙๒	-	-	-	
๒๔๔๘	๑๓,๙๖๖,๗๖๗	-	-	-	
๒๔๔๙	๑๓,๘๗๓,๑๖๗	-	-	-	
๒๔๕๐	๑๔,๒๓๑,๖๒๐	-	-	-	
๒๔๕๑	๑๔,๒๗๐,๘๕๔	-	-	-	
๒๔๕๒	๑๔๒๘๖,๕๖๘	-	-	-	
๒๔๕๓	๑๔,๒๖๐,๐๔๘	-	-	-	

การแต่งกายทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

การแต่งกายของทหารหน้าในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประมาณ พ.ศ. ๒๔๒๘ แต่งกายด้วยเครื่องสนามถือปืนสนัยเดอร์ หรือปืนเอ็นฟิล มีไถ้บรรจุเสบียงแห้งคล้องไหล่ เครื่องหมายยศเป็นบั้งติดที่ข้อมือถือ

ทหารมหาดเล็ก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๑ - ๒๔๑๒
(ถือปืนสนัยเดอร์)

นายทหารและพลทหารแต่งเครื่องสนาม
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๗

เครื่องแบบเต็มยศ นักเรียนนายร้อย พ.ศ. ๒๔๓๐

เครื่องแบบครึ่งยศ
นักเรียนนายร้อย
พ.ศ. ๒๔๓๐

เครื่องชุดฝึก
นักเรียนนายร้อย
พ.ศ. ๒๔๓๐

เครื่องแบบเต็มยศนายเรือผู้ช่วย (ปลัดจางวาง)
ปัจจุบันคือยศนาวาโท

เครื่องแบบเต็มยศนายจอมพลเรือ

เหตุการณ์สำคัญที่เกี่ยวข้องกับการทหาร

การปราบฮ่อ

ฮ่อ คือ ชาวจีนที่อพยพมาจากประเทศจีนเข้ามาทำมาหาเลี้ยงชีพทางภาคเหนือของประเทศไทย และก่อความวุ่นวายขึ้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงส่งกำลังไปปราบถึง ๔ ครั้ง จึงสำเร็จ (ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๑๘ - ๒๔๓๐) โดยการปราบฮ่อครั้งสุดท้ายใน พ.ศ. ๒๔๓๐ นายพลตรี พระยาสุรศักดิ์-มนตรี (เจิม แสง-ซูโต) เป็นแม่ทัพไปกวาดล้างในเขตหลวงพระบาง ในการปราบครั้งนี้ได้มีการใช้ปืนสมัยใหม่ที่สั่งซื้อจากต่างประเทศ และมีการใช้ทหารมะรีนร่วมทำการปราบปรามกับทหารบกด้วย ในการนี้ พระปิยมหาราชโปรดเกล้าฯ พระราชทานธงชัยเฉลิมพลประจำกองทัพที่ไปปราบครั้งนี้ด้วย

จอมพล เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสง-ซูโต)เมื่อครั้งเป็นพันเอก เจ้าหมื่นไวยวรนารถ ได้ปรับปรุงกิจการกรมทหารหน้าให้ทันสมัยเพื่อเป็นกำลังสำคัญในการป้องกันประเทศ ได้เป็นแม่ทัพไปปราบฮ่อ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘ และดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการกรมทหารบก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๓

จอมพล เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสง-ซูโต) ขณะเมื่อยังเป็นนายพันเอก เจ้าหมื่นไวยวรนารถ แม่ทัพปราบฮ่อ ถ่ายร่วมกับเจ้าราชวงศ์ (คำสุก) แห่งนครหลวงพระบาง เมื่อวันที่ ๒๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๒๘ ที่กองบัญชาการเมืองซ่อน ในแคว้นหัวพันห้าทั้งหก เมื่อคราวปราบฮ่อครั้งที่ ๓ ระหว่างวันที่ ๓๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๒๘ - ๑๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๓๐ ธงชัยเฉลิมพลประจำกองทัพ คือ ธงจุฑา-ธุชธิปไตย ซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๗ เป็นการนำธงชัยเฉลิมพลไปกับหน่วยทหารในสนามรบเป็นครั้งแรก

การปราบอั้งยี่ในกรุงเทพฯ

อั้งยี่ คือ สมาคมลับของคนจีนที่เข้ามามีบทบาทในประเทศไทยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๓ สมาคมนี้ มีการรวบรวมกำลังคน กำลังอาวุธอย่างลับ ๆ และมีการกระทำผิดกฎหมาย เช่น ลักลอบค้าฝิ่น ในสมัยรัชกาลที่ ๕ พ.ศ. ๒๔๓๒ อั้งยี่สองพวกเกิดวิวาทบาดหมางเนื่องจากแย่งงานกัน จนถึงยกพวกเข้าทำการประหัตประหารกัน ณ โรงสีป่องเหลี่ยม บางรัก กำลังทหารบกและทหารเรือเข้าทำการปราบปรามได้สงบเมื่อวันที่ ๒๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๓๒

ธงจุฑาธุชธิปไตย
ธงชัยเฉลิมพลประจำกองทัพ
สมัยรัชกาลที่ ๕

วิกฤติการณ์ ร.ศ. ๑๑๒

ใน พ.ศ. ๒๔๓๖ (ร.ศ. ๑๑๒) ประเทศฝรั่งเศสได้ส่งกำลังทางบกรุกรานเข้ามาทางชายแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง และส่งเรือรบเข้ามาในกรุงเทพฯ เพื่อบีบบังคับให้รัฐบาลไทยสละสิทธิ์ของไทยเหนือดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงให้แก่ฝรั่งเศสจนเป็นกรณีพิพาทกันขึ้น ใน**วันที่ ๑๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๖** ฝรั่งเศสได้สั่งการให้เรือสลุปแองคองสตังค์และเรือปืนโดแมต รุกล้ำ สันดอนปากแม่น้ำเจ้าพระยา เข้ามายังกรุงเทพฯ โดยมีเรือ เจ เบ เซย์ (Jean Baptist Say) เรือสินค้าเป็นเรือนำร่อง หมู่ปืนอาร์มสตรอง (ปืนที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงสั่งซื้อเข้ามาใช้) ได้ยิงด้วยลูกปืนดินเปล่า เพื่อเป็นการเตือนเรือรบฝรั่งเศสไม่ให้ล่วงล้ำอธิปไตยของประเทศไทย ในที่สุดไม่สามารถยับยั้งได้ ต่างฝ่ายระดมยิงตอบโต้ **มีการใช้ทุ่นระเบิดหรือตอร์ปิโดวางไว้ในแม่น้ำเจ้าพระยาด้วย การรบได้ดำเนินไปเป็นเวลาครึ่งชั่วโมงเศษก็ยุติลงเนื่องจากความมืดเป็นอุปสรรค เรือแองคองสตังต์และเรือโคแมต** สามารถตีฝ่าแนวป้องกันที่ปากน้ำเจ้าพระยาเข้ามาได้จนถึงกรุงเทพฯ และเทียบท่าอยู่ที่หน้าสถานทูตฝรั่งเศส ส่วนเรือ เจ เบ เซย์ เรือนำร่องถูกยิงเกยตื้นอยู่ริมฝั่ง

การเปรียบเทียบกำลังรบระหว่างฝรั่งเศสกับไทย

ฝ่ายฝรั่งเศส มีกำลังทางเรือ

๑. เรือสลูปแองคองสตังค์ ระวางขับน้ำ จำนวน ๘๒๕ ตัน ความเร็ว ๑๓ นอต. มีปืนใหญ่ ๑๔ ซม. จำนวน ๓ กระบอก ปืนใหญ่ ๑๐ ซม. จำนวน ๑ กระบอก ปืนกล ๓๗ มม. จำนวน ๕ กระบอก

๒. เรือปืนโดแมต ระวางขับน้ำ ๔๙๕ ตัน มีปืนใหญ่ ๑๔ ซม. จำนวน ๒ กระบอก ปืนใหญ่ ๑๐ ซม. จำนวน ๒ กระบอก ปืนกล ๓๗ มม. จำนวน ๒ กระบอก

ฝ่ายไทย มีผู้บังคับการเรือและป้อมเรือเป็นชาวต่างชาติจำนวน ๖ ลำ เป็นนายทหารเรือไทย จำนวน ๒ ลำ

๑. **เรือปืนมกุฎราชกุมาร ระวางขับน้ำ ๖๐๙ ตัน ความเร็ว ๑๑ นอต** . ฝรั่งเศสบันทึกไว้ว่า**มีอาวุธปืนใหญ่บรรจุปากกระบอก ๑๕ ซม. จำนวน ๑ กระบอก** ปืนใหญ่บรรจุปากกระบอก ๑๒ ซม. จำนวน ๕ กระบอก ปืนกลจำนวน ๓ กระบอก ผู้บังคับการเป็นชาวต่างชาติ

๒. เรือปืนมูรธาวสิตสวัสดิ์ ระวางขับน้ำ ๒๕๐ ตัน มีปืนใหญ่อาร์มสตรองบรรจุปากกระบอก ๗๐ ปอนด์ จำนวน ๑ กระบอก ปืนใหญ่บรรจุปากกระบอก ๑๐ ซม. จำนวน ๔ กระบอก ปืนกลจำนวน ๑ กระบอก ผู้บังคับการเรือเป็นชาวต่างชาติ

๓. เรือหาญหักศัตรู (เรือป้อม) ระวางขับน้ำ ๑๒๐ ตัน ความเร็ว ๗ นอต มีปืนใหญ่บรรจุปากกระบอก ๑๕ ซม. จำนวน ๑ กระบอก ปืนใหญ่บรรจุปากกระบอก ๑๐ ซม. จำนวน ๔ กระบอก ปืนกลจำนวน ๑ กระบอก มีผู้บังคับการเรือเป็นชาวต่างชาติ

๔. เรือนนฤเบนทร์บุตรี เรือราชการ ระวางขับน้ำ ๒๖๐ ตัน มีปืนใหญ่บรรจุปากกระบอก ๑๐ ซม. จำนวน ๖ กระบอก มีผู้บังคับการเรือเป็นคนไทย

๕. เรือทูลกระหม่อม เรือฝึก (เรือใบ) ระวางขับน้ำ ๔๗๕ ตัน มีปืนใหญ่ บรรจุปากกระบอก ๑๐ ซม. จำนวน ๖ กระบอก ผู้บังคับการเรือเป็นคนไทย

เรือแองคองสตังต์ เรือลูแตง จอดเรียงตามลำดับ หน้าสถานทูตฝรั่งเศสระหว่างท่ากรมศุลกากรเก่า กับท่าโรงแรมโอเรียลเต็ล

ปืนใหญ่อาร์มสตรองบรรจุท้าย ขนาด ๑๕ ซม. ประจำป้อมพระจุลจอมเกล้า

๖. เรือวางทุ่นระเบิด มีนายร้อยเอก เวสเตนโฮลซ์ (Captain Westenholz) เป็นผู้อำนวยการ

๗. ป้อมพระจุลจอมเกล้า มีปืนใหญ่อาร์มสตรองบรรจุท้าย ๑๕ ซม. จำนวน ๗ กระบอก

มีนายร้อยเอก ฟอนโฮลค์ (CAPTAINC VON HOLCK) เป็นผู้บังคับการ

๘. ป้อมผีเสื้อสมุทร มีปืนใหญ่อาร์มสตรองบรรจุท้าย ๑๕ ซม.จำนวน ๓ กระบอก มีนายร้อยเอก เกิตส์เซ (CAPTAIN T.A. GOTTSCHE) เป็นผู้บังคับการ

ความเสียหายภายหลังการรบ

ฝ่ายฝรั่งเศส

เรือแจงคองสตังค์ ตัวเรือและส่วนบนของเรือมีรอยกระสุนปืนเล็กและกระสุนปืนใหญ่หลายแห่ง เรือบดหัก ทหารเสียชีวิตจำนวน ๑ นาย บาดเจ็บจำนวน ๒ นาย

เรือโดแมตตัวเรือและส่วนบนของเรือมีรอยกระสุนปืนเล็กจำนวนมากรอยกระสุนปืนใหญ่จำนวน ๒ นัด กระจกบนสะพานเรือแตก เรือเล็กเสียหายจำนวน ๒ ลำ ทหารเสียชีวิตจำนวน ๒ นาย บาดเจ็บจำนวน ๑ นาย

เรือเซย์ ถูกยิง ๒ นัด มีรูทะลุทั่วทั้งเรือจึงต้องแล่นไปเกยตื้นรวมทหารฝรั่งเศสเสียชีวิตจำนวน ๓ นาย และบาดเจ็บจำนวน ๓ นาย

ฝ่ายไทย

เรือมกุฏราชกุมาร ถูกกระสุนปืนใหญ่ ๑ นัด ที่หัวเรือ เครื่องกว้ามสมอชำรุดใช้การไม่ได้และถูกกระสุนปืนเล็กจำนวนมาก มีทหารเสียชีวิตจำนวน ๓ นาย บาดเจ็บจำนวน ๑๕ นาย

เรือมูรธาวสิตสวัสดิ์ ถูกกระสุนปืนใหญ่จำนวน ๒ นัด ที่หัวเรือกราบซ้ายตรงท้องเครื่องจักร ๑ นัด ที่ส่วนบนเรือ ๑ นัด ถูกกระสุนปืนเล็กจำนวนมากมีทหารบาดเจ็บจำนวน ๖ นาย

เรือหาญหักศัตรู ถูกยิงท้ายเรือมีช่องโหว่มีทหารเสียชีวิตจำนวน ๑ นาย บาดเจ็บจำนวน ๒ นาย

เรือนฤเบนทร์บุตรี ไม่ปรากฏว่าถูกยิงได้รับความเสียหายแต่มีทหารเสียชีวิตจำนวน ๒ นาย บาดเจ็บจำนวน ๖ นาย

เรือทูลกระหม่อม ถูกกระสุนปืนใหญ่ จำนวน ๑ นัด ที่หัวเรือ มีทหารเสียชีวิตจำนวน ๒ นาย บาดเจ็บ ๕ นาย

ป้อมพระจุลจอมเกล้า ไม่ได้รับความเสียหายไม่มีทหารเสียชีวิตและบาดเจ็บ

ป้อมผีเสื้อสมุทร บริเวณดหลุมปืนถูกยิงแต่ไม่เสียหาย แต่มีทหารบาดเจ็บจำนวน ๖ นาย

รวมทหารไทยเสียชีวิต จำนวน ๘ นาย และบาดเจ็บจำนวน ๔๐ นาย

กำลังทหารของไทยไม่พร้อมที่จะต่อสู้ ทำให้ต้องจำใจยอมปฏิบัติตามข้อเรียกร้องของฝรั่งเศส ๔ ข้อ ดังนี้

๑. ให้ไทยยอมมอบดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง และเกาะต่าง ๆ ในแม่น้ำโขงทั้งหมดให้แก่ฝรั่งเศส
๒. ให้ถอนทหารออกจากชายแดนให้หมดภายใน ๑ เดือน
๓. ให้ลงโทษผู้กระทำผิด และเสียค่าทำขวัญแก่ครอบครัวผู้เสียชีวิต
๔. ให้ไทยเสียค่าปรับให้แก่ฝรั่งเศสเป็นเงินสด ๒ ล้านฟรังก์ เงินไทย ๓,๐๐๐,๐๐๐ บาท ซึ่งเป็นเงินในพระคลังข้างที่ที่ได้จากการติดต่อค้าขายกับต่างชาติในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ-นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (**เงินถุงแดง**) จำนวน ๒,๔๐๐,๐๐๐ บาท และเรี่ยไรจากพระบรมวงศานุวงศ์ จำนวน ๒๐๐,๐๐๐ บาท

เหตุการณ์นี้ได้สร้างความสะเทือนใจให้กับคนไทยทั้งชาติ เพราะนอกจากจะเสียเงินเป็นจำนวนมากแล้ว เรายังต้องเสียดินแดนอันมหาศาลให้แก่ฝรั่งเศสอย่างไม่เป็นธรรมอีกด้วย[๑]

พระราชวินิจฉัยจากวิกฤตการณ์ ร.ศ.๑๑๒

จากเหตุการณ์สู้รบครั้งนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพิจารณาเห็นว่าการว่าจ้างชาวต่างประเทศมาเป็นผู้บังคับการเรือและไม่เป็นหลักประกันพอที่จะรักษาประเทศไทยได้สมควรที่จะต้องมีการปรับปรุงกิจการทหารเรือไว้ป้องกันภัยทางทะเลจะต้องใช้คนไทยทำหน้าที่แทนชาวต่างประเทศ ดังนั้นพระองค์ทรงให้ความสำคัญ

การศึกษาและการฝึกหัด โดย **ทรงส่งพระราชโอรสหลายพระองค์ไปทรงศึกาวิชาการทหารที่ทวีปยุโรป** อาทิ ทหารบก ทหารเรือ และทหารช่างและวิชาการด้านการปกครองกฎหมายเพื่อกลับมารับใช้ชาติ ป้องกันเอกราชอธิปไตยตลอดจนสร้างความเจริญให้แก่บ้านต่อไปภายหน้า และ**พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้มีการ**จัดตั้งโรงเรียนทหารขึ้นเพื่อผลิตนายทหารออกมารับใช้ชาติอาทิ โรงเรียนนายร้อยทหารบก โรงเรียนนายเรือ เป็นต้น

การปราบเงี้ยว

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ จังหวัดแพร่มีฐานะเป็นประเทศราช มีเจ้าพิริยะเทพวงษ์เป็นเจ้าผู้ครองนคร ใน พ.ศ. ๒๔๔๕ กลุ่มโจรเงี้ยวประมาณ ๓๐๐ คนเศษ มีพกาหม่อง สะล่าโปชาย และจองแซ่ เป็นหัวหน้าเข้าทำการปล้นสถานที่ราชการต่าง ๆ ในจังหวัดแพร่ เช่น ศาลากลางจังหวัด สถานีตำรวจภูธร ที่ทำการไปรษณีย์ ศาล ตลอดจนเข้าปล้นบ้านเรือนข้าราชการ พร้อมกับปล่อยนักโทษออกจากเรือนจำให้

---

[๑] *พลตรี บัญชา แก้วเกตุทอง การปฏิรูปการปกครองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. หน้า ๑๖๑.*

ก่อความไม่สงบ นอกจากนั้น ยังจับพระยาไชยบูรณ์ ข้าหลวงกำกับการจังหวัดแพร่ และจับราษฎรตลอดจนเด็กที่เป็นคนไทยภาคกลางฆ่าอย่างทารุณ ผู้ที่รู้เห็นเป็นใจกับการกระทำของโจรเงี้ยวคือเจ้าพิริยะเทพวงษ์ เจ้าผู้ครองนครนั่นเอง รัชกาลที่ ๕ โปรดเกล้าฯ ให้พระยาศรีสุริยราชวรานุวัตร ผู้ว่าราชการเมืองพิชัยนำกำลังไปตรึงกำลังพวกเงี้ยว โปรดเกล้าฯ ให้ นายพลโท เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี เป็นผู้บัญชาการ มีอำนาจสิทธิ์ขาดทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน ในการกวาดล้างโจรเงี้ยว คุมกองทัพจากกรุงเทพฯ ไปสมทบกับกำลังจากมณฑลพิษณุโลกและมณฑลพายัพ ในที่สุดก็สามารถทำการปราบปรามได้สำเร็จ เจ้าพิริยะเทพวงษ์ ถูกถอดเป็น น้อยเทพวงษ์ ในเวลาต่อมา จังหวัดแพร่ถูกลดฐานะเป็นหัวเมืองชั้นใน ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา[๑]

พระปิยมหาราชผู้ทรงริเริ่มการทำสงครามทุ่นระเบิด

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรือรบอเมริกาชื่อ อะชิวลอต (Ashuelot) เป็นเรือปืนจักร ได้เดินทางมาเยือนประเทศไทย เมื่อวันที่ ๒๘ เมษายน พ.ศ. ๒๔๑๙ และได้เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ณ พระที่นั่งบรมราชสถิตย์มโหฬาร ต่อมาในวันที่ ๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๑๙ พระองค์ได้เสด็จฯ ไปทอดพระเนตรการทดลองใช้ทุ่นระเบิด (ตอร์ปิโด) ที่สหรัฐอเมริกาได้นำมาจัดแสดงถวาย ในการนี้ พระองค์ทรงมีพระบรมราชโองการบอกให้จุดตอร์ปิโดด้วยพระองค์เอง (รอเบอร์ ๓ ฟูลทับเป็นผู้ต่อและประดิษฐ์ขึ้นและใช้กันจนเป็นที่รู้จักในสงครามกลางเมืองอเมริกา) การสาธิตถวาย ในครั้งนี้เรียก **"ทุ่นระเบิดในบังคับ"** ซึ่งในเวลานั้นเรียกว่า **"ตอร์ปิโด"** และ **"ตอร์ปิโดบุม"**

นับตั้งแต่ได้ทอดพระเนตรการสาธิตทุ่นระเบิดของทหารเรืออเมริกาแล้วพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริให้จัดทำ **"ทุ่นระเบิด"** มาไว้ใช้ป้องกันประเทศ โดยเฉพาะการป้องกันแม่น้ำ ในปี พ.ศ. ๒๔๒๕ พระองค์เสด็จฯ ไปทอดพระเนตรการทดลองทุ่นระเบิด (ตอร์ปิโด) ที่ปากแม่น้ำเจ้าพระยาโดยมี นายพลเรือโท พระยาชลยุทธโยธิน (อังเดรด เพลสซิสเดอ ริชลิว)) เป็นผู้ดำเนินการทดลอง พระองค์โปรดให้สร้างทุ่นระเบิดไว้ใช้ด้วยและทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดซื้อจากต่างประเทศด้วย

วิกฤติการณ์ ร.ศ. ๑๑๒ : สงครามทุ่นระเบิด

ในกรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศส พ.ศ. ๒๔๓๖ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้นายพลเรือโท พระยาชลยุทธโยธิน รองผู้บัญชาการกรมทหารเรือ เป็นผู้อำนวยการป้องกันปากแม่น้ำเจ้าพระยานั้น วันที่ ๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ พระองค์เสด็จฯ ไป**ทอดพระเนตรสถานที่จะวางทุ่นระเบิดเป็นการทดลองที่ป้อมพระจุลจอมเกล้าฯ** พร้อมกับโปรดเกล้าฯ ให้ทดลองระเบิดทุ่นระเบิดที่ทำในประเทศไทยขนาดเล็กด้วย ปรากฏว่าได้ผลเป็นที่พอพระราชหฤทัย

วันที่ ๑๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ พระองค์ทรงโปรดเกล้าฯ ให้วางทุ่นระเบิดป้องกันแม่น้ำเจ้าพระยาจำนวน ๑๖ ลูก เรือแองคองสตังต์ เรือรบฝรั่งเศส **ได้ตีฝ่าสนามทุ่นระเบิด** เรือยิงทุ่นระเบิดในบังคับบัญชา**ของร้อยเอก เวสเตนโฮลซ์ ผู้บังคับการเรือวางระเบิด** ฝ่ายไทยได้ยิงทุ่นระเบิด ๑ ลูก ระเบิดห่างจากหัวเรือแองคองสตังต์ **จึงไม่เกิดผลระเบิดเรือแองคองสตังต์ การรบดำเนินไปเป็นเวลาครึ่งชั่วโมงก็ยุติลงเพราะความมืดเป็นอุปสรรค**

---

[๑] *ปืนใหญ่แบบฮูเกเชียด เข้าใจว่าเป็นปืนใหญ่สำหรับใช้บนภูเขา ซึ่งสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพได้กล่าวไว้ว่า ได้นำปืนใหญ่ไปใช้ในการปราบกบฏดังกล่าวถึง ๒ กระบอก*

ตราแผ่นดิน หรือตราอาร์ม[๑]

ตราแผ่นดิน หรือเรียกว่า ตราอาร์มนั้น เป็นพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ใช้สำหรับประทับกำกับเอกสารสำคัญเกี่ยวกับราชการแผ่นดิน พระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน หรือตราแผ่นดินในรัชกาลที่ ๕ นี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้หม่อมเจ้าประวิช ชุมสาย ในกรมขุนสหวิกรม เป็นผู้ผูกขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๖ ความหมายของสิ่งสำคัญต่าง ๆ นั้น สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงอธิบายความหมายประทานหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ ดังนี้

พระมหาพิชัยมงกุฎพร้อมด้วยรัศมี และฉัตรสองข้าง หมายความถึง ราชาธิปไตย

จักร และตรี ใต้พระมหาพิชัยมงกุฎ หมายถึง พระราชวงศ์จักรี

โล่รองพระมหาพิชัยมงกุฎ ภายในมีรูปช้างสามเศียร หมายถึง สยามเหนือ สยามกลาง สยามใต้ รวมกันเป็นประเทศสยาม รูปช้างยืนแท่น หมายถึง ประเทศราชลาว รูปกริชคดและกริชตรงไขว้กัน หมายถึง ประเทศมลายู

รูปราชสีห์กับคชสีห์ ถือฉัตรสองข้างนั้น ราชสีห์ หมายถึง มหาดไทย ซึ่งเป็นใหญ่ฝ่ายพลเรือน คชสีห์ หมายถึง กลาโหม ซึ่งเป็นใหญ่ฝ่ายทหาร ทั้งสองฝ่ายต่างเป็นพนักงานป้องกันรักษาพระราชอาณาจักร

รอบกรอบโล่ เป็นรูปสังวาล เครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้า หมายถึง พระเจ้าอยู่หัวทรงบำรุงถึงสกุลวงศ์ ผู้มีบำเหน็จความชอบในบ้านเมืองให้สามัคคีช่วยกันในบ้านเมือง

ใต้ลงมาด้านล่าง มีแพรแถบเขียนตัวหนังสือคาถาเป็นภาษาบาลี ซึ่งสมเด็จพระสังฆราช (สา) วัดราชประดิษฐ์ ทรงผูกขึ้นว่า สพฺเพสำ สงฺฆภูตานำ สามคฺคี วฑฺฒิสาธิกา แปลว่า ความพร้อมเพรียงของชนผู้เป็นหมู่ยังความเจริญให้สำเร็จ

เครื่องประดับตกแต่งข้างหลังตรา คือ ฉลองพระองค์ครุยเป็นพื้นอย่างม่าน และมีเครื่องราชกกุธภัณฑ์ คือ พระแสงขรรค์ไชยศรี พัดวาลวีชนีอยู่ฝ่ายขวา ธารพระกรกับพระแส้อยู่ฝ่ายซ้าย ฉลองพระบาทอยู่ริมฐานฉัตรข้างละขอบ

---

[๑] *กองทัพบก ๑๐๐ ปี โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ภาคที่ ๑, (กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด เจ.เอ็น.ที. ๒๕๓๐), หน้า ๑๗๑ - ๑๗๒ และสุทธิลักษณ์ อำพันวงศ์, ช้างไทย (กรุงเทพฯ : มูลนิธิธนาคารกรุงเทพฯ, ๒๕๓๐), หน้า ๒๕๔ - ๒๕๗.*

กรมราชองครักษ์

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงริเริ่มให้มีราชองครักษ์ซึ่งเดิมเรียกว่า **“นายทหารรักษาพระองค์”** ขึ้นเป็นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๓ ในคราวเสด็จประพาสประเทศสิงคโปร์และปัตตาเวีย (อินโดนีเซีย) ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นายพลโท พระบรมวงศ์เธอ กรมหลวงอดิศรอุดมเดช แต่ครั้งยังทรงดำรงพระยศเป็นนายร้อยเอก พระองค์เจ้าสุขสวัสดิ์ ตามเสด็จฯ ซึ่งนับเป็น **“ราชองครักษ์”** พระองค์แรกที่ตามเสด็จต่างประเทศ

นายทหารรักษาพระองค์ในสมัยแรกได้คัดเลือกมาจากบรรดานายทหารที่ใกล้ชิดพระองค์มาก่อน และนายทหารจากกรมทหารราบที่ ๑ มหาดเล็กรักษาพระองค์แต่ยังคงสังกัดและรับเงินเดือนที่เดิม ในคราวเสด็จประพาสประเทศอินเดีย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๔ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นายทหารรักษาพระองค์ตามเสด็จด้วย และเมื่อเสด็จฯ กลับจากประเทศอินเดีย ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนชื่อ **“นายทหารรักษาพระองค์”** เป็น **“ราช-แอด-เดอ-แกมป์”** ในปี พ.ศ. ๒๔๑๕ ได้รับเงินเพิ่มพิเศษจากเงินเดือนที่คงรับทางสังกัดเดิม

ต่อมา **“ราช-แอด-เดอ-แกมป์”** มีจำนวนมากขึ้น จึงมีหน้าที่อยู่เวร คราวละ ๑ สัปดาห์ พัก ๑ สัปดาห์ เมื่ออยู่เวรต้องประจำในพระบรมมหาราชวัง และมีหน้าที่อื่นอีกคือ

- นำแขกเมืองเข้าเฝ้าฯ
- คอยเฝ้าฯ ตามตำแหน่งเมื่อมีข้าราชการเข้าเฝ้าฯ
- บังคับบัญชาทหารที่รักษาการณ์อยู่ในเขตพระราชฐานชั้นใน
- รักษาการณ์ และร่วมการตรวจสอบยอดการปฏิบัติหน้าที่ของทหารประจำกอง ในพระบรมมหาราชวัง ร่วมกับเจ้าหน้าที่ฝ่ายใน ที่ได้ทรงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งขึ้น

ในปี พ.ศ. ๒๔๓๐ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งกรมยุทธนาธิการขึ้น เมื่อวันที่ ๘ เมษายน โดยรวมกรมทหารบก กรมทหารเรือ อยู่ในบังคับบัญชา และให้เปลี่ยนนาม **“ราช-แอด-เดอ-แกมป์”** เป็น **“แอด-เดอ-แกมป์-หลวง”** ขาดการบังคับบัญชาจากกรมทหารราบที่ ๑ รักษาพระองค์ไปขึ้นการบังคับบัญชากับกรมยุทธนาธิการโดยตรง การแต่งกายคงแต่งอย่าง **“ราช-แอด-เดอ-แกมป์”** เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๑๕ เป็นต้นมา ให้ใช้สายยงยศเพิ่มขึ้นแสดงถึงการเป็น **“แอด-เดอ-แกมป์-หลวง”** ประจำการ ใช้สายยงยศ เฉพาะเวลากระทำหน้าที่เป็นเวรกับเวลาแต่งเครื่องแบบเต็มยศเท่านั้น

การเข้าเวรประจำการในพระบรมมหาราชวัง เข้าเวรวันละ ๒ นาย อยู่ตลอด ๒๔ ชั่วโมง และต้องตามเสด็จไปด้วยทุกสถานที่

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๓๔ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนนาม **"แอด-เดอ-แกมป์-หลวง"** เป็น **"ราชองครักษ์"** สืบต่อมาจนทุกวันนี้ ส่วนเงินที่พระราชทานพิเศษ หน้าที่และการแต่งกายคงเดิม เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จฯ ประพาสทวีปยุโรปเป็นครั้งแรก ระหว่างวันที่ ๗ เมษายน ถึง ๑๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๐ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ราชองครักษ์ ตามเสด็จไปด้วย ๒ นาย คือ

๑. นายพลโท เจ้าพระยาสุรวงศ์วัฒนศักดิ์ (โต บุนนาค) แต่ครั้งดำรงพระยศ นายพลตรี พระยาสีหราชเดโชชัย

๒. นายพันโท พระอินทรเดช (ไทย บุนนาค) แต่ครั้งดำรงยศ นายพันตรี

ตั้งแต่นั้นมาจึงถือเป็นธรรมเนียมที่จักต้องมี **"ราชองครักษ์"** ตามเสด็จต่างประเทศทุกครั้ง

เมื่อวันที่ ๑๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๔๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดระเบียบการสำหรับราชองครักษ์ให้เป็นหลักฐานมั่นคงโดยตรง โดยตรา **"พระราชบัญญัติราชองครักษ์"** ขึ้นเป็นครั้งแรกมีใจความสำคัญคือ

๑. ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้ง **"กรมราชองครักษ์"** ขึ้น เป็นกรมหนึ่งโดยเฉพาะ (ตามมาตรา ๖) แต่ยังขึ้นอยู่กับกรมยุทธนาธิการ ประกอบด้วย สมุหราชองครักษ์ และราชองครักษ์ประจำการทั้งหมด มีสมุหราชองครักษ์ เป็นผู้บังคับบัญชารับผิดชอบ

๒. ราชองครักษ์มี ๒ จำพวก คือ ราชองครักษ์ประจำการ และราชองครักษ์พิเศษ ได้แก่ บรรดานายทหารที่รับราชการ อยู่ในตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่ง ซึ่งทรงมีพระราชดำริเห็นสมควรจะได้รับพระราชทานเกียรติยศเป็นราชองครักษ์พิเศษ ซึ่งโดยปกติไม่ต้องรับราชการในหน้าที่ราชองครักษ์ เว้นแต่จะมีพระบรมราชโองการฯ ให้เข้าเฝ้าเป็นครั้งคราวแต่ต้องขึ้นการบังคับบัญชากับสมุหราชองครักษ์

ราชองครักษ์ประจำการ ได้แก่ นายทหารประจำการในกองรบที่มียศตั้งแต่ร้อยเอกขึ้นไปที่ได้รับการคัดเลือก

๓. หน้าที่ราชองครักษ์ ราชองครักษ์ประจำการ มีหน้าที่ประจำการรักษาพระองค์ โดยฟังการบังคับบัญชาจากสมุหราชองครักษ์ ไม่เกี่ยวข้องกับราชการในกรมกองเดิม ส่วนราชองครักษ์วิเศษไม่ต้องทำหน้าที่เป็นเวรรับราชการ แต่มีหน้าที่รับราชการในหน้าที่ราชองครักษ์เป็นครั้งคราว เมื่อมีพระบรมราชโองการฯ หรือสมุหราชองครักษ์ได้มีคำสั่ง

๔. วาระการเป็นราชองครักษ์ประจำการ คราวละไม่เกิน ๕ ปี สำหรับผู้มียศต่ำกว่าชั้นนายพล และจะมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ เป็นคราว ๆ ไป

๕. ราชองครักษ์ประจำการ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ไม่เกิน ๑๐ นาย จัดประจำสมเด็จพระยุพราช ๒ นาย ที่เหลือประจำพระองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมราชินี โดยจัดเป็น ๒ เวร เวรละ ๔ นาย ซึ่งต้องเข้าไปนอนรักษาการณ์ในพระบรมมหาราชวัง ๒ นาย อีก ๒ นาย เรียกว่า เวรสมทบ จะเข้าไปปฏิบัติหน้าที่เมื่อมีพระราชพิธีเป็นการพิเศษ หรือแยกขบวนเสด็จ เวรสมทบจะต้องมีหน้าที่ตามเสด็จสมเด็จพระบรมราชินี

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

การทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นการดำเนินต่อเนื่องเช่นเดียวกับรัชสมัยสมเด็จพระบรมราชชนก โดยพระองค์ทรงโปรดเกล้าให้จัดกองทัพใหม่ เมื่อวันที่ ๑๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ โดย

๑. เปลี่ยนชื่อ**กรมยุทธนาธิการ**เป็นกระทรวงกลาโหม โปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง นายพลเอก พระเจ้าพี่ยาเธอ พระองค์เจ้าจิรประวัติวรเดช กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช ผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงกลาโหม

๒. ยกกรม**ทหารเรือ**ขึ้นเป็น**กระทรวงทหารเรือ** โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งนายพลเรือโท สมเด็จพระพี่ยาเธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์ กรมขุนนครสวรรค์วรพินิต ผู้บัญชาการกรมทหารเรือ ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงทหารเรือ

๓. โปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้ง **สภาป้องกันพระราชอาณาจักร**

มีหน้าที่ประสานงานกันระหว่างกระทรวงกลาโหมและกระทรวงทหารเรือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นองค์ประธาน เสนาบดีกระทรวงกลาโหม เสนาบดีกระทรวงทหารเรือ จอมพลทหารบก จอมพลทหารเรือ ทั้งที่ประจำการและมิได้ประจำการเป็นสมาชิกและมีเสนาธิการทหารบกเป็นเลขานุการประจำสภา

ทรงจัดหน่วยกำลังทหารแบบใหม่

กำลังรบทางบก

ในปี พ.ศ. ๒๔๕๔ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดรวมกองพลเป็นกองทัพและ ๑ กองพลอิสระ ดังนี้

กองพลที่ ๑ ตัวกรมบัญชาการที่กรุงเทพฯ ประกอบด้วย
กองพลที่ ๑ (รักษาพระองค์) มณฑลกรุงเทพฯ
กองพลที่ ๒ มณฑลกรุงเทพฯ

(๑) คำสั่งทหารบกที่ ๓๗/๓๔๑๗ ลงวันที่ ๑๓ มกราคม ร.ศ. ๑๒๙ (๑๓ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๓) เรื่อง จัดกองพลเป็นกองทัพและย้ายนายทหารรับราชการ

(๒) เดิมตั้งกรมบัญชาการอยู่ที่มณฑลนครไชยศรี ต่อมาได้ย้ายกรมบัญชาการมาที่มณฑลกรุงเทพฯ ตามคำสั่งทหารบกที่ ๖๗/๗๑๐๘ ลงวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๒๙ (๒๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๕๔) เรื่องให้กรมบัญชาการกองพลที่ ๒ มาอยู่กรุงเทพฯ

หน่วยสรรพาวุธและคลังแสงขึ้นตรงต่อกระทรวงกลาโหม

ในปี พ.ศ. ๒๔๕๕ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้กรมแสงสรรพาวุธขึ้นการบังคับบัญชาโดยตรงต่อกระทรวงกลาโหมและโปรดเกล้าฯ ให้**กรมแสง**และ**กรมคลังแสง** ขึ้นตรงต่อกรมแสงสรรพาวุธ และโปรดเกล้าฯ ให้**กองดัดสันดาน** สังกัดกองทัพที่ ๑ ครั้งแรกทำหน้าที่ฝึกหัดสั่งสอนนักโทษทหาร และรับนักโทษทหารจากกองทัพที่ ๒ กองทัพที่ ๓ และกองพลที่ ๔ มาฝึกหัดสั่งสอน

ธงมหาไพชยนต์ธวัช

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชทานธงมหาไพชยนต์ธวัชเป็นธงประจำกองทัพบกอีกธงหนึ่ง พระราชทานเมื่อวันที่ ๘ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๖

ต้นปี พ.ศ. ๒๔๕๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้กองพลที่ ๔ ซึ่งเดิมขึ้นตรงต่อกระทรวงกลาโหมมาขึ้นการบังคับบัญชาต่อกองทัพที่ ๑ ต่อมาปลายปีเดียวกันกองพลที่ ๔ เป็นกองพลอิสระ ขึ้นการบังคับบัญชาโดยตรงต่อกระทรวงกลาโหมอีกครั้ง

ธงมหาไพชยนต์ธวัช

การแบ่งเหล่าทหาร

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้บัญญัติการแบ่งทหารเป็นเหล่าชนิดและจำพวก เพื่อให้เกิดความชัดเจนกว่าเดิม

การเรียกนามกองทัพและกองพล

ครั้นปี พ.ศ. ๒๔๖๐ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนการเรียกนามกองทัพ ในรัชสมัยพระองค์ ทรงให้ความสำคัญแก่ประชาชนว่าเป็นกำลังสำคัญของชาติ ที่ชายไทยทุกคนควรจะได้สำนึกในหน้าที่รับใช้ชาติและการมีบทบาทสำคัญของการทหาร ดังนั้น พระองค์ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติลักษณะการเกณฑ์ทหารพุทธศักราช ๒๔๖๐ กับพระราชบัญญัติเกณฑ์พลเรือนอุดหนุนราชการทหารพุทธศักราช ๒๔๖๔ กองพล และกรมกองทหารบกใหม่ ดังนี้

๑. แม่ทัพกองทัพน้อยทหารบกที่ ๑ เป็นผู้บัญชาการมณฑลทหารบกกรุงเทพฯ
๒. ผู้บัญชาการกองพลทหารบกที่ ๒ เป็นผู้บัญชาการมณฑลทหารบกนครไชยศรี
๓. ผู้บัญชาการกองพลทหารบกที่ ๓ เป็นผู้บัญชาการมณฑลทหารบกกรุงเก่า
๔. ผู้บัญชาการกองพลทหารบกที่ ๔ เป็นผู้บัญชาการมณฑลทหารบกราชบุรี
๕. ผู้บัญชาการกองพลทหารบกที่ ๕ เป็นผู้บัญชาการมณฑลทหารบกนครราชสีมา
๖. ผู้บัญชาการกองพลทหารบกที่ ๖ เป็นผู้บัญชาการมณฑลทหารบกนครสวรรค์
๗. แม่ทัพกองทัพน้อยทหารบกที่ ๗ เป็นผู้บัญชาการมณฑลทหารบกพิษณุโลก
๘. ผู้บัญชาการกองพลทหารบกที่ ๘ เป็นผู้บัญชาการมณฑลทหารบกพายัพ
๙. ผู้บัญชาการกองพลทหารบกที่ ๙ เป็นผู้บัญชาการมณฑลทหารบกปราจีนบุรี
๑๐. ผู้บัญชาการกองพลทหารบกที่ ๑๐ เป็นผู้บัญชาการมณฑลทหารบกฝ่ายตะวันออก

การปฏิรูปกองทัพเรือ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัส ที่จะทรงเร่งการปรับปรุงกิจการทหารเรือให้เจริญทัดเทียมแบบตะวันตกโดยเฉพาะ **อังกฤษ** พระราชกรณียกิจที่ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณแก่กองทัพ อาทิ

โครงการสร้างกำลังทางเรือ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีการขยายกองทัพเรือและสร้างกำลังทางเรือ โดยมีคณะกรรมการจัดทำโครงการสร้างกำลังทหารเรือจัดทำโครงการขึ้นกราบบังคมทูลฯ ถวายพระองค์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓ (ร.ศ. ๑๒๙) จึงกำหนดการสร้างกองทัพเรือไว้ ๑๕ ปี แบ่งออกเป็น ๕ ขั้น โครงการนี้กองทัพเรือได้ใช้เป็นแนวทางในการจัดหาและจัดสร้างเรือรบขึ้นใช้เพื่อกองทัพเรือจะได้มี **กำลังทางเรือเพียงพอที่จะป้องกันราชอาณาจักร** และสามารถปฏิบัติภารกิจในกรณีที่ประเทศไทย**ทำหน้าที่รักษาความเป็นกลาง ในกรณีที่ประเทศอื่นทำสงครามกัน** และ**กรณีที่ประเทศไทยทำหน้าที่ช่วยป้องกันตัวในกรณีที่ประเทศต้องทำสงคราม**

คณะกรรมการโครงการสร้างกำลังทางเรือ ประกอบด้วย นายพลเรือเอก พระเจ้าพี่ยาเธอ พระองค์เจ้าอาภากรเกียรติวงศ์ กรมหลวงชุมพรเขตรอุดมศักดิ์ นายพลเรือเอก พระเจ้าพี่ยาเธอ พระองค์เจ้าวุฒิไชยเฉลิมลาภ กรมหลวงสิงหวิกรมเกรียงไกร และนายพลเรือโท พระยามหาโยธา (ฉ่าง แสง-ชูโต)

กำลังรบทางเรือ

เพื่อให้เป็นไปตามโครงสร้างกำลังทางเรือ ที่ได้ทำไว้เมื่อปลายปี พ.ศ. ๒๔๕๓ ซึ่งกำหนดเวลาสร้างกองทัพเรือไว้ ๑๕ ปี กระทรวงทหารเรือได้สั่งต่อเรือรบที่อู่กาวา ซากิ เมืองโกเบ ประเทศญี่ปุ่น เรือที่ต่อในครั้งนี้มี เรือหลวงคำรณสิทธิ์ เรือหลวงตอร์ปิโด[๑] ถึงแม้ว่าทางราชการจะได้พยายามเสริมสร้างกำลังรบทางเรือให้เข้มแข็งแล้วก็ตาม แต่ก็ยังไม่เพียงพอ มีข้าราชการและประชาชนที่รู้สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ ของรัชกาลที่ ๖ ได้เรี่ยไรกันออกทุนทรัพย์ซื้อเรือรบเพื่อน้อมเกล้าฯ ถวาย ๑ ลำ และนำความขึ้นกราบบังคมทูลเพื่อทรงทราบและได้ขอพระราชทานนามเรือ ได้โปรดเกล้าฯ พระราชทานนามเรือที่จัดซื้อนี้ว่า**เรือหลวงพระร่วง** ทรงแต่งตั้งให้ พลเรือเอก พระเจ้าพี่ยาเธอ พระองค์เจ้าอาภากรเกียรติวงศ์ กรมหลวงชุมพรเขตรอุดมศักดิ์ เป็นข้าหลวงพิเศษออกไปจัดซื้อเรือ ณ ประเทศอังกฤษ เมื่อจัดซื้อเรือได้แล้วนายพลเรือเอก พระเจ้าพี่ยาเธอ พระองค์เจ้าอาภากรเกียรติวงศ์ กรมหลวงชุมพรเขตรอุดมศักดิ์ ทรงเป็นผู้บังคับการเรือ นำเรือลำนี้จากประเทศอังกฤษเดินทางกลับมายังประเทศไทย โดยปรากฏพระเกียรติเป็นครั้งแรกที่นายทหารเรือไทยสามารถเดินทางทะเลไกลได้ และเป็นเกียรติของราชนาวีไทย[๒]

พ.ศ. ๒๔๖๖ กระทรวงเรือได้สั่งต่อเรือปืนแม่น้ำจากประเทศอังกฤษเป็นลำแรก เรือลำนี้ สร้างแล้วเสร็จเดินทางมาถึงประเทศไทยเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘[๒] และได้รับพระราชทานนามว่า **เรือหลวงรัตนโกสินทร์**

การเปลี่ยนแปลงธงราชนาวี

ธงชาติไทยแต่เดิมเป็นธงพื้นแดงแถบตรงกลางมีรูปช้างเผือกได้ยกเลิกไป เปลี่ยนเป็นธงไตรรงค์ ส่วนธงราชนาวีนั้น ก็เปลี่ยนแปลงตามไปด้วยคือ มีลักษณะเหมือนธงไตรรงค์ แต่ตรงกลางมีวงกลมสีแดง ภายในวงกลมมีรูปช้างเผือกสีขาวทรงเครื่องผืนแท่นหันหน้าเข้าหาเสา[๓]

เรือหลวงพระร่วง

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ พ่อค้า ประชาชน ได้บริจาคทรัพย์ในการจัดหาเรือและ **เงินเรี่ยไรจากประชาชนเมื่อคราวทหารไทยไปร่วมรบในสงครามโลกครั้งที่ ๑ เหลืออยู่** โดยนายพลเรือเอก พระเจ้าพี่ยาเธอ พระองค์เจ้าอาภากรเกียรติวงศ์ กรมหลวงชุมพรเขตรอุดมศักดิ์เสด็จฯ ไปจัดซื้อเรือในภาคพื้นทวีปยุโรป และทรงซื้อเรือพิฆาตมีระวางขับน้ำ ๑,๐๔๖ ตัน เดิมเป็นเรือของอังกฤษชื่อ **เรเดียนท์** สร้างโดยบริษัท ธอรันครอฟท์ เมืองเซาธัมฟ์ตัน ประเทศอังกฤษ และพระองค์ทรงเป็นผู้บังคับการเรือนำ

---

[๑] กองประวัติศาสตร์ทหารเรือ. "ประวัติกรมหลวงชุมพร". อนุสรณ์มอบเรือหลวงชุมพร ณ หาดทรายรี จังหวัดชุมพร ๒๓ กันยายน พ.ศ. ๒๔๒๓ หน้า ๒๕.จ

[๒] ขึ้นระวางประจำการเมื่อวันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๘ ตรงกับรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗.

[๓] กองประวัติศาสตร์ทหารเรือ ประวัติธงราชนาวีไทย. หน้า ๓ - ๔.

เรือรบหลวงพระร่วงจากประเทศอังกฤษกลับมายังประเทศไทย นับเป็นเกียรติประวัติครั้งแรกที่ **คนไทยเดินเรือได้ไกล** เช่นนี้ และเรือหลวงพระร่วงเป็นเรือหลวงลำแรกในประวัติศาสตร์ของประเทศไทยที่ประชาชนได้สร้างถวายแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยขึ้นระวางประจำการเมื่อวันที่ ๑๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ ปลดประจำการเมื่อ ๑๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๒

เรือหลวงเสือคำรนสินธ์

เป็นเรือพิฆาตมีระวางขับน้ำ ๓๗๕ ตัน สร้างที่อู่กาวาซากิ เมืองโกเบ ประเทศญี่ปุ่น เป็นเรือชุดเดียวกับเรือหลวงเสือทยานชล นายนาวาตรี หลวงประดิยัตินาวายุทธ (ศรี กมลนาวิน) เป็นผู้บังคับการขึ้นระวางประจำการเมื่อวันที่ ๑๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๕ ปลดประจำการเมื่อ ๑๗ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๐

ทรงแบ่งเหล่าทหารเรือ

ทหารนาวิกโยธิน ด้วยในปี พ.ศ. ๒๔๖๒ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้มีการแบ่งเหล่าทหารขึ้น เป็นนามชื่อพรรคของทหารเรือที่ปรากฏขึ้น เพื่อให้ตรงกับข้อบังคับว่าด้วยการ **การจำแนกพรรค เหล่าพวก** และประเภทของทหารขึ้นคือ ทหารเรือพลรบแบ่งออกเป็น ๓ พรรค คือ พรรคนาวิน พรรคกะลิน และพรรคนาวิกะโยธิน ดังนั้น คำว่านาวิกะโยธินจึงถือกำเนิดขึ้นในกองทัพเรือเมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๒ เดิมทหารนาวิกโยธินไทยใช้ชื่อเรียกว่า **"ทหารมะรีน"** ซึ่งมีความหมายถึงเหล่าทหารเรือที่ปฏิบัติหน้าที่ในการรบอย่างทหารบก เกียรติประวัติ เคยร่วมไปกับกองทัพที่ไปปราบปรามพวกฮ่อทางภาคเหนือโดยมี จมื่นไวยวรนาถ (จอมพลและมหาอำมาตย์เอก เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสง-ชูโต)) เป็นแม่ทัพเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๗ โดยทางราชการได้ส่งทหารมะรีน นายร้อยตรี ๑ นาย พลทหาร ๒๔ นาย พร้อมปืนกลแกตลิง ๒ กระบอก

ทรงส่งทหารเรือไปศึกษาวิชาการใช้เรือดำน้ำ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ พระราชทานทรัพย์สินส่วนพระองค์ให้นายนาวาโท พระหาญสมุทร (บุญมี พันธุมนาวิน) ไปศึกษาการใช้เรือดำน้ำที่กองทัพเรืออังกฤษ ประเทศอังกฤษ

แผนกการบิน[๑]

ต้นกำเนิดของกองทัพอากาศ

แนวความคิดเกี่ยวกับการบินของชาวตะวันออกและชาวตะวันตก ปรากฏหลักฐานมานานแล้ว เช่น สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสแก่พระอานนท์ขณะทรงเห็นหงส์ฝูงหนึ่งบินไปในอากาศว่า

"อากาเส ยนฺติ อิทฺธิยา"

---

[๑] *พลอากาศเอก อมร แนวมาลี, ผู้บัญชาการทหารอากาศ. "หนังสือที่ กห. ๐๖๑๘/๕๐ เรื่อง บทความจอมพล ป. พิบูลสงคราม กับการพัฒนากองทัพอากาศ," ๑๓ มกราคม ๒๕๕๐.*

แปลว่า **"ผู้มีฤทธิ์ย่อมไปได้ในอากาศ"**

พุทธดำรัสเมื่อ ๒๕๐๐ กว่าปีมาแล้วนั้น เป็นความจริงขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๔๖ เมื่อชาวตะวันตกประดิษฐ์เครื่องบิน และทำการบินได้สำเร็จ

วันที่ ๑๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๖ พี่น้องสองคนแห่งตระกูลไรท์ (Wright) คือ วิลเบอร์ (Wilbur) และออร์วิล (Orville) ได้ทำการบินด้วยเครื่องบินของเขาเป็นผลสำเร็จที่เมืองคิตตีฮอค (Kitty Hawk) ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นของการบินโดยแท้จริง นับตั้งแต่นั้นมาการบินได้ขยายตัวอย่างรวดเร็วและกว้างขวางมาก นานาประเทศได้ให้ความสนใจเรื่องการบินอย่างจริงจัง

ประเทศไทยให้ความสนใจริเริ่มกิจการบินใน พ.ศ. ๒๔๕๔ ซึ่งอยู่ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดย พระบรมวงศานุวงศ์ผู้ใหญ่ทรงริเริ่มขึ้น ด้วยหวังที่จะใช้เครื่องบินเป็นอาวุธป้องกัน กิจการบินในประเทศไทยสมัยแรก ๆ จึงเป็นกิจการบินทางทหาร ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของกิจการบินพลเรือน เช่น การไปรษณีย์ทางอากาศ การลำเลียงผู้เจ็บป่วยทางอากาศ การบินพาณิชย์ และการเกษตรกรรม

ในปี พ.ศ. ๒๔๕๔ หลังจากที่ Van Den Born นักบินชาวเบลเยียมได้นำเครื่องบินแบบ Orville Wright มาแสดงการบินเป็นครั้งแรกที่สนามม้าสระปทุม (ราชกรีฑาสโมสรในปัจจุบัน) **จอมพล พระเจ้าพี่ยาเธอ พระองค์เจ้าจิรประวัติวรเดช กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช เสนาบดีกระทรวงกลาโหม และจอมพล สมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานารถ เสนาธิการทหารบก** ทรงเห็นความสำคัญและความจำเป็นที่ประเทศไทยจะต้องจัดหาเครื่องบินไว้ป้องกันประเทศ จึงทรงดำริจะจัดตั้งกิจการบินขึ้น และคัดเลือกนายทหารบก ๓ คน ส่งไปศึกษาวิชาการบิน ณ ประเทศฝรั่งเศส คือ

๑. นายพันตรี หลวงศักดิ์ศัลยาวุธ (สุณี สุวรรณประทีป) ต่อมา คือ พลอากาศโท พระยาเฉลิมอากาศ

๒. นายร้อยเอก หลวงอาวุธลิขิกร (หลง สินศุข) ต่อมาคือ นาวาอากาศเอก พระยาเวหาสยามศิลปสิทธิ์

๓. นายร้อยโท ทิพย์ เกตุทัต ต่อมาคือ นาวาอากาศเอก พระยาทะยานพิฆาฏ

นายทหารทั้ง ๓ คน จบการศึกษา และเดินทางกลับประเทศไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖ และกระทรวงกลาโหมได้สั่งซื้อเครื่องบินจากฝรั่งเศสมาด้วย จำนวน ๘ เครื่อง (เบรเกต์ ๔ เครื่อง นิเออปอรุต์ ๔ เครื่อง) ในระยะแรกใช้สนามราชกรีฑาสโมสรเป็นสนามบินต่อมาได้เลือกที่ตั้งใหม่ย้ายมาที่ตำบลดอนเมือง กิจการบินของไทย จึงมั่นคงเป็นหลักฐานที่ดอนเมืองตั้งแต่นั้นมา

การก่อตั้งกองทัพอากาศ

พ.ศ. ๒๔๕๖ เริ่มจาก **แผนกการบิน** อยู่ในบังคับบัญชาของจเรทหารช่าง

วันที่ ๒๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๗ *(วันกองทัพอากาศ)* ยกฐานะแผนการบินขึ้นเป็น **กองบินทหารบก** นายพันโท พระยาเฉลิมอากาศ เป็นผู้บังคับกองบินทหารบก กิจการของกองบินทหารบกพัฒนาอย่างรวดเร็ว โดยการสั่งซื้อเครื่องบินจากต่างประเทศ และสามารถผลิตเครื่องบินขึ้นใช้ราชการโดยใช้ไม้ที่มีในประเทศไทย

การยกฐานะกองบินทหารบกเป็นกรมอากาศยานทหารบก

กระทรวงกลาโหม มีคำสั่งที่ ๒๑๘/๒๗๙๔๑ ลงวันที่ ๑๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๑ กรมอากาศยานทหารบก มี นายพันเอก พระยาเฉลิมอากาศ เป็นเจ้ากรมอากาศยาน ขึ้นตรงต่อเสนาธิการทหารบก ขยายส่วนราชการออกเป็นกองบินทหารบก กองโรงเรียนการบิน และโรงงานกรมอากาศยานทหารบก

วันที่ ๑๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๑ ยกฐานะเป็น **กรมอากาศยานทหารบก** โดยรวมกองบินทหารบก ซึ่งมีอยู่แล้วเข้าไว้ในกรมใหม่นี้ และได้มีการส่งไปรษณีย์ทาง อากาศเป็นครั้งแรก โดย จอมพล สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานารถ เสนาธิการทหารบก โปรดเกล้าฯ ให้นำเครื่องบินไปจังหวัดจันทบุรี เพื่อทดลองการคมนาคมทางอากาศ เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๒ จนต่อมาได้ขยายกิจการส่งไปรษณีย์ทางอากาศได้ทั่วประเทศ แล้วโอนกิจการดังกล่าวให้กระทรวงพาณิชย์และคมนาคมดำเนินการต่อไป ตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๔

วันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๔ เปลี่ยนชื่อเป็น **กรมอากาศยาน** มี นายพลตรี พระยาเฉลิม-อากาศ เป็นเจ้ากรมอากาศยาน แบ่งส่วนราชการใหม่ ประกอบด้วย กองโรงเรียนการบินเบื้องต้น กองบินใหญ่ที่ ๑ (ประจวบคีรีขันธ์) กองบินใหญ่ที่ ๒ (ดอนเมือง) กองบินใหญ่ที่ ๓ (นครราชสีมา) และกองโรงงานกรมอากาศยาน กิจการของกรมอากาศยานพัฒนาก้าวหน้าขึ้นสามารถส่งเครื่องบินแบบเบรเกต์ไปเยือนอินโดจีนของฝรั่งเศส (ฮานอย) สั่งซื้อเครื่องบินอีกจำนวนหนึ่งและพัฒนาการสร้างเครื่องบินอย่างต่อเนื่อง ใน พ.ศ. ๒๔๗๐ ออกแบบสร้างเครื่องบินทิ้งระเบิดแบบ ท.๒ “บริพัตร” ขึ้นใช้ราชการเป็นจำนวนมาก เครื่องบินแบบนี้นับเป็นเครื่องบินแบบแรกที่ออกแบบและสร้างโดยคนไทย ต่อมาได้มีการปรับปรุงการจัดหน่วยอีกหลายครั้ง

วันที่ ๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ นายพลโท พระยาเฉลิมอากาศ พ้นจากตำแหน่งเจ้ากรมอากาศยาน นายพันเอก พระยาเวหาสยามศิลปสิทธิ์ เป็นเจ้ากรมอากาศยาน

วันที่ ๑๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๖ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบวรเดช ทรงนำกำลังทหารบกเข้ายึดกรมอากาศยาน เพื่อจะทำการปฏิวัติแต่ไม่สำเร็จ ทำให้นายทหารชั้นผู้ใหญ่และนายทหารที่เป็นกำลังสำคัญของกรมอากาศยาน ถูกจับ ถูกปลด พ้นหน้าที่ รวมทั้งนายพันเอก พระยาเวหาสยามศิลปสิทธิ์ ต้องพ้นตำแหน่งไป นายพันเอก พระเวชยันต์รังสฤษฎ์ (นายทหารช่าง) ได้เป็นเจ้ากรมอากาศยาน

กองเสือป่า

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนา **"กองเสือป่า"** ขึ้นเมื่อวันที่ ๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๔ วัตถุประสงค์เพื่อจัดการฝึกอบรมข้าราชการและประชาชนให้ปฏิบัติหน้าที่แบบทหาร เป็นการกระตุ้นเตือนให้ข้าราชการ และประชาชนมีจิตใจรักทหาร รักชาติรู้จักหน้าที่ในการป้องกันรักษาประเทศชาติ รู้จักประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ควร กองเสือป่า ประกอบด้วย **"กองเสือป่าหลวง"** และ **"กองเสือป่ารักษาดินแดน"** (ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๘๐ เป็น **กรมยุวชนทหารบก** ทำหน้าที่ฝึกวิชาทหารแก่ยุวชนของชาติเพียงหน้าที่เดียว จนกระทั่งวันที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๙๑ จึงให้นามส่วนราชการขึ้นว่า **กรมการรักษาดินแดน** ปัจจุบันยกฐานะเป็น **หน่วยบัญชาการกำลังสำรอง**)

หน่วยบัญชาการกำลังสำรอง

สงครามโลกครั้งที่ ๑

สงครามโลกครั้งที่ ๑ ได้อุบัติขึ้นในวันที่ ๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๕๗ ประเทศสยาม ภายใต้การปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยมีพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ทรงเป็นประมุขพระองค์ทรงสังเกตสดับฟังข่าวสารการรบทั้งสองฝ่ายอยู่ตลอดเวลาและทรงประกาศตนเป็นกลาง ต่อมาด้วยพระปรีชาญาณและเหตุผลแวดล้อมต่าง ๆ อย่างสุขุมคัมภีรภาพพระองค์ทรงตัดสินพระทัยประกาศสงครามกับประเทศเยอรมนนี เมื่อวันที่ ๒๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๐ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จออกทรงแต่งพระองค์ชุด **"พระพิชัยยุทธ์"** และทรงประกอบพระราชพิธีโบราณราชประเพณีเกี่ยวกับการสงคราม หนังสือพิมพ์ทั้งภายในและภายนอกประเทศได้กล่าวสดุดีพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงตัดสินพระทัยด้วยพระปรีชาญาณและสุขุมคัมภีรภาพ ในพระราชฐานะ **จอมทัพไทย** ประเทศสยามได้เตรียมจัดส่งทหารเข้าไปร่วมรบกับสัมพันธมิตรทำศึกในทวีปยุโรปตะวันตก ไปร่วมรบในสงครามโลกครั้งที่ ๑

พระราชพิธีขัตติยราชประเพณี

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว **ทรงกระทำพิธีตัดไม้ข่มนาม** ตามขัตติยราชประเพณี ในการประกาศสงครามกับเยอรมนี ออสเตรีย ฮังการี เมื่อวันที่ ๒ ธันวาคม พ.ศ.๒๔๖๑ (พิธีการตัดไม้ข่มนามเป็นพระราชประเพณีโบราณกาล พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงใช้พระแสงดาบตัดหัวมันแทนประเทศเยอรมนี)

◀ *พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จออกพระราชพิธีปฐมกรรม ณ พระแท่นพิธี*

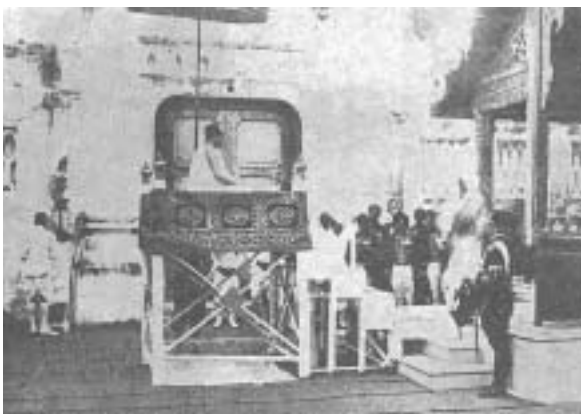

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นประทับบนเกยณะ-ชาลา พระที่นั่งจันทรทิพโยภาส ในการพิธีปฐมกรรม เมื่อวันที่ ๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๑

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ ออกพระราชพิธีปฐมกรรม ณ พระแท่นพิธีริม พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตั้งสัตยาธิษฐานต่อพระบรมรูปอดีตพระมหากษัตริยาธิราช ความว่า

"ข้าพระองค์ ขออาศัยพระบารมีในพระนามสมเด็จ-พระเจ้าอยู่หัวทุกรัชกาล และพระราชกุศลจริยานุวัติ ซึ่งได้ทรงบำเพ็ญแล้วต่อกันมาเป็นลำดับ จนถึงรัชกาลของข้าพระองค์ จงบันดาลให้ชัยชำนะมีแก่ประเทศทั้งปวง ซึ่งร่วมกันเป็นสัมพันธมิตรหมู่ใหญ่นั้น โดยฉับพลัน ให้สันติภาพ คือ ความสงบได้กลับคืนมีในโลกนี้ พร้อมด้วยความมั่งคั่งสมบูรณ์ ในประเทศเหล่านั้นและกรุงสยาม"

◀ *พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเครื่องมหาพิชัยยุทธ์ในวันประกาศสงครามท้องสนามหลวง*

กระทรวงกลาโหมได้ประกาศรับสมัครทหารอาสาสมัครจากพลเมืองที่มิได้เป็นทหารและประกาศเรียกพลอาสาสำหรับทหารบกประจำการอีกด้วย ปรากฏว่ามีผู้มาสมัครเกินจำนวนที่ต้องการ เสนาบดีกระทรวงกลาโหม ได้ตั้งคณะกรรมการคัดเลือกทหารอาสาสมัครได้จำนวน ๑,๔๒๔ คน และทำการฝึกหัดอาวุธ อบรมระเบียบวินัยก่อนไปร่วมรบ วันที่ ๑๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๑

ด้านหน้า *ด้านหลัง*

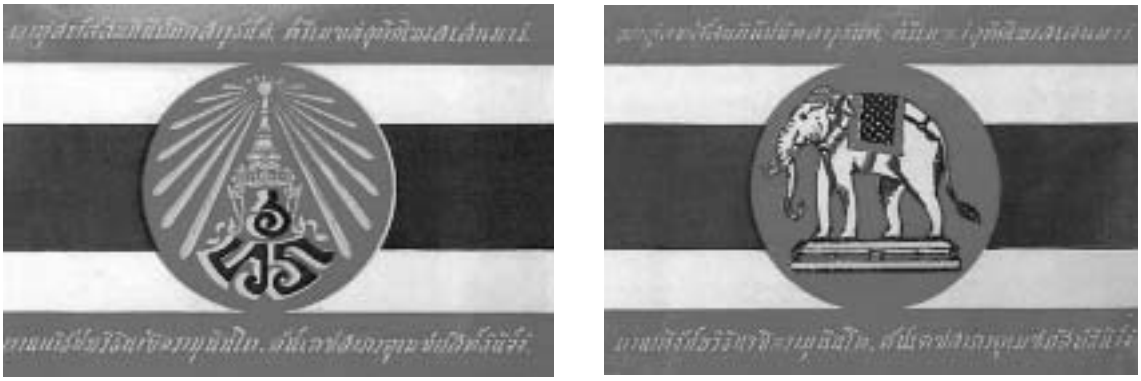

ธงชัยเฉลิมพลประจำกองทหารอาสาสงครามโลกครั้งที่ ๑ ในรัชกาลที่ ๖

กองทหารอาสาสมัครได้เดินออกจากประเทศไทย โดยเดินทางออกจากศาลาว่าการกลาโหมไปขึ้นเรือสมุทรเอ็มไพร์ที่ท่าราชวรดิฐ การส่งทหารอาสาไปร่วมรบครั้งนี้ ประกอบด้วย กองบิน ๑ กอง กองรถยนต์ ๑ กอง และกองพยาบาล ๑ กอง

การเดินทางของกองทหารอาสา

กองทหารอาสาในราชการสงครามโลกครั้งที่ ๑ นำโดย พลตรี พระยาพิไชยชาญฤทธิ (พลโท พระยาเทพหัสดิน (ผาด เทพหัสดิน ณ อยุธยา)) พระยาเทพหัสดินเป็นหัวหน้าคณะประกอบด้วย กองบินทหารบก และกองทหารบกรถยนต์ มี นายพันเอก พระยาเฉลิมอากาศ เป็นผู้บังคับการกองทหารอาสา และนายพันตรี หลวงทยานพิฆาฏ เป็นผู้บังคับการกองบิน กองบินทหารบกมีกำลังพลประมาณ ๔๐๐ เศษ ซึ่งรวมทั้งนักบินช่าง และเจ้าหน้าที่พยาบาล ออกเดินทางจากดอนเมืองและลงเรือที่ท่าราชวรดิฐ เมื่อวันที่ ๑๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๑ ทหารอาสาที่ไปราชการสงครามคราวนี้ มีผู้สำเร็จได้เป็นนักบิน จำนวน ๙๕ คน เป็นช่างเครื่อง ๒๒๕ คน หลังจากกลับถึงประเทศไทยแล้ว ทั้งนักบินและช่างอากาศได้รับราชการเป็นกำลังสำคัญของกิจการบินของกองบินทหารบก และกองทัพอากาศในเวลาต่อมา

เมื่อกองทหารอาสาเดินทางไปราชการสงครามแล้ว รัชกาลที่ ๖ ได้ทรงมีพระราชหัตถเลขาที่ ๖/๑๕๔ ลงวันที่ ๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๑ ถึง จอมพล เจ้าพระยาบดินทรเดชานุชิต เสนาบดีกระทรวงกลาโหม ให้จัดส่งธงชัยเฉลิมพลไปพระราชทานแก่กองบินทหารบก และกองทหารบกรถยนต์ พร้อมทั้งพระราชทานพระบรมราโชวาทด้วย ปฏิบัติหน้าที่ตามภารกิจ ที่ได้รับมอบหมายโดยกองพยาบาลช่วยรักษาพยาบาลราษฎรชาวฝรั่งเศสที่ประสบภัยสงคราม **กองรถยนต์**ได้รับมอบหมายด้านส่งกำลังบำรุงกองทัพ

สนามรบแนวหน้า จากการปฏิบัติภารกิจ**ด้วยความอดทนและเป็นระเบียบทำให้ทหารไทยได้รับคำชมเชยจากผู้บังคับบัญชาระดับสูงของฝรั่งเศส**

การเสร็จสิ้นภารกิจและการเชิญธงชัยเฉลิมพล

วันที่ ๒๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๓ เป็นวันที่เยอรมนียินยอมลงนามในสัญญาสันติภาพที่พระราชวังแวร์ซายน์ เป็นวันสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ ๑ กองทหารอาสาของประเทศสยาม ได้เข้าร่วมเดินสวนสนามนำธงชัยเฉลิมพลฯ เข้าร่วมพิธีสวนสนามฉลองชัยชนะในกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส เมื่อวันที่ ๑๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๒ เข้าร่วมพิธีสวนสนามฉลองชัยชนะในกรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ เมื่อวันที่ ๑๙ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๒ และเข้าร่วมพิธีสวนสนามฉลองชัยชนะในกรุงบรัสเซลส์ ประเทศเบลเยียม เมื่อวันที่ ๒๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๒

จากพระปรีชาญาณและสายพระเนตรที่ทรงไว้ซึ่งวิสัยทัศน์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงประกาศสงครามกับประเทศเยอรมนี ออสเตรีย และฮังการี เกิดผลดีต่อประเทศสยามดังนี้

๑. ชาวโลกโดยเฉพาะชาติสัมพันธมิตรในยุโรปรู้จักประเทศสยามมากยิ่งขึ้น

๒. ประเทศคู่สัญญาต่าง ๆ โดยเฉพาะในยุโรป ๑๓ ประเทศยอมแก้ไขสัญญา โดยเฉพาะการเลิกอำนาจศาลกงสุล

๓. เป็นการฝึกทหารไทยให้มีประสบการณ์ในสนามรบสมัยใหม่ และได้มีการปฏิรูปกองบินทหารบกเป็นกองทัพอากาศต่อมา

๔. ประชาชนชาวสยามเห็นความสำคัญของทหารโดยได้บริจาคเรี่ยไรได้ถึง ๓,๕๔๕,๒๗๒.๒๘ บาท ซื้อเรือรบพระร่วงสำหรับใช้ในราชการและได้รับเงินบริจาคช่วยเหลือการส่งทหารไปรบในสงคราม ๒๖๘,๓๗๙ บาท

ธงชัยเฉลิมพล และกองทหารอาสาสงครามโลกครั้งที่ ๑ กำลังเดินสวนสนามผ่านประตูชัย ณ นครปารีส เมื่อวันที่ ๑๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๒

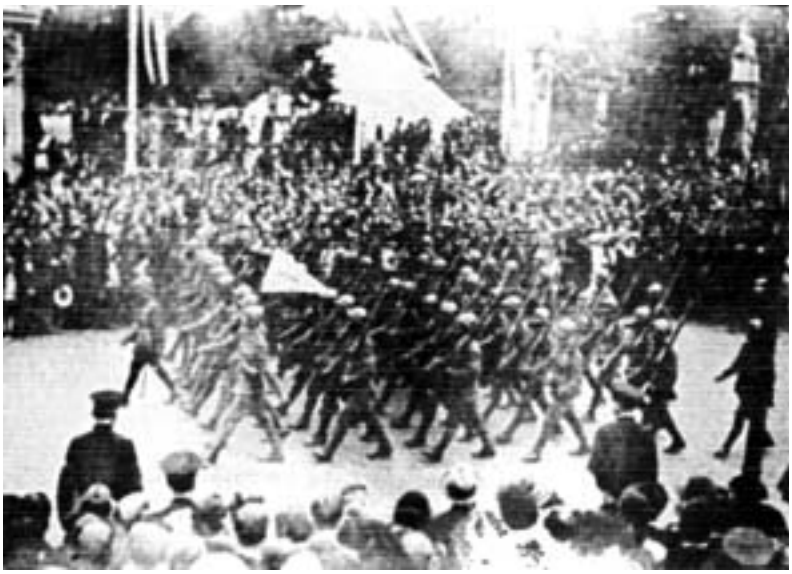

กองทหารอาสาสงครามโลกครั้งที่ ๑ สวนสนามฉลองชัยชนะ
ผ่านพระราชวังบัคกิ้งแฮม กรุงลอนดอน เมื่อวันที่ ๑๙ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๒

กองทหารอาสาสงครามโลกครั้งที่ ๑ สวนสนามฉลองชัยชนะ
ณ กรุงบรัสเซลส์ เมื่อวันที่ ๒๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๒

ผลการเข้าร่วมรบในสงครามโลกครั้งที่ ๑ กับฝ่ายสัมพันธมิตร

จากการที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว **องค์จอมทัพไทย** ได้ทรงประกาศสงครามกับประเทศเยอรมนี ออสเตรีย และฮังการี เข้าร่วมรบกับฝ่ายสัมพันธมิตรฝ่ายเยอรมนี ประเทศไทยได้รับการยกย่องจากฝ่ายสัมพันธมิตรในฐานะเป็นมิตรประกาศร่วมทำสงครามกับฝ่ายเยอรมนี ส่งผลให้ประเทศไทยได้รับความเห็นใจจากนานาประเทศ โดยเฉพาะประเทศที่เป็นคู่สัญญาในอดีตที่ไม่เป็นธรรม **แก้ไขสัญญา**

พลฯ ยอด สังข์รุ่งเรือง
เป็นหนึ่งในทหารอาสาจำนวน ๑,๒๘๔ นาย ที่ผ่านการฝึกอบรม และทดสอบ ยศครั้งสุดท้าย ร้อยตรี
เป็นชาวพิษณุโลก ปัจจุบันยังมีชีวิตอยู่ อายุ ๑๐๔ ปี

ให้เป็นธรรม แก่ประเทศไทย สหรัฐอเมริกาเป็นประเทศแรกที่ตกลงแก้สัญญากับประเทศไทย เมื่อวันที่ ๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๔ และตามด้วยประเทศฝรั่งเศส อังกฤษ สเปน ฮอลันดา สวีเดน ญี่ปุ่น เดนมาร์ก โปรตุเกส ซึ่งเป็นคุณประโยชน์ต่อประเทศมหาศาล

จากพระปรีชาญาณของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงประกาศสงครามกับฝ่ายเยอรมนี เมื่อ ๘๕ ปี ที่ผ่านมา บัดนี้รัฐบาลสาธารณรัฐฝรั่งเศสได้มอบเครื่องอิสริยาภรณ์เลอ ลีเจียน เดอ ฮอร์นเนอร์ (Le Ligion D Honneup) แก่ร้อยตรี ยอด สังข์รุ่งเรือง อดีตทหารอาสาสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๑ เมื่อวันที่ ๘ มกราคม พ.ศ. ๒๕๔๒ ซึ่งปัจจุบันมีอายุ ๑๐๔ ปี

การยกฐานะกรมทหารเรือ

ในปี พ.ศ. ๒๔๕๓ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนฐานะกรมทหารเรือเป็น **กระทรวงทหารเรือ** เมื่อวันที่ ๑๑ มีนาคม และแต่งตั้งให้ผู้บัญชาการทหารเรือเป็นเสนาบดีกระทรวงทหารเรือ

การจัดตั้งฐานทัพเรือ

วันที่ ๑๖ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๕ กองทัพเรือได้สร้างฐานทัพเรือที่ สัตหีบ ตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ตามคำกราบบังคมทูลของ พลเรือเอก พระเจ้าพี่ยาเธอกรมหลวงชุมพรเขตรอุดมศักดิ์ เสนาบดีกระทรวงทหารเรือ

พลเรือเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมหลวงชุมพรเขตรอุดมศักดิ์

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นนักการทหารและทรงเป็นทหารอาชีพ เนื่องจากทรงสำเร็จการศึกษาวิชาทหารปืนใหญ่มาจากโรงเรียนนายร้อย (Royal Military Academy) ประเทศอังกฤษ ได้รับสัญญาบัตรเป็นนายร้อยตรีกิตติมศักดิ์แห่งกองทัพอังกฤษ และทรงสำเร็จการศึกษาวิชาการทหารชั้นสูงจากโรงเรียนเสนาธิการทหาร ณ ประเทศฝรั่งเศส และทรงรับราชการทหารก่อนขึ้นครองราชสมบัติ และเมื่อทรงเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ ทรงเห็นความสำคัญของกิจการทหารทั้งสามเหล่าทัพ

ทรงปรับปรุงสภาป้องกัน พระราชอาณาจักรและทรงรับราชการทหารก่อนขึ้นครองราชสมบัติ ทรงโปรดเกล้าให้กระทรวงกลาโหมดำเนินการทหาร

ในรัชสมัยของพระองค์เป็นสมัยที่ประเทศไทยประสบปัญหาด้านเศรษฐกิจตกต่ำทำให้การใช้งบประมาณแผ่นดินมีจำกัด ดังนั้น พระองค์จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีการปรับปรุงกิจการทหารเพื่อประหยัดงบประมาณแผ่นดินดังนี้

กระทรวงกลาโหม

เป็นกระทรวงการทหารที่รวมการบังคับบัญชา ได้มีการเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงเพื่อความเหมาะสมต่อเหตุการณ์และความจำเป็น ดังนี้

กระทรวงกลาโหม

พ.ศ. ๒๔๗๔ กระทรวงกลาโหม รับโอนงานของกระทรวงทหารเรือมาขึ้นอยู่ในกระทรวงกลาโหม มีเสนาบดีเป็นผู้บังคับบัญชากรมทหารบก และกรมทหารเรือ

พ.ศ. ๒๔๗๕ กระทรวงกลาโหมแบ่งกิจการออกเป็น ๓ ส่วน ดังนี้

๑. กองบังคับการกระทรวงกลาโหม

๒. กองทัพบก

๓. กองทัพเรือ

กำหนดรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม เทียบตำแหน่งคำว่า “เสนาบดี”

พ.ศ. ๒๔๗๖ กระทรวงกลาโหมมีส่วนกำลังรบ ๒ เหล่าทัพ คือ กองทัพบก กองทัพเรือ

พ.ศ. ๒๔๗๘ กระทรวงกลาโหมมีส่วนกำลังรบที่สำคัญ คือ กองทัพบก กองทัพเรือ กองทัพอากาศ

พ.ศ. ๒๔๘๐ กระทรวงกลาโหมมีส่วนกำลังรบ ๓ เหล่าทัพ คือ กองทัพบก กองทัพเรือ กองทัพอากาศ ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๘๑ ได้ตั้ง **กรมเสนาธิการทหาร** และใน พ.ศ. ๒๔๙๑ เปลี่ยนชื่อเป็น **กรมเสนาธิการกลาโหม** เพื่อประสานงานเหล่าทัพ เตรียมและวางแผนการสงคราม

กองทัพบก

พ.ศ. ๒๔๗๕ กองทัพบกขึ้นตรงต่อกระทรวงกลาโหม มีผู้บัญชาการทหารบกเป็นผู้บังคับบัญชา มีผู้บังคับทหาร เหล่า ชนิด และเจ้ากรมต่าง ๆ ขึ้นตรงต่อผู้บัญชาการทหารบก แบ่งออกเป็น

๑. หน่วยทางฝ่ายรบ

๒. หน่วยทางฝ่ายธุรการ

กรมทางฝ่ายรบและฝ่ายธุรการ ยังแบ่งออกเป็นหลายแผนกหรือหลายกอง

กองทัพเรือ

พ.ศ. ๒๔๗๔ กระทรวงทหารเรือ โอนไปรวมกับกระทรวงกลาโหม ให้กรมทหารเรือขึ้นต่อกระทรวงกลาโหม เนื่องจากกระทรวงกลาโหมมีหน้าที่เตรียมการป้องกันพระราชอาณาจักร โดยโปรดเกล้าฯ ให้นายพลเรือเอก พระเจ้าพี่ยาเธอ พระองค์เจ้าวุฒิไชยเฉลิมลาภ กรมขุนสิงหวิกรมเกรียงไกร เป็นเสนาบดีกระทรวงกลาโหม และนายพลโท พระองค์เจ้าอลงกฎ เป็นรองเสนาบดีกระทรวงกลาโหม และจัดตั้ง **กรมเสนาธิการทหารเรือ**

พ.ศ. ๒๔๗๕ กรมทหารเรือ มีผู้บัญชาการกรมทหารเรือเป็นผู้บังคับบัญชา มีหน่วยขึ้นตรง คือ

๑. กองทัพเรือ

๒. กรมเสนาธิการทหารเรือ

๓. สถานีทหารเรือกรุงเทพฯ

กองทัพอากาศ

พ.ศ. ๒๔๖๙ กรมอากาศยาน เดิมขึ้นตรงกรมเสนาธิการทหารบก ต่อมาเปลี่ยนเป็นให้ขึ้นตรงต่อกระทรวงกลาโหม

พ.ศ. ๒๔๗๕ กรมอากาศยานซึ่งเดิมขึ้นตรงต่อกระทรวงกลาโหม เปลี่ยนเป็นหน่วยทางฝ่ายรบ[๒] ขึ้นตรงต่อกองทัพบก

พ.ศ. ๒๔๗๘ กรมอากาศยานเปลี่ยนเป็น **กรมทหารอากาศ** มีเจ้ากรมทหารอากาศเป็นผู้บังคับบัญชา ขึ้นตรงต่อกระทรวงกลาโหม

พ.ศ. ๒๔๘๐ ยกฐานะกรมทหารอากาศเป็น **กองทัพอากาศ** มีผู้บัญชาการทหารอากาศเป็นผู้บังคับบัญชาขึ้นตรงต่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม มีการจัดตั้งกรมเสนาธิการทหารอากาศและส่วนราชการต่าง ๆ

พ.ศ. ๒๔๙๘ แปรสภาพกรมเสนาธิการทหารอากาศ ตั้งเป็นกรมฝ่ายอำนวยการตามสายงาน รวมทั้งจัดตั้งส่วนราชการต่าง ๆ

การจัดกรมอากาศยาน

๑๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๙ - เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๘

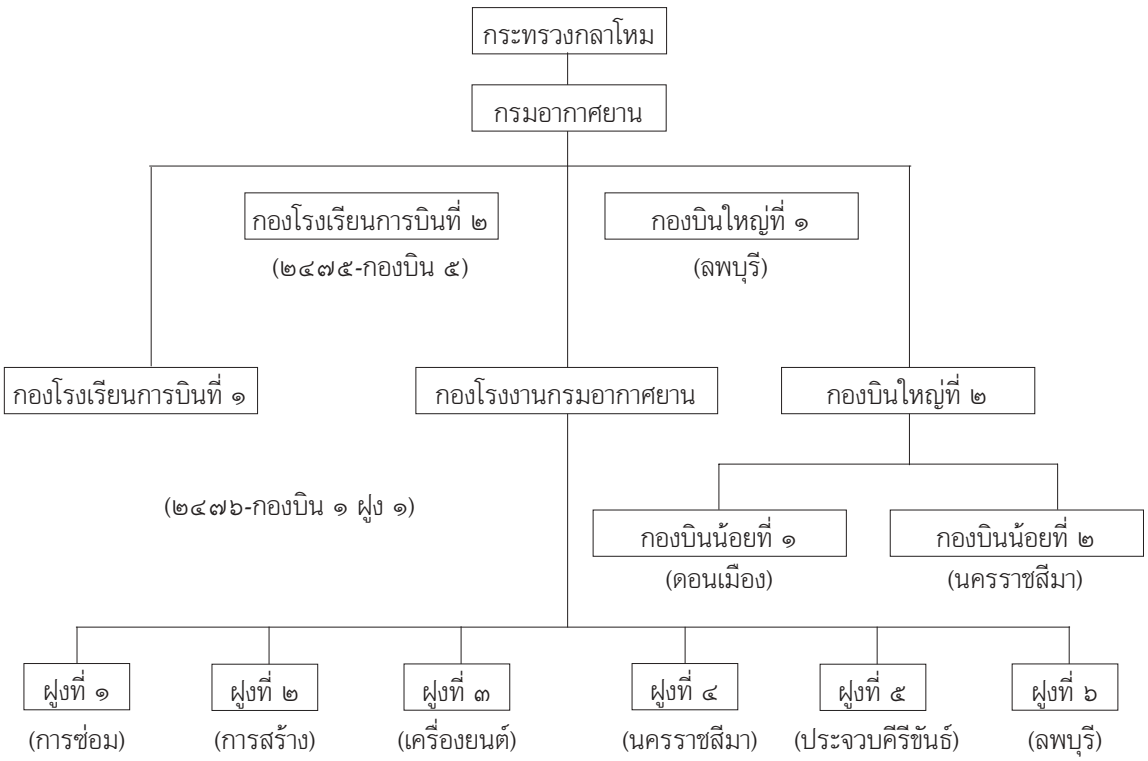

พระราโชบายการประหยัดงบประมาณกองทัพ

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงรับภารกิจหนักในเรื่องเศรษฐกิจที่ตกต่ำมาตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่ ๑ ซึ่งได้เกิดขึ้นทั่วโลกและกระทบกระเทือนมาถึงประเทศไทยด้วย พระองค์ทรงแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยการยุบกรมกองต่าง ๆ ที่ไม่สำคัญ ยุบตำแหน่งราชการ และปลดข้าราชการบางส่วนออกจากตำแหน่งทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน และตัดทอนรายจ่ายส่วนพระองค์ จากปีละ ๙ ล้านบาท เหลือเพียง ๖ ล้านบาท และ ๓ ล้านบาท ตามลำดับ พระองค์ได้ทรงมีพระราชดำรัสพระราชทานแก่นายทหารที่กระทรวงกลาโหม เรื่องการเงินฝืดเคือง เมื่อวันที่ ๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๔ มีความตอนหนึ่ง ดังนี้

*.....ตัวข้าพเจ้าเองรู้สึกเหมือนว่าเกิดมาตัดรอน ตั้งแต่ต้นก็ตัดมาแล้วคราวนี้ก็ต้องตัดออก จนไม่ทราบว่าจะเป็นอย่างไรต่อไป รู้สึกว่าเป็นเคราะห์กรรมของตัวที่ต้องทำเช่นนั้นเสมอ แม้ในขณะนี้ก็ได้พยายามทุกอย่างที่จะไม่ตัดแต่ก็พ้นวิสัย ที่จริงการที่จะปลดจะตัดคราวนี้รู้สึกหนักใจกว่าคราวก่อนมาก ไม่อยากจะทำเลย เพราะคราวก่อนนี้รู้สึกอยู่ว่ามีคนเกินกว่างาน เพราะฉะนั้นเป็นการถูกควรทำแท้ ไม่เป็นของหนักใจ และเวลานั้นการทำมาหากินข้างนอกก็ยังไม่ฝืดเคือง ให้ออกไปหากินทางอื่นก็ไม่ยากนัก เวลานั้นจึงไม่สู้หนักใจเหมือนคราวนี้ คราวนี้ข้าพเจ้ารู้ดีว่าการตัดนั้นต้อง**ยุบงานทหารลง** เป็นต้น เวลานี้ก็มีอยู่น้อยแล้ว กลับต้องตัดลงไปอาจต้องเสียงานก็ได้ เช่น กระทรวงอื่น ๆ ก็เหมือนกัน ต้องยุบลงเสียงาน ไปบ้าง....*

การปรับปรุงกิจการทหารที่สำคัญในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

กองทัพอากาศ

การเปลี่ยนแปลงการจัดส่วนราชการกรมอากาศยาน

หลังจากได้มีการจัดส่วนราชการในกรมอากาศยานใหม่อีกครั้งหนึ่ง ตั้งแต่วันที่ ๑๘ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๕ และมีการปรับปรุงเพิ่มเติมแล้ว ต่อมาเมื่อวันที่ ๑๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๙ ได้มีการเปลี่ยนแปลงการจัดส่วนราชการกรมอากาศยานอีก กระทรวงกลาโหมได้ออกแจ้งความสำหรับทหารบก ที่ ๓๒/๑๑๐๖๔ ลงวันที่ ๑๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๙ เรื่องให้กรมอากาศยานเป็นกรมขึ้นตรงต่อเสนาบดีกระทรงกลาโหม แจ้งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แยกกรมอากาศยานออกจากกรมเสนาธิการทหารบก เป็นกรมขึ้นตรงต่อเสนาบดี กระทรวงกลาโหม ตั้งแต่วันที่ ๑๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๙

การออกแบบสร้างเครื่องบินขึ้นใช้ราชการ

กรมอากาศยานได้ออกแบบสร้างเครื่องบินขึ้นใช้เอง ดังนี้

พ.ศ. ๒๔๗๐ นายพันโท หลวงเวชยันต์รังสฤษฎ์ ได้ออกแบบสร้างเครื่องบินทิ้งระเบิดแบบ ท.๒ (**บริพัตร**) ขึ้นใช้ราชการ**นับเป็นเครื่องบินแบบแรกที่ออกแบบและสร้างเองโดยคนไทย** เครื่องบินแบบนี้เคยได้บินทางไกลไปประเทศอินเดียเพื่อเจริญสัมพันธไมตรี

พ.ศ. ๒๔๗๒ นายพันโท หลวงราชรมิตรไพชยนต์ (เซี้ยง ศุษิลวรรณ์) ได้ออกแบบสร้างเครื่องบินขับไล่ แบบ ข.๕ (ประชาธิปก) ขึ้นใช้ราชการ

การออกแบบสร้างเครื่องบินขึ้นใช้ราชการ

กรมอากาศยานได้ออกแบบสร้างเครื่องบินขึ้นใช้เอง ดังนี้

พ.ศ. ๒๔๗๐ นายพันโท หลวงเวชยันตรังสฤษฎ์ ได้ออกแบบสร้างเครื่องบินทิ้งระเบิด แบบ ท.๒ (**บริพัตร**) ขึ้นใช้ราชการ**นับเป็นเครื่องบินแบบแรกที่ออกแบบและสร้างเองโดยคนไทย** เครื่องบินแบบนี้เคยได้บินทางไกลไปประเทศอินเดียเพื่อเจริญสัมพันธไมตรี

พ.ศ. ๒๔๗๒ นายพันโท หลวงราชรมิตรไพชยนต์ (เซี้ยง ศุษิลวรรณ์) ได้ออกแบบสร้าง**เครื่องบินขับไล่ แบบ ข.๕ (ประชาธิปก)** ขึ้นใช้ราชการ

การบินเดินทางไปประเทศอินเดีย และอินโดจีนฝรั่งเศส

ปลายปี พ.ศ. ๒๔๗๒ รัฐบาลอินเดียได้ส่งคำเชิญมายังรัฐบาลไทย ให้ส่งเครื่องบินทหารไปเยือนอินเดียอย่างเป็นทางการ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้กรมอากาศยานส่ง**เครื่องบินแบบบริพัตร** ซึ่งเป็นเครื่องบินที่กรมอากาศยานออกแบบและสร้างเองไปจำนวน ๓ เครื่อง ออกจากดอนเมือง เมื่อวันที่ ๒๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๒ ไปถึงเรียบร้อย ๑ เครื่อง เมื่อวันที่ ๖ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๒ ส่วนอีก ๒ เครื่อง ประสบอุปัทวเหตุเครื่องหนึ่งต้องลงกลางทางที่บริเวณป่าทึบ จังหวัดอุทัยธานี ส่วนอีกเครื่องหนึ่งลงบริเวณหาดทรายแม่น้ำคงคา ประเทศอินเดีย

เมื่อวันที่ ๓๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๒ กระทรวงกลาโหมได้ส่งเครื่องบินแบบบริพัตร ๓ เครื่อง ไปเยี่ยมรัฐบาลอินโดจีนฝรั่งเศส ณ เมืองฮานอย เพื่อเชื่อมสัมพันธไมตรีโดยมี พระยาเฉลิมอากาศ เจ้ากรมอากาศยาน เป็นหัวหน้าผู้ควบคุม เครื่องบินถึงสนามบินปักไมต์ เมืองไฮฟอง โดยสวัสดิภาพ และเดินทางกลับถึงดอนเมืองเรียบร้อย เมื่อวันที่ ๖ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๓

การย้ายกองโรงงานกรมอากาศยาน

พ.ศ. ๒๔๗๓ ได้เคลื่อนย้ายกองโรงงานกรมอากาศยาน ซึ่งเดิมตั้งอยู่ ณ สนามบินดอนเมือง ไปเข้าที่ตั้งใหม่ที่บางซื่อ

การเปลี่ยนชื่อกองบินใหญ่ที่ ๑

ใน พ.ศ. ๒๔๗๖ เปลี่ยนกองบินใหญ่ที่ ๑ (ลพบุรี) เป็น กองบินน้อยที่ ๑ และพอถึงปี พ.ศ. ๒๔๗๙ เปลี่ยนชื่ออีกครั้งจาก กองบินน้อยที่ ๑ เป็น กองบินน้อยที่ ๔

กองทัพอากาศยุคประชาธิปไตย

ในวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ ได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย และกระทรวงกลาโหมได้มีคำสั่งทหาร ที่ ๕๐/๕๑๖๔ ลงวันที่ ๗ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๕ เรื่อง ปลดนายทหารออกจากประจำการ ให้ นายพลโท พระยาเฉลิมอากาศเจ้ากรมอากาศยาน ซึ่งมิได้บรรจุตามรูปโครงใหม่ออกจากประจำการ เพื่อรับพระราชทานบำนาญ ทั้งนี้ ตั้งแต่เดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นต้นไป

เหตุผลที่ไม่ได้รับการบรรจุ เนื่องจากได้มีการเลิกล้มยศนายพลในตำแหน่งของกองทัพบกทั้งหมด และได้แต่งตั้งให้นายพันเอก พระยาเวหาสยานศิลปสิทธิ์ เป็นเจ้ากรมอากาศยาน

เมื่อวันที่ ๑๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๖ นายพลเอก พระองค์เจ้าบวรเดช ได้ทรงนำกำลังทหารบกเข้ายึดกรมอากาศยาน เพื่อต่อต้านฝ่ายรัฐบาล แต่ต้องเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ในที่สุดเป็นเหตุให้นายทหารชั้นผู้ใหญ่และนายทหารที่เป็นกำลังสำคัญ ๆ ของกรมอากาศยานต้องถูกจับ ถูกปลด และบางท่านต้องโทษทางการเมือง กระทำให้กรมอากาศยานขาดนายทหารนักบินและเจ้าหน้าที่สำคัญไปโดยทันที เจ้ากรม-อากาศยาน ปลัดกรมอากาศยาน ถูกมรสุมการเมืองพ้นจากตำแหน่งไป

กระทรวงกลาโหมได้มีคำสั่งทหาร ที่ ๑๗๔/๙๐๘๖ ลงวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๖ ให้ นายนาวาอากาศเอก พระเวชยันตรังสฤษฎ์ ผู้ช่วยเจ้ากรมอากาศยานเทคนิคเป็นผู้รักษาราชการแทนเจ้ากรมอากาศยาน และได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้ากรมอากาศยานในเวลาต่อมา

กระทรวงกลาโหมได้มีคำสั่งทหาร ที่ ๖/๓๓๙ ลงวันที่ ๑๐ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๗ เรื่อง ให้เลื่อนย้ายนายทหารรับราชการ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ นายพันโท พระศิลปศัสตราคม ประจำกรมอากาศยาน เป็นรองเจ้ากรมอากาศยาน และ นายพันตรี หลวงกาจสงคราม ประจำกรมอากาศยาน เป็นเสนาธิการกรมอากาศยาน ตั้งแต่วันที่ ๑๐ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๗

พระราชดำริการพระราชทานรัฐธรรมนูญ

การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชปรารภที่จะพระราชทานรัฐธรรมนูญให้แก่ประชาชนชาวไทย ในวันที่ ๖ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๕ โดยรับสั่งให้ พระยาศรีวิสารวาจา ปลัดทูลฉลองกระทรวงต่างประเทศกับนายเรมอนด์ บี สตีเวนส์ (Reymond B. Stevens) ที่ปรึกษากระทรวงต่างประเทศชาวอเมริกัน พิจารณาทำบันทึกความเห็นเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย ๓ ฉบับ คือ “เค้าโครงการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครอง” หรือ “เค้าโครงร่างรัฐธรรมนูญ” ฉบับหนึ่ง กับบันทึกประกอบของพระยาศรีวิสารวาจาและนายเรมอนด์ บี สตีเวนส์ อีกท่านละ ๑ ฉบับ ในเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๔ พระราชดำริที่จะพระราชทานรัฐธรรมนูญของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวต้องประสบความล้มเหลว เนื่องจากคณะอภิรัฐมนตรีกับพระบรมวงศานุวงศ์คัดค้าน นับว่าพระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ พระองค์แรกในระบอบประชาธิปไตย

พระราชหฤทัยในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง

ดังที่กล่าวข้างต้นว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าทรงมีพระราชดำริที่จะพระราชทานรัฐธรรมนูญให้แก่ปวงชนชาวไทยนั้น เมื่อคณะราษฎร์ได้ทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองได้สำเร็จ**พระองค์ทรงยอมรับการเปลี่ยนแปลงการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข** โดยพระองค์ท่านตัดสินพระทัยไม่ใช้กำลังโต้ตอบคณะราษฎร์ ให้เกิดการเสียเลือดเสียเนื้อ และทรงยินยอม

ออกแถลงการณ์ให้ประชาชนอยู่ในความสงบ ในวันที่ ๒๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ พระองค์ได้ทรงลงพระปรมาภิไธยพระราชทานรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม ซึ่งควรนับเป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกของไทย ตลอดจนพระราชทานอภัยโทษแก่คณะราษฎร์ที่ทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง

จากการที่พระองค์ทรงมีน้ำพระราชหฤทัยในการเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้น เนื่องจากพระองค์ทรงเสด็จฯ ไปศึกษา ณ ประเทศอังกฤษตั้งแต่ทรงพระเยาว์จนสำเร็จการศึกษา ทำให้พระองค์ทรงมีพระราชดำริในการปกครองแบบประชาธิปไตยของอังกฤษในขณะนั้นมาใช้ปกครองกับประเทศสยามด้วย

ภาพเหตุการณ์วันพระราชพิธีพระราชทานรัฐธรรมนูญ
ด้วย
พระบรมเดชานุภาพและพระมหากรุณาธิคุณในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
ที่มีต่อปวงชนชาวไทย นำมาสู่การปกครองระบอบประชาธิปไตย

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
เสด็จออกสีหบัญชรพระที่นั่งอนันตสมาคม
ในวันพระราชพิธีพระราชทานรัฐธรรมนูญ

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๔๗๕
หลังจากลงพระปรมาภิไธย
และประทับพระราชลัญจกรแล้ว

ประชาชนมาชุมนุมกัน ณ ลานพระบรมรูปทรงม้า ในวันพระราชพิธีพระราชทานรัฐธรรมนูญ วันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ และเข้าชมรัฐธรรมนูญซึ่งประดิษฐานอยู่ในกระโจมที่สนามด้านข้างพระที่นั่งอนันตสมาคม

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลทรงได้รับอัญเชิญขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์แห่งพระราชจักรีวงศ์ เมื่อวันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๗ ซึ่งมีพระชนมายุเพียง ๙ พรรษา จึงจำเป็นต้องมีผู้สำเร็จราชการแผ่นดินของพระองค์แทนจนกว่าจะบรรลุพระราชนิติภาวะ ส่วนพระราชกรณียกิจที่ทรงปฏิบัติในพระราชพิธีฐานะจอมทัพไทยนั้น จะกระทำในพระปรมาภิไธย

พระราชกรณียกิจด้านการทหารของพระองค์ที่ทรงปฏิบัติ อาทิ

๑. เสด็จพระราชดำเนินเป็นองค์ประธานในพระราชพิธี

๒. การเสด็จพระราชดำเนินไปทรงทอดพระเนตรกิจการทหารทั้งสามเหล่าทัพ

๓. เสด็จออกร่วมพิธีสวนสนามของกองทัพพันธมิตร

เสด็จพระราชดำเนินทรงโปรดทอดพระเนตรการทหารของกองทัพเรือ โดยในสมัยนั้นกองทัพเรือมีเรือดำน้ำใช้ในราชการ ๔ ลำ คือ เรือหลวงมัจฉาณุ เรือหลวงวิรุณ เรือหลวงสินสมุทร และเรือหลวงพลายชุมพล

เสด็จพระราชดำเนินทรงไปทอดพระเนตรเรือดำน้ำ

เสด็จพระราชดำเนินทรงไปทอดพระเนตรกิจการทหารของกองทัพอากาศ

พระราชอำนาจการทหาร

ในสภาวการณ์บ้านเมืองประสบภัยสงคราม รัฐบาลมีความจำเป็นที่จะต้องดำเนินการทางด้านการทูต การทหารเพื่อความปลอดภัยของบ้านเมืองและประชาชน ดังนั้น รัฐบาลจำเป็นต้องประกาศพระบรมราชโองการกติกาสัญญากับประเทศคู่กรณีโดยกระทำการในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล โดยทรงเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ อาทิ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล : ทรงปฏิบัติสงครามจิตวิทยาเพื่อความมั่นคงของชาติ

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงโปรดเกล้าฯ พระราชทานที่ดินบริเวณ **สำเพ็ง** ให้ชาวจีนในสมัยนั้นตั้งภูมิลำเนาตั้งแต่สร้างพระบรมมหาราชวัง คือ ปี พ.ศ. ๒๓๒๕ เป็นต้นมา เป็นแหล่งธุรกิจที่สำคัญของชาวจีนที่อยู่อาศัยกันหนาแน่น เมื่อประเทศไทยเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๕ ความสัมพันธ์ระหว่างชาวไทย-ชาวจีน เริ่มเปลี่ยนแปลงเกิดความขัดแย้งขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๘๘ เกิดจลาจลระหว่างชาวจีนกับชาวไทย และเจ้าหน้าที่ตำรวจมีการปราบปรามและจับกุมผู้ก่อความไม่สงบก่อให้เกิดความอาฆาตมาดร้ายในหมู่ชาวจีน ต่อมารัฐบาลไทยได้มีการสถาปนาการทูตขึ้นสถานการณ์จึงสงบ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลและสมเด็จพระราชอนุชาธิราช เสด็จนิวัตประเทศไทย ทรงได้รับทราบถึงความบาดหมางระหว่างชาวไทยกับชาวจีน พระองค์ทรงหาวิธีแก้ไขปัญหาด้วยพระปรีชาญาณ และสุขุมคัมภีรภาพโดยทรงมีหมายกำหนดการเยี่ยมสำเพ็งอย่างเป็นทางการ ในวันที่ ๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๙ เมื่อถึงวันเสด็จพระราชดำเนิน **ทุกห้างร้าน**เตรียมสิ่งของไว้คอยทูลเกล้าฯ ถวายสิ่งของตั้งแต่ผลไม้ไปจนถึงเครื่องเงินเครื่องทองและเครื่องลายครามอันมีค่า **พระเจ้าอยู่หัว-อานันทมหิดลและพระราชอนุชาฯ เสด็จฯ เข้าไปประทับในร้าน พระโอษฐ์แย้มยิ้ม ทรงทักทายไต่ถามทุกข์สุขและการทำมาหากินโดยทั่วหน้า** สมเด็จพระราชอนุชาฯ ทรงทำหน้าที่เป็นช่างภาพสมัครเล่น ทรงฉายพระบรมฉายาลักษณ์ทุกอิริยาบถ มี**ชาวจีนสูงอายุ**ได้นำฝุ่นทรายมาโรยบนพรมอันหรูหราปูลาดที่หน้าร้านแล้วกราบบังคมทูลขอให้ทรงพระราชดำเนินบนทรายนั้น เมื่อทรงทำตามขอ ชาวจีนผู้นั้นได้บรรจงกอบทรายใส่ในกระถางลายครามแล้วนำไปเก็บไว้บนโต๊ะบูชาทันที

ทั้งสองพระองค์เสด็จพระราชดำเนินอยู่กว่า ๔ ชั่วโมง พระราชดำเนินด้วยพระบาทไม่น้อยกว่า ๓ กิโลเมตร จากนั้นพ่อค้าสมาคมไทยจีนจึงกราบบังคมทูลเชิญเสด็จไปยังที่ทำการสมาคม ณ สาธร เพื่อเสวยพระกระยาหารกลางวันและทอดพระเนตรการเล่นต่าง ๆ ก่อนเสด็จพระราชดำเนินกลับ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล และ พระอนุชา เสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมราษฎร ที่สำเพ็ง วันที่ ๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๙

จากการเสด็จฯ เยี่ยมครั้งนี้ถือได้ว่าเป็นการปฏิบัติการจิตวิทยาที่สำเร็จอย่างงดงามด้วยพลังบารมี สามารถประสานรอยร้าวในใจของคนจีนและชาวไทยโดยมิต้องใช้นโยบายการดำเนินการปราบปราม โดยเฉพาะการใช้กำลังทหาร ตำรวจ ถือได้ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลและพระราชอนุชาฯ ทรงเป็นจอมทัพ ที่ทรงปฏิบัติการจิตวิทยาเพื่อรักษาความมั่นคงปลอดภัยของบ้านเมืองด้วยพระบารมีของทั้งสองพระองค์

เหตุการณ์และสงครามพันธมิตร
กรณีพิพาทระหว่างไทยกับอินโดจีนของฝรั่งเศส

ประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต้องเผชิญกับการคุกคามของฝรั่งเศส ซึ่งได้พยายามที่จะยึดครองประเทศราชของไทยคือ เขมรและลาว จนในที่สุดไทยต้องเสียดินแดน ให้แก่ฝรั่งเศสถึง ๕ ครั้ง ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล เกิดสงครามโลกครั้งที่ ๒ ขึ้นระหว่าง พ.ศ. ๒๔๘๒ - ๒๔๘๘ รัฐบาลไทยขณะนั้นมี**พลตรี หลวงพิบูลสงคราม** เป็นนายกรัฐมนตรีได้ลงนามในกติกาสัญญาไม่รุกรานกันระหว่างไทยกับฝรั่งเศสและไทยกับอังกฤษที่วังสวนกุหลาบ เมื่อวันที่ ๑๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๓ ต่อมาฝรั่งเศสยอมปราชัยต่อเยอรมัน รัฐบาลไทยต้องการเรียกร้องดินแดนที่เสียให้แก่ฝรั่งเศสเมื่อรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวคืน และได้ขอให้ทำความตกลงเจรจาเรื่องการขอ**ปรับแนวเส้นเขตแดนตามแม่น้ำโขงให้เป็นไปตามหลักกฎหมายระหว่างประเทศและปรับเขตแดนให้เป็นไปตามธรรมชาติ** สงครามจึงเริ่มขึ้นเมื่อวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๓ ฝรั่งเศสล้ำเขตแดนไทยเข้ามาทิ้งระเบิดบริเวณจังหวัดนครพนม และได้มีการรบทางบกตามบริเวณแนวชายแดนไทย อินโดจีนฝรั่งเศสบางแห่ง

ความห่วงใยดินแดนลาวและเขมรที่พลตรี หลวงพิบูลสงคราม มีความห่วงใยที่เสนอต่อคณะรัฐมนตรีเมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๓ มีว่า

“เหตุการณ์ทางอินโดจีนฝรั่งเศสเครียดขึ้นทุกวัน ถ้าฝรั่งเศสยอมยกอินโดจีนให้แก่ญี่ปุ่นและไทยเรามิได้แสดงท่าทีสนใจเกี่ยวกับดินแดนที่เราได้เสียไป รัฐบาลจะต้องรับผิดชอบต่ออนุชนรุ่นหลังในฐานะที่เพิกเฉย”

ขณะที่รอการตัดสินใจของรัฐบาลฝรั่งเศส ฝรั่งเศส**ได้ส่งเครื่องบินล่วงล้ำเข้าในประเทศไทยมากขึ้นทุกวัน** ตั้งแต่เดือนกันยายน พ.ศ. ๒๔๘๓ เป็นต้นมา **กับมีคดีคนไทยถูกยิงตายที่เวียงจันทน์** รัฐบาลไทยได้ทำการประท้วงต่ออัครราชทูตฝรั่งเศสประจำประเทศไทย ต่อมาเครื่องบินอินโดจีนได้ล่วงล้ำมาทิ้งระเบิดในเขตแดนไทย **ฝ่ายไทย**จึงได้ส่งเครื่องบินไปทิ้งระเบิดในอินโดจีนฝรั่งเศสเป็นการตอบแทน

สถานภาพการทหารในขณะนั้น กำลังทหารไทยมีความพร้อมทั้งสามเหล่าทัพ โดยมี**กรมเสนาธิการทหารทำหน้าที่พิจารณาการป้องกันราชอาณาจักร** เตรียมและวางแผนการสงคราม และทำหน้าที่ประสานงานระหว่างเหล่าทัพ ให้ดำเนินการตามนโยบายของรัฐบาล

การจัดกำลังรบ

กองทัพบก พลตรี หลวงพิบูลสงคราม เป็นผู้บัญชาการทหารสูงสุดและผู้บัญชาการทหารบก พันเอก หลวงพรหมโยธี เป็นรองผู้บัญชาการทหารบก พันเอก หลวงเกรียงศักดิ์พิชิต เป็นผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบก และพันเอก หลวงวิชิตสงคราม (จิระ วิชิตสงคราม) เป็นเสนาธิการทหารบก การจัดกองทัพสนามแบ่งออกเป็นกองทัพบูรพา กองทัพอีสาน กองพลผสมปักษ์ใต้ และกองพลผสมกรุงเทพ

กองทัพเรือ นาวาเอก หลวงสินธุสงครามชัย ผู้บัญชาการทหารเรือ ในขณะนั้นได้จัดกำลังทหารเรือ เข้าร่วมปฏิบัติการ ดังนี้

กำลังทางบก ใช้ทหารนาวิกโยธิน ร่วมในกองพลจันทบุรี ปฏิบัติการในเขตพื้นที่จังหวัดทหารบกจันทบุรี ทำหน้าที่ขับไล่ข้าศึกทางช่องไพลินและรุกเข้าพระตะบองเพื่อช่วยกองทัพบูรพา มีนายนาวาตรี ทหารขำหิรัญ เป็นผู้บัญชาการ

กำลังทหารเรือ ได้มีการรบกันที่บริเวณด้านใต้ของเกาะช้างระหว่างกำลังรบทางเรือของไทยกับกำลังกองเรือของฝรั่งเศส เมื่อวันที่ ๑๗ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๔ การรบครั้งนี้เป็นที่ทราบกันดีในนาม **ยุทธนาวีที่เกาะช้าง** และกองทัพเรือต้องสูญเสียเรือรบไป ๓ ลำ คือ เรือหลวงธนบุรี เรือหลวงชลบุรี และเรือหลวงสงขลา พร้อมทั้งนายทหาร และทหารประจำเรืออีก ๓๖ นาย แต่อย่างไรก็ตาม ฝ่ายไทยก็ทำให้ข้าศึกได้รับความเสียหายมิใช่น้อย จนฝรั่งเศสต้องล่าถอยไปโดยไม่สามารถดำเนินการตามเป้าหมายได้

การเปรียบเทียบกำลังรบระหว่างไทยกับฝรั่งเศส

ร.ล.ธนบุรี

เรือลามอตต์ปิเกต์

ร.ล.สงขลา และ ร.ล.ชลบุรี
(เรือแบบเดียวกัน)

เรือดูมองต์ ดูร์วิลล์

เรืออามิราล ชาร์เนร์

เรือตาอูร์

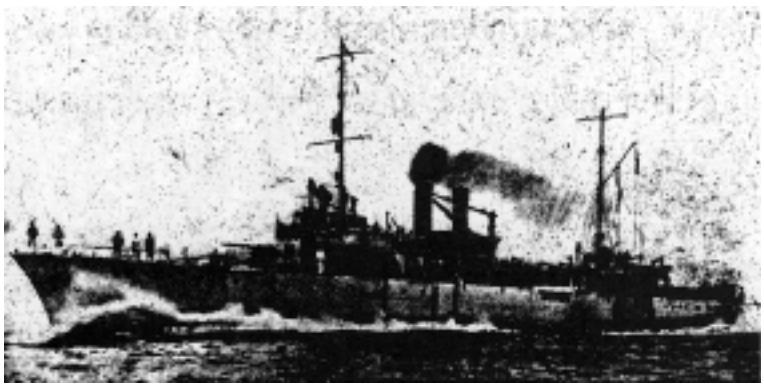

เรือมาร์น

สงครามมหาเอเชียบูรพา

กองทัพเรือได้รับหน้าที่คุ้มครองรัฐกลันตันในตอนปลายสงคราม ฝ่ายสัมพันธมิตร เริ่มดำเนินการทางด้านตะวันออกอย่างจริงจัง ประเทศไทยเป็นจุดหนึ่งที่ฝ่ายสัมพันธมิตรเพ่งเล็งในการโจมตีหลายครั้งและเรือของไทยได้รับความเสียหายหลายลำด้วยกัน

ตอนปลายสงครามรัฐบาลได้เปลี่ยนนโยบายใหม่ โดยพยายามติดต่อเข้าร่วมกับฝ่ายสัมพันธมิตรและหน่วยเสรีไทยนอกประเทศอย่างลับ ๆ การปฏิบัติงานร่วมกันสัมพันธมิตรและเสรีไทยได้ดำเนินต่อมาจนสงครามมหาเอเชียบูรพายุติลงในปลายปี พ.ศ. ๒๔๘๘ ญี่ปุ่นแพ้สงครามผลงานที่กองทัพอากาศได้ปฏิบัติไปตอนปลายสงครามเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยให้ประเทศไทยคงความเป็นเอกราชอยู่ได้

กองทัพอากาศ ในขณะนั้น นาวาอากาศเอก หลวงอธึกเทวเดช เป็นแม่ทัพอากาศได้จัดตั้ง **กองทัพอากาศสนาม** ขึ้นมีแม่ทัพอากาศเป็นผู้บังคับบัญชา และนายนาวาอากาศเอก หลวงเทวฤทธิ์พันลึก เป็นเสนาธิการมีการจัดแบ่งหน่วยรบกองบิน ดังนี้

๑. กองบินใหญ่ภาคเหนือ มีนายนาวาอากาศโท หลวงเชิดวุฒากาศ เป็นผู้บังคับการ

๒. กองบินใหญ่ภาคใต้ มีนายนาวาอากาศโท ขุนรถนภากาศ เป็นผู้บังคับการ

๓. กองบินน้อยผสมที่ ๗๔ จันทบุรี มีนายนาวาอากาศโท หลวงเชิดวุฒากาศ เป็นผู้บังคับการ ประกอบด้วยฝูงบินขับไล่ที่ ๗๓ ศรีสะเกษ ฝูงบินขับไล่ที่ ๘๐ ปราจีนบุรี และฝูงบินขับไล่ที่ ๓๕ ปราจีนบุรี กองบินนี้ประจำกองทัพที่ ๑

๔. กองบินน้อยผสมที่ ๔๐ นครราชสีมา มีนายนาวาอากาศตรี หลวงอิศรางกูรเสนีย์ เป็นผู้บังคับการ ประกอบด้วย ฝูงบินโจมตีที่ ๔๑ อุบลราชธานีและอุดรธานี ฝูงบินโจมตีที่ ๔๓ นครราชสีมา และฝูงบินตรวจการณ์ที่ ๔๒ สุรินทร์ กองบินประจำกองทัพที่ ๒

๕. กองบินหนุนดอนเมือง มีนายนาวาอากาศตรี สกล รสานนท์ เป็นผู้บังคับการ

การปฏิบัติการยุทธ์ทางอากาศ ได้มีการโจมตีเป้าหมายทางพื้นดิน ทางทะเล และการร่วมรบกับหน่วยทหารภาคพื้นดิน ผล**การปฏิบัติการรบสามารถครองความเป็นเจ้าอากาศเหนือยุทธบริเวณ** ซึ่งจากผลการรบที่ดีเด่นได้สร้างชื่อเสียงเกียรติคุณ ให้แก่กองทัพอากาศ มีทหารอากาศได้รับพระราชทาน **เหรียญรามมาลาเข็มกล้ากลางสมร** ๓ นาย

การสงครามดำเนินไปอย่างดุเดือดในหลายบริเวณระยะเวลาการสงครามรวมทั้งสิ้น **๒๓** วัน กองทัพไทยได้เคลื่อนเข้าไปในดินแดนอินโดจีนฝรั่งเศสหลายแห่ง

กำลังทางบก ได้เคลื่อนกำลังไปในดินแดนอินโดจีนฝรั่งเศสหลายแห่ง เช่น จำปาศักดิ์ ดินแดนฝั่งขวาของหลวงพระบาง และกัมพูชา

กำลังทางเรือ กำลังทางการเรือ เรือรบได้พยายามปกป้องรักษาน่านน้ำไทย

กำลังทางอากาศ เครื่องบินกองทัพอากาศไทยได้ทิ้งระเบิดโจมตีจุดยุทธศาสตร์หลายแห่ง เช่น สตึงเตรง และสนามบินนครวัต

กรณีพิพาทนี้ได้ยุติลงโดยญี่ปุ่นได้เข้ามาเป็นผู้ไกล่เกลี่ยให้รัฐบาลไทยและรัฐบาลฝรั่งเศสได้ลงนามในอนุสัญญาสันติภาพกันที่กรุงโตเกียว เมื่อวันที่ ๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๔

ผลของสงคราม

๑. กองทัพบกยึดดินแดนต่าง ๆ ได้ดังนี้

๑.๑ กองพลพายัพ ยึดได้ฝั่งขวาของแม่น้ำโขงตรงข้ามหลวงพระบางและห้วยทรายตรงข้ามอำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

๑.๒ กองพลอุบล ยึดได้แคว้นจำปาศักดิ์

๑.๓ กองพลสุรินทร์ ยึดได้สำโรงและจงกัล

๑.๔ กองทัพบูรพา ยึดได้ทางตะวันตกของศรีโสภณ

๑.๕ กองพลจันทบุรี ยึดได้บ้านภูมเรียง และบ้านห้วยเขมร

๒. ดินแดนที่ประเทศไทยได้รับจากผลการไกล่เกลี่ยของญี่ปุ่น ระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ซึ่งลงนามกันที่กรุงโตเกียว เมื่อวันที่ ๑๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๔

๒.๑ แคว้นหลวงพระบาง ฝั่งขวาของแม่น้ำโขง ไทยยกฐานะเป็นจังหวัดลานช้าง

๒.๒ แคว้นจำปาศักดิ์ ฝั่งขวาของแม่น้ำโขง ไทยยกฐานะเป็นจังหวัดนครจำปาศักดิ์

๒.๓ เมืองเสียมราฐ ไทยยกฐานะเป็นจังหวัดพิบูลสงคราม

๒.๔ เมืองพระตะบองและศรีโสภณ ไทยยกฐานะเป็นจังหวัดพระตะบอง

สงครามมหาเอเชียบูรพา

สถานการณ์โลก

เนื่องจาก อดอล์ฟ ฮิตเลอร์ ผู้นำพรรคนาซีผู้ปกครองประเทศเยอรมนีได้วางแผนขยายอาณาเขตเยอรมนีให้กว้างขวาง ต่อมาในวันที่ ๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๒ ฮิตเลอร์ ได้ส่งกองทัพนาซีเข้าบุกโปแลนด์ โดยไปประกาศสงครามการบุกประเทศโปแลนด์ รัฐบาลอังกฤษและรัฐบาลฝรั่งเศสได้ยื่นประท้วงตามพันธะที่ทั้งสองประเทศมีกับโปแลนด์ แต่รัฐบาลเยอรมนีไม่รับฟังคำประท้วงที่ให้ยุติการบุกรุกโปแลนด์ ดังนั้น **รัฐบาลอังกฤษและรัฐบาลฝรั่งเศส** จึงได้ประกาศสงครามต่อ**เยอรมนี** เมื่อวันที่ ๓ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๒ สงครามโลกครั้งที่ ๑ จึงได้อุบัติขึ้น ประเทศไทยในขณะนั้นได้วางตัวเป็นกลาง โดยมีพระบรมราชโองการปฏิบัติความเป็นกลางเมื่อวันที่ ๕ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๒[๑]

ในวันที่ ๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ รัฐบาลญี่ปุ่นได้ติดต่อขอเดินทัพผ่านประเทศไทยเป็นการด่วน เพื่อจะส่งกำลังไปโจมตีพม่าและสิงคโปร์ รัฐบาลในขณะนั้น มีพลตรี หลวงพิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ได้มีมติคณะรัฐมนตรีให้นำข้อตกลงระหว่างผู้แทนฝ่ายไทยและญี่ปุ่น ลงวันที่ ๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ ให้ทหารญี่ปุ่นผ่านดินแดนของประเทศไทยไปได้ และอำนวยความสะดวกเท่าที่จำเป็นเพื่อการผ่านดังกล่าว ซึ่งรัฐบาลได้ออกแถลงการณ์ชี้แจงเหตุผลดังกล่าวว่า กำลังทหารไทยไม่สามารถทานแสนยานุภาพกองทัพญี่ปุ่นได้ และเพื่อป้องกันความพินาศเสียหายจากการโจมตีด้วย

---

[๑] *รอง ศยามานนท์, ประวัติศาสตร์ไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ. หน้า ๑๔๘.*

การทำสัญญาเป็นมิตรกับญี่ปุ่น

เมื่อวันที่ ๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ ได้มีพิธีการลงนามกติกาสัญญาพันธไมตรีระหว่างประเทศไทยกับประเทศญี่ปุ่น โดยคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ได้มอบอำนาจให้พลตรี หลวงพิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีลงนามแทนในนามรัฐบาลไทยกับนายซีโมกะมิ เอกอัครราชทูตญี่ปุ่นประจำประเทศไทย ลงนามแทนในนามรัฐบาลญี่ปุ่น ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

การประกาศสงครามกับอังกฤษและสหรัฐอเมริกา

ภายหลังที่ได้ลงนามในกติกาสัญญาพันธไมตรีกับญี่ปุ่นแล้ว รัฐบาลไทยได้ประกาศสงครามกับบริเตนใหญ่และสหรัฐอเมริกา เมื่อวันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๕

โดยเหตุผลที่ฝ่ายอังกฤษและสหรัฐอเมริกาส่งเครื่องบินลอบเข้ามาทิ้งระเบิดบ้านเรือนราษฎร ผู้ประกอบการหาเลี้ยงชีพอย่างปกติ ทั้งระดมยิงราษฎรสามัญผู้ไร้อาวุธอย่างทารุณ ละเมิดกฎหมายและสิทธิมนุษยชน

การเตรียมการทางทหาร

ก่อนเกิดสงคราม กองทัพบกได้มีนายทหารที่สำเร็จการศึกษาหลักสูตรเสนาธิการจากสถาบันทหารต่างประเทศ พันตรี เนตร เขมะโยธิน จบจากฝรั่งเศส พันโท สุดจิตต์ (สุรจิตร) จารุเศรนี ช่วยปรับปรุงหลักนิยม การจัด การฝึก ยุทโธปกรณ์ให้ทันสมัยขึ้น

กำลังทหารบก

กองทัพบกสนามของไทยได้จัดกำลังเป็นกำลังรบ ผู้บังคับบัญชาและฝ่ายอำนวยการชั้นสูง

กำลังทหารเรือ

กองทัพเรือจัดเตรียมกำลังพล เรือ และอาวุธยุทโธปกรณ์ไว้เป็นหน่วยสนับสนุนการรบ **มีการจัดกองเรือออกลาดตระเวนตรวจอ่าว**

กำลังทหารอากาศ

กองทัพอากาศจัดเตรียมกำลังเพื่อปฏิบัติการในสนาม แบ่งเป็น **หน่วยรบหน่วยแรก** แบ่งเป็นหน่วยขึ้นตรงต่อแม่ทัพอากาศ แม่ทัพบก และแม่ทัพเรือ และ**หน่วยรบหน่วยรอง**เป็นหน่วยปฏิบัติหน้าที่ประจำถิ่น และช่วยเพิ่มกำลังพลรบให้แก่หน่วยรบหน่วยแรก

หน่วยพลรบ ประกอบด้วย กองบินใหญ่ผสมภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคบูรพาและกองบินน้อยภาคอีสาน กองบินน้อยผสมภาคใต้ และกองบินหนุน

ภาพนิตยสารสารคดี ฉบับที่ ๑๒๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๓๘

ในช่วงก่อนสงครามมหาเอเชียบูรพา
อาวุธประจำกายของทหารไทยจะคล้ายคลึงกับของทหารญี่ปุ่น
ในภาพพลทหารญี่ปุ่นใช้ปืนเล็กยาวแบบ ๖๖ เป็นอาวุธประจำกาย
พลทหารไทยใช้ปืนเล็กยาวเรมิงตันซึ่งเป็นปืนเก่ากว่า
ทั้งสองฝ่ายติดดาบปลายปืนพร้อมเข้าตะลุมบอน
ดาบปลายปืนของทหารญี่ปุ่นยาวกว่าของทหารไทย
หน้าหมวกเหล็กทหารไทยมีข้อความว่า "สละชีพเพื่อชาติ"

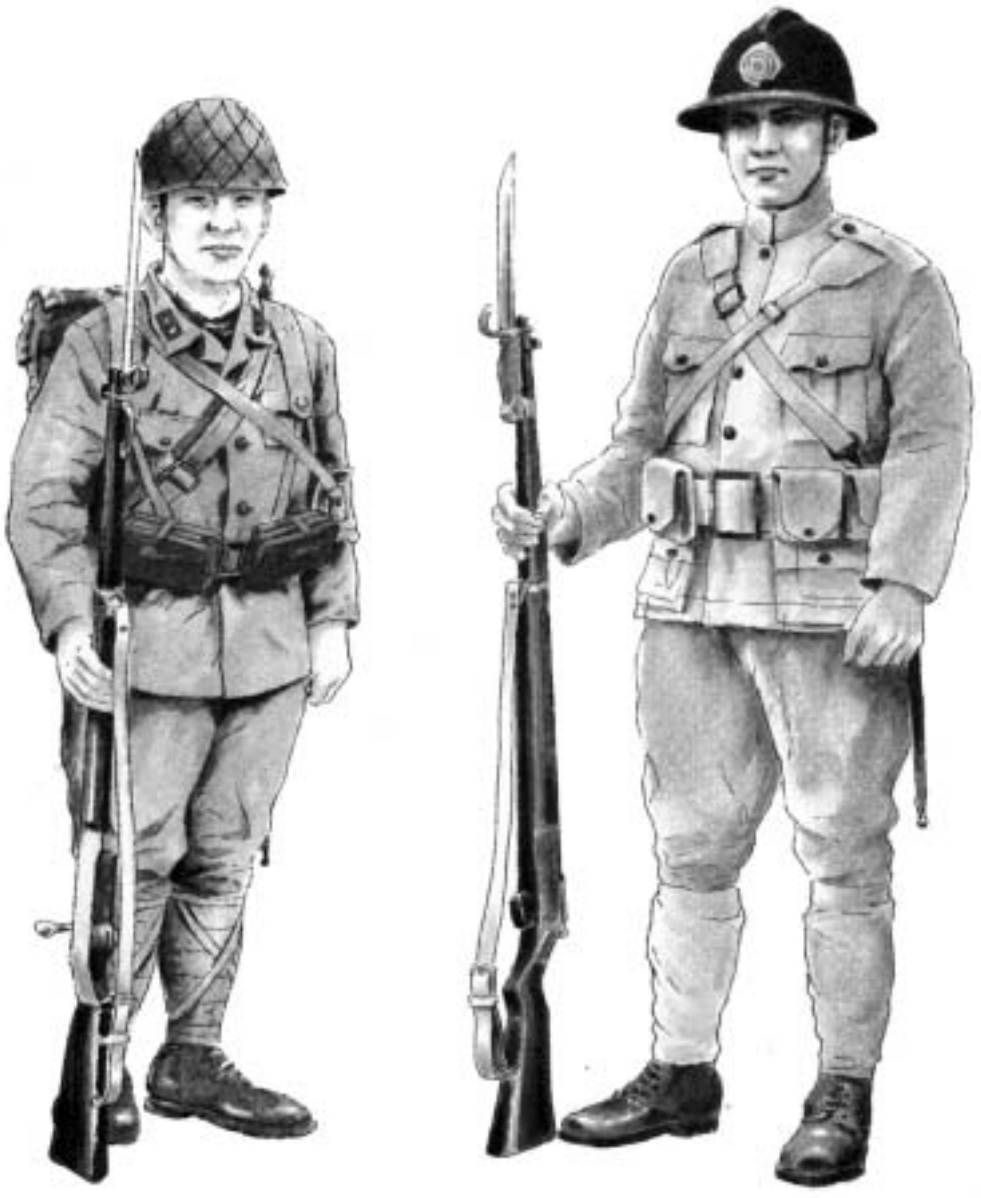

ชุดสนามทหารญี่ปุ่น ชุดสนามทหารไทย

ภาพนิตยสารสารคดี ฉบับที่ ๑๒๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๓๘

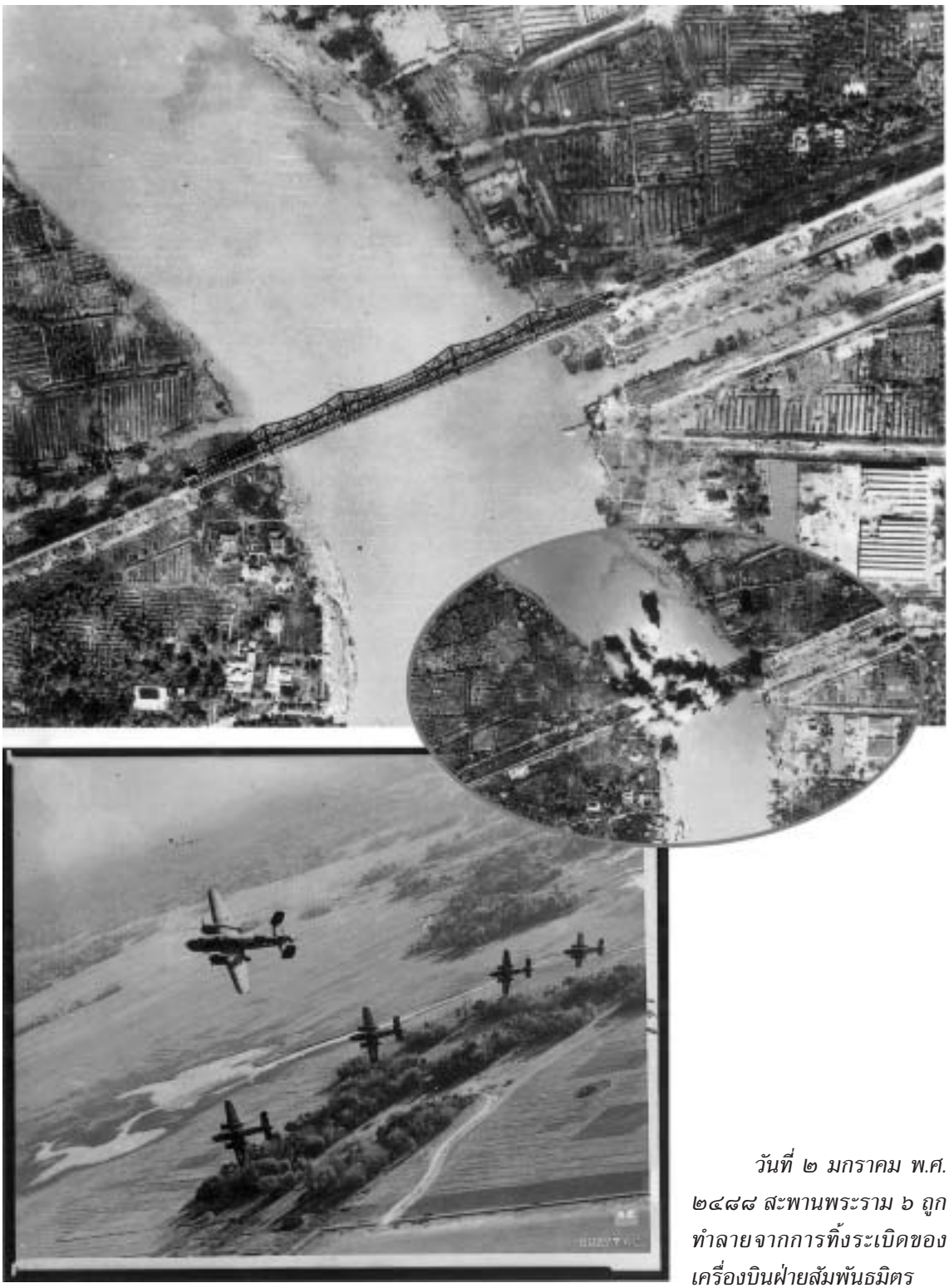

วันที่ ๒ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๘ สะพานพระราม ๖ ถูกทำลายจากการทิ้งระเบิดของเครื่องบินฝ่ายสัมพันธมิตร

ภาพนิตยสารสารคดี ฉบับที่ ๑๒๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๓๘

กองทหารญี่ปุ่นเดินทัพจากปัตตานีลงใต้

อนุสาวรีย์การสู้รบระหว่างทหารไทยกับทหารญี่ปุ่นในสงครามมหาเอเชียบูรพา

๑. อนุสรณ์เครื่องหมายทางประวัติศาสตร์สงครามมหาเอเชียบูรพา บริเวณสะพานสุขตา บางปู อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ

๒. อนุสรณ์วีรชน ๘ ธ.ค. ๘๔ กองบิน ๕๓ อำเภอเมืองประจวบคีรีขันธ์ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

๓. อนุสาวรีย์ยุวชนทหาร ที่สะพานท่านางสังข์ ตำบลบางหมาก อำเภอเมืองชุมพร จังหวัดชุมพร

๔. อนุสาวรีย์วีระไทย (เจ้าพ่อดำ) ค่ายวชิราวุธ อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช

๕. อนุสาวรีย์ พันเอก ขุนอิงคยุทธบริหาร ประดิษฐาน ณ จังหวัดทหารบกปัตตานี ค่ายอิงคยุทธบริหาร อำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี

การบุกเข้าสู่ประเทศไทยโดยกองทัพญี่ปุ่นได้ทำการเคลื่อนทัพเข้าประเทศไทยเมื่อวันที่ ๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ ดังนี้

๑. ด้านอรัญประเทศ จังหวัดปราจีนบุรี

๒. ยกพลขึ้นบกที่บางปู จังหวัดสมุทรปราการ

๓. ยกพลขึ้นบกภาคใต้ที่ จังหวัดสงขลา ปัตตานี นครศรีธรรมราช สุราษฎร์ธานี ชุมพร และประจวบคีรีขันธ์

ผลการรบ มีการสูญเสียทั้งกำลังพลและอาวุธยุทโธปกรณ์ทั้ง ๒ ฝ่าย ฝ่ายไทย รัฐบาลได้ขอพระราชทานเหรียญชัยสมรภูมิให้แก่ผู้เสียชีวิตและผู้ปฏิบัติหน้าที่ทุกคน

จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ บริเวณอ่าวประจวบและอ่าวมะนาว ฝ่ายไทยเสียชีวิต ๔๒ คน ฝ่ายญี่ปุ่นเสียชีวิตประมาณ ๒๑๗ คน และภายหลังมีผู้เสียชีวิตและบาดเจ็บอีกประมาณ ๓๐๐ คน มีการสร้างอนุสาวรีย์วีรชน ๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ (ภายในกองบิน ๕๓ อำเภอเมือง จังหวัดประจวบคีรีขันธ์)

จังหวัดชุมพร บริเวณที่ท่านางสังข์ ที่วัดท่ายางกลาง และที่วัดท่ายางใต้ ฝ่ายไทยเสียชีวิต ๔ คน ฝ่ายญี่ปุ่นเสียชีวิต ๑๑ คน (แต่ชาวบ้านพบจำนวน ๒๓ คน) มีการสร้าง**อนุสาวรีย์ยุวชนทหาร**ที่สะพานท่านางสังข์ ตำบลบางหมาก อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร

จังหวัดสุราษฎร์ธานี บริเวณที่บ้านดอนฝ่ายไทยเสียชีวิต ๔๒ คน ฝ่ายญี่ปุ่นเสียชีวิต ๕๐ คน

จังหวัดนครศรีธรรมราช บริเวณมณฑลทหารบกที่ ๖ ตอนเหนือ ฝ่ายไทยเสียชีวิต ๓๘ คน ฝ่ายญี่ปุ่นไม่ทราบจำนวน มีการสร้าง**อนุสาวรีย์วีรไทย** (เจ้าพ่อดำ) ที่ค่ายวชิราวุธ อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

จังหวัดสงขลา พื้นที่อำเภอเมือง ฝ่ายไทยมีทหารเสียชีวิต ๒๓ นาย ฝ่ายญี่ปุ่นคาดว่ามีจำนวนมากแต่ไม่ทราบจำนวนที่แน่นอน

สงครามไทยกับบริเตนใหญ่และสหรัฐอเมริกา

ด้วยเหตุการณ์ในอดีตที่ผ่านมา ไทยได้ถูก**อังกฤษ**บั่นทอนดินแดน และแบ่งแยกเชื้อชาติไทย ตลอดจนการเอารัดเอาเปรียบและการกลั่นแกล้งในการค้าที่สำคัญของไทยอยู่ตลอดเวลา เป็นหัวแร่และไม้สัก สำหรับ **สหรัฐอเมริกา** ไทยเคยขอให้ช่วยระงับกรณีพิพาทในเหตุการณ์ ร.ศ. ๑๑๒ เพื่อความเป็นธรรมและสันติสุข ก็มิได้รับการช่วยเหลือ ในกรณีพิพาทอินโดจีน สหรัฐอเมริกาดำเนินการระงับการส่งเครื่องบินอาวุธยุทธภัณฑ์ที่ไทยสั่งซื้อและชำระเงินให้เสร็จแล้ว เมื่อเกิดสงครามระหว่างญี่ปุ่นกับอังกฤษและสหรัฐอเมริกา เมื่อวันที่ ๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ **ประเทศไทยได้วางตัวเป็นกลาง** แต่อังกฤษและสหรัฐอเมริกาได้ทำการรุกรานไทยอย่างรุนแรงตั้งแต่วันที่ ๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ ถึงวันที่ ๒๐ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๕ ไทยได้ถูกโจมตีอย่างหนักทางอากาศถึง ๓๐ ครั้ง โจมตีทางบกถึง ๓๖ ครั้ง **ในวันที่ ๒๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๕** อังกฤษได้ส่งเครื่องบินมาทิ้งระเบิด กรุงเทพฯ ถูกโจมตีอย่างหนัก **ระเบิดถูกมุขด้านเหนือของพระที่นั่งอนันตสมาคมพังลง** ประกอบกับรัฐบาลได้ลงนามกติกาสัญญาทางทหารระหว่างไทยกับญี่ปุ่น เมื่อวันที่ ๒๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๔

เครื่องบินขับไล่โอตะของญี่ปุ่นที่ใช้ถล่มสนามบิน

เครื่องบินปีกสองชั้นแบบฮอว์ค ๓
ที่นักบินกองน้อยที่ ๕ ใช้สู้รบกับทหารญี่ปุ่น

จากเหตุผลและสถานการณ์ดังกล่าว รัฐบาลจึงประกาศสงครามกับบริเตนใหญ่และสหรัฐอเมริกาในพระปรมาภิไธย สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ เมื่อวันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๕ ต่อมาอังกฤษได้ประกาศสงครามกับไทยเมื่อวันที่ ๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๘๕ **แต่สหรัฐอเมริกาไม่แสดงทีท่ารับรู้การประกาศสงครามของไทย** ดังนั้น นโยบายเกี่ยวกับประเทศไทยของสหรัฐอเมริกาจึงเริ่มแตกต่างกันขึ้นตั้งแต่นั้นมา

การดำเนินสงคราม

แนวความคิดจอมพล ป.พิบูลสงคราม ที่จะส่งรบ กำลังกองทัพมิได้ถูกญี่ปุ่นโจมตีเข้าปลดอาวุธเช่นกำลังทหารของอินโดจีนฝรั่งเศส ดังนั้น จึงได้มีการย้ายกำลังทางบกส่วนใหญ่ไว้ที่ภาคเหนือ **ต่อญี่ปุ่นขอร้องให้รัฐบาลไทยส่งทหารไปร่วมรบกับทหารญี่ปุ่นในประเทศพม่า** โดยกำหนดให้ฝ่ายไทยเข้ายึดพื้นที่รัฐฉานของพม่า จอมพล ป.พิบูลสงคราม ได้ยินยอมตามข้อตกลง

ผลดีจากการที่รัฐบาลไทยส่งทหารไปร่วมรบกับทหารญี่ปุ่นคือ**เป็นการย้ายกำลังทหาร**ส่วนใหญ่ไปไว้ที่ภาคเหนือตามแนวคิดของจอมพล ป.พิบูลสงคราม และ**เป็นการป้องกัน**มิให้เกิดการกระทบกระทั่งระหว่างกองกำลังของทหารไทยกับญี่ปุ่นตลอดจน**เป็นหนทางติดต่อ**กับฝ่ายสัมพันธมิตรใช้เป็นทางผ่านในกรณีที่ญี่ปุ่นเพลี่ยงพล้ำในการทำสงคราม

กองทัพพายัพ กองบัญชาการทหารสูงสุดจัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ ๒ ธันวาคม พ.ศ.๒๔๘๔ และมีหน้าที่เข้าปฏิบัติการในดินแดนรัฐไทยใหญ่เดิม ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศเหนือของประเทศไทย ซึ่งเป็นรัฐหนึ่งของพม่า ที่อยู่**ในเขตการปกครองของอังกฤษ**

การจัดกำลัง กองทัพพายัพ

๑. **กำลังทางบก** เป็นการสนธิกำลังทหารจากหน่วยต่าง ๆ ทั่วประเทศ ประกอบด้วย กองบัญชาการกองทัพพายัพ กองพลทหารราบ ๓ กองพล กองพลทหารม้า ๑ กองพล กรมทหารม้าอิสระ ๑ กรม กับหน่วยสมทบ ๑ กองพล ทหารราบ ๒ กองพัน ทหารปืนใหญ่ และ ๔ กองพันทหารช่าง

๒. **กองทัพอากาศ** มีกองทัพน้อยผสมที่ ๘๐ จังหวัดลำปาง

๓. **กองตำรวจสนาม** ทำหน้าที่ในด้านการปกครองและการรักษาความสงบเรียบร้อย

ยุทธวิธีการเข้าตี เพื่อยึดเมืองเชียงตุงและเมืองยองได้สำเร็จ คือ การใช้กำลังเข้าตีตรงหน้าผสมกับการโอบปีก

การปฏิบัติการรบ

เริ่มตั้งแต่ยกทัพเข้าสู่ดินแดนสหรัฐไทยใหญ่เดิม เมื่อวันที่ ๑๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๕ ถึงเข้าประชิดชายแดนพม่า สิ้นสุดในวันที่ ๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๖ รวมระยะเวลา ๘ เดือน ๖ วัน และมีการถอนกำลังบางส่วนกลับเข้าสู่ประเทศไทย กองทัพพายัพได้อยู่ปฏิบัติใน**สหรัฐไทยใหญ่เดิม** จนถึงวันที่ ๑๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ ซึ่งเป็นวันที่ญี่ปุ่นประกาศยอมจำนนต่อฝ่ายสัมพันธมิตรอย่างไม่มีเงื่อนไขรวมระยะเวลาปฏิบัติการทั้งสิ้น ๒ ปี ๗ เดือน

กองทัพเรือ

ในขณะที่กองทัพพายัพปฏิบัติการอยู่ที่ภาคเหนืออยู่นั้น กองทัพเรือได้ลงนาม**ในข้อตกลงระหว่างผู้บัญชาการทหารเรือไทยกับทูตทหารเรือญี่ปุ่นประจำกรุงเทพฯ** โดยกำหนดหน้าที่สำคัญคือการลาดตระเวนรักษาอ่าวไทยและให้ความร่วมมือกับนาวีญี่ปุ่นในการขับไล่และต่อตีเรือดำน้ำสัมพันธมิตรบริเวณน่านน้ำภาคใต้ของอินโดจีนฝรั่งเศส ในการกวาดทุ่นระเบิดที่สัมพันธมิตรได้วางไว้ตามทะเลท่าเรือและแม่น้ำลำคลองสำคัญ กองทัพเรือได้ดำเนินการจัดกวาดทุ่นระเบิด โดยตั้งกองกวาดทุ่นระเบิดแม่เหล็กขึ้นปฏิบัติการกวาดทุ่นระเบิด

ผลที่ได้รับจากการเข้าร่วมทำสงคราม

เมื่อประเทศไทยได้เข้าร่วมทำการรบกับกองทัพญี่ปุ่น ดังกล่าวข้างต้น ส่งให้ประเทศไทยได้รวม**สหรัฐไทยใหญ่เดิม** และ**สีรัฐมาลัย**เข้าเป็นอาณาเขตประเทศไทย

ประกาศพระบรมราชโองการ ให้ปฏิบัติตามความเป็นกลาง พุทธศักราช ๒๔๘๒

ในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล
คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์
(ตามประกาศประธานสภาผู้แทนราษฎร
ลงวันที่ ๔ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๘๐)
อาทิตย์ทิพอาภา
พล.อ.เจ้าพระยาพิชเยนทรโยธิน
ตราไว้ ณ วันที่ ๕ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๘๒
ปีที่ ๖ ในรัชกาลปัจจุบัน

โดยที่บัดนี้มีสถานะสงครามอยู่ในบริเตนใหญ่ ฝรั่งเศส และเยอรมนี และโดยที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงดำรงเป็นผาสุก อยู่ในสันติภาพและมิตรภาพ กับพระมหากษัตริย์และประมุขแห่งรัฐตลอดจนอาณาประชาชนและชนชาติแห่งรัฐนั้น ๆ แต่ละรัฐ และโดยที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ที่จะให้อาณาประชาราษฎรของพระองค์คงได้รับประโยชน์เป็นมั่นคงอยู่ในสันติภาพอันเป็นคุณหาที่สุดมิได้ และเพื่อการนี้ ทรงตั้งพระราชหฤทัยที่จะรักษาความเป็นกลางอย่างเคร่งครัด และเที่ยงธรรมในสถานะสงครามดั่งกล่าวแล้ว

ฉะนั้น คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงตราประกาศขึ้นไว้ ดั่งต่อไปนี้

ให้บรรดาข้าราชการและอาณาประชาราษฎรไทย และบรรดาบุคคลซึ่งมีถิ่นที่อยู่ในประเทศไทยปฏิบัติความเป็นกลางอย่างเคร่งครัดและเที่ยงธรรม ในระหว่างมีสถานะสงครามอยู่นี้ และให้ปฏิบัติตามบรรดากฎหมายแห่งราชอาณาจักรนี้ กับทั้งข้อผูกพันตามสนธิสัญญาและกฎหมายระหว่างประเทศว่าด้วยความเป็นกลางด้วย

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ
ป. พิบูลสงคราม
นายกรัฐมนตรี

(คำแปล)

กติกาสัญญาพันธไมตรี
ระหว่างประเทศไทยกับประเทศญี่ปุ่น

รัฐบาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแห่งประเทศไทยและรัฐบาลสมเด็จพระจักรพรรดิแห่งประเทศญี่ปุ่น เชื่อตระหนักว่า การสถาปนาระเบียบใหม่ในเอเชียตะวันออก เป็นทางเดียวที่จะประสิทธิ์ความไพบูลย์ในวงเขตนี้ และเป็นเงื่อนไขอันจำเป็นในอันจะยังสันติภาพแห่งโลกให้คืนดีและมั่นคงแข็งแรง และมีเจตนาตระหนักแน่วแน่ที่จะกำจัดบรรดาอิทธิพลร้าย ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อความมุ่งหมายนี้เสียให้สิ้นเชิง จึงได้ทำความตกลงกันเป็นข้อ ๆ ดั่งต่อไปนี้

ข้อ ๑

ประเทศญี่ปุ่นกับประเทศไทยสถาปนาพันธไมตรีระหว่างกันและกันตามมูลฐานที่ต่างฝ่ายต่างเคารพเอกราชและอธิปไตยแห่งกันและกัน

ข้อ ๒

ในกรณีที่ประเทศญี่ปุ่นหรือประเทศไทยอยู่ในการขัดกันทางอาวุธกับประเทศภายนอก จะเป็นประเทศเดียวหรือหลายประเทศก็ตาม ประเทศไทยหรือประเทศญี่ปุ่นจะเข้าข้างภาคีอีกฝ่ายหนึ่ง ในฐานะที่เป็นพันธมิตรทันที และจะให้ความช่วยเหลือแก่ภาคีนั้นด้วยบรรดาปัจจัยของตน ในทางการเมือง การเศรษฐกิจ และการทหาร

ข้อ ๓

รายละเอียดเกี่ยวกับการปฏิบัติตามข้อ ๒ จะได้กำหนดด้วยความตกลงร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่ผู้มีอำนาจแห่งประเทศญี่ปุ่นและประเทศไทย

ข้อ ๔

ในกรณีสงครามซึ่งกระทำร่วมกัน ประเทศญี่ปุ่นและประเทศไทยรับรองว่าจะไม่ทำสัญญาสงบศึกหรือสันติภาพ นอกจากจะได้ทำความตกลงร่วมกันโดยบริบูรณ์

ข้อ ๕

กติกาสัญญานี้จะได้เริ่มใช้ตั้งแต่วันลงนามเป็นต้นไป กติกาสัญญาจะมีกำหนดอายุสิบปี ภาคีทั้งสองฝ่ายจะได้ปรึกษาหารือกันในเรื่องการต่ออายุกติกาสัญญานี้ในเวลาอันควร ก่อนสิ้นกำหนดอายุดั่งกล่าว แล้ว

เพื่อเป็นพยานแก่การนี้ ผู้ลงนามข้างท้ายซึ่งได้รับมอบอำนาจโดยถูกต้องจากรัฐบาลของตนเพื่อการนี้ ได้ลงนามและประทับตรากติกาสัญญานี้ไว้เป็นสำคัญ

ทำเป็นสองฉบับคู่กัน ณ กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ยี่สิบเอ็ด เดือนที่สิบสอง พุทธศักราชสองพันสี่ร้อยแปดสิบสี่ ตรงกับวันที่ยี่สิบเอ็ด เดือนที่สิบสอง ปีสโยวาทที่สิบหก

นายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ
(ลงนาม) ป.พิบูลสงคราม

เอกอัครราชทูตญี่ปุ่น
(ลงนาม) เตอิจิ ซีโบกามิ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเมื่อวันที่ ๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๙ ทรงพระราชฐานะ **ดำรงตำแหน่งจอมทัพไทย** ตามที่รัฐธรรมนูญกำหนดเท่ากับยอมรับว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้บังคับบัญชาสูงสุดของกองทัพไทย และมีพระราชอำนาจทางรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม แต่ทั้งพระบรมราชวินิจฉัยและพระบรมราชโองการที่ทรงสั่งการจำต้องมีนายกรัฐมนตรีลงนามรับสนองพระบรมราชโองการ ซึ่งมีผลเท่ากับว่า ทรงสั่งการตามคำแนะนำและยินยอมของคณะรัฐมนตรีนั่นเอง

พระราชอำนาจ ในการประกาศใช้ และยกเลิกกฎอัยการศึก ตามกฎหมายว่าด้วยกฎอัยการศึก และทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจใน**การประกาศสงคราม** โดยได้รับความเห็นชอบจากรัฐสภา

พระราชอำนาจในการแต่งตั้งและถอดถอนข้าราชการทหารกระทำโดย ประกาศพระบรมราชโองการ

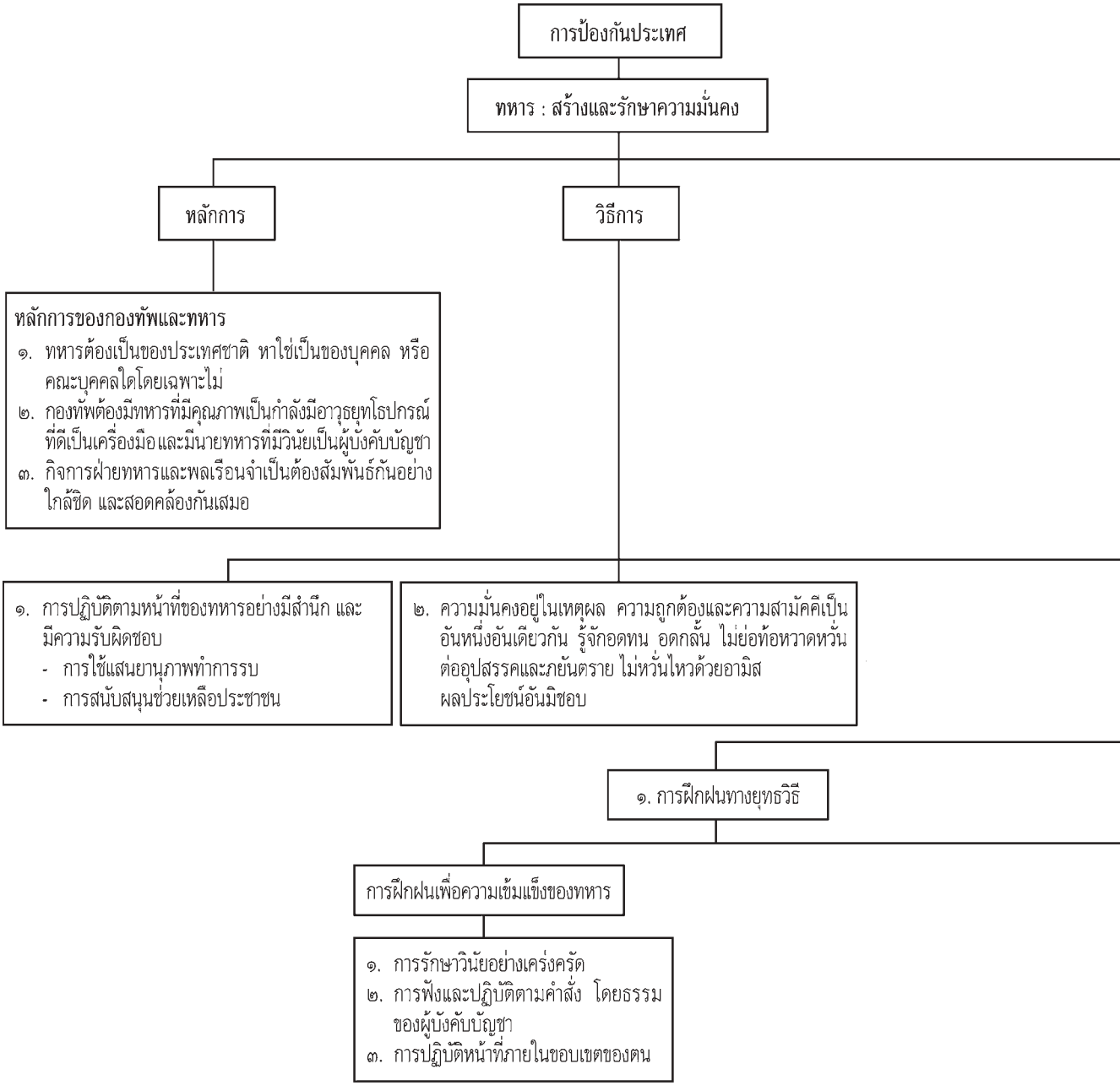
การป้องกันประเทศ
ทหาร : สร้างและรักษาความมั่นคง
หลักการ
วิธีการ
หลักการของกองทัพและทหาร
๑. ทหารต้องเป็นของประเทศชาติ หาใช่เป็นของบุคคล หรือคณะบุคคลใดโดยเฉพาะไม่
๒. กองทัพต้องมีทหารที่มีคุณภาพเป็นกำลังมีอาวุธยุทโธปกรณ์ที่ดีเป็นเครื่องมือและมีนายทหารที่มีวินัยเป็นผู้บังคับบัญชา
๓. กิจการฝ่ายทหารและพลเรือนจำเป็นต้องสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด และสอดคล้องกันเสมอ
๑. การปฏิบัติตามหน้าที่ของทหารอย่างมีสำนึก และมีความรับผิดชอบ
- การใช้แสนยานุภาพทำการรบ
- การสนับสนุนช่วยเหลือประชาชน
๒. ความมั่นคงอยู่ในเหตุผล ความถูกต้องและความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน รู้จักอดทน อดกลั้น ไม่ย่อท้อหวาดหวั่นต่ออุปสรรคและภยันตราย ไม่หวั่นไหวด้วยอามิสผลประโยชน์อันมิชอบ
๑. การฝึกฝนทางยุทธวิธี
การฝึกฝนเพื่อความเข้มแข็งของทหาร
๑. การรักษาวินัยอย่างเคร่งครัด
๒. การฟังและปฏิบัติตามคำสั่ง โดยธรรมของผู้บังคับบัญชา
๓. การปฏิบัติหน้าที่ภายในขอบเขตของตน

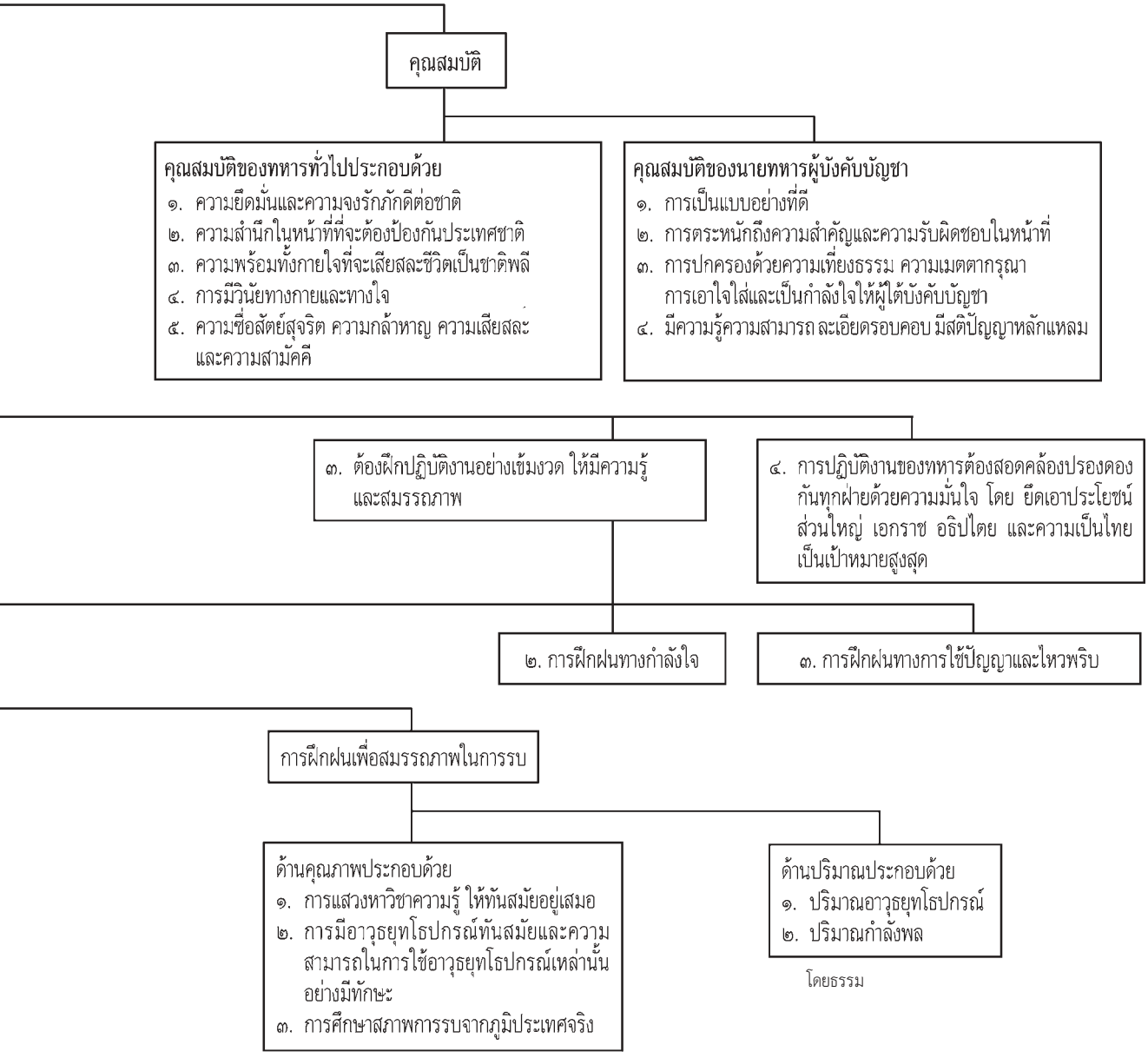
คุณสมบัติ
คุณสมบัติของทหารทั่วไปประกอบด้วย
๑. ความยึดมั่นและความจงรักภักดีต่อชาติ
๒. ความสำนึกในหน้าที่ที่จะต้องป้องกันประเทศชาติ
๓. ความพร้อมทั้งกายใจที่จะเสียสละชีวิตเป็นชาติพลี
๔. การมีวินัยทางกายและทางใจ
๕. ความซื่อสัตย์สุจริต ความกล้าหาญ ความเสียสละ และความสามัคคี
คุณสมบัติของนายทหารผู้บังคับบัญชา
๑. การเป็นแบบอย่างที่ดี
๒. การตระหนักถึงความสำคัญและความรับผิดชอบในหน้าที่
๓. การปกครองด้วยความเที่ยงธรรม ความเมตตากรุณา การเอาใจใส่และเป็นกำลังใจให้ผู้ใต้บังคับบัญชา
๔. มีความรู้ความสามารถ ละเอียดรอบคอบ มีสติปัญญาหลักแหลม
๓. ต้องฝึกปฏิบัติงานอย่างเข้มงวด ให้มีความรู้และสมรรถภาพ
๔. การปฏิบัติงานของทหารต้องสอดคล้องปรองดองกันทุกฝ่ายด้วยความมั่นใจ โดย ยึดเอาประโยชน์ส่วนใหญ่ เอกราช อธิปไตย และความเป็นไทยเป็นเป้าหมายสูงสุด
๒. การฝึกฝนทางกำลังใจ
๓. การฝึกฝนทางการใช้ปัญญาและไหวพริบ
การฝึกฝนเพื่อสมรรถภาพในการรบ
ด้านคุณภาพประกอบด้วย
๑. การแสวงหาวิชาความรู้ ให้ทันสมัยอยู่เสมอ
๒. การมีอาวุธยุทโธปกรณ์ทันสมัยและความสามารถในการใช้อาวุธยุทโธปกรณ์เหล่านั้นอย่างมีทักษะ
๓. การศึกษาสภาพการรบจากภูมิประเทศจริง
ด้านปริมาณประกอบด้วย
๑. ปริมาณอาวุธยุทโธปกรณ์
๒. ปริมาณกำลังพล
โดยธรรม

การเทิดทูนองค์พระมหากษัตริย์ของเหล่าทหารในความรู้สึกที่เกิดขึ้นจากจิตสำนึกที่เกิดขึ้นเอง ประกอบกับ**พระบรมเดชานุภาพที่ทรงมี**ต่อเหล่าทหาร**ยิ่งเพิ่มทวี**ความจงรักภักดีต่อพระองค์ และพระราชวงศ์ด้วยดังปรากฏในสายตาประชาชนและภาพที่แพร่ทั่วไปในต่างประเทศ

พระราชปณิธานที่ทรงมีต่อการทหาร ปรากฏจากพระราชดำริและพระราชดำรัสคือ

ทหารจะต้องทำหน้าที่เป็นทั้ง "นักรบ นักพัฒนา และนักปกครอง" ไปพร้อมกับการป้องกันประเทศ ดังพระราชดำรัส

> *"สงครามที่กระทำกันอยู่ในสภาพการณ์ปัจจุบัน เป็นการรบเพื่อป้องกันรักษาประเทศโดยตรง และจำเป็นต้องใช้หน่วยรบพิเศษ ซึ่งเป็นกองรบเล็ก ๆ ที่เข้มแข็ง สามารถปฏิบัติการโดยเอกเทศให้ได้ผลครบถ้วน ทั้งด้านการรบและด้านการติดต่อประสมประสานกับประชาชน ทหารในกองรบพิเศษต้องได้รับการฝึกหัดอบรมอย่างดี ให้มีความสามารถสูง คือให้มีความกล้า อดทนแข็งแกร่ง มีความฉลาดไหวพริบ จัดเจนในการใช้วิชายุทธการและจิตวิทยา ให้ทำหน้าที่เป็นนักรบ นักพัฒนา และนักปกครอง ซึ่งเข้ากับคนทุกประเภทได้พร้อมมูลในตัว" (๘ กันยายน ๒๕๑๒)*

การเจริญสัมพันธไมตรี

เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงเสด็จเยือนต่างประเทศ พระองค์ทรงทอดพระเนตรกิจการต่าง ๆ จากอารยประเทศ โดยเฉพาะด้านการทหาร ตลอดจนอาวุธยุทโธปกรณ์ที่ทันสมัย ดังนั้น พระองค์จึงทรงรอบรู้การทหาร อาวุธยุทโธปกรณ์ ทรงนำมาใช้ในกิจการทหารด้วย

พระราชกรณียกิจด้านการทหาร

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจด้านการทหาร โดยพระปรีชาญาณอันสุขุมคัมภีรภาพ ตั้งแต่ต้นรัชกาลจนถึงปัจจุบันนับเป็นเวลานานถึง ๕๗ ปี พระราชปณิธานอันแรงกล้าในการพัฒนาและรักษาความมั่นคงของชาติ เป็น**หน้าที่หลักและสำคัญของทหาร** ที่จะต้องยึดถือปฏิบัติ

ดังนั้น เพื่อให้**การทหาร**มีประสิทธิภาพสามารถปฏิบัติหน้าที่สำเร็จบรรลุเป้าหมายตามหลักยุทธศาสตร์และยุทธวิธี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชกรณียกิจ ดังนี้

ทรงพระราชทานพระราชดำริ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงรอบรู้ในกิจการทหารอาวุธยุทโธปกรณ์จากอารยประเทศ ดังนั้น เมื่อพระองค์ทรงมีพระราชวโรกาสเกี่ยวกับการทหาร จะทรงมีพระราชดำริให้ผู้เกี่ยวข้องรับแนวพระราชดำริไปปฏิบัติ ก่อให้เกิดผลดีต่อกิจการทหาร อาทิ

"หลักสำคัญอันแรกที่ทหารทุกคนต้องระลึกถึงอยู่เสมอ คือความหมายและหน้าที่ของทหาร ประเทศเราเป็นประเทศที่รักความสงบไม่ชอบการรุกราน แม้กระนั้นก็ดี การมีกำลังย่อมเป็นสิ่งจำเป็น ทั้งนี้ เพื่อรักษาความสงบและอิสรภาพของประเทศ เมื่อทหารมีไว้สำหรับประเทศชาติ ทหารก็ต้องเป็นของประเทศชาติ หาใช่เป็นของบุคคลหรือคณะบุคคลใด ๆ โดยเฉพาะไม่" (๒๕ มกราคม ๒๔๙๙)

แนวพระราชดำริการทหารเพื่อการป้องกันประเทศ : แนวทางไปสู่การปฏิบัติ

พระราชภารกิจที่สำคัญประการหนึ่งของพระมหากษัตริย์คือ การปกป้องคุ้มครองประชาชนให้มีความมั่นคงปลอดภัย ด้วยพระราชภาระหน้าที่

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญต่อการทหารมาก โดยการมีพระราชดำริว่าทหารเป็นผู้มีหน้าที่และความรับผิดชอบโดยตรงในการสร้างและรักษาความมั่นคงของชาติ ดังนั้นพระองค์จึงทรงมีพระราชดำริเกี่ยวกับการทหาร สรุปได้ดังนี้

ทรงพระราชทานพระราชดำรัส

เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชวโรกาส ในกิจการทหารจะทรงพระราชดำรัส เพื่อเป็นข้อคิดนำไปปฏิบัติปรับปรุงแก้ไข อาทิ

"เพราะทหารได้รับเกียรติและเอกสิทธิเป็นผู้กุมอาวุธและกำลังรบของประเทศ เป็นที่เคารพและเกรงขามในหมู่ชนทั่วไป ทหารจึงต้องปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับที่ตนได้รับความไว้วางใจ ไม่ควรไปทำหรือเกี่ยวข้องในกิจการที่ไม่อยู่ในหน้าที่โดยเฉพาะของตน เช่นไปเล่นการเมือง ดังนี้เป็นต้น การกระทำเช่นนั้น จะทำให้บุคคลเสื่อมความเชื่อถือในทหาร โดยเข้าใจว่า เอาอิทธิพลไปใช้เพื่อประโยชน์ส่วนตัว" (๒๕ มกราคม ๒๔๙๙)

ทรงนำทหารพัฒนาพื้นที่ที่มีการแทรกซึมบ่อนทำลายและท้องถิ่นทุรกันดาร

ในการป้องกันและปราบปรามเพื่อเอาชนะคอมมิวนิสต์ ในอดีตเป็นการใช้กำลังทหารปราบปราม และอยู่ในสภาพปราบด้วยวิธีเหวี่ยงแหมากเกินไป โดยมุ่งทำลายกองกำลังติดอาวุธของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยกับผู้ให้การสนับสนุน ประกอบกับสภาพความเป็นอยู่ในภูมิภาคของประเทศทุกภาคมีสภาพความเป็นอยู่ทุรกันดาร แห้งแล้งมีปัญหาพื้นที่ทำกิน ทำให้การปฏิบัติการเอาชนะคอมมิวนิสต์และการสร้างความเจริญให้แก่ท้องถิ่นไม่ประสบความสำเร็จ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระปรีชาชาญในการเอาชนะคอมมิวนิสต์และสร้างความเจริญให้แก่ท้องถิ่น โดย**ทรงนำทหารเข้าร่วมพัฒนาท้องถิ่น**ให้เจริญพ้นสภาพทุรกันดาร โดยมีการสร้างทางติดต่อคมนาคม มีการขุดบ่อน้ำทรงนำข้าราชการที่สังกัดส่วนราชการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาความเป็นอยู่ขั้นพื้นฐานเข้าไปช่วยดำเนินการ เช่น เจ้าหน้าที่สาธารณสุข อำเภอพระแสง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ได้รับพระมหากรุณาธิคุณในการปฏิบัติหน้าที่ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๗

ในบางพื้นที่และบางวโรกาสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว**ทรงนำเจ้าหน้าที่ตัวแทนหรือนายทหารต่างประเทศ**ที่ให้การสนับสนุนการพัฒนาประเทศไทยร่วมเสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยมเพื่อความเข้าใจในสถานการณ์สภาพความเป็นจริง

หน่วยทหารรับสนองพระราชประสงค์พัฒนาพื้นที่ : อำเภอพระแสง จังหวัดสุราษฎร์ธานี เมื่อปลายปี พ.ศ. ๒๕๑๗ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงทราบว่า อำเภอพระแสง จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นอำเภอที่อยู่ในท้องถิ่นทุรกันดาร การคมนาคมเป็นไปด้วยความยากลำบาก พระองค์พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงมีความห่วงใยราษฎรในท้องถิ่นนี้เป็นอันมาก จึงได้ทรงสละพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ จัดหารถแทรกเตอร์ และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทาน ได้แก่ ราษฎรได้ใช้ในการสร้างถนนหนทาง และพัฒนาท้องถิ่น เพื่อให้การพัฒนาเป็นไปอย่างเรียบร้อยได้ผล ตามพระราชประสงค์ จึงมีพระราชดำรัสให้กองอำนวยการกลาง สำนักผู้บังคับบัญชาการทหารสูงสุด ส่งหน่วยพัฒนาการเคลื่อนที่เข้าไปปฏิบัติการช่วยเหลือราษฎรในท้องถิ่นนั้นด้วย

เสด็จเป็นองค์ประธานการฝึกรบร่วม : การฝึกทหารร่วมทางยุทธศาสตร์และยุทธวิธี

การฝึกรบร่วมระหว่างกองกำลังทหารไทยกับกองกำลังทหารมิตรประเทศ

หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ มิตรประเทศโดยเฉพาะประเทศสหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศส และออสเตรเลีย ได้ทำสนธิสัญญาให้ความช่วยเหลือประเทศไทยไว้หลายด้าน โดยเฉพาะด้านการทหาร**เด่นชัย** รับตั้งแต่รัฐบาลจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี

การจัดฝึกรบร่วมระหว่างกองกำลังทหารไทยกับกองกำลังทหารจากมิตรประเทศพระประมุขของชาติในราชฐานะ**จอมทัพไทย** ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงตรวจเยี่ยมการฝึกร่วมทุกครั้ง

การฝึก "ธนะรัชต์" ของ สปอ.

เมื่อวันที่ ๑๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๖ สปอ. ได้จัดการฝึกรบร่วมกำลังภาคพื้นดินและทางอากาศของอังกฤษ ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ สหรัฐอเมริกา และไทย ซึ่งจัดที่เขาพุโลน จังหวัดลพบุรี ในการนี้ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรี และผู้บัญชาการทหารสูงสุด ได้กราบบังคมทูลเชิญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จเป็นองค์ประธานและทอดพระเนตรการสาธิตการฝึก

การฝึกของกองทัพไทยร่วมกับทหารมิตรประเทศ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินไปทรงตรวจเยี่ยมการฝึก ธนะรัชต์ เป็นการฝึกร่วมระหว่างกองทัพไทย และกองทัพชาติภาคี

การฝึกรบร่วมระหว่างเหล่าทัพ

การฝึกทักษิณ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงนำทหารนาวิกโยธินของกองทัพเรือยกพลขึ้นบกในการฝึก **"ทักษิณ ๑๒"** ณ หาดบ้านทอน จังหวัดนราธิวาส และทอดพระเนตรการฝึก เมื่อวันที่ ๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๒

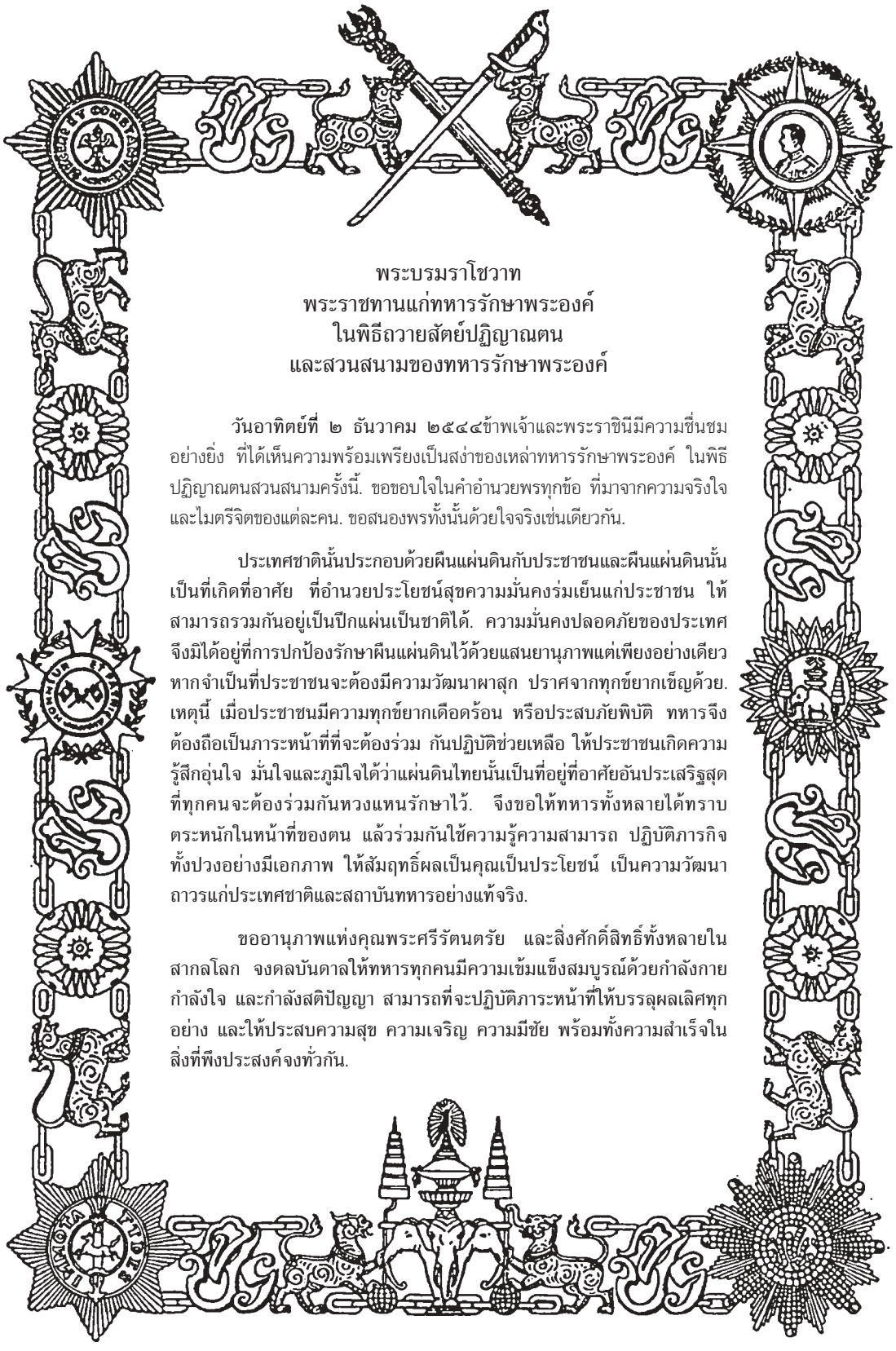

พระบรมราโชวาท
พระราชทานแก่ทหารรักษาพระองค์
ในพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตน
และสวนสนามของทหารรักษาพระองค์

วันอาทิตย์ที่ ๒ ธันวาคม ๒๕๔๔ข้าพเจ้าและพระราชินีมีความชื่นชมอย่างยิ่ง ที่ได้เห็นความพร้อมเพรียงเป็นสง่าของเหล่าทหารรักษาพระองค์ ในพิธีปฏิญาณตนสวนสนามครั้งนี้. ขอขอบใจในคำอำนวยพรทุกข้อ ที่มาจากความจริงใจและไมตรีจิตของแต่ละคน. ขอสนองพรทั้งนั้นด้วยใจจริงเช่นเดียวกัน.

ประเทศชาตินั้นประกอบด้วยผืนแผ่นดินกับประชาชนและผืนแผ่นดินนั้นเป็นที่เกิดที่อาศัย ที่อำนวยประโยชน์สุขความมั่นคงร่มเย็นแก่ประชาชน ให้สามารถรวมกันอยู่เป็นปึกแผ่นเป็นชาติได้. ความมั่นคงปลอดภัยของประเทศจึงมิได้อยู่ที่การปกป้องรักษาผืนแผ่นดินไว้ด้วยแสนยานุภาพแต่เพียงอย่างเดียว หากจำเป็นที่ประชาชนจะต้องมีความวัฒนาผาสุก ปราศจากทุกข์ยากเข็ญด้วย. เหตุนี้ เมื่อประชาชนมีความทุกข์ยากเดือดร้อน หรือประสบภัยพิบัติ ทหารจึงต้องถือเป็นภาระหน้าที่ที่จะต้องร่วม กันปฏิบัติช่วยเหลือ ให้ประชาชนเกิดความรู้สึกอุ่นใจ มั่นใจและภูมิใจได้ว่าแผ่นดินไทยนั้นเป็นที่อยู่ที่อาศัยอันประเสริฐสุดที่ทุกคนจะต้องร่วมกันหวงแหนรักษาไว้. จึงขอให้ทหารทั้งหลายได้ทราบตระหนักในหน้าที่ของตน แล้วร่วมกันใช้ความรู้ความสามารถ ปฏิบัติภารกิจทั้งปวงอย่างมีเอกภาพ ให้สัมฤทธิ์ผลเป็นคุณเป็นประโยชน์ เป็นความวัฒนาถาวรแก่ประเทศชาติและสถาบันทหารอย่างแท้จริง.

ขออานุภาพแห่งคุณพระศรีรัตนตรัย และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายในสากลโลก จงดลบันดาลให้ทหารทุกคนมีความเข้มแข็งสมบูรณ์ด้วยกำลังกาย กำลังใจ และกำลังสติปัญญา สามารถที่จะปฏิบัติภาระหน้าที่ให้บรรลุผลเลิศทุกอย่าง และให้ประสบความสุข ความเจริญ ความมีชัย พร้อมทั้งความสำเร็จในสิ่งที่พึงประสงค์จงทั่วกัน.

พระบรมราโชวาทพระราชทานแก่ทหารรักษาพระองค์ ในพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ วันอาทิตย์ที่ ๒ ธันวาคม ๒๕๔๔

บทที่ ๒

พระมหากษัตริย์ไทย
พระราชประวัติและพระราชกรณียกิจสังเขป

การถวายพระราชสมัญญานามมหาราช

ธรรมเนียมการถวายพระราชสมัญญานามมหาราช พระมหากษัตริย์หรือจักรพรรดิของประเทศในยุโรปส่วนใหญ่เป็นการยกย่องพระมหากษัตริย์หรือจักรพรรดิที่ทรง**ปรีชาสามารถทหาร**ที่ทรงทำศึกสงครามได้รับชัยชนะจากอริราชศัตรู สามารถขยายอาณาจักรออกไปได้กว้างขวางเป็นหลักสำคัญ

สำหรับประเทศไทยการถวายพระราชสมัญญานาม **"มหาราช"** แด่พระมหากษัตริยาธิราชเจ้าได้เลียนแบบธรรมเนียมการถวายพระราชสมัญญานามของยุโรปในหลักการใหญ่บางประการ โดยนักประวัติศาสตร์ได้นำพระปรีชาสามารถของพระมหากษัตริยาธิราชเจ้าที่ทรงบำเพ็ญเป็นคุณูปการใหญ่แก่ประเทศชาติใหญ่หลวง ประกาศเป็นพระเกียรติคุณที่ควรเทิดทูนถวายพระราชสมัญญานาม **มหาราช** แด่พระองค์ท่าน พระปรีชาสามารถที่นักประวัติศาสตร์นำมาพิจารณาประกาศพระเกียรติคุณเทิดทูนถวายพระราชสมัญญานาม **มหาราช** ได้แก่ พระปรีชาสามารถด้าน **การรบ** อาทิ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระปรีชาสามารถด้าน **การประดิษฐ์อักษรไทย** คือ พ่อขุนรามคำแหงมหาราช พระปรีชาสามารถด้าน**การทูตการเมืองการปกครอง** คือสมเด็จพระนารายณ์มหาราช สมเด็จพระปิยมหาราช พระปรีชาสามารถด้าน**การเมืองการปกครอง การพัฒนา และการบริหาร การจัดการ** คือพระบาทสมเด็จพระปรมินทรภูมิพลอดุลยเดชมหาราช

การถวายพระราชสมัญญานาม**มหาราช** แด่พระมหากษัตริยาธิราชเจ้า ในประวัติศาสตร์ไทยเริ่มครั้งแรกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๕๑ โดยอาณาราษฎร ในประเทศสยามขณะนั้นได้พร้อมใจกันถวายพระราชสมัญญานาม**มหาราช** แด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า **"พระปิยมหาราช"** ต่อมาในรัชกาลปัจจุบันนักประวัติศาสตร์ได้นำหลักพิจารณาการถวายราชสมัญญานามข้างต้น นำมาพิจารณาพระปรีชาสามารถของพระมหากษัตริยาธิราชเจ้าในอดีตมาประกาศพระเกียรติคุณถวายพระราชสมัญญานาม**มหาราช**

การถวายพระราชสมัญญานาม **มหาราช** แด่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ได้เริ่มปรากฏชัดเจนในงานที่**ภาคเอกชน**ได้จัดการถวายเทิดพระเกียรติในงาน **๕ ธันวามหาราช** ทุกจังหวัด ต่อมากระทรวงมหาดไทยได้จัดทำ**แบบสำรวจประชามติ** การถวายพระราชสมัญญานาม**มหาราช** แด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทั่วประเทศปรากฏว่าประชามติเห็นควรทูลเกล้าฯ ถวายพระราชสมัญญานามแด่พระองค์ท่าน รัฐบาลสมัย พลเอก เปรม ติณสูลานนท์ เป็นนายกรัฐมนตรี พร้อมด้วยประชาชนชาวไทยพร้อมใจกันทูลเกล้าฯ ถวายพระราชสมัญญา **"พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช"** ซึ่งมีความหมายว่าที่เป็น **พระมหาราชผู้เป็นพลังแผ่นดิน** เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๓๐

พระมหากษัตริย์ในฐานะจอมทัพไทย

ประเทศไทยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขมาแต่โบราณ ทรงเป็นนักรบที่กล้าหาญโดยทรงนำทัพและควบคุมกำลังต่อสู้กับข้าศึกที่เข้ามารุกรานประเทศ ด้วยความเป็นผู้นำการปกครองหมู่คนและประชาชนซึ่งถือเอาครัวเรือนเป็นหลักในการปกครอง โดยนับจำนวนหลายครัวเรือนรวมเป็นหมู่และหลายหมู่เป็นเมือง และหลายเมืองเป็นอาณาจักรหรือประเทศ ผู้ที่เป็นผู้นำหรือหัวหน้าจึงต้องเป็นผู้รักษาความปลอดภัย ความยุติธรรม และเป็นผู้นำทางด้านศีลธรรม ซึ่งในสมัยสุโขทัยนิยมเรียกว่า **"พ่อขุน"** หรือ **"ขุน"** เช่น พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ พ่อขุนรามคำแหงมหาราช เป็นต้น ผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้ปกครองมีความสัมพันธ์แบบบิดาปกครองบุตร มีความเข้าใจอันดี และให้ความร่วมมืออย่างพร้อมเพรียง **ครั้นเมื่ออาณาจักร**พื้นที่กว้างไพศาล ฐานะความมั่นคงของประเทศจึงขึ้นอยู่กับความเป็นนักรบที่ยิ่งใหญ่ของพระมหากษัตริย์สามารถปราบข้าศึกศัตรูไปรอบทิศ ในสมัยกรุงศรีอยุธยาจึงนิยมเรียกว่า **"ขุนหลวง"** เช่น ขุนหลวงพะงั่วแห่งกรุงศรีอยุธยา และขุนหลวงตาก เป็นต้น ดังนั้น ในสมัยต่อมาด้วยความเชื่อถือที่ว่า **"ผู้นำ"** ที่ปกครองอาณาประชาราษฎร์ให้ร่มเย็นเป็นสุข และบ้านเมืองมีความอุดมสมบูรณ์เจริญรุ่งเรืองได้นั้น ต้องมีพื้นฐานในความเชื่อในหลักธรรมของพระพุทธศาสนา เป็นผู้นำที่ใช้หลักธรรมปกครองหมู่คน ดังนั้น ฐานะของผู้นำในสมัยต่อ ๆ มา จึงเปลี่ยนเป็นคตินิยมตามคติพราหมณ์ และพระพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ โดยถือเป็น **"สมมติเทพ"** ใช้ภาษามคธสันสกฤต เรียก **"ขุนหลวง"** เป็น **"กษัตริย์"** หรือ **"พระมหากษัตริย์"** แทน

"กษัตริย์"[๑] หรือ "พระมหากษัตริย์" ตามความหมายดังกล่าวข้างต้น คือ นักรบผู้ยิ่งใหญ่ อันสรุปได้ชัดเจนก็คือ "จอมทัพ" นั่นเอง

"การทำยุทธหัตถี" เป็นบทบาทที่สำคัญยิ่งของพระมหากษัตริย์ ซึ่งแปลว่า นักรบผู้ยิ่งใหญ่หรือจอมทัพ พระองค์จะทรงเป็นผู้นำในการปกป้องบ้านเมือง เมื่อมีศึกสงคราม และทรงห่วงใยในทุกข์สุขของราษฎรและบ้านเมืองเป็นเรื่องสำคัญยิ่ง ถ้าเกิดเหตุร้ายขึ้นแม้ทรงบรรทมอยู่ก็ให้ปลุกได้ ดังปรากฏในกฎหมายตราสามดวง

เมื่อมองย้อนประวัติศาสตร์ของชาติไทย บทบาทการเป็นจอมทัพจะโดดเด่นเป็นพิเศษเพราะการก่อตั้งและการธำรงไว้ซึ่งอาณาจักรของคนไทยบนพื้นแผ่นดินไทยในปัจจุบัน เต็มไปด้วยการทำสงครามตลอดเวลา พม่าเพียงชาติเดียวไทยเราต้องทำสงครามใหญ่น้อยในสมัยอยุธยา รวม ๒๔ ครั้ง ในสมัยกรุงธนบุรี ๑๐ ครั้ง และสมัยรัตนโกสินทร์ ๑๐ ครั้ง การทำสงครามระหว่างอาณาจักรต่าง ๆ บนแหลมทองสมัยก่อนนักประวัติศาสตร์ถือว่าเป็นลักษณะเด่นอย่างหนึ่งของประวัติศาสตร์ในภูมิภาคนี้ เมื่อใดที่ผู้นำของอาณาจักรหรือประเทศย่อหย่อนในการเป็นจอมทัพ หรือไม่สนพระทัยในยุทธศิลป์ก็จะถูกอาณาจักรข้างเคียงแผ่กฤษฎาภินิหารเข้ามาทันที และดังที่เราได้ประจักษ์ในปัจจุบัน แม้อาณาจักรที่เคยรุ่งเรืองยิ่งจนสามารถสร้างสิ่งมหัศจรรย์ของโลกได้ คือ อาณาจักรขอมก็ยังต้องเสื่อมลง เพราะขาดผู้นำที่เป็นจอมทัพที่ยิ่งใหญ่นี้เอง สำหรับชาติไทยของเราจอมทัพของชาติมีอยู่เกือบตลอดเวลา นับแต่พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ผู้ทรงขยายอำนาจออกไปทั่วแหลมทองให้แก่ชาติไทยเป็นครั้งแรก สมเด็จเจ้าสามพระยา

---

[๑] *คณะกรรมการจัดทำหนังสือ. จอมทัพไทยและเอกลักษณ์การทหารของแผ่นดิน. พับลิคบิสเนสพรินท์, หน้าที่ ๔๕ - ๕๑.*

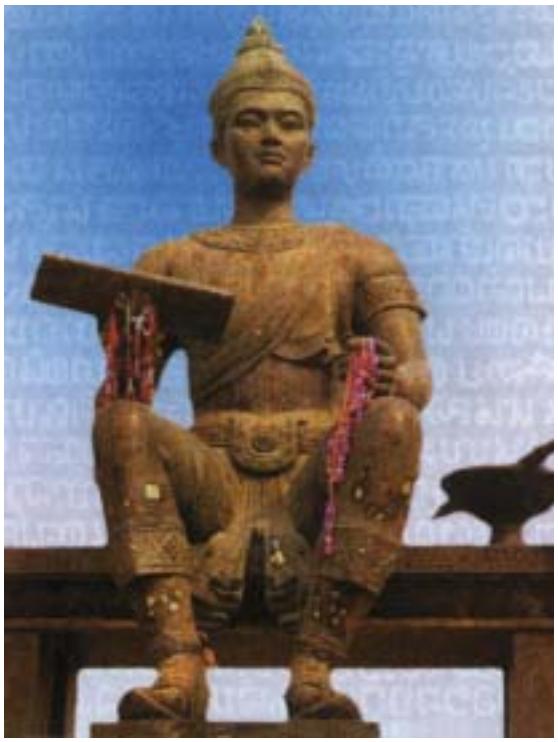

พ่อขุนรามคำแหงมหาราช
จอมทัพไทยในสมัยกรุงสุโขทัย

ศิลาจารึกเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์
ที่เป็นลายลักษณ์อักษร

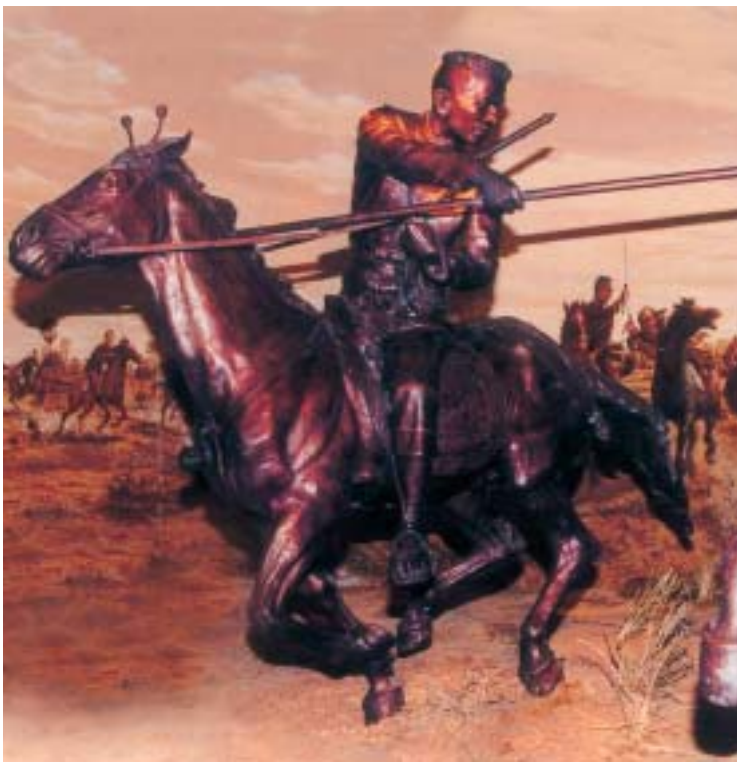

สมเด็จพระนเรศวรมหาราชจอมทัพไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา

สมเด็จพระนารายณ์มหาราช
จอมทัพไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา

(สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒) ผู้ทรงมีชัยชนะเหนืออาณาจักรขอมที่เคยยิ่งใหญ่ได้อย่างเด็ดขาดจนถึงสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ผู้ทรงกอบกู้เอกราชของชาติ และแผ่พระราชอำนาจของอยุธยาให้ฟื้นคืนในเวลาอันสั้น สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ผู้ทรงกอบกู้อิสรภาพกรุงศรีอยุธยาจากซากปรักหักพังและสถาปนากรุงธนบุรีเป็นราชธานี พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ผู้ทรงย้ายราชธานีมายังที่ตั้งปัจจุบันซึ่งมีอายุกว่าสองศตวรรษแล้วทรงสร้างบ้านเมืองด้วยความมีวิสัยทัศน์และยังทรงฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณีของชาติ

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จอมทัพไทยสมัยกรุงธนบุรี

สามมหาราชแห่งพระบรมราชจักรีวงศ์

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงมีพระปรีชาสามารถด้านการรบเพื่อปกป้องผืนแผ่นดินสถาปนากรุงเทพฯ เป็นราชธานีและทรงเป็นผู้นำในการฟื้นฟูทำนุบำรุงสร้างสรรค์กรุงเทพฯ ให้เจริญรุ่งเรืองในกาลต่อมา

พระปิยมหาราช "พระราชาผู้เป็นที่รักของประชาชน" ทรงมีพระปรีชาญาณด้านกุศโลบายรักษาเอกราชและสร้างชาติให้ทัดเทียมอารยประเทศ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ทรงมีพระปรีชาสามารถ พระอัจฉริยภาพ และพระบรมเดชานุภาพกว้างใหญ่ไพศาลในด้านการพัฒนาเพื่อบำบัดทุกข์บำรุงสุขอาณาประชาราษฎร์ด้วยทศพิธราชธรรม

นับตั้งแต่สถาปนากรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานีพระมหากษัตริย์พระองค์ในบรมราชจักรีวงศ์เป็นพระมหากษัตริย์ผู้ทรงมีพระคุณอันประเสริฐต่อประเทศชาติและประชาชนชาวไทย ตลอดทั้งทรงมีพระปรีชาสามารถ พระอัจฉริยภาพและพระเดชานุภาพกว้างใหญ่ไพศาล อีกทั้งทรงดำรงอยู่ในพระราชฐานะอันสูงส่งด้วยพระเกียรติยศ ชาติตระกูล และคุณธรรม เช่นเดียวกันทุกพระองค์ ต่างแต่เพียงว่า พระมหากษัตริย์พระองค์ใดจะทรงมีพระคุณสมบัติดังกล่าวมานี้ มากน้อยผิดแผกและยิ่งหย่อนกว่ากันทั้งในด้านคุณภาพและปริมาณเพียงใดเท่านั้น ถ้าหากพระมหากษัตริย์พระองค์ใดทรงมีพระเกียรติคุณ พระบรมเดชาบุญญาธิการ และพระปรีชาสามารถมากเป็นพิเศษ ก็จะได้รับการถวายพระเกียรติอย่างสูงสุดจากปวงชนชาวไทยว่าเป็น **"มหาราช"**

ภาพพระราชกรณียกิจแห่งพระราชสมัญญานาม “มหาราช”

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงฉายกับพระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ ๒ แห่งรัสเซีย

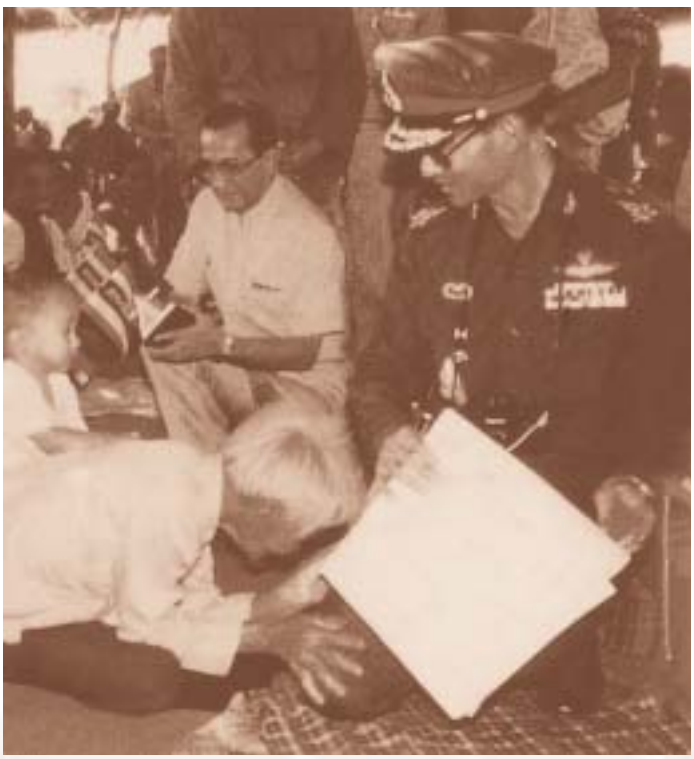

พระมหากษัตริย์สมัยสุโขทัย

พ่อขุนศรีอินทราทิตย์

(พ.ศ. ๑๗๙๒ - ถึงปีใดไม่ปรากฏ)

พระราชประวัติ

พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ทรงเป็นปฐมกษัตริย์ผู้ทรงสถาปนาราชวงศ์พระร่วง ครองกรุงสุโขทัย พระนามเดิมว่าพ่อขุนบางกลางหาว

พระราชประวัติของพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ มีปรากฏอยู่ในศิลาจารึกหลักที่ ๑ ที่เรียกว่า ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง เริ่มต้นด้วยความว่า **"พ่อกูชื่อศรีอินทราทิตย์ แม่กูชื่อนางเสือง"**[๑] มีพระราชโอรสพระราชธิดา ๕ พระองค์ พระราชโอรสพระองค์ใหญ่สิ้นพระชนม์แต่ยังเยาว์ องค์ที่ ๒ คือ พ่อขุนบาลเมือง องค์ที่ ๓ คือ พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ส่วนพระราชธิดา ๒ พระองค์ไม่ปรากฏพระนาม

---

[๑] *กรมศิลปากร. จารึกสมัยสุโขทัย, หน้า ๘. (จารึกพ่อขุนรามคำแหง)*

พระราชประวัติที่กล่าวถึงการสถาปนาอาณาจักรสุโขทัย ปรากฏความชัดเจนจากศิลาจารึกวัดศรีชุมและศิลาจารึกนครชุม ทำให้ทราบว่าเดิมเมืองสุโขทัยศรีสัชนาลัย ปกครองโดยพ่อขุนศรีนาวนำถุมซึ่งมีโอรสคือ พ่อขุนผาเมืองเจ้าเมืองราด เป็นพระสหายกับพ่อขุนบางกลางหาว ในช่วงเวลานั้นขอมยังมีอิทธิพลอยู่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และอาณาบริเวณตอนเหนือขึ้นไป รวมทั้งในแถบสุโขทัยด้วย ดังจะเห็นได้จากสายสัมพันธ์ที่มีกับเมืองสุโขทัย *"เมื่อก่อนผีฟ้าเจ้าเมืองศรีโสธรปุระให้ลูกสาวชื่อนางสุขรมหาเทวีกับขรรค์ชัยศรี ให้นามเกียรติ์แก่พ่อขุนผาเมือง"*[๑] ซึ่งตีความกันว่าผีฟ้าเจ้าเมืองศรีโสธรปุระในขณะนั้นน่าจะเป็นพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ได้พระราชทานพระธิดา พระแสงขรรค์ชัยศรี และพระนามศรีอินทรบดินทราทิตย์ ให้แก่พ่อขุนผาเมือง โอรสพ่อขุนศรีนาวนำถุม เพื่อสร้างความผูกพันให้ยอมรับอำนาจขอมหรือกัมพูชา

อาณาเขตของศรีสัชนาลัยสุโขทัยสมัยพ่อขุนศรีนาวนำถุม ทางตะวันตกเฉียงใต้ถึงเมืองฉอดทิศตะวันตกถึงเมืองลำพูน ทิศตะวันตกเฉียงเหนือถึงเชียงแสนและพะเยา ทางแม่น้ำน่านมีเมืองสะค้า และเมืองลุม เมืองราด ซึ่งโปรดให้พ่อขุนผาเมืองพระโอรสไปครอง โอรสอีกองค์คือพระยาคำแหงพระรามครองพิษณุโลก พระยาคำแหงพระรามมีโอรสทรงพระนามว่า เจ้าศรีศรัทธา[๒]

พระราชกรณียกิจ

ด้านการทหาร

เมื่อพ่อขุนศรีนาวนำถุมสวรรคต ปรากฏว่าขอมสบาดโขลญลำพง ได้เข้ายึดศรีสัชนาลัยสุโขทัย พ่อขุนผาเมืองและพ่อขุนบางกลางหาว จึงปรึกษากันเพื่อหาทางยึดศรีสัชนาลัยสุโขทัยคืน โดยพ่อขุนผาเมืองไปตีเมืองบางขลงก่อน แล้วกวาดต้อนผู้คนกลับไปเมืองราด ขณะเดียวกันให้พ่อขุนบางกลางหาวตีเมืองศรีสัชนาลัย แล้วเตรียมรับมือขอมให้เต็มที่ โดยจัดกำลังส่วนหนึ่งให้ซุ่มอยู่นอกเมือง ขอมสบาดโขลญลำพงยกทัพมาล้อมศรีสัชนาลัย ขณะเดียวกันพ่อขุนบางกลางหาวก็ส่งข่าวไปให้พ่อขุนผาเมืองเข้ายึดเมืองสุโขทัย พอขอมสบาดโขลญลำพงทราบข่าว ก็แบ่งทัพส่วนหนึ่งจากศรีสัชนาลัยให้กลับไปรักษาเมืองสุโขทัยกองทัพขอมยังไปไม่ถึงสุโขทัยก็ทราบข่าวว่าพ่อขุนผาเมืองยึดสุโขทัยคืนได้แล้ว ทางศรีสัชนาลัยก็ถูกกองทัพพ่อขุนบางกลางหาวตีกระหนาบแตกพ่ายไป

ภายหลังจากที่ยึดศรีสัชนาลัยสุโขทัยได้แล้ว พ่อขุนผาเมืองก็ยกเมืองสุโขทัยให้พ่อขุนบางกลางหาวขึ้นเป็นเจ้าเมืองสุโขทัย พร้อมทั้งให้พระแสงขรรค์ชัยศรี และให้ใช้นามศรีอินทรบดินทราทิตย์ ต่อมาจากหลักฐานในศิลาจารึกหลักอื่น เรียกว่า พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ นับเป็นกษัตริย์องค์แรกที่ครองกรุงสุโขทัย ภายหลังจากที่ยึดอำนาจจากขอมได้แล้ว

---

[๑] *เล่มเดียวกัน. หน้า ๖๔. (จารึกวัดศรีชุม)*

[๒] *ประเสริฐ ณ นคร, ศาสตราจารย์ ดร. เล่มที่อ้างแล้ว, หน้า ๓๔.*

สำหรับปีที่พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ขึ้นครองราชสมบัตินั้น ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร ได้สันนิษฐานว่าเป็น **"พ.ศ. ๑๗๙๒ โดยอาศัยตัวเลขที่ใช้คำนวณตำแหน่งดวงดาว โดยใช้คัมภีร์สุริยยาตร โหรนำ ๖๒๐ มาลบออกจากปีจุลศักราช เพื่อให้ตัวเลขน้อยลง เป็นไปได้ว่าโหรคำนวณโดยตั้งศักราชใหม่ใน พ.ศ. ๑๗๙๒ หรือ จ.ศ. ๖๒๑ เป็นปีที่ ๑ แห่งกรุงสุโขทัย"**[๑]

เหตุการณ์สำคัญในรัชกาล ปรากฏอยู่ในศิลาจารึกหลักที่ ๑ จารึกพ่อขุนรามคำแหง กล่าวถึงการทำสงครามกับขุนสามชนเจ้าเมืองฉอด เป็นการสงครามที่แสดงให้เห็นพระปรีชาสามารถของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ตั้งแต่ก่อนขึ้นครองราชสมบัติ ว่าทรงสามารถทางการรบอย่างมาก ส่วนปีสุดท้ายในรัชกาลไม่มีหลักฐานปรากฏ

แผ่นไม้จำหลักแสดงเครื่องราชกกุธภัณฑ์ ในพิพิธภัณฑ์ที่ศาลากลาง จังหวัดสุโขทัย

[๑] *ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร เล่มที่อ้างแล้ว.หน้า ๓๔.*

พระยาบาลเมือง

(ไม่ทราบแน่ชัด - พ.ศ. ๑๘๒๒)

พระราชประวัติ

ครองราชสมบัติต่อจากพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ จนถึงประมาณ พ.ศ. ๑๘๒๒ ไม่ปรากฏเรื่องราวในรัชกาลของพระองค์ ทราบจากศิลาจารึกหลักที่ ๑ ว่า

"พ่อกูตายยังพี่กู

กูพร่ำบำเรอแก่พี่กู

ดังบำเรอแก่พ่อกู

พี่กูตาย

จึงได้เมืองแก่กูทั้งกรม"[๑]

พระยาบาลเมืองทรงเป็นพระราชโอรสองค์ที่ ๒ ของพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ และนางเสือง ทรงมีพระอนุชาหนึ่งพระองค์ ชื่อพ่อขุนรามคำแหงมหาราช และพระขนิษฐา ๒ พระองค์

---

[๑] *กรมศิลปากร.จารึกสมัยสุโขทัย, หน้า ๙.*

พ่อขุนรามคำแหงมหาราช

(พ.ศ. ๑๘๒๒ - ๑๘๔๑)

พระราชประวัติ

พระมหากษัตริย์ผู้ทรงพระปรีชาสามารถที่สุดของสุโขทัยทรงเป็นโอรสพ่อขุนศรีอินทราทิตย์และนางเสือง เรื่องราวของพระองค์และอาณาจักรสุโขทัยปรากฏอยู่ในศิลาจารึกหลักที่ ๑ ทำให้ทราบว่าเดิมทรงพระนามว่าพระราม เมื่อพระชนมายุได้ ๑๙ พรรษา เกิดศึกกับขุนสามชนเจ้าเมืองฉอด ที่เมืองตากพระองค์ทรงเข้ารบช่วยพระราชบิดา จึงได้เฉลิมพระนามว่าพระรามคำแหง พระองค์ขึ้นครองกรุงสุโขทัยสืบต่อจากพระยาบาลเมือง นักประวัติศาสตร์สันนิษฐานว่าปีที่ทรงขึ้นครองราชย์ คือ พ.ศ. ๑๘๒๒ จากข้อความในศิลาจารึกที่ว่า

"๑๒๑๔ ศก ปีมะโรง พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองศรีสัชนาลัยสุโขทัยนี้

ปลูกไม้ตาลนี้ได้สิบสี่เข้า ..."[๑]

ข้อความนี้ทำให้ทราบว่าพ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงปลูกต้นตาลในปี พ.ศ. ๑๘๒๒ ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร ได้เขียนอธิบายว่า **"กษัตริย์ไทยอาหมมีธรรมเนียมปลูกต้นไทร เรียกว่าต้นอายุพรเป็นการสร้างโชคชัยว่ารัชกาลจะอยู่ยืนยงเหมือนต้นไทร ลังกาถือว่าต้นไทรและต้นตาล**

---

[๑] *เล่มเดียวกัน, หน้า ๑๖.*

เป็นไม้ศักดิ์สิทธิ์ ฉะนั้น อาจารย์ตรี อมาตยกุล จึงเสนอให้ พ.ศ. ๑๘๒๒ ปีที่พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ทรงปลูกต้นตาลเป็นปีเสวยราชย์ ส่วนปีสวรรคตพ่อขุนรามคำแหงมหาราชนั้น ได้มาจากจดหมายเหตุจีนว่า ตรงกับ พ.ศ. ๑๘๔๑ และเป็นปีที่พระยาเลอไทยเสวยราชย์ต่อมา"[๑]

พระราชกรณียกิจ

ด้านเศรษฐกิจและสังคม

เนื้อความที่ปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ ๑ ทำให้ทราบถึงความรุ่งเรืองของอาณาจักรสุโขทัยในทุกด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านสังคม พื้นฐานทางเศรษฐกิจของสุโขทัยคือการเกษตรกรรม มีทั้งการทำนาทำไร่ ทำสวน พื้นที่ทำนาอยู่ทางทิศเหนือและทิศตะวันออกนอกเขตกำแพงเมือง รู้จักการจัดระบบน้ำเข้ามาในพื้นที่เพาะปลูก ในจารึกหลักที่ ๑ กล่าวถึงการทำทำนบกั้นน้ำที่เรียกว่าสริดภงส[๒] และในจารึกความว่า"... **อนึ่ง พ่อปู่พระญาร่วงทำเอาน้ำไปถึงบางพานนั้นก็ถมหายสิ้น และเข้าย่อมทำนาทางฟ้าและหาท่อนั้นพบ กระทำท่อเอาน้ำเข้าเลี้ยงนาให้เป็นนาเหมืองนาฝายมิได้เป็นทางฟ้า...**"[๓] แสดงว่ามีการทำนาทั้งโดยอาศัยน้ำฝน และอาศัยการชลประทาน ซึ่งก็ต้องได้ผลผลิตดี อุดมสมบูรณ์ดังที่จารึกกล่าวว่า **"ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว"**[๔] ประกอบกับอาณาจักรในยุคก่อตั้งยังไม่มีผู้คนหนาแน่นนัก ทรัพยากรจึงพอเพียงและค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ นอกจากนี้ก็มีการค้าขาย การประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้โดยเฉพาะการทำเครื่องปั้นดินเผาก็เรียกว่าสังคโลก อันมีชื่อเสียงมากกำหนดนำไปขายถึงเมืองจีน

[๑] *ประเสริฐ ณ นคร, ศาสตราจารย์ดร. "ประวัติศาสตร์สุโขทัยจากรึก". งานจารึกและประวัติศาสตร์ของ ประเสริฐ ณ นคร, หน้า ๓๔.*

[๒] *กรมศิลปากร, จารึกสมัยสุโขทัย. หน้า ๑๖. (จารึกพ่อขุนรามคำแหง)*

[๓] *เล่มเดียวกัน, หน้า ๑๗๔. (จารึกฐานพระอิศวรเมืองกำแพงเพชร)*

[๔] *เล่มเดียวกัน, หน้า ๙. (จารึกพ่อขุนรามคำแหง)*

ทางด้านสังคม ประชาชนอยู่ทำมาหากินเป็นหลักเป็นฐาน เริ่มมีการจัดองค์กรสังคมที่ซับซ้อนกว่าชุมชนแบบดั้งเดิม มีการจัดโครงสร้างทางสังคมเป็นผู้ปกครองกับสามัญชน มีไพร่ฟ้าข้าไทย มีลูกเจ้าลูกขุน ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชนค่อนข้างมีความใกล้ชิดกัน ดังเช่น หากประชาชนมีเรื่องเดือดร้อน **"มีถ้อยมีความเจ็บท้องข้องใจ มันจักกล่าวเถิงเข้าเถิงขุนบ่ไว้ ไปลั่นกระดิ่งอันท่านแขวนไว้ พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองได้ยินเรียกเมือถาม สงบความแก่มันด้วยซื่อ ไพร่ในเมืองสุโขทัยนี้จึ่งชม"**[๑]

ด้านศาสนา

ความเชื่อทางศาสนาที่เป็นที่ยึดเหนี่ยวทางใจของคนสมัยสุโขทัย มีทั้งความเชื่อผีแบบดั้งเดิม ได้แก่เทวดาอารักษ์ ผีบรรพบุรุษ เพื่อให้คุ้มครองป้องกัน ดังจะเห็นได้จากข้อความในศิลาจารึก

"..มีพระขพุงผีเทพดาใบเขาอันนั้นเป็นใหญ่กว่าทุกผีในเมืองนี้ ขุนผู้ใดถือเมืองสุโขทัยนี้แล้ไหว้ดีพลีถูก เมืองนี้เที่ยงเมืองนี้ดี ผิไหว้บ่ดีพลีบ่ถูก ผีใบเขาอั้นบ่คุ้มบ่เกรง เมืองนี้หาย"[๒]

นอกจากนี้ มีการนับถือศาสนาพราหมณ์ตามอิทธิพลพราหมณ์ที่ได้รับผ่านทางอาณาจักรที่เคยรุ่งเรือง เช่น ฟูนัน เจนละ กัมพูชา จึงมีการสร้างเทวาลัยเพื่อบูชาเทพเจ้าอยู่หลายแห่ง แต่ศาสนาที่มีอิทธิพลต่อความคิดความเชื่อของชาวสุโขทัยมากที่สุดก็คือพุทธศาสนา

แต่เดิมกลุ่มคนไทยที่อาศัยอยู่ในแถบลุ่มน้ำยม ก็คงนับถือพุทธศาสนาแบบมหายาน อันได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมทวาราวดี และกัมพูชาสมัยเมืองพระบอง ต่อมาเมื่อพระเจ้าปรักกรมพาหุ ทรงฟื้นฟูพุทธศาสนาในลังกาและนครศรีธรรมราชรับมาทะนุบำรุงต่อ ครั้นพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ทรงเจริญพระราชไมตรีกับนครศรีธรรมราช ก็ได้รับเอาพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์เข้ามาเผยแพร่ในสุโขทัยด้วย และเจริญรุ่งเรืองยิ่งในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ดังข้อความ **"... พ่อขุนรามคำแหงกระทำโอยทานแก่มหาเถร สังฆราช ปราชญ์ เรียนจบปิฎกไตร หลากกว่าปู่ครูในเมืองนี้ ทุกคนลุกแต่เมืองศรีธรรมราชมา"**[๓] ทรงส่งเสริมให้มีการแสดงธรรมแก่ประชาชน มีการปฏิบัติประเพณีทางพุทธศาสนา เช่น ถือศีลในวันเข้าพรรษาวันออกพรรษา ประเพณีกฐิน **"คนในเมืองสุโขทัยนี้ มักทาน มักทรงศีล มักโอยทาน พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองสุโขทัยนี้ ทั้งชาวแม่ชาวเข้าห่วยปั่วห่วยนาง ลูกเจ้าลูกขุน ทั้งสิ้นทั้งหลาย ทั้งผู้ชายผู้หญิงฝูงท่วยมีศรัทธาในพระพุทธศาสน..."**[๔] จึงอาจกล่าวได้ว่าพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์รุ่งเรืองยิ่งในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช

ด้านการปกครองและการทหาร

พระปรีชาสามารถของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชในการปกครองให้บ้านเมืองร่มเย็นเป็นสุขนี้ ก็ถือได้ว่าเป็นพระราชกรณียกิจอันล้ำเลิศสำหรับพระมหากษัตริย์แล้ว ยิ่งกว่านั้น พ่อขุนรามคำแหง

---

[๑] *เล่มเดียวกัน, หน้า ๑๐. (จารึกพ่อขุนรามคำแหง)*
[๒] *เล่มเดียวกัน, หน้า ๑๖. (จารึกพ่อขุนรามคำแหง)*
[๓] *เล่มเดียวกัน, หน้า ๑๓-๑๔. (จารึกพ่อขุนรามคำแหง)*
[๔] *เล่มเดียวกัน, หน้า ๑๒. (จารึกพ่อขุนรามคำแหง)*

มหาราชยังทรงพระปรีชาสามารถทางด้านการทหารอย่างยิ่งอีก ทรงแผ่พระราชอาณาจักรออกไปอย่างกว้างขวางตามความในศิลาจารึกดังนี้ **"อาจปราบฝูงข้าเสิก มีเมือง มีเมืองกว้างช้างหลาย ปราบเบื้องตะวันออก รอด สะลวง สองแคว ลุมบาจาย สคา เท้าฝั่งของถึงเวียงจันทน์เวียงคำเป็นที่แล้ว เบื้องหัวนอน รอดคนที่พระบาง แพรก สุพรรณภูมิ ราชบุรี เพชรบุรี ศรีธรรมราช ฝั่งทะเลสมุทรเป็นที่แล้ว เบื้องตะวันตก รอดเมืองฉอด เมือง ... น หงสาวดี สมุทรหาเป็นแดน เบื้องตีนนอน รอดเมืองแพร่ เมืองน่าน เมืองน... เมืองพลัว พ้นฝั่งของ เมืองชวาเป็นทีแล้ว ปลูกเลี้ยงฝูงลูกบ้านลูกเมืองนั้นชอบด้วยธรรมทุกคน"**[๑] จากข้อความตอนนี้ทำให้เห็นขอบเขตอำนาจของอาณาจักรสุโขทัยสมัยพ่อขุนรามคำแหงว่าแผ่ออกไปกว้างขวางมาก แม้ว่าในบริบททางประวัติศาสตร์ อำนาจทางการเมืองในสมัยสุโขทัยหรือตอนต้นอยุธยา มิได้หมายความว่าจะมีอำนาจแน่นอนโดยกำหนดจากขอบเขตพื้นที่ ดังได้กล่าวแล้วว่าความสำคัญของการสงครามสมัยก่อนอยู่ที่ว่าเมื่อทำสงครามแล้ว ก็เก็บริบทรัพย์สินเงินทองรวมทั้งกวาดต้อนผู้คนกลับมายังเมืองของตน เหมือนอย่างข้อความในศิลาจารึกที่ว่า **"กูไปท่บ้านท่เมืองได้ช้างได้งวงได้ปั่วได้ทอง ได้เงือนได้ทองกูเอามาเวนแก่พ่อกู"** ดังนั้น เมื่อกองทัพสุโขทัยกลับไปแล้ว เมืองที่พ่ายแพ้ก็อาจกลับตัวเป็นอิสระได้อีก การควบคุมทางการเมืองหรือการทหารไม่ได้เคร่งครัดมาก หากมีการกระด้างกระเดื่องก็ยกทัพไปปราบอีก อำนาจจึงเป็นแบบหลวม ๆ แต่แม้กระนั้นก็แสดงให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชในฐานะนักรบหรือจอมทัพที่สามารถรวบรวมเมืองใหญ่เมืองเล็กเข้ามาอยู่ในอำนาจได้จำนวนไม่น้อย

พ่อขุนรามคำแหงมหาราช มิได้ทรงใช้นโยบายทางการทหารอย่างเดียวในการผูกสัมพันธ์กับเมืองหรือแว่นแคว้นต่าง ๆ ทรงมีนโยบายทางการทูตควบคู่ไปด้วย ดังจะเห็นได้จากกรณีเมืองมอญตั้งแต่พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ทรงปราบขุนสามชนเจ้าเมืองฉอดได้ในสมัยพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ทำให้อาณาจักรสุโขทัยแผ่เข้าไปจรดเขตแดนมอญ ซึ่งขณะนั้นมีราชธานีอยู่ที่เมืองหงสาวดี ในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงมีสัมพันธไมตรีอย่างดีกับมอญสมัยพระเจ้าวาเรรุ ซึ่งพระองค์ได้พระราชทานพระนามให้ว่าพระเจ้าฟ้ารั่ว เนื่องจากพระเจ้าวาเรรุเคยรับราชการในราชสำนักพ่อขุนรามคำแหงมหาราช และทรงเป็นพระราชบุตรเขย จึงทรงยอมรับอำนาจสุโขทัย และยอมเป็นประเทศราช จนพระเจ้าวาเรรุสิ้นพระชนม์ ใน พ.ศ. ๑๘๕๖ หัวเมืองมอญก็อลเวง และแยกตัวเป็นอิสระไม่ขึ้นต่อสุโขทัย[๒]

ส่วนทางเหนือ ภายหลังที่อาณาจักรหริภุญไชยล่มสลายไปแล้ว พญามังรายได้ก่อตั้งอาณาจักรล้านนา สามารถขยายขอบเขตอำนาจได้อย่างกว้างขวางในบริเวณลุ่มแม่น้ำปิง และวัง พญามังรายเป็นพระสหายกับพ่อขุนรามคำแหงมหาราช และพญางำเมือง เจ้าเมืองพะเยา ด้วยเหตุที่เป็นศิษย์อาจารย์เดียวกันจึงสนิทสนมกันตั้งแต่ทรงพระเยาว์ พญามังรายสร้างเมืองเชียงราย แล้วขยายอำนาจเข้าไปครอบ

---

[๑] *เล่มเดียวกัน. หน้า ๒๐ (จารึกพ่อขุนรามคำแหง)*

[๒] *ตรี อมาตยกุล. "ประวัติศาสตร์สมัยสุโขทัย". **แถลงงานประวัติศาสตร์ เอกสารโบราณคดี** ปีที่ ๓ เล่ม ๓ เดือนกันยายน ๒๕๑๒, หน้า ๓๘.*

ครองอาณาจักรหริภุญไชยได้สำเร็จ ตีได้เมืองเขลางค์ (ลำปาง) และเมื่อมีดำริที่จะสร้างเมืองใหม่ ใน พ.ศ. ๑๘๓๕ ก็ได้ปรึกษากับพ่อขุนรามคำแหงมหาราช และพญางำเมือง ให้ช่วยเลือกชัยภูมิ ครั้นสร้างเสร็จแล้วก็พร้อมพระทัยตั้งชื่อเมืองนั้นว่า นพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่[๑] ซึ่งได้กลายเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนาต่อมาอีกนาน

ความสัมพันธ์ระหว่างสุโขทัยและล้านนาราบรื่นตลอดรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช อำนาจของสุโขทัยมีขึ้นไปถึงเมืองแพร่ เมืองน่าน ซึ่งเป็นประเทศราช แต่เมื่อสิ้นรัชสมัยแล้ว เมืองแพร่ เมืองน่านได้ตั้งตัวเป็นอิสระ

ในด้านความสัมพันธ์กับจีนซึ่งเป็นอาณาจักรใหญ่นั้น มีหลักฐานปรากฏว่ามีความสัมพันธ์ต่อกันกล่าวคือ จีนในสมัยพระเจ้าหงวนสีโง้วฮ่องเต้ ส่งราชทูตมาเจริญสัมพันธไมตรีเมื่อ พ.ศ. ๑๘๓๖ และเชิญพ่อขุนรามคำแหงมหาราชเสด็จไปเมืองจีน หรือให้ส่งโอรสหรือนัดดาและขุนนางผู้ใหญ่นำเครื่องราชบรรณาการไปถวาย แต่พ่อขุนรามคำแหงมหาราชยังไม่ทรงยอมรับพระราชไมตรี จนถึงสมัยพระเจ้าหงวนเสงจงฮ่องเต้ จึงทรงยอมรับและทรงจัดราชทูตออกไปเจริญทางพระราชไมตรีหลายครั้ง ครั้งหลังสุดทรงส่งรัชทายาทนำคณะทูตออกไปด้วย

พ่อขุนรามคำแหงมหาราชสวรรคต ปี พ.ศ. ๑๘๔๑ จากจดหมายเหตุจีน

ลายสือไทยที่พ่อขุนรามคำแหงประดิษฐ์ขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๑๘๒๖ ตัวอย่างนี้เป็นคำจารึกบนหลักศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราชหลักที่ ๑ ด้านที่ ๔

คำอ่าน

บรรทัดที่ ๑ พ่อขุนพระรามคำแหง ลูกพ่อขุนศรีอินทราทิตย์เป็-
บรรทัดที่ ๒ นขุนในเมืองศรีสัชชนาลัย สุโขทัย ทั้งมากาวลาว
บรรทัดที่ ๓ แลไทยเมืองใต้หล้าฟ้าฏ...ไทยชาวอูชาวมาออ-
บรรทัดที่ ๔ ก ๑๒๐๗ ศกปีกุน ให้ขุดเอาพระธาตุออก ทั้งหลาย
บรรทัดที่ ๕ เห็น กระทำบูชาบำเรอแก่พระธาตุได้ เดือนหกวัน จึ-
บรรทัดที่ ๖ งเอาลงฝังในกลางเมืองศรีสัชชนาลัยก่อพระเจ-
บรรทัดที่ ๗ ดีย์เหนือหกเข้าจึ่งแล้ว ตั้งเวียงผาล้อมพระม-
บรรทัดที่ ๘ หาธาตุ สามเข้าจึ่งแล้ว เมื่อก่อนลายสือไทยนี้บ่
บรรทัดที่ ๙ มี ๑๒๐๕ ศกปีมะแม พ่อขุนรามคำแหงหาใคร่ใจ
บรรทัดที่ ๑๐ ในใจ แลใส่ลายสือไทยนี้ ลายสือไทยนี้จึ่งมีเพื่-
บรรทัดที่ ๑๑ อขุนผู้นั้นใส่ไว้ พ่อขุนพระรามคำแหงนั้นหา
บรรทัดที่ ๑๒ เป็นท้าวเป็นพระยาแก่ไทยทั้งหลาย หาเป็น
บรรทัดที่ ๑๓ ครูอาจารย์สั่งสอนไทยทั้งหลายให้รู้
บรรทัดที่ ๑๔ บุญรู้ธรรมแท้ แต่คนอันมีในเมืองไทยด้วย
บรรทัดที่ ๑๕ รู้ด้วยหลวก ด้วยแกล้วด้วยหาญ ด้วยแคะ
บรรทัดที่ ๑๖ ด้วยแรง หาคนจักเสมอมิได้ อาจปราบฝูงข้า
บรรทัดที่ ๑๗ เสึก มีเมืองกว้างช้างหลาย ปราบเบื้องตะวันอ-
บรรทัดที่ ๑๘ อก รอด สรลวง สองแคว ลุมบาจาย สคา เท้าฝั่งขอ-
บรรทัดที่ ๑๙ งถึงเวียงจันทน์เวียงคำเป็นที่แล้ว เบื้อ(อ)งหัว
บรรทัดที่ ๒๐ นอน รอดคนที พระบาง แพรก สุพรรณภู-
บรรทัดที่ ๒๑ มิ ราชบุรี เพชรบุรี ศรีธรรมราช ฝั่งทะเล
บรรทัดที่ ๒๒ สมุทรเป็นที่แล้ว เบื้องตะวันตกรอดเมือ-
บรรทัดที่ ๒๓ งฉอด เมือง...น หงสาวดี สมุทรหาเป็-
บรรทัดที่ ๒๔ นแดน เบื้องตีนนอน รอดเมืองแพร่ เมื-
บรรทัดที่ ๒๕ องม่าน เมืองน.. เมืองพลัว พ้นฝั่งของ
บรรทัดที่ ๒๖ เมืองชวา เป็นที่แล้ว ปลูกเลี้ยง ฝูงลูกบ้า-
บรรทัดที่ ๒๗ นลูกเมืองนั้น ชอบด้วยธรรมทุกคน

[๑] รัตนปัญาเถระ, พระภิกษุ.ชินกาลมาลีปกรณ์.๒๕๑๗, หน้า ๑๐๔.

พระยาเลอไทย

(พ.ศ. ๑๘๔๑ ถึงปีใดไม่ปรากฏ)

พระราชประวัติ

ครองราชย์สืบต่อจากพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ใน พ.ศ. ๑๘๔๑ ทรงเป็นพระราชโอรสที่ไม่ค่อยมีหลักฐานจารึกเรื่องราวในรัชสมัยของพระองค์นัก มีงานที่ นายตรี อมาตยกุล ค้นคว้าไว้ว่า ในสมัยพระยาเลอไทย หัวเมืองมอญเริ่มแยกตัวเป็นอิสระ พระเจ้าแสนเมืองมิ่ง แห่งมอญ ยกทัพไปตีเมืองทะวาย และเมืองตะนาวศรี ซึ่งเป็นประเทศราชขึ้นต่อกรุงสุโขทัย แล้วชิงเอาหัวเมืองทั้งสองไปเป็นเมืองประเทศราชของมอญ ใน พ.ศ. ๑๘๖๑ พระยาเลอไทยส่งกองทัพไปปราบ แต่ไม่สามารถเอาชนะพวกมอญได้ หงสาวดีจึงตั้งตัวเป็นอิสระ[๑]

ไม่มีหลักฐานการเสด็จสวรรคต

---

[๑] ตรี อมาตยกุล. เล่มที่อ้างแล้ว, หน้า ๓๘ - ๓๙.

พระยางั่วนำถุม

(ไม่ทราบแน่ชัด - พ.ศ. ๑๘๙๐)

พระราชประวัติ

ไม่ปรากฏปีที่ขึ้นครองราชย์ ทราบแต่เพียงว่าพระองค์เสวยราชย์มาถึง พ.ศ. ๑๘๙๐

อาณาจักรสุโขทัยในสมัยนี้ไม่มีความมั่นคงทางการเมือง หัวเมืองต่าง ๆ พากันตั้งตัวเป็นอิสระ ดังข้อความในศิลาจารึกนครชุม ซึ่งจารึกเมื่อ พ.ศ. ๑๙๐๐ ความตอนหนึ่งว่า

“เมื่อชั่วพระยารามราช ..... กว้างขวางรอดทุกแหง ... ไหว้มาคัลทุกแห่ง เม..... ทุกแห่งเพื่อพ่อลูกพ่อ.... เป็นเจ้าเป็นขุนอยู่บ้านเมืองขาด .... หลายบั้นหลายท่อนแซว .... หลายบั้นหลายท่อนดัง เมืองพ...นกเป็นขุนหนึ่งเมืองคนที พระบาง หาเป็นขุนหนึ่ง .... เมืองเชียงทองหาเป็นขุนหนึ่ง เมือง ...หาเป็นขุนหนึ่ง เมืองบางทานหาเป็นขุนหนึ่ง เมือง....หาเป็นขุนหนึ่ง เมืองฉลังหาเป็นขุนหนึ่ง ... ต่างทำเนื้อทำตนเขาอยู่”[๑]

เมืองศรีสัชนาลัย ที่ประทับของ พระยางั่วนำถุม

---

[๑] *ประเสริฐ ณ นคร, ศาสตราจารย์ ดร. “ประวัติศาสตร์สุโขทัยจากจารึก”. งานจารึกและประวัติศาสตร์ของ ประเสริฐ ณ นคร. หน้า ๓๔.*

ตามหลักฐานในหลักศิลาจารึกวัดศรีชุมเมืองสุโขทัยหลักที่ ๓๒ และตามหลักศิลาจารึกวัดพระบรมธาตุนครชุม เมืองกำแพงเพชรจารึกว่า “เป็นพระเจ้าแผ่นดินเสวยราชสมบัติ เมืองสุโขไทย และเมืองศรีสัชชนาไล"

ทรงพระนามตามศิลาจารึก ๓ พระนามว่า พระยาสรีนาวนำถุม พ่อขุนศรีบางนำถุม และพระยามหาธรรมราช

ทรงเป็นพระราชบิดาของพ่อขุนผาเมืองเจ้าเมืองราด

ทรงพระปรีชาสามารถ

พ่อขุนศรีนาวนำถุม ทรงเชี่ยวชาญการจับช้างป่า[๑]

พระราชกรณียกิจ

พ่อขุนศรีนาวนำถุมทรงสร้างเจดีย์พระศรีรัตนมหาธาตุ วัดพระปรางค์ หรือพระธาตุเฉลียง

พระปรางค์วัดพระศรีมหาธาตุ เมืองเชลียง

---

[๑] *ศิลาจารึกวัดศรีชุม เมืองสุโขทัย หลักที่ ๓๒ สุโขไท (หลักที่ ๒ เลขที่ ๗๔ ห้องประชุมมีศิลาจารึก สำนักนายกรัฐมนตรี) ด้านที่ ๑ บรรทัดที่ ๙ - ๑๐*

พระมหาธรรมราชาที่ ๑ (พระยาลิไทย)

(พ.ศ. ๑๘๙๐ ถึงระหว่าง พ.ศ. ๑๙๑๑ - ๑๙๑๖ ไม่ทราบแน่ชัด)

พระราชประวัติ

พระมหาธรรมราชาที่ ๑ ขึ้นครองราชย์เมื่อ พ.ศ. ๑๘๙๐ สวรรคตระหว่าง พ.ศ. ๑๙๑๑ - ๑๙๑๖ ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร ได้สอบศักราชไว้ดังนี้

"ใน พ.ศ. ๑๘๙๐ จารึกหลักที่ ๔ มีข้อความว่า พระมหาธรรมราชาที่ ๑ (พระยาลิไทย) เสวยราชย์ในปีนั้น พระองค์สวรรคตในระหว่าง พ.ศ. ๑๙๑๑ - ๑๙๑๖ จารึกหลักที่ ๑๐๒ วัดตระพังช้างเผือก ในหนังสือเที่ยวเมืองพระร่วงกล่าวว่า พ.ศ. ๑๙๑๗ สมเด็จพระมหาธรรมราชาเสด็จสวรรคาลัยไปแล้ว แต่ไม่ก่อน พ.ศ. ๑๙๑๑ เพราะใน พ.ศ. ๑๙๑๑ พระองค์เสด็จจากพิษณุโลกมาไหว้พระพุทธบาทที่สุโขทัยตามจารึกหลักที่ ๘"[๑]

การเสด็จขึ้นครองราชย์ของพระองค์มิได้เป็นไปอย่างราบรื่นนัก เพราะปรากฏความในศิลาจารึกวัดป่ามะม่วงว่าเกิดเหตุการณ์จลาจลตอนปลายแผ่นดินพระยางั่วนำถุม พระองค์ต้องเสด็จจากเมืองศรีสัชนาลัยมาปราบดาภิเษกเป็นพระมหากษัตริย์สุโขทัย ใน พ.ศ. ๑๘๙๐

---

[๑] *ประเสริฐ ณ นคร, ศาสตราจารย์ ดร. "ประวัติศาสตร์สุโขทัยจากจารึก". งานจารึกและประวัติศาสตร์ของ ประเสริฐ ณ นคร. หน้า ๓๔.*

"๑๒๖๙ ศก (ปี) กุน พระบาทกมรเดงอัญ ภฺาไทยราช ผู้เป็นพระราชนัดดาของพระบาทกัมเดงอัญศรีรามราช เสด็จนำพลพยุหเสนาทั้งหลาย ออกจากเมืองศรีสัชนาลัยมารีบตบแต่งพลโยธาเดินอยู่นอกพระวิสัย ณ วันศุกร์ ขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๗ เมื่อเสด็จมีพระบัณฑูรให้ไพร่พลทั้งหลาย ... เข้าระดมฟันประตู ประหารศัตรูทั้งหลาย บัดนั้น จึงเสด็จพระราชดำเนินเข้าเสวยราช ... ไอสูรยาธิปัตย์ ในเมืองสุโขทัยนี้ แทนพระบิดาพระอัยกา..."[๑]

พระมหาธรรมราชาที่ ๑ ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่อีกพระองค์หนึ่งในสมัยสุโขทัย ทรงศึกษาพระพุทธศาสนาจนทรงเชี่ยวชาญ และทะนุบำรุงให้มีความเจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้น ดังจะเห็นได้จากการที่ทรงสร้างพระพุทธบาท สร้างปราสาทเก้ายอด และพระราชมนเฑียร เพื่อให้เป็นที่ศึกษาเล่าเรียนของพระสงฆ์และฆราวาส สร้างวัดและพระมหาธาตุ รวมทั้งพระพุทธรูป พระองค์ทรงมีความรู้ทางพระพุทธศาสนาดียิ่ง ได้พระราชนิพนธ์ไตรภูมิพระร่วง ตราพระราชบัญญัติคัมภีร์ศาสตราคม ทรงแก้ไขศักราชที่คลาดเคลื่อนให้ถูกต้อง ทรงผูกสัมพันธไมตรีกับเมืองต่าง ๆ โดยเฉพาะกับทางอาณาจักรล้านนาที่มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน โดยการพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้พระสมณเถระไปเผยแพร่พระพุทธศาสนาที่เมืองเชียงใหม่ พร้อมทั้งนำพระบรมสารีริกธาตุไปบรรจุไว้ในเจดีย์ที่เมืองเชียงใหม่ด้วย พระองค์เองก็ถือผนวชในพระพุทธศาสนา โดยทรงผนวช ณ วัดป่ามะม่วง

แม้พระองค์จะทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง แต่มิได้ทรงละเลยหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ในฐานะจอมทัพ เนื่องจากว่าแม้จะทรงเป็นรัชทายาทครองเมืองศรีสัชนาลัย ซึ่งเป็นเมืองลูกหลวง แต่เกิดเหตุการณ์จลาจลแย่งชิงราชสมบัติ พระองค์จึงต้องนำทัพเข้ามาสุโขทัยเพื่อยึดอำนาจคืนและปราบดาภิเษกเป็นพระมหากษัตริย์ ตอนต้นรัชกาลพระองค์ต้องทำสงครามปราบปรามหัวเมืองต่าง ๆ ที่กระด้างกระเดื่องตั้งตนเป็นอิสระ ได้แก่ เมืองคณฑี เมืองพระบาง เมืองเชียงทอง เมืองบางทาน บริเวณหัวเมืองตะวันออกตลอดไปถึงเมืองทางลุ่มน้ำป่าสักด้วย

เหตุการณ์ที่สำคัญยิ่งอีกเหตุหนึ่งคือ การก่อตั้งของอาณาจักรอยุธยา ทางตอนใต้ของสุโขทัยตั้งแต่ พ.ศ. ๑๘๙๓ และเริ่มขยายตัวมากขึ้น ส่วนทางอาณาจักรล้านช้าง พระเจ้าฟ้างุ้มเป็นกษัตริย์ที่สามารถพระองค์หนึ่ง ได้ขยายพระราชอาณาเขตครอบคลุมหัวเมืองริมฝั่งโขงทั้งสองฝั่ง แผ่ขยายมาจรดถึงเพชรบูรณ์สถานการณ์ ทำให้สุโขทัยไม่ปลอดภัยนัก พระมหาธรรมราชาที่ ๑ จึงเสด็จย้ายที่ประทับไปอยู่เมืองสองแควหรือพิษณุโลกเพื่อคอยปกป้องดินแดน ในโอกาสนี้ทรงย้ายเมืองสองแควเดิมที่ตั้งอยู่บริเวณวัดจุฬามณี มาตั้งที่ริมแม่น้ำยมเหนือตัวเมืองเดิมประมาณ ๒๐ กิโลเมตร โปรดให้สร้างวัดพระศรีมหาธาตุเป็นวัดประจำเมือง หล่อพระพุทธชินราชเป็นพระประธาน ตัดถนนจากเมืองสองแควไปสุโขทัย สันนิษฐานว่าพระองค์สวรรคตที่เมืองพิษณุโลก ระหว่าง พ.ศ. ๑๙๑๑ - ๑๙๑๖

---

[๑] *กรมศิลปากร.จารึกสุโขทัย, หน้า ๒๓๐ .(จารึกวัดป่ามะม่วง)*

พระมหาธรรมราชาที่ ๒
(ไม่ทราบแน่ชัด - พ.ศ. ๑๙๔๒)

พระราชประวัติ

ขึ้นครองราชย์ต่อจากพระมหาธรรมราชาที่ ๑ ครองราชย์ถึง พ.ศ. ๑๙๔๒

พระองค์ทรงเป็นพระราชโอรสในพระมหาธรรมราชาที่ ๑ ไม่ค่อยปรากฏเรื่องราวของพระองค์ในศิลาจารึกเท่าใด ในช่วงนี้เป็นระยะที่อาณาจักรอยุธยาเริ่มแข็งแกร่งและขยายอำนาจออกมามากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งขยายขึ้นทางเหนือ ก็ต้องปะทะกับอาณาจักรสุโขทัย มีการรบกันหลายครั้ง ในที่สุดพระมหาธรรมราชาที่ ๒ ทรงยอมอ่อนน้อมเป็นประเทศราชของอยุธยา ภายหลังทรงพ่ายแพ้การรบที่เมืองกำแพงเพชร ใน พ.ศ. ๑๘๒๑ ตรงกับสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (ขุนหลวงพะงั่ว) แห่งกรุงศรีอยุธยา ทางอยุธยายังให้พระมหาธรรมราชาที่ ๒ ครองเมืองสุโขทัยต่อมา แต่หัวเมืองชายแดนให้ขึ้นตรงต่อกรุงศรีอยุธยา

พระมหาธรรมราชาที่ ๒ พยายามแข็งเมือง เพื่อแยกตัวเป็นอิสระ เมื่อสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ ทรงทราบก็ทรงยกทัพขึ้นไปจะตีเมืองกำแพงเพชร แต่ทราบข่าวว่าพระมหาธรรมราชาที่ ๒ สวรรคตใน พ.ศ. ๑๙๔๒ เสียก่อนจึงยังไม่ทันได้ทำสงครามกัน

กรุงสุโขทัยยามพระอาทิตย์ตกดิน

พระมหาธรรมราชาที่ ๓ (พระยาไสลือไทย)

(พ.ศ. ๑๙๔๓ - ๑๙๖๒)

พระราชประวัติ

พระองค์ทรงขึ้นครองราชสมบัติ เมื่อ พ.ศ. ๑๙๔๓ ทรงเป็นพระราชนัดดาของพระมหาธรรมราชาที่ ๑ (พระยาลิไทย) แต่มิใช่พระราชโอรสของพระมหาธรรมราชาที่ ๒

ปีที่พระองค์ขึ้นครองราชสมบัตินั้น ได้หลักฐานจากศิลาจารึกวัดตาเถรขึงหนัง ตามข้อความที่ว่า

"ศักราช ๗๖๒ นาคนักษัตร ปีมะโรง สมเด็จพระราชชนนีศรีธรรมราชมาดา มหาดิลกรัตนราชนาถกรรโลงแม่ และสมเด็จมหาธรรมราชาธิบดีศรีสุริยวงศ์ (โอรส) ราชอำนาจน้าวห้าวหาญ นำพลรบราคลาธรณีดลสกลกษัตริย์ มหามไหสวริยอัครราช เป็นท้าวพระยามหากษัตริย์นครศรีสัชนาลัยสุโขทัย แกวกลายผลาญปรปักษ์ตรู นู พระราชสีมา ... เป็นขนอบขอบพระบางเป็นแดนเท่าแสนสองหนองห้วยและแพร่..."[๑]

ข้อความดังกล่าวทำให้ทราบว่าเกิดเหตุจลาจลวุ่นวายจนถึงกับต้องนำทัพมาปราบปรามศัตรูเพื่อขึ้นครองราชสมบัติ

เหตุการณ์ในรัชสมัยนี้ ทราบเพิ่มเติมจากพงศาวดารโยนก ว่าสุโขทัยก็พยายามแยกตัวเป็นอิสระจากอยุธยาตั้งแต่สมัยพระมหาธรรมราชาที่ ๒ เพราะมีเหตุการณ์ว่าสุโขทัยไปขอความช่วยเหลือจากเชียงใหม่ให้สู้รบกับอยุธยา แต่สัมพันธภาพระหว่างสุโขทัยและเชียงใหม่คงไม่ค่อยราบรื่นนัก เพราะเมื่อพญารามประหญาฝั่งแถนขึ้นครองเมืองเชียงใหม่ ท้าวยี่กุมกามพระเชษฐาไม่พอพระทัย ก่อกบฏเพื่อแย่งชิงอำนาจ โดยขอกำลังสนับสนุนจากพระมหาธรรมราชาที่ ๓ ซึ่งพระองค์ก็ได้ช่วยเหลือโดยการส่งกองทัพไปล้อมเมืองเชียงใหม่ แต่ไม่สามารถตีได้สำเร็จจึงต้องยกทัพกลับมาสุโขทัยพร้อมด้วยท้าวยี่กุมกาม

ส่วนทางอยุธยา ตั้งแต่ยึดสุโขทัยได้ก็ปกครองสุโขทัยอย่างประเทศราช ยังคงให้พระมหาธรรมราชาปกครองต่อไป ครั้นถึง พ.ศ. ๑๘๕๒ สมเด็จพระนครินทราธิราชถือครองราชสมบัติกรุงศรีอยุธยา ทรงปราบสุโขทัยและให้พระมหาธรรมราชาที่ ๓ ไปครองเมืองสองแคว (พิษณุโลก) จนสวรรคตใน พ.ศ. ๑๙๖๒

---

[๑] *กรมศิลปากร. จารึกสุโขทัย, หน้า ๓๕๙. (ศิลาจารึกวัดตาเถรขึงหนัง)*

พระมหาธรรมราชาที่ ๔ (บรมปาล)

(พ.ศ. ๑๙๖๒ - ๑๙๘๑)

พระราชประวัติ

พระมหากษัตริย์พระองค์สุดท้ายในสมัยสุโขทัย ครองราชสมบัติเมื่อ พ.ศ. ๑๙๖๒ สวรรคต พ.ศ. ๑๙๘๑ ภายหลังจากที่พระมหาธรรมราชาที่ ๓ สวรรคต ก็เกิดเหตุวุ่นวายทางหัวเมืองเหนือ สมเด็จพระนครินทราธิราช แห่งกรุงศรีอยุธยายกทัพขึ้นมาปราบ ตามความในพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐว่า **"ศักราช ๗๘๑ กุนศก (พ.ศ. ๑๙๖๒) มีข่าวมาว่าพระมหาธรรมราชาธีราชเจ้านฤพานและเมืองเหนือทั้งปวงเป็นจลาจล แลจึงเสด็จขึ้นไปถึงเมืองพระบาง (นครสวรรค์) ครั้งนั้น พญาบาลเมืองและพญาราม ออกถวายบังคม"**[๑]

พระยาบาลเมือง และพระยาราม เป็นโอรสของพระมหาธรรมราชาที่ ๓ สมเด็จพระนครินทราธิราช ทรงแบ่งการปกครองสุโขทัยออกเป็น ๔ แคว้น และทรงแต่งตั้งให้ พระยาบาลเมืองหรือบรมปาล ครองเมืองสองแคว หรือพิษณุโลก สืบต่อจากพระมหาธรรมราชาที่ ๓ ผู้เป็นพระราชบิดา ทรงพระนามว่าพระมหาธรรมราชาที่ ๔ ให้พระยาราม ซึ่งเป็นพระอนุชาครองเมืองสุโขทัย ให้พระยาเชลียงครองเมืองเชลียง (สวรรคโลก) และให้พระยาแสนสอยดาวครองเมืองกำแพงเพชร

ในรัชสมัยนี้กรุงศรีอยุธยาก็มีการเปลี่ยนแผ่นดิน ภายหลังจากที่สมเด็จพระนครินทราธิราช สวรรคต สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) ขึ้นครองราชสมบัติแทน ใน พ.ศ. ๑๘๖๗ ปรากฏว่าสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) ทรงได้แม่นางสาขา ซึ่งเป็นพระพี่นางของพระมหาธรรมราชาที่ ๔ (บรมปาล) เป็นพระราชเทวี และเป็นพระราชมารดาของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ[๒]

กรุงสุโขทัยเริ่มเสื่อมอำนาจ

---

[๑] *ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๑, หน้า ๒๑๓.*

[๒] *พระราชพงศาวดารอยุธยา ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ เลขที่ ๒๒๒.๒/ก.๑๐๔ อ้างถึงใน ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร และ ดร.วินัย พงศ์ศรีเพียร "ความรู้พื้นฐานประวัติศาสตร์สุโขทัย" ประวัติศาสตร์ไทยจะเรียนจะสอนกันอย่างไร, หน้า ๑๒๑.*

ด้วยเหตุดังกล่าว เมื่อพระมหาธรรมราชาที่ ๔ สวรรคต ใน พ.ศ. ๑๙๘๑ พระยายุธิษเฐียร ผู้เป็นโอรสครองเมืองพิษณุโลกแทน แต่ไม่ได้เป็นมหาธรรมราชา และในปีเดียวกันนี้ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ครั้งยังทรงดำรงพระยศเป็นพระราเมศวร ได้เสด็จไปเยือนเมืองพิษณุโลก พระราชพงศาวดารบันทึกว่า

"... แลสมเด็จพระราเมศวรเจ้า ผู้เป็นพระราชกุมารท่านเสด็จไปเมืองพิศนุโลก ครั้งนั้นเห็นน้ำพระเนตรพระพุทธเจ้าพระชินราช ตกออกมาเป็นโลหิต"[๑]

ดังนั้น จึงอาจเป็นสัญลักษณ์แสดงว่าอาณาจักรสุโขทัยถึงกาลสิ้นสุด จากข้อมูลศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร ได้ค้นคว้าไว้ พบเรื่องว่าเมื่อสมัยที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงพระเยาว์ ได้ทรงสัญญากับพระยายุธิษเฐียรว่า หากได้เป็นกษัตริย์แล้ว จะทรงตั้งพระยายุธิษเฐียรให้เป็นอุปราช[๒] แต่ครั้งเมื่อพระองค์ได้ขึ้นครองราชสมบัติ เมื่อ พ.ศ. ๑๙๙๑ การณ์ก็มิได้เป็นไปตามนั้น ด้วยเหตุนั้นเมื่อพระเจ้าติโลกราชแห่งอาณาจักรล้านนา ขยายอาณาเขตลงมาทางใต้ ใน พ.ศ. ๑๙๙๔ เข้ามายึดได้เมืองชากังราวและเข้ามาจะยึดเมืองสุโขทัย พระยายุธิษเฐียรจึงแปรพักตร์ไปเข้าร่วมด้วยพระเจ้าติโลกราช

ครั้นถึง พ.ศ. ๒๐๐๖ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เสด็จขึ้นไปเสวยราชสมบัติที่เมืองพิษณุโลกด้วยพระองค์เอง ในปีนั้นเกิดสงครามกับพระเจ้าติโลกราชอีกครั้ง เป็นสงครามที่ยิ่งใหญ่ครั้งหนึ่งในประวัติศาสตร์ พระยายุธิษเฐียรก็เข้าร่วมกับพระเจ้าติโลกราช ปรากฏว่าทัพพระเจ้าติโลกราช และพระยายุธิษเฐียรพ่ายแพ้ไป การสงครามครั้งนี้เรียกกันว่า สงครามยวนพ่าย และอาจนับได้ว่าอาณาจักรสุโขทัยถูกผนวกเข้ากับอาณาจักรอยุธยานับแต่นั้นมา

---

[๑] *ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๑, หน้า ๒๑๔.*

[๒] *ประเสริฐ ณ นคร, ศาสตราจารย์ ดร. "ผลงานค้นคว้าประวัติศาสตร์ไทยและเรื่องของเกลือ (ไม่) เค็ม. พ.ศ. ๒๕๑๔, หน้า ๑๐๑ - ๑๐๒.*

พระมหากษัตริย์สมัยอยุธยา

สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑

(พ.ศ. ๑๘๙๓ - ๑๙๑๒)

พระราชประวัติ

สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ หรือสมเด็จพระเจ้าอู่ทองทรงพระราชสมภพเมื่อปีพุทธศักราช ๑๘๗๕ และทรงเป็นปฐมกษัตริย์กรุงศรีอยุธยา ทรงครองราชสมบัติระหว่าง พ.ศ. ๑๘๙๓ - ๑๙๑๒ พ.ศ. ๑๘๕๗[๑] และสถาปนากรุงศรีอยุธยาเมื่อ "ศุภพัสดุ ศักราช ๗๑๒ ปีขาล โทศก (พ.ศ. ๑๘๙๓) วันศุกร์ขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๕ เพลา ๓ นาฬิกา ๕ บาท[๒] พ่อพราหมณ์ถวายพระนามว่า สมเด็จพระรามาธิบดี ศรีสุนทรบรมบพิตร พระเจ้าอยู่หัว กรุงเทพมหานคร บวรทวาราวดีศรีอยุธยา มหาดิลกภพนพรัตนราชธานีบุรีรัมย์[๓] ทรงมีพระราชโอรส คือสมเด็จพระราเมศวร ครองราชสมบัติได้ ๑๙ ปี และเสด็จสวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๑๙๑๒ ขณะที่มีพระชนมายุ ๕๕ พรรษา

---

[๑] *สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ "คำอธิบายในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑" พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑ (กรุงเทพ : โรงพิมพ์ดอกเบี้ย, ๒๕๔๒) หน้า ๑๘๗*

[๒] *บาทคือช่วงเวลา ๑ ใน ๑๐ ของชั่วโมง หรือเท่ากับ ๖ นาที เพลา ๓ นาฬิกา ๕ บาท จึงเท่ากับ เวลา ๓ นาฬิกา ๓๐ นาที (หนังสือกฤดาภินิหารสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (โรงพิมพ์คุรุสภา ๒๕๔๐) หน้า ๒๘*

[๓] *กรมศิลปากร พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑ (กรุงเทพ : โรงพิมพ์ดอกเบี้ย ๒๕๔๒) หน้า ๕๗*

พระราชกรณียกิจ

การสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี

สมเด็จพระเจ้าอู่ทอง ทรงเลือกชัยภูมิที่ตั้งเมืองหลวงที่กรุงศรีอยุธยา เป็นทำเลที่มีน้ำล้อมรอบตัวเมืองเป็นเกาะที่มีน้ำล้อมรอบนี้ทำให้สะดวกในการป้องกันตัวเมืองและเหมาะเป็นที่ตั้งมั่นรับข้าศึก ด้านเศรษฐกิจ กรุงศรีอยุธยาตั้งอยู่บนดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำ ทำให้บ้านเมืองบริบูรณ์ด้วยข้าวปลาอาหารพื้นดินเหมาะแก่การเกษตรกรรม เป็นศูนย์กลางการค้าเพราะมีแม่น้ำ ๓ สาย ไหลมาบรรจบกัน ได้แก่ แม่น้ำลพบุรี แม่น้ำเจ้าพระยา และแม่น้ำป่าสัก และเป็นพื้นฐานในการสร้างอำนาจทางการเมืองเหนืออาณาจักรอื่น ๆ ในเวลาต่อมา

ด้านการเมืองการปกครอง

สมเด็จพระเจ้าอู่ทอง ทรงนำลักษณะการปกครองของ**กรุงสุโขทัย**และ**ขอม**มาผสมผสานปรับปรุงใช้ปกครองในกรุงศรีอยุธยา โดยจัดการปกครองหัวเมืองออกเป็นหัวเมืองชั้นในหัวเมืองชั้นนอกและประเทศราช การตั้งเมืองลูกหลวงเป็นเมืองหน้าด่านชั้นในเพื่อป้องกันราชธานี การแบ่งการปกครองราชธานีออกเป็น ๔ ฝ่าย เรียกว่า **จตุสดมภ์**[๑] ได้แก่ **เมือง (เวียง) วัง คลัง นา** ดูแลการปกครองเมืองราชสำนักเก็บรักษาผลประโยชน์ของแผ่นดิน รวบรวมเสบียงอาหาร ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระราเมศวรพระราชโอรสไปครองเมืองลพบุรี และโปรดเกล้าฯ ให้ ขุนหลวงพะงั่ว (พี่ของพระมเหสี) ไปครองเมืองสุพรรณบุรี นอกจากนั้นพระองค์ยังทรงประกาศใช้กฎหมายไทยที่จารึกขึ้นเป็นลายลักษณ์อักษรเป็นครั้งแรก[๒] และเป็นกฎหมายที่มีความสมบูรณ์แบบถูกต้องตามหลักนิติศาสตร์

ด้านการทหาร

๑. การยึดนครธมเมืองหลวงของขอม

ในปีพุทธศักราช ๑๘๙๕ สมเด็จพระเจ้าอู่ทอง บัญชาให้สมเด็จพระราเมศวร ยกทัพไปตีนครธมราชธานีของขอม เนื่องจากขอม **"แปรพักตร์"** ไม่เป็นไมตรีดังเดิม สมเด็จพระราเมศวรทำการไม่สำเร็จพระองค์จึงโปรดเกล้าฯ ให้ขุนหลวงพะงั่วยกกองทัพไปช่วย จึงตีเมืองนครธมได้สำเร็จ ซึ่งนับว่าเป็นสงครามครั้งแรกที่ทำให้อาณาเขตของกรุงศรีอยุธยาขยายออกไปอย่างกว้างขวาง

๒. การยึดเมืองชัยนาท

ในปีพุทธศักราช ๑๘๙๗ ปลายรัชกาลพระยาเลอไทย กรุงสุโขทัยเกิดการจลาจล สมเด็จพระเจ้าอู่ทอง โปรดเกล้าฯ ให้พระราเมศวร ยกทัพขึ้นไปยึดเมืองชัยนาท ซึ่งเป็นเมืองหน้าด่านของอาณาจักรสุโขทัย เมื่อเหตุการณ์เป็นเช่นนี้พระเจ้าลิไทย ได้ส่งราชทูตมาทำสัมพันธไมตรีกับกรุงศรีอยุธยา

---

[๑] *รอง ศยามานนท์, พลตรี ดำเนิน เลขะกุล และวิลาสวศ์ นพรัตน์ ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง,๒๕๑๖) หน้า ๑๓*

พร้อมกับทูลขอเมืองชัยนาทคืน สมเด็จพระเจ้าอู่ทอง ทรงยอมคืนเมืองชัยนาทให้พระเจ้าลิไทยตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา อำนาจการปกครองประเทศจึงตกอยู่ที่กรุงศรีอยุธยา

ด้านเศรษฐกิจ

สมเด็จพระเจ้าอู่ทองทรงสร้างสัมพันธไมตรีกับชาวต่างชาติเพื่อผลประโยชน์ทางการเมืองเศรษฐกิจของประเทศ พระองค์ทรงแต่งทูตไปเจริญสัมพันธไมตรีกับจีนและทำการค้าขายกับจีน แขก ญวน ชวา มลายู อินเดีย เปอร์เซีย และลังกา

ด้านวรรณกรรม

"โองการแช่งน้ำ" เป็นวรรณกรรมที่แต่งขึ้นในสมัยสมเด็จพระเจ้าอู่ทองเพื่อใช้ประกอบ **พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา** ความสำคัญของพิธีนี้ คือ ให้ข้าราชการสำนึกในความซื่อสัตย์ จงรักภักดีพระมหากษัตริย์ เมื่อปฏิญาณสาบานตนแล้วให้ดื่มน้ำชำระพระแสง ถ้าข้าราชการผู้ใดไม่เข้าร่วมในพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา มีโทษถึงตาย พระราชพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา ยังสืบต่อมาถึงปัจจุบัน

สมเด็จพระเจ้าอู่ทองทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจอันเป็นประโยชน์ต่อชาติไทย เป็นอเนกประการประชาชนชาวไทยได้พร้อมใจกันขนานพระนามว่า **"พระเชษฐบิดร"** โดยร่วมกันสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ หรือสมเด็จพระเจ้าอู่ทอง เพื่อเป็นที่เคารพสักการะบูชา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเททองหล่อพระบรมรูป ณ กรมศิลปากร เมื่อวันที่ ๒๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๒ และเสด็จฯ ทรงเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์ เมื่อ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๓ ณ บริเวณหน้าวัดพระศรีสรรเพชญ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

วัดพระศรีสรรเพชญ์

สมเด็จพระราเมศวร

(พ.ศ. ๑๙๑๒ - ๑๙๑๓ และ พ.ศ. ๑๙๓๑ - ๑๙๓๘)

พระราชประวัติ

สมเด็จพระราเมศวร ทรงเป็นพระราชโอรสของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) และทรงมีพระราชโอรส คือ พระรามราชาธิราช พระมหากษัตริย์ลำดับที่ ๖ แห่งกรุงศรีอยุธยา

สมเด็จพระราเมศวรทรงครองราชสมบัติ ๒ ครั้ง กล่าวคือ ครั้งที่ ๑ เมื่อปี พ.ศ. ๑๙๑๒ - ๑๙๑๓ และครั้งที่ ๒ เมื่อปี พ.ศ. ๑๙๓๑ - ๑๙๓๘ เสด็จสวรรคตในปี พ.ศ. ๑๙๓๘ รวมสิริราชสมบัติได้ ๘ ปี

พระราชกรณียกิจ

ด้านการเมืองและการทหาร

ในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระราเมศวรไปปกครองเมืองลพบุรี เมืองลูกหลวงที่ทำหน้าที่เป็นด่านปราการป้องกันศัตรูและควบคุมหัวเมืองในราชอาณาจักรไม่ให้แยกตัวเป็นอิสระ ในปี พ.ศ. ๑๘๙๕ เมืองกัมพูชาเอาใจออกห่างจากอยุธยา สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระราเมศวรยกทัพไปตีเมืองกัมพูชาและให้สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (ขุนหลวงพะงั่ว) ยกทัพไปช่วยรบ จนกระทั่งตีเมืองกัมพูชาได้ ต่อมาเมื่อสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) สวรรคตในปี พ.ศ. ๑๙๑๒ สมเด็จพระราเมศวร ขึ้นครองราชสมบัติ ต่อมาสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (ขุนหลวงพะงั่ว) ได้ยกทัพมายังกรุงศรีอยุธยาแล้วขึ้นครองราชสมบัติแทน และให้สมเด็จพระราเมศวรกลับไปครองเมืองลพบุรีตามเดิม ดังปรากฏในพระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า

"... ครั้นถึงศักราชได้ ๗๓ ปีจอโทศก (พ.ศ. ๑๙๑๓) สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าเข้ามาแต่เมืองสุพรรณบุรี เสนาบดีกราบทูลว่า สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าเสด็จเข้ามา สมเด็จพระราเมศวรก็ออกไปอัญเชิญเสด็จเข้าพระนคร ถวายราชสมบัติแล้วกราบบังคมลาขึ้นไปลพบุรีดังเก่า"

สมเด็จพระราเมศวรทรงปกครองเมืองลพบุรีเรื่อยมาจนกระทั่งปี พ.ศ. ๑๙๓๑ เมื่อสมเด็จพระเจ้าทองลัน (พระเจ้าทองจันทร์) พระราชโอรสของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (ขุนหลวงพะงั่ว) เสด็จขึ้นครองราชย์ต่อจากพระราชบิดาได้เพียง ๗ วัน สมเด็จพระราเมศวรจึงเสด็จมาจากเมืองลพบุรีแล้วจับสมเด็จพระเจ้าทองลัน (พระเจ้าทองจันทร์) สำเร็จโทษแล้วขึ้นครองราชย์แทน

ในรัชสมัยสมเด็จพระราเมศวรทรงทำสงครามขยายพระราชอาณาเขตไปยังล้านนาและกัมพูชา โดยในปี พ.ศ. ๑๙๓๓ พระองค์ทรงยกทัพไปยังเมืองเชียงใหม่แล้วตั้งค่ายหลวงห่างจากกำแพงเมืองประมาณ ๑๕๐ เส้น ใช้ปืนใหญ่ยิงทำลายกำแพงเมืองพังกว้างประมาณ ๕ วา เจ้าเมืองเชียงใหม่จึงส่งพระราชสาสน์ขอให้ยุติการยิงปืนใหญ่เป็นเวลา ๗ วัน แล้วจะส่งเครื่องราชบรรณาการมาถวาย แต่เมื่อครบกำหนดแล้วเจ้าเมืองเชียงใหม่ไม่ทำตามคำสัญญาที่ได้กล่าวไว้ สมเด็จพระราเมศวร จึงโปรดให้ยกทัพเข้าตีเมืองเชียงใหม่จนสำเร็จและจับนักสร้าง พระโอรสเจ้าเมืองเชียงใหม่มาได้ แล้วกวาดต้อนชาวเมืองมาไว้ที่เมืองพัทลุง สงขลา นครศรีธรรมราช และจันทบุรี หลังจากนั้นสมเด็จพระราเมศวรทรงทำสงครามขยายพระราชอาณาเขตไปยังกัมพูชา เนื่องจากกัมพูชาได้ยกทัพเข้ามากวาดต้อนชาวเมืองชลบุรีและจันทบุรีไปประมาณ ๖,๐๐๐ - ๗,๐๐๐ คน สมเด็จพระราเมศวรจึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้พระยาไชยณรงค์เป็นแม่ทัพหน้ายกทัพไปตีเมืองกัมพูชา ตั้งค่ายหลวงอยู่ ๓ วัน จึงตีเมืองกัมพูชาได้ แล้วกวาดต้อนชาวเมืองชลบุรีและจันทบุรีกลับคืนมา สมเด็จพระราเมศวรทรงโปรดเกล้าฯ ให้พระยาไชยณรงค์ปกครองเมืองกัมพูชาและมอบไพร่พลไว้ ๕,๐๐๐ คน แล้วเสด็จกลับกรุงศรีอยุธยาต่อมาญวนยกทัพมารบแต่ชาวกัมพูชาไม่อาจเป็นกำลังรบให้แก่ไทยได้ สมเด็จพระราเมศวรจึงให้พระยาไชยณรงค์กวาดต้อนชาวเมืองอพยพมายังกรุงศรีอยุธยา

สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (ขุนหลวงพะงั่ว)
(พ.ศ. ๑๙๑๓ - ๑๙๓๑)

พระราชประวัติ

สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ ทรงพระนามเดิมว่า ขุนหลวงพะงั่ว หมายถึง บุตรคนที่ ๕[๑] สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (ขุนหลวงพะงั่ว) ทรงเป็นพระเชษฐาของมเหสีในสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง)และทรงเป็นพระปิตุลาของสมเด็จพระราเมศวร[๒] เดิมเป็นเจ้าเมืองสุพรรณบุรีพระองค์ทรงมีพระราชโอรส ๑ พระองค์ คือ สมเด็จพระเจ้าทองลัน ทรงพระนามว่า พระเจ้าทองจันทร์ ซึ่งต่อมาทรงเป็นพระมหากษัตริย์ลำดับที่ ๔ แห่งอาณาจักรอยุธยา ทรงเป็นกษัตริย์ที่มีกำลังเข็มแข็งทำการรบขยายอาณาจักร

---

[๑] *ดำรงราชานุภาพ,สมเด็จกรมพระยา,พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา,น.๒๓๘.*

[๒] *มานพ ถาวรวัฒน์สกุล,ขุนนางอยุธยา,น.๖๐-๖๑*

พระราชกรณียกิจ

ด้านการเมืองและการทหาร

ในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (ขุนหลวงพะงั่ว) ไปครองเมืองสุพรรณบุรี ซึ่งมีฐานะเป็นเมืองลูกหลวง ต่อมาในปี พ.ศ. ๑๘๙๕ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) ทรงโปรดเกล้าฯให้สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (ขุนหลวงพะงั่ว) เสด็จยกทัพไปช่วยสมเด็จพระราเมศวรตีเมืองกัมพูชาจนสำเร็จ หลังจากนั้นก็ทรงกลับไปครองเมืองสุพรรณบุรีจนกระทั่งปี พ.ศ. ๑๙๑๓ จึงทรงยกทัพมายังกรุงศรีอยุธยาแล้วขึ้นครองราชสมบัติแทนสมเด็จพระราเมศวร แล้วให้สมเด็จพระราเมศวรกลับไปครองเมืองลพบุรีตามเดิม

ในการขยายพระราชอาณาเขตไปยังอาณาจักรสุโขทัย สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (ขุนหลวงพะงั่ว) ทรงยกทัพไปตีหัวเมืองเหนือหลายครั้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรงยกทัพไปตีเมืองชากังราวถึง ๓ ครั้ง ทั้งนี้เนื่องจากเมืองชากังราวเป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญในการขยายอำนาจของอยุธยาไปยังสุโขทัย และเป็นเมืองที่สุโขทัยใช้เป็นที่ตั้งรับกองทัพอยุธยา สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (ขุนหลวงพะงั่ว) ทรงแต่งตั้งพระยาญาณดิศเป็นเจ้าเมืองปกครองเมืองชากังราว ต่อมาพระยาญาณดิศได้ส่งมารดาของตนมาถวายสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (ขุนหลวงพะงั่ว) จึงทำให้ความสัมพันธ์ของเมืองอยุธยาและเมืองชากังราวใกล้ชิดกันมากขึ้น หากแต่ในปี พ.ศ. ๑๙๓๑ พระมหาธรรมราชาที่ ๒ เจ้าเมืองสุโขทัยได้แข็งเมืองและน่าจะยึดเมืองชากังราวไว้ด้วย สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (ขุนหลวงพะงั่ว) จึงยกทัพขึ้นมาตีเมืองชากังราว แต่สวรรคตระหว่างทางก่อน

---

[๑] มานพ ถาวรวัฒน์สกุล, ขุนนางอยุธยา. น. ๖๘.

ด้านเศรษฐกิจ

ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ หลังจากที่พระองค์ทรงส่งราชทูตไปถวายเครื่องราชบรรณาการแก่จักรพรรดิจีนอีกหลายครั้ง เครื่องราชบรรณาการ ได้แก่ ช้างบ้าน เต่าหกขา หมีดำ ลิงเผือก แผนที่ประเทศสยามและของพื้นเมืองอื่น ๆส่วนที่คณะทูตจีนนำมาถวายพระองค์ ได้แก่ แพรกิม แพรดอกขาว ปฏิทินหลวง ผ้าไหมสี แพรสี และเงินทอง[๑] การส่งคณะทูตไปถวายเครื่องราชบรรณาการแก่จักรพรรดิฮุงหวู ซึ่งเป็นการค้าแบบบรรณาการ โดยสินค้าต่าง ๆ ที่คณะทูตของไทยนำไป แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท ตามกฎข้อบังคับของการค้าแบบบรรณาการ คือ สินค้าที่เป็นเครื่องราชบรรณาการ และสินค้าเพื่อการค้า โดยสินค้าที่เป็นเครื่องราชบรรณาการนั้นจักรพรรดิฮุงหวูจะพระราชทานของขวัญตอบแทน ส่วนของที่ทูตถวายนั้นพระราชทานเป็นเงินตอบแทนเป็นมูลค่ากึ่งหนึ่ง สำหรับสินค้าที่นำไปเพื่อการค้าจะต้องเก็บไว้ที่คลังกวางตุ้ง[๑] ด้วยเหตุนี้ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างไทยกับจีนในรัชสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (ขุนหลวงพะงั่ว) จึงเป็นการส่งเสริมการค้าต่างประเทศอีกทางหนึ่ง[๒]

ด้านศาสนา

ในสมัยอยุธยาพระมหากษัตริย์ทรงอยู่ใน**ฐานะจักรพรรดิราชที่จะต้องอุปถัมภ์พระพุทธ**ศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองสืบไป ดังนั้นสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (ขุนหลวงพะงั่ว) จึงทรงเป็นองค์ศาสนูปถัมภกด้วยการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาเช่นกัน พระองค์ทรงปรึกษาพระมหาเถรธรรมากัลญาณ ในการสร้างพระศรีรัตนมหาธาตุ สูง ๑๙ วา ยอดนภศูลสูง ๓ วา

วัดไชยวัฒนาราม

พระปรางค์ของวัดนี้สร้างเลียนแบบปราสาทหินนครวัด มีพระปรางค์สรีรัตนมหาธาตุเป็นประธาน ตามระเบียงคดมีเจดีย์รายล้อมรอบ และพระปรางค์แห่งนี้ได้เป็นที่ฝังพระศพของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์ (เจ้าฟ้ากุ้ง) กวีเอกแห่งกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย

---

[๑] *ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จกรมพระยา, พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา, น. ๖๙.*

[๒] *เรื่องเดียวกัน, น. ๗ - ๘.*

สมเด็จพระเจ้าทองจันทร์

(พ.ศ. ๑๙๓๑)

พระราชประวัติ

สมเด็จพระเจ้าทองจันทร์ ทรงมีพระนามเรียกขานที่ต่างกันไป อาทิ พระเจ้าทองลัน เจ้าทองลั่น เจ้าทองจัน เป็นต้น ทรงเป็นพระราชโอรสในสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (ขุนหลวงพะงั่ว) ทรงพระราชสมภพ เมื่อปีพุทธศักราช ๑๙๑๗ ครั้นสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ เสด็จขึ้นไปตีเมืองชากังราว ครั้งที่ ๔ ระหว่างทางทรงประชวรและเสด็จสวรรคต บรรดาข้าราชการกรุงศรีอยุธยาจึงได้ไปเชิญพระองค์ซึ่งทรงเป็น**ราชกุมารรัชทายาท** ขึ้นครองราชสมบัติสืบต่อจากพระราชบิดา เมื่อ พ.ศ. ๑๙๓๑ ขณะที่พระองค์ทรงมีพระชันษา ๑๕ ปี นับเป็นพระมหากษัตริย์ ลำดับที่ ๔ แห่งกรุงศรีอยุธยา

สมเด็จพระเจ้าทองจันทร์ ทรงครองราชสมบัติได้เพียง ๗ วัน นับเป็นพระมหากษัตริย์ทีทรงครองราชย์ในระยะเวลาที่สั้นที่สุด และในช่วงที่พระองค์ครองราชย์นั้น ไม่ปรากฏว่ามีเหตุการณ์ใดในประวัติศาสตร์ที่สำคัญ สถานการณ์บ้านเมืองทั้งด้านการปกครอง การทหาร การเศรษฐกิจและสังคม

สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒

(พ.ศ. ๑๙๖๗ - ๑๙๙๑)

พระราชประวัติ

สมเด็จพระรามราชาธิราช หรือ สมเด็จพระรามเจ้า[๑] ทรงเป็นพระราชโอรสในสมเด็จพระราเมศวร พระราชสมภพ พ.ศ. ๑๘๙๙ ที่เมืองลพบุรี ก่อนเสวยราชสมบัติทรงพระนามว่า เจ้าพระยาราม ครั้นเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ เมื่อทรงมีพระชันษา ๔๐ พรรษา ในปี พ.ศ. ๑๙๓๘[๒] คนส่วนใหญ่จึงเรียกพระองค์ว่า สมเด็จพระยาราม พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ลำดับที่ ๕ แห่งกรุงศรีอยุธยา

ด้วยพระบรมเดชานุภาพของสมเด็จพระราเมศวร พระราชบิดาที่ทรงสร้างไว้ ในช่วงต้นรัชกาลสมเด็จพระรามราชาธิราช เหตุการณ์บ้านเมืองจึงเป็นไปอย่างปกติสุข ในปี พ.ศ. ๑๙๔๐ พระองค์ทรงแต่งตั้งราชทูตออกไปเจริญพระราชไมตรีที่ประเทศจีน หลังจากนั้นได้มีการส่งทูตแลกเปลี่ยนกัน

---

[๑] *พระนามของสมเด็จพระรามราชาธิราช มีการเรียกขานแตกต่างกันไป ดูรายละเอียดใน "สมเด็จพระเจ้ารามราชาธิราช" สารานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม ๒๕*

[๒] *ความในพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ และอักขรานุกรมประวัติศาสตร์ไทย ส่วนพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาฉบับพันจันทนุมาศ ฉบับบริติชมิวเซียม ระบุว่า สมเด็จพระรามราชาธิราช เสด็จขึ้นครองราชย์เมื่อ พ.ศ. ๑๙๓๐ และเสด็จไปครอบนครปทาจุคาม เมื่อ พ.ศ. ๑๙๔๔*

เพื่อความสัมพันธ์ทางพระราชไมตรีอยู่เนือง ๆ ในห้วงเวลาเดียวกันนั้น เจ้านครอินทร์ พระนัดดาของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ ซึ่งครองเมืองสุพรรณบุรี ได้แต่งตั้งทูตไปเจริญสัมพันธไมตรีกับพระเจ้ากรุงจีนเช่นกัน ซึ่งราชทูตจีนกลับไปติดต่อให้ความสนิทสนมกับเจ้านครอินทร์ยิ่งกว่าสมเด็จพระรามราชาธิราช เห็นได้จากการที่พระเจ้ากรุงจีนได้ส่งราชทูตมาถวายพระพรและประทานหนังสือประทับตราฝากราชทูตเข้ามาถวายเจ้านครอินทร์ อีกทั้งยกย่องว่าเป็นกษัตริย์เช่นเดียวกับเมืองหลวงอีกพระองค์หนึ่ง นอกจากนี้เจ้านครอินทร์ได้เสด็จไปเมืองจีนหลายครั้งเพื่อเจริญพระราชไมตรี และเพื่อประโยชน์ในด้านการค้าเป็นสำคัญ ฝ่ายสมเด็จพระรามราชาธิราช นอกจากจะไม่ทรงพระปรีชาสามารถในการสงครามแล้ว จากความพยายามที่จะขยายอำนาจไปยังอาณาจักรล้านนาแต่ไม่ประสบความสำเร็จ อาณาจักรสุโขทัยยังได้ประกาศอิสรภาพ ทำให้พระองค์มีความหวาดระแวงเจ้านครอินทร์ อีกทรงเข้าพระทัยว่าข้าราชการน้อยใหญ่ต่างให้การสนับสนุนเจ้านครอินทร์ ในปลายรัชกาล สมเด็จพระรามราชาธิราชได้เกิดมีข้อพิพาทอย่างรุนแรงกับเจ้าพระยามหาเสนาบดี ซึ่งทำหน้าที่อัครมหาเสนาบดีผู้ใหญ่ และเป็นผู้บังคับบัญชาทหารทั้งปวง พระองค์ทรงมีพระราชกระแสรับสั่งให้นำเจ้าพระยามหาเสนาบดีไปประหารชีวิต ด้วยเหตุที่มีพฤติกรรมอันเป็นอันตรายต่อราชบัลลังก์ เจ้าพระยามหาเสนาบดีได้หนีข้ามไปอยู่ฟากปทาคูจาม แล้วนำความกราบทูลเจ้านครอินทร์และรับอาสานำกำลังพลจากสุพรรณบุรีเข้ายึดวังหลวง เมื่อยึดกรุงศรีอยุธยาได้สำเร็จจึงได้ทูลเชิญเจ้านครอินทร์ขึ้นครองราชสมบัติ

เมื่อเจ้านครอินทร์ขึ้นครองราชสมบัติเป็น สมเด็จพระอินทราธิราช จึงโปรดให้สมเด็จพระรามราชาธิราช เสด็จไปครองเมืองปทาคูจาม เมื่อ พ.ศ. ๑๙๕๒[๑] รวมระยะเวลาที่ทรงครองราชย์ได้ ๑๕ ปี สมเด็จพระรามราชาธิราชสวรรคตเมื่อใดและด้วยเหตุอันใด ไม่ปรากฏหลักฐานในเอกสารประวัติศาสตร์ สมเด็จพระรามราชาธิราช นับเป็นพระมหากษัตริย์องค์สุดท้ายในราชวงศ์เชียงรายหรือราชวงศ์อู่ทอง ซึ่งได้สถาปนาโดยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ หรือ พระเจ้าอู่ทอง

---

[๑] *พระราชวงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับ เยเรเมียส ฟาน ฟลิต และ จุลทรงวงศ์ ได้ระบุความว่า เมื่อสมเด็จพระอินทราชาธิราชที่ ๒ ยกกำลังมาตีกรุงศรีอยุธยาได้แล้ว ได้จับสมเด็จพระรามราชาธิราชสำเร็จโทษ*

สมเด็จพระนครินทราธิราช (พระนครอินทร์)

(พ.ศ. ๑๙๕๒ - ๑๙๖๗)

พระราชประวัติ

สมเด็จพระนครินทราธิราช (พระนครอินทร์) พระราชสมภพเมื่อปี พ.ศ. ๑๙๐๒ ทรงเป็นพระราชนัดดาของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (ขุนหลวงพะงั่ว) และเป็นบุตรเจ้าเมืองสุพรรณบุรี พระองค์ทรงมีพระราชโอรส คือ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) ทรงครองราชสมบัติตั้งแต่ปี พ.ศ. ๑๙๕๒ และสวรรคตในปี พ.ศ. ๑๙๖๗ สิริครองราชย์ รวม ๑๕ ปี[๑]

พระราชกรณียกิจ

ด้านการปกครอง

ปีพุทธศักราช ๑๙๖๒ สมเด็จพระมหาธรรมราชราชาที่ ๓ (พระยาไสยลือไทย) พระมหากษัตริย์แห่งกรุงสุโขทัย ทรงปกครองอยู่ที่เมืองพิษณุโลกได้สวรรคตลง พระยาบาลเมืองและ

[๑] สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา (๒๕๐๕) หน้า ๒๕๓

พระยารามจึงสู้รบแย่งชิงราชสมบัติ สมเด็จพระนครินทราธิราช (พระนครอินทร์) จึงเข้าไปไกล่เกลี่ยและทรงอภิเษกพระยาบาลเมืองเป็น พระมหาธรรมราชาที่ ๔ (บรมปาล) ครองเมืองสุโขทัย และทรงให้พระยารามราชปกครองเมืองศรีสัชนาลัย[๑] หลังจากนั้นพระองค์เสด็จกลับกรุงศรีอยุธยาแล้วทรงปรับปรุงหัวเมืองต่าง ๆ ใหม่โดยโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าอ้ายพระยาไปปกครองเมืองสุพรรณ เมืองลูกหลวงเจ้ายี่พระยาไปปกครอง เมืองนครสวรรค์ และเจ้าสามพระยาไปปกครองเมืองชัยนาท ซึ่งเป็นเมืองหน้าด่าน ของหัวเมืองฝ่ายเหนือ

ด้านเศรษฐกิจ

สมเด็จพระนครินทราธิราช (พระนครอินทร์) ทรงเล็งเห็นถึงความสำคัญของการค้ากับจีนในรูปแบบของการค้าแบบบรรณาการ นับตั้งแต่ครั้งยังไม่ได้เสด็จขึ้นครองราชสมบัติที่กรุงศรีอยุธยา สินค้าฝ่ายไทย ได้แก่ พริกไทย สินค้าพื้นเมืองจำพวกไม้ฝาง

การสร้างสัมพันธไมตรีกับประเทศจีน

สมเด็จพระนครอินทราธิราช ทรงเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์แรกที่เสด็จไปประเทศจีน เมื่อปี พ.ศ. ๑๙๒๐ เมื่อครั้งทรงครองเมืองสุพรรณบุรี และเมื่อพระองค์เสด็จขึ้นครองราชย์ เมื่อปี พ.ศ. ๑๙๕๒ แล้วได้ทรงส่งทูตไปเจริญสัมพันธไมตรีกับจีน

สำหรับจีนนั้นได้เคยเดินทางผ่านประเทศไทยในรัชสมัยพระนครินทราธิราช ถึง ๔ ครั้ง ในการเดินทางผ่านประเทศไทยครั้งนี้ เมื่อปี พ.ศ. ๑๙๕๑ ถึง ๑๙๕๔ แม่ทัพจีนได้นำขบวนกองทัพเรือพร้อมทหารกว่า ๒๐,๐๐๐ คน เข้ามาอวดธงถึงกรุงศรีอยุธยาและเข้าเฝ้า ฯ สมเด็จพระนครินทราธิราชด้วย

---

[๑] *ดนัย ไชยโยธา ๕๓ พระมหากษัตริย์ไทย ธ ทรงครองใจไทยทั้งชาติ (๒๕๔๓) หน้า ๗๕*

สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา)

(พ.ศ. ๑๙๖๗ - ๑๙๙๑)

พระราชประวัติ

สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ มีพระนามเดิมว่า เจ้าสามพระยา เป็นพระราชโอรสองค์ที่ ๓ ในสมเด็จพระราชบิดา สวรรคตในปี พ.ศ. ๑๙๖๗ พระเชษฐา คือ เจ้าอ้ายพระยากับเจ้ายี่พระยา ได้แย่งชิงราชสมบัติกันจนสิ้นพระชนม์ด้วยกันทั้งสองพระองค์ เจ้าสามพระยาจึงได้ราชสมบัติ เป็นพระมหากษัตริย์องค์ที่ ๗ แห่งกรุงศรีอยุธยาทรงพระนามว่า สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ สวรรคต เมื่อปี พ.ศ. ๑๙๙๑ สิริครองราชย์ได้ ๒๔ ปี พระองค์ทรงมีพระราชโอรสพระองค์หนึ่งที่ขึ้นครองราชย์ทรงพระนามว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

พระราชกรณียกิจ

ด้านการทหาร

การยกทัพไปตีกัมพูชา สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ เป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงพระปรีชาสามารถในด้านการปกครองและด้านการรบ ทรงเห็นโอกาสในการขยายอาณาจักร เช่น การตีกัมพูชาทำลายกำลังที่จะเป็นอิสระเสียโดยแต่งตั้งพระราชโอรสเป็นพระเจ้ากรุงกัมพูชาแล้ว และโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งพระราชโอรสอีกพระองค์ไปครองราชธานีฝ่ายเหนือเป็นครั้งแรก ในการขยายอำนาจไปยังกัมพูชา

---

[๑] พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา (๒๕๐๕)๔๐๒.

เมื่อปี พ.ศ. ๑๙๗๔ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ ทรงยกทัพหลวงไปล้อมพระนครหลวง (นครธม) หรือเมืองศรียโสธรปุระ เมืองศูนย์กลางของกัมพูชาอยู่เป็นเวลา ๗ เดือน จึงสามารถเข้ายึดเมืองพระนครได้โดยเด็ดขาด นับว่าเมืองหลวงของกัมพูชาต้องเสียแก่อาณาจักรอยุธยาในการทำการศึกสงครามกับกัมพูชานั้น ถือเป็นการขยายแสนยานุภาพอย่างสูงสุดในช่วงอาณาจักรอยุธยาตอนต้น (พ.ศ. ๑๘๙๓ - ๑๙๙๑) ซึ่งอยู่ในระยะการวางรากฐานอำนาจและเสริมสร้างความมั่นคง[๑]

การยกทัพไปเมืองเชียงใหม่

ในปีพุทธศักราช ๑๙๘๕ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ ได้ทรงยกทัพไปตีเมืองเชียงใหม่ไม่สำเร็จ ต่อมาใน พ.ศ. ๑๙๘๘ พระองค์ได้ทรงยกทัพไปตีเมืองเชียงใหม่อีกครั้ง ได้เมืองชายแดนเชียงใหม่ แต่ทรงประชวรก่อน จึงทรงยกทัพกลับกรุงศรีอยุธยา

การตรากฎหมาย

สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) ทรงตรากฎหมาย**ลักษณะอาญาศึก** (อยู่ในลักษณะกบฏศึก) ขึ้นใช้ในกรุงศรีอยุธยา

เจ้าอ้ายพระยา เจ้ายี่พระยา ชนช้างที่เชิงสะพานป่าถ่าน

การสถาปนาวัด

พระบรมราชาธิราชที่ ๒ โปรดเกล้าฯให้สร้างพระเจดีย์ไว้ในบริเวณที่กระทำยุทธหัตถี เพื่อเป็นอนุสรณ์แก่พระเชษฐาทั้งสองพระองค์ที่ได้ชิงราชสมบัติกันจนสิ้นพระชนม์ทั้งคู่ ซึ่งครั้งนี้ “ท่านจึงให้ขุดเอาพระศพเจ้าอ้ายพระยา เจ้ายี่พระยาไปถวายพระเพลิง ที่ถวายพระเพลิงนั้น ให้สถาปนาพระบรมธาตุและพระวิหารเป็นพระอาราม แล้วให้นามชื่อวัดราชบูรณะ ที่เจ้าอ้ายพระยา เจ้ายี่พระยา ชนช้างกันถึงพิลาลัย ให้ถือพระเจดีย์สององค์ไว้ที่เชิงสะพานป่าถ่าน”

---

[๑] *หลวงประเสริฐอักษรนิติ์ คำให้การขุนหลวงหาวัด คำให้การชาวกรุงเก่า (๒๕๑๐) ๔๔๗.*

[๒] *ดำนย ไชยโยธา, ๕๓ พระมหากษัตริย์ไทย ธ ทรงครองใจไทยทั้งชาติ (๒๕๔๓) หน้า ๘๐.*

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

(พ.ศ. ๑๙๙๑ - ๒๐๓๑)

พระราชประวัติ

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงเป็นพระราชโอรสของ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) พระราชมารดาของพระองค์ ทรงเป็นพระราชธิดาของ สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช ที่ ๓ (พระเจ้าไสยลือไทย) กษัตริย์แห่งกรุงสุโขทัย ทรงพระราชสมภพเมื่อ พ.ศ. ๑๙๗๔ ภายในพลับพลา ที่ประชุมพล ณ ทุ่งพระอุทัย เมื่อพระองค์มีพระชนมายุ ๗ พรรษา พระราชบิดาได้พระราชทานนาม ตามราชประเพณีว่า **สมเด็จพระราเมศวรบรมไตรโลกนาถบพิตร** ต่อมาเมื่อมีพระชนมายุ ๑๕ พรรษา พระราชบิดาโปรดให้เสด็จไปครองหัวเมืองฝ่ายเหนือ และประทับอยู่ ณ เมืองพิษณุโลก ครั้นสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ สวรรคตใน พ.ศ. ๑๙๙๑ พระองค์จึงเสด็จขึ้นครองราชสมบัติสืบต่อมา เมื่อมีพระชนมายุได้ ๑๗ พรรษา นับเป็นพระมหากษัตริย์ลำดับที่ ๘ แห่งกรุงศรีอยุธยา พระองค์ทรงมีพระราชโอรสที่ปรากฏพระนาม ๓ องค์ คือ พระบรมราชา หรือสมเด็จพระอินทราชาธิราชที่ ๒ พระอินทราชา และพระเชษฐา หรือสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงมีพระสมัญญานามอีกนามหนึ่งว่า **พระเจ้าช้างเผือก** เนื่องจากในปี พ.ศ. ๒๐๑๔ พระองค์ทรงได้รับช้างเผือก นับเป็นช้างเผือกเชือกแรกของกรุงศรีอยุธยา พระองค์เสด็จ

สวรรคตขณะที่มีพระชนมายุได้ ๕๗ พรรษา ณ เมืองพิษณุโลก เมื่อ พ.ศ. ๒๐๓๑ ทรงครองราชย์นาน ถึง ๔๐ ปี คือ ที่กรุงศรีอยุธยา ๑๕ ปี และที่เมืองพิษณุโลกอีก ๒๕ ปี นับเป็นพระมหากษัตริย์ของกรุงศรีอยุธยาที่ครองราชย์นานที่สุด

พระราชกรณียกิจ

ด้านการเมืองการปกครอง

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงปฏิรูปการปกครองและการบริหารราชการแผ่นดิน โดยทรงรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง คือ ราชธานี และแยกการทหารและพลเรือนออกจากกันเป็นครั้งแรก ดังนี้

การปกครองส่วนกลาง ได้แยกกิจการทหารกับพลเรือนออกจากกัน กล่าวคือ ฝ่ายทหารแม่ทัพสำคัญ เช่น สีหราชเดโชและท้ายน้ำเป็นแม่ทัพใหญ่ มีสมุหพระกลาโหมเป็นหัวหน้ารับผิดชอบกิจการทหารมีตำแหน่งฝ่ายพลเรือน มีสมุหนายกเป็นหัวหน้ารับผิดชอบกิจการฝ่ายพลเรือน ซึ่งมีผู้ช่วยคือเสนาบดีจตุสดมภ์ ๔ นาย คือ นครบาล (กรมเมือง) ธรรมาธิกรณ์ (กรมวัง) โกษาธิบดี (กรมพระคลัง) เกษตราธิการ (กรมนา)

เมื่อเกิดศึกสงคราม ทั้งฝ่ายทหารและพลเรือนจะต้องเข้าประจำกองทัพร่วมกัน

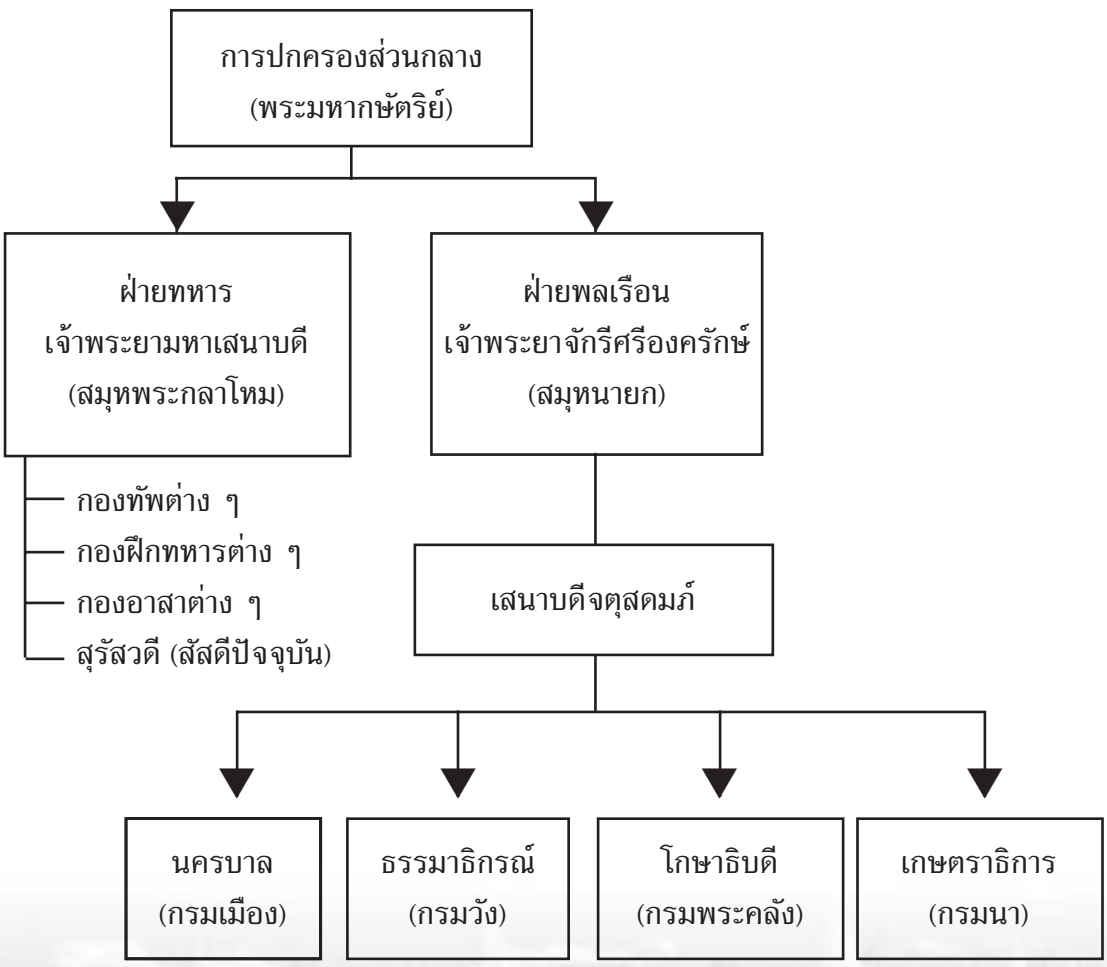

การปกครองส่วนภูมิภาค พระองค์ทรงเลิกระบบเมืองลูกหลวง หลานหลวง โดยแบ่งเขตการปกครองออกเป็น

๑. หัวเมืองชั้นใน (เมืองจัตวา) ได้แก่ เมืองราชบุรี นครสวรรค์ ปราจีนบุรี และนครนายก มี "ผู้รั้ง" และ"กรมการ" ทำหน้าที่ปฏิบัติตามคำสั่งของเสนาบดีในราชธานี พระมหากษัตริย์มักทรงแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ที่ทรงไว้วางพระราชหฤทัยและมีประสิทธิภาพไปปกครองดูแล แต่อำนาจสิทธิ์เด็ดขาดทั้งหมดยังคงอยู่กับพระมหากษัตริย์

๒. หัวเมืองชั้นนอก (เมืองพระยามหานคร) โดยกำหนดเป็นเมืองชั้นเอก โท ตรี ได้แก่ เมืองพิษณุโลก สุโขทัย นครราชสีมา นครศรีธรรมราช และ ทวาย พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งพระราชวงศ์หรือข้าราชการที่สูงศักดิ์ เป็นเจ้าเมืองมีอำนาจบังคับบัญชาสิทธิ์ขาด เป็นผู้แทนพระองค์ และมี "กรมการ" พนักงานปกครองตำแหน่ง เมือง วัง คลัง นา เช่นเดียวกับราชธานี

๓. เมืองประเทศราช กรุงศรีอยุธยามิได้ควบคุมการบริหารโดยตรง คงให้เจ้าเมืองเหล่านั้นปกครองตนเอง ทั้งนี้ผู้ใดจะเป็นเจ้าเมือง ต้องทูลขอให้พระมหากษัตริย์กรุงศรีอยุธยาเพื่อทรงแต่งตั้งและต้องถวายต้นไม้เงินต้นไม้ทองกับเครื่องราชบรรณาการ ๓ ปีต่อครั้ง อีกทั้งต้องส่งกองทัพมาช่วยเมื่อเกิดศึกสงคราม

การปกครองส่วนท้องถิ่น สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถโปรดให้จัดเป็นหมู่บ้าน มีผู้ใหญ่บ้านเป็นหัวหน้าปกครอง ตำบล มีกำนันเป็นหัวหน้า แขวง มีหมื่นแขวงเป็นหัวหน้า และเมืองเล็ก มีผู้รั้งเมืองเป็นผู้ปกครอง

การปกครองที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงปฏิรูปขึ้นนี้นับเป็นรูปแบบการปกครองที่ถือเป็นแนวปฏิบัติมาตลอดสมัยกรุงศรีอยุธยา และเป็นต้นแบบการบริหารราชการในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้มีการปฏิรูประบบการบริหารครั้งใหญ่

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงตั้งตำแหน่งบรรดาศักดิ์ข้าราชการ โดยจัดเป็นขั้นตอนตามลำดับคือ เจ้าพระยา พระยา พระ หลวง ขุน หมื่น พัน และทนาย และในพ.ศ. ๑๙๙๘ พระองค์ทรงวางตำแหน่งศักดินา การกำหนดศักดินา เพื่อเป็นการตอบแทนแรงงานที่รับใช้ราชการ และเป็นการควบคุมมิให้ผู้ใดมีที่ทำมาหากินไว้เกินอัตภาพ อีกทั้งเพื่อใช้ในการปรับไหมตามกฎหมายอีกด้วย

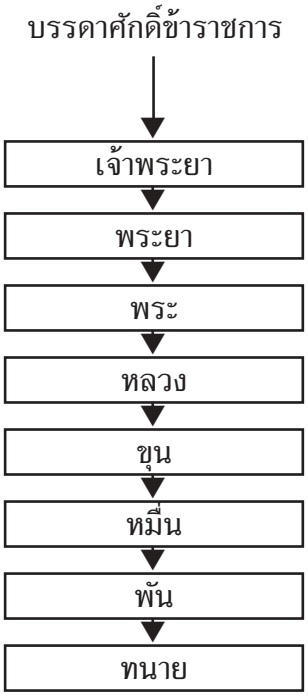

นอกจากนั้นใน พ.ศ. ๒๐๐๑ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ทรงตั้ง **กฎมนเฑียรบาล** ขึ้นเป็นกฎหมายสำหรับการปกครอง ซึ่งแบ่งเป็น ๓ แผนก คือ

---

[๑] *พันเอก ดำเนิร เลขะกุล, ประวัติการเตรียมพลในกองทัพบกไทย (พระนคร : โรงพิมพ์กรมทหารสื่อสาร, ๒๕๐๗) หน้า ๑๑*

พระตำรา ว่าด้วย แบบแผน เช่น การพระราชพิธีต่าง ๆ
พระธรรมนูญ ว่าด้วย ตำแหน่งหน้าที่ราชการ
พระราชกำหนด เป็นข้อบังคับสำหรับพระราชสำนัก

กฎมนเทียรบาลมีการระบุเมืองที่ส่งต้นไม้เงินต้นไม้ทองมาถวายเป็นเครื่องราชบรรณาการและมีการจำแนกพระมเหสี และเจ้านายเป็นชั้นต่าง ๆ อีกทั้งกำหนดโทษผู้ที่ฝ่าฝืนกฎมนเทียรบาลไว้ด้วยกฎหมายที่สำคัญอื่น ๆ ในรัชกาลนี้ เช่น ทำเนียบศักดินาข้าราชการฝ่ายทหารและพลเรือน ทำเนียบศักดินาข้าราชการหัวเมือง ลักษณะขบถศึก เป็นต้น

พระราชพิธีถวายสัตย์

พระองค์ทรงประกาศให้ข้าราชการต้องถือน้ำพิพัฒน์สัตยาทุกคน โดยประกาศกฎมนเทียรบาลเพื่อแสดงความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ นอกจากนั้นยังโปรดให้คนไทยปฏิญาณตนจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ด้วย

วรรณคดี

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่มีความเชี่ยวชาญด้านอักษร เมื่อ พ.ศ. ๒๐๒๕ โปรดให้ประชุมนักปราชญ์ราชบัณฑิตแต่งหนังสือ **มหาชาติคำหลวง** ซึ่งจัดเป็นวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาเล่มแรกของกรุงศรีอยุธยา และเป็นวรรณคดีโบราณชั้นเยี่ยมที่เป็นแนวทางสำหรับการศึกษาภาษาและวรรณคดีของไทยได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ **ลิลิตพระลอ** ยังมีผู้สันนิษฐานว่าพระองค์เป็นผู้ทรงพระราชนิพนธ์ด้วยพระองค์เอง และเป็นยอดของวรรณคดีประเภทกลอนลิลิต

สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ (พระอินทราชา)

(พ.ศ. ๒๐๓๐ - ๒๐๓๔)

พระราชประวัติ

สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ มีพระนามเดิมว่า พระอินทราชา เป็นพระราชโอรสในสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงผนวชเมื่อปี พ.ศ. ๒๐๒๗ พระองค์เสด็จขึ้นครองราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ. ๒๐๓๑ และสวรรคตในปี พ.ศ. ๒๐๓๔ สิริครองราชย์รวม ๓ ปี[๑]

พระราชกรณียกิจ

การทหาร

ในฐานะเมืองลูกหลวงในรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พระราชบิดา) ขณะนั้นมีการทำสงครามต่อเนื่องกับอาณาจักรล้านนา ซึ่งรบไม่แพ้กันโดดเด็ดขาด เพื่อให้เป็นผลดีต่อการทำสงคราม สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จประทับที่เมืองพิษณุโลกเป็นเวลา ๒๕ ปี ราวปี พ.ศ. ๒๐๐๖ - ๒๐๓๑ ระหว่างนั้นพระองค์ทรงพระปรีชาสามารถปกครองบ้านเมือง และควบคุมการรบที่ต่อเนื่องเป็นอย่างดี

ในช่วงปลายรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ ได้เสด็จยกทัพไปตีเอาเมืองทวายคืนมาจากการยึดครองของฝ่ายกรุงหงสาวดี และได้กวาดต้อนผู้คนมาเป็นจำนวนมาก ทรงเป็นกษัตริย์พระองค์หนึ่งที่มีความสามารถในด้านการรบและการทำสงครามจึงทำให้ได้เมืองกลับคืนมา นอกจากนี้ปรากฏเรื่องในพระราชพงศาวดารเพียงว่าได้ก่อสร้างกำแพงเมืองพิชัยขึ้นเป็นครั้งแรก[๒]

---

[๑] สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา (๒๕๐๕) ๔๓๙ - ๔๔๖

[๒] สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถานเล่ม ๑๖ (๒๕๒๓) ๑๐๐๔๘ - ๑๐๐๔๙

สมเด็จพระรามาธิบที่ ๒
(พ.ศ. ๒๐๓๔ - ๒๐๗๒)

พระราชประวัติ

สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ มีพระนามเดิมว่า พระเชษฐาธิราช เป็นพระราชโอรสในสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงพระราชสมภพเมื่อปีมะโรง พ.ศ. ๒๐๑๕ ที่เมืองพิษณุโลก ทรงได้รับพระราชทานอภิเษกเป็น พระมหาอุปราช เมื่อพระชนมายุ ๑๓ พรรษา ต่อมา พ.ศ. ๒๐๓๑ สมเด็จพระราชบิดาสวรรคต พระองค์ทรงถวายราชสมบัติแก่ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ ซึ่งเป็นพระเชษฐาต่างมารดา และครองกรุงศรีอยุธยาอยู่ในขณะนั้น พระองค์ในฐานะพระมหาอุปราชครองเมืองพิษณุโลก ต่อมาจนกระทั่งปี พ.ศ. ๒๐๓๔ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ สวรรคต จึงเสด็จมาเสวยราชสมบัติ ณ กรุงศรีอยุธยา ขณะนั้นพระชนมพรรษาได้ ๑๙ พรรษา ทรงพระนามว่า สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ สวรรคต ปี พ.ศ. ๒๐๗๒ สิริครองราชย์ได้ ๓๘ ปี รวมพระชนมพรรษา ๕๗ พรรษา พระราชโอรส คือ สมเด็จพระหน่อพุทธางกูร

พระราชกรณียกิจ

การทหาร

รัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้ทรงจัดวางแบบแผนทางด้านการทหารภายในราชอาณาจักรไว้เป็นเบื้องต้นแล้ว **ต่อมาสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ทรงให้ความสำคัญทางด้านการทหาร** โดยโปรดเกล้าฯ ให้มีการจัดระเบียบกองทัพและแต่งตำราพิชัยสงคราม

การทำสารบัญชี พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ระบุว่า ในปี พ.ศ. ๒๐๖๑ “แรก (ทำสารบาญชี)”[๑] กล่าวคือ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ โปรดเกล้าฯ ให้จัดทำบัญชีกำลังพล เพื่อเกณฑ์พลเมืองเข้ารับราชการทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน ซึ่งไพร่ที่เป็นชายอายุตั้งแต่ ๑๘ - ๖๐ ปี ต้องเข้ารับราชการเป็นทหาร ยกเว้นผู้ที่มีบุตรชายรับราชการตั้งแต่ ๓ คนขึ้นไป จึงจะพ้นหน้าที่รับราชการทหาร ชายที่มีอายุ ๑๘ ปี ต้องขึ้นทะเบียนทหารเพื่อรับการฝึกหัดเรียกว่า “ไพร่สม” พออายุ ๒๐ ปี จึงเรียกเข้ารับราชการทหารกองประจำการ เรียกว่า “ไพร่หลวง” แบ่งออกเป็น ๒ พวก คือ ผู้ที่ต้องรับราชการทหารตามกฎหมาย ตามเวลาปกติ และผู้ที่ไม่สามารถรับราชการทหารเพราะมีข้อขัดข้อง วันสำคัญต้องมีของมาให้ราชการแทนการเข้ารับราชการเรียกว่า “ไพร่ส่วย”[๒]

ในการนี้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้ง **“กรมพระสุรัสวดี”** ขึ้นเป็นหน่วยรับผิดชอบโดย **ออกพระราชสุภาวดี** เป็น **เจ้ากรม** กรมนี้ตั้งอยู่ในราชธานีเป็นพระสุรัสวดีกลางบัญชาการทั่วไป และเป็นพนักงานบัญชีมณฑลราชธานีและหัวเมืองโดยมีสาขาคือ พระสุรัสวดีขวาเป็นพนักงานบัญชีพลหัวเมืองฝ่ายเหนือ และพระสุรัสวดีซ้าย เป็นพนักงานบัญชีพลหัวเมืองฝ่ายใต้

กรมพระสุรัสวดี มีหน้าที่จัดทำบัญชีไพร่พลฝ่ายทหาร และพลเรือนที่สังกัดเจ้านายและขุนนางที่เป็นมูลนาย หรือ กรม กองต่าง ๆ บัญชีนี้เรียกว่า “บัญชีหางว่าว” จุดประสงค์ เพื่อสะดวกในการเรียกคนเข้ากองทัพควบคุมให้มีการขึ้นทะเบียนทหารไพร่พลให้ถูกต้อง แจกจ่ายกำลังไพร่ไปตาม กรม กอง และพิจารณาคดีเกี่ยวกับการขึ้นสังกัดของไพร่ ไพร่หลวงหนีการขึ้นทะเบียน เป็นต้น[๓]

ตำราพิชัยสงคราม สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ โปรดเกล้าฯ ให้จัดทำตำราพิชัยสงครามขึ้น อันประกอบด้วยสาระสำคัญในเรื่องอุบายการทำสงคราม ยุทธศาสตร์ และยุทธวิธี เรื่องวิธีการจัดกระบวนการทัพ การยกทัพ การตั้งค่าย ตลอดจนการดำเนินกลยุทธ์ต่าง ๆ[๔] การจัดทำตำราพิชัยสงครามพระองค์ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะปรับปรุงยุทธวิธีการทำสงครามให้มีประสิทธิภาพและมีมาตรฐานที่เป็นแบบแผน เพื่อจะอาศัยเป็นแบบฉบับในการศึกษาและถ่ายทอดให้กับแม่ทัพนายกอง **ถือเป็นการพัฒนาทางการทหาร ซึ่งแสดงออกทางการขยายแสนยานุภาพทางการทหาร สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ โปรดเกล้าฯ ให้ทำพระราชพิธีทุกหัวเมือง** พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้ทุกหัวเมืองทำการตรวจสอบความพร้อมของกำลังพล ซึ่งเป็นการแสดงแสนยานุภาพทางทหาร ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ อธิบายความไว้ว่า เป็นการพิธีเกี่ยวแก่การประชุมพลของฝ่ายทหาร ทำนองเดียวกับการตรวจพลสวนสนามของยุคหลังต่อมา

---

[๑] *หลวงประเสริฐอักษรนิติ์ คำให้การขุนหลวงหาวัด คำให้การชาวกรุงเก่า (๒๕๑๐) หน้า ๔๕๓*

[๒] *ดนัย ไชยโยธา ๕๓ พระมหากษัตริย์ไทย ธ ทรงครองใจไทยทั้งชาติ (๒๕๓๕) หน้า ๙๒*

[๓] *สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา (๒๕๐๕) หน้า ๔๕๓*

[๔] *ดนัย ไชยโยธา ๕๓ พระมหากษัตริย์ไทย ธ ทรงครองใจไทยทั้งชาติ (๒๕๔๓) หน้า ๙๑*

การทำสงคราม พ.ศ. ๒๐๕๖ พระเมืองแก้วเจ้าเมืองเชียงใหม่ ได้ยกทัพมาตีกรุงสุโขทัย แต่เนื่องจากความจงรักภักดีของชาวเมืองที่มีต่อสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ จึงได้ช่วยกันต่อสู้และรักษาเมืองสุโขทัยไว้ได้ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ทรงส่งกองทัพไปโจมตีเป็นการโต้ตอบ จนทัพเชียงใหม่พ่ายแพ้ไป สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ทรงพระราชดำริว่า ตราบใดที่ล้านนายังมีกำลังเข้มแข็งย่อมลงมารบกวนหัวเมืองลำปาง จำเป็นต้องปราบปรามให้ราบคาบ ดังนั้นในปี พ.ศ. ๒๐๕๘ กองทัพอยุธยา จึงยกทัพขึ้นไปตีเมืองลำปาง เมื่อเสด็จยกทัพกลับกรุงศรีอยุธยา ทรงสถาปนาพระอาทิตยวงศ์ราชโอรสเป็น พระบรมราชา ตำแหน่งสมเด็จหน่อพระพุทธางกูร หรือ สมเด็จหน่อพระพุทธเจ้ารัชทายาท โปรดให้ครองหัวเมืองเหนืออยู่ ณ เมืองพิษณุโลก ทำให้ราชอาณาจักรล้านนาไม่มารบกวนหัวเมืองเหนืออีกตลอดรัชกาล[๑] **นอกจากนี้ ยังมีการทำสงครามกับมะละกา** ดังปรากฏในบันทึกของโปรตุเกสในปี พ.ศ. ๒๐๔๓ โดยส่งกองทัพหนุนไปช่วยถึง ๒ ครั้ง เป็นกองทัพขนาดใหญ่มีทหารและเรือรบเป็นจำนวนมากยกมาทั้งทางบกและทางทะเล โจมตีทั้งชายฝั่งทะเลตะวันออกและตะวันตก การทำศึกในครั้งนี้แม้จะไม่ประสบความสำเร็จ แต่สามารถทำให้ข้าศึกรับรู้ถึงแสนยานุภาพของกรุงศรีอยุธยา ที่มีอำนาจควบคุมเหนืออิทธิพลหัวเมืองในคาบสมุทรภาคใต้ โดยมีเมืองนครศรีธรรมราชทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางใช้เป็นฐานในการแผ่และควบคุมหัวเมืองต่าง ๆ ในอาณาบริเวณคาบสมุทรแห่งนี้ กษัตริย์มะละกาผู้ปกครองเมืองปัตตานี ปาหัง กลันตัน และเมืองท่าที่ตั้งอยู่ชายฝั่งทั้งหมดต้องส่งบรรณาการต่อกษัตริย์สยามทุกปี

ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศทางด้านการทหาร

ในปี พ.ศ. ๒๐๕๔ ดูอาร์เต้ เฟอร์นันเดส เป็นทูตนำสารของ อัลฟองโซ เดอ อัลบูเคอร์ก แม่ทัพใหญ่ของโปรตุเกสได้เดินทางมายังกรุงศรีอยุธยาเพื่อขอสร้างไมตรีและการค้า[๒] สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ทรงตอบรับไมตรีจากโปรตุเกส และได้ทำสัญญาทางราชไมตรี ทางการค้าต่อกันในปี พ.ศ. ๒๐๕๙ ซึ่งนับ**เป็นสัญญาฉบับแรกที่ไทยทำกับต่างประเทศ**[๓] จากการเข้ามาสร้างไมตรีของชาวโปรตุเกสเป็นเหตุให้นำเอาอาวุธแบบใหม่ที่มีประสิทธิภาพเข้ามาถวาย ได้แก่ ปืนประเภทต่าง ๆ และกระสุนดินดำ ในภายหลังพวกนักเผชิญโชคชาวโปรตุเกสเข้ามาเป็นทหารอาสาฝรั่ง ได้ช่วยฝึกวิธีการใช้อาวุธแบบตะวันตก เห็นได้ว่า ในอดีตกษัตริย์ของสยามประเทศมีวิสัยทัศน์ในการปกครอง และดูแลบ้านเมือง ก่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรือง และรอดพ้นจากข้าศึกศัตรู[๔]

---

[๑] *สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา (๒๕๐๕) หน้า ๔๕๖ - ๔๕๗*

[๒] *Joaquim de Campos, "Early Portugress Account of Thailand" Journal of Siam Society, XXXII, PT.I, (๑๙๔๐), pp. ๑ - ๒๗*

[๓] *พลับพลึง มูลศิลป์ ความสัมพันธ์ไทย-ฝรั่งเศสสมัยอยุธยา (๒๕๒๓) ๓ - ๗*

[๔] *พัฒนพงศ์ ประคัลภ์พงศ์ เอกสารโปรตุเกสที่เกี่ยวกับรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ๑๔๙๑ - ๑๕๒๙ และ เอกสารลำดับที่ ๔ ในวินัย พงศ์ศรีเพียร ข้อมูลประวัติศาสตร์อยุธยา (นครปฐม : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๘)*

สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๔

(พ.ศ. ๒๐๗๒ - ๒๐๗๖)

พระราชประวัติ

สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๔ หรือ (**สมเด็จพระบรมราชาหน่อพุทธางกูร**) เป็นพระราชโอรสในสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ พระองค์ทรงมีพระนามเดิมว่า **พระอาทิตยวงศ์** และทรงเป็นรัชทายาท[๑] ภายหลังพระราชบิดาทรงสถาปนาให้เป็น **พระบรมราชาหน่อพุทธางกูร** ครองเมืองพิษณุโลก ครั้นพระราชบิดาสวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๒๐๗๒ พระองค์จึงเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ ทรงพระนามว่า **สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๔**[๒] ซึ่งเป็นพระมหากษัตริย์ลำดับที่ ๑๑ แห่งกรุงศรีอยุธยา ทรงมีพระราชโอรสทรงพระนามว่า **พระรัษฎาธิราช** สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๔ สวรรคตในปี พ.ศ. ๒๐๗๖ เนื่องจากทรงพระประชวรด้วยโรคไข้ทรพิษ สิริครองราชสมบัติได้ ๔ ปี

---

[๑] *สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑ หน้า ๒๕๖.*

[๒] *สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเห็นว่าควรเรียกพระนามของ พระบรมราชาหน่อพุทธางกูร ในราชพงศาวดาร ว่า สมเด็จพระบรมราชาธิราช ที่ ๔*

พระราชกรณียกิจ

ด้านการปกครอง

เมื่อสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๔ ขึ้นครองราชสมบัติ พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้พระไชยราชา ซึ่งเป็นพระอนุชาต่างพระมารดาไปครองเมืองพิษณุโลก ในตอนต้นรัชกาล พระองค์ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณอย่างยิ่ง แต่บรรดาขุนนางได้นำไปใช้ในทางที่ผิด แสดงความไม่จงรักภักดี พระองค์จึงทรงเปลี่ยนพระราชจริยวัตร โดยทรงปกครองบ้านเมืองอย่างเข้มงวด ทรงใช้ความสุขุมคัมภีรภาพ ทรงระมัดระวังเป็นพิเศษในการแต่งตั้งบุคคลที่มีธรรมะและมีความซื่อตรง เพื่อเป็นขุนศาลตุลาการ ทรงมีความเที่ยงธรรมในการดำรงความยุติธรรม ไม่ทรงมีคนโปรดปราน แต่ทรงโปรดเท่ากันทั้งชนชั้นสูงและชั้นต่ำ พระบรมราชโองการถือว่าเป็นข้อบังคับข้อปฏิบัติที่ทุกคนต้องปฏิบัติตาม หากผู้ใดขัดพระบรมราชโองการ จะถูกลงพระราชอาญาเยี่ยงคนโทษ[๑]

ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ

สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๔ ทรงเจริญทางพระราชไมตรีกับพระเจ้ากรุงเชียงใหม่ เพื่อยุติความบาดหมาง ซึ่งเคยมีต่อกันในรัชกาลก่อน ซึ่งทำให้พระเจ้ากรุงเชียงใหม่ไม่ได้ก่อความวุ่นวายให้กับกรุงศรีอยุธยาตลอดรัชกาล ครั้งนั้นพระองค์ทรงแต่งราชทูตไปเจริญทางพระราชไมตรี เป็นทำนองยั้งศึกกับพระเมืองเกศเกล้า ซึ่งพระเมืองเกศเกล้าได้ทรงรับรองราชทูตของกรุงศรีอยุธยาเป็นอย่างดี ทั้งทรงนำราชทูตไปนมัสการพระมหาธาตุลำพูนอีกด้วย[๒]

สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๔ ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงมีพระปรีชาสามารถทางด้านการรบ และทรงปกครองบ้านเมืองด้วยกรมคัมภีรญาณ โดยทรงเห็นว่า **กองทัพของกรุงศรีอยุธยาไม่มีอาวุธและเครื่องมือที่ทันสมัยในการต่อสู้กับข้าศึกศัตรู** พระองค์จึงทรงเอาพระทัยใส่กับ**ชาวโปรตุเกส** ซึ่งเข้ามาค้าขายตั้งแต่สมัยพระราชบิดา อันทำให้กรุงศรีอยุธยาได้รับประโยชน์จากการติดต่อค้าขายกับชาวโปรตุเกสเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านการทหาร เช่น การทำปืนไฟ การสร้างป้อมปราการที่สามารถป้องกันปืนไฟได้ที่เมืองสวรรคโลก สุโขทัย และกรุงศรีอยุธยา นอกจากนั้นยังทรงให้ชาวโปรตุเกสเข้าร่วมรบเพื่อป้องกันประเทศอีกด้วย ในทางตรงกันข้าม ชาวโปรตุเกส ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลของตนให้เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในกรุงศรีอยุธยา ก็ได้ประโยชน์จากการค้าขายและการเผยแพร่คริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิก ตลอดจนวัฒนธรรมโปรตุเกสสืบต่อไป

ด้านการทหาร

ในสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๔ พระองค์ทรงทำศึกสงครามกับลานช้าง (อาณาจักรหลวงพระบาง) และพะโค (หงษาวดี) เสมอ ๆ ในบั้นปลายพระชนมชีพพระองค์เสด็จยกทัพไปประชิดพรมแดนพะโค และยึดเมือง CHOULOCK ได้ แต่ขณะที่ทรงยกทัพกลับ พระองค์ทรงประชวรด้วยโรคไข้ทรพิษ และสิ้นพระชนม์ลง

---

[๑] *มรว.คุภวัฒน์ เกษมศรี แปล พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับ เยเรเมียส ฟาน. ฟลีต, ๒๕๑๙, หน้า ๒๓.*

[๒] *พระบริหารเทพธานี พงศาวดารชาติไทย สมัยกรุงศรีอยุธยา พระนคร: บริษัทบพิธ จำกัด,๒๕๑๔, หน้า ๑๒๐.*

พระรัษฎาธิราช

(พ.ศ. ๒๐๗๖ - ๒๐๗๗)

พระราชประวัติ

พระรัษฎาธิราช[๑] ทรงเป็นพระราชโอรสใน สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๔ พระราชสมภพเมื่อ พ.ศ. ๒๐๗๒ ปีที่สมเด็จพระชนกนารถเสวยราชสมบัติ พระราชชนนีทรงเป็นเชื้อสายราชวงศ์เวียงไชย-นารายณ์ เมื่อสมเด็จพระบรมชนกนารถเสด็จสวรรคต โดยมิได้ทรงแต่งตั้งรัชทายาทเช่นรัชกาลก่อน บรรดามุขอำมาตย์เสนาบดีผู้ใหญ่จึงพร้อมใจกันอัญเชิญ **พระรัษฎาธิราชกุมาร** ซึ่งมีพระชนมายุเพียง ๕ พรรษา ขึ้นครองราชสมบัติเมื่อ พ.ศ. ๒๐๗๖ ทรงพระนามว่า **พระรัษฎาธิราช** นับเป็นพระมหากษัตริย์ลำดับที่ ๑๒ แห่งกรุงศรีอยุธยา

เนื่องจากพระรัษฎาธิราช เสด็จขึ้นครองราชสมบัติเมื่อพระชนมายุยังน้อย พระองค์จึงไม่สามารถปฏิบัติภารกิจของบ้านเมืองได้ การบริหารราชการแผ่นดิน จึงเป็นหน้าที่ของอัครมหาเสนาบดี ๒ คน คือ สมุหนายก และสมุหกลาโหม ซึ่งปฏิบัติภารกิจพระเจ้าแผ่นดินแทนในพระปรมาภิไธยพระเจ้าอยู่หัว เมื่อพระองค์ครองราชสมบัติได้ประมาณ ๕ เดือน บ้านเมืองเกิดการระส่ำระสาย **พระไชยราชา** ซึ่งเป็นพระปิตุลา (อา) ทรงครองเมืองพิษณุโลก ทรงยกกองทัพลงมาชิงราชสมบัติ เมื่อพ.ศ. ๒๐๗๗ แล้วเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ ทรงพระนามว่า **สมเด็จพระไชยราชาธิราช** พระรัษฎาธิราชทรงครองราชสมบัติได้เพียง ๕ เดือนเศษเท่านั้น

---

[๑] *พระนามของพระรัษฎาธิราช ปรากฏการเรียกขานต่างกันไปเช่น ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก และอักขรานุกรมประวัติศาสตร์ไทย ใช้ พระรัษฎาธิราช พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา ใช้พระรัฏฐาธิราช พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับวันวลิต ใช้ วรรัตสาทธิรายา หรือ วรรัษฐาธิราชย์ เป็นต้น*

สมเด็จพระไชยราชาธิราช

(พ.ศ. ๒๐๗๗ - ๒๐๘๙)

พระราชประวัติ

สมเด็จพระไชยราชาธิราช[๑] หรือ **สมเด็จพระชัยราชาธิราช** ทรงเป็นพระราชโอรสในสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ได้รับการโปรดเกล้าฯ ให้ไปครองเมืองพิษณุโลก เมื่อ พ.ศ. ๒๐๗๒ ทำให้พระองค์ทรงมีความชำนาญในการว่าราชการเมืองเหนือ ในปี พ.ศ. ๒๐๗๗[๒] สถาปนาพระองค์ขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ลำดับที่ ๑๓ แห่งกรุงศรีอยุธยา พระองค์ทรงมีพระราชโอรส ๒ พระองค์ อันประสูติแต่ท้าวศรีสุดาจันทร์พระสนมเอก ทรงพระนามว่า พระยอดฟ้า และพระศรีศิลป์ สมเด็จพระไชยราชาธิราช ทรงครองราชสมบัติได้ ๑๒ ปี สวรรคต พ.ศ. ๒๐๘๙

---

[๑] *สมเด็จพระชัยราชาธิราช ทรงมีพระนามที่เรียกในกฎหมายลักษณะพิสูจน์ว่า สมเด็จพระรามาธิบดีศรีสุนทรบรมจักรพรรดิศร บวรธรรมิกมหาราชาธิราช.*

[๒] *พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ กล่าวว่าทรงครองราชย์ พ.ศ. ๒๐๗๗ - ๒๐๘๙ ส่วนพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขากล่าวว่าทรงครองราชย์ พ.ศ. ๒๐๕๗ - ๒๐๗๐*

พระราชกรณียกิจ

ด้านการทหาร

ศึกเมืองเชียงกราน

การสงครามระหว่างไทยกับพม่า เปิดฉากเป็นทางการครั้งแรกในประวัติศาสตร์ไทยใน พ.ศ. ๒๐๘๑ เมื่อพระเจ้าตะเบงชเวตี้ แห่งกรุงหงสาวดี ทรงยกกองทัพมาตี**เมืองเชียงกราน** หรือ **เชียงตราน** ซึ่งเป็นหัวเมืองชายแดนทางทิศตะวันตกของกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระไชยราชาธิราชเสด็จยกกองทัพหลวงออกไปรบกับพม่า เพื่อแย่งชิงเมืองเชียงกรานคืนมา ครั้งนั้นพระองค์ทรงเกณฑ์ทหารอาสาชาวโปรตุเกส ซึ่งมีความชำนาญในการใช้ปืนไฟเข้าประจำการในกองทัพ และได้เริ่มใช้ปืนไฟเข้าทำการรบเป็นครั้งแรก กองทัพไทยสามารถตีกองทัพพม่าจนแตกพ่ายไป และสามารถยึดเมืองเชียงกรานคืนมาเป็นของไทยได้ เมื่อพระองค์เสด็จกลับกรุงศรีอยุธยา พระองค์ทรงยกย่องชาวโปรตุเกสที่เข้าร่วมรบกับกองทัพไทย ทรงปูนบำเหน็จความชอบ และพระราชทานที่ดินให้ตั้งบ้านเรือนบริเวณตำบลบ้านดิน เหนือคลองตะเคียน ซึ่งต่อมาบริเวณดังกล่าวถูกเรียกว่า บ้านโปตุเกส พร้อมกันนั้นพระองค์ทรงอนุญาตให้สร้างวัดคริสตศาสนานิกายโรมันคาทอลิก และทำให้มีบาทหลวงเข้ามาเผยแพร่ศาสนาคริสต์ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

หมู่บ้านโปรตุเกส

รวมเชียงใหม่ไว้ในราชธานี

เมื่อครั้งพระเมืองเกศเกล้า ครองเมืองเชียงใหม่ นครเชียงใหม่กับกรุงศรีอยุธยาเป็นไมตรีต่อกัน ต่อมาเกิดกบฏขึ้นที่เมืองเชียงใหม่ พระเมืองเกศเกล้าถูกลอบปลงพระชนม์ ท้าวพระยาเมืองลำปาง เชียงราย และเมืองพาน ได้ร่วมกันยกกำลังเข้าตีเมืองเชียงใหม่จนสำเร็จ และพร้อมใจกันแต่งตั้งพระนางมหาเทวี-จิระประภา พระธิดาของพระเมืองเกศเกล้า ขึ้นครองเมืองเชียงใหม่ เมื่อสมเด็จพระไชยราชาธิราช ทรงยกทัพไปถึงเมืองเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๒๐๘๑ พระนางมหาเทวีจิระประภา ได้ออกมาต้อนรับและขอเป็นไมตรีกับกรุงศรีอยุธยา ในระยะเวลาเดียวกันนั้น พระนางมหาเทวีจิระประภา ทรงหวาดเกรงอานุภาพของพระเจ้าตะเบงชเวตี้ ซึ่งได้ขยายดินแดนมาจรดเชียงใหม่ จึงยอมอ่อนน้อมต่อฝ่ายพม่า สมเด็จพระไชย-ราชาธิราช ทรงพิจารณาเห็นว่า หากปล่อยให้เมืองเชียงใหม่รวมกับพม่า พระเจ้าตะเบงชเวตี้จะมีไพร่พลมาก และคงจะมารุกรานกรุงศรีอยุธยาในโอกาสต่อไป พระองค์จึงทรงยกทัพหลวงเพื่อตีเมืองเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๒๐๘๘ ระหว่างทางตีได้เมืองนครลำปาง และนครลำพูน พระองค์โปรดฯ ให้พระยาพิษณุโลกเป็นทัพหน้า ยกกองทัพเข้าไปผูกมิตรกับเมืองเชียงใหม่ก่อน พระนางมหาเทวีจิระประภาทรงเห็นว่า กองทัพสมเด็จพระไชยราชาธิราชได้ล้อมเมืองเชียงใหม่ไว้แล้ว จึงทรงต้อนรับพระยาพิษณุโลก และ**ทรงยอมเป็นประเทศราชของกรุงศรีอยุธยา**[๑]

โปรดเกล้าฯขุดคลองลัดแม่น้ำเข้าพระยา

สมเด็จพระไชยราชาธิราช โปรดฯ ให้**ขุดคลองลัดบางกอก** เนื่องจากลำน้ำเจ้าพระยาตั้งแต่ปากน้ำไปถึงกรุงศรีอยุธยามีความคดเคี้ยวหลายแห่งเป็นเหตุให้การเดินทางเรือต้องใช้เวลานาน สมเด็จพระไชย-ราชาธิราช ทรงพิจารณาเห็นว่า แผ่นดินระหว่างคลองบางกอกใหญ่ และบางกอกน้อยแคบสามารถเดินถึงกันได้ จึงโปรดฯ ให้ขุดคลองลัดผ่านบริเวณดังกล่าว เรียกว่า คลองบางกอก ต่อมาสายน้ำเปลี่ยนทางเดินจนคลองบางกอกกลายเป็นลำน้ำแม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณตรงข้ามพระบรมมหาราชวัง ด้านท่าราช-วรดิษฐ์ในปัจจุบัน

เหตุการณ์ในตอนปลายรัชสมัยสมเด็จพระไชยราชาธิราชพระราชพงศาวดาร ฉบับพระราช-หัตถเลขา กล่าวว่า เมื่อเสร็จสงครามเมืองเชียงใหม่ ระหว่างทางที่เสด็จกลับกรุงศรีอยุธยา พระองค์ประชวรและสวรรคตกลางทาง แต่หลักฐานบางฉบับกล่าวว่าสมเด็จพระไชยราชาธิราช เสด็จกลับถึงกรุงศรีอยุธยาแล้วจึงประชวร เนื่องจากท้าวศรีสุดาจันทร์ พระสนมเอก ซึ่งเป็นผู้สำเร็จราชการรักษาพระนคร ขณะที่พระองค์เสด็จไปราชการสงคราม เป็นชู้กับขุนวรวงศาธิราชและตั้งครรภ์ ด้วยเกรงว่าความจะทราบถึงสมเด็จพระไชยราชาธิราช เมื่อพระองค์เสด็จกลับถึงกรุงศรีอยุธยา ท้าวศรีสุดาจันทร์จึงนำยาพิษมาเจือลงในน้ำนมโค และนำไปถวายสมเด็จพระไชยราชาธิราช หลังจากที่พระองค์เสวยน้ำนมโคผสมยาพิษพระองค์ประชวรอยู่ ๕ วัน จึงได้มอบราชสมบัติให้แก่ พระยอดฟ้า พระราชโอรสแล้วสวรรคต

---

[๑] *พงศาวดารโยนก กล่าวว่า กองทัพกรุงศรีอยุธยา ไม่สามารถตีเมืองเชียงใหม่ได้ จึงเลิกทัพกลับไป*

สมเด็จพระยอดฟ้า

(พ.ศ. ๒๐๘๙ - ๒๐๙๑)

พระราชประวัติ

สมเด็จพระยอดฟ้า หรือ พระแก้วฟ้า[๑] ทรงเป็นพระราชโอรสของสมเด็จพระไชยราชากับพระสนมเอก ทรงพระราชสมภพเมื่อ พ.ศ. ๒๐๗๙[๒] ขึ้นครองราชสมบัติทรงเป็นพระมหากษัตริย์ลำดับที่ ๑๔ แห่งกรุงศรีอยุธยา

สมเด็จพระยอดฟ้า ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงพระเยาว์มาก เสนาบดีชั้นผู้ใหญ่ จึงได้ทูลเชิญท้าวศรีสุดาจันทร์พระราชมารดาขึ้นเป็นผู้สำเร็จราชการ และเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ไทยที่ปรากฏว่ามีผู้สำเร็จราชการเป็นสตรี[๓]

สมเด็จพระยอดฟ้า ทรงสนพระทัยในการฝึกฝนเพลงอาวุธการทำยุทธหัตถี และการล่าสัตว์ ครั้งหนึ่งพระองค์ทรงมีพระราชโองการให้นำช้างต้นมาชนกับช้างพระที่นั่งให้ถวายทอดพระเนตร

---

[๑] *สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงอธิบายในพระราชนิพนธ์ เรื่อง "กรัณหนุสร" ว่า พระยอดฟ้า เป็นพระนามเดิมในสมัยอยุธยา เมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงนิพนธ์ "พระราชพงศาวดารย่อ" ได้แก้พระนาม* ***พระยอดฟ้า*** *เป็น* ***พระแก้วฟ้า*** *เนื่องจากไปพ้องกับพระนามพระพุทธรูปฉลองพระองค์รัชกาลที่ ๑ ที่ว่า "พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก"*

[๒] *กรมศิลปากร,* ***อักขรานุกรมประวัติศาสตร์ไทย อักษร ก เล่ม ๑*** *กรุงเทพ ฯ: สหประชาพาณิชย์, ๒๕๒๖, หน้า ๒๔๔.*

[๓] *ราชบัณฑิตยสถาน,* ***สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถานเล่ม ๒๔,*** *กรุงเทพฯ: อรุณการพิมพ์,๒๕๓๙, หน้า ๑๔๓๘๙*

ขุนวรวงศาธิราช

(พ.ศ. ๒๐๙๑)

พระราชประวัติ

ขุนวรวงศาธิราช เดิมคือ พันบุตรศรีเทพ มีตำแหน่งเป็นผู้เฝ้าหอพระข้างหน้าพระบรมมหาราชวัง[๑] เมื่อสมเด็จพระไชยราชาธิราชสวรรคต ท้าวศรีสุดาจันทร์ ทรงดำเนินการจัดตั้งพระราชพิธีราชาภิเษกขุนวรวงศาธิราช เป็นพระเจ้าแผ่นดิน เมื่อ พ.ศ. ๒๐๙๑[๒] อยู่ในราชสมบัติ ๔๒ วัน

ขุนวรวงศาธิราช อยู่ในราชสมบัติ ๔๒ วัน[๓]

หมายเหตุ[๔] ไม่ได้รับการยกย่องให้เท่าเทียมกับพระมหากษัตริย์อื่น ๆ ในสมัยอยุธยา

---

[๑] *กรมศิลปากร, พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑, กรุงเทพ ฯ: โรงพิมพ์เอกมัย, ๒๕๔๒, หน้า ๖๖*

[๒] *รายพระนามพระมหากษัตริย์แห่งประเทศไทย ตั้งแต่สมัยสุโขทัย ในอักขรานุกรมประวัติศาสตร์ไทย อักษร ก เล่ม ๑ และประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๑ ไม่นับขุนวรวงศาธิราชในจำนวนพระเจ้าแผ่นดินสยาม อย่างไรก็ตาม ยังเป็นปัญหาทางประวัติศาสตร์ เนื่องจากมีนักประวัติศาสตร์บางท่านนับขุนวรวงศาธิราชเป็นพระมหากษัตริย์ไทย ด้วยถือว่า พระราชพงศาวดารได้ระบุว่าขุนวรวงศาธิราช ได้ผ่านพระราชพิธีราชาภิเษก*

[๓] *พระราชพงศาวดาร ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ กล่าวว่าขุนวรวงศาธิราช อยู่ในราชสมบัติ ๔๒ วัน จุลศักราช ๙๑๐ (พ.ศ.๒๐๙๑) พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา กล่าวว่าอยู่ในราชสมบัติ ๕ เดือน จุลศักราช ๘๙๑ (พ.ศ.๒๐๗๒)*

[๔] *ราชบัณฑิตยสถาน, สารานุกรมประวัติศาสตร์ไทย อักษร ก. ฉบับราชบัณฑิตยสถาน กทม. ๒๕๒๗*

สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ

(พ.ศ. ๒๐๙๑-๒๑๑๑)

พระราชประวัติ

สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ทรงมีพระนามเดิมว่า **พระเทียรราชา** ทรงเป็นพระราชโอรสของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ และทรงเป็นพระอนุชาต่างพระชนนีของสมเด็จพระไชยราชาธิราช ทรงพระราชสมภพ เมื่อ พ.ศ. ๒๐๕๕ ทรงดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน คู่กับท้าวศรีสุดาจันทร์ในสมัยสมเด็จพระยอดฟ้า เนื่องจากพระมหากษัตริย์ยังทรงพระเยาว์ ต่อมาเสด็จออกผนวช ณ วัดราชประดิษฐาน ครั้นเมื่อขุนพิเรนทรเทพและคณะ ได้กำจัดขุนวรวงศาธิราช และท้าวศรีสุดาจันทร์เรียบร้อยแล้ว จึงได้อัญเชิญพระเทียรราชา ให้ลาผนวชและขึ้นครองราชสมบัติ ทรงพระนามว่า **สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราช** เมื่อ พ.ศ. ๒๐๙๑ พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ลำดับที่ ๑๕ แห่ง กรุงศรีอยุธยา* พระองค์ทรงสถาปนาพระมเหสีเป็น พระสุริโยทัยและทรงมีพระราชโอรสและพระราชธิดา ๔ พระองค์ คือ พระราเมศวร พระมหินทร พระวิสุทธิกษัตรี (พระสวัสดิราช) และพระเทพกษัตรี สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ทรงครองราชสมบัติได้ ๒๐ ปี* พระองค์ทรงประชวรและสวรรคต เมื่อ พ.ศ. ๒๑๑๑

---

* *เนื่องจากพระราชพงศาวดาร ไม่นับขุนวรวงศาธิราช ในจำนวนสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม*

พระราชกรณียกิจ

ภายหลังที่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิขึ้นครองราชสมบัติ ทรงแต่งตั้งให้ขุนพิเรนทรเทพ เป็นพระมหาธรรมราชา ครองเมืองพิษณุโลก และพระราชทานพระวิสุทธิกษัตรี พระราชธิดา ให้เป็นพระมเหสีขุนอินทรเทพ เป็นเจ้าพระยาศรีธรรมาโศกราชผู้สำเร็จราชการเมืองนครศรีธรรมราช หลวงศรียศ เป็นเจ้าพระยามหาเสนา ที่สมุหพระกลาโหม หมื่นราชเสน่หาในราชการ เป็น เจ้าพระยามหาเทพ หมื่นราชเสน่หานอกราชการ เป็น พระยาภักดีนุชิต พระยาพิชัย เป็นเจ้าพระยาพิไชย พระยาสวรรคโลก เป็นเจ้าพระยาสวรรคโลก ในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิบ้านเมืองต้องเผชิญกับภัยสงครามอยู่ตลอดเวลา พระราชกรณียกิจของพระองค์ จึงเน้นหนักทางด้านการทำสงคราม

สงครามคราวสมเด็จพระสุริโยทัยขาดบนคอช้าง พ.ศ. ๒๐๙๑ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ขึ้นครองราชสมบัติได้เพียง ๗ เดือน พระเจ้าหงสาวดี (พระเจ้าตะเบงชเวตี้) ทรงทราบว่าทางกรุงศรีอยุธยาผลัดเปลี่ยนแผ่นดิน ทรงเห็นเป็นโอกาสที่จะแผ่พระเดชานุภาพมาทางอาณาจักรไทย จึงทรงยกกองทัพใหญ่เข้ามาทางเมืองกาญจนบุรี ตั้งค่ายหลวงที่ตำบลกุ่มดอง ทัพพระมหาอุปราชตั้งที่เพนียด ทัพพระเจ้าแปรตั้งที่ ตำบลบ้านใหม่มะขามหย่อง และทัพพระยาพสิมตั้งอยู่ที่ตำบลทุ่งวรเชษฐ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ เสด็จออกไปดูกำลังข้าศึก ณ ทุ่งภูเขาทองพร้อมพระสุริโยทัย พระอัครมเหสี และพระราชโอรสทั้ง ๒ พระองค์คือ พระราเมศวร และพระมหินทราธิราช สมเด็จพระมหาจักรพรรดิชนช้างต่อสู้กับพระเจ้าแปร ช้างพระที่นั่งเสียทีวิ่งหนีช้างข้าศึก สมเด็จพระสุริโยทัย เกรงพระสวามีจะเป็นอันตราย จึงไสช้างเข้าขวางข้าศึกไว้ พระเจ้าแปรได้ทีจึงฟันสมเด็จพระสุริโยทัย สิ้นพระชนม์ซบองค์ลงคอช้างพระราเมศวรและพระมหินทร ได้ขับช้างเข้ากันพระศพกลับเข้าพระนคร

การสู้รบยังคงดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ โปรดให้นำปืนใหญ่นารายณ์สังหารลงเรือสำเภาล้อมลำน้ำไปโจมตีกองทัพพม่าซึ่งตั้งล้อมกรุงศรีอยุธยา ถูกทหารพม่าล้มตายลงเป็นจำนวนมากประกอบกับใกล้ฤดูฝนและเสบียงอาหารก็ร่อยหรอ อีกทั้งกองทัพพม่าได้ข่าวว่ามีกองทัพไทยจากหัวเมืองเหนือยกกองทัพมาสนับสนุน ด้วยเกรงว่าจะถูกตีกระหนาบ พระเจ้าหงสาวดีจึงสั่งให้กองทัพพม่ายกทัพกลับทางค่ายแม่ละเมา กองทัพของพระมหาธรรมราชา และพระราเมศวร ได้ไล่ติดตามจนเกือบถึงกำแพงเพชร ฝ่ายพม่าทำอุบายซุ่มกำลังไว้สองข้างทางล่อให้กองทัพไทยถลำเข้าไปแล้วล้อมจับได้ทั้งพระมหาธรรมราชาและพระราเมศวร สมเด็จพระมหาจักรพรรดิจึงต้องขอหย่าศึกและไถ่ตัวคืนโดยแลกกับช้างชนะงา จำนวน ๒ เชือก[๒]

กรุงศรีอยุธยาได้ว่างเว้นสงครามกับพม่านานถึง ๑๔ ปี ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๐๙๒ - ๒๑๐๖ ในห้วงเวลาดังกล่าว สมเด็จพระมหาจักรพรรดิโปรดให้ปรับปรุงกิจการทหารและเสริมสร้างบ้านเมืองให้มั่นคงแข็งแรงกว่าเดิม ยุทธวิธีในการป้องกันบ้านเมือง คือ การใช้พระนครเป็นที่มั่น โปรดให้รื้อป้อมปราการ

---

[๑] *สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายว่า พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา ระบุว่า สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ครองราชสมบัติ ๒ คราว คือ ครั้งแรก พ.ศ.๒๐๗๒ ครองอยู่ ๒๓ ปี เสด็จออกจากราชสมบัติและกลับขึ้นครองราชย์อีกครั้ง เมื่อ พ.ศ. ๒๐๙๗ อยู่ได้ ๑ ปี ก็สวรรคตเมื่อ พ.ศ.๒๐๙๘ แต่ในพระราชพงศาวดาร ฉบับหลวงประเสริฐ ฯ ว่า สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ได้ราชสมบัติเมื่อ พ.ศ.๒๐๙๑ ครองราชสมบัติอยู่ ๒๐ ปี สวรรคตเมื่อ พ.ศ.๒๑๑๑*

[๒] *สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายในพระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑ หน้า ๒๗๐*

ตามหัวเมืองเพื่อป้องกันมิให้ข้าศึกอาศัยเมืองเหล่านั้นเป็นที่มั่น ทรงสร้างกำแพงกรุงศรีอยุธยาด้วยการก่ออิฐถือปูน ขุดคลองมหานาคเป็นคูเมืองออกไปถึงชายทุ่งภูเขาทอง โปรดให้สำรวจบัญชีสำมะโนครัวตามหัวเมืองในเขตชั้นในทุกเมือง ทำให้ทราบจำนวนชายฉกรรจ์ที่สามารถทำการรบยามศึกสงครามได้ นอกจากนั้นพระองค์ยังโปรดให้สะสมอาวุธยุทธภัณฑ์ พาหนะทั้งทางบก และทางน้ำ เพื่อใช้ในการสงคราม โปรดให้จับม้าและช้างเข้ามาใช้ในราชการ ปรากฏว่าครั้งนั้น สามารถจับช้างเผือกได้ถึง ๗ เชือก คนทั้งหลายจึงขนานพระนามพระองค์ว่า พระเจ้าช้างเผือก อีกพระนามหนึ่ง

พระเจ้าบุเรงนอง ซึ่งครองราชสมบัติสืบต่อจากพระเจ้าตเบงชเวตี้ ทรงทราบว่า สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ทรงมีช้างเผือกมาสู่พระบารมี ๗ เชือก จึงส่งราชทูตเชิญพระราชสาสน์มาขอพระราชทานช้างเผือก จำนวน ๒ เชือก สมเด็จพระมหาจักรพรรดิไม่ทรงยอม พระเจ้าบุเรงนองจึงถือสาเหตุนั้นยกกองทัพมาตีกรุงศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ. ๒๑๐๖ โดยมีกำลังพลมากถึง ๒๐๐,๐๐๐ คน โดยจัดเป็นทัพกษัตริย์ถึง ๖ กองทัพ และได้เตรียมทัพเรือ พร้อมปืนใหญ่ กับจ้างชาวโปรตุเกสอาสาสมัคร ๔๐๐ คนเป็นพลปืนใหญ่ โดยมีเมืองเชียงใหม่สนับสนุนเสบียงอาหารลำเลียงลงมาทางเรือ อีกทั้งเปลี่ยนเส้นทางการเดินทัพมาทางด่านแม่ละเมา เข้าตีหัวเมืองเหนือของไทยเรื่อยลงมา เพื่อเป็นการตัดกำลังที่จะยกมาช่วยราชธานี

ทางด้านฝ่ายไทย ด้วยไม่ทราบกลยุทธ์ของฝ่ายพม่า จึงเตรียมป้องกันพระนครทางด่านเจดีย์สามองค์เช่นครั้งก่อน ๆ ส่วนหัวเมืองเหนือก็ไม่ทันเตรียมตัว ทำให้พระเจ้าบุเรงนองสามารถเข้าตีเมืองกำแพงเพชร สวรรคโลก สุโขทัย พิชัย และเมืองพิษณุโลก ได้โดยง่ายดาย ครั้นถึงเมืองชัยนาท กองทัพพม่าได้ปะทะกับกองทัพของพระราเมศวร ซึ่งจะยกไปช่วยเมืองพิษณุโลกแต่ก็ไม่สามารถต้านทานกองทัพพม่าไว้ได้และต้องถอยกลับกรุงศรีอยุธยา กองทัพพม่าสามารถล้อมกรุงศรีอยุธยาได้ พระเจ้าบุเรงนองสั่งให้ระดมยิงปืนใหญ่เข้าไปในพระนครทุกวัน จนทำให้บ้านเรือนพังทลาย ราษฎรได้รับความเดือดร้อนต่างขวัญเสีย สมเด็จพระมหาจักรพรรดิจึงต้องเสด็จไปเจรจากับพระเจ้าบุเรงนองที่พลับพลาบริเวณตำบลวัดพระเมรุราธิการาม กับวัดหัสดาวาสกัน และยอมเป็นไมตรี โดยต้องมอบช้างเผือก ๔ เชือก พร้อมกับพระราเมศวร (ซึ่งพระเจ้าบุเรงนองทรงขอไปเลี้ยงเป็นพระราชโอรส) พระยาจักรี และพระยาสุนทร-สงคราม*

สงครามคราวเสียกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. ๒๑๑๒

พระมหินทร ทรงเกรงว่าพระมหาธรรมราชาจะสนับสนุนพม่ายกกองทัพลงมาตีกรุงศรีอยุธยา พระองค์จึงทูลเชิญ สมเด็จพระมหาจักพรรดิให้ลาผนวช แล้วกลับมาครองราชสมบัติตามเดิม ส่วนพระองค์เสด็จขึ้นไปเมืองพิษณุโลก ขณะที่พระมหาธรรมราชาไปเมืองพม่า และรับเอาพระวิสุทธิกษัตรี พร้อมด้วยพระราชนัดดา ลงมาไว้ที่กรุงศรีอยุธยาเพื่อให้พระมหาธรรมราชาเป็นห่วง และไม่ไปเข้ากับพม่า เมื่อพระมหาธรรมราชาทราบเรื่อง จึงหันไปเข้ากับพม่าอย่างเปิดเผย

---

* *พงศาวดารพม่า ระบุว่า ไทยยังต้องส่งส่วยช้างปีละ ๓๐ เชือก เงินปีละ ๓๐๐ ชั่ง และยอมยกประโยชน์ภาษีอากรที่เก็บได้ในเมืองมะริดให้แก่พม่า นอกจากนั้นพระเจ้าบุเรงนอง ได้เชิญสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ เสด็จไปเมืองพม่านานถึง ๒ ปี ทรงผนวชที่เมืองพม่า ต่อมาพม่ายอมให้เสด็จกลับกรุงศรีอยุธยา*

ในปี พ.ศ. ๒๑๑๑ พระเจ้าบุเรงนอง จึงยกกองทัพใหญ่ ๗ กองทัพ พร้อมกำลังพล ๕๐๐,๐๐๐ คน เดินทางเข้ามาทางด่านแม่ละเมา เข้าล้อมกรุงศรีอยุธยาทั้ง ๔ ด้าน โดยมุ่งตีหักทางด้านตะวันออก ซึ่งเป็นด้านที่อ่อนแอที่สุด และใช้กำลังทางเรือที่ตัดลำน้ำทางตอนใต้ เพื่อไม่ให้ไทยติดต่อกับหัวเมืองทางใต้และต่างประเทศ กองทัพไทยได้พยายามต่อสู้ป้องกันบ้านเมืองอย่างเต็มความสามารถ แต่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ประชวรและเสด็จสวรรคต ทำให้ราษฎรเสียขวัญและกำลังใจ ประกอบกับพระมหินทร ไม่ทรงพระปรีชาสามารถในด้านการศึกสงคราม ส่วนกองทัพของพระไชยเชษฐา ก็ถูกกองทัพพม่าซุ่มโจมตีแตกกลับไป พระเจ้าบุเรงนองได้ทำอุบายให้พระยาจักรี ที่พม่าเคยจับไปเมื่อครั้งสงครามขอช้างเผือก ลอบเข้ากรุงศรีอยุธยา รับอาสาเป็นไส้ศึกยุแหย่ฝ่ายไทยจนกำลังทหารกรุงศรีอยุธยาอ่อนแอลงตามลำดับ และเสียกรุงแก่พม่าเมื่อ พ.ศ. ๒๑๑๒ ภายหลังจากที่ถูกพม่าล้อมกรุงอยู่นานถึง ๙ เดือน **ไทยต้องเสียกรุงศรีอยุธยาและเสียเอกราชแก่พม่า เพราะการแตกความสามัคคีของคนไทยด้วยกันเอง**

สมเด็จพระมหินทราธิราช

(พ.ศ. ๒๑๑๑-๒๑๑๒)

พระราชประวัติ

พระนามเดิม พระมหินท์ หรือพระมหินทร์ ทรงพระราชสมภพเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๐๘๒ เป็นพระราชโอรส องค์ที่ ๒ ในสมเด็จพระมหาจักรพรรดิกับสมเด็จพระสุริโยทัย มีพระเชษฐา ๑ พระองค์ คือ พระราเมศวร ซึ่งเป็นที่พระมหาอุปราช พระเชษฐภคินี ๒ พระองค์ คือ พระบรมดิลก กับพระสวัสดิราช (ต่อมา คือ พระวิสุทธิกษัตรี) และพระขนิษฐา ๑ พระองค์ คือ พระเทพกษัตรี

หลังสงครามกับพม่าเรื่องช้างเผือกสิ้นสุดลง ใน พ.ศ. ๒๑๐๗ พระมหินทร์ซึ่งเป็นพระมหาอุปราชแทนพระราเมศวร ๒ ได้ขึ้นครองราชสมบัติต่อจากสมเด็จพระมหาจักรพรรดิซึ่งเสด็จออกผนวชทรงพระนาม สมเด็จพระมหินทราธิราช ขณะนั้นพระชนมพรรษาได้ประมาณ ๒๕ พรรษา ต่อมาใน พ.ศ. ๒๑๑๑ สมเด็จพระมหินทราธิราชได้ทูลขอให้สมเด็จพระมหาจักรพรรดิลาผนวช กลับขึ้นครองราชสมบัติอีกครั้ง เพื่อเตรียมรับศึกใหญ่กับพม่า ต่อมาพระเจ้าบุเรงนองได้ส่งทัพ ๗ ทัพ เข้ามาโจมตีไทยทางด่านแม่ละเมา

(ปัจจุบัน คือ แม่สอด) โดยมุ่งตีหัวเมืองทางเหนือตัดกำลังมิให้ส่งทัพลงมาช่วยกรุงศรีอยุธยา และสามารถยกเข้ามาล้อมกรุงได้ ระหว่างนั้นสมเด็จพระมหาจักรพรรดิประชวรและสวรรคต สมเด็จพระมหินทราธิราชจึงขึ้นครองราชสมบัติต่อ พม่าตั้งล้อมกรุงอยู่นาน ๕ เดือน แต่ยังไม่สามารถตีกรุงศรีอยุธยาแตกได้ พระเจ้าบุเรงนองจึงออกอุบายเกลี้ยกล่อมให้สมเด็จพระมหินทราธิราชยอมเป็นไมตรีด้วย โดยมีข้อแลกเปลี่ยนให้ส่งตัวพระยาราม แม่ทัพใหญ่ป้องกันพระนครแก่พม่า สมเด็จพระมหินทราธิราชยอมส่งตัวพระยารามให้ แต่ฝ่ายพม่ากลับยกทัพบุกเข้าตีพระนครทุกวัน

ขณะนั้นใกล้ฤดูน้ำหลาก พม่ายังไม่สามารถตีกรุงศรีอยุธยาได้ จึงเกลี้ยกล่อมให้พระยาจักรีซึ่งถูกจับตัวไปเป็นเชลยตั้งแต่คราวสงครามช้างเผือกเป็นไส้ศึก ปล่อยตัวกลับกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระมหินทราธิราชทรงเห็นว่าพระยาจักรีเคยเป็นแม่ทัพที่มีความสามารถ จึงโปรดฯให้เป็นผู้ดูแลการป้องกันพระนคร ทัพพม่าจึงสามารถเข้าพระนครได้ ในวันที่ ๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๑๑๒ พม่ายึดกรุงศรีอยุธยาได้สำเร็จ หลังจากล้อมเมืองอยู่นานถึง ๙ เดือน พม่ายึดทรัพย์สินและกวาดต้อนผู้คนไปเป็นจำนวนมาก โดยควบคุมตัวสมเด็จพระมหินทราธิราช พระบรมวงศานุวงศ์ และขุนนางน้อยใหญ่ไปกรุงหงสาวดีด้วย สมเด็จพระมหินทราธิราชทรงพระประชวร และสวรรคตระหว่างทาง ขณะพระชนมพรรษาได้ประมาณ ๓๐ พรรษา รวมเวลาครองราชสมบัติได้ ๑ ปี

สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช

(พ.ศ. ๒๑๑๒ - ๒๑๓๓)

พระราชประวัติ

สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช หรือสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๑ ทรงพระราชสมภพเมื่อ พ.ศ. ๒๐๕๘ พระบิดาเป็นเชื้อสายราชวงศ์พระร่วงแห่งสุโขทัย พระมารดาเป็นญาติฝ่ายพระชนนี สมเด็จพระไชยราชาธิราช แห่งราชวงศ์สุพรรณภูมิ ดังนั้น สมเด็จพระมหาธรรมราชาจึงเป็นเชื้อพระวงศ์ทั้งทางเหนือและอยุธยา ในรัชกาลสมเด็จพระไชยราชาธิราช พระองค์ทรงรับราชการเป็นขุนพิเรนทรเทพ เจ้ากรมพระตำรวจรักษาพระองค์

เมื่อสิ้นรัชกาลสมเด็จพระไชยราชาธิราช พระยอดฟ้า พระราชโอรสองค์ใหญ่ขึ้นครองราชสมบัติสืบต่อได้ประมาณ ๑ ปีเศษ เกิดเหตุการณ์วุ่นวายภายในราชสำนัก ขุนพิเรนทรเทพ พร้อมด้วยเพื่อนขุนนางอีก ๓ คน คือขุนอินทรเทพ หมื่นราชเสน่หา และหลวงศรียศ ระงับเหตุวุ่นวายแล้วอัญเชิญพระเทียรราชา อนุชาต่างพระชนนีของสมเด็จพระไชยราชาธิราช ที่ออกผนวช ขึ้นครองกรุงศรีอยุธยาเป็น สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ เมื่อ พ.ศ. ๒๐๙๑

ขุนพิเรนทรเทพได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระมหาธรรมราชา แล้วโปรดฯให้ขึ้นไปครองเมืองพิษณุโลก สำเร็จราชการหัวเมืองฝ่ายเหนือ มีศักดิ์เทียบเท่าพระมหาอุปราช กับพระราชทานพระราชธิดาคือ พระวิสุทธิกษัตรี พระราชธิดาในสมเด็จพระมหาจักรพรรดิที่ประสูติแต่สมเด็จพระสุริโยทัย พระนามเดิม สวัสดิราช เป็นอัครมเหสี ซึ่งต่อมามีพระโอรสและพระธิดา ที่ประสูติกับพระวิสุทธิกษัตริ ๓ พระองค์ คือ

๑. พระสุพรรณเทวี หรือ สุพรรณกัลยา ประสูติระหว่าง พ.ศ. ๒๐๙๓ - ๒๐๙๕ ภายหลังสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชส่งไปถวายเป็นพระมเหสีของพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง เมื่อ พ.ศ. ๒๑๑๒ ขณะพระชนม์ ๑๗ ปี เพื่อแลกกับพระนเรศวร

๒. พระองค์ดำ หรือ พระนเรศวร ประสูติ พุทธศักราช ๒๐๙๘ ซึ่งพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองได้ขอไปเลี้ยงไว้ ณ กรุงหงสาวดี ตั้งแต่พระชนมายุ ๙ พรรษา และเมื่อมีพระชนมายุได้ ๑๕ พรรษา สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชได้ขอตัวคืนมายังกรุงศรีอยุธยา เพื่อช่วยกิจการบ้านเมือง และทรงตั้งให้เป็นพระมหาอุปราช ไปครองเมืองพิษณุโลก ว่ากล่าวหัวเมืองฝ่ายเหนือทั้งปวง

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช และ พระสุพรรณกัลยา

๓. พระองค์ขาว หรือ พระเอกาทศรถ ประสูติราว พ.ศ. ๒๑๐๐

ใน พ.ศ. ๒๑๐๖ ขณะที่สมเด็จพระมหาธรรมราชาครองเมืองพิษณุโลก ได้ ๗ ปี เกิดสงครามช้างเผือกกับพม่า พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองได้ยาตราทัพเข้ามาทางด่านแม่ละเมา ตีได้หัวเมืองเหนือตั้งแต่สวรรคโลก พิชัยถึงพิษณุโลก สมเด็จพระมหาธรรมราชาพยายามป้องกันเมืองเป็นสามารถ และส่งข่าวมาขอกำลังช่วยเหลือจากกรุงศรีอยุธยา แต่ทางกรุงศรีอยุธยาไม่ได้ส่งกำลังไปช่วย เนื่องจากไม่คาดคิดว่าพม่าจะยกลงมาโจมตีจากทางเหนือ จึงส่งกำลังออกไปดักทัพพม่าที่ด่านเจดีย์สามองค์ พม่าล้อมเมืองพิษณุโลกจนผู้คนในเมืองอดอยากสิ้นเสบียงอาหาร สมเด็จพระมหาธรรมราชา จึงจำยอมอ่อนน้อมแก่พม่า บุเรงนอง แต่งตั้งให้สมเด็จพระมหาธรรมราชาเป็นพระศรีสรรเพชญ์ (บางแห่งเรียก เจ้าฟ้าสองแคว) ครองเมืองพิษณุโลกดังเดิม แต่ในฐานะเป็นหัวเมืองประเทศราชของพม่า กับขอพระนเรศวรพระโอรสองค์ใหญ่ ซึ่งขณะนั้นพระชนมายุได้ ๙ พรรษา ไปเป็นตัวประกันที่หงสาวดีด้วย

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๑๑๒ บุเรงนองได้กรีธาทัพเข้ามาตีกรุงศรีอยุธยาอีกครั้ง และเกณฑ์หัวเมืองทางเหนือซึ่งรวมทั้งพิษณุโลกเข้าสมทบกำลัง กรุงศรีอยุธยาจึงต้องเสียแก่พม่า

วันศุกร์ขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๑๒ ปีมะเส็ง ตรงกับ พ.ศ. ๒๑๑๒ พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง ได้ภิเษกให้สมเด็จพระมหาธรรมราชาขึ้นเป็นกษัตริย์ครองกรุงศรีอยุธยา ในฐานะประเทศราช ทรงพระนามว่า สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๑ บางแห่งเรียก พระสุธรรมราชา เป็นปฐมราชวงศ์สุโขทัย

สมเด็จพระมหาธรรมราชาครองกรุงศรีอยธยาในฐานะประเทศราชของพม่าอยู่เป็นเวลา ๑๕ ปี จนถึง พ.ศ. ๒๑๒๗ พระนเรศวรซึ่งเป็นรัชทายาท ได้ทรงประกาศอิสรภาพที่เมืองแครง กรุงศรีอยุธยา จึงหลุดพ้นไม่ขึ้นกับพม่าอีกต่อไป

หลังจากครองราชย์ได้ ๒๑ ปี (พ.ศ. ๒๑๑๒ - ๒๑๓๓) สมเด็จพระมหาธรรมราชาประชวรสวรรคต เมื่อวันจันทร์ เดือน ๘ แรม ๓ ค่ำ จุลศักราช ๙๕๒ ปีขาล ตรงกับ พุทธศักราช ๒๑๓๓ พระชนมพรรษา ได้ ๗๕ พรรษา

พระราชกรณียกิจ

การเสริมสร้างความมั่นคงแข็งแรงแก่พระนคร

ในระยะเวลาประมาณ ๑๐ ปีแรกของรัชกาล (พ.ศ. ๒๑๑๓ - ๒๑๒๕) กัมพูชาเห็นไทยกำลังอ่อนแอ จึงส่งทัพเข้ามาโจมตีหัวเมืองของไทย และรุกเข้ามาจนกระทั่งถึงชานพระนคร แต่ไทยก็สามารถต่อสู้ขับไล่กัมพูชาออกไปได้ สมเด็จพระมหาธรรมราชาทรงเห็นเป็นโอกาสในการซ่อมแซมบูรณะบ้านเมืองและกำแพงป้อมรักษาพระนครให้แข็งแรงขึ้น ทั้งนี้ โดยอ้างความจำเป็นในการป้องกันการรุกรานจากกัมพูชาซึ่งฝ่ายพม่ามิสามารถขัดขวางได้

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๑๒๓ ทรงโปรดให้ขุดคูพระนครด้านตะวันออกหรือคูขื่อหน้า ซึ่งแต่เดิมแคบทำให้ข้าศึกสามารถข้ามมาถึงตัวพระนครได้สะดวกกว่าด้านอื่น กับให้รื้อกำแพงพระนครด้านตะวันออกไปจรดริมฝั่งแม่น้ำเช่นเดียวกับด้านอื่น ๆ

ทรงสร้างป้อมมหาไชย ตรงบริเวณที่แม่น้ำเจ้าพระยากับแม่น้ำป่าสักบรรจบกัน และสร้างพระราชวังจันทรเกษม (วังหน้า) สำหรับเป็นที่ประทับของพระนเรศวร ไว้คอยสกัดกั้นทัพข้าศึกที่จะเข้าพระนครทางด้านตะวันออก

การปรับปรุงด้านการทหาร

เมื่อสมเด็จพระมหาธรรมราชาเสด็จขึ้นครองราชย์อาณาจักรอยุธยา ได้มีการขอตัวพระนเรศวรกลับคืน โดยส่งพระสุพรรณเทวี พระราชธิดาพระองค์ใหญ่ไปแทน พระนเรศวรทรงเป็นกำลังสำคัญอย่างยิ่งในการปรับปรุงด้านการทหาร และเมื่อได้โปรดให้ไปครองเมืองพิษณุโลก พระนเรศวรได้ทรงจัดตั้ง **"หน่วยรบพิเศษ"** ของพระองค์ขึ้น โดยคัดเลือกบรรดาบุตรหลานข้าราชการที่อายุรุ่นราวคราวเดียวกับพระองค์ ฝึกหัดทำการรบในลักษณะกองโจร (การรบนอกแบบ) ใช้กำลังน้อยต่อสู้ข้าศึกที่มีกำลังมากกว่าหลายเท่ากับฝึกหัดให้ชำนาญภูมิประเทศ ซึ่งหน่วยกำลังรบพิเศษของพระนเรศวรนี้ปฏิบัติการรบอย่างได้ผลดีเป็นอันมากในเวลาต่อมา

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช

(พ.ศ. ๒๑๓๓ - ๒๑๔๘)

พระราชประวัติ

เป็นพระราชโอรสองค์โตในสมเด็จพระมหาธรรมราชากับพระวิสุทธิกษัตรี* ทรงพระราชสมภพเมื่อ พ.ศ. ๒๐๙๘ ที่เมืองพิษณุโลก ขณะพระบิดาเป็นออกญาพิษณุโลก พระนามเดิม พระองค์ดำ หรือพระนเรศวร มีพระเชษฐภคินี ๑ พระองค์ คือ พระสุพรรณเทวี (พระสุวรรณเทวี พระสุพรรณกัลยา) และพระอนุชา ๑ พระองค์ คือ พระองค์ขาว (ต่อมาคือ สมเด็จพระเอกาทศรถ)

---

* *พระราชธิดาในสมเด็จพระมหาจักรพรรดิกับสมเด็จพระสุริโยทัย ซึ่งพระราชทานให้เป็นชายาของพระมหาธรรมราชา ภายหลังได้รับสถาปนาเป็นอัครชายา ทรงพระนาม พระวิสุทธิกษัตรี*

เมื่อเกิดศึกกับพม่าครั้งสงครามช้างเผือก[๑] ใน พ.ศ. ๒๑๐๖ พระเจ้าบุเรงนองยกทัพมาทางเหนือและยึดเมืองพิษณุโลกได้ พระมหาธรรมราชาซึ่งครองเมืองพิษณุโลกอยู่ขณะนั้น ต้องส่งพระนเรศวร ซึ่งมีพระชนมายุเพียง ๙ พรรษา ไปเป็นตัวประกันของพม่าที่กรุงหงสาวดี[๒] หลังจากเสียกรุงแก่พม่า ใน พ.ศ. ๒๑๑๒ พระมหาธรรมราชาได้ขึ้นเป็นกษัตริย์ครองกรุงศรีอยุธยา ภายใต้อำนาจพม่าในตอนต้นรัชกาล เขมรเห็นเป็นโอกาสที่ไทยเกิดเหตุวุ่นวาย พระยาละแวก กษัตริย์เขมรจึงยกทัพมาปล้นสดมภ์และกวาดต้อนผู้คนบริเวณชายขอบพระนครอยู่เนือง ๆ สมเด็จพระมหาธรรมราชจึงขอตัวพระนเรศวรกลับเพื่อช่วยปราบปรามข้าศึกและป้องกันบ้านเมือง แล้วส่งพระสุพรรณกัลยาไปแทน[๓] เมื่อเสด็จกลับกรุงศรีอยุธยานั้น พระนเรศวรมีพระชนมายุได้ ๑๕ พรรษา สมเด็จพระชนกนาถโปรดเกล้าฯตั้งให้เป็นพระมหาอุปราช ขึ้นไปปกครองหัวเมืองเหนือ ประทับอยู่ที่เมืองพิษณุโลก ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๑๑๔

ระหว่างรัชกาลสมเด็จพระมหาธรรมราชา พระนเรศวรทรงเป็นกำลังสำคัญยิ่งในการป้องกันบ้านเมือง ต่อสู้ข้าศึกศัตรูที่มารุกราน ทั้งพม่า และเขมร ใน พ.ศ. ๒๑๒๗ ได้ทรงประกาศอิสรภาพให้แก่กรุงศรีอยุธยา ไม่ขึ้นต่อพม่าอีกต่อไปหลังจากที่ตกอยู่ในฐานะประเทศราชเป็นเวลา ๑๕ ปี

เมื่อสมเด็จพระมหาธรรมราชาเสด็จสวรรคตลง ใน พ.ศ. ๒๑๓๓ พระนเรศวรได้ขึ้นครองราชสมบัติ เมื่อวันอาทิตย์ที่ ๒๙ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๑๓๓[๔] พระชนพรรษา ได้ ๓๕ พรรษา ทรงพระนาม **สมเด็จพระนเรศวร** หรือ **สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๒** และโปรดให้พระเอกาทศรถ พระราชอนุชา ขึ้นเป็นพระมหาอุปราช แต่มีศักดิ์เสมอพระมหากษัตริย์อีกพระองค์หนึ่ง

พระเกียรติคุณ

สมเด็จพระนเรศวรเป็นกษัตริย์นักการทหารที่ทรงพระปรีชาสามารถได้ทรงบัญชาการและนำทัพออกรบด้วยพระองค์เอง ทรงริเริ่มนำยุทธวิธีแบบใหม่มาใช้ในการทำสงคราม ทำให้กองทัพกรุงศรีอยุธยามีความเข้มแข็ง สามารถได้ชัยชนะเหนือข้าศึกศัตรูแทบทุกครั้ง สมเด็จพระนเรศวรทรงอุทิศเวลาตลอดรัชสมัยของพระองค์ เพื่อเอกราช สร้างความมั่นคงปลอดภัยให้แก่กรุงศรีอยุธยา สร้างความเข็มแข็งให้แก่กองทัพไทย จนกระทั่งมีแสนยานุภาพเป็นที่ครั่นคร้ามแก่อริราชศัตรู ในเวลาต่อมาทางราชการจึงเทิดทูนและถวายพระเกียรติให้เป็น **"วีรมหาราช"**[๕] ได้สร้างพระบรมราชานุสาวรีย์เทิดพระเกียรติพระองค์ท่านไว้ที่จังหวัดสุพรรณบุรี จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และอัญเชิญพระนามของพระองค์ท่านเรียกชื่อค่ายนเรศวรของตำรวจตระเวนชายแดน

---

[๑] *บุเรงนองยกทัพเข้ามาทางด่านแม่ละเมา (ในปัจจุบัน คือ แม่สอด) โดยมุ่งตีหัวเมืองทางเหนือก่อน เพื่อตัดกำลังหัวเมืองเหนือที่จะยกลงมาช่วยป้องกันรักษาพระนครศรีอยุธยา*

[๒] *จากหนังสือไทยรบพม่า ของสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ กล่าวไว้ว่า บุเรงนองขอพระนเรศวรไปเลี้ยงในฐานะราชบุตรบุญธรรม ให้การศึกษาเช่นเดียวกับราชบุตรองค์อื่น ๆ ขณะประทับอยู่ในหงสาวดี พระนเรศวรทรงเป็นคู่แข่งและสามารถเอาชนะมังสามเกลียด พระโอรสของพระมหาอุปราชา (ซึ่งต่อมาคือพระเจ้านันทบุเรง มังสามเกลียดได้เป็นพระมหาอุปราชา เมื่อพระบิดาขึ้นครองราชย์แล้ว) หลายครั้ง ทั้งในการแข่งม้า ล่าสัตว์ และคล้องช้าง เป็นเหตุให้ไม่พอพระทัยซึ่งกันและกัน มีเรื่องเล่าขานกันว่า เมื่อครั้งสงครามปราบเมืองคัง หลังจากเสร็จการศึก พระนเรศวรทรงเล่นชนไก่ชนะ มังสามเกลียดรับสั่งว่า ไก่เชลยตัวนี้เก่งจริงหนอ พระนเรศวรจึงตอบไปว่า ไก่ตัวนี้อย่าว่าแต่จะชนเอาเดิมพันเลย ถึงจะชนเอาบ้านเมืองก็ชนได้*

[๓] *เอกสารบางฉบับ ระบุว่า พระสุพรรณกัลยา (พระชนมายุ ๑๗ พรรษา) ได้ เสด็จไปเป็นตัวประกันของพม่าในคราวเดียวกันกับพระนเรศวร*

[๔] *คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี, **สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ๔๐๐ ปี ของการครองราชย์.** (พิมพ์ครั้งที่ ๔) . กรุงเทพฯ : รุ่งแสงการพิมพ์, ๒๕๔๐, หน้า ๑๒๖.*

[๕] *สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, พระราชประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช. (พิมพ์ครั้งที่ ๑๐). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อาสารักษาดินแดน, ๒๕๔๓, หน้า ๒.*

พระราชกรณียกิจ

การปรับปรุงการทหาร

พระราชกรณียกิจที่สำคัญที่สุดของสมเด็จพระนเรศวร คือ พระราชกรณียกิจด้านการทหาร ซึ่งทรงพระปรีชาสามารถและมีบทบาทสำคัญมาตั้งแต่ครั้งดำรงตำแหน่งพระมหาอุปราช ได้ทรงช่วยเหลือพระราชบิดาปรับปรุงกิจการทหารและกองทัพให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ดังนี้

ด้านยุทธศาสตร์

ในรัชสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชา โปรดให้ขยายคูขื่อหน้าและขยายแนวกำแพงด้านตะวันออกไปจนจรดริมฝั่ง กับให้สร้างป้อมมหาชัยที่บริเวณแม่น้ำป่าสักไหลมาบรรจบแม่น้ำลพบุรี (ตรงตลาดหัวรอในปัจจุบัน) นอกจากนั้นทรงปรับแผนยุทธศาสตร์ใหม่ จากเดิมที่ตั้งรับในพระนครเป็นการส่งทัพไปสกัดทัพข้าศึกที่ชายพระราชอาณาเขต ไม่ใช้กรุงศรีอยุธยาเป็นฐานที่มั่นดังที่ผ่านมา ทรงเล็งเห็นความสำคัญของการส่งกำลังบำรุงว่าเป็นเรื่องจำเป็นของกองทัพ จึงทรงตั้งหน่วยเตรียมเสบียงอาหาร เพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนเสบียงขณะออกรบ

ด้านยุทธวิธี

สมเด็จพระนเรศวรทรงนำยุทธวิธีแบบใหม่มาใช้ในการทำสงคราม เช่น **เปลี่ยนจากการตั้งรับมาเป็นการรุก** กับใช้หน่วยจู่โจมเข้าตีข้าศึกก่อน เพื่อทำลายขวัญและทำให้ข้าศึกเสียกระบวนทัพ ใช้กำลังน้อยล่อข้าศึกเข้ามายังที่วางกำลังซุ่มไว้ แล้วจึงระดมกำลังทั้งหมดเข้าตีจากทุกทิศทาง ริเริ่มการใช้วิธีรบแบบกองโจร จัดตั้งหน่วยทหารพิเศษขึ้นใหม่ ๒ หน่วย คือ หน่วยทหารราบพิเศษ กับหน่วยทหารม้าพิเศษ

การประกาศอิสรภาพ

ใน พ.ศ. ๒๑๒๖ พระเจ้านันทบุเรงสั่งให้บรรดาเมืองประเทศราชนำทัพไปช่วยตีเมืองอังวะซึ่งแข็งเมือง ในเวลาเดียวกันพระเจ้านันทบุเรงซึ่งระแวงสมเด็จพระนเรศวรอยู่ก่อนแล้ว ได้วางแผนลอบปลงพระชนม์สมเด็จพระนเรศวร สมเด็จพระนเรศวรทรงทราบเสียก่อน **จึงทรงประกาศอิสรภาพ** ที่เมืองแครง โดยทรงหลั่งน้ำทักษิโณทกและประกาศว่า ***"ตั้งแต่วันนี้ กรุงศรีอยุธยาขาดทางไมตรีกับกรุงหงสาวดี มิได้เป็นมิตรกันดังแต่ก่อนไป"*** กรุงศรีอยุธยาจึงพ้นจากฐานะประเทศราชของพม่าตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

หลังจากประกาศอิสรภาพแล้ว สมเด็จพระนเรศวรได้ทรงนำทัพมุ่งหน้าไปเมืองหงสาวดี กวาดต้อนครัวไทยเป็นจำนวนมากกลับมาด้วย ฝ่ายพม่าส่งสุรกรรมานำกำลังทหารติดตามมาจนทันกันที่บริเวณริมแม่น้ำสะโตง สมเด็จพระนเรศวรทรงพระแสงปืนยาว ๙ คืบ ยิงข้ามแม่น้ำสะโตงถูกสุรกรรมาตาย ทหารพม่าตื่นตกใจจนถอยกลับไป ภายหลังพระแสงปืนกระบอกนี้ ได้รับขนานนามว่า **พระแสงปืนต้นข้ามแม่น้ำสะโตง** และจัดรวมเข้าไว้ในหมวดเครื่องราชูปโภคมาจนกระทั่งปัจจุบัน

พม่าล้อมกรุง พ.ศ. ๒๑๒๙

พม่าได้ส่งทัพมาประชิดพระนครโดยมุ่งตีกรุงศรีอยุธยาคืน ตั้งค่ายล้อมกรุงอยู่ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๑๒๗ - ๒๑๒๙ ระหว่างนั้น สมเด็จพระนเรศวรได้เสด็จนำกำลังทหารออกโจมตีปล้นค่ายพม่าในเวลากลางคืน

ครั้งหนึ่งขณะทรงคาบพระแสงดาบปีนค่ายพม่านั้น ถูกพม่าแทงตกลงมา ต้องเสด็จกลับเข้าพระนคร พระแสงดาบองค์นี้ต่อมาได้ชื่อว่า **พระแสงดาบคาบค่าย** ได้จัดรวมอยู่ในหมวดเครื่องราชูปโภคเช่นกัน

สงครามกับพระมหาอุปราชาครั้งแรก ใน พ.ศ. ๒๑๓๓ หลังจากเสด็จขึ้นครองราชย์ได้ ๘ เดือน พม่าได้กรีธาทัพเข้ามาตีกรุงศรีอยุธยา โดยมีพระมหาอุปราชาเป็นแม่ทัพใหญ่ พระยาพสิมและพระยาพุกามเป็นกองหน้า นำกำลังทหารเข้ามาทางด่านเจดีย์สามองค์ สมเด็จพระนเรศวร และพระเอกาทศรถทรงนำทัพไปรอรับศึกที่เมืองสุพรรณบุรี พม่าเป็นฝ่ายเสียที พระยาพุกามเสียชีวิตในสนามรบ พระยาพะสิมถูกจับตัวได้ส่วนพระมหาอุปราชาบาดเจ็บจึงต้องถอนทัพกลับ

ทรงประกาศอิสรภาพที่เมืองแครง พ.ศ. ๒๑๒๗

สงครามยุทธหัตถี

ใน พ.ศ. ๒๑๓๕ พระเจ้านันทบุเรงได้ให้พระมหาอุปราชายกทัพมาตีกรุงศรีอยุธยาอีกครั้ง โดยเข้ามาทางด่านเจดีย์สามองค์ ขณะนั้นสมเด็จพระนเรศวรกำลังจะนำทัพไปตีเขมร แต่ทันทีที่ทราบข่าวทัพพม่า จึงทรงเปลี่ยนแผนยกทัพไปรอรับทัพพม่าที่หนองสาหร่าย® และให้พระยาศรีไสยณรงค์นำกำลังไปสืบข่าวข้าศึก แต่ทัพพระยาศรีไสยณรงค์สู้ทัพพม่าที่มีกำลังมากกว่าไม่ได้ต้องล่าถอยกลับมาทัพของสมเด็จพระนเรศวรที่ซุ่มรอโอกาสอยู่ได้ออกโจมตี โดยพม่าไม่ทันระวังตัว ขณะที่กำลังชุลมุนกันอยู่นั้น ช้างทรงของสมเด็จพระนเรศวรและพระเอกาทศรถเกิดตกมันวิ่งเข้าไปอยู่ในวงล้อมพม่า สมเด็จพระนเรศวรเห็นจวนตัว จึงทรงท้าทายพระมหาอุปราชาให้กระทำยุทธหัตถี พระมหาอุปราชาตกเป็นฝ่ายเสียทีถูกฟันด้วยพระแสงของ้าวสิ้นพระชนม์บนคอช้าง พม่าจึงถอยทัพกลับไป พระแสงของ้าวที่สมเด็จพระนเรศวรใช้นี้ ต่อมามีนาม

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช

สงครามยุทธหัตถีที่หนองสาหร่าย เมื่อปี พ.ศ. ๒๑๓๕

ว่า **พระแสงของ้าวแสนพลพ่าย** พระมาลาที่ถูกพระมหาอุปราช ฟันโดน มีนามว่า **พระมาลาเบี่ยง** เจ้าพระยาไชยานุภาพ ช้างพระที่นั่งได้รับแต่งตั้งเป็น เจ้าพระยาปราบหงสาวดี

สงครามขยายอาณาเขต

การตีเมืองทวายและตะนาวศรี

หลังจากสงครามยุทธหัตถี สมเด็จพระนเรศวรได้ส่งทัพไปตีเมืองทวายและตะนาวศรีคืนจากพม่า[๑] โปรดให้พระยาจักรียกทัพไปตีตะนาวศรี และพระยาพระคลังไปตีเมืองทวาย เป็นการไถ่โทษที่ยกทัพตามไม่ทันในคราวสงครามยุทธหัตถี แม่ทัพทั้งสองสามารถตีเมืองทวายและตะนาวศรีมาถวายได้ จึงโปรดให้พระยาศรีไสยณรงค์ไปเป็นเจ้าเมืองตะนาวศรี ส่วนเมืองทวาย ยังคงให้เจ้าเมืองคนเก่าปกครองต่อไป

สงครามกับเขมร

เนื่องจากเขมรคอยฉวยโอกาสในช่วงที่กรุงศรีอยุธยาอ่อนแอ ยกทัพมารุกรานไทยอยู่เสมอ สมเด็จพระนเรศวรจึงทรงขัดเคืองพระทัยและมีพระราชประสงค์ที่จะตีเขมรให้จงได้ ใน พ.ศ. ๒๑๓๖ ได้ทรงยกตีหัวเมืองต่าง ๆ ตามรายทางของเขมร ไปจนถึงเมืองละแวกซึ่งขณะนั้นเป็นเมืองหลวงของเขมรจับพระนักสัตถา กษัตริย์เขมรได้ แต่ภายหลังพระนักสัตถาหลบหนีการจับกุมไปพึ่งลาว[๒] และสิ้นพระชนม์ลงที่นั่น

---

[๑] *ยังมีข้อถกเถียงที่ไม่ยุติเกี่ยวกับสถานที่ทำสงครามยุทธหัตถี ว่า เป็นที่อำเภอดอนเจดีย์ จังหวัดสุพรรณบุรี หรือที่อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี หรือที่กรุงศรีอยุธยา หรือมิฉะนั้นก็ไม่เคยมีการทำยุทธหัตถีเลย ตามที่มีการค้นคว้าและสันนิษฐานไว้ในหนังสือเรื่อง เจดีย์ยุทธหัตถีมีจริงหรือ ? (ศิลปวัฒนธรรม ฉบับพิเศษ ซึ่ง สุจิตต์ วงษ์เทศ เป็นบรรณาธิการ พ.ศ.๒๕๓๙)*

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ยกทัพเข้ากรุงหงสาวดี

การตีหงสาวดี

ใน พ.ศ. ๒๑๔๒ สมเด็จพระนเรศวรได้ทรงยกทัพบกและทัพเรือเพื่อไปตีหงสาวดี แต่ติดที่ต้องปราบปรามมอญ ที่เริ่มกระด้างกระเดื่องอยู่นานถึง ๓ เดือน จึงสามารถยกทัพไปยังเมืองหงสาวดีได้ แต่ขณะนั้นตองอูได้ทำลายเมืองหงสาวดี ดังนั้นเมื่อทัพไทยไปถึงจึงพบแต่เมืองหงสาวดีที่เป็นเมืองร้าง

ด้านการปกครอง

สมเด็จพระนเรศวรโปรดให้ปรับปรุงการปกครองหัวเมืองใหม่เป็นการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง ยกเลิกระบบเมืองพระยามหานคร จัดแบ่งหัวเมืองเป็นหัวเมืองชั้นเอก ชั้นโท และชั้นตรี กับยกเลิกการให้เจ้านายไปปกครองเมืองเหล่านี้ แต่ให้ส่งขุนนางออกไปปกครองแทน[๑]

เกือบตลอดรัชกาล สมเด็จพระนเรศวรทรงทำศึกสงครามเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงให้กับกรุงศรีอยุธยา **ได้ทรงกระทำยุทธหัตถีชนะพระมหาอุปราชาแห่งพม่า เมื่อ พ.ศ. ๒๑๓๕ พระเกียรติยศเลื่องลือไปทั่วทุกสารทิศ** เป็นที่หวาดเกรงของดินแดนใกล้เคียงเป็นอันมาก ทำให้พม่าไม่กล้าที่จะมารุกรานไทยอีกเป็นเวลากว่าร้อยปี ใน พ.ศ. ๒๑๔๘ ได้ทรงยกทัพไปตีเมืองอังวะ ขณะเสด็จถึงเมืองหาง (เมืองห้างหลวง อยู่ในรัฐฉานของพม่า) สมเด็จพระนเรศวรทรงพระประชวรเป็นฝีละลอกขึ้นที่พระพักตร์ กลายเป็นพิษและสวรรคตเมื่อวันที่ ๒๕ เมษายน พ.ศ. ๒๑๔๘[๕] พระชนม์ ๕๐ พรรษา รวมเวลาอยู่ในราชสมบัติได้ ๑๕ ปี ไม่ปรากฏว่ามีพระราชโอรสธิดา

---

[๑] ***หัวเมืองชั้นเอก*** *คือ เมืองขนาดใหญ่ และมีความสำคัญทางยุทธศาสตร์ ในสมัยนี้มี ๒ เมือง ได้แก่ เมืองหัวพิษณุโลก กับเมืองนครศรีธรรมราช เจ้าเมืองที่ปกครองมีชั้นยศเป็นเจ้าพระยา*

หัวเมืองชั้นโท *คือ เมืองที่สำคัญรองลงมา ได้แก่ เมืองสวรรคโลก สุโขทัย กำแพงเพชร เพชรบูรณ์ นครราชสีมา และตะนาวศรี โดยมีขุนนางชั้นพระยาถือศักดินา ๑๐,๐๐๐ ไร่ เป็นผู้ปกครอง*

หัวเมืองชั้นตรี *ได้แก่ เมืองพิชัย พิจิตร นครสวรรค์ จันทบูรณ์ ไชยา พัทลุง และชุมพร เมืองเหล่านี้ให้ขุนนางชั้นพระยา แต่ถือศักดินา ๕๐๐๐ ไร่ เป็นผู้ปกครอง*

สมเด็จพระเอกาทศรถ

(พ.ศ. ๒๑๔๘ - ๒๑๕๓)

พระราชประวัติ

สมเด็จพระเอกาทศรถ (พระสรรเพชรญ์ที่ ๓) มีพระนามเดิมว่า พระองค์ขาว ทรงพระราชสมภพราว พ.ศ. ๒๑๐๐ - ๒๑๓๐ เป็นพระราชโอรสองค์สุดท้ายของสมเด็จพระมหาธรรมราชากับพระวิสุทธิกษัตริย์ มีพระเชษฐภคินี และพระเชษฐา ร่วมพระชนกชนนี ๒ พระองค์ คือ พระสุพรรณเทวี (สุพรรณกัลยา) และสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ประสูติ ณ เมืองพิษณุโลก ขณะที่พระราชบิดาครองเมืองพิษณุโลก ระหว่างที่เกิดศึกสงครามกับพม่า พระเอกาทศรถยังทรงพระเยาว์ จึงมิได้ถูกนำไปเป็นตัวประกันที่หงสาวดีเช่นเดียวกับสมเด็จพระนเรศวร พระเชษฐา

พ.ศ. ๒๑๒๗ หลังจากสมเด็จพระนเรศวรทรงประกาศอิสรภาพที่เมืองแครง พระเอกาทศรถได้เสด็จออกร่วมทำการรบคู่กับพระนเรศวร และได้โดยเสด็จในการศึกสงครามแทบทุกครั้งตั้งแต่นั้นมาจนสิ้นรัชกาล สมเด็จพระนเรศวร

ก่อนสมเด็จพระนเรศวรขึ้นครองราชย์ พระเอกาทศรถได้ร่วมทำการรบเคียงข้างสมเด็จพระนเรศวรมาแล้ว และเมื่อสมเด็จพระนเรศวรได้ขึ้นครองราชย์ พระองค์ได้ช่วยปกครองประเทศบริหารราชการแผ่นดิน และทำการรบเคียงข้างสมเด็จพระนเรศวรตลอดมา นับตามหลักฐานเฉพาะที่เป็นประวัติศาสตร์ได้ระบุไว้เป็นจำนวนถึง ๑๗ ครั้ง และทรงนำทัพเข้าร่วมรบด้วยพระองค์เอง ๔ ครั้ง (ในสงครามยุทธหัตถีที่ตำบลหนองสาหร่าย เมื่อ พ.ศ. ๒๑๓๕ ด้วยโดยสมเด็จพระเอกาทศรถทรงชนช้างกับมังจาปะโร พระพี่เลี้ยงของพระมหาอุปราช และทรงฟันมังจาประโรเสียชีวิต)

ในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้โปรดเกล้าฯ สถาปนาพระเอกาทศรถ พระอนุชาคู่พระทัยเป็นสมเด็จพระเอกาทศรถ ที่พระมหาอุปราช แต่ให้มีพระเกียรติยศเสมอพระเจ้าแผ่นดินอีกพระองค์หนึ่ง หลังจากสมเด็จพระนเรศวรมหาราชสวรรคต ใน พ.ศ. ๒๑๔๘ สมเด็จพระเอกาทศรถได้ขึ้นครองราชสมบัติสืบต่อมา ทรงพระนามว่า สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๓ ถึง พ.ศ. ๒๑๕๓ ทรงพระประชวรหนักสวรรคต ขณะพระชนพรรษาได้ประมาณ ๕๐ พรรษาเศษ รวมเวลาครองราชสมบัติ ๕ ปี

ในรัชกาลของพระเอกาทศรถ บ้านเมืองเรียบร้อย เพราะพระองค์ทรงทำสงครามคู่กับสมเด็จพระนเรศวรมาโดยตลอด อีกทั้งการที่ทรงเป็นนักรบ จึงเป็นที่ยำเกรงแก่ประเทศเพื่อนบ้าน นอกจากนี้พระองค์ก็ไม่มีพระประสงค์ที่จะแผ่อาณาเขตที่กว้างไพศาลออกไปอีก

สมเด็จพระเอกาทศรถ มีพระราชโอรสที่ประสูติพระอัครมเหสี ๒ พระองค์ คือ เจ้าฟ้าสุทัศน์และเจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์ มีพระราชโอรสที่ประสูติพระสนมอีก ๓ องค์ คือ พระอินทรราชา (ภายหลังขึ้นเป็นสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม) พระศรีศิลป์ และพระองค์ทอง

พระราชกรณียกิจ

ด้านการทหาร

สมเด็จพระเอกาทศรถ ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่เป็นนักรบที่ทรงพระปรีชาสามารถ อีกพระองค์หนึ่งของไทย ทรงเป็นพระอนุชาธิราชเจ้าของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช พระบรมเชษฐาธิราชทรงตามเสด็จออกรบในการทัพกับพม่าหลายครั้ง เช่น คราวรบพระยาพะสิมที่เมืองสุพรรณบุรี พ.ศ. ๒๑๒๗คราวรบกับพระเจ้าเชียงใหม่ที่บ้านสระเกศ เมืองอ่างทอง พ.ศ. ๒๑๒๘ คราวสงครามยุทธหัตถี พ.ศ. ๒๑๓๕ คราวตีเมืองหงสาวดี พ.ศ. ๒๑๔๒ และคราวยกทัพไปช่วยเมืองแสนหวี แคว้นไทยใหญ่ พ.ศ. ๒๑๔๗ นอกจากนี้ยังได้รับโปรดเกล้าฯ ให้เป็นแม่ทัพไปปราบปรามความวุ่นวายในเมืองเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๒๑๔๓ ด้วย

ตั้งกรมทหารอาสา ด้วยปรากฏว่ากำลังพลของไทยลดน้อยไปมาก จึงต้องยอมรับเอาต่างชาติเข้ามาเป็นทหาร เรียกว่า “ทหารอาสา” โดยจัดแยกเป็นพวก ๆ ตามความชำนาญในการรบและเชื้อชาติจึงเกิดกรมทหารอาสาขึ้นหลายกรม เช่น กรมทหารอาสาญี่ปุ่น กรมทหารอาสาจาม กรมทหารแม่นปืน (ชาวโปรตุเกส) ทหารอาสาเหล่านี้ เริ่มมีขึ้นเป็นครั้งแรกในรัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ

ในรัชสมัยของสมเด็จพระเอกาทศรถ มีชื่อเสียงในด้านความสามารถหล่อปืนใหญ่สัมฤทธิ์ ที่มีคุณภาพดีมาก เข้าใจว่าน่าจะเรียนรู้จากพวก**โปรตุเกส** และ**ฮอลันดา** ผสมกับความชำนาญแต่เดิมในการหล่อพระพุทธรูปและระฆัง กล่าวกันว่าในรัชสมัยของพระองค์เคยส่งปืนใหญ่ไปถวายโชกุนของญี่ปุ่นเป็นบรรณาการตอบแทน ซึ่งโชกุนมีหนังสือชมเชยคุณสมบัติของปืนใหญ่ไทยเป็นอันมากพร้อมกับขอให้ไทยช่วยหล่อปืนใหญ่ให้อีกด้วย

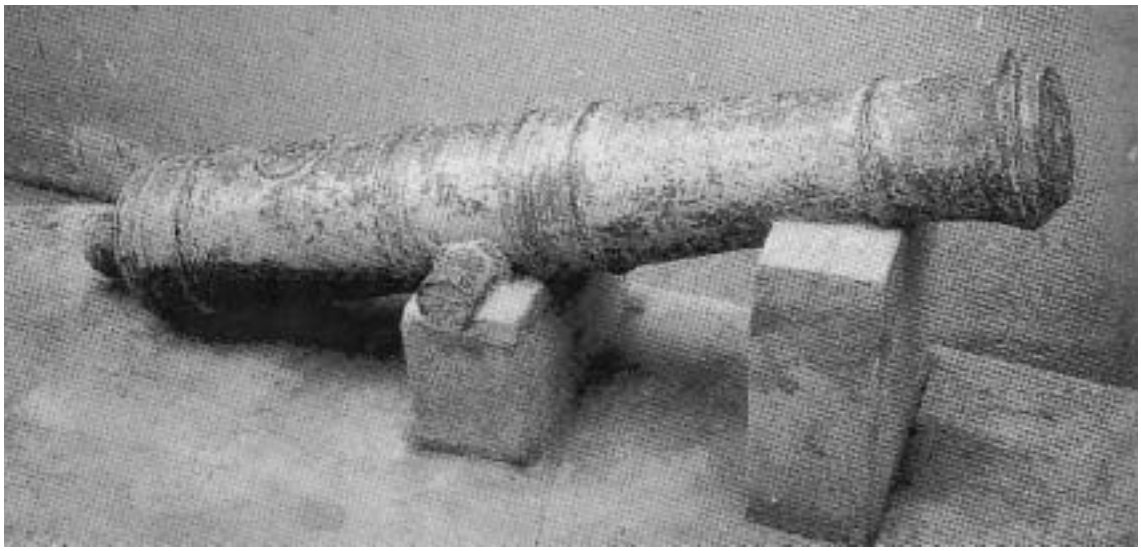

การหล่อปืนใหญ่สัมฤทธิ์ซึ่งเรียนรู้จากชาวฮอลันดา

พระศรีเสาวภาคย์

(พ.ศ. ๒๑๕๓ - ๒๑๔๕)

พระราชประวัติ

พระศรีเสาวภาคย์ หรือพระสรรเพชญ์ที่ ๔ มีพระนามเดิมว่า เจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์ เป็นพระราชโอรสองค์ที่ ๒ ของสมเด็จพระเอกาทศรถ เสด็จพระราชสมภพแต่พระอัครมเหสี มีพระเชษฐา ๑ พระองค์ คือ เจ้าฟ้าสุทัศน์พระองค์ทรงขึ้นครองราชสมบัติต่อจากสมเด็จพระเอกาทศรถ เนื่องจากก่อนที่สมเด็จพระเอกาทศรถจะสวรรคต เจ้าฟ้าสุทัศน์ทรงดำรงตำแหน่งพระมหาอุปราช และได้เสวยยาพิษจนสิ้นพระชนม์ เสนาอำมาตย์ จึงได้ทูลเชิญให้พระองค์ขึ้นครองราชย์โดยทรงพระนามว่า สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๔

พระศรีเสาวภาคย์พระเนตรเสียข้างหนึ่ง[๑] นอกจากนี้ยังเกิดเหตุการณ์ร้ายแรงในพระราชวังโดยพวกเรือญี่ปุ่นที่เข้ามาค้าขายและปล้นราษฎร ได้บุกเข้าในพระนครลอบเข้าไปในพระราชวัง จับพระศรีเสาวภาคย์และบังคับให้ทรงปฏิญาณสัญญาด้วยการลงพระโลหิตเป็นสำคัญ มิให้ผู้ใดทำร้ายพวกญี่ปุ่น[๒]

---

๑ กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา และจุลยุทธการวงศ์

๒ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ไทยรบพม่า (พิมพ์ครั้งที่ ๖) พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา, ๒๕๑๔ , หน้า ๒๑๕

แล้วแล่นเรือหนีออกทะเลโดยนำตัวพระสังฆราชลงเรือไปเป็นตัวประกันจนถึงปากน้ำด้วย ด้วยเหตุนี้เอง เมื่อครองราชย์ได้ประมาณ ๑ ปีเศษ

พระศรีเสาวภาคย์อยู่ในสิริราชสมบัติได้ ๑ ปี ๒ เดือน ก็สวรรคตพระบรมศพถูกนำไปฝังที่วัดโคกพระยา

วัดโคกพระยา

สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม

(พ.ศ. ๒๑๕๔ - ๒๑๗๑)

พระราชประวัติ

พระนามเดิม พระอินทราชา เป็นพระราชโอรสของสมเด็จพระเอกาทศรถที่ ทรงพระราชสมภพกับพระสนม ก่อนหน้าที่สมเด็จพระเอกาทศรถจะเสด็จสวรรคต พระอินทราชาได้เสด็จออกผนวชอยู่จนถึงรัชกาลพระศรีเสาวภาคย์ หลังจากที่พระศรีเสาวภาคย์สวรรคตแล้ว พระศรีศิลป์และบรรดาเจ้านายขุนนางต่างพร้อมใจกันอัญเชิญพระอินทราชาให้ลาผนวช ขึ้นครองราชสมบัติ ขณะพระชนพรรษา ๒๙ พรรษา ทรงพระนาม **สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม หรือ พระสรรเพชญ์ที่ ๕** และได้ทรงแต่งตั้งพระศรีศิลป์ พระอนุชา เป็นพระมหาอุปราช ครองเมืองพิษณุโลก

ตามปรากฏหลักฐานในพระราชพงศาวดารระบุไว้ว่า สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมทรงเป็นนักปราชญ์รอบรู้วิชาการหลายด้าน เคารพศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา และประพฤติราชธรรมมั่นคง เป็นที่รักใคร่นับถือของทวยราษฎรและชาวต่างชาติ พระราชอัธยาศัยไม่นิยมการศึกสงคราม และทรงเจริญรอยนโยบายด้านการปกครองบ้านเมืองตามสมเด็จพระเอกาทศรถพระราชบิดา ทรงมีพระราชโอรส ๒ พระองค์ที่ประสูติแต่พระมเหสี คือ พระเชษฐาธิราชกุมาร กับ พระอาทิตยวงศ์

พระราชกรณียกิจ

ด้านการปกครอง

จากการที่ทรงออกผนวชเป็นเวลานานก่อนเสด็จขึ้นครองราชย์ สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมจึงทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง พระราชกรณียกิจส่วนใหญ่จึงมุ่งส่งเสริมทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาในด้านต่าง ๆ เช่น ทรงโปรดเกล้าฯ ให้คัดลอกพระไตรปิฎกฉบับสมบูรณ์เป็นจำนวนมาก กับให้นักปราชญ์ราชบัณฑิตแต่งมหาชาติคำหลวงถวาย โดยใช้คำประพันธ์ชนิดกาพย์ ซึ่งนับเป็นวรรณคดีชิ้นสำคัญเรื่องหนึ่งของกรุงศรีอยุธยา และเมื่อได้ค้นพบรอยพระพุทธบาทจำลองบนยอดเขาสุวรรณบรรพต แขวงเมืองสระบุรี ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างมณฑปครอบรอยพระพุทธบาทกับสร้างพระอุโบสถ วิหารการเปรียญ กุฏีสงฆ์ ถวายเป็นเขตสังฆาวาส วัดพระพุทธบาทสระบุรีนี้นับว่าเป็นพระอารามหลวงสำคัญแห่งหนึ่งสืบมาจนกระทั่งปัจจุบัน

นอกจากนี้ในสมัยพระองค์ทรงผูกมิตรกับชาติต่าง ๆ ที่เข้ามาติดต่อค้าขายกับไทย ทำให้กรุงศรีอยุธยาเป็นเมืองท่าสำคัญแห่งหนึ่งในภูมิภาคนี้ของโลก โดยเฉพาะกับ ฮอลันดา อังกฤษ และญี่ปุ่น ซึ่งเข้ามาติดต่อค้าขายกับไทยตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถ ทรงโปรดเกล้าฯ พระราชทานที่ดินบริเวณปากแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตก ริมคลองบางปลากดเหนือเมืองสมุทรปราการ ให้ชาวฮอลันดาตั้งคลังสินค้า และในปี พ.ศ. ๒๑๕๕ พระเจ้าเจมส์ ที่ ๑ แห่งอังกฤษ ได้มีพระราชสาส์นถึงสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม เพื่อขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้พ่อค้าชาวอังกฤษเข้ามาค้าขายกับกรุงศรีอยุธยาได้โดยสะดวก ส่วนญี่ปุ่นปรากฏว่ามีชาวญี่ปุ่นสมัครเข้ารับราชการในกรุงศรีอยุธยาเป็นจำนวนมาก จนถึงกับจัดตั้งเป็นกรมอาสาญี่ปุ่น ชาวญี่ปุ่นที่มีบทบาทสำคัญในวงการเมืองของไทยในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมนี้ คือ ยามาดะ นางามาซะ ซึ่งภายหลังได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น ออกญาเสนาภิมุข

มณฑปครอบพระพุทธบาท วัดพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี

รอยพระพุทธบาทจำลอง

ทางด้านโปรตุเกส ซึ่งเข้ามาติดต่อค้าขายกับไทยมาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระไชยราชาธิราช เมื่อเห็นว่าสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมทรงให้ความสำคัญและสนิทสนมกับพ่อค้าชาวฮอลันดา ซึ่งเป็นคู่แข่งทางการค้าของตนมากกว่า จึงเกิดความไม่พอใจและลดการค้าขายลง จนกระทั่งเลิกการติดต่อไปในที่สุด

ด้านการทหาร

เนื่องจากไม่ทรงนิยมแผ่พระบรมเดชานุภาพด้วยการทำสงคราม มุ่งแต่การทำนุบำรุงบ้านเมือง พระพุทธศาสนาและไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ ให้มั่งคั่งอุดมสมบูรณ์ ด้วยเหตุนี้ไทยจึงต้องเสียเมืองทวาย อันเป็นเมืองท่าสำคัญเมืองหนึ่งทางตะวันตก เมื่อพม่ายกทัพลงมาตีใน พ.ศ. ๒๑๖๕ ต่อมากัมพูชา และเมืองเชียงใหม่ ซึ่งเคยเป็นประเทศราชของไทยมาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชต่างพากันแข็งเมืองเป็นอิสระไม่ขึ้นต่อกรุงศรีอยุธยา ซึ่งสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมไม่สามารถปราบปรามตีกลับคืนได้

ในตอนปลายรัชกาล สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมทรงพระประชวรหนัก จึงทรงพระราชดำริจะมอบราชสมบัติให้พระราชโอรสพระองค์ใหญ่คือ พระเชษฐาธิราชกุมาร และทรงแต่งตั้งเป็นพระมหาอุปราช โดยทรงมอบให้ออกญาศรีวรวงศ์ (พระยาศรีวรวงศ์) จางวางมหาดเล็ก ซึ่งเป็นพระญาติและขุนนางผู้ใหญ่ที่โปรดปรานและไว้วางพระราชหฤทัย เป็นผู้ดูแลพระเชษฐาธิราช จนกว่าจะได้ครองราชสมบัติหลังจากทรงพระประชวรได้ ๑ เดือน ๑๖ วัน สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมได้สวรรคต เมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๒ ขึ้น ๖ ค่ำ ตรงกับ พ.ศ. ๒๑๗๑ รวมเวลาในราชสมบัติ ๑๗ ปี

สมเด็จพระเชษฐาธิราช

(พ.ศ. ๒๑๗๑ - ๒๑๗๒)

พระราชประวัติ

สมเด็จพระเชษฐาธิราชเป็นพระราชโอรสองค์ใหญ่ในสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมกับพระมเหสี มีพระอนุชา ๑ พระองค์ พระนามว่า พระอาทิตยวงศ์ เมื่อสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมสวรรคตแล้ว ก็เกิดการชิงราชสมบัติกันขึ้นระหว่างพระเชษฐา พระราชโอรสในสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมกับพระศรีศิลป์ พระอนุชาในสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ฝ่ายพระเชษฐานั้น มีพระยาศรีวรวงศ์กับออกญาเสนาภิมุข (ยามาดะ นางามาซะ) เป็นกำลังที่สำคัญ พร้อมด้วยสมัครพรรคพวกอีกเป็นจำนวนมากจับพระศรีศิลป์ ซึ่งขณะนั้นเป็นพระมหาอุปราช จับสำเร็จโทษ แล้วก็ได้กราบบังคมทูลเชิญพระเชษฐาขึ้นครองราชสมบัติ ทรงพระนามว่า **“สมเด็จพระเชษฐาธิราช”** หรือสมเด็จพระบรมราชาที่ ๒ ขณะนั้นพระชนมพรรษาได้ ๑๕ พรรษา พระยาศรีวรวงศ์ เป็นผู้มีความดีความชอบมากในการปราบปรามการกบฏ จึงได้ยศและตำแหน่งขึ้นเป็น **“เจ้าพระยากลาโหมสุริยวงศ์”**

เหตุการณ์สำคัญในสมัยสมเด็จพระเชษฐาธิราช

สมเด็จพระเชษฐาธิราชเสด็จขึ้นครองราชสมบัติเมื่อพระชนมายุ ๑๕ พรรษา แต่ครองราชย์ได้เพียง ๘ เดือน ก็ได้เกิดความระแวงพระทัยกลัวเจ้าพระยากลาโหมสุริยวงศ์จะคิดแย่งชิงราชสมบัติสาเหตุเกิดจากการที่เจ้าพระยากลาโหมสุริยวงศ์ มีข้าราชการนิยมนับถือมาก สมเด็จพระเชษฐาธิราชทรงระแวงพระทัยเกรงเจ้าพระยากลาโหมสุริยวงศ์จะคิดกบฏแย่งราชสมบัติ สมเด็จพระเชษฐาธิราชจึงมีพระราชดำริและหาทางที่จะกำจัดเจ้าพระยากลาโหมสุริยวงศ์เสีย ความนี้ได้ล่วงรู้ไปถึงเจ้าพระยากลาโหมสุริยวงศ์เสียก่อน เจ้าพระยากลาโหมสุริยวงศ์ก็ขัดเคืองดังความตอนหนึ่งในพระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา กล่าวว่า *"เจ้าพระยากลาโหมสุริยวงศ์ก็ลงเรือพร้อมด้วยเรือขุนนางทั้งปวงสัก ๑๐๐ ลำ คนประมาณ ๓,๐๐๐ คนเศษ สรรพด้วยเครื่องศัสตราวุธล่องมาขึ้นประตูชัย... ให้ทหารเอาขวานฟันประตูเข้าไปได้ด้วยเดชะกฤษดาภินิหารใหญ่ยิ่ง หามีผู้ใดออกต่อต้านมิได้... พระเจ้าแผ่นดินได้ฟังตกพระทัยนักมิได้คิดอ่านที่จะต่อสู้ออกจากพระราชวังกับพวกข้าหลวงเดิมลงเรือพระที่นั่งหนีไป เจ้าพระยากลาโหมสุริยวงศ์เข้าไปในพระราชวังได้รู้ว่าพระเจ้าแผ่นดินหนี สั่งให้พระยาเดโช พระยาท้ายน้ำไปตาม แต่ในเพลากลางคืนวันนั้น รุ่งขึ้นเช้าพระยาเดโช พระยาท้ายน้ำทันพระเจ้าแผ่นดิน ณ ปากโมกน้อย ล้อมจับมาได้เจ้าพระยากลาโหมสุริยวงศ์สั่งให้เอาไปสำเร็จโทษตามประเพณีกษัตริย์"*[๑]

สมเด็จพระเชษฐาธิราช ทรงครองราชสมบัติตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๑๗๑ และสวรรคตในปี พ.ศ. ๒๑๗๒ สิริครองราชย์ได้ ๘ เดือน

---

*๑ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒.** ๒๕๐๕. หน้า ๖-๗*

สมเด็จพระอาทิตยวงศ์

(พ.ศ. ๒๑๗๒)

พระราชประวัติ

พระอนุชาของสมเด็จพระเชษฐาธิราช เป็นพระราชโอรสองค์รองในสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ทรงพระราชสมภพเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๑๖๑ เมื่อสมเด็จพระเชษฐาธิราชสวรรคตแล้ว เจ้าพระยากลาโหมสุริยวงศ์ได้อัญเชิญพระอาทิตยวงศ์ขึ้นครองราชสมบัติสืบต่อ ขณะพระชนมพรรษาเพียง ๑๐ พรรษา โดยเจ้าพระยากลาโหมสุริยวงศ์เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน แต่เมื่อเสวยราชย์ได้เพียงเดือนเศษบรรดาขุนนางเสนาอำมาตย์ทั้งปวงเห็นว่ายังทรงพระเยาว์ ไม่สามารถปกครองบ้านเมืองได้* จึงพร้อมใจกันเชิญพระอาทิตยวงศ์ออก แล้วอัญเชิญเจ้าพระยากลาโหมสุริยวงศ์ผู้สำเร็จราชการฯ ขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน เจ้าพระอาทิตยวงศ์ครองราชสมบัติได้เพียง ๓๘ วัน เท่านั้นหลังจากสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (เดิมคือเจ้าพระยากลาโหมสุริยวงศ์) ขึ้นครองราชย์แล้ว โปรดให้ชุบเลี้ยงพระอาทิตยวงศ์สืบมา

---

* *จากเอกสารประวัติศาสตร์หลายฉบับแสดงให้เห็นว่า เจ้าพระยากลาโหมสุริวงศ์ซึ่งเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน มีกำลังอำนาจและอิทธิพลมากในขณะนั้น ได้วางแผนการที่จะขึ้นเป็นกษัตริย์ ไม่ใช่วิธีการยึดอำนาจด้วยกำลัง แต่พยายามใช้อุบายดึงให้ขุนนางข้าราชการเข้าเป็นพวกด้วยแล้วปลดพระอาทิตยวงศ์ออกจากราชสมบัติ*

สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

(พ.ศ. ๒๑๗๒-๒๑๙๙)

พระราชประวัติ

พระชาติกำเนิดของสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ตามพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาระบุว่าเป็นโอรสลับของสมเด็จพระเอกาทศรถ ที่ทรงพระราชสมภพกับหญิงชาวบ้านบางปะอิน เมื่อวัยเยาว์คนทั่วไปเรียกกันว่า เจ้าไล ต่อมาได้มีโอกาสเข้ารับราชการในราชสำนักสมเด็จพระเอกาทศรถ ในตำแหน่งมหาดเล็ก และเจริญก้าวหน้าขึ้นตามลำดับจนเป็น จมื่นศรีสรรักษ์ หลังจากสมเด็จพระเอากาทศรถเสด็จสวรรคต และพระศรีเสาวภาคย์ขึ้นครองราชสืบต่อ จมื่นศรีสรรักษ์ได้ร่วมมือกับพระศรีศิลป์นำสมัครพรรคพวกจับสมเด็จพระศรีเสาวภาคย์สำเร็จโทษ แล้วเชิญพระอินทราชาขึ้นเป็นสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม จมื่นศรีสรรักษ์ได้เลื่อนขึ้นเป็นพระมหาอำมาตย์ และออกญา (พระยา) ศรีวรวงศ์ ตามลำดับ เมื่อเกิดเหตุการณ์ที่พวกญี่ปุ่นนำกำลังเข้ามาจะจับตัวสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมเนื่องจากไม่พอใจที่พระศรีเสาวภาคย์ถูกสำเร็จโทษ แต่พระยาศรีวรวงศ์สามารถปราบปรามได้สำเร็จ ได้รับความดีความชอบเป็นที่โปรดปรานเป็นอันมาก* และไว้วางพระราชหฤทัยให้ดูแลรักษาพระเชษฐาธิราช พระราชโอรสที่จะขึ้นครองราชย์ต่อมา

---

* *ตามพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับสมเด็จกรมพระปรมานุชิตชิโนรส และฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาค) กล่าวไว้ว่า หลังจากปราบพวกญี่ปุ่นได้แล้ว โปรดให้เลื่อนพระมหาอำมาตย์ขึ้นเป็นเจ้าพระยากลาโหมสุริยวงศ์แต่หลักฐานบางฉบับกล่าวแย้งว่า ได้เป็นเจ้าพระยากลาโหมสุริยวงศ์หลังจากช่วยเหลือพระเชษฐาธิราชกำจัดพระศรีศิลป์ที่คิดจะชิงราชสมบัติลงแล้ว*

ในรัชสมัยสมเด็จพระเชษฐาธิราช พระยาศรีวรวงศ์ได้เลื่อนขึ้นเป็นเจ้าพระยากลาโหมสุริยวงศ์ นับเป็นผู้ที่มีอำนาจและอิทธิพลยิ่งในหมู่ขุนนางข้าราชการ ทำให้สมเด็จพระเชษฐาธิราชเกิดความระแวง พระทัยว่าเจ้าพระยากลาโหมสุริยวงศ์จะคิดชิงราชบัลลังก์ จึงคิดที่จะกำจัด แต่เจ้าพระยากลาโหมสุริยวงศ์รู้ตัวก่อนและจับสมเด็จพระเชษฐาธิราชได้ แล้วเชิญพระอาทิตยวงศ์ พระราชโอรสองค์รองของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ขึ้นครองราชย์ต่อ แต่พระอาทิตยวงศ์ยังเยาว์พระชันษาเกินไป **บรรดาเสนาอำมาตย์** เห็นว่าไม่ทรงสามารถว่าราชการได้ **จึงพร้อมใจกันอัญเชิญเจ้าพระยากลาโหมสุริยวงศ์ให้ปราบดาภิเษก** ขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดินใน พ.ศ. ๒๑๗๒ ทรงพระนาม **สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง** หรือ **สมเด็จพระสรรเพชญ์** ที่ ๕ แล้ว**ทรงสถาปนา**ราชวงศ์ใหม่เป็น **ราชวงศ์ปราสาททอง** หลังจากครองราชสมบัติได้ ๒๗ ปี สมเด็จพระเจ้าปราสาททองได้สวรรคตใน พ.ศ. ๒๑๙๙

สมเด็จพระเจ้าปราสาททองมีพระราชโอรสและธิดา รวม ๗ พระองค์คือ เจ้าฟ้าไชย พระอินทเชษฐโอรส พระนารายณ์ราชกุมาร พระราชกัลยาณี พระไตรภูวนาทิตยวงศ์ พระองค์ทอง และ พระอินทราชา

พระราชกรณียกิจ

การส่งทัพไปตีเขมร

สมเด็จพระเจ้าปราสาททองได้จัดทัพไปตีเขมร ประเทศราชของกรุงศรีอยุธยาในขณะนั้น ซึ่งแข็งเมืองมาตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ทำให้เขมรกลับมาเป็นหัวเมืองประเทศราชตามเดิม

การปราบปรามกบฏและการเสียหัวเมืองประเทศราช

ในตอนต้นรัชกาล ปัตตานี ซึ่งเป็นหัวเมืองประเทศราชทางใต้คิดกบฏ ยกทัพไปตีเมืองสงขลาและพัทลุง สมเด็จพระเจ้าปราสาททองจึงส่งทัพไปปราบปรามจนราบคาบลง แต่ขณะเดียวกันก็ต้องเสียเมืองเชียงใหม่และหัวเมืองล้านนาแก่พม่า ซึ่งกลับมามีอำนาจเข้มแข็งขึ้นอีกครั้ง

การตรากฎหมาย[๑]

ในรัชสมัยของพระเจ้าปราสาททอง ได้มีการตรากฎหมายที่สำคัญ อาทิ พระไอยการลักษณอุทธรณ์ พระไอการลักษณมรดก พระไอยการลักษณกู้หนี้ พระธรรมนูญ พระราชโองการ

การทำนุบำรุงพุทธศาสนา

สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงศรัทธาเลื่อมใสในพระบวรพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง ได้ทรงสถาปนาวัดสำคัญ ๆ หลายวัด เช่น วัดไชยวัฒนาราม วัดพระศรีสรรเพชญ์ และวัดชุมพลนิกายาราม กับ

---

[๑] *สังข์ พัฒโนทัย. พระเจ้าปราสาททอง. กรุงเทพฯ โรงพิมพ์คุรุสภาพระสุเมรุ, ๒๕๑๖ หน้า ๓๗๗ - ๓๘๓*

โปรดให้บูรณะปฏิสังขรณ์พระปรางค์วัดมหาธาตุ นอกจากนี้ โปรดที่จะเสด็จพระราชดำเนินทางชลมารคไปทรงนมัสการพระพุทธบาท สระบุรี และเสด็จไปทรงนมัสการพระพุทธปฏิมากร ณ วัดพระศรีสรรเพชญ์เป็นการประจำ

พระราชพิธีลบศักราช

ในปีจุลศักราชครบ ๑,๐๐๐ ซึ่งตรงกับปีขาล (พ.ศ. ๒๑๘๑) ซึ่งมีความเชื่อกันว่าจะเกิดเหตุร้ายแรงถึงขั้นกลียุคขึ้น สมเด็จพระเจ้าปราสาททองจึงทรงพระราชดำริให้จัดพิธีลบศักราช และโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนจากปีขาลเป็นปีกุน โดยแจ้งให้บรรดาหัวเมืองน้อยใหญ่รวมทั้งประเทศราชใช้ปีศักราชตามพระนครศรีอยุธยา

การสร้างพระราชนิเวศน์ที่บางปะอิน

เมื่อ พ.ศ. ๒๑๗๕ สมเด็จพระเจ้าปราสาททองโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์ พร้อมทั้งหมู่พระราชนิเวศน์ และวัดชุมพลนิกายาราม ขึ้นที่บางปะอิน อันเป็นที่ประสูติไว้สำหรับเป็นที่แปรพระราชฐาน

พระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์

สมเด็จเจ้าฟ้าไชย (พระสรรเพชญ์ที่ ๖)

(พ.ศ. ๒๑๙๙)

พระราชประวัติ

สมเด็จเจ้าฟ้าไชย (พระสรรเพชญ์ที่ ๖) เป็นพระราชโอรสในสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (พระสรรเพชญ์ที่ ๕) กับพระชายาเดิม พระองค์มีพระอนุชา รวมทั้งพระขนิษฐาทั้งหมด ๖ พระองค์ ได้แก่ พระนารายณ์ราชกุมาร เจ้าฟ้าอภัยทศ พระราชกัลยาณี พระไตรภูวนาทิตยวงศ์ พระองค์ทอง และพระอินทราชา ก่อนที่สมเด็จพระเจ้าปราสาททองสวรรคต สมเด็จพระเจ้าปราสาททองได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ราชสมบัติแก่เจ้าฟ้าไชยเป็นรัชทายาท ผู้สืบราชสมบัติต่อจากพระองค์ เพราะเห็นว่าเป็นพระเชษฐาพระองค์โต หลังจากนั้น ๓ วัน สมเด็จพระราชบิดาสวรรคต ส่วนเจ้าฟ้าไชยเสด็จขึ้นครองราชย์เฉลิมพระนามว่า **"สมเด็จเจ้าฟ้าไชย"** หรือสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๖

สมเด็จเจ้าฟ้าไชย (พระสรรเพชญ์ที่ ๖) ทรงครองราชสมบัติตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๑๙๙ และสวรรคตในปีเดียวกัน สิริครองราชย์ได้ ๙ เดือน พระบรมศพนำไปฝังที่วัดโคกพระยา

สมเด็จพระศรีสุธรรมราชา (พระสรรเพชญ์ที่ ๗)

(พ.ศ. ๒๑๙๙)

พระราชประวัติ

สมเด็จพระศรีสุธรรมราชา (พระสรรเพชญ์ที่ ๗) เป็นพระอนุชาในสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (พระสรรเพชญ์ที่ ๕) พระศรีสุธรรมขึ้นครองราชสมบัติ เป็นพระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา โดยเฉลิมพระนามว่า “สมเด็จพระศรีสุธรรมราชา” (พระสรรเพชญ์ที่ ๗) ต่อจากนั้นพระองค์มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งพระนารายณ์ราชกุมารดำรงตำแหน่งพระมหาอุปราช ประทับที่วังหน้า ณ พระราชวังบวรสถานมงคล

สมเด็จพระศรีสุธรรมราชา (พระสรรเพชญ์ที่ ๗) ทรงครองราชสมบัติ ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๑๙๙ และสวรรคตในปีเดียวกัน สิริครองราชย์ได้ ๒ เดือน ๒๐ วัน

สมเด็จพระนารายณ์มหาราช
(สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓)

(พ.ศ. ๒๑๙๙ - ๒๒๓๑)

พระราชประวัติ

สมเด็จพระนารายณ์มหาราชเป็นพระราชโอรสในสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (พระสรรเพชญ์ที่ ๕) กับพระมเหสี พระองค์มีพระขนิษฐา ๑ พระองค์ ทรงพระนามว่า พระราชกัลยาณี และมีพระเชษฐาและพระอนุชาต่างพระมารดา ๕ พระองค์ ทรงพระนามว่า สมเด็จเจ้าฟ้าไชย เจ้าฟ้าอภัยทศ พระไตรภูวนาทิตยวงศ์ พระองค์ทอง และพระอินทราชา

สมเด็จพระนารายณ์มหาราช หรือสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓ หรือสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสรรเพชญ์ ขณะที่พระองค์ปราบดาภิเษก ขึ้นครองราชย์ มีพระชนมพรรษา ๒๕ พรรษา พระองค์เป็นพระมหากษัตริย์ที่มีพระปรีชาสามารถเป็นอย่างมาก จึงทำให้กรุงศรีอยุธยาในสมัยพระองค์ มีความเจริญรุ่งเรืองในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ การค้า การต่างประเทศ การศึกษา ศิลปวัฒนธรรม ตลอดจนวรรณคดีสำคัญ ๆ ที่เกิดขึ้นในรัชสมัยของพระองค์ จนได้ชื่อว่าเป็นยุคทองแห่งวรรณคดีในสมัยกรุงศรีอยุธยาอีกด้วย

ความสัมพันธ์กับชาวต่างชาติ

ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ชาวตะวันตกได้เดินทางเข้ามาติดต่อค้าขายและเข้ารับราชการตลอดจนเข้ามาเผยแผ่ศาสนาและชาติตะวันตกยกย่องเทิดพระเกียรติพระนารายณ์มหาราช เป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงให้เสรีภาพการนับถือศาสนาแก่ประชาชนได้เปิดการค้าขายกับชาติตะวันตก เช่น ฝรั่งเศสเปิดการค้าที่สงขลา และทรงยอมให้ชาติตะวันตกเข้ามาเผยแผ่ศาสนา จนทำให้ประเทศตะวันตกยอมรับนับถือกรุงศรีอยุธยาเป็นอย่างมากในสมัยพระองค์เป็นพระมหากษัตริย์

การค้าขายกับต่างประเทศ

ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชการค้าขายกับต่างประเทศมีความเจริญรุ่งเรืองมากยิ่งกว่ารัชกาลอื่น ๆ พระองค์ทรงปรับปรุงกรมพระคลังสินค้าของหลวงให้ดำเนินไปได้ผลดี และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ต่อเรือกำปั่นหลวง เพื่อทำการค้าขายกับเมืองท่าต่าง ๆ ในต่างประเทศที่กรุงศรีอยุธยาทำการค้าขายด้วย จึงทำให้กรุงศรีอยุธยากลายเป็นศูนย์กลางการค้าขายกับชาวต่างประเทศ และภายหลังคอนสแตนติน เยราคี หรือคอนสแตนติน ฟอลคอน (เจ้าพระยาวิชาเยนทร์) เป็นฝรั่งชาติกรีกเข้ามาช่วยปรับปรุงกำกับราชการทางด้านกรมพระคลังสินค้าอีก จึงทำให้การค้าขายกับต่างประเทศมีความเจริญรุ่งเรืองมากที่สุด ดังมีพ่อค้าฝรั่งเศสบันทึกไว้ว่า “ในชมพูทวีปไม่มีเมืองใดที่จะแลกเปลี่ยนสินค้ามากเท่ากับในสยาม สินค้าชนิดใดก็ตามเมื่อได้ส่งเข้าไปในประเทศสยามแล้วเป็นอันขายได้ดีมาก และการซื้อขายกันนี้ก็ใช้เงินสดทั้งนั้น[๑] เมืองท่าของไทยในขณะนั้นก็มี มะริด ตะนาวศรี ภูเก็ต ปัตตานี สงขลา นครศรีธรรมราช เพชรบุรีและบางกอก

การเจริญสัมพันธไมตรีกับฝรั่งเศส

สมเด็จพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ กษัตริย์แห่งฝรั่งเศส ทรงปรารถนาที่จะทำการเผยแผ่คริสต์ศาสนา จึงได้จัดส่งบาทหลวง ๓ ท่าน คือ เบริธ เฮ ลิโอโปลิส และเมเตโลโปลิส เข้ามาสำรวจเพื่อจะได้ทำการเผยแผ่ศาสนา เมื่อเดินทางมาถึงกรุงศรีอยุธยาได้มีใบบอกไปยังสมเด็จพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ที่กรุงปารีส และสมเด็จพระสังฆราชสันตะปาปาที่กรุงโรมด้วย มีความเห็นตรงกันที่จะยึดกรุงศรีอยุธยาเป็นศูนย์กลางในการเผยแผ่คริสต์ศาสนา และบาทหลวงยังได้ทำการเผยแพร่วิชาการต่าง ๆ เช่น การตั้งโรงเรียน โรงพยาบาล และสถานที่สำคัญอื่น ๆ ฯลฯ สมเด็จพระนารายณ์มหาราชก็มิได้ทรงขัดขวางแต่อย่างใด เพราะถือได้ว่านำความเจริญรุ่งเรืองมาให้กรุงศรีอยุธยา นอกจากนี้สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรง

---

[๑] *เจริญ ไชยชนะ. ไทย ๕ สมัย. ๒๕๒๙.หน้า ๒๐๒*

พระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานที่ดินให้สร้างวัดทางคริสต์ศาสนาด้วยจึงทำให้ทั้ง ๒ ประเทศ คือ ฝรั่งเศสและกรุงศรีอยุธยา ได้เจริญสัมพันธไมตรีทางการทูตตั้งแต่สมัยนั้นเป็นต้นมา

เจ้าพระยาโกษาธิบดี (ปาน)

การจัดคณะทูตไปไปเจริญสัมพันธไมตรีกับฝรั่งเศส

ในปี พุทธศักราช ๒๒๒๔ สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงจัดคณะทูตนำพระราชสาสน์ไปเจริญทางพระราชไมตรี ณ ประเทศฝรั่งเศส แต่คณะทูตเหล่านั้นได้สูญหายไประหว่างทางไปไม่ถึงประเทศฝรั่งเศสครั้นปี พ.ศ. ๒๒๒๖ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดคณะทูตเดินทางไปฝรั่งเศส แต่พระองค์มิได้จัดเป็นทางการเพราะมุ่งหมายให้ไปสืบสวนดูทูตคณะแรกเท่านั้น เมื่อพระเจ้าหลุยส์ทรงทราบ และโดยเข้าใจผิดคิดว่าสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงเลื่อมใสจะเข้ารีตตามความเข้าใจของบาทหลวง ตอนที่พระองค์สร้างวัดพระราชทาน พระเจ้าหลุยส์ จึงจัดคณะทูตเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรี ณ กรุงศรีอยุธยา มี เชวาลิเอร์ เดอ โชมองต์ เป็นเอกอัครราชทูตหัวหน้าคณะมาถึงกรุงศรีอยุธยา เมื่อปี พ.ศ. ๒๒๒๘ และเข้าเฝ้าฯ สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทูลขอให้ทรงเข้ารีต แต่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชไม่ได้ทรงเลื่อมใสตามความเข้าใจของฝรั่งเศส พระองค์จึงตรัสว่า การที่ผู้ใดจะนับถือศาสนาใดนั้น ย่อมแล้วแต่พระผู้เป็นเจ้าบนสวรรค์จะดลบันดาลให้เป็นไป และถ้าคริสต์ศาสนามีหลักการดีแล้ว สักวันหนึ่งพระองค์ก็อาจถูกดลใจให้เข้ารีตจนได้ และสมเด็จพระนารายณ์มหาราชยังได้ให้ประกาศแก่ราษฎรว่าผู้ใดมีความเลื่อมใสจะเข้ารีตนับถือคริสต์ศาสนาก็ย่อมทำได้ นับว่าเป็นที่พอใจของเชวาลิเอร์ เดอ โชมองต์ และในปี พ.ศ. ๒๒๒๘ เมื่อคณะราชทูตฝรั่งเศสกลับไป สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ก็ทรงจัดให้เจ้าพระยาโกษาธิบดี (ปาน) หัวหน้าคณะ พระวิสูตรสุนทรเป็นอุปทูต หลวงกัลยาณไมตรีเป็นเลขานุการเอก และขุนศรีวิศาลวาจาเป็นนายเวร เป็นราชทูตพร้อมด้วยคณะเดินทางไปฝรั่งเศส นำพระราชสาสน์ไปถวายสมเด็จพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ และได้ส่งกุลบุตร ๑๒ คน ไปศึกษาวิชา ณ ประเทศฝรั่งเศส ปรากฏว่า สมเด็จพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ทรงโปรดปรานโกษาปานเป็นอย่างมาก ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเหรียญที่ระลึกและเขียนรูปภาพเหตุการณ์ไว้ด้วย เมื่อคณะทูตไทยเดินทางกลับ สมเด็จพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มองซิเออร์ เดอ ลาลูแบร์ เป็นทูตเข้ามาพร้อมกับโกษาปานต่อมาได้มีทหารฝรั่งเศสจำนวน ๖๓๖ นาย เข้ามายังกรุงศรีอยุธยาด้วย สมเด็จพระนารายณ์มหาราชไม่ไว้วางพระทัย จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทหารฝรั่งเศสไปเฝ้ารักษาป้อมเมืองธนบุรี และได้จัดส่งไปรักษาเมืองมะริด ๒ กองร้อย

การประกาศสงครามกับอังกฤษ

ชาวอังกฤษได้มาตั้งบริษัทอินเดียตะวันออกทำการค้าขายที่อินเดีย และเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ได้ชักชวนชาวอังกฤษ ชื่อ ริชาร์ด เบอร์นาบี และแซเบียลไวต์ มารับราชการในประเทศไทย และได้ดำเนินการค้าขายกับอินเดียแข่งขันกับบริษัทอังกฤษ เป็นเหตุให้อังกฤษไม่พอใจไทยที่ทำการแบ่งผลประโยชน์ของเขา ต่อมาสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ริชาร์ด เบอร์นาบี เป็นเจ้าเมืองมะริด และแซเบียลไวต์ เป็นเจ้าท่าเมืองมะริดทั้ง ๒ คน ได้ร่วมกันส่งเรือกำปั่นไทยออกทำการค้าขายกับอินเดีย เป็นการแข่งขันกับอังกฤษบริษัทอังกฤษจึงร้องเรียนไปยังรัฐบาลอังกฤษกล่าวโทษเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ว่า เป็นผู้ยุยงส่งเสริมให้คนอังกฤษทำลายผลประโยชน์ของชาวอังกฤษด้วยกัน รัฐบาลอังกฤษจึงอนุมัติให้บริษัทอังกฤษเรียกตัวคนอังกฤษทั้งหมดที่รับราชการอยู่ ณ กรุงศรีอยุธยา กลับไปประเทศอังกฤษ ครั้นต่อมาชาวอังกฤษได้มาก่อความวุ่นวายในเมืองมะริดและรุกรานไทยก่อน สมเด็จพระนารายณ์มหาราชจึงมีพระบรมราชโองการให้ประกาศสงครามกับอังกฤษ เมื่อปี พ.ศ. ๒๒๓๐ แต่อังกฤษไม่สามารถทำอะไรไทยได้เนื่องเพราะขณะนั้นมีทหารฝรั่งเศสรักษาเมืองมะริดอยู่

เหตุการณ์สงคราม

แม้รัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชจะเป็นรัชสมัยที่มีการค้าขายติดต่อกับต่างประเทศที่มีความเจริญรุ่งเรืองแล้วก็ตาม แต่เรื่องการทำสงครามพระองค์ก็ไม่ได้ทอดทิ้ง พระองค์ทรงทำสงครามหลายครั้ง ที่สำคัญก็เห็นจะเป็นเรื่องของการยกทัพออกไปตีพม่าที่กรุงอังวะตามแบบอย่างที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้ทรงกระทำมาแล้วในครั้งก่อน ทรงมีรับสั่งให้เกณฑ์กองทัพโดยมีเจ้าพระยาโกษาธิบดี (ขุนเหล็ก) เป็นผู้อาสานำทัพไป**ตีเมืองเชียงใหม่**ถึง ๒ ครั้ง จนได้ชัยชนะ

สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงครองราชสมบัติตั้งแต่ ปี พ.ศ. ๒๑๙๙ และสวรรคต ในปี พ.ศ. ๒๒๓๑ สิริครองราชย์ได้ ๓๒ ปี ขณะมีพระชนมายุได้ ๕๖ พรรษา

การถวายพระราชสมัญญานาม "สมเด็จพระนารายณ์มหาราช"

สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงพระปรีชาสามารถและทรงมีพระอัจฉริยภาพด้านการเมือง การปกครอง โดยเฉพาะการทูต การทหาร และวรรณคดี ซึ่งถือว่ารัชสมัยของพระองค์เป็น**ยุคทองแห่งวรรณคดี**ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ดังนั้น ด้วยพระเกียรติคุณที่ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณต่อประเทศชาติและอาณาประชาราฎษร์ ปวงชนชาวไทยจึงพร้อมใจกันถวายพระราชสมัญญานาม **"สมเด็จพระนารายณ์มหาราช"**

สมเด็จพระเพทราชา

(พ.ศ. ๒๒๓๑ - ๒๒๔๖)

พระราชประวัติ

ทรงพระราชสมภพในราว พ.ศ. ๒๑๗๕ เดิมเป็นชาวบ้านพลูหลวง แขวงเมืองสุพรรณบุรี อยู่ในตระกูลที่เชี่ยวชาญเกี่ยวกับช้าง เข้ารับราชการเป็นจางวาง (เจ้ากรม) ในกรมพระคชบาล ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระเพทราชา ได้แสดงฝีมือในการศึกสงครามให้ปรากฏ และได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยให้เลี้ยงดูพระราชโอรสของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ที่เกิดแต่ราชธิดาเจ้าเมืองเชียงใหม่ ซึ่งได้รับการถวาย เมื่อคราวเสด็จไปตีเมืองเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๒๐๖ โอรสองค์นี้ต่อมาในภายหลังคือหลวงสรศักดิ์ (สมเด็จพระเจ้าเสือ) พระเพทราชามีบทบาทและอำนาจในทางการเมืองการปกครองของกรุงศรีอยุธยาเป็นอันมาก

ใน พ.ศ. ๒๒๓๑ ตอนปลายรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระเพทราชาได้รับแต่งตั้งเป็นผู้สำเร็จราชการ ขณะที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราช เสด็จประทับอยู่ที่ลพบุรีและทรงพระประชวรหนัก พระเพทราชาซึ่งไม่พอใจในตัวเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ ขุนนางชาวต่างชาติที่เป็นที่โปรดปรานของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และพวกฝรั่งเศสที่มีอิทธิพลมากในขณะนั้นอยู่แล้ว เห็นเป็นโอกาสจึงหาทางกำจัด ในชั้นต้น**พระเพทราชาได้กำจัดพระปีย์ โอรสบุญธรรมของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แล้วจับเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ประหารชีวิต พร้อมกันนั้นก็ส่งกำลังไปควบคุมทหารฝรั่งเศสที่ประจำอยู่ที่ป้อมบางกอก คือป้อมวิชัยประสิทธิ์ปัจจุบัน**

ป้อมวิชัยประสิทธิ์

เมื่อสมเด็จพระนารายณ์มหาราชสวรรคต บรรดาข้าราชการได้อัญเชิญพระเพทราชาขึ้นครองราชสมบัติ เฉลิมพระนามว่า สมเด็จพระมหาบุรุษ วิสุทธเดชอุดมบรมจักรพรรดิเจ้าพิภพกรุงเทพมหานครทวารวดี ศรีอยุธยามหาดิลก ภพนพรัตนราชธานีบุรีรมย์ อุดมราชนิเวศน์มหาสถาน และได้ทรงสถาปนาราชวงศ์ใหม่คือ **ราชวงศ์บ้านพลูหลวง** ขณะเสด็จขึ้นเสวยราชย์ พระชนมายุได้ ๕๖ พรรษา

สมเด็จพระเพทราชามีพระราชโอรส ๒ พระองค์ ประสูติแต่กรมหลวงโยธาทิพ พระอัครมเหสีฝ่ายขวา ๑ พระองค์ คือ เจ้าพระขวัญ (เจ้าฟ้าขวัญ) ประสูติแต่กรมหลวงโยธาเทพ พระอัครมเหสีฝ่ายซ้าย ๑ พระองค์ คือ ตรัสน้อย

หลังจากครองราชย์ได้ ๑๕ ปี เมื่อสมเด็จพระเพทราชาทรงพระประชวร จากนั้นได้สวรรคตในคืนนั้นเอง รวมพระชนมายุได้ ๗๑ พรรษา

พระราชกรณียกิจ

ทรงเปลี่ยนการฝึกทหาร

เมื่อสมเด็จพระเพทราชาขึ้นครองราชย์ ได้ทรงขับไล่กำลังทหารฝรั่งเศสออกจากกรุงศรีอยุธยา แต่ยังทรงอนุญาตให้บาทหลวงและพ่อค้าชาวฝรั่งเศสอาศัยอยู่ในกรุงศรีอยุธยาต่อไปได้ ได้มีการทำสนธิสัญญากับฝรั่งเศส เรื่อง การขนย้ายทหารและทรัพย์สินของฝรั่งเศสออกจากป้อมที่บางกอก โดยฝ่ายไทยเป็นผู้จัดเรือและมีเงื่อนไขว่าฝรั่งเศสจะต้องไม่ทำความเสียหายแก่ทรัพย์สินที่อยู่ภายในป้อม กับต้องส่งคืนทรัพย์สินที่เป็นของกรุงศรีอยุธยาคืนทั้งหมด สำหรับขุนนางและราษฎรไทยที่ยังอยู่ในประเทศฝรั่งเศสทางฝ่ายฝรั่งเศสเป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายในการเดินทางกลับกรุงศรีอยุธยา

การขับไล่ทหารฝรั่งเศสดังกล่าวเป็นการยุติการฝึกหัดและจัดหน่วยทหารตามแบบยุโรปลงโดยปริยาย กับทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างราชสำนักอยุธยากับฝรั่งเศสสิ้นสุดลงตั้งแต่นั้นมา

ทรงปรับปรุงการปกครอง และการทหาร

ในรัชสมัยสมเด็จพระเพทราชา ได้มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการปกครองใหม่ โดยกำหนดให้หัวเมืองฝ่ายเหนืออยู่ในความดูแลของสมุหนายก (ฝ่ายมหาดไทย) ส่วนหัวเมืองทางใต้ขึ้นกับสมุหพระกลาโหม (ฝ่ายกลาโหม) แบ่งให้แต่ละฝ่ายดูแลรับผิดชอบกิจการ ทั้งด้านพลเรือนและการทหารในภูมิภาคนั้น ๆ เป็นการคานอำนาจไม่ให้ฝ่ายกลาโหมคุมกำลังทหารแต่เพียงฝ่ายเดียว ป้องกันมิให้ขุนนางมีอำนาจและอิทธิพลสูงจนอาจเป็นอันตรายต่อราชบัลลังก์

นอกจากนี้ สมเด็จพระเพทราชายังโปรดให้เพิ่มจำนวนกำลังทหารให้แก่กรมพระราชวังบวรสถานมงคล* หรือวังหน้า (ขุนหลวงสรศักดิ์ ในขณะนั้น) เพื่อเป็นกำลังป้องกันวังหลวงอีกทางหนึ่งด้วย

ความสัมพันธ์กับประเทศใกล้เคียง

มีหัวเมืองประเทศใกล้เคียงยอมอ่อนน้อมขอสวามิภักดิ์เป็นประเทศราชของกรุงศรีอยุธยา ดังเช่น ใน พ.ศ. ๒๒๓๔ เขมรได้ส่งทูตนำช้างเผือกเชือกหนึ่ง เข้ามาขออยู่ใต้พระบรมโพธิสมภาร และใน พ.ศ. ๒๒๓๘ พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตให้ราชทูตนำพระราชสาสน์ และเครื่องราชบรรณาการเข้ามาถวาย กับกองทัพไทยไปช่วยต้านทานการรุกรานของทัพจากหลวงพระบาง สมเด็จพระเพทราชาโปรดให้จัดทัพขึ้นไปช่วย แต่มิได้มีการรบเพียงแต่ช่วยไกล่เกลี่ย จนทำให้ทั้งสองเมืองกลับเป็นไมตรีกัน

---

* *ในสมัยสมเด็จพระเพทราชา โปรดให้มีการสถาปนาตำแหน่ง กรมพระราชวังบวรสถานมงคล ซึ่งเป็นตำแหน่งทรงกรมของพระมหาอุปราช (วังหน้า) ขึ้นเป็นครั้งแรก เดิมในรัชสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชา เริ่มเรียก "วังหลวง วังหน้า วังหลัง" เนื่องจากมีการสร้างวังจันทรเกษม พระราชทานพระนเรศวร ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งพระมหาอุปราช กับวังที่พระราชทานพระเอกาทศรถ ซึ่งอยู่ด้านหลังพระบรมมหาราชวัง ต่อมาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระราชทานนามวังจันทรเกษมใหม่เป็น "พระราชวังบวรสถานมงคล" ดังนั้น เมื่อมีการโปรดเกล้าฯ ให้เจ้านาย "ทรงกรม" ขึ้น พระมหาอุปราชหรือวังหน้าจึงได้รับสถาปนาเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ซึ่งเรียกตามวังที่ประทับ*

สมเด็จพระเจ้าเสือ

(พ.ศ. ๒๒๔๖ - ๒๒๕๑)

พระราชประวัติ

เป็นพระราชโอรสในสมเด็จพระนารายณ์มหาราชกับเจ้าหญิงเชียงใหม่ ทรงพระราชสมภพเมื่อ พ.ศ. ๒๒๐๖ เดิมชื่อเจ้าเดื่อ ซึ่งสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โปรดให้พระเพทราชา ขุนนางผู้ใหญ่ที่ไว้วางพระราชหฤทัยเลี้ยงดูเป็นบุตรบุญธรรม เข้ารับราชการในสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เป็นหลวงสรศักดิ์ และได้ร่วมกับพระเพทราชาซึ่งเป็นบิดาเลี้ยง กำจัดพระปีย์และเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ ในรัชกาลสมเด็จพระเพทราชาได้รับแต่งตั้งเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ที่พระมหาอุปราช หลังจากกำจัดเจ้าพระขวัญพระราชโอรสของสมเด็จพระเพทราชาลงแล้ว ได้เสด็จขึ้นครองราชสมบัติขณะพระชนมมายุ ๔๐ พรรษา ทรงพระนาม**สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๘ หรือ สมเด็จพระสุริเยนทราธิบดี** แล้วตั้งเจ้าฟ้าเพชร พระราชโอรสองค์ใหญ่เป็นพระมหาอุปราช ที่กรมพระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า) ส่วนเจ้าฟ้าพร พระราชโอรสองค์รองเป็นวังหลัง

สมเด็จพระเจ้าเสือทรงพระปรีชาสามารถในการคล้องช้างเช่นเดียวกับพระเพทราชา โปรดการตกปลาและชกมวย ด้วยพระอุปนิสัยรักการต่อสู้ ดุดันห้าวหาญ ชาวบ้านทั่วไปจึงมักขานพระนามว่า **พระเจ้าเสือ** หลังจากที่ครองราชย์ได้เพียง ๕ ปี สมเด็จพระเจ้าเสือทรงประชวรหนัก และสวรรคตลงใน พ.ศ. ๒๒๕๑ พระชนมายุ ๔๕ พรรษา[๑] ก่อนสิ้นพระชนม์มีรับสั่งเวนราชสมบัติให้เจ้าฟ้าเพชร ซึ่งเป็นพระมหาอุปราช ครองราชสมบัติสืบต่อไป

---

[๑] *พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด) ระบุว่า สมเด็จพระเจ้าเสือเสวยราชสมบัติอยู่ ๗ ปี สวรรคตเมื่อพระชนมายุได้ ๔๙ พรรษา*

สมเด็จพระเจ้าท้ายสระ

(พ.ศ. ๒๒๕๑ - ๒๒๗๕)

พระราชประวัติ

เป็นพระราชโอรสในสมเด็จพระเจ้าเสือ ทรงพระราชสมภพในราว พ.ศ. ๒๒๒๑ ก่อนพระราชบิดาขึ้นครองราชย์ พระนามเดิมเจ้าฟ้าเพชร มีพระอนุชา ๑ พระองค์คือเจ้าฟ้าพร ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าเสือได้รับแต่งตั้งเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคลพระมหาอุปราช (วังหน้า) หลังจากสมเด็จพระเจ้าเสือสวรรคต ใน พ.ศ. ๒๒๕๑ เจ้าฟ้าเพชรได้ขึ้นครองราชสมบัติ เฉลิมพระนาม **สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๙ หรือ สมเด็จพระเจ้าท้ายสระ** มีพระราชโอรสและพระราชธิดากับกรมหลวงประชานุรักษ์ พระอัครมเหสี รวม ๕ พระองค์ คือเจ้าฟ้านเรนทร (กรมขุนสุเรนทรพิทักษ์) เจ้าฟ้าหญิงเทพ เจ้าฟ้าหญิงปทุม เจ้าฟ้าอภัย และเจ้าฟ้าปรเมศ (บางแห่งเรียกเจ้าฟ้าปรเมศวร)

ตอนปลายรัชกาล สมเด็จพระเจ้าท้ายสระทรงระแวงพระทัยในเจ้าฟ้าพร พระอนุชา ซึ่งเป็นพระมหาอุปราชอยู่ในขณะนั้น จึงทรงพระราชดำริที่จะยกราชสมบัติให้กับเจ้าฟ้านเรนทร พระราชโอรสองค์โต แต่เจ้าฟ้านเรนทรเกรงพระทัยเจ้าฟ้าพร จึงหาทางเลี่ยงโดยออกผนวช สมเด็จพระเจ้าท้ายสระจึงดำรัสสั่งไว้ว่า เมื่อสวรรคตแล้วให้เจ้าฟ้าอภัยขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ ครั้นสมเด็จพระเจ้าท้ายสระสวรรคตใน

พ.ศ. ๒๒๗๕ เจ้าฟ้าพรกับเจ้าฟ้าอภัยแย่งราชสมบัติกัน เหตุการณ์ลุกลามใหญ่โต จนกระทั่งเจ้าฟ้าพรได้ชัยชนะขึ้นครองราชสมบัติ

สมเด็จพระเจ้าท้ายสระทรงครองราชสมบัตินาน ๒๕ ปี สวรรคตขณะพระชนมายุได้ ๕๔ พรรษา

พระราชกรณียกิจ

การปรับปรุงบ้านเมือง

ในพ.ศ. ๒๔๖๔ โปรดให้ขุดคลองมหาชัยเชื่อมแม่น้ำแม่กลองกับแม่น้ำท่าจีน ต่อจากที่ขุดค้างไว้จนสำเร็จ สำหรับใช้ประโยชน์ทางด้านคมนาคมและค้าขาย กับขุดคลองเกร็ดน้อย (บางแห่งเรียก เตร็ดน้อย) เป็นคลองลัดแม่น้ำเจ้าพระยา ตรงบริเวณลัดคุ้งปากคลองบางบัวทอง (ปัจจุบันคือปากเกร็ด)

ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ

ในรัชกาลนี้ ไทยมีความสัมพันธ์อันดีกับต่างชาติโดยเฉพาะกับจีน ได้มีการส่งราชทูตไปเจริญทางพระราชไมตรีถึง ๔ ครั้ง เป็นผลให้การค้าขายระหว่างไทยกับจีนขยายตัวเพิ่มมากขึ้น

การปรับปรุงกฎหมาย

สมเด็จพระเจ้าท้ายสระโปรดให้แก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายหลายฉบับ ได้แก่ กฎหมาย ๓๖ ข้อ ๑๘ บท กฎหมายเพิ่มเติมลักษณะตุลาการ กฎหมายเพิ่มเติม มูลคดีวิวาทว่าด้วยปันสมรส และพระราชกำหนดเก่า ๒๕ บท

การศึกสงคราม

ในพ.ศ. ๒๒๔๕ เกิดความวุ่นวายในเขมร เนื่องจากเจ้านายเขมรแย่งชิงราชสมบัติกัน เจ้าเมืองละแวกขออยู่ใต้พระบรมโพธิสมภารของสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ และพระแก้วฟ้าซึ่งเป็นอนุชาฝักใฝ่ข้างฝ่ายญวน ซึ่งขณะนั้นพยายามแผ่อำนาจเข้าไปในเขมร สมเด็จพระเจ้าท้ายสระ จึงให้ส่งกองทัพบุกเข้าไปจนถึงเมืองอุดรมีชัย ราชธานีของเขมร สามารถเกลี้ยกล่อมพระแก้วฟ้าให้กลับมาอ่อนน้อมได้ เขมรจึงมีฐานะเป็นประเทศราชของไทยตามเดิม

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ

(พ.ศ. ๒๒๗๕ - ๒๓๐๑)

พระราชประวัติ

เป็นพระราชโอรสของสมเด็จพระเจ้าเสือ พระนามเดิม เจ้าฟ้าพร และเป็นพระอนุชาของสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าเสือ ได้รับโปรดเกล้าฯแต่งตั้งให้เป็นวังหลัง และเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ แล้วปราบดาภิเษกขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ ทรงพระนาม **สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓** นอกจากนี้ ยังมีพระนามอื่นที่ปรากฏในเอกสารประวัติศาสตร์หลาย ๆ ฉบับ ได้แก่ สมเด็จพระรามาธิบดินทรนรินทรบรมจักรพรรดิราเมศวร สมเด็จพระรามาธิบดีศรีพรหมมหาจักรพรรดิเดโชชัย สมเด็จพระรามาธิบดีศรีสุธรรมราช บรมจักรพรรดิศวรบรมบพิตร และสมเด็จพระบรมราชา ทางฝ่ายพม่าเรียกว่า พระมหาธรรมราชาแต่เป็นที่รู้จักกันทั่วไปในประวัติศาสตร์ไทยว่า **สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ**

ในเดือนเมษายน ๒๓๐๑ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศทรงพระประชวรด้วยพระโรคชราสวรรคตขณะพระชนมายุ ๗๗ พรรษา รวมเวลาที่ครองราชย์ ๒๖ ปี

พระราชกรณียกิจ

ด้านศาสนา

ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ การศาสนาเฟื่องฟูมาก เนื่องจากพระองค์ทรงศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเป็นที่ยิ่ง จึงทรงทำนุบำรุงพระศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง โปรดให้บูรณะปฏิสังขรณ์วัดทั้งในราชธานีและหัวเมืองต่าง ๆ ได้แก่ วัดพระศรีสรรเพชญ์ วัดป่าโมก วัดหันตรา วัดภูเขาทอง และวัดพระราม กับทั้งโปรดให้บูรณะเศียรพระพุทธรูป พระประธานวัดมงคลบพิตรที่ชำรุดอยู่ ทรงให้ความสำคัญต่อการศึกษาทางพุทธศาสนาเป็นพิเศษ เห็นได้จากผู้ที่ถวายตัวเข้ารับราชการ ต้องผ่านการบวชเรียนมาแล้ว

ใน พ.ศ. ๒๒๙๖ พระเจ้ากีรติสิริราชสิงห์ กษัตริย์ลังกา ทราบว่า พระพุทธศาสนาในกรุงศรีอยุธยารุ่งเรืองมาก จึงส่งทูตมาขอพระมหาเถระและคณะสงฆ์ไปช่วยฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในลังกา ซึ่งเสื่อมโทรมลงไประยะหนึ่ง เนื่องจากกษัตริย์ลังกาองค์ก่อนหันไปนับถือศาสนาพราหมณ์และทำลายพุทธศาสนาลง จนกระทั่งไม่มีพระสงฆ์เหลืออยู่ในลังกา สมเด็จพระเจ้าบรมโกศจึงโปรดให้ส่งคณะสมณทูต ประกอบด้วยพระราชาคณะ ๒ รูป คือ พระอุบาลี และพระอริยมุนี รวมทั้งคณะสงฆ์อีก ๑๒ รูป ไปลังกา เพื่อประกอบพิธีบรรพชาและอุปสมบทให้กับชาวลังกา และคณะสงฆ์ชุดนี้ได้ไปตั้งนิกาย สยามวงศ์ ขึ้นในลังกา หลังจากช่วยฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในลังกาเป็นเวลา ๗ ปีแล้ว คณะสงฆ์ชุดนี้บางส่วน (พระอุบาลีมรณภาพที่ลังกา) จึงเดินทางกลับกรุงศรีอยุธยา ใน พ.ศ. ๒๓๐๓

วัดพระศรีสรรเพชญ์ ที่ตั้งพระราชวังเมื่อแรกสถาปนากรุงศรีอยุธยาขึ้นใหม่

สมเด็จเจ้าฟ้าอุทุมพร

(พ.ศ. ๒๓๐๑)

พระราชประวัติ

เป็นพระราชโอรสองค์ที่ ๒ ในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ กับกรมหลวงพิพิธมนตรี พระอัครมเหสีน้อย พระนามเดิม เจ้าฟ้าดอกเดื่อ (อุทุมพร ภายหลังได้ทรงกรมเป็น กรมขุนพรพินิต) มีพระเชษฐาร่วมพระชนนีคือ เจ้าฟ้าเอกทัศ (เจ้าฟ้ากรมขุนอนุรักษ์มนตรี) และพระขนิษฐาอีก ๖ พระองค์ หลังจากเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ซึ่งเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล สิ้นพระชนม์ลงแล้ว ใน พ.ศ. ๒๒๘๙ สมเด็จพระเจ้าบรมโกศมิได้ทรงตั้งพระราชโอรสพระองค์ใดขึ้นเป็นพระมหาอุปราชแทน จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๓๐๐ ก่อนหน้าที่สมเด็จพระเจ้าบรมโกศจะสวรรคตได้ประมาณ ๑ ปี จึงทรงตั้งเจ้าฟ้ากรมขุนพรพินิตขึ้นเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล เนื่องด้วยทรงเห็นว่าทรงพระปรีชา พระสติปัญญาเฉลียวฉลาด

หลังจากสมเด็จพระเจ้าบรมโกศสวรรคต ใน พ.ศ. ๒๓๐๑ เจ้าฟ้ากรมขุนพรพินิตจึงขึ้นครองราชสมบัติต่อ ทรงพระนาม สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๔ หรือที่นิยมเรียกกันว่า สมเด็จพระเจ้าอุทุมพร แต่ก่อนหน้าที่จะมีพิธีบรมราชาภิเษกนั้น ได้เกิดเหตุวุ่นวายโดยพระเชษฐาและพระอนุชาต่างพระมารดา

๓ พระองค์ คือ กรมหมื่นจิตรสุนทร กรมหมื่นสุนทรเทพ กรมหมื่นเสพภักดีพยายามก่อการกบฏแย่งชิงราชสมบัติแต่ยังไม่ทันเกิดเหตุการณ์ร้ายแรงเนื่องจากสมเด็จพระเจ้าอุทุมพรขอให้พระราชาคณะเกลี้ยกล่อมจนสำเร็จ เจ้าฟ้ากรมขุนอนุรักษ์มนตรี (เจ้าฟ้าเอกทัศ) พระเชษฐา ทูลให้สมเด็จพระเจ้าอุทุมพรสำเร็จโทษพระเชษฐาและพระอนุชาทั้ง ๓ พระองค์ จากนั้นสมเด็จพระเจ้าอุทุมพรได้ราชาภิเษกขึ้นครองราชสมบัติ

แต่เมื่อทรงครองราชย์ได้เพียงเดือนเศษ[๑] สมเด็จพระเจ้าอุทุมพรได้ทรงสละราชสมบัติ ถวายแก่เจ้าฟ้ากรมขุนอนุรักษ์มนตรี พระเชษฐา[๒] แล้วเสด็จออกผนวช ประทับที่วัดประดู่โรงธรรม

---

[๑] *เอกสารหลายฉบับระบุเวลาที่ครองราชย์ไม่ตรงกัน บางฉบับระบุว่า ๑๐ วัน บางฉบับระบุว่า ๒ เดือน*

[๒] *เจ้าฟ้ากรมขุนอนุรักษ์มนตรีได้เสด็จขึ้นไปประทับบนพระที่นั่งสุริยาศอมรินทร์ ซึ่งเป็นพระที่นั่งสำหรับออกว่าราชการของพระมหากษัตริย์ และมิยอมเสด็จออกจากพระที่นั่งองค์นั้น โดยทรงแสดงท่าทีว่าต้องการครองราชสมบัติ ด้วยความที่สมเด็จพระเจ้าอุทุมพรเกรงพระทัย พระมารดา จึงสละราชสมบัติให้พระเชษฐา ในหนังสือไทยรบพม่ากล่าวว่า หลังกรุงศรีอยุธยาแตก พระเจ้ามังระให้พระเจ้าอุทุมพรสึก แล้วนำตัวไปเมืองอังวะ พร้อมด้วยเจ้านายและขุนนางจำนวนมาก ดังปรากฏหลักฐานอยู่ในคำให้การขุนหลวงหาวัดหรือคำให้การกรุงเก่า*

สมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ (พระเจ้าเอกทัศ)

(พ.ศ. ๒๓๐๑ - ๒๓๑๐)

พระราชประวัติ

พระราชโอรสในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ประสูติแต่กรมหลวงพิพิธมนตรี พระอัครมเหสีน้อย มีพระอนุชาร่วมพระมารดา ๑ พระองค์ คือ เจ้าฟ้าอุทุมพร (กรมขุนพรพินิต) พระขนิษฐาร่วมพระมารดา ๖ องค์ กับพระเชษฐาและพระขนิษฐาต่างพระมารดาอีก ๑๑ พระองค์ พระนามเดิมเจ้าฟ้าเอกทัศ ต่อมาได้ทรงกรมเป็นกรมขุนอนุรักษ์มนตรี

เจ้าฟ้ากรมขุนอนุรักษ์มนตรีมีพระอัธยาศัยไม่เป็นที่โปรดปรานของพระราชบิดา จึงมิได้แต่งตั้งขึ้นเป็นพระมหาอุปราช แม้จะเป็นพระราชโอรสองค์โต ถัดจากเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร กรมพระราชวังบวรสถานมงคล ที่สิ้นพระชนม์ แต่กลับโปรดให้เจ้าฟ้ากรมขุนพรพินิต พระราชโอรสองค์รองเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคลแทน หลังจากที่สมเด็จพระเจ้าบรมโกศสวรรคตแล้ว กรมพระราชวังบวรสถานมงคลได้ขึ้นครองราชสมบัติ แต่เจ้าฟ้ากรมขุนอนุรักษ์มนตรีแสดงพระองค์ว่า ทรงต้องการครองราชสมบัติ และเสด็จเข้าไปประทับ ณ พระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ ต่อมาเมื่อสมเด็จพระเจ้าอุทุมพรยอมสละราชสมบัติถวายพระเชษฐา และเสด็จออกผนวช เจ้าฟ้ากรมขุนอนุรักษ์มนตรี จึงเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ ใน พ.ศ. ๒๓๐๑ เฉลิมพระนาม **สมเด็จพระบรมราชามหาดิศร บวรสุจริตทศพิธธรรมธเรศ เชษฐ**

โลกนายกอุดมบรมนาถบรมบพิตร พระพุทธเจ้ากรุงเทพมหานคร ทวารวดีศรีอยุธยา แต่คนส่วนใหญ่มักขานพระนามว่า **สมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์, สมเด็จพระที่นั่งสุริยามรินทร์ และพระเจ้าเอกทัศ**

พระเจ้าเอกทัศครองกรุงศรีอยุธยาเป็นเวลานาน ๙ ปี (พ.ศ. ๒๓๐๑ - ๒๓๑๐) ระหว่างนั้นพม่าได้ส่งกองทัพเข้ามาตีกรุงศรีอยุธยา ใน พ.ศ. ๒๓๐๓[๑] ต่อมาพระเจ้ามังระ โอรสพระเจ้าอลองพญาได้ขึ้นเป็นกษัตริย์และได้ส่งทัพเข้าหวังตีไทยอีกครั้ง ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๐๗ พม่าล้อมกรุงศรีอยุธยาอยู่นาน ๑ ปี ๒ เดือนจนกระทั่งสามารถบุกเข้าพระนครได้ในเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๓๑๐ (วันอังคาร เดือน ๕ ขึ้น ๙ ค่ำ ปีกุนตรงกับวันที่ ๑๓ เมษายน) กรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าเป็นครั้งที่ ๒ สมเด็จพระเจ้าเอกทัศหนีไปซ่อนตัวที่ป่าใกล้บ้านจิก ริมวัดสังฆาวาส ต้องอดอาหารกว่า ๑๐ วัน อะแซหวุ่นกี้นายกองพม่าพบพระองค์จึงได้เชิญพระองค์เสด็จไปที่ค่ายโพธิ์สามต้น แต่เมื่อถึงค่ายพระเจ้าเอกทัศสวรรคต พม่านำพระบรมศพไปฝังไว้ที่โคกพระเมรุ หน้าพระวิหารวัดมงคลบพิตร[๒] สมเด็จพระเจ้าเอกทัศนับเป็นพระมหากษัตริย์องค์ที่ ๓๓ และเป็นองค์สุดท้ายของกรุงศรีอยุธยา

พระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์
สำหรับทอดพระเนตรขบวนแห่ทางชลมารค

อนุสาวรีย์ค่ายบางระจัน

---

[๑] *พระเจ้าอลองพญาได้นำทัพเข้ามาจนถึงกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระเจ้าเอกทัศได้ทรงขอให้พระเจ้าอุทุมพรลึกออกมาช่วยบัญชาการรบ ในครั้งนั้นพระเจ้าอลองพญาได้รับบาดเจ็บสาหัสจากปืนใหญ่ จำต้องยกทัพกลับและสวรรคตระหว่างทาง*

[๒] *สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ไทยรบพม่า.(พิมพ์ครั้งที่ ๗) กรุงเทพฯ: เจริญรัตน์การพิมพ์ ๒๕๑๔, หน้า ๓๔๒ - ๓๔๓ แต่พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขากล่าวว่า สมเด็จพระเจ้าเอกทัศเสด็จลงเรือหนีไปกับมหาดเล็ก ๒ คน ซ่อนตัวที่บริเวณบ้านจิก ข้างวัดสังฆาวาส ภายหลังมหาดเล็กหลบหนีไป ปล่อยให้ทรงอดอาหารอยู่พระองค์เดียว พม่าตามจับพระองค์ไม่ได้*

ปีพุทธศักราช ๒๓๐๙ พม่าเข้าประชิดกรุงศรีอยุธยา

วันที่ ๗ เมษายน พ.ศ. ๒๓๑๐ กรุงศรีอยุธยาแตก พม่าเผาทำลายพระราชวัง
และวัดพระศรีสรรเพชญ์ เก็บกวาดสมบัติไปพม่าจนสิ้น

พระมหากษัตริย์สมัยธนบุรี

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช
(สมเด็จพระบรมราชาที่ ๔)

(พ.ศ. ๒๓๑๐ - ๒๓๒๕)

พระราชประวัติ

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (สมเด็จพระบรมราชาที่ ๔) มีพระนามเดิมว่า **สิน** ทรงพระราชสมภพเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๑๗ เมษายน พ.ศ. ๒๒๗๗[๑] ที่บ้านใกล้กำแพงพระนครศรีอยุธยา พระราชบิดาเป็นชาวจีนชื่อ **ไหฮอง** มีบรรดาศักดิ์เป็น **ขุนพัฒน์** นายอากรบ่อนเบี้ย พระราชมารดาเป็นคนไทยชื่อ **นกเอี้ยง** (ต่อมาภายหลังได้รับการสถาปนาเป็นกรมพระเทพามาตย์) เจ้าพระยาจักรีสมุหนายกในแผ่นดิน

[๑] *วันพระราชสมภพยังคลาดเคลื่อนหลักฐานไม่ตรงกัน บ้างก็ว่าพระราชสมภพ ๒๓ มีนาคม หรือ ๗, ๑๕ เมษายน ๒๒๗๗*

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ได้ขอรับเด็กชายสินไปเลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรม พออายุได้ ๙ ปี เจ้าพระยาจักรีได้นำไปฝากศึกษาหนังสือไทยและหนังสือขอมกับพระอาจารย์ทองดี วัดโกษาวาส (วัดเชิงท่า) ครั้นอายุได้ ๑๓ ปี เจ้าพระยาจักรีได้นำเด็กชายสินเข้าถวายตัวรับราชการเป็นมหาดเล็ก ทำราชการอยู่ในบังคับบัญชาของหลวงศักดิ์นายเวร ได้รับความรู้เกี่ยวกับระเบียบราชการ ขนบธรรมเนียมและกฎหมาย ตลอดจนฝึกหัดวิชาการใช้อาวุธเป็นอย่างดี เมื่ออายุได้ ๒๑ ปี เจ้าพระยาจักรีได้ทำการอุปสมบทให้ศึกษาพระธรรมวินัยในสำนักอาจารย์ทองดี วัดโกษาวาส (วัดเชิงท่า) อยู่ ๓ พรรษา แล้วลาสิกขาบทกลับเข้ารับราชการตามเดิม จนถึงรัชสมัยสมเด็จพระบรมราชาที่ ๓ (สมเด็จพระเจ้าเอกทัศ) ทรงโปรดเกล้าฯ เป็นข้าหลวงพิเศษเดินทางไปชำระคดีความตามหัวเมืองฝ่ายเหนือ นายสินได้รับราชการด้วยความวิริยะ อุตสาหะ และมีความดีความชอบ จนได้รับการโปรดเกล้าฯ ให้เป็น **หลวงยกกระบัตรเมืองตาก** ต่อมาพระยาตากถึงแก่กรรมลง ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนหลวงยกกระบัตร (สิน) เป็น **พระยาตาก** แทน

พระยาพิชัยดาบหัก

เป็นทหารเอกคู่พระทัยคนหนึ่งของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

พระราชกรณียกิจ

การกู้เอกราช

พ.ศ. ๒๓๐๗ พระเจ้ามังระกษัตริย์พม่า ยกกองทัพเข้ามาทางทวาย และตีหัวเมืองรายทางเรื่อยไป แล้วเข้าล้อมกรุงศรีอยุธยา

๓ มกราคม พ.ศ. ๒๓๐๙ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชนำกำลัง ๕๐๐ คน[๑] ตีฝ่ากองทหารพม่าออกจากกรุงศรีอยุธยาไปทางทิศตะวันออก

๔ มกราคม พ.ศ. ๒๓๐๙ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงม้าพร้อมด้วยทหารคู่พระทัย ขี่ม้า ๕ ม้า เข้าตีฝ่ากองทหารพม่าที่มีกำลังพลขี่ม้า ๓๐ นาย ที่สมรภูมิบ้านพรานนก พระองค์ใช้ความห้าวหาญบนหลังม้าด้วยความรวดเร็ว รุนแรง ยังผลให้ทหารพม่าถูกฆ่าตายแตกพ่ายไป (ทหารม้าถือวันที่ ๔ มกราคมของทุกปีเป็น**วันทหารม้า**)

๗ เมษายน พ.ศ. ๒๓๑๐ กรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่า

๑๔ เมษายน พ.ศ. ๒๓๑๐ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงทราบดีว่าทางเดียวที่จะแก้ไขสถานการณ์มิให้ตกเป็นรอง คือทำในสิ่งที่ฝ่ายตรงข้ามมิอาจประเมินได้ด้วยความเด็ดขาดและรวดเร็ว ทรงเรียกประชุมแม่ทัพนายกอง ประกาศว่า ***“เราจะตีเมืองจันทบุรีในค่ำวันนี้ เมื่อกองทัพทุงข้าวเสร็จแล้วทั้งนายไพร่ ให้เทอาหารที่เหลือและต่อยหม้อเสียให้หมด หมายไปกินข้าวเช้าด้วยกันในเมืองเอาพรุ่งนี้ ถ้าตีเอาเมืองไม่ได้ในค่ำวันนี้ ก็จะได้ตายเสียด้วยกันให้หมดทีเดียว”***

เมื่อยึดเมืองจันทบุรีได้แล้วรวบรวมกำลังพลประมาณ ๕,๐๐๐ คน เรือรบ ๑๐๐ ลำ[๒] ยกทัพทางเรือเข้าตีเมืองธนบุรีได้เมื่อ ๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๑๐

๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๑๐ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ตีค่ายทหารพม่าที่ค่ายโพธิ์สามต้นและค่ายอื่น ๆ แตกทุกค่าย **ถือเป็นวันกู้เอกราชของกรุงศรีอยุธยาได้สำเร็จในเวลาอันรวดเร็วโดยใช้เวลาเพียง ๗ เดือน**

ทหารเอกคู่พระทัยทั้งสี่ คือ พระเชียงเงิน หลวงพิชัยอาสา หลวงพรหมเสนา และหลวงราชเสน่หา

---

[๑] *กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สมเด็จฯ. ไทยรบกับพม่า. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ. แพร่พิทยา, ๒๕๑๔, หน้า ๓๘๓.*

[๒] *กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สมเด็จฯ. ไทยรบกับพม่า. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ. แพร่พิทยา, ๒๕๑๔, หน้า ๓๘๓.*

วันที่ ๓ มกราคม พ.ศ. ๒๓๐๙ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชนำกำลังทหารตีฝ่ากองทหารพม่าที่ล้อมกรุงศรีอยุธยา

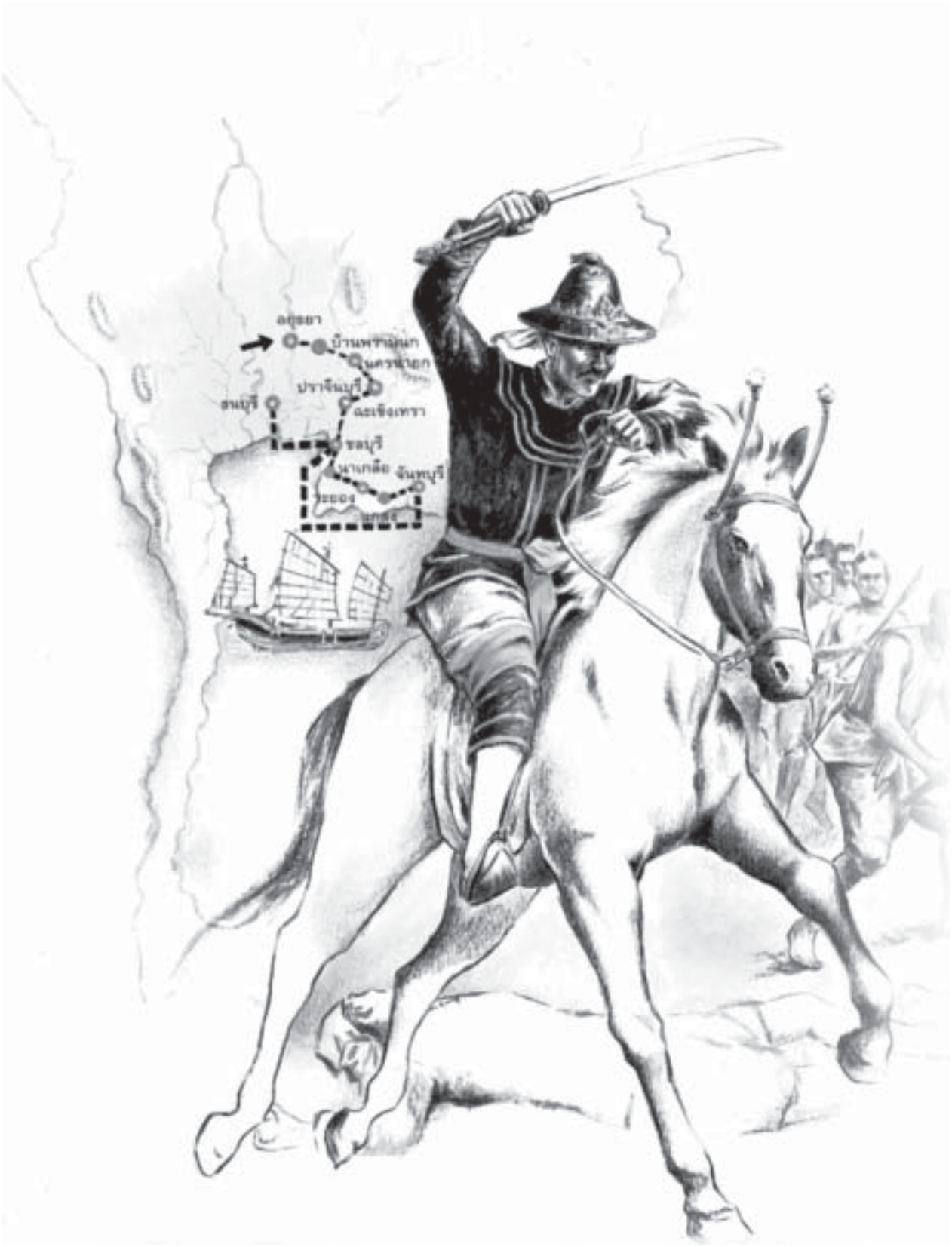

วันที่ ๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๑๐ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชยกทัพทางเรือเข้าตีเมืองธนบุรี
(ภาพนิตยสารสารคดี ฉบับที่ ๑๕๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๔๑)

การปราบดาภิเษก

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้ทำพิธีปราบดาภิเษกเป็นกษัตริย์ เมื่อวันที่ ๒๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๑๑ ขณะมีพระชนมายุได้ ๓๔ พรรษา ทรงพระนามว่า สมเด็จพระศรีสรรเพชญ์ หรือ สมเด็จพระบรมราชาที่ ๔ แต่ประชาชนทั่วไปนิยมขนานพระนามพระองค์ว่า สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี หรือ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

การสถาปนากรุงธนบุรี

จากปัจจัยทางภูมิศาสตร์และเหตุการณ์เสียกรุงศรีอยุธยาให้แก่พม่าถึง ๒ ครั้ง ทำให้สมเด็จ-พระเจ้าตากสินมหาราช ทรงวินิจฉัยถึงการบูรณะกรุงศรีอยุธยาให้กลับคืนสภาพเดิมได้ยาก ประกอบกับกรุงศรีอยุธยาเป็นเมืองใหญ่ ยากต่อการดูแลรักษาให้พ้นภัยข้าศึกพม่าที่เคยเข้ามายึดกรุงศรีอยุธยา ดังนั้นทรงเลือกเมืองธนบุรีเป็นราชธานี ด้วยเหตุผลปัจจัยที่ตั้งทางภูมิศาสตร์และความเป็นเมืองเก่าที่มีทรัพยากร และสถานที่จะเป็นราชธานีได้ เช่น วัด ป้อมปราการ (ป้อมวิชัยประสิทธิ์ และป้อมวิไชยเยนทร์)

การสร้างพระราชอำนาจและความเป็นเอกภาพทางการเมือง

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงใช้ความสุขุมรอบคอบประกอบกับพระปรีชาญาณในการดำเนินกุศโลบาย การสร้างพระราชอำนาจให้เกิดขึ้นภายในบ้านเมือง เพื่อความสงบสุขของประชาชนและเอกราชของชาติได้สำเร็จ ขั้นตอนในการดำเนินกุศโลบายมีดังนี้

๑. การปราบชุมนุมต่าง ๆ

ในขณะที่มีศึกสงครามกับพม่าอยู่นั้น ได้มีกลุ่มคนจัดตั้งตนเป็นใหญ่ขึ้น ๕ ชุมนุม คือ ชุมนุมพระยาตาก (สิน) ชุมนุมพระยาพิษณุโลก ชุมนุมเจ้าพิมาย ชุมนุมเจ้านครศรีธรรมราช และชุมนุมเจ้าพระฝาง สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจำเป็นต้องปราบปรามชุมนุมที่ตั้งตนเป็นใหญ่ให้ราบคาบ เพื่อความเป็นเอกภาพทางการเมืองภายใน และเพื่อการผนึกกำลังคนในการสู้รบกับพม่า พระองค์ทรงใช้เวลาในการปราบปรามชุมนุมได้สำเร็จเพียง ๓ ปี เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๑๑ - ๒๓๑๓

๒. สร้างขวัญและกำลังใจแก่ทหารและอาณาประชาราษฎร์

เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ได้ทรงปกครองประเทศ สถาปนากรุงธนบุรีเป็นราชธานี ทรงปูนบำเหน็จแก่แม่ทัพนายกอง ตลอดจนไพร่พลโดยถ้วนหน้า แม่ทัพที่เป็นกำลังสำคัญได้โปรดเกล้าฯ เลื่อนตำแหน่งสูงขึ้น เช่น หลวงยกกระบัตร (ทองด้วง) เมืองราชบุรี โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็นพระราชวรินทร์ สำหรับอาณาประชาราษฎร์นั้น สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงดำเนินการปลุกใจและปลอบขวัญชักชวนราษฎรที่ยังหลบซ่อนตามที่ต่าง ๆ ให้กลับสู่ภูมิลำเนาเดิม และพระราชทานอาหาร เสื้อผ้า เงินทอง เพื่อบรรเทาความเดือดร้อน

๓. การแสดงอำนาจและความกล้าหาญให้เป็นที่ปรากฏแก่พม่า

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงหาโอกาสข่มขวัญพม่ามิให้ฮึกเหิมข่มเหงรังแกคนไทย โดยจัดทัพใหญ่ ให้พระมหามนตรีเป็นทัพหน้า ส่วนพระองค์ทรงคุมพลลงทางเรือ ไปทำการรบกับพม่าที่ตำบลบางกุ้ง เมืองสมุทรสงคราม ผลปรากฏว่าได้รับชัยชนะ ยึดเรือและอาวุธของพม่าได้จำนวนมาก

๔. การรวบรวมกำลังพล

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งข้าราชการไปรักษาหัวเมืองต่าง ๆ ที่อยู่ในการปกครอง เพื่อทำหน้าที่รวบรวมกำลังคนที่มีอยู่ตามหัวเมืองไว้ใช้ในการผลิตและทำสงคราม

๕. ความสัมพันธ์กับล้านนาไทย

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงพิจารณาว่า ทุกครั้งที่พม่ายกทัพมาตีไทยจะใช้ล้านนาเป็นฐานทัพสะสมเสบียง จึงยกทัพไปตี หลังจากเป็นอิสระจากพม่า จึงส่งกำลังจากกรุงธนบุรีไปคุ้มครอง

๖. ความสัมพันธ์กับหัวเมืองมลายู หัวเมืองประกอบด้วยเมืองปัตตานี ไทรบุรี กลันตัน ตรังกานู เคยเป็นเมืองขึ้นมาตลอดสมัยกรุงศรีอยุธยา พอเสียกรุงศรีอยุธยาหัวเมืองเหล่านี้ก็แยกตัวเป็นอิสระ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงปล่อยไปด้วยเกินกำลังที่จะยกไปปราบได้

เศรษฐกิจและสังคม

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจที่ตกต่ำในบ้านเมืองเนื่องมาจากการก่อศึกสงครามและการสร้างราชธานีแห่งใหม่ **โดยทรงซื้อข้าวสารจากพ่อค้าสำเภาราคาแพงแจกจ่ายราษฎร เมื่อข่าวข้าวสารราคาแพงแพร่ออกไปพ่อค้าจีนจึงบรรทุกข้าวสารจากที่อื่นมามากขึ้น ราคาข้าวสารจึงถูกลง** ทรงแจกจ่ายเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มอีกด้วย ตลอดจนมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้บรรดาขุนนางข้าราชการทำนาปีละ ๒ ครั้ง เพื่อเพิ่มผลผลิตข้าวให้เพียงพอในการบริโภค เมื่อราษฎรที่หลบซ่อนอยู่ตามที่ต่าง ๆ ทราบว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินทรงห่วงใยทุกข์สุขของราษฎรด้วยพระเมตตา จึงพากันกลับคืนสู่ภูมิลำเนาเดิม บ้านเมืองจึงกลับเข้าสู่ภาวะปกติอีกครั้ง

การทหาร

ในสมัยก่อนกรุงศรีอยุธยานิยมยึดพระนครเป็นที่ตั้งรับเสมอมา วิธีนี้ทำให้ราชธานีกลายเป็นเป้านิ่งให้ข้าศึกรุกกระหน่ำแต่เพียงฝ่ายเดียว สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงเปลี่ยนแผนยุทธศาสตร์ทหารใหม่ เป็นการให้กองทัพยกไปยับยั้งข้าศึกที่ชายแดน ทำให้พลเมืองไม่เดือดร้อนในเรื่องทำมาหากินและอื่น ๆ

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงบริหารราชการแผ่นดินตามแบบอย่างสมัยกรุงศรีอยุธยา เนื่องจากพระองค์ทรงใช้เวลาส่วนใหญ่ในการทำศึกสงคราม สร้างบ้านเมืองให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุขขึ้น จึงไม่มีเวลาในการกำหนดรูปแบบการปกครองใหม่ขึ้นเช่นรัชกาลในอดีต ประกอบกับระยะเวลาในการปกครองราชสมบัติสั้น และมีการชำระกฎหมายบ้านเมืองที่ชำรุดและเสียหายเมื่อครั้งเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้ทำสงครามขยายพระราชอาณาเขตของไทยออกไปอย่างกว้างขวาง โดยได้ทำศึกกับประเทศเพื่อนบ้าน รวมทั้งหมด ๑๒ ครั้ง

๑. ศึกพม่าที่บางกุ้ง พ.ศ. ๒๓๑๐
๒. ศึกเมืองเขมร ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๓๑๒
๓. ศึกเมืองเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๓๑๔
๔. ศึกเมืองเขมร ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๓๑๔
๕. ศึกพม่าตีเมืองพิชัย พ.ศ. ๒๓๑๕ - ๒๓๑๖
๖. ศึกเมืองเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๓๑๗
๗. ศึกบางแก้ว พ.ศ. ๒๓๑๘
๘. ศึกอะแซหวุ่นกี้ พ.ศ. ๒๓๑๘
๙. ศึกเมืองจำปาศักดิ์ พ.ศ. ๒๓๑๙
๑๐. ศึกพม่าตีเมืองเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๓๑๙
๑๑. ศึกตีเวียงจันทน์ พ.ศ. ๒๓๒๑
๑๒. ศึกเมืองเขมร ครั้งที่ ๓ พ.ศ. ๒๓๒๓

การต่างประเทศ

๑. ความสัมพันธ์กับพม่า

ตลอดสมัยกรุงธนบุรี ไทยกับพม่ามีความสัมพันธ์ในลักษณะของความขัดแย้ง เพราะเป็นคู่สงครามกันตลอดระยะเวลา

๒. ความสัมพันธ์กับเขมร

เขมรเคยเป็นเมืองขึ้นของไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาจนเสียกรุงแก่พม่าใน พ.ศ. ๒๓๑๐ เขมรจึงเป็นอิสระ

๓. ความสัมพันธ์กับจีน

ครั้งที่ ๑ เป็นการเจริญสัมพันธไมตรีและการค้าขายโดยใช้สำเภาติดต่อค้าขาย สินค้าที่นำเข้ามาขายในไทยคือ อาวุธ ข้าว และสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ พร้อมเครื่องราชบรรณาการ

ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๓๒๔ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงส่งทูตไปจีนพร้อมเครื่องราชบรรณาการ

๔. ความสัมพันธ์กับชาติตะวันตก

ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้มีการติดต่อกับชาติตะวันตกที่เข้ามาติดต่อกันมี

ฮอลันดา ในปี พ.ศ. ๒๓๑๓ ชาวฮอลันดาจากเมืองปัตตาเวีย และแขกเมืองตรังกานูได้เข้าเฝ้าฯ และนำปืนคาบศิลามาถวายสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จำนวน ๒,๒๐๐ กระบอก

อังกฤษ ในปี พ.ศ. ๒๓๑๙ ฟรานซิส ไลท์ ถวายเครื่องราชบรรณาการ และปืนนกสับจำนวน ๑,๔๐๐ กระบอก แด่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

โปรตุเกส ในปี พ.ศ. ๒๓๒๒ พวกโปรตุเกสและพวกแขกมัวร์จากเมืองสุรัต ซึ่งเป็นเมืองขึ้นของโปรตุเกส เดินทางมาติดต่อค้าขายกับไทย และไทยได้ส่งสำเภาหลวงติดต่อค้าขายกับอาณานิคมของโปรตุเกสด้วย เช่น อินเดีย

เหตุการณ์ตอนปลายรัชกาล

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก (ทองด้วง) และเจ้าพระยาสุรสีห์ (บุญมา) ยกทัพไปปราบเขมรเมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๓๒๔ แต่ต้องยกทัพกลับเนื่องจากกรุงธนบุรีเกิดจลาจลขึ้น โดยพระยาสรรค์ก่อการกบฏยกกำลังทหารเข้ายึดกรุงธนบุรี แล้วจับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชผนวชที่วัดอรุณราชวราราม (วัดแจ้ง) แล้วเข้ารักษากรุงธนบุรี เมื่อสมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกยกทัพกลับกรุงธนบุรี ได้ปราบกบฏสำเร็จ ราษฎรและบรรดามหาอำมาตย์พร้อมใจกับเชิญให้สมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก (ทองด้วง) ขึ้นครองราชย์ เมื่อวันเสาร์ที่ ๖ เมษายน พ.ศ. ๒๓๒๕ รวมพระชนมายุ ๔๘ พรรษา

พระเจ้าตากสินมหาราช ทรงเป็นผู้สร้างวีรกรรมกอบกู้แผ่นดิน ศาสนา ฟื้นฟูขวัญและกำลังใจของปวงชนที่สิ้นหวังให้รวมพลังเป็นปึกแผ่น สามารถปกป้องรักษาราชอาณาจักรไทย ด้วยพระมหากรุณาธิคุณอันยิ่งใหญ่นี้ คณะรัฐมนตรีจึงให้ความเห็นชอบตามคำเรียกร้องของประชาชนให้ถวายพระราชสมัญญานามว่า **"สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช"** เมื่อวันที่ ๒๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๔ และกองทัพเรือได้นำพระนามพระองค์ท่านมาตั้งชื่อค่ายทหารนาวิกโยธิน ที่จังหวัดจันทบุรี ค่ายตากสิน

การถวายพระราชสมัญญา "สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช"

สมเด็จพระเจ้าตากมหาราชทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงพระปรีชาญาณด้านการรบกล่าวคือพระองค์ทรงเป็นนักยุทธศาสตร์ที่เป็นนักรบอยู่ตลอดรัชกาล ทรงเป็นจอมทัพที่นำหน้าทหารออกต่อสู้ศัตรูอยู่ตลอดเวลา ยุทธวิธีการรบของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เป็นที่ยกย่องในหมู่นักการทหารว่ายอดเยี่ยม ทรงริเริ่มการใช้กองทัพเรือในการทำสงคราม ทรงริเริ่มการรบแบบกองโจร การใช้ปืนใหญ่สนับสนุนสลับการโจมตีด้วยอาวุธสั้น ทรงให้ความสำคัญการวางสายข่าวและการจัดหน่วยสนับสนุนการรบทุกครั้ง หลังจากสถาปนากรุงธนบุรีเป็นราชธานีแล้วทรงทำสงครามกับพม่าถึง ๙ ครั้ง ทำสงครามขยายพระราชอาณาเขตทำให้อาณาเขตของไทยในสมัยกรุงธนบุรีกว้างขวางเกือบเท่ากรุงศรีอยุธยาก่อนเสียกรุง **พระเกียรติคุณ วีรกษัตริย์ผู้เสียสละพระองค์ตลอดรัชกาล**

ป้อมวิชัยประสิทธิ์ ถ่ายเมื่อ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๔๓

พระมหากษัตริย์
สมัยรัตนโกสินทร์

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๓๕๒

พระราชประวัติ

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงพระราชสมภพเมื่อ ปี พ.ศ. ๒๒๗๙ ในแผ่นดิน สมเด็จ พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศมีพระนามว่า ทองด้วง หรือด้วง เป็นบุตรหลวงพินิจอักษร (ทองดี)กับคุณนายดาวเรือง มีพี่น้องรวมกัน ๔ คน หนึ่งในสี่คนคือนายบุญมา (ต่อมาได้รับการสถาปนาเป็นกรมพระราชวังวรมหาสุรสีหนาท สมเด็จพระอนุชาธิราช) เมื่อทำพิธีโกนจุกแล้ว ได้ศึกษาวิชาอักขระวิธี ทั้งเขียนและตลอดจนตำราพิชัยสงครามจากพระอาจารย์ในสำนักวัดมหาทลาย เมื่ออายุครบรับราชการได้ถวายตัวเป็นมหาดเล็กในเจ้าฟ้าอุทุมพรกรมขุนพรพินิต มีมหาดเล็กร่วมรับราชการคือ สิน (สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช) เมื่ออายุครบอุปสมบทจึงได้กราบถวายบังคมลาออกบวชเมื่อลาอุปสมบทแล้วได้กลับเข้ารับราชการตามเดิม

การอภิเษกสมรส

เมื่อครั้งเป็นหลวงยกกระบัตรเมืองราชบุรี ได้ทำการสมรสกับท่านนากกุลสตรีชาวอัมพวา แขวงเมืองราชบุรี (ปัจจุบัน สมุทรสงคราม) มีพระราชโอรสและพระราชธิดารวม ๙ พระองค์

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงมีพระราชโอรส พระราชธิดากับเจ้าจอมอีก รวม ๔๒ พระองค์ เป็นพระราชโอรส ๑๗ พระองค์ พระราชธิดา ๒๕ พระองค์

การรับราชการ

พระองค์ทรงกลับเข้ารับราชการหลังจากลาสิกขาบทในแผ่นดินเจ้าฟ้าอุทุมพรด้วยความดีความชอบ จึงได้รับการแต่งตั้งให้รับราชการในตำแหน่งต่าง ๆ ดังนี้

พ.ศ. ๒๓๐๔	พระชนมายุ ๒๕ พรรษา	ดำรงตำแหน่งหลวงยกกระบัตรเมืองราชบุรี
พ.ศ. ๒๓๑๑	พระชนมายุ ๓๒ พรรษา	ดำรงตำแหน่งพระยาอภัยรณฤทธิ์
พ.ศ. ๒๓๑๓	พระชนมายุ ๓๔ พรรษา	ดำรงตำแหน่งพระยายมราช
พ.ศ. ๒๓๑๔	พระชนมายุ ๓๕ พรรษา	ดำรงตำแหน่ง เจ้าพระยาจักรี
พ.ศ. ๒๓๑๙	พระชนมายุ ๔๐ พรรษา	ดำรงตำแหน่ง สมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก

การขึ้นครองราชสมบัติ

เมื่อครั้งทรงเป็นสมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกได้ปราบจราจลในกรุงธนบุรีเสร็จเรียบร้อยแล้ว ได้รับเชิญขึ้นครองราชสมบัติ เมื่อวันที่ ๖ เมษายน พ.ศ. ๒๓๒๕ ต่อมาได้ทรงกระทำพระราชพิธีปราบดาภิเษกขึ้นเป็นพระปฐมบรมราชจักรีวงศ์เมื่อวันที่ ๑๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๒๕

สวรรคต

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงประชวรพระโรคชราและสวรรคต ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณในพระบรมมหาราชวัง เมื่อวันที่ ๗ กันยายน พ.ศ. ๒๓๕๗ สิริพระชนม์มายุ ๗๔ พรรษา สิริราชสมบัติ ๒๘ ปี

พระราชกรณียกิจ

การสถาปนาราชธานี

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายราชธานีจากธนบุรีฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยามาสร้างใหม่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาโดยทรงให้เหตุผลทางยุทธศาสตร์เป็นปัจจัยสำคัญการสร้างราชธานี ใช้เวลา ๓ ปี พร้อมทั้งโปรดเกล้า ฯ สร้างพระบรมมหาราชวัง พระที่นั่ง กำแพง ป้อมปราการต่าง ๆ ไว้เพื่อการป้องกันประเทศ

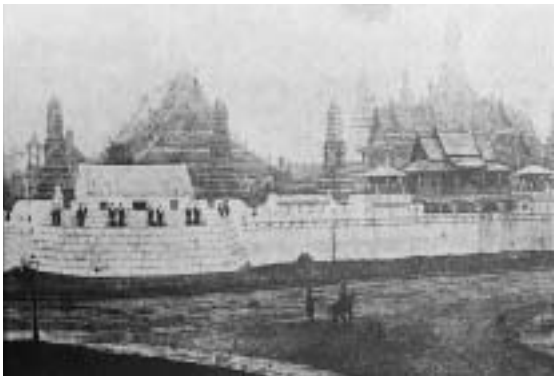

ทหารยืนประจำป้อม กำแพง พระบรมมหาราชวัง

ป้อมปราการและกำแพงพระนคร

ในรัชสมัยของพระองค์ได้ทรงโปรดเกล้าให้สร้างป้อม ๑๔ ป้อม กำแพงพระนคร มีความยาว ๗,๒๐๐ เมตร ความสูง ๓.๖๐ เมตร และความกว้าง ๒.๗๐ เมตร และประตูพระบรมมหาราชวัง ๑๓ ประตู ดังนี้

ป้อม พระสุเมรุ พระอาทิตย์ พระจันทร มหาปราบ มหากาฬ มหาไชย มหาฤกษ์ มหายักษ์ จักรเพชร ยุคนธร เสือทะยาน หมูทะลวง ผีเสื้อ

ประตู รัตนพิศาล พิมานเทเวศน์ วิเศษไชยศรี มณีนพรัตน์ สวัสดิโสภา เทวาพิทักษ์ ศักดิ์ไชยสิทธิ์ วิจิตรบรรจง อนงคารักษ์ พิทักษ์บวร สุนทรทิศา เทวาภิรมย์ อุดมสุดารักษ์

ป้อมพระสุเมรุ

พระนามราชธานี

กรุงเทพมหานคร บวรรัตนโกสินทร์ มหินทรายุธยา มหาดิลกภพนพรัตนราชธานีบุรีรมย์ อุดมราชธานีนิเวศมหาสถาน อมรพิมานอวตารสถิต สักกทัตติยวิษณุกรรมประสิทธิ์

การปกครอง

พระองค์ทรงนำแบบการปกครองของกรุงศรีอยุธยามาใช้ โดยทรงจัดแบ่งการปกครองออกเป็น ๒ ส่วน

การปกครองส่วนกลาง (ราชธานี) มีอัตราเสนาบดี ๒ ฝ่าย เป็นหัวหน้าและมีเสนาบดีจตุสดมภ์ ๔ ฝ่ายรับผิดชอบงาน

ฝ่ายพลเรือน มีสมุหนายกเป็นหัวหน้า มีหน้าที่ควบคุมดูแลและปกครองความสงบเรียบร้อยทั่วไปในพระนคร และควบคุมบังคับบัญชาหัวเมืองฝ่ายหนือ

ฝ่ายทหาร มีสมุหกลาโหม เป็นหัวหน้ามีหน้าที่ควบคุมการทหารและบังคับบัญชาหัวเมืองฝ่ายใต้ และฝ่ายตะวันตก ๑๙ เมือง

เสนาบดีจตุสดมภ์ ประกอบด้วย

เสนาบดีกรมเมือง (กรมเวียง หรือกรมพระนครบาล) มีราชทินนามว่า **พระยายมราช** มีหน้าที่ปราบโจรผู้ร้ายและดูแลรักษาความสงบเรียบร้อยภายในพระราชอาณาจักรมีตรา**ตำแหน่งคือพระยมทรงสิงห์**

เสนาบดีกรมวัง (ธรรมาธิกรณ์) มีราชทินนามว่า **พระยาธรรมาธิกรณ์** มีหน้าที่พิจารณาความแฝง ดูแลการในพระบรมมหาราชวังจัดงานพระราชพิธีมีตราตำแหน่งคือ **เทพยดาทรงพระนนทิกร** (โค)

เสนาบดีกรมพระคลัง (กรท่า) มีราชทินนามว่า **พระยาพระคลัง** มีหน้าที่การเงินในท้องพระคลัง เก็บรักษาพระราชทรัพย์ที่ได้จากการเก็บส่วยอากร และเจริญสัมพันธ์ไมตรีกับต่างประเทศ มีตราตำแหน่งคือ บัวแก้ว (ปัจจุบันกระทรวงการต่างประเทศใช้)

เสนาบดีกรมนา มีราชทินนามว่า **พระยาพลเทพ** มีหน้าที่ดูแลรักษานาหลวง เก็บภาษี ทั้งเก็บรักษาเสบียงในยามศึกสงครามและยามขาดแคลน มีตราตำแหน่งคือ พระพิรุณทรงนาค (ปัจจุบันกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ใช้)

การปกครองส่วนภูมิภาค

แบ่งออกเป็นหัวเมืองฝ่ายเหนือและหัวเมืองฝ่ายใต้นอกจากนั้นยังมีการกำหนดหัวเมืองชั้นเอก หัวเมืองชั้นโท และประเทศราช

การเจริญสัมพันธไมตรีกับต่างประเทศ

ในรัชกาลนี้ได้มีการติดต่อกับนานาประทศในทวีปเอเชียและประเทศตะวันตกด้วย ในลักษณะการพึ่งพระบรมโพธิสมภาร การติดต่อค้าขาย การทหาร ตลอดจนการเจริญสัมพันธไมตรีทางการทูตด้วย ชาติที่เข้ามาติดต่อกับไทยได้แก่ ญวน เขมร จีน มลายู โปรตุเกส อังกฤษ

การเจริญสัมพันธไมตรีโดยเรือรบต่างชาติในรัชกาล

โปรตุเกสได้ส่งเรือสลุปโปรตุเกสพร้อมด้วย Antonio Vicente ราชทูตโปรตุเกส เข้ามากรุงเทพ เมื่อเดือน พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๒๙

การทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา

จากพระราชปณิธานพระองค์ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาโดยทรงฟื้นฟูทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาดังนี้

ทรงอัญเชิญพระพุทธมณีรัตนปฏิมากร (พระแก้วมรกต) จากกรุงธนบุรีมาประดิษฐาน ณ วัดพระแก้วในพระบรมมหาราชวัง

ทรงตรากฎหมายคณาสงฆ์ รวมทั้งสิ้น ๑๐ ฉบับ เพื่อควบคุมพระธรรมวินัยสงฆ์

ทรงสังคายนาพระไตรปิฎก เมื่อปี พ.ศ.๒๓๓๑ เพื่อความถูกต้องสมบูรณ์ ตามหลัก

ทรงปฏิสังขรณ์วัด ทั้งในกรุงเทพ กรุงธนบุรี อยุธยา และสระบุรี

การชำระประมวลกฎหมาย

พระองค์ทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีการชำระประมวลกฎหมายใหม่ไว้ใช้เป็นหลักฐานในการพิจารณาคดี เรียกว่า **“กฎหมายตราสามดวง”** เมื่อชำระแล้วให้อาลักษณ์ชุบเส้นหมึกสามฉบับปิดตราพระราชสีห์ (ฝ่ายพลเรือน) พระคชสีห์ (ฝ่ายทหาร) และบัวแก้ว (ฝ่ายพระคลัง) กฎหมายตราสามดวงนี้มีประโยชน์ด้านความรู้จารีตประเพณี การกำหนดศักดินาข้าราชการและด้านอักษรศาสตร์

กฎหมายตราสามดวง ประทับตราพระราชสีห์ ตราพระคชสีห์ และตราบัวแก้ว เป็นกฎหมายที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดเกล้าฯ ให้ชำระรวบรวมขึ้นเพื่อใช้เป็นหลักในการบริหารราชการแผ่นดิน

การฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรม

เนื่องจากการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ พม่าได้กวาดต้อนคนไทยจำนวนมากทำให้ขาดแคลนช่างฝีมือ ดังนั้นด้วยพระราชหฤทัยในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของชาติพระองค์จึงโปรดเกล้าฯ ให้ฟื้นฟูงานช่างประเภทต่าง ๆ ขึ้นเพื่อมาสร้าง ซ่อมแซมโบราณสถาน วัตถุโบราณไว้ให้อนุชนรุ่นหลัง เช่นช่างประดับมุก ช่างงานไม้จำหลัก

วรรณคดี

ด้วยพระองค์ทรงฝักใฝ่ด้านอักษรศาสตร์การฟื้นฟูวรรณคดีจึง**เกิดผลงานวรรณกรรม**ขึ้นด้วยพระองค์และกวีท่านต่าง ๆ จำนวนมาก วรรณคดีทรงพระราชนิพนธ์ส่วนใหญ่เกี่ยวกับเร่งเร้าปลุกใจคนไทยให้ฮึกเหิมและตั้งอยู่ในศีลธรรมอันดี เช่น เพลงยาวรบพม่าที่ท่าดินแดง บทละครอิเหนา บทละครเรื่องรามเกียรติ์ สามก๊ก ราชาธิราช ไตรภูมิพระร่วง

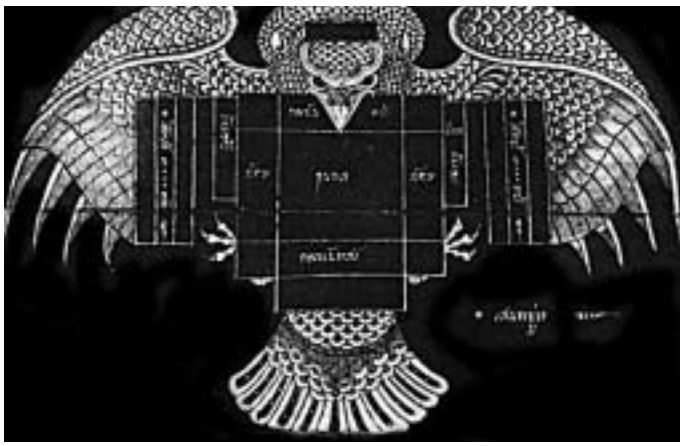

ภาพเขียนในสมุดไทย ตำราพิชัยสงคราม เป็นการยกกองทัพแบบเหยี่ยว เป็นภาพเขียนสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ อยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรุงเทพฯ

การสงคราม

ในรัชสมัยของพระองค์ ได้มีการทำศึกสงครามกับประเทศใกล้เคียงเป็นส่วนใหญ่ เช่น

พม่า ไทยได้ทำสงครามกับพม่าในรัชกาลเป็นจำนวน ๗ ครั้ง ครั้งที่สำคัญที่สุด คือ สงครามเก้าทัพ

ญวน พระองค์ทรงส่งทหารไปช่วย องเชียงสือ ปราบกบฏไคเซ็น

กัมพูชา พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระอภัยภูเบศร์ยกทัพปราบปรามเขมร และทรงแต่งตั้งผู้สำเร็จราชการแผ่นดินไปปกครองเขมร

---

* *สามมหาราช, ฉบับเพิ่มเติมในหลวงพระชนมายุครบ ๖๐ พรรษา สำนักพิมพ์มติประชาไทย กรุงเทพฯ ๒๕๓๐ หน้า ๔๑*

แนวความคิดเพื่อชาติด้วยคลองกระจังหวัดระนอง[๑]

ในรัชกาลนี้ กรมพระราชวังบวรมหาสุรสีหนาททรงดำริให้มีการขุดคลองเชื่อมระหว่าง**สงขลากับไทรบุรี** เพื่อเป็นเส้นทางยุทธศาสตร์เดินทัพไปตีกองทัพพม่าในยามสงครามและเพื่อการค้าขายในยามสงบ ดังพระราชนิพนธ์สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาทฯ วังหน้าในรัชกาลที่ ๑

จะเร่งรัดตัดคิดมันเสียก่อน
จำจะคิดให้ผิดแต่ก่อนมา
ตามทางทะเลไปสงขลา
ให้เรือรบออกประจวบเอาเมืองไทร
จึงจะยกไปตีเมืองมะริด
ทัพเรือมันจะพลอยเข้าช่วยกัน
รบไหนจะให้ยับลงที่นั่น
จะทำการครั้งนี้ให้มีชัย
บั่นรอนอย่าให้ทันแน่นหนา
เป็นทัพหน้านาวายุคไป
จะขุดพสุธาเป็นคลองใหญ่
ปักษ์ใต้ฝ่ายทะเลให้พร้อมกัน
จะปิดปากน้ำเสียให้มั่น
จะตีบั่นกองทัพให้ยับไป
แต่กึ่งวันมิให้ทานทนได้
จะไว้เกียรติให้สืบทั้งแผ่นดิน

สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาทฯ วังหน้าในรัชกาลที่ ๑

น้ำพระทัยต่อทวยราษฎร์ : กฎหมายเพื่อไพร่ทุกข์ยากได้มีเวลาประกอบอาชีพเลี้ยงตน

เดิมไพร่ที่ทุกข์ยากขายตัวเป็นทาสนั้นจะต้องทำราชการให้แก่หลวงหนึ่งเดือน แล้วทำงาน**ใช้เจ้าเงิน** เดือนหนึ่งไม่มีเวลาทำมาหากินของตนเอง **พระองค์จึงทรงมีพระราชดำริ** ว่าไพร่พวงนี้ได้รับความเดือดร้อนในการครองชีพยิ่งนัก **จึงทรงผ่อนผัน** ให้ทำราชการให้แก่หลวง ๑ เดือน ทำงานให้เจ้าเดือน ๑ เดือนและ**ประกอบอาชีพ ๑ เดือน** โดยโปรดเกล้าฯ ให้ตราเป็นกฎหมายเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๒๗

ทรงปรามนักฉวยโอกาส

ปลายปีพุทธศักราช ๒๓๓๔ เกิดฝนแล้งราษฎรทำนาไม่ค่อยได้ผลเก็บเกี่ยวได้น้อยทำให้ข้าวใน พ.ศ. ๒๓๒๕ มีราคาแพง เกิดการกักตุนข้าว พระองค์ทรงห่วงใยราษฎร จะได้รับความเดือดร้อน

จากการที่มีผู้กักตุนข้าวไว้ขายในราคาแพง จึงทรงออกกฎหมายในเดือน ๑๑ พ.ศ. ๒๓๓๕ ห้ามมิให้ผู้ใดกักตุนข้าวและกำหนดราคาซื้อขายข้าวในอัตราที่เหมาะสมพร้อมกำหนดโทษผู้ละเมิดถึงขึ้นประหารชีวิต ส่วนผู้รู้เห็นเป็นใจให้ลงโทษเฆี่ยนคนละสามยกจากนั้นให้นำตัวไปแห่ประจานทางบก ๓ วัน ทางเรือ ๓ วัน แล้วส่งตัวให้เป็นตะพุ่นหญ้าช้าง

---

[๑] *คลองกระ : ยุทธศาสตร์ไทยในสหัสวรรษใหม่. การประชุมสัมมนาทางวิชาการ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีมหานคร. คณะอนุกรรมการพิจารณาการขุดคอคอดกระในคณะกรรมาธิการทหาร สภาผู้แทนราษฎร์ กรุงเทพฯ. หน้า ๒๗.*

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

พ.ศ. ๒๓๕๒ - ๒๓๖๗

พระราชประวัติ

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช กับกรมสมเด็จพระอมรินทรามาตย์ พระนามเดิมว่า ฉิม ทรงพระราชสมภพเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๑๐ เมื่อทรงพระเจริญวัยได้รับการศึกษาที่วัดระฆังฯ ต่อมาได้รับสถาปนาขึ้นทรงกรมเป็นพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร และประทับอยู่ที่พระราชวังเดิมจนเสวยราชย์

การอภิเษกสมรส

พระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงอิศรสุนทรทรา อภิเษกสมรสกับ**เจ้าฟ้าบุญรอด** (สมเด็จพระศรีสุริเยนทรา พระบรมราชินี) พระธิดาในสมเด็จเจ้าฟ้าหญิง กรมพระศรีสุดารักษ์ (เจ้าฟ้าแก้ว) ทรงมีพระราชโอรส ๓ พระองค์

๑. สมเด็จเจ้าฟ้าชายราชกุมาร (สิ้นพระชนม์ ในวันพระราชสมภพ)
๒. สมเด็จเจ้าฟ้าชายมงกุฎ (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว)
๓. สมเด็จเจ้าฟ้าชายจุฑามณี (พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว)

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงมีพระราชโอรส และพระราชธิดารวมทั้งสิ้น ๗๓ พระองค์ กับเจ้าจอมมารดา ๓๖ ท่าน และท่านท้าว ๒ ท่าน[๑]

ราชการสงครามเมื่อครั้งทรงเป็นพระเจ้าลูกยาเธอ

พระองค์ทรงร่วมกับพระบรมราชชนกนาถ ยกทัพไปทำสงครามกับพม่าหลายครั้ง อาทิเช่น เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๒๙ ได้ตามเสด็จสมเด็จพระบรมราชชนกนาถ ไปราชการสงครามที่ตำบลลาดหญ้า และหัวเมืองฝ่ายเหนือ และในปี พ.ศ. ๒๓๒๙ พระองค์ทรง**ดำรงตำแหน่งยกกระบัตรทัพ** ในคราวที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เสด็จกรีธาทัพไปตีเมืองทวาย

ที่ประทับสมัยดำรงตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถาน ปัจจุบันเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

[๑] *ดนัย ไชยโยธา ๕๓ พระมหากษัตริย์ไทย ธ ทรงครองใจทั้งชาติ. กรุงเทพ โอเอส พริ้นติ้ง เฮ้าส์ หน้า ๙๗.*

พระราชพิธีอุปราชาภิเษก

เมื่อกรมพระราชวังบวรมหาสุรสีหนาท ถึงแก่พิราลัยในปี พ.ศ. ๒๓๔๖ ตำแหน่งอุปราชว่าง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งและจัดการพระราชพิธีอุปราชาภิเษก สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมหลวงอิศรสุนทรขึ้นดำรงพระอิสริยยศเป็น กรมพระราชวังบวรสถานมงคล

การขึ้นครองราชสมบัติ

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงเสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๕๒

พระราชกรณียกิจ

การปกครอง

พระองค์ทรงแบ่งการปกครองออกเป็นการปกครองส่วนกลางและส่วนภูมิภาคและโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งผู้กำกับดูแลงานส่วนที่สำคัญใหม่ดังนี้

๑. **มหาดไทยและวัง** โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าฟ้ากรมขุนอิสรานุรักษ์กำกับดูแล

๒. **กลาโหม** โปรดเกล้า ฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นศักดิพลาเสพย์เป็นผู้กำกับดูแล

๓. **กรมพระคลัง** (กรมท่า) โปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ เป็นผู้กำกับ

๔. **กรมเมือง** โปรดเกล้าฯ ให้กรมหมื่นพิพิธภูเบนทร์เป็นผู้กำกับดูแล

๕. **กรมพระนคร** โปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นเทพพลภักดิ์กับกรมหมื่นรักษ์รณเรศเป็นผู้กำกับดูแล

ด้านศาสนา

ทรงโปรดให้ก่อสร้างวัดขึ้นใหม่หลายวัด ได้แก่ วัดสุทัศนเทพวราราม วัดชัยพฤกษ์มาลา วัดหงสาราม และวัดพระพุทธบาทสระบุรี รวมทั้งโปรดให้ทำการบูรณปฏิสังขรณ์วัดอรุณราชวราราม โดยสร้างพระอุโบสถ พระปรางค์ พร้อมทั้งพระวิหารขึ้นใหม่เพื่อเป็นพระอารามประจำรัชกาล อีกทั้งยังทรงจัดสมณทูตจำนวน ๘ รูป ไปยังประเทศลังกาเพื่อค้นหาพระไตรปิฎก ซึ่งชำรุดเสียหายเมื่อครั้งเสียกรุงศรีอยุธยามาเพิ่มเติม เมื่อคณะสมณทูตกลับมาได้นำหน่อพระศรีมหาโพธิ์ ซึ่งถือกันว่าเป็นเชื้อสายของต้นศรีมหาโพธิ์ที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ที่พระพุทธคยาในอินเดีย และโปรดเกล้าฯ ให้นำไปปลูกที่เมืองนครศรีธรรมราช ๒ ต้น วัดสุทัศนเทพวราราม ๑ ต้น วัดสระเกศ ๑ ต้น และเมืองกลันตันอีก ๑ ต้น

ส่วนการศึกษาพระปริยัติธรรมของพระภิกษุสงฆ์ โปรดให้แก้ไขหลักสูตรจากปริญญาตรี โท เอก มาเป็นเปรียญธรรม ๓ - ๙ ประโยค

ด้านศิลปวัฒนธรรม : ยุคทองแห่งศิลปวัฒนธรรม

พระองค์ทรงมีพระอัจฉริยภาพในงานศิลปะหลายสาขา ทรงร่วมกับช่างประติมากรรมฝีมือเยี่ยมในสมัยนั้นแกะสลักบานประตูไม้พระวิหารวัดสุทัศนเทพวรารามเป็นลายเครือเถารูปป่าหิมพานต์และทรงแกะสลักศีรษะหุ่นด้วยไม้สัก ๑ คู่ เรียกว่า พระยารักน้อยและพระยารักใหญ่ ได้ทรงปั้นหุ่นพระพักตร์พระประธานวัดอรุณราชวรารามด้วยพระองค์เองอีกด้วย

ทรงเชี่ยวชาญในการสีซอสามสาย ได้พระราชทานนามซอคู่พระหัตถ์ว่า ซอสายฟ้าฟาด และได้ทรงพระราชนิพนธ์เพลงบุหลันลอยเลื่อน หรือเรียกว่า เพลงพระสุบินนิมิต ซึ่งไพเราะและได้รับความนิยมมาจนถึงปัจจุบันนี้

ทรงพระราชนิพนธ์วรรณคดีหลายเล่ม เช่น รามเกียรติ์ ตอนลักสีดา จนถึงวานรถวายพล ตอนพิเภกสวามิภักดิ์ ตอนนางสีดาลุยไฟ และได้ทรงพระราชนิพนธ์บทพากย์โขนเรื่องรามเกียรติ์ ตอนนางลอย ตอนศึกอินทรชิตหักคอช้างเอราวัณ เป็นต้น ในรัชกาลนี้ได้มีกวีเอกสร้างผลงานด้านวรรณคดี นอกจากพระองค์แล้ว อาทิ สุนทรภู่ นายนรินทร์ธิเบศร์

การทำสงคราม

ในรัชสมัยของพระองค์ได้มีการทำสงคราม กับประเทศเพื่อนบ้านคือ

“พม่ากำลังอยากจะยกทัพมาตีเมืองไทยอีก อยากได้ญวนเป็นเพื่อนทำศึกตีเมืองไทยกระหนาบอีกด้านหนึ่ง จึงแต่งทูตพม่าให้เชิญพระราชสาส์น และเครื่องราชบรรณาการมาถวายพระเจ้ากรุงเวียดนามมินมาง พระเจ้ากรุงเวียดนามมินมางให้ทูตพม่ารออยู่ที่เมืองไซ่ง่อน ให้หาองต๋ากุนขึ้นไปเมืองเว้ประชุมข้าราชการผู้ใหญ่ปรึกษากัน ถึงเรื่องที่พม่าจะขอเป็นไมตรีขวนตีเมืองไทย ข้างองต๋ากุนเห็นควรจะรับเป็นไมตรีกับพม่าด้วยประสงค์จะตีเอาเมืองพัตบองไปเป็นของญวน แต่ฝ่ายองเลโบซึ่งเป็นเสนาบดีว่าการต่างประเทศไม่เห็นชอบด้วย เห็นควรจะเป็นไมตรีดีอยู่กับไทยอย่างเดิม พระเจ้าเวียดนามมินมางเห็นชอบด้วยกับองเลโบ จึงไม่ยอมรับทูตพม่า เป็นแต่มีพระราชสาส์นและส่งเครื่องราชบรรณาการตอบแทน” หลังจากนั้นพม่าก็หันไปทำสงครามทางมณีปุระ และอังกฤษ จึงไม่มีโอกาสยกทัพมารุกรานไทยอีก

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงพระประชวร และสวรรคต เมื่อวันที่ ๒๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๖๗ สิริพระชนมายุได้ ๕๓ พรรษา ดำรงอยู่ในราชสมบัติ ๑๕ ปี

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าอยู่หัว

พ.ศ. ๒๓๖๗ - ๒๓๙๔

พระราชประวัติ

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าอยู่หัวทรงเป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย กับสมเด็จพระศรีสุลาลัย (เจ้าจอมมารดาเรียม) ทรงพระราชสมภพ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๔ พระนามเดิมว่า **พระองค์เจ้าทับ**ก่อนขึ้นครองราชย์ทรงดำรงพระยศเป็น พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์

การอภิเษกสมรส

พระองค์ทรงมีเพียงเจ้าจอมมารดาเท่านั้นมิได้โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งสมเด็จพระราชินี และทรงมีราชโอรส ๒๒ พระองค์ และพระราชธิดา ๒๙ พระองค์

การรับราชการเมื่อดำรงพระยศพระเจ้าลูกยาเธอ

พระองค์เมื่อทรงดำรงพระยศเป็นพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ทรงรับราชการกำกับดูแลในกรมที่สำคัญในราชการแผ่นดิน เช่น กรมท่า (การค้าและการต่างประเทศ) กรมพระคลังมหาสมบัติ กรมพระตำรวจ (ว่าความฎีกา) ด้วยเหตุนี้จึงทรงพระปรีชาสามารถด้านการเมือง การปกครอง การท่า

การขึ้นครองราชสมบัติ

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยสวรรคต บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชสำนักชั้นผู้ใหญ่ ตลอดจนมหาอำมาตย์ได้อัญเชิญพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ขึ้นครองราชสมบัติ เป็นพระมหากษัตริย์พระองค์ที่ ๓ แห่งราชวงศ์จักรี ในวันที่ ๒๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๖๗ ขณะทรงมีพระชนมายุ ๓๗ พรรษา

สวรรคต

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระประชวรและสวรรคต ณ พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน เมื่อวันที่ ๒ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๔ สิริพระชนม์มายุ ๖๓ พรรษา สิริราชสมบัติได้ ๒๖ ปี

พระราชกรณียกิจ

๑. การปกครอง

พระองค์ทรงปกครองประเทศออกเป็นแบบเดิมคือ **การปกครองส่วนกลาง**มีอัครเสนาบดีฝ่ายทหารและพลเรือน และมีเสนาบดีจตุสดมภ์ควบคุมดูแล และ**การปกครองส่วนภูมิภาค** เป็นการแบ่งหัวเมืองออกเป็นหัวเมืองฝ่ายเหนือและหัวเมืองฝ่ายใต้ และมีการกำหนดหัวเมืองเอก หัวเมืองโท และประเทศราช

กลองเภรีวินิจฉัย

๒. การป้องกันพระราชอาณาจักรและการสงคราม

ในรัชสมัยของพระองค์เป็นยุคลัทธิล่าอาณานิคมเริ่มเข้ามาในเอเชีย ด้วยพระปรีชาญาณ พระองค์ทรงใช้ยุทธวิธีในการป้องกันราชอาราจักรดังนี้

๑. **โปรดเกล้าให้สร้างป้อมขึ้น** เพื่อป้องกันภัยจากศรัตรูทางทะเลที่จังหวัดสมุทรสาคร ฉะเชิงแทรา กาญจนบุรี จันทบุรี และจังหวัดสมุทรปราการ

ฝั่งตะวันออก ได้แก่ ป้อมตรีเพชร ป้อมเสือซ่อนเล็บ

ฝั่งตะวันตก ได้แก่ ป้อมนาคราช ป้อมคงกระพัน ป้อมนารายณ์กางกร

๒. โปรดเกล้าฯ ให้ขุดคลองแสนแสบ

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงยุทธศาสตร์และยุทธวิธีในการทำสงคราม กับเขมร และญวน ซึ่งอยู่ทาง**ทิศตะวันออก** ของเมืองหลวง ดังนั้นการยกทัพและส่งกำลังบำรุงแก่กองทัพควรที่จะใช้การลำเลียงทหารและยุทธปัจจัย**ทางน้ำ**ดีกว่าทางบก ดังนั้นจึงโปรดเกล้าฯ ให้**ขุดคูคลองแสนแสบ**ขึ้นใช้เป็น**คลองยุทธศาสตร์** และโปรดเกล้าให้สร้างป้อมที่จังหวัดจันทบุรีป้องกันกองทัพญวน คือป้อมไพรีพินาศที่ปากน้ำจันทบุรี และป้อมพิฆาตปัจจามิตรที่แหลมสิงห์

๓. โปรดเกล้าฯ ดำเนินการป้องกันการรุกรานจากศัตรู

พระองค์ทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีการสร้างเมืองหน้าด่านตามชายแดนและสร้างเรือรบเพื่อการป้องกันทางทะเล

๔. โปรดเกล้าฯ ให้มีการแล่นสายโซ่ข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาเพื่อป้องกันเรือข้าศึก

๓. การเจริญสัมพันธไมตรีกับต่างประเทศ

ในรัชสมัยพระองค์ทรงติดต่อกับต่างประเทศเพื่อความสัมพันธไมตรีการค้าและวิทยาการ อาทิ

อังกฤษ

พระองค์ทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีการยกทัพบก และเรือ ไปช่วยอังกฤษรบกับพม่า และอังกฤษได้ทำสนธิสัญญาการพาณิชย์กับไทย ต่อมาชาวอังกฤษ ได้เข้ามาทำการค้าขายในกรุงเทพฯ สืบต่อมา

อเมริกา

เอ็ดมัน โรเบิร์ต ทูตอเมริกัน เข้ามาทำสัญญาการค้ากับไทยและพวกมิชชันนารีมาตั้งสถานที่สอนศาสนาในกรุงเทพฯ หมอบรัดเล ผู้นำความเจริญสู่สังคมในยุคนั้น

การเจริญสัมพันธไมตรีโดยเรือรบต่างชาติในรัชกาล

เรือรบสหรัฐอเมริกามาถึงกรุงเทพ ๓ ครั้ง เป็นเรือรบ ๒ ครั้ง เรือสลุป ๑ ครั้ง เรือรบอังกฤษ ๒ ลำ มาถึงกรุงเทพเมื่อวันที่ ๑๐ สิงหาคม พ.ศ.๒๓๙๓

เศรษฐกิจ

พระองค์ทรงปรับปรุงการหารายได้ให้แผ่นดินโดยการจัดเก็บภาษีอากรจากสินค้าและแรงงานใหม่ โดยทรง**ตั้งระบบเจ้าภาษีนายอากร** และมีการติดต่อค้าขายแต่สำเภาค้าขายกับต่างประเทศ โดยเฉพาะจีนนำค่ารายได้จัดเก็บมีเงินจากการค้าสำเภาในรัชกาลของพระองค์ถึง ๕๐๐,๐๐๐ ชั่ง ต่อมาได้นำเงินนี้ส่วนหนึ่งไปแก้ปัญหาค่าปรับให้แก่รัฐบาลฝรั่งเศสในกรณี ร.ศ. ๑๑๒ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นไปตามที่พระองค์ทรงดำรัสว่า **"เก็บไว้ให้ลูกหลานใช้ไถ่แผ่นดิน"**

เงินถุงแดงเป็นนามที่ใช้เรียกเงินที่จัดเก็บไว้จำนวนหนึ่งที่พระองค์ทรงโปรดเกล้าให้จัดเก็บไว้ใช้ในยามจำเป็น

การทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา

พระองค์ทรงสร้างและปฏิสังขรณ์วัดวาอารามต่าง ๆ ทรงสร้างพระไตรปิฎกไม่น้อยกว่า ๗ ฉบับ ทรงบำรุงการศึกษาพระปริยัติธรรม เพื่อส่งเสริมความรู้ของพระภิกษุสงฆ์ และทรงโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ามงกุฎ ขณะทรงผนวชอยู่ ได้**จัดตั้งคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย**

ด้านการศึกษาและศิลปวัฒนธรรม

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีตำราภาษาไทยซึ่งมีการปรับปรุงขึ้นใหม่ เพื่อให้ง่ายต่อการเรียนการสอน คือ หนังสือจินดามณี นอกจากนี้ยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ผู้มีความรู้นำวิชาการแขนงต่าง ๆ เช่น อักษรศาสตร์ แพทยศาสตร์ พุทธศาสตร์ ฯลฯ จารึกตามผนังพระอารามต่าง ๆ เช่น วัดสุทัศน์เทพวราราม วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เพื่อให้ประชาชนสามารถศึกษาหาความรู้ได้อย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม หรือวัดโพธิ์ ซึ่งต่อมาได้รับการยกย่องให้เป็น **"มหาวิทยาลัยแห่งแรกของไทย"**

การก้าวสู่ระบบอารยประเทศแทนระบบไพร่

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นความสำคัญของการขุดคลองใหม่ และการขุดซ่อมคลองเก่าที่ตื้นเขินให้ใช้ประโยชน์เต็มที่เพื่อประโยชน์ด้านการคมนาคมขนส่ง ค้าขาย สาธารณูปโภคและยุทธศาสตร์ โดยทรงให้มีการว่าจ้างแรงงานชาวจีนแทนการเกณฑ์แรงงานไพร่ ในการขุดคลอง และการก่อสร้างต่าง ๆ ซึ่งเอื้อต่อการตอบสนองการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมไทยไปสู่แบบอารยประเทศต่อมาในอนาคต

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พ.ศ. ๒๓๙๔ - ๒๔๑๑

พระราชประวัติ

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย กับสมเด็จพระศรีสุริเยนทรามาตย์ พระนามเดิมว่า **"สมเด็จเจ้าฟ้ามงกุฎ"** ทรงพระราชสมภพเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๔๗

เมื่อทรงเจริญพระชนมพรรษา ได้ทรงศึกษากับพระพุทธโฆษาจารย์ (ขุน) วัดโมลีโลกยาราม และทรงศึกษาวิชาการด้านต่าง ๆ ได้แก่ ตำราพิชัยสงคราม การฝึกหัดอาวุธ วิชาโหราศาสตร์ และวิชาภาษาต่างประเทศที่ทรงสนพระทัยเป็นพิเศษ ทั้งยังสนพระทัยในด้านพระพุทธศาสนา พระองค์ผนวช ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ระหว่างผนวชทรงประทับอยู่ที่วัดราชาธิวาส (วัดสมอราย) ต่อมาทรงย้ายไปประทับวัดบวรนิเวศวิหารและได้รับแต่งตั้งเป็นพระราชาคณะ และเป็นเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหารองค์แรก ทรงรอบรู้ภาษาบาลีและแตกฉานในพระไตรปิฎก นอกจากนั้นยังศึกษาภาษาต่างประเทศจากบาทหลวง ทำให้พระองค์ทรงเข้าใจภาษาต่างประเทศได้อย่างดี

เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต พระบรมวงศานุวงศ์ เสนาบดี และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ทหารและมีมติที่ประชุมกราบบังคมทูลเชิญสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ามกุฎเสด็จขึ้นครองราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์ที่ ๔ แห่งราชวงศ์จักรี ในวันที่ ๒ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๔ ทรงพระนามว่า **"พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว"**

หลังจากที่ทรงขึ้นครองราชย์แล้ว สถาปนา สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ขึ้นเป็น **"สมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว"** ทรงมีพระราชฐานะเทียบเท่ากับพระเจ้าแผ่นดิน ทรงมีพระราชโอรสและพระราชธิดากับสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินีทั้งสิ้น ๔ พระองค์ คือ

สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี

๑. สมเด็จเจ้าฟ้าชายจุฬาลงกรณ์
(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์)
๒. สมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิงจันทรมณฑล โสภณภควดี
(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจันทรมณฑลฯ กรมหลวงวิสุทธกษัตริย์)
๓. สมเด็จเจ้าฟ้าชายจาตุรนต์รัศมี
(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี กรมพระจักรพรรดิพงศ์)
๔. สมเด็จเจ้าฟ้าชายภาณุรังษีสว่างวงศ์
(จอมพล สมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช)

และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชโอรสและพระราชธิดากับเจ้าจอมมารดาอื่นอีกรวมทั้งสิ้น ๘๒ พระองค์ เป็นพระราชโอรส ๓๙ พระองค์ พระราชธิดา ๔๓ พระองค์

พระราชกรณียกิจ

ด้านการบริหารและการปกครอง

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นครองราชย์แล้ว พระองค์ต้องทรงเผชิญกับการขยายอิทธิพลของมหาอำนาจจักรวรรดินิยม โดยทรงพิจารณาหาหนทางแก้ไขการปกครองประเทศให้เข้าหาแบบแผนของประเทศตะวันตก เพื่อจะได้รับความนิยมนับถือจากชาวตะวันตก อันจะทำให้ประเทศไทยปลอดภัยจากประเทศมหาอำนาจในขณะนั้น แต่ข้าราชการส่วนมากยังนิยมการปกครองแบบเก่า ด้วยเหตุนี้ จึงทรงดำเนินพระบรมราโชบายในการปกครองประเทศเป็นสายกลาง คือ ทรงปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่ในส่วนที่มีความจำเป็นในด้านการรักษาความปลอดภัยของประเทศที่ต้องแก้ไขอย่างเร่งด่วน ได้ทรงดำเนินการดังนี้

๑. จ้างชาวต่างประเทศมาช่วยปรับปรุงราชการบ้านเมือง ในตำแหน่งที่คนไทยในเวลานั้นทำไม่ได้เป็นจำนวนมาก เช่น ด้านกฎหมาย การเป็นนายช่างคุมเครื่องจักรกล แพทย์แผนใหม่ และเป็นครูฝึกทหาร ฯลฯ และได้มีการจัดตั้งโรงกษาปณ์ผลิตเงินเหรียญออกมาใช้แทนเงินพดด้วง จัดตั้งโรงพิมพ์เพื่อพิมพ์ประกาศต่าง ๆ ราชกิจจานุเบกษา ตำรา และหนังสืออ่านเล่นออกจำหน่าย และเริ่มมีหน่วยทหารที่ได้รับการฝึกหัดตามแบบยุโรปและมีการใช้อาวุธปืนสมัยใหม่

๒. ทรงให้เสรีภาพประชาชนโดยทรงแก้ไขประเพณีขวางกั้นมิให้พระองค์ทรงใกล้ชิดกับประชาชน เสียใหม่ ทรงประกาศให้เจ้าของบ้านนำคนในครอบครัว **“ออกมาคอยเข้าเฝ้ารับเสด็จให้ทอดพระเนตร**

เห็น ถ้าทรงรู้จักจะทักทายบ้างตามสมควรให้ได้ความยินดี"[๑] เพื่อจะได้ทรงทราบทุกข์สุขของประชาชน ทรงเห็นแก่สิทธิมนุษยชนของพสกนิกร ทรงถือว่าสิทธิมนุษยชน เป็นสิ่งพึงมีอยู่ในแต่ละบุคคล จึงทรงประกาศว่า หากบิดามารดาจะนำเอาบุตร หรือผัวนำเมียไปขายไว้กับใคร ๆ เพื่อเอาเงินมาใช้ ซึ่งแต่ก่อนย่อมทำได้นั้น จะต้องให้บุตรหรือเมียสมัครใจด้วยก่อน[๒] และทรงให้สิทธิแก่ผู้หญิงที่บรรลุนิติภาวะแล้วเลือกคู่ครองเองได้

ทรงยินยอมทำสัญญาทางพระราชไมตรีกับประเทศอังกฤษเป็นประเทศแรก โดยสมเด็จพระนางเจ้าวิคตอเรีย พระบรมราชินีแห่งอังกฤษ ได้ส่งทูตชื่อ เซอร์ จอห์น เบาริง ทำสัญญาในครั้งนี้ คือ สนธิสัญญาทางไมตรีและพาณิชย์ระหว่างไทยกับอังกฤษ พ.ศ. ๒๓๙๘ โดยเป็นที่รู้จักกันทั่วไปว่า สนธิสัญญาเบาริง ต่อมา ประเทศสหรัฐอเมริกาในสมัยประธานาธิบดีแจ็คสัน ได้ขอทำสนธิสัญญาเช่นเดียวกับประเทศอังกฤษ และยังมีประเทศอื่น ๆ ในแถบยุโรปขอทำสนธิสัญญาในทำนองเดียวกันนี้ นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ส่งคณะทูตไปเจริญพระราชไมตรีกับประเทศอังกฤษเป็นครั้งแรก ในปี พ.ศ. ๒๔๐๐ ในรัชสมัยสมเด็จพระนางเจ้าวิคตอเรีย พระบรมราชินี โดยมี พระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เป็นราชทูตครั้งนี้

ในปี พ.ศ. ๒๓๙๘ พระองค์ทรงมีพระราชดำริเห็นว่าควรเปลี่ยนชื่อประเทศจากชื่อเดิม กรุงศรีอยุธยา เป็น สยาม เพื่อเป็นการแสดงให้รู้ว่ามีการย้ายเมืองหลวง พระองค์จึงทรงประกาศชื่อประเทศขึ้นใหม่นี้ว่า **สยาม**

เนื่องจากบ้านเมืองมีความเจริญขึ้นมาก จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างถนนเพื่อการคมนาคมได้สะดวกยิ่งขึ้น โดยเมื่อวันที่ ๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๐๔ เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ สมุหพระกลาโหม ได้จัดการสร้างถนนตามพระราชดำริ ได้แก่ ถนนเจริญกรุง ถนนบำรุงเมือง ถนนเฟื่องนคร และถนนสีลม มีรถม้าขึ้นใช้ครั้งแรก ตลอดจนโปรดเกล้าฯ ให้มีการขุดคลองผดุงกรุงเกษม คลองมหาสวัสดิ์ คลองภาษีเจริญ คลองดำเนินสะดวก และคลองหัวลำโพง

ถนนเจริญกรุง

ถนนบำรุงเมือง

[๑] *ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ ภาค ๓, "ประกาศยกเลิกการยิงกระสุน และอนุญาตให้ราษฎรเฝ้าได้ในทางเสด็จพระราชดำเนิน ณ วันอาทิตย์ ขึ้น ๗ ค่ำ ปีมะเส็ง นพศก" พระนคร : โรงพิมพ์ไท, ๒๔๖๖ หน้า ๗๑ - ๗๖.*

[๒] *ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ ภาคที่ ๓, "ประกาศพระราชบัญญัติเรื่อง ผัวขายเมีย บิดามารดาขายบุตร", หน้า ๑๓๑ - ๑๓๕.*

ด้านเศรษฐกิจ

หลังจากการทำสนธิสัญญาเบาริงแล้ว ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ และระบบการเก็บภาษี เช่นจากเดิมข้าวซึ่งเคยเป็นสินค้าต้องห้ามของไทย แต่จากการทำสัญญานี้จึงได้อนุญาตให้มีการค้าขายข้าวออกนอกประเทศได้ ทำให้ข้าวกลายเป็นสินค้าที่มีความสำคัญอย่างยิ่งขึ้นมาทันที นอกจากนี้ไทยยังต้องยกเลิกภาษีปากเรือ เป็นเหตุให้รายได้ของประเทศลดน้อยลง จึงได้มีการจัดเก็บภาษีอากรขึ้นใหม่ ๑๔ ชนิด คือ ภาษีสุกร ภาษีปลาสด ภาษีปลาทู ภาษีไหม ภาษีขี้ผึ้ง ภาษีหม้อหวด ภาษีถึง ภาษีเตาหล่อ ภาษีเรือมาด เรือโคลน ภาษีแจว พาย โกลน อากรพนัน ภาษีผัก ภาษีฝิ่น

ด้านศาสนา

ในปี พ.ศ. ๒๓๗๒ ทรงจัดตั้งนิกายใหม่เรียกว่า ธรรมยุตินิกาย และทรงโปรดให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ ซึ่งเป็นศิษย์ใกล้ชิดได้ร่วมกันจัดตั้งธรรมยุตินิกายขึ้นในครั้งนั้น

ทรงทำนุบำรุงพระปฐมเจดีย์ เมืองนครชัยศรี (จังหวัดนครปฐม) โดยสร้างพระเจดีย์องค์ใหม่ครอบองค์เดิมไว้ ด้วยเจดีย์เก่านั้นทรุดโทรม และพระราชทานนามว่า พระปฐมเจดีย์

พระองค์ทรงได้กำหนดให้มีการทำบุญวันวิสาขบูชาขึ้น ในวันเพ็ญ เดือน ๖ ด้วยเป็นวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา โดยถือว่าเป็นวันที่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน

พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม

ด้านการศึกษาและศิลปวัฒนธรรม

พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้ นางแอนนา เลียวโนแวนส์ มาถวายการสอนพระราชโอรส และพระราชธิดา ด้วยทรงตระหนักว่าต่างชาติเริ่มเข้ามามีบทบาทในทางเศรษฐกิจและการเมืองยิ่งขึ้น จำเป็นต้องเข้าใจภาษาต่างประเทศในการติดต่อกับต่างประเทศ และยังโปรดให้ขุนนางสวมเสื้อเวลาเข้าเฝ้าอีกด้วย

ด้านการทหาร

ใน พ.ศ. ๒๓๙๘ ทรงโปรดเกล้าฯ ตั้งพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงมหิศวรินทรามเรศ ทรงดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการกองทหารหน้า ซึ่งทรงปรับปรุงการตั้งกองทหารไว้ตามหน่วยต่าง ๆ ในกรุงเทพฯ ให้มารวมที่สนามชัยแห่งเดียว คือ ๑. กองทหารฝึกแบบยุโรป ๒. กองทหารมหาดไทย ๓. กองทหารกลาโหม และ ๔. กองทหารเกณฑ์หัด

ด้านดาราศาสตร์

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีความเชี่ยวชาญในวิชาโหราศาสตร์และดารา-ศาสตร์อย่างมาก ทรงสามารถคำนวณวันเวลาที่จะเกิดสุริยุปราคาล่วงหน้าถึง ๒ ปี ได้อย่างถูกต้องแม่นยำ โดยทรงพยากรณ์การเกิดสุริยุปราคาในวันขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๑๐ พ.ศ. ๒๔๑๑ (ตรงกับวันที่ ๑๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๑๑) เวลาตั้งแต่ ๑๐.๔๕ ถึง ๑๑.๓๐ น. เป็นสุริยุปราคาที่มืดเต็มดวงตั้งแต่เมืองปราจีนไปจนถึงเมืองชุมพร และสามารถมองเห็นได้ชัดเจน ณ บ้านหว้ากอ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ตามพิกัดภูมิศาสตร์

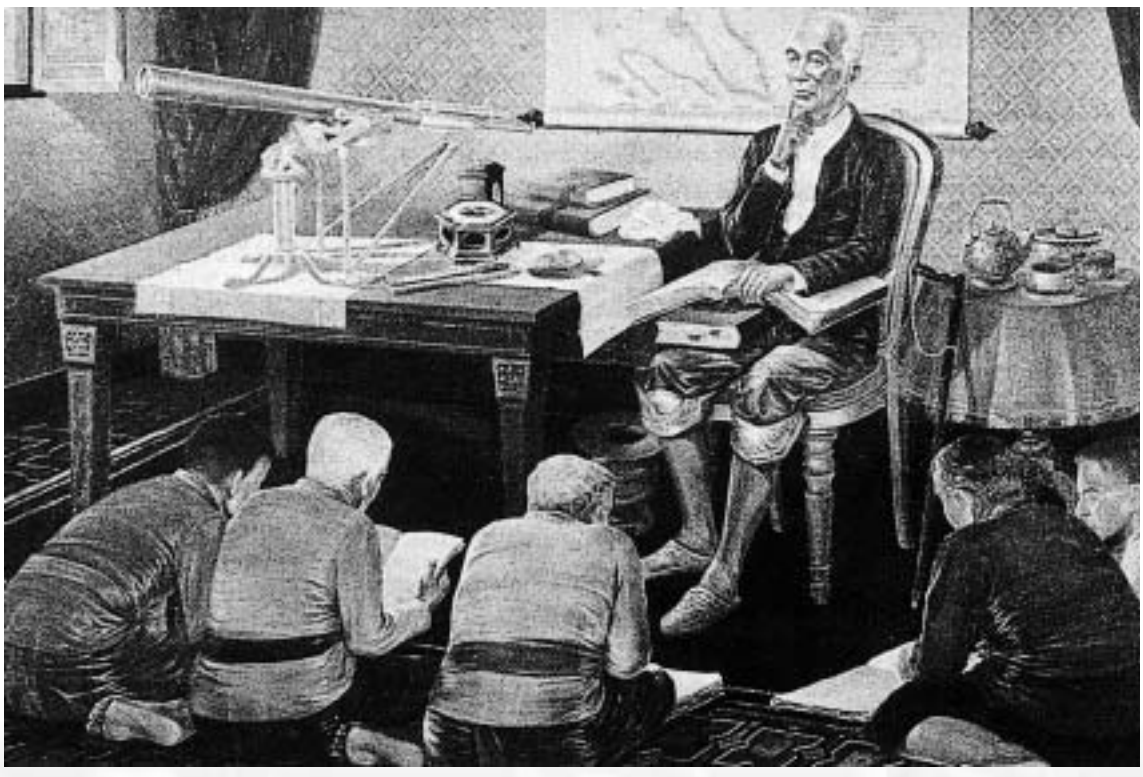

ละติจูด (เส้นรุ้ง) ที่ ๑๑ องศา ๔๓ ลิปดาเหนือ ลองจิจูด (เส้นแวง) ที่ ๙๙ องศา ๔๕ ลิปดาตะวันออก จะเห็นดวงจันทร์เข้าจับดวงอาทิตย์จากทิศตะวันตกเฉียงเหนือ แล้วออกทางทิศตะวันออกเฉียงใต้เวลา ๑๑.๔๒ น. ซึ่งพระองค์เสด็จพร้อมด้วยข้าราชบริพารและชาวต่างประเทศ เพื่อสังเกตการณ์การทอดพระเนตรสุริยุปราคาครั้งนี้ และเหตุการณ์เป็นไปตามที่ทรงคำนวณไว้อย่างแม่นยำ กล่าวได้ว่าทรงเป็นนักดาราศาสตร์ชาวไทยคนแรก โดยปวงชนชาวไทยได้ถวายพระราชสมัญญานามเป็น **พระบิดาแห่งวิทยาศาสตร์ไทย**

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวประชวรด้วยโรคไข้ป่าในขณะเสด็จพระราชดำเนินกลับจากการทอดพระเนตรสุริยุปราคา และเสด็จสวรรคตเมื่อเสด็จถึงพระบรมมหาราชวังเมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๑๑ สิริรวมพระชนมายุ ๖๔ พรรษา ทรงครองราชสมบัติ ๑๗ ปี

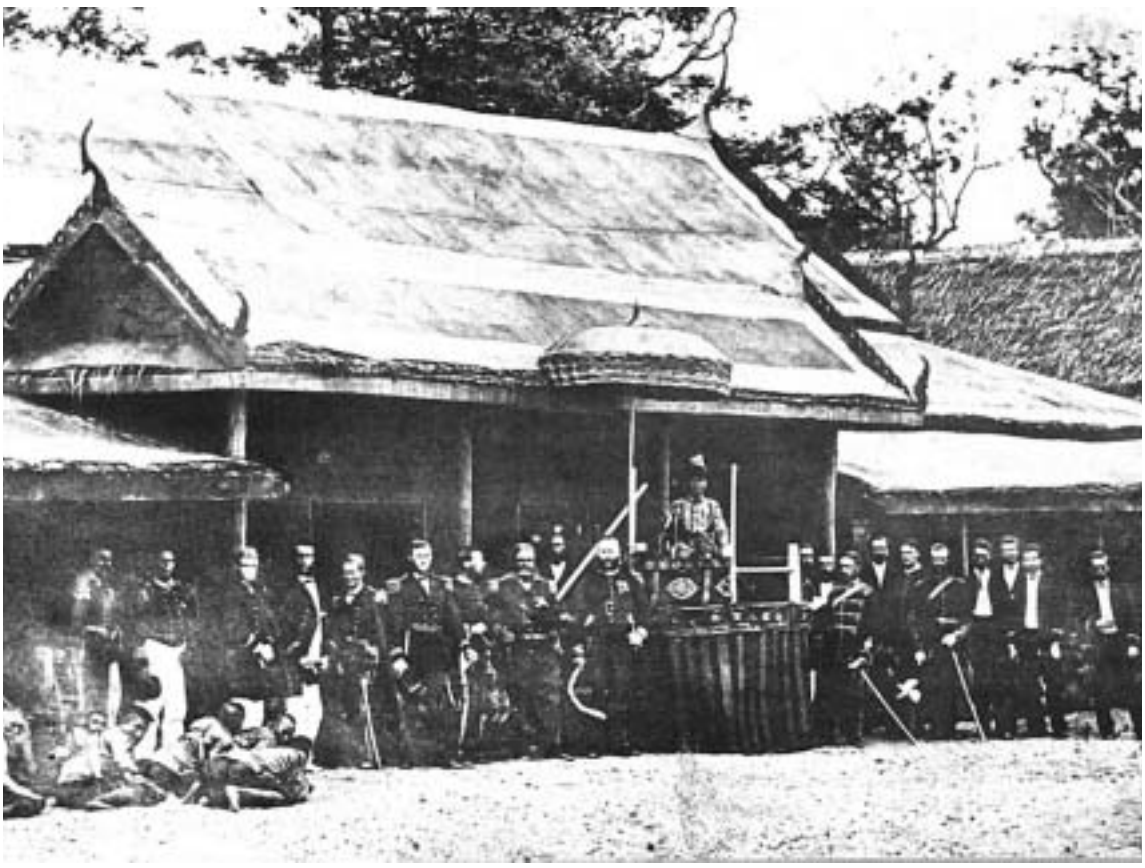

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพร้อมด้วยข้าราชบริพาร คณะทูตานุทูต ทอดพระเนตรสุริยุปราคาเต็มดวง ณ บ้านหว้ากอ อำเภอเมือง จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เมื่อวันที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๑๑

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัว

พ.ศ. ๒๔๑๑ - ๒๔๕๓

พระราชประวัติ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงเป็นพระราชโอรสองค์ที่ ๔ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี (พระองค์เจ้ารำเพยภมราภิรมย์) พระราชสมภพเมื่อวันอังคาร แรม ๓ ค่ำ เดือน ๑๐ ปีฉลู เบญจศก จุลศักราช ๑๒๑๕ ตรงกับวันที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๓๙๖ ณ พระบรมมหาราชวัง พระนามเดิมว่า **"สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์"**

เมื่อทรงพระเยาว์ ทรงได้รับการศึกษาวิชาการแขนงต่าง ๆ ทุกแขนงรวมถึงวิชาภาษาอังกฤษที่พระราชบิดาโปรดเกล้าฯ ให้ครูชาวอังกฤษและชาวอเมริกันได้ถวายการสอน ต่อมาทรงได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาเป็น กรมหมื่นพิฆเณศวรสุรสังกาศ และได้เลื่อนขึ้นเป็น กรมขุนพินิตประชานาถ ครั้นทรงเจริญพระชนมพรรษาได้ทรงศึกษากับพระพุทธโฆษาจารย์ (ขุน) วัดโมลีโลกยาราม พระบรมราชชนกโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ทรงกำกับราชการกรมมหาดเล็ก กรมพระคลังมหาสมบัติ และกรมทหารบกวังหน้า

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ฯ เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ เป็นพระมหากษัตริย์พระองค์ที่ ๕ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๑๑ และได้ประกอบพิธีเถลิงถวัลยราชสมบัติ เมื่อวันพุธที่ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๑๑ ทรงพระนามว่า **"พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว"** ขณะทรงมีพระชนมายุ ๑๖ พรรษา เนื่องจากยังทรงพระเยาว์จึงมีผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ คือ เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ต่อมาได้เลื่อนเป็น สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ((ช่วง บุนนาค)) ทรงถือโอกาสเสด็จประพาสประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียง ๒ ครั้ง คือ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๓ เสด็จประพาสสิงคโปร์ และชวา ใน พ.ศ. ๒๔๑๔ เสด็จประพาสอินเดียและพม่า เพื่อทรงศึกษาแบบแผนการปกครองประเทศ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระบรมราชินีนาถ พระนามว่า สมเด็จพระศรีพัชรินทรา พระบรมราชินีนาถ (พระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี) ทรงมีพระราชโอรสและพระราชธิดากับสมเด็จพระศรีพัชรินทราวมทั้งสิ้น ๙ พระองค์ และทรงมีพระราชโอรสและพระราชธิดากับพระบรมราชเทวี พระอัครราชเทวี พระราชชายา และเจ้าจอมมารดา รวมทั้งสิ้น ๗๗ พระองค์ ตกในพระครรภ์ ๑ พระองค์

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระศรีพัชรินทรา พระบรมราชินีนาถ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระราชโอรส

พระราชกรณียกิจ

ด้านการปกครอง

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งคณะที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน (Council of State) ขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๗ เพื่อช่วยแบ่งเบาพระราชภาระ และได้ทรงตั้งที่ปรึกษาในพระองค์ (Privy Council) ขึ้น ตามแบบอย่างประเทศอังกฤษ ทรงแบ่งส่วนราชการออกเป็น ๑๒ กระทรวง คือ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงพระกลาโหม กระทรวงท่า กระทรวงวัง กระทรวงเมือง กระทรวงนา กระทรวงพระคลัง กระทรวงยุติกรรม กระทรวงยุทธนาธิการ กระทรวงธรรมการ กระทรวงโยธาธิการ และกระทรวงมุรธาธิการ เมื่อได้ทรงทดลองระบอบการปกครองแผนใหม่เป็นเวลานานพอสมควร จึงได้สถาปนากรมต่าง ๆ ขึ้นเป็นกระทรวง เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๕ และมีประกาศพระบรมราชโองการให้ตำแหน่งเจ้ากระทรวงเป็นเสนาบดีเสมอกันหมด พร้อมกับยกเลิกตำแหน่งอัครมหาเสนาบดีสองตำแหน่งที่มีมาแต่เดิมนั้น และภายหลังได้ทรงแก้ไขให้รัดกุมอีกครั้งจนเหลือเพียง ๑๐ กระทรวง โดยทรงยุบกระทรวงยุทธนาธิการเข้ารวมกับกระทรวงกลาโหม และยุบกระทรวงมุรธาธรเข้ารวมกับกระทรวงวัง

การปฏิรูปการบริหาร

ด้านการบริหาร

ในปี พ.ศ. ๒๔๓๗ โปรดเกล้าฯ ให้ปรับปรุงราชการหัวเมืองเสียใหม่ โดยให้จัดตั้งมณฑลเทศาภิบาล โปรดเกล้าฯ ให้จัดแบ่งพระราชอาณาจักรออกเป็น ๑๘ มณฑล ในแต่ละมณฑลแบ่งเป็นอำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน สำหรับตำบลและหมู่บ้าน ให้มีกำนันและผู้ใหญ่บ้านโดยให้ราษฎรเลือกกันเองตามความนิยม ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้ง หอรัษฎากรพิพัฒน์ (ต่อมาคือ กระทรวงการคลัง) เพื่อเป็นหน่วยงานในการจัดเก็บรวบรวมภาษีอากร และผลประโยชน์รายได้ของแผ่นดิน พร้อมกับตรากฎหมายว่าด้วยภาษีอากร อีกทั้งได้โปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์ธนบัตร และกำหนดการใช้เหรียญใหม่ คือ เหรียญบาท เหรียญสลึง และเหรียญสตางค์ รวมทั้งได้มีการจัดตั้งธนาคารไทยแห่งแรก

ในรัชสมัยของพระองค์ ประเทศชาติมีความเจริญอย่างมาก ทรงนำเทคโนโลยีอันทันสมัยจากต่างประเทศเข้ามาใช้ เพื่อให้เกิดความเจริญและความสะดวกแก่ประชาชน เช่น การสร้างทางรถไฟสายแรกเส้นทางกรุงเทพฯ-นครราชสีมา ตั้งกรมไปรษณีย์โทรเลขขึ้นครั้งแรก จัดตั้งโรงไฟฟ้าขนาดใหญ่ มีการนำโทรศัพท์มาใช้ โดยกรมพระกลาโหมได้ทดลองโทรศัพท์ระหว่างกรุงเทพฯ กับสมุทรปราการเพื่อแจ้งการเข้าออกของเรือ เป็นต้น

การเสด็จประพาสต้น

ทั้งนี้เนื่องจากทรงเสด็จประพาสยังต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่ทรงเสด็จประพาส

ยุโรปถึง ๒ ครั้ง ในปี พ.ศ. ๒๔๔๐ และ พ.ศ. ๒๔๔๙ เพื่อเจริญสัมพันธไมตรีกับนานาประเทศในยุโรป และทำให้ไทยแก้ปัญหาการเมืองกับนานาประเทศ อีกทั้งเมื่อทรงพบเห็นในสิ่งที่ดีงามก็ทรงนำมาปรับปรุงให้แก่ประเทศชาติ แล้วแนะให้พสกนิกรประพฤติปฏิบัติ

ด้านศาสนา

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผนวชเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๑๖ นับเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์แรกในราชวงศ์จักรีที่เสด็จออกผนวชขณะครองราชสมบัติ พระองค์ทรงตั้งวิทยาลัยสงฆ์ ชื่อว่า **"มหาธาตุวิทยาลัย"** (ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็น มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) ต่อมา สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ขอพระบรมราชานุญาตตั้งวิทยาลัยสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายขึ้นที่วัดบวรนิเวศวิหาร ทรงพระราชทานนามว่า **"มหามกุฏราชวิทยาลัย"** จากนั้นได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตราพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕ จึงเป็นพระราชบัญญัติปกครองสงฆ์ฉบับแรกของไทย และโปรดเกล้าฯ ให้สร้างวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม เป็นวัดประจำรัชกาลที่ ๕

ด้านการศึกษาและศิลปวัฒนธรรม

พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้มีการปฏิรูปการศึกษา โดยเริ่มแรกได้จัดตั้งโรงเรียนขึ้นในพระบรมมหาราชวัง โปรดให้ตั้งโรงเรียนกรมมหาดเล็กหลวง ทรงโปรดให้ปรับปรุงตำราเรียนใหม่เพื่อให้นักเรียนมีความแตกฉานในวิชาภาษาไทย ซึ่งหลวงสารประเสริฐได้เรียบเรียงตำราขึ้นมา เรียกว่า แบบเรียนหลวง ๖ เล่ม คือ มูลบทบรรพกิจ วาหนิติ์นิกร อักษรประโยค สังโยคพิธาน ไวพจน์พิจารณ์ และพิศาลการันต์ นอกจากนี้ทรงส่งเสริมการศึกษาของสตรีให้ทัดเทียมกับผู้ชาย โปรดให้ตั้งโรงเรียนเสาวภา โรงเรียนราชินี และได้พระราชทานทรัพย์ส่วนพระองค์ให้ตั้งโรงเรียนตามหัวเมืองต่าง ๆ อีกทั้งยังทรงพระปรีชาสามารถในการพระราชนิพนธ์วรรณกรรม ซึ่งได้รับความนิยมจนถึงทุกวันนี้ เช่น พระราชนิพนธ์พระราชพิธีสิบสองเดือน พระราชนิพนธ์ไกลบ้าน ลิลิตนิทราชาคริต เป็นต้น

ทรงโปรดให้จัดตั้งหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่ประชาชนสำหรับการศึกษาค้นคว้าหาความรู้ และโปรดให้ตั้งพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ณ พระราชวังบวรสถานมงคล

นอกจากนี้พระองค์ทรงแก้ไขเปลี่ยนแปลงประเพณีบางอย่างของไทยที่มีมาแต่โบราณ คือ

๑. เลิกประเพณีหมอบคลาน

๒. ทรงเปลี่ยนแปลงพระราชประเพณีสืบสันตติวงศ์ โดยให้พระเจ้าลูกยาเธอเป็นรัชทายาทสืบไป มิใช่พระมหาอุปราชอย่างแต่ก่อน

๓. ยกเลิกการใช้จุลศักราช เปลี่ยนมาใช้รัตนโกสินทร์ศกแทน โดยเริ่ม ร.ศ. ๑ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๕ เริ่มใช้ตั้งแต่วันที่ ๒๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๓๑ เป็นต้นมา

๔. โปรดให้ชำระกฎหมาย และสร้างประมวลกฎหมายขึ้นมา เพื่อให้ทัดเทียมกับอารยประเทศ และโปรดให้ตั้งโรงเรียนสอนวิชากฎหมายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๐ ซึ่งหลังจากที่ประมวลกฎหมายขึ้นใช้แล้ว การลงโทษแบบจารีตนครบาลจึงถูกยกเลิกไปโดยสิ้นเชิง

๕. **การเลิกระบบไพร่** ถึงสังคมไทยเป็นสังคมศักดินามาตั้งแต่สมัยอยุธยา ได้มีการแบ่งคนออกเป็น ๓ ระดับ ระดับสูงสุด คือ องค์พระมหากษัตริย์และราชวงศ์ ชนชั้นกลาง คือ เหล่าเจ้าขุนมูลนาย บุคคลที่มียศถาบรรดาศักดิ์ และชนชั้นพลเมือง ส่วนใหญ่ตกอยู่ในภาวะต่ำสุดแบ่งออกเป็นไพร่และทาส

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะยกเลิกระบบไพร่ในสยามประเทศให้หมดสิ้น ทั้งนี้ด้วยพระปรีชาญาณอันสุขุมคัมภีรภาพ ได้**ทรงปลดภาระหน้าที่ของไพร่ด้วยการจัดระเบียบสังคมใหม่ให้มีการใช้แรงงานจ้าง ทหารประจำการหรือทหารอาชีพแทนการเกณฑ์แรงงาน**

เริ่มเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๒๕ ได้มีการตราพระราชบัญญัติทหารหลายฉบับ ให้มีการรับสมัครทหาร จากนั้นในปี พ.ศ. ๒๔๔๘ ประกาศใช้ **“พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. ๑๒๔ เปลี่ยนจากทหารสมัคร มาเป็นทหารเกณฑ์”** โดยกำหนดให้ไพร่ที่มีอายุ ๑๘ - ๒๐ ปี ต้องเข้ารับการคัดเลือกเป็นทหารและประจำการมีกำหนด ๒ ปี การประกาศใช้พระราชบัญญัติเกณฑ์ทหารนี้ นับเป็นการยกเลิกระบบไพร่อย่างเป็นทางการ ไพร่จึงมีสถานะเป็นคนสามัญ เป็นแรงงานอิสระ ที่มีศักดิ์ศรีและเกียรติภูมิในฐานะมนุษย์ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

๖. **การเลิกทาส** พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเปี่ยมไปด้วยพระเมตตาธรรม ทรงเห็นว่าการมีทาสอยู่เป็นการส่งเสริมให้มีการกดขี่เหยียดหยามคนไทยด้วยกัน จึงตัดสินพระทัยให้เลิกทาส ทรงเริ่มอย่างค่อยเป็นค่อยไป ในที่สุดโปรดให้ทาสเป็นไทอย่างสมบูรณ์ด้วยการตราพระราชบัญญัติทาส รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๔ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๔๘ โดยใช้เวลายาวนานถึง ๓๑ ปี ทำให้ทาสหมดสิ้นจากแผ่นดินไทยนับแต่นั้นมา โดยไม่เกิดเรื่องวุ่นวายเหมือนดังประเทศอื่น ๆ

ด้านการทหาร

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระบรมราชปรีชาญาณอันล้ำเลิศ พระองค์ทรง

แลเห็นเหตุการณ์ไกล ทรงเห็นว่ากิจการทหารเป็นหลักประกันที่มั่นคงที่สุดของเอกราชแห่งชาติไทย ทรงเห็นว่าการเสริมสร้างประสิทธิภาพให้แก่หน่วยทหารเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง ทรงเริ่มปฏิรูปกรมทหารหน้าโดยโปรดเกล้าฯ ให้เพิ่มกำลังพลจัดหาอาวุธ ได้จัดครูฝึกหัดยุทธวิธีสมัยใหม่ และให้มีโรงเรียนฝึกสอนผู้ที่จะเป็นนายทหารขึ้น

การสาธารณูปโภค

การไฟฟ้า ในปี พ.ศ. ๒๔๓๓ เจ้าหมื่นไวยวรนาถ (เจิม แสง-ชูโต) ได้ริเริ่มจำหน่ายกระแสไฟฟ้าเพื่อใช้เป็นพลังงานแสงสว่าง ต่อมาได้โอนกิจการให้บริษัทอเมริกันชื่อ แบงค้อค อีเลคตริคซีตี้ ซินดิเคท เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๔๐

ในปี พ.ศ. ๒๔๓๗ บริษัทเดนมาร์คได้ตั้งโรงงานผลิตพลังงานไฟฟ้า เพื่อใช้ในการเดินรถรางที่บริษัทได้สัมปทานการเดินรถในพระนคร เมื่อเดือนพฤษภาคม ต่อมาบริษัทนี้ได้รวมกับบริษัทของอเมริกันที่รับช่วงงานจากเจ้าหมื่นไวยฯ แล้วต่อตั้งเป็นบริษัทไฟฟ้าสยาม เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๔๔

การประปา ในปี พ.ศ. ๒๔๕๒ ตรงกับเดือนกรกฎาคม ได้โปรดให้ทำที่กักเก็บน้ำที่คลองเชียงราก จังหวัดปทุมธานี และขุดคลองประปาสำหรับส่งน้ำเข้าจนถึงคลองสามเสน พร้อมกับฝังท่อเอกและติดตั้งอุปกรณ์อื่น ๆ ประกอบเป็นการประปาขึ้น เพื่อให้ราษฎร์มีน้ำสะอาดใช้และจะไม่เกิดโรคระบาดทางน้ำ แต่ยังมิทันแล้วเสร็จก็สิ้นรัชกาลก่อน

การไปรษณีย์ โปรดให้ตั้งกรมไปรษณีย์ขึ้นเป็นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๖ เปิดบริการเมื่อวันที่ ๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๒๖ โดยเปิดในพระนครเป็นปฐม ในรัชกาลนี้ไทยได้เข้าร่วมประชุมสากลไปรษณีย์ด้วย และได้เข้าเป็นภาคีของสหภาพสากลไปรษณีย์เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๒๘ ทำให้การไปรษณีย์ของไทยเจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว

การโทรเลข เริ่มงานนี้ในปี พ.ศ. ๒๔๑๒ โดยโปรดให้ชาวอังกฤษ ๒ นาย ประกอบการขึ้นแต่ไม่สำเร็จ ทางราชการกระทรวงกลาโหมจึงได้รับช่วงมาทำเอง เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๑๘ โทรเลขสายแรกคือสายระหว่างกรุงเทพฯ กับสมุทรปราการ ซึ่งยาว ๔๕ กิโลเมตร และยังมีสายใต้น้ำที่วางต่อไปจนถึงประภาคารที่ปากน้ำเจ้าพระยาสำหรับบอกท่าเรือเข้าออก ส่วนสายที่ ๑ จากกรุงเทพฯ ไปยังบางปะอินก็สร้างเสร็จในปี พ.ศ. ๒๔๒๑ และต่อไปยังอยุธยาด้วย จึงในปี พ.ศ. ๒๔๒๖ โปรดให้ตั้งกรมโทรเลขขึ้น ครั้นในปี พ.ศ. ๒๔๔๑ โปรดให้รวมกรมไปรษณีย์และกรมโทรเลขเข้าด้วยกัน เรียกว่า **“กรมไปรษณีย์โทรเลข”**

กรุงเทพฯ สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต เมื่อวันเสาร์ แรม ๔ ค่ำ เดือน ๑๑ ปีจอ จุลศักราช ๑๒๗๒ ตรงกับวันที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ สิริพระชนมายุ ๕๘ พรรษา ทรงดำรงสิริราชสมบัติเป็นเวลา ๔๒ ปี

พระองค์ทรงพัฒนาประเทศให้มีความเจริญอย่างยิ่ง ทรงเสด็จประพาสตามสถานที่ต่าง ๆ เพื่อนำสิ่งที่พบเห็นมาปรับปรุงประเทศให้เจริญทัดเทียมนานาอารยประเทศ จนเป็นที่รู้จักของชาวต่างชาติ ทรงได้รับการยกย่องจากชาวต่างประเทศในพระปรีชาสามารถว่า ทรงเป็นนักปกครองและนักการทูต ทรงตัดสินพระทัยด้วยพระเนตรที่ยาวไกล ทรงยอมรับการเปลี่ยนแปลงของความเจริญในประเทศตะวันตก ด้วยพระมหากรุณาธิคุณอันยิ่งใหญ่ ปวงชนชาวไทยจึงพร้อมใจกันถวายพระราชสมัญญาว่า **พระปิยมหาราช** ซึ่งมีความหมายว่า **พระราชาผู้ยิ่งใหญ่ อันเป็นที่รักของปวงชนชาวไทย** เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑

พระเกียรติคุณ

มติที่ประชุมครั้งที่ ๓๑ เมื่อ ๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๔๔ องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้มีประกาศยกย่องพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นบุคคลสำคัญและมีผลงานดีเด่นทางสาขาการศึกษาวัฒนธรรม สังคมศาสตร์ มานุษยวิทยา การพัฒนาสังคมและสื่อสาร

นักกฎหมายชาวฝรั่งเศสห้ารัชสมัยบนแผ่นดินสยาม

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นยุคแห่งการปฏิรูปประเทศไทยไปสู่ความทันสมัยให้ทัดเทียมกับอารยประเทศที่พระองค์เสด็จเยี่ยมโดยเฉพาะทวีปยุโรป วิทยาการความรู้ต่าง ๆ เป็นรากฐานของการพัฒนาประเทศ กฎหมายเป็นศาสตร์สาขาหนึ่งที่ประเทศไทยได้มีการปรับปรุงแก้ไขและมีการร่างกฎหมายขึ้นมาใช้บางครั้งอาศัยนักกฎหมายชาวต่างประเทศเป็นผู้ดำเนินการจัดทำให้นักกฎหมายที่เข้ามารับราชการในประเทศไทยมีหลายสัญชาติเช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส เบลเยียมฯ หนึ่งในจำนวนนักกฎหมายต่างชาติที่เข้ามามีบทบาทด้านกฎหมายของประเทศไทยคือ

นายพิชาญ บุญยง (นาย เรอ เน กียอง)

นายพิชาญ บุญยง เดิมชื่อนาย เรอ เน กียองเป็นนักกฎหมายชาวฝรั่งเศสจบการศึกษาระดับด็อกเตอร์อังดรัวจากมหาวิทยาลัยปารีส เกิดเมื่อ ค.ศ. ๑๘๗๖ (พ.ศ. ๒๔๑๙) เป็นผู้พิพากษาในประเทศฝรั่งเศสต่อมาได้เดินทางเข้ามารับราชการในประเทศไทยเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑ ปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งได้รับราชการด้านกฎหมายมาตลอดทั้งรัชกาล ซึ่งเข้ามาขับราชการด้านกฎหมายมาตลอดห้ารัชกาล

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมารองค์แรกแห่งกรุงรัตนโกสินทร์

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร เป็นตำแหน่งรัชทายาท ที่พระบาทสมเด็จพระจุลพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตั้งขึ้นเป็นครั้งแรก เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๒๙ แทนตำแหน่งพระมหาอุปราช กรมพระราชวังบวรสถานมงคลหรือเรียกว่า **วังหน้า** ซึ่งมีตั้งแต่สมัยอยุธยาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้าแต่งตั้งสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ เป็น สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร หรือ พระยุพราช พระองค์แรกแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๙

พระราชประวัติ

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร

ทรงเป็นพระราชโอรสพระองค์ใหญ่ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับสมเด็จพระศรีสวรินทิราพระบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ทรงมีพระอนุชาและพระราชขนิษฐา ภคินีร่วมพระชนนี ๗ พระองค์ ทรงศึกษาหนังสือไทยกับพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เจ้ากรมพระอาลักษณ์ ผู้ซึ่งเป็นพระอาจารย์ถวายพระอักษรในราชสำนัก และทรงศึกษาภาษาอังกฤษกับมิสเตอร์ โรเบิร์ต มอรัน ชาวอังกฤษ

เมื่อพระชนมายุครบ ๙ พรรษา ในปี พ.ศ. ๒๔๒๙ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดพระราชพิธีลงสรงสนานและเฉลิมพระปรมาภิไธย **สถาปนาเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร** ดำรงตำแหน่งรัชทายาท ทรงเป็นสยามมกุฎราชกุมารพระองค์แรก

ปีพุทธศักราช ๒๔๓๓ ทรงเข้าพิธีโสกันต์และปี พ.ศ. ๒๔๓๔ ผนวชเป็นสามเณร ทรงจำพรรษา ณ วัดบวรนิเวศวิหาร สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้าทรงเป็นพระอุปัชฌาย์

การทหาร

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานตำแหน่ง **ผู้บัญชาการทหารทั่วไป** ให้แก่พระองค์ท่าน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๐ แต่เนื่องจากยังทรงพระเยาว์จึงโปรดเกล้าฯ ให้ พลโท สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงษ์ กรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช ทรงรั้งตำแหน่งแทน พระยศ ร้อยโททหารราบมหาดเล็ก เมื่อวันที่ ๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๓๖

สิ้นพระชนม์

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุรหิศฯ สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๗

จอมพลเรือ สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก

พระราชโอรสผู้ทรงศึกษาวิชาทหารเรือและการแพทย์ต่างประเทศ

พระราชประวัติ

จอมพลเรือ สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก ทรงเป็นพระราชโอรสองค์ที่ ๖๙ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และองค์ที่ ๗ ในสมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา พระบรมราชเทวี (สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี) พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า) ประสูติเมื่อวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๔ ทรงมีพระนามว่า สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดชกรมขุนสงขลานครินทร์

การศึกษาในประเทศ

ทรงศึกษา ณ โรงเรียนราชกุมารในพระบรมมหาราชวัง และทรงศึกษาวิชาภาษาอังกฤษในเวลาต่อมา เมื่อพระชนมายุ ๑๒ พรรษา ทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดการพระราชพิธีมหามงคลโสกันต์พระราชทานในวันที่ ๒๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๖ และทรงผนวชเป็นสามเณร ณ วัดบวรนิเวศวิหาร หลังจากทรงลาผนวชแล้ว ทรงเข้ารัชการศึกษาที่ **โรงเรียนนายร้อยพิเศษ ในพระบรมมหาราชวัง** ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๔๘ สมเด็จพระบรมราชชนกฯ เสด็จไปทรงศึกษา ณ ประเทศอังกฤษ ๑ ปี ต่อมาทรงเสด็จไปศึกษาที่โรงเรียนเตรียมนายร้อย เมืองปอตสดัม ประเทศเยอรมนี เป็นเวลา ๑ ปี จากนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เข้าศึกษาด้านทหารเรือที่โรงเรียนนายเรือเฟลนส์บูร์ก มีอร์วิค ประเทศเยอรมนี ซึ่งอยู่ตอนเหนือของเยอรมนี เนื่องจากมีพระราชประสงค์ให้ทรงช่วยปรับปรุงและพัฒนา

โรงเรียนนายเรือเฟลนส์บูร์ก มือร์วิค

กองทัพเรือ สมเด็จพระบรมราชชนกต้องทรงฝึกอย่างหนักเช่นเดียวกับนักเรียนนายเรือเยอรมันทุกประการ โดยทรงร่วมออกฝึกภาคสนามในเรือรบ โดยทรงประจำอยู่ในเรือหลวงวิคตอเรียหลุยส์เป็นเวลา ๑ ปี (๑๔ พ.ค. ๒๔๕๕ - ๑๐ มี.ค. ๒๔๕๖) ทั้งนี้กองเรือฝึกได้จอดรับเสบียงอาหาร น้ำจืด ที่หมู่เกาะแคนนารี (อยู่ฝั่งซ้ายของทวีปอัฟริกา บริเวณมหาสมุทรแอตแลนติก) และได้เสด็จขึ้นบกพร้อมกับนักเรียนนายเรือเยอรมัน นับเป็นเจ้าฟ้าพระองค์แรกที่เสด็จที่หมู่เกาะแคนนารี ดังนั้น รัฐบาลสเปนจึงได้สร้างพระอนุสาวรีย์เพื่อเทิดพระเกียรติพระองค์ท่าน (หมู่เกาะแคนนารีเป็นจุดส่งกำลังบำรุงเรือที่เดินทางจากทวีปยุโรปไปทวีปอเมริกา แอฟริกา และเอเชีย จะมารับเสบียงอาหารและน้ำจืด)

พระอนุสาวรีย์สมเด็จพระบรมราชชนก ที่หมู่เกาะแคนนารี

เมื่อเสด็จกลับถึงประเทศไทย พระองค์ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นนายเรือโทและทรงเข้ารับราชการในกระทรวงทหารเรือ

สมเด็จพระบรมราชชนกทรงกราบบังคมทูลลาออกจากราชการทหารเรือ ตั้งแต่วันที่ ๒๐ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๘ รวมระยะเวลารับราชการในกระทรวงทหารเรือ ๙ เดือน ๑๘ วัน

น้ำพระทัยในการทรงปฏิบัติต่อข้าราชการชั้นผู้น้อยพระองค์ทรงแสดงความโอบอ้อมอารีต่อทหารเรือชั้นผู้น้อยทุกคนโดยมิได้ถือพระองค์ เงินเดือนที่พระองค์ทรงได้รับ จะทรงประทานให้แก่ทหารรับใช้และบุคคลอื่นตามพระอัธยาศัย

พระราชกรณียกิจที่ทรงมีคุณูปการต่อกองทัพเรือ

สมเด็จพระบรมราชชนก ทรงมีพระดำริที่เป็นแนวทางในการพัฒนากองทัพเรือไว้หลายประการ ทั้งที่เป็นเอกสารของทางราชการ บันทึกรายงานการเสนอความคิดริเริ่ม ตลอดจนเอกสารบันทึกส่วนพระองค์ซึ่งรวบรวมได้ ๔ เรื่อง คือ

๑. บันทึกรายงานความเห็นเรื่องเรือ "ส"

ซึ่งเป็นการชี้แจงถึงการนำเรือดำน้ำมาปฏิบัติงานตลอดจนรายละเอียดเรื่องงบประมาณที่จะใช้ จะส่งผลในการพัฒนากองทัพให้มีขีดความสามารถที่ปกป้องอธิปไตยของชาติ

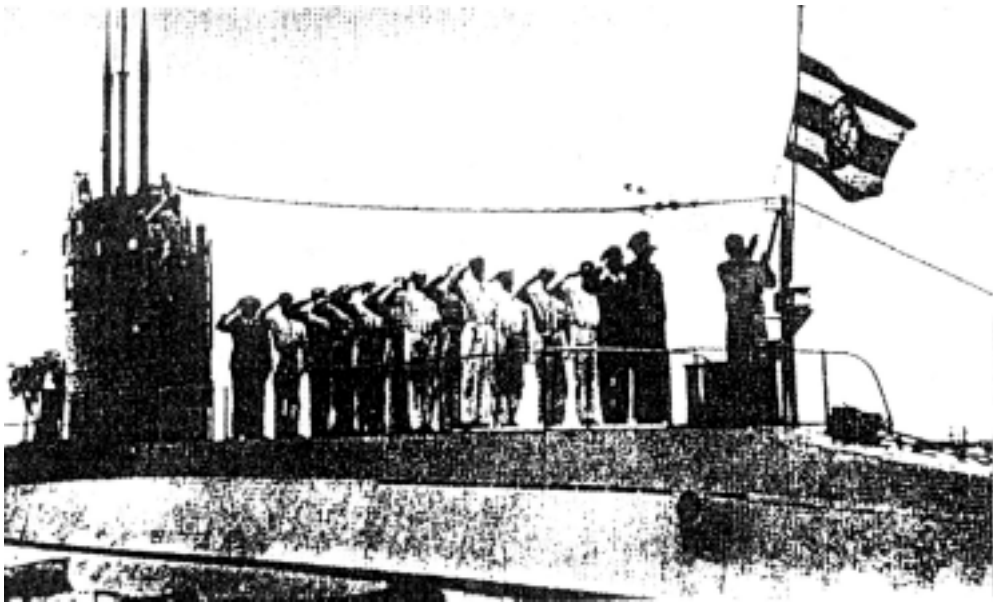

พิธีเชิญธงราชนาวีบนเรือหลวงสินสมุทร

๒. ทรงร่วมจัดแสดงจำลองยุทธทหารเรือ

สมเด็จพระบรมราชชนก โดยทรงสร้างเรือรบจำลองที่ทำด้วยไม้ลำหนึ่งด้วยพระองค์ท่านเอง โดยเลียนแบบมาจากเรือลาดตระเวนเบาเอมเดนของเยอรมัน แล้วนำมาแสดงที่สระอโนดาต ในเขาดินวนา ระหว่างวันที่ ๖ - ๑๐ มกราคม ๒๔๕๘

สมเด็จพระบรมราชชนกประทับบนเรือรบจำลอง ที่ ๓ จากซ้าย

๓. โครงการสร้างกำลังทางเรือ

สมเด็จพระบรมราชชนก ได้ทรงจัดทำร่างโครงการสร้างกำลังทางเรือ ซึ่งมีสาระสำคัญเกี่ยวกับยุทธศาสตร์ทางเรือ การวางกำลังทางเรือ คุณลักษณะของเรือรบ และอาวุธที่จะใช้

๔. ทรงออกแบบเรือรบใช้เครื่องยนต์ดีเซล

สมเด็จพระบรมราชชนกทรงกำหนดคุณสมบัติเรือที่จะสร้างขึ้นตามโครงการสร้างกองเรือรบ ให้ใช้เครื่องยนต์ดีเซลกับเรือปืนข้ามเกาะและเรือวางทุ่นระเบิด รวมทั้งเรือ "ส" (เรือดำน้ำ) ด้วย

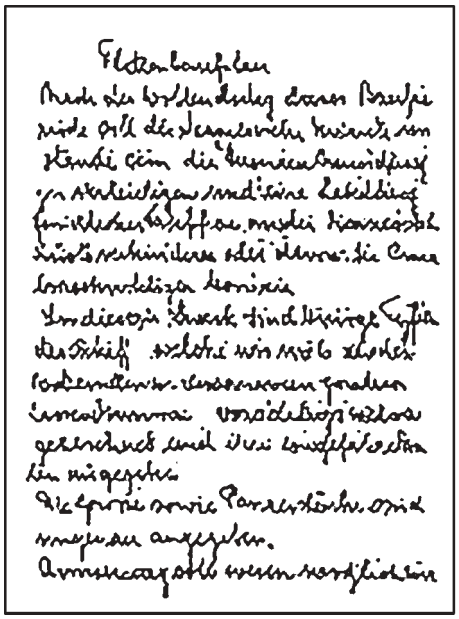

โครงสร้างกองเรือรบเป็นภาษาเยอรมัน เมื่อครั้งดำรงพระยศเรือโท

สิ้นพระชนม์

สมเด็จพระบรมราชชนกประชวรด้วยโรคไตพิการเรื้อรัง และสิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๒๔ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๒ เวลา ๑๖.๔๕ น. พระชนมายุ ๓๗ พรรษา ๘ เดือน ๒๓ วัน

การสถาปนาพระอิสริยศักดิ์

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาเลื่อนพระอิสริยศักดิ์สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดชวิกรม ขุนสงขลานครินทร์ ที่ สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอเจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดช กรมหลวงสงขลานครินทร์

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช โปรดเกล้าฯ กำหนดการพระราชพิธีเฉลิมพระนามาภิไธย ที่ สมเด็จพระมหิตลาธิเบศรอดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก เมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๓

พระยศที่ทรงดำรง

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระยศ **นาวาเอก** แด่นายเรือโท สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดช กรมขุนสงขลานครินทร์ เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๗ หลังจากได้ทรงกราบบังคมทูลลาออกจากกระทรวงทหารเรือเกือบ ๑๐ ปี

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ทรงโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระยศนาวาเอก สมเด็จพระมหิตลาธิเบศรอดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนกเป็น **จอมพลเรือ สมเด็จพระมหิตลาธิเบศรอดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก** เมื่อวันที่ ๘ มกราคม พ.ศ. ๒๕๔๑

พระเกียรติที่ทรงได้รับการยกย่อง

เครื่องมืออุปกรณ์ทางวิทยาศาสตร์ของใช้ส่วนพระองค์

พระบิดาแห่งการแพทย์ไทย

พระสมัญญาที่พสกนิกรพร้อมใจกันถวาย เนื่องด้วยสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ ในพระกรณียกิจที่ทรงวางรากฐานการแพทย์ และสาธารณสุขเป็นเหตุให้วิทยาการแพทย์ และการสาธารณสุขแผนปัจจุบันหยั่งรากลึกลงในสังคมไทยปัจจุบันด้วย

พระองค์ราชสมภพมาในโลกนี้เพื่อทำให้โลกนี้ดีขึ้น

ถ้อยคำอมตะของศาสตราจารย์ เอลลิส แห่งมูลนิธิร็อกกี้เฟลเลอร์ ได้กล่าวยกย่องในพระกรณียกิจและพระจริยาวัตรที่ทรงบำเพ็ญเป็นคุณูปการต่อประเทศชาติ กองทัพเรือ และความผาสุกของมนุษยชาติ ตลอดพระชนม์ชีพ

บุคคลสำคัญของโลกสาขาวิทยาศาสตร์

องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้ทูลเกล้าเทิดพระเกียรติสมเด็จพระมหิตลาธิเบศรอดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก ทรงเป็นบุคคลดีเด่นด้านวิทยาศาสตร์ประจำปี ๒๕๓๔ ซึ่งเป็นปีในวโรกาสครบรอบ ๑๐๐ ปี แห่งพระราชสมภพของสมเด็จพระมหิตลาธิเบศรอดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

พ.ศ. ๒๔๕๓ - ๒๔๖๘

พระราชประวัติ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นพระราชโอรสองค์ที่ ๒๙ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และทรงเป็นพระองค์ที่ ๒ ในสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ทรงพระราชสมภพเมื่อวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๒๓ ได้รับพระราชทานนามว่า สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๓๑ ทรงได้รับการสถาปนาขึ้นเป็น สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนเทพทวาราวดี ขณะศึกษาที่ประเทศอังกฤษ **ทรงได้รับการสถาปนาขึ้นเป็น สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร**เมื่อวันที่ ๑๗ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๗ หลังจากที่สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศสยามมกุฎราชกุมาร ประชวรและสวรรคต ซึ่งในโอกาสเดียวกันนี้ทรงได้รับพระราชทานพระยศทหารเป็นนายร้อยโท นายทหารพิเศษ ในกรมทหารราบมหาดเล็ก[๑] และนายพันเอก ผู้บังคับการพิเศษ กรมทหารราบล้อมวัง[๒]

ทรงศึกษาวิชาการต่าง ๆ ในพระบรมมหาราชวัง ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๓๖ ขณะมีพระชนมายุ ๑๒ พรรษาเศษ เสด็จไปศึกษาวิชาการต่อในประเทศอังกฤษ หลังจากทรงสำเร็จการศึกษาทางทหารแล้ว ได้ทรงเข้าศึกษาที่มหาวิทยาลัยอ๊อกซฟอร์ดด้านวิชาประวัติศาสตร์ รวมทั้งวิชาเศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ และภูมิวิทยา แล้วเสด็จพระราชดำเนินกลับประเทศไทย เมื่อวันที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๔๕

เมื่อเสด็จนิวัตพระนคร พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทรงรับราชการทหารเป็นนายพันโท ผู้บังคับการกรมทหารบกราบที่ ๑ มหาดเล็กรักษาพระองค์[๓] และนายพลเอกราชองครักษ์พิเศษและจเรทัพบก มีหน้าที่พระราชทานคำปรึกษาเกี่ยวกับกฎหมายนานาประเทศและเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งหอสมุดสำหรับพระนครขึ้น สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ก็ทรงดำรงตำแหน่งเป็นองค์สภานายกกรรมการจัดการหอสมุดจนเสด็จขึ้นครองราชย์

เมื่อวันที่ ๒๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๔๗ พระองค์ออกผนวชตามราชประเพณี ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม แล้วเสด็จฯ ไปประทับจำพรรษา ณ พระตำหนักปั้นหยา วัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์ลำดับที่ ๖ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ เฉลิมพระปรมาภิไธยว่า **“พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว”** ทรงประกอบพระราชพิธีสองครั้ง คือ ทรงรับมอบพระราชสมบัติ เมื่อวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๓ และทรงประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เมื่อวันที่ ๒๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๓

---

[๑] *ปัจจุบันคือ กรมทหารราบที่ ๑ มหาดเล็กรักษาพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว*

[๒] *ปัจจุบันคือ กรมทหารราบที่ ๑๑ รักษาพระองค์*

[๓] *พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงสถาปนากรมทหารนี้ เคยทรงดำรงพระยศเป็นนายพันเอก ตำแหน่งผู้บังคับการกรมเป็นองค์ปฐม ฉะนั้น บุคคลอื่นจะมียศสูงสุดเฉพาะในกรมนี้ได้เพียง “นายพันโท”*

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงประกอบพิธีอภิเษกสมรสกับคุณเครือแก้ว อภัยวงศ์ เมื่อวันที่ ๑๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๗ และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นเป็น พระนางเจ้าสุวัทนาพระวรราชเทวี เมื่อวันที่ ๑๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๘ ได้ประสูติพระราชธิดา คือ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพรรณวดี เมื่อวันที่ ๒๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๘

พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี
และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา
สิริโสภาพัณณวดี

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระประชวรด้วยพระโรคทางเดินอาหาร จนเกิดพระโรคพระโลหิตเป็นพิษในพระอุทร สวรรคต ณ พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน เมื่อวันที่ ๒๖ พฤศจิกายนพ.ศ. ๒๔๖๘ พระชนมายุ ๔๕ พรรษา ทรงครองสิริราชสมบัติเป็นเวลา ๑๕ ปี

พระราชกรณียกิจ

ด้านการปกครอง

๑. **การปกครองส่วนกลาง** ทรงได้รับปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมส่วนราชการอย่างมีแบบแผนทำให้กิจการต่าง ๆ เป็นไปในทางที่ดี บ้านเมืองจึงเต็มไปด้วยความสงบ โดยทรงแบ่งกระทรวงออกเป็น ๑๑ กระทรวง คือ กระทรวงกลาโหม กระทรวงมหาดไทย กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ กระทรวงคมนาคมกระทรวงเกษตราธิการ กระทรวงการต่างประเทศ กระทรวงศึกษาธิการ (กระทรวงธรรมการเดิม) กระทรวงยุติธรรม กระทรวงทหารเรือ กระทรวงมุรธาธร และกระทรวงวัง

๒. **การปกครองส่วนภูมิภาค** ทรงได้นำเอาหลักการปกครองแบบประชาธิปไตยมาใช้ ซึ่งพระองค์ทรงได้รับการศึกษาจากประเทศอังกฤษเป็นพื้นฐาน โดยทรงรวบรวมมณฑลต่าง ๆ ออกเป็นภาครวม ๔ ภาค คือ ปักษ์ใต้ พายัพ อีสาน และอยุธยา มีอุปราชทำการปกครองดูแล สำหรับกรุงเทพมหานครเป็นมณฑลขึ้นตรงต่อกระทรวงมหาดไทย นับเป็นการปกครองที่เป็นไปในแบบแผนของการปกครองในระบอบประชาธิปไตยเกือบทั้งสิ้น

๓. **ดุสิตธานี** เป็นเมืองจำลองที่ทรงสร้างขึ้นแห่งแรกในพระราชวังดุสิต เพื่อฝึกอบรมเสนาอำมาตย์ข้าราชการบริพารเสนาบดีให้ซาบซึ้งในพระบรมราโชบายและวิธีการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันสืบเนื่องจากกรณีที่เคยเกิดกบฏ ร.ศ. ๑๓๐ ขึ้น

ด้านการทหาร

"เรือหลวงพระร่วง" เรือพิฆาตลำแรกของไทย

ทรงให้ความสำคัญด้านการทหารเป็นอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากการที่กระทรวงพระคลังมหา-สมบัติได้จัดสรรงบประมาณให้แก่ราชการทหารเป็นสัดส่วนโดยเฉลี่ยถึง ๑ ใน ๕ ของงบประมาณทั้งหมด และเพื่อปรับปรุงสมรรถภาพของกองทัพ พระองค์ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แยกกรมทหารเรือออกจากกระทรวงกลาโหม ตั้งเป็นกระทรวงทหารเรือและทรงจัดสภาป้องกันอาณาจักรขึ้นทำหน้าที่ประสานงานระหว่างฝ่ายทหารบกและทหารเรือ โปรดเกล้าฯ ให้จัดซื้ออาวุธยุทโธปกรณ์ที่ทันสมัยจากต่างประเทศเข้ามาใช้ในกองทัพ เช่นเรือรบหลวงพระร่วง ซึ่งเป็นเรือพิฆาตลำแรกของกองทัพเรือไทย โดยทรงซื้อด้วยพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ และเงินที่ประชาชนร่วมบริจาคสมทบ นอกจากนี้ยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ นาวาโท หลวงหาญกลางสมุทร (บุญมี พันธุมนาวิน) ไปศึกษาการใช้เรือดำน้ำในกองทัพเรืออังกฤษด้วยพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ และโปรดเกล้าฯ ให้สงวนที่ดินบริเวณอ่าวสัตหีบไว้สำหรับพระราชทานให้กองทัพเรือใช้เป็นที่ตั้งฐานทัพเพื่อทำหน้าที่รักษาพระราชอาณาเขตด้านอ่าวไทย ส่วน**การป้องกันประเทศทางอากาศได้ทรงจัดตั้งหน่วยบินขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖** ซึ่งต่อมาได้ยกฐานะเป็นกองบินทหารบก แล้วพัฒนาเป็นกรมอากาศยานและเป็นกองทัพอากาศในเวลาต่อมา

การยึดเรือและทรัพย์สินของชาวเยอรมัน : พาณิชย์นาวี

องค์ผู้อำนวยการยึดเรือ *ผู้บังคับการยึดเรือ*

ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้พลเรือเอก พระเจ้าพี่ยาเธอ พระองค์เจ้าอาภากรเกียรติวงศ์ กรมหลวงชุมพรเขตรอุดมศักดิ์ กลับเข้ารับราชการตำแหน่งจเรทหารเรือ และโปรดเกล้าฯ ให้เป็นผู้อำนวยยึดเรือและทรัพย์สินของชาวเยอรมันที่จอดในน่านน้ำไทยได้จำนวน ๒๔ ลำ โดยให้นายนาวาตรี หลวงหาญกลางสมุทร (บุญมี พันธุมนาวิน) เป็นผู้บังคับบัญชา ต่อมากระทรวงทหารเรือได้นำเรือมาใช้ในราชการและนำมาเป็นเรือพาณิชย์ส่วนหนึ่ง ถือเป็นกำเนิดพาณิชย์นาวีปัจจุบัน เรือที่ยึดมาได้มีการตั้งชื่อใหม่ เช่น เรือเยี่ยมสมุทร เรือเด่นสมุทร เรือผ่านสมุทร เรือศรีสมุทร ฯลฯ

เรือแก้วสมุทร

เรือลำนี้สร้างเมื่อ พุทธศักราช ๒๔๔๔ เดิมเป็นเรือสินค้าของเยอรมันราชนาวีไทยยึดมาจากเยอรมัน เมื่อสงครามโลก ครั้งที่ ๑ และเปลี่ยนชื่อเป็น แก้วสมุท

๒๗ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๖๓ เกยตื้นที่เกาะสีชัง

ด้านเศรษฐกิจ

ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติคลังออมสิน พุทธศักราช ๒๔๕๖ ขึ้น เพื่อให้ประชาชนรู้จักออมทรัพย์ และเพื่อความมั่นคงในด้านเศรษฐกิจของประเทศ ทรงริเริ่มก่อตั้งบริษัทปูนซิเมนต์ไทย และโปรดเกล้าฯ ให้จัดงานฤดูหนาวในบริเวณพระราชวังจิตรลดาในบางปี และที่สนามเสือป่ารวมทั้งที่สวนสราญรมย์ เพื่อส่งเสริมการผลิตหัตถศิลปไทย ท้ายที่สุดได้โปรดเกล้าฯ ให้จัดเตรียมงานแสดงสินค้าครั้งใหญ่เพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจของชาติ พระราชทานนามว่า **"สยามรัฐพิพิธภัณฑ์"** ที่สวนลุมพินี ในปี พ.ศ. ๒๔๖๘ แต่งานมิได้จัดแสดงเนื่องจากพระองค์ทรงเสด็จสวรรคตก่อน

ด้านการต่างประเทศ

การเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ ๑ นับเป็นพระราชวิจารณญาณที่ถูกต้องโดยแท้ เพราะเมื่อฝ่ายสัมพันธมิตรมีชัยในสงคราม ประเทศไทยในฐานะผู้ชนะสงครามด้วยจึงมีโอกาสเจรจากับประเทศมหาอำนาจหลายประเทศ ขอแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรม คือสนธิสัญญาสภาพนอกอาณาเขต ซึ่งลิดรอนเอกราชทางการศาลของไทยและสนธิสัญญาจำกัดอำนาจการเก็บภาษีของไทยสำหรับคนและสินค้าต่างด้าว ซึ่งทำให้ประเทศไทยเสียเปรียบเทางด้านการค้าเป็นอย่างมาก ทำให้ประเทศไทยพ้นจากสภาวะที่เสียเปรียบในประการต่าง ๆ ดังกล่าวมานั้น

ยังทรงขยายความสัมพันธ์ทางการทูต โดยโปรดเกล้าฯ ให้มีการแลก**เปลี่ยนผู้ช่วยทูตทหารเป็นครั้งแรก** ทรงให้การรับรองประเทศเกิดใหม่ โปรดเกล้าฯ ให้ประเทศไทยเข้าเป็นสมาชิกขององค์การหรือสมาคมระหว่างประเทศ เช่น เป็นสมาชิกริเริ่มขององค์การสันนิบาตชาติ ที่ตั้งขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๖๓

ด้านการศึกษา

ได้ทรงริเริ่มสร้างโรงเรียนขึ้นแทนวัดประจำรัชกาล ได้แก่ **โรงเรียนมหาดเล็กหลวง**[๑] มีการสอนและอบรมเด็กชายให้เป็นสุภาพบุรุษตามแบบโรงเรียนกินนอนชั้นดีในประเทศอังกฤษ และการจัดการ

[๑] *ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯ สถาปนาโรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย*

ระดับอุดมศึกษา ได้โปรดเกล้าฯ ยกฐานะโรงเรียนข้าราชการพลเรือนในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขึ้นเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปี พ.ศ. ๒๔๕๙ นับเป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกของไทย นอกจากนี้ได้ทรงตราพระราชบัญญัติประถมศึกษาขึ้นเมื่อก่อนปี พ.ศ. ๒๔๖๔ โดยบังคับให้เด็กทุกคนที่มีอายุตั้งแต่ ๗ ปีบริบูรณ์ เรียนหนังสืออยู่ในโรงเรียนจนกระทั่งอายุ ๑๔ ปีบริบูรณ์

ด้านการศาสนา

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเลื่อมใสและใฝ่พระราชหฤทัยในพระบวรพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง ทั้งในทางปริยัติและทางปฏิบัติ เพื่อเป็นการสืบอายุพระพุทธศาสนา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงอาราธนาสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ให้ทรงเป็นแม่กองชำระคัมภีร์อรรถกถาแล้วทรงบริจาคพระราชทรัพย์ให้จัดพิมพ์อรรถกถาพระวินัยปิฎก อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎกและอรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ด้านการคมนาคม

ได้ทรงปรับปรุงและขยายกิจการรถไฟที่มีอยู่เดิมให้สามารถสนองความต้องการของประชาชนได้มากยิ่งขึ้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รวมกรมรถไฟ ซึ่งเคยแยกเป็น ๒ กรม เข้าเป็นกรมเดียวกันเรียกว่า **“กรมรถไฟหลวง”** การเจาะอุโมงค์รถไฟยาวที่สุดลอดถ้ำขุนตาล สร้างทางรถไฟเส้นทางสายกรุงเทพฯ-เชียงใหม่ ทรงเปิดเดินรถด่วนระหว่างประเทศสายใต้ติดต่อกับรถไฟสายมลายู (มาเลเซีย) ปีนัง และสิงคโปร์ การคมนาคมทางอากาศได้เริ่มการขนส่งไปรษณียภัณฑ์ทางอากาศเป็นครั้งแรกในประเทศไทย เส้นทางกรุงเทพฯ-จันทบุรี พลเอก พระเจ้าพี่ยาเธอ พระองค์เจ้าบุรฉัตรไชยากร กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน ทรงเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนางานด้านคมนาคม

ด้านการแพทย์และสาธารณสุข

พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้สร้างโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ขึ้นในที่ดินส่วนพระองค์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๔ เพื่อเป็นพระบรมราชานุสรณ์ในสมเด็จพระบรมชนกนาถ ปีต่อมาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างวชิรพยาบาล จัดตั้ง **“ปัตุระสภา”** เป็นสถาบันค้นคว้าวิจัยด้านการสาธารณสุขโดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการรักษาผู้ถูกสัตว์ร้ายกัด และทำวัคซีนป้องกันโรคระบาด ต่อมาพระราชทานนามว่า **“สถานเสาวภา”** เพื่อเป็นที่ระลึกแด่ พระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระราชมารดา

ด้านศิลปวัฒนธรรม

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชอัธยาศัยโปรดงานศิลปะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งศิลปการละคร ตั้งแต่ครั้งทรงศึกษาอยู่ในประเทศอังกฤษ ทรงมีพระอัจฉริยภาพในศิลปะแขนงนี้อย่างแท้จริงนับแต่ทรงพระเยาว์ได้เคยทรงละครด้วยพระองค์เองหลายครั้ง นอกจากนี้ยังทรงพระราชนิพนธ์บทละครต่าง ๆ ไว้เป็นอันมาก ทั้งที่เป็นละครรำแบบไทยและละครพูด แม้เมื่อเสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติแล้วก็ได้ทรงแสดงละครอยู่เสมอ

ด้านสถาปัตยกรรม

ทรงส่งเสริมให้นำศิลปะไทยมาใช้ในการก่อสร้างอาคารและถาวรวัตถุต่าง ๆ เช่น พระที่นั่งสามัคคีมุขมาตย์ในพระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม พระราชนิเวศน์มฤคทายวันจังหวัดเพชรบุรี หอประชุมและหอนอนโรงเรียนมหาดเล็กหลวงหรือโรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัยในปัจจุบันและอาคารคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นต้น

ด้านวัฒนธรรมไทย

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตราพระราชบัญญัติขนานนามสกุลขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖ นับเป็นการเริ่มต้นที่คนไทยมีนามสกุลใช้

พระราชกรณียกิจที่สำคัญ

พ.ศ. ๒๔๕๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ใช้ **"พุทธศักราช"** เป็นศักราชในราชการ

พ.ศ. ๒๔๖๐ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างธงชาติใหม่แทนธงช้าง เป็นธง ๓ สี ได้แก่ แดง ขาว น้ำเงิน มีความหมายแทนสถาบันสูงสุด ๓ สถาบัน คือ ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ พระราชทานนามว่า **"ธงไตรรงค์"** และในปีเดียวกันนี้ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชกฤษฎีกาคำนำหน้านาม พุทธศักราช ๒๔๖๐ กำหนดให้ใช้คำนำหน้านามสตรีให้เป็นระเบียบอย่างอารยประเทศ และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ **"ประกาศนับเวลาในราชการ"** โดยทรงกำหนดให้เปลี่ยนวิธีนับเวลาแบบโมงยามมานับแบบสากลนิยม คือแบ่งวันหนึ่งเป็น ๒๔ ภาค แต่ละภาคเรียกว่า **"นาฬิกา"** และให้ถือเที่ยงคืนเป็นเวลาเปลี่ยนวันใหม่ ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๖๔ โปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติมาตราชั่ง ตวง วัด โดยกำหนดให้ใช้**ระบบเมตริกแบบอารยประเทศ**

ด้านวรรณกรรมและหนังสือพิมพ์

บทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีเป็นจำนวนนับพันและมีทุกประเภทวรรณศิลป์ ได้แก่ โขน ละคร นวนิยาย พระราชดำรัส พระบรมราโชวาท พระบรมราชานุศาสนีย์ฯ เทศนานิทานบทชวนหัว สารคดี บทความในหนังสือพิมพ์ และร้อยกรอง นอกจากนี้ยังทรงพระราชนิพนธ์เป็นภาษาอังกฤษไว้หลายเรื่อง

งานด้านหนังสือพิมพ์ ทรงพระราชนิพนธ์บทความสำคัญ ๆ ลงในหนังสือพิมพ์ เช่น **"ยิวแห่งบูรพทิศ"** ในหนังสือพิมพ์สยามออบเซอร์เวอร์ และ **"โคลนติดล้อ"** ในหนังสือพิมพ์ไทย นับว่าพระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ไทยพระองค์แรกที่ทรงใช้หนังสือพิมพ์เป็นสื่อในด้านให้ข่าวสาร แสดงความคิดเห็นและปลุกใจให้รักชาติ

นอกจากนี้ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตรา **"พระราชบัญญัติสมุดเอกสารและหนังสือพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๖"** ขึ้นเป็นพระราชบัญญัติการพิมพ์ฉบับแรกด้วย

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

พ.ศ. ๒๔๔๗ - ๒๔๘๔

พระราชประวัติ

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ทรงพระราชสมภพเมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๓๖ซึ่งทรงมีพระนามเดิมว่า **“สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์”** และในเวลาต่อมาทรงได้รับสถาปนาเป็น **“สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ กรมหลวงสุโขทัยธรรมราชา”**

เมื่อครั้นทรงโสกันต์แล้วทรงเสด็จไปศึกษาวิชาการในประเทศอังกฤษ เพื่อเข้ารับการศึกษาในวิชาการทหาร โดยทรงเลือกศึกษาวิชาทหารแผนกปืนใหญ่ และทรงได้รับสัญญาบัตร เป็นนายทหารยศร้อยตรีกิตติมศักดิ์แห่งกองทัพอังกฤษ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งพระยศนายร้อยตรีนอกกอง สังกัดกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ ต่อมาได้เลื่อนขึ้นเป็นนายร้อยโทและนายทหารนอกกองสังกัดกรมทหารปืนใหญ่รักษาพระองค์ด้วย

สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ ทรงชุดนักเรียนนายร้อยทหารบกชั้นประถม

ในปี พ.ศ. ๒๔๖๐ ทรงลาออกจากราชการเพื่อผนวชและประทับจำพรรษา ณ วัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อครบพรรษาแล้ว จึงลาผนวชกลับเข้ารับราชการทหารตามเดิม หลังจากนั้นไม่นานทรงอภิเษกสมรสกับหม่อมเจ้าหญิงรำไพพรรณีฯ พระธิดากรมพระสวัสดิวัฒนวิศิษฏ์ ณ พระที่นั่งวโรภาสพิมาน พระราชวังบางปะอิน เมื่อวันที่ ๒๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๑

เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงประชวร และสวรรคต เมื่อวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๘ ในที่ประชุมพระบรมวงศานุวงศ์ และเสนาบดีลงความเห็นเป็นเอกฉันท์พร้อมใจกันอัญเชิญสมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงสุโขทัยขึ้นครองราชสมบัติ เมื่อวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๘ และทรงประกอบพิธีบรมราชาภิเษก

เมื่อวันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๘ ทรงขึ้นครองราชสมบัติอย่างสมบูรณ์เป็นพระมหากษัตริย์ลำดับที่ ๗ แห่งราชวงศ์จักรี ขณะทรงมีพระชนมายุ ๓๓ พรรษา เฉลิมพระปรมาภิไธยว่า **"พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว"**[๑] ในการนี้ได้โปรดเกล้าสถาปนาหม่อมเจ้าหญิง รำไพพรรณี พระวรราชชายา ขึ้นเป็น สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี

พระราชกรณียกิจ

ในวาระแรกแห่งการครองราชสมบัตินั้น พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ต้องทรงประสบปัญหาของชาติที่ยากลำบากหลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก ซึ่งมีผลกระทบมาถึงประเทศไทยด้วย ทรงดำเนินพระบรมราโชบายเด็ดเดี่ยวด้วยการตัดทอนรายจ่ายเพื่อให้งบประมาณเข้าสู่ดุลยภาพ ทั้งงบประมาณของกระทรวง ทบวง กรม แม้กระทั่งเงินที่ทรงใช้สอยเป็นเงินเดือนข้าราชการในพระองค์ และค่าใช้จ่ายในราชสำนัก ก็ทรงให้ตัดทอนลงด้วย

ทรงฉายกับหม่อมเจ้าหญิงรำไพพรรณี ณ พระที่นั่งวโรภาสพิมาน ในวันอภิเษกสมรส

ด้านการบริหารและการปกครอง

ทรงตระหนักมาตั้งแต่ก่อนขึ้นครองราชสมบัติว่าประเทศชาติได้เจริญก้าวหน้าขึ้นมากแล้ว อีกทั้งประชาชนก็มีความรู้มากขึ้น ผู้ที่ได้รับการศึกษาย่อมต้องการสิทธิ์ในการปกครองเช่นเดียวกับนานาอารยประเทศ **ทรงเข้าพระทัยดีว่าการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้** ทรง

[๑] *พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว, หน้า ๑๓ - ๑๗.*

ตระหนักว่าระบอบประชาธิปไตยก็มิใช่จะสถาปนาขึ้นได้ง่ายเพราะจะต้องใช้เวลาพัฒนาอย่างค่อยเป็นค่อยไปและเป็นขั้นตอน ทรงเตรียมการนำประเทศเข้าสู่การปกครองระบอบประชาธิปไตย ๒ วิธี คือ ทรงเร่งเรื่องการศึกษาและสร้างสำนึกทางการเมืองการปกครองของประชาชน เริ่มด้วย**การจัดตั้งสภาเทศบาล**เป็นขั้นแรก แล้วเปลี่ยนเป็นวิธีการเลือกตั้ง เพื่อสร้างความเข้าใจในระบบบริหารส่วนท้องถิ่น ให้กระทรวงมหาดไทยศึกษากิจกรรมเทศบาลของต่างประเทศ แล้ว**ร่างพระราชบัญญัติเทศบาล**ขึ้น และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้ง**คณะอภิรัฐมนตรีสภา** ทำหน้าที่ถวายคำปรึกษาราชการแผ่นดิน โดยตั้งขึ้นเมื่อวันที่ ๒๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๘

ทรงเป็นผู้วางรากฐานระบบการบริหารงานบุคคล คือ ระบบข้าราชการพลเรือนในยุคปัจจุบัน อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากแนวพระราชดำริ ๔ ประการ คือ

ประการที่ ๑ ให้ข้าราชการพลเรือนอยู่ในระเบียบเดียวกัน

ประการที่ ๒ ให้เลือกสรรผู้มีความรู้ความสามารถเข้ารับราชการ

ประการที่ ๓ ให้ข้าราชการพลเรือนยึดถือการเข้ารับราชการเป็นอาชีพ

ประการที่ ๔ ให้ข้าราชการพลเรือนมีวินัย

จากแนวพระราชดำรินี้ในปี พ.ศ. ๒๔๖๙ ได้มีการร่างกฎหมายว่าด้วยระเบียบข้าราชการพลเรือนขึ้นเป็นครั้งแรก และสำเร็จเป็นพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือนพุทธศักราช ๒๔๗๑ เมื่อวันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๑ ได้มีผลใช้บังคับตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๒

เสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิดสะพานพระพุทธยอดฟ้าและปฐมบรมราชานุสรณ์ เมื่อ ๖ เมษายน พ.ศ. ๒๔๒๕

ในรัชสมัยนี้ ไทยสามารถติดต่อ กับนานาประเทศทางวิทยุ และโทรเลขได้โดยทั่วไปเป็นครั้งแรก ทรงพระราชทานนาหอสมุดแห่งชาติ และให้จัดพิมพ์พระไตรปิฎกเล่มใหม่ เปิดเส้นทางเดินรถไฟไปถึงชายแดนไทยติดต่อกับเขมร แก้ไขระบบการจัดเก็บภาษีอากรใหม่ จัดตั้งสถานี วิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยประกาศพระราชบัญญัติเงินตรา และทรงตรากฎหมายอื่น ๆ อีกเป็นจำนวนมาก มีการขยายหลักสูตรแผนการพานิชการ ส่วนระดับอุดมศึกษาได้ยกระดับหลักสูตรแพทย์ถึงขั้นปริญญาและนิสิตที่สำเร็จการศึกษาได้รับ**พระราชทานปริญญาบัตรในรัชกาลนี้เป็นครั้งแรก**[๑] และโปรดเกล้าฯ ให้สร้าง**สะพานพระพุทธยอดฟ้าฯ**

---

[๑] *เอกสารการแสดงแสงเสียง เฉลิมพระเกียรติ ๑๐๐ ปี ร.๗ ระหว่าง ๑๑ - ๑๙ ธ.ค. ๒๕๓๖, หน้า ๙ - ๑๒.*

เรือหลวงสุโขทัยแล่นผ่านช่องสะพานพระพุทธยอดฟ้า เนื่องในพิธีเปิดสะพาน

งานสาบานธง ทหารเรือไทย ที่ท่าราชวรดิษฐ์ พระนคร เมื่อพุทธศักราช ๒๔๗๐

ด้านการทหาร

เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชสมภพ ขณะนั้นเป็นระยะเวลาที่ประเทศไทยกำลังเผชิญกับภัยคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตกฝรั่งเศส กรณี ร.ศ. ๑๑๒ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงปฏิรูปการทหารตามแบบตะวันตก ทั้งทางด้านการจัดหน่วย การปรับปรุงตัวบุคคลและการวางแผนเตรียมพร้อมสำหรับการทำสงคราม ในการนี้พระองค์ทรงมีพระบรมราโชบายให้พระเจ้าลูกยาเธอระดับชั้นเจ้าฟ้าไปศึกษาวิชาการทหาร ณ ต่างประเทศ เพื่อกลับมาเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนากิจการทหารให้เจริญก้าวหน้าต่อไป

หม่อมเจ้าอลงกฏ กราบถวายบังคมทูลรายงานการซ้อมรบของทหารลำปาง

เสด็จถึงศาลากลางในพิธีพระราชทานพระแสงราชศัสตรา นครลำปาง

ทรงได้ดำรงตำแหน่งผู้บังคับกองร้อยที่ ๒ กรมทหารปืนใหญ่ที่ ๑ รักษาพระองค์ ทรงมีหน้าที่ฝึกทหารใหม่ที่มาเข้ารับราชการ พระองค์ได้ทรงบริจาคเงินเพื่อก่อสร้างสโมสร เพื่อเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจของกำลังพลภายในหน่วย ซึ่งยังคงมีอยู่จนทุกวันนี้ และยังทรงได้ปฏิบัติหน้าที่ครูสอนวิชายุทธวิธีในโรงเรียนทหารปืนใหญ่ ที่ตำบลโคกกระเทียม จังหวัดลพบุรี และทรงร่วมเป็นกรรมการร่างแบบฝึกหัดทหารปืนใหญ่สนาม ทรงพัฒนาขีดความสามารถของทหารปืนใหญ่ให้ทันสมัย หลังจากนั้นทรงได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนพระยศและดำรงตำแหน่งต่าง ๆ เช่น ทรงดำรงตำแหน่งผู้บังคับการโรงเรียนนายร้อยชั้นปฐม เป็นต้น จนกระทั่งในปี พ.ศ. ๒๔๖๔ ขณะดำรงพระยศนายพันโท ทรงกราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่งประจำการ เนื่องจากพระพลานามัยไม่สมบูรณ์ และได้เสด็จไปรักษาพระองค์ ณ ทวีปยุโรป

เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติ พระองค์ยังทรงให้การสนับสนุนกิจการทหารสืบต่อมา จากการที่ทรงรับราชการทหารมาด้วยความตั้งพระทัย อุตสาหะ และเสียสละกำลังพระวรกาย ในวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๘ เสนาบดีกระทรวงกลาโหมและเสนาบดีกระทรวงทหารเรือได้ทูลเกล้าฯ ถวายคทาจอมพลและเครื่องจอมพลเรือ พระองค์ทรงรับอัญเชิญขึ้นดำรงพระราชอิสริยยศเป็น **จอมพลทหารบก และจอมพลทหารเรือ**

กองทัพอากาศในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

การออกแบบสร้างเครื่องบินขึ้นใช้ราชการ : เทิดพระเกียรติจอมทัพและจอมพล

กรมอากาศยานได้ออกแบบสร้างเครื่องบินขึ้นใช้เอง ดังนี้

ในปีพุทธศักราช ๒๔๗๐ นายพันโท หลวงเวชยันตรังสฤษฎ์ ได้ออกแบบสร้างเครื่องบินทิ้งระเบิด แบบ ท.๒ (**บริพัตร**) ขึ้นใช้ราชการ**นับเป็นเครื่องบินแบบแรกที่ออกแบบและสร้างเองโดยคนไทย** เครื่องบินแบบนี้เคยได้บินทางไกลไปประเทศอินเดียเพื่อเจริญสัมพันธไมตรี

พ.ศ. ๒๔๗๒ นายพันโท หลวงราชรมิตรไพชยนต์ (เซี้ยง ศุษิลวรรณ์) ได้ออกแบบสร้างเครื่องบินขับไล่ แบบ ข.๕ (**ประชาธิปก**) ขึ้นใช้ราชการ

เมื่อวันที่ ๓๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๐ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ได้เสด็จฯ ทอดพระเนตรกิจการกรมอากาศยาน ดอนเมือง

กิจการช่างอากาศได้พัฒนามาโดยลำดับถึงขั้นที่ออกแบบและสร้างขึ้นเองได้แท้ในปีพุทธศักราช ๒๔๗๐ เช่น เครื่องบิน "ประชาธิปก" และเครื่องบิน "บริพัตร"

ฉลองพระองค์เต็มยศจอมพลทหารบก ทรงดำรงตำแหน่งจอมทัพไทย

พระราชกรณียกิจการทหารในต่างประเทศ

เรือพระที่นั่งมหาจักรีลอยลำหน้าเมืองไซ่ง่อน เมื่อ ๑๔ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๓

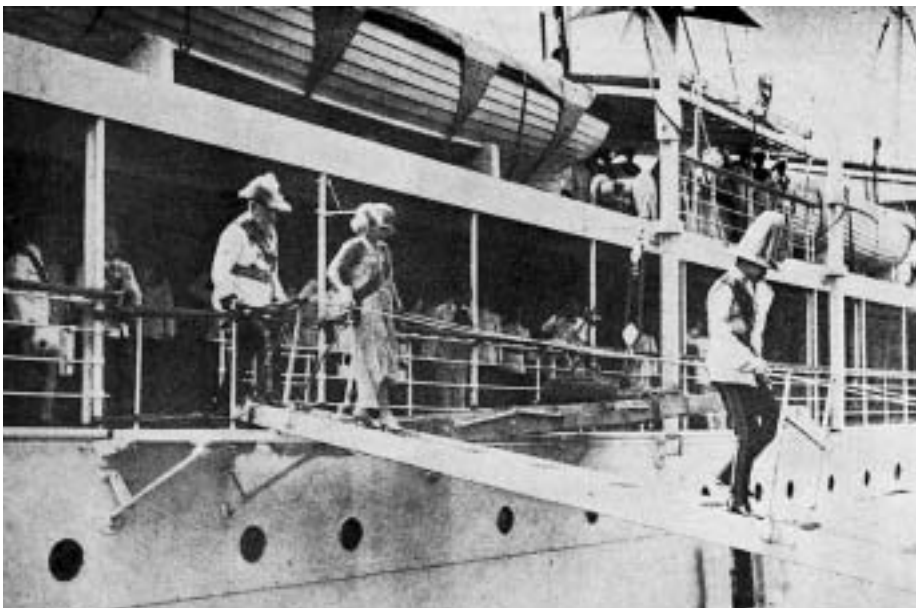

เสด็จพระราชดำเนินไซ่ง่อน เมื่อ ๑๔ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๓ โดยเรือรบหลวงรัตนโกสินทร์

พระราชหฤทัยในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง

ดังที่กล่าวข้างต้นว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าทรงมีพระราชดำริที่จะพระราชทานรัฐธรรมนูญให้แก่ปวงชนชาวไทยนั้น เมื่อคณะราษฎรได้ทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองได้สำเร็จพระองค์ทรงยอมรับการเปลี่ยนแปลงการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขโดยพระองค์ท่านตัดสินพระทัยไม่ใช้กำลังโต้ตอบคณะราษฎร์ ให้เกิดการเสียเลือดเสียเนื้อ และทรงยินยอมออกแถลงการณ์ให้ประชาชนอยู่ในความสงบ ในวันที่ ๒๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ พระองค์ได้ทรงลงพระปรมาภิไธย พระราชทานรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามซึ่งควรนับเป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกของไทย

ต่อมาเมื่อวันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๗ พระองค์ได้ตัดสินพระทัยสละราชสมบัติ พระราชหัตถเลขาที่ทรงลาออกจากราชบัลลังก์ มีความตอนหนึ่งว่า

"...ข้าพเจ้ามีความเต็มใจที่จะสละอำนาจอันเป็นของข้าพเจ้าอยู่เดิมให้แก่ราษฎรโดยทั่วไป แต่ข้าพเจ้าไม่ยินยอมยกอำนาจทั้งหลายของข้าพเจ้าให้แก่ผู้ใด คณะใดโดยเฉพาะ เพื่อใช้อำนาจโดยสิทธิขาดและโดยไม่ฟังเสียงอันแท้จริงของประชาราษฎร..."

หลังจากทรงสละราชสมบัติแล้ว พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีทรงประทับที่ตำบลเวอร์จิเนีย วอเตอร์ (Virginia Water) ชนบทใกล้กรุงลอนดอน จนกระทั่งเสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ ๓๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ ด้วยพระโรคปัจจุบันพระหทัยวาย จากนั้นสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินียังคงประทับอยู่ในประเทศอังกฤษพร้อมด้วยพระบรมอัฐิของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อมากระทั่งถึงปี พ.ศ. ๒๔๙๑ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ทรงอัญเชิญพระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวนิวัตประเทศไทย เพื่อประดิษฐานร่วมกับสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชอันสมควรแก่พระบรมราชอิสริยยศ และเป็นที่เคารพสักการะของชาวไทยสืบไป

ด้วยความระลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณ และพระเกียรติคุณของพระองค์ กระทรวงกลาโหมได้ถวายตำแหน่งนายทหารพิเศษและผู้บังคับการพิเศษ เพื่อเป็นเกียรติแก่หน่วยที่พระองค์เคยทรงรับราชการมาก่อนเพิ่มเติมดังนี้ ผู้บังคับการพิเศษ กรมทหารบกราบที่ ๑ มหาดเล็กรักษาพระองค์ กรมทหารบกปืนใหญ่ที่ ๑ กองโรงเรียนนายร้อยทหารบก กรมทหารบกม้านครราชสีมา และผู้บังคับการพิเศษกรมทหารราบที่ ๘ นอกจากนั้น กองทัพบกได้ขอพระราชทานพระนามของพระองค์ไปตั้งชื่อค่ายของกองพันทหารปืนใหญ่ที่ ๕ ว่า **"ค่ายพระปกเกล้า"** ที่จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๒๙ นอกจากนี้ได้ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตก่อสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ กองพลทหารปืนใหญ่ต่อสู้อากาศยาน กรุงเทพมหานคร

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล

พ.ศ. ๒๔๗๗ - ๒๔๘๙

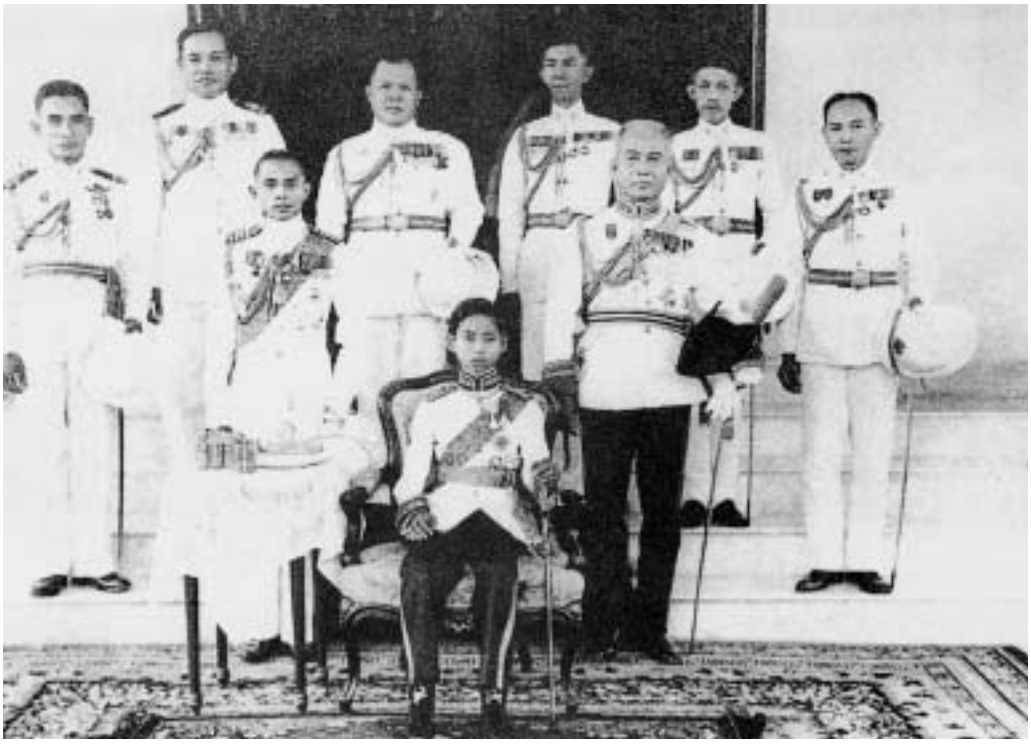

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทร มหาอานันทมหิดล

พระราชประวัติ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล เป็นพระโอรสองค์ที่ ๒ ในสมเด็จเจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดช กรมหลวงสงขลานครินทรกับหม่อมสังวาล ตะละภัฏ (ชูกระมล) บรมราชชนนี ทรงพระราชสมภพเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๘ ขึ้น ๓ ค่ำ ปีฉลู สัปตศก ณ เมืองไฮเดนเบิร์ก ประเทศเยอรมนี ทรงมีสมเด็จพระเชษฐภคินี ๑ พระองค์ และสมเด็จพระอนุชา ๑ พระองค์ คือ

สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช

เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสละราชสมบัติ เมื่อวันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๗ พระองค์ทรงได้รับ**อัญเชิญ**ขึ้นครองราชย์เป็นพระมหากษัตริย์องค์ที่ ๘ แห่งราชวงศ์จักรี ขณะมีพระชนมายุ ๙ พรรษา ได้เฉลิมพระนามว่า **"พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลสกลไพศาลมหารัษฎาธิบดี พระอัฐมรามาธิบดินทร สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร"** ซึ่งในขณะนั้นทรงประทับ ณ เมืองโลซานน์ ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ แต่เนื่องจากทรงพระเยาว์ จึงจำเป็นต้องมีผู้สำเร็จราชการแผ่นดินแทนพระองค์ ๓ ท่านคือ พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นอนุวัตรจาตุรนต์ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา และเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) บริหารราชการแผ่นดินแทนพระองค์จนกว่า จะบรรลุพระราชนิติภาวะ พระองค์ทรงศึกษาวิชานิติศาสตร์และการปกครองที่ประเทศสวิตเซอร์แลนด์

พระราชจริยาวัตร

ทรงมีพระราชจริยาวัตร์สุภาพ อ่อนโยน ทรงทักทายราษฎรด้วยพระกิริยานุ่มนวล

พระราชกรณียกิจ

๑. ทรงรักษาเกียรติภูมิของชาวไทย

พระองค์เสด็จตรวจพลสวนสนามกองทหารสหประชาชาติ กับลอร์ดหลุยส์เมานด์ แบตเตน ผู้บัญชาการทหารฝ่ายสัมพันธมิตรในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เมื่อวันที่ ๑๙ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๙ และโปรดเกล้าฯ พระราชทานเครื่องราชอิสริยากรแก่ลอร์ดหลุยส์ เมาท์แบตเตน เมื่อวันที่ ๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๙๘

๒. ทรงเสด็จในกิจการทหาร

พระองค์ทรงเสด็จเยี่ยมและทอดพระเนตรกิจการทหารทั้งสามเหล่าทัพเช่น กองพันทหารราบที่ ๑ มหาดเล็กรักษาพระองค์ กรมอู่ทหารกองทัพอากาศ

เสด็จเยี่ยมและชมกิจการทหาร กองพันทหารราบที่ ๑ มหาดเล็กรักษาพระองค์

พระราชทานธงประจำหน่วยยุวชนนายทหาร เมื่อวันที่ ๙ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๒

เสด็จทอดพระเนตรเรือหลวงศรีอยุธยา เมื่อวันที่ ๑๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๙

เสด็จฯ กองทัพอากาศและชมกิจการทหารอากาศ เมื่อวันที่ ๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๙

๓. ทรงเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมพสกนิกรในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด เช่น นครปฐม สมุทรสาคร

ทรงลงพระปรมาภิไธยในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับลงวันที่ ๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๙

ทรงพระราชทาน "เงินก้นถุง" แก่ราษฎร

๔. เสด็จเยี่ยมและเป็นองค์ประธานกิจกรรมการศึกษา เช่น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เสด็จพระราชดำเนินพระราชทานปริญญาบัตร
ณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ ๑๓ เมษายน พ.ศ. ๒๔๘๕

๕. ทรงเป็นองค์ประธานงานพระราชพิธีสำคัญ เช่น พระราชทานรัฐธรรมนูญ พระราชพิธีพระราชทานและประดับพระยศร้อยโท แด่พระอนุชา

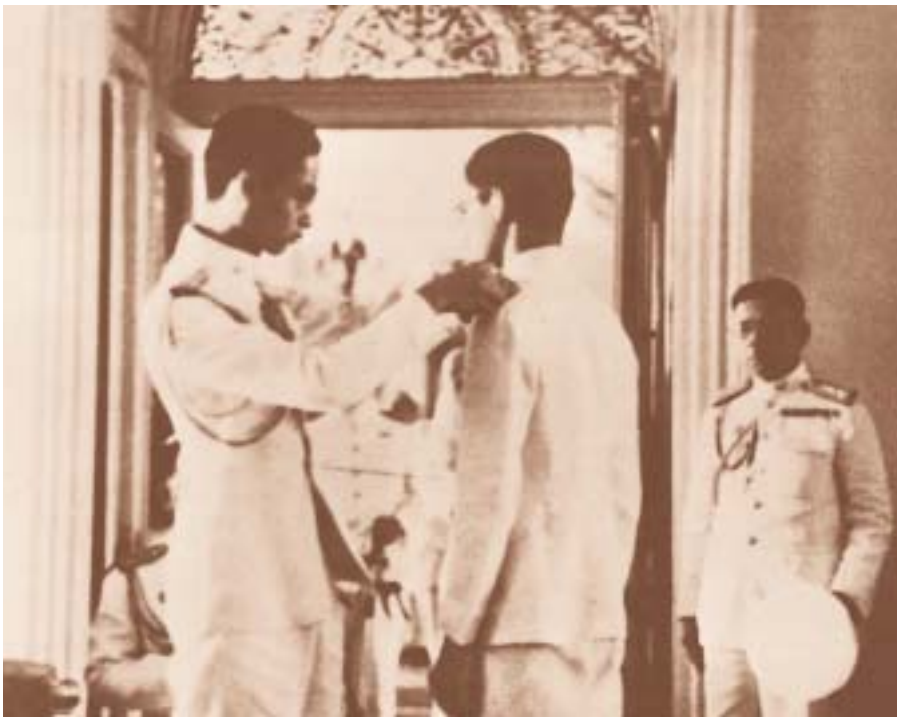

ทรงติดพระยศร้อยโทพระราชทานสมเด็จพระอนุชาธิราชฯ
เมื่อวันที่ ๑๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๙

ขบวนการเสรีไทย : ชัยชนะแห่งสงครามมหาเอเชียบูรพาที่ไทยได้รับ

จากการสนับสนุนของรัฐบาลไทยในการดำเนินงานของ**ขบวนการเสรีไทย**ที่ติดต่อทำความเข้าใจกับฝ่ายสัมพันธมิตรเกี่ยวกับกรณีรัฐบาลไทยยินยอมให้กองทัพญี่ปุ่นเดินทางผ่านประเทศไทยไปประเทศ

เสด็จพระราชดำเนินทรงเป็นประธานในการตรวจพลสวนสนามของกองทัพพันธมิตรพร้อมกับ ลอร์ดหลุยส์เมาท์ แบตเทน เมื่อวันที่ ๑๙ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๙

พม่าและมลายู ผลปรากฏว่ารัฐบาลอังกฤษยอมรับประเทศไทยเป็นมิตรประเทศของฝ่ายสัมพันธมิตร โดยเฉพาะอังกฤษ พลเรือเอก ลอร์ด หลุยส์เมาท์ แบตเทน ผู้บัญชาการทหารฝ่ายสัมพันธมิตรในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ผู้ที่ขบวนการเสรีไทยเคยติดต่อขอความช่วยเหลือ ได้เดินทางเข้ามาในประเทศไทยภายหลังญี่ปุ่นยอมแพ้สงครามโลกครั้งที่ ๒ พร้อมกับกองทัพพันธมิตร พลเรือเอก ลอร์ด หลุยส์เมาท์ แบตเทน ได้เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมิหิดลรับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ และเป็นผู้นำเสด็จพระราชดำเนินทรงเป็น**องค์ประธาน**ในการตรวจพลสวนสนามของกองทัพพันธมิตรที่สนามหลวงและถนนราชดำเนิน เมื่อวันที่ ๑๙ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๙ ซึ่งเป็นถือว่าเป็น**พิธีที่ทรงเกียรติดำรงความเป็นเอกราชของชาติไทย โดยองค์จอมทัพไทยเสด็จเป็นองค์ประธานในการตรวจพลสวนสนามของกองทัพพันธมิตรบนพื้นแผ่นดินไทย**

ทรงเสด็จสู่สวรรคาลัย

วันที่ ๑๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๙ เป็นวันที่พระองค์จะเสด็จกลับไปทรงศึกษา **เพื่อทำปริญญาเอกสาขานิติศาสตร์ที่ยังค้างไว้อยู่ให้สำเร็จ** ณ มหาวิทยาลัยโลซานน์ ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ แต่ในวันที่ ๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๙ เวลา ๐๙๐๐ น. มีเสียงปืนดังขึ้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรรทมอยู่บนพระที่เสด็จสวรรคาลัย

ประชาชนเดินทางมาฟังข่าวการสวรรคตที่ประตูวิเศษไชยศรี พระบรมมหาราชวัง

บทที่ ๗

จอมทัพไทยองค์ปัจจุบัน

พระราชประวัติ

พระราชสมภพ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงเป็นพระโอรสองค์ที่ ๓ ในสมเด็จเจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดช กรมหลวงสงขลานครินทร์ (จอมพลเรือ สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก) กับหม่อมสังวาลย์ มหิดล (ตะละภัฏ) ต่อมาทรงได้รับการโปรดเกล้าฯ สถาปนาที่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี) เสด็จพระราชสมภพเมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๐ ณ โรงพยาบาล เมาน์ออเบิร์น (Mount Aubrun) เมืองเคมบริดจ์ (Cambridge) รัฐแมสซาชูเซตส์ (Massachusetts) ประเทศสหรัฐอเมริกา ต่อมารัฐบาลสหรัฐอเมริกาได้ขอพระบรมราชานุญาตนำพระนามของพระองค์ท่านมาเป็นชื่อสี่แยกเมืองบอสตัน รัฐแมสซาชูเซตส์ ชื่อ **ภูมิพลสแควร์** เพื่อเป็นการเทิดพระเกียรติพระองค์ท่านที่ทรงประสูติในรัฐนี้ ซึ่งต่อมาทรงมีฐานันดรศักดิ์เป็น **พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภูมิพลอดุลยเดช** ความหมายพระนาม **ภูมิพลอดุลยเดช** มีความหมายว่า **"ผู้ทรงพลังอำนาจ ไม่มีอะไรเทียบในแผ่นดิน"** พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระเชษฐภคินี ๑ พระองค์ และสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช ๑ พระองค์ คือ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ตามลำดับ

แผ่นป้ายโลหะหน้าห้องจารึกไว้ว่า "พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช พระราชสมภพเมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๐ ณ โรงพยาบาลเม้านท์ ออร์ เบิร์น"

The plate shows that His Majesty was born at Mount Auburn Hospital on December 5, 1927.

ทรงพระเยาว์

สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก เสด็จทรงศึกษาและปฏิบัติหน้าที่ในต่างประเทศเป็นเวลานาน ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๗๑ พระบรมราชชนกพร้อมด้วยสมเด็จพระศรีนครินทรา บรมราชชนนี พระธิดาและพระโอรสได้เสด็จกลับประเทศไทย ประทับอยู่ ณ วังสระปทุม และพระบรมราชชนก ได้เสด็จทิวงคต เมื่อวันที่ ๒๔ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๒

พ.ศ. ๒๔๗๕ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเข้ารับการศึกษาชั้นต้น ณ โรงเรียนมาแตร์เดอี ถนนเพลินจิต กรุงเทพฯ และในปีเดียวกันประเทศไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตย เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีทรงพาพระธิดาและพระโอรสทั้งสามเสด็จไปประทับอยู่ ณ เมืองโลซานน์ ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ต้นปี พ.ศ. ๒๔๗๖ และทรงศึกษาต่อ ณ โรงเรียน Miremont ในเมืองโลซานน์ โดยทรงศึกษาภาษาฝรั่งเศส ภาษาเยอรมัน และภาษาอังกฤษ จากนั้นทรงเข้าศึกษาชั้นมัธยมศึกษา ณ โรงเรียน Ecole Nouvelle de la Suisse Romande, Chailly-Sur-Lausanne ทรงรับประกาศนียบัตรทางอักษรศาสตร์ จาก Gymnase Classique Contonal แห่งนครโลซานน์

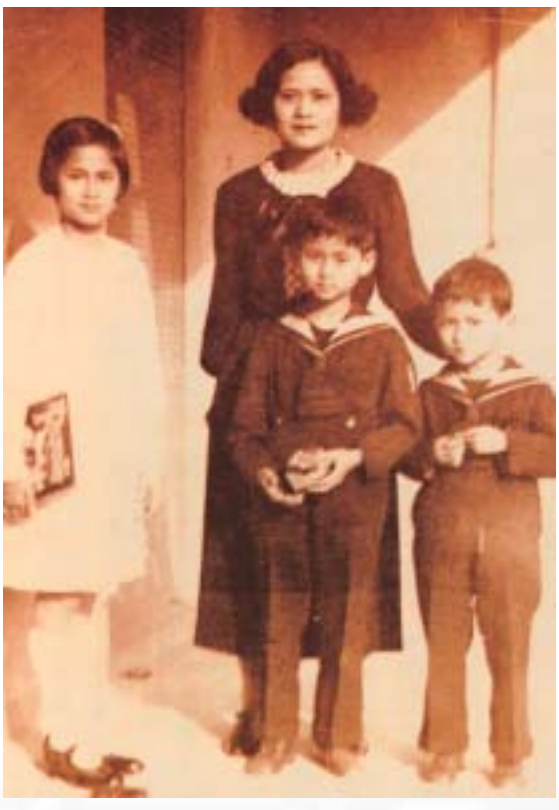

ในขณะที่ทรงประทับอยู่ที่เมืองโลซานน์ ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงอบรมพระธิดาและพระโอรส ให้ทรงดำรงความเป็นอยู่แบบเรียบง่ายแบบชนชั้นสามัญให้รู้จักค่าของเงิน ทรงสอนมิให้รังเกียจการทำงานทุกประเภทที่สุจริต

ทรงเป็นพระราชอนุชา

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลได้โปรดเกล้าฯ สถาปนาฐานันดรศักดิ์พระอนุชาขึ้นเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดช เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๘ ในขณะที่ทรงเป็นพระราชอนุชาในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรง**ปฏิบัติพระกรณียกิจคู่พระบารมีพระบรมเชษฐาธิราช** ตลอดรัชกาล โดยกิจการทหารได้โดยเสด็จพระบรมเชษฐาธิราชทุกวโรกาส

วันที่ ๑๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๙ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลทรงพระราชทานและทรงประดับพระยศร้อยโท นายทหารพิเศษ ประจำกรมทหารราบที่ ๑ กองพันที่ ๑ มหาดเล็กรักษาพระองค์ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แด่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดช

เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ

วันที่ ๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๙ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลเสด็จสวรรคต โดยมิได้ทรงตั้งรัชทายาทผู้สืบสันตติวงศ์ รัฐธรรมนูญขณะนั้นได้บัญญัติเกี่ยวกับการสืบสันตติวงศ์ให้เป็นไปโดยนัยแห่งกฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการสืบสันตติวงศ์ พุทธศักราช ๒๔๖๗ และประกอบด้วยความเห็นชอบของรัฐสภา ในการนี้ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดช พระราชอนุชาอยู่ในอันดับแรกที่จะสืบราชสมบัติ ทุกฝ่ายรวมทั้ง**รัฐสภา** จึงพร้อมกันขอพระราชทานอัญเชิญเสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๙ แห่งพระราชวงศ์จักรี **เมื่อวันที่ ๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๙** ในพระปรมาภิไธยว่า **พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรรามาธิบดี จักรีนฤบดินทร สยามมินทราธิราช บรมนาถบพิตร** เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระชนมายุเพียง ๑๙ พรรษา ไม่สามารถบริหารราชการแผ่นดินได้จำเป็นต้องมีผู้สำเร็จราชการแผ่นดินแทนพระองค์ รัฐบาลจึงได้ทำการแต่งตั้ง **พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนชัยนาทนเรนทร** (ต่อมาได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาชัยนาทนเรนทร) และ**พระยามานวรราชเสวี** เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินแทนพระองค์

เสด็จฯ ทรงศึกษาต่อที่ประเทศสวิตเซอร์แลนด์

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงศึกษาวิชากฎหมาย การปกครอง รัฐศาสตร์ ประวัติศาสตร์ อักษรศาสตร์ ภูมิศาสตร์ และภาษาไทย เพื่อเหมาะสมกับการนำไปใช้ในพระราชฐานะพระมหากษัตริย์ในบอบประชาธิปไตย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จพระราชดำเนินจากพระนครกลับไปศึกษาต่อ ณ ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ **เมื่อวันที่ ๑๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๙** พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง "เมื่อข้าพเจ้าจากสยามมาสู่สวีส" มีข้อความพระราชนิพนธ์แสดงถึงน้ำพระราชหฤทัยที่ทรงมีต่อพสกนิกรชาวสยาม ดังนี้

".....วันที่ ๑๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๙ วันนี้ถึงวันที่เราจะต้องจากไปแล้วพอถึงเวลาก็ลงจากพระที่นั่งพร้อมกับแม่.....พอรถแล่นไปได้ไม่ถึง ๒๐๐ เมตร มีหญิงคนหนึ่งเข้ามาหยุดรถ แล้วส่งกระป๋องให้เรา ราชองครักษ์ไม่แน่ใจว่าจะมีอะไรอยู่ในนั้น บางทีจะเป็นลูกระเบิด เมื่อมาเปิดดูภายหลังปรากฏว่าเป็นทอฟฟี่ที่อร่อยมาก.....ตามทางที่ผ่านมาได้ยินเสียงใครคนหนึ่งร้องขึ้นมาดัง ๆ ว่า "อย่าละทิ้งประชาชน" **อยากจะร้องบอกเขาลงไปว่า "ถ้าประชาชนไม่ทิ้งข้าพเจ้าแล้ว ข้าพเจ้าจะละทิ้งประชาชนอย่างไรได้"** แต่รถวิ่งเร็วและเลยไปไกลเสียแล้ว...."

ตั้งแต่วันนั้นมาจนบัดนี้เป็นระยะเวลานาน ๕๖ ปีกว่า พระราชปณิธานจากพระราชหฤทัยดังกล่าวข้างต้นทรงรับพระราชภาระในหน้าที่พระประมุขของชาติและปวงชน ก็ได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจด้วยพระวิริยะอุตสาหะ ทรงสถิตในดวงใจมหาชนชาวไทยตลอดมา

เสด็จนิวัตสู่พระนคร

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จนิวัตสู่ประเทศไทยพร้อมพระบรมวงศานุวงศ์ เพื่อร่วมในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล โดยเสด็จพระราชดำเนินกลับประเทศไทยในวันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๙๓ เสด็จฯ **โดยทางเรือ** (ชลมารค) แทน **ทางเครื่องบินซึ่งสิ้นเปลืองงบประมาณแผ่นดินที่รัฐบาลจัดถวายโดยไม่จำเป็น** เสด็จพระราชดำเนินถึงประเทศไทยเข้าเทียบท่าที่เกาะสีชัง จังหวัดชลบุรี เมื่อวันที่ ๒๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๙๓

พระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรอานันทมหิดล

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้กำหนดพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล เริ่มตั้งแต่วันที่ ๒๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๙๓ พระราชพิธีดำเนินการเสร็จสิ้นเมื่อวันที่ ๓๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๙๓ โดยเชิญพระโกศพระบรมอัฐิประดิษฐานยังบุษบกเหนือพระแท่นแว่นฟ้าทองบนพลับพลาทรงธรรม และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงบรรจุพระบรมราชสรีรางคาร สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช ที่พระพุทธบัลลังก์ พระศรีศากยมุนี ณ พระวิหารวัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพฯ

พระราชพิธีราชาภิเษกสมรส

พระราชพิธีราชาภิเษกสมรส มีหมายกำหนดการจัดพระราชพิธีในวันที่ ๒๘ เมษายน พ.ศ. ๒๔๙๓ ณ วังสระปทุม โดยสมเด็จพระศรีสวรินทรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ทรงเป็นองค์ประธาน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและหม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ กิติยากร **ทรงจดทะเบียนสมรสตามกฎหมายเช่นเดียวกับบุคคลสามัญชนทั่วไป** พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนาหม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ กิติยากร เป็นสมเด็จพระราชินีสิริกิติ์ แล้วพระราชทาน**เครื่องราชอิสริยาภรณ์มหาจักรีบรมราชวงศ์** ซึ่งเป็นเครื่องราชอิสริยาภรณ์สูงสุดแด่สมเด็จพระราชินีสิริกิติ์ จากนั้น พระราชทานของที่ระลึกเป็น**หีบเงินขนาดเล็กมีพระปรมาภิไธยย่อ ภอ. และ สก.** ให้แก่พระประยูรญาติที่ใกล้ชิดและราชสักขี เมื่อการพระราชพิธีราชาภิเษกสมรสเสร็จสิ้น

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระราชินีสิริกิติ์ เสด็จฯ ไปประทับพักผ่อนพระราชอิริยาบถ ณ พระตำหนักเปี่ยมสุข พระราชวังไกลกังวล อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ พร้อมคณะผู้ตาม**เสด็จโดยทางรถไฟ** ซึ่งกรมรถไฟขณะนั้นจัดถวาย

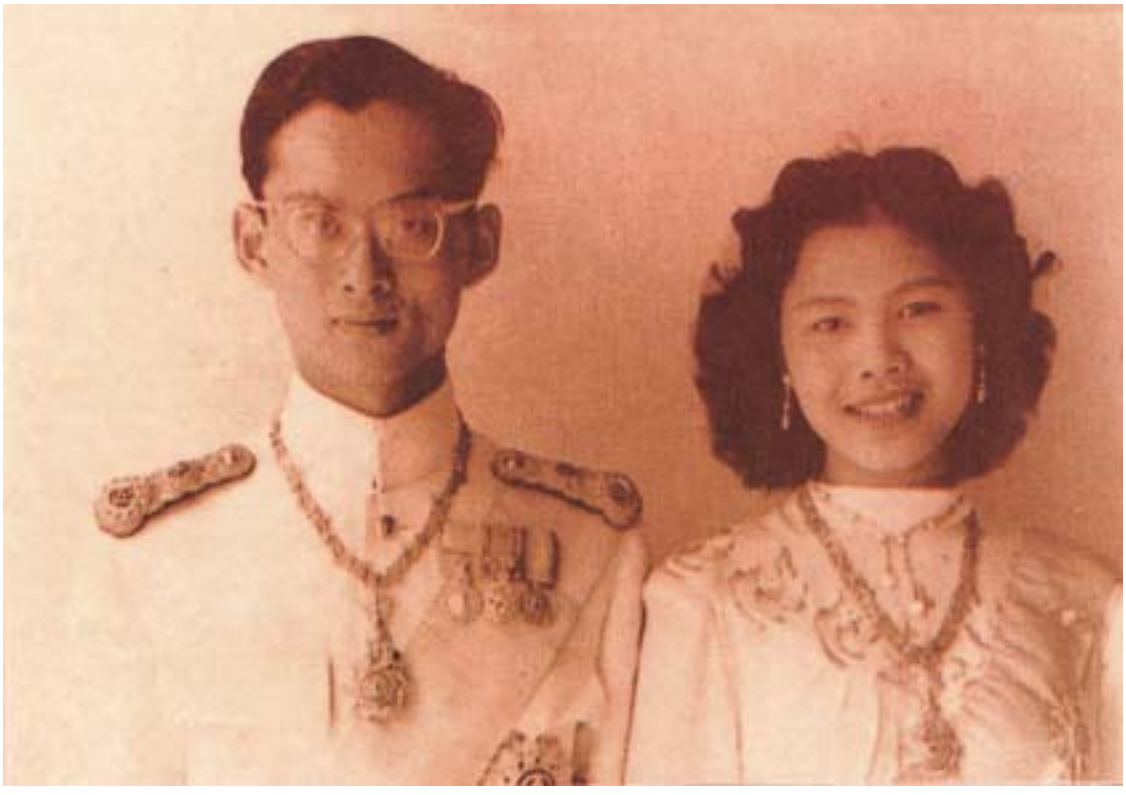

พระราชพิธีบรมราชาภิเษก

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ จัดพระราชพิธีบรมราชาภิเษกตามแบบโบราณราชประเพณี ขึ้นในวันที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๓ ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณ ในพระบรมมหาราชวัง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว **ทรงเครื่องบรมขัตติยราชภูษิตาภรณ์** ประทับเหนือพระที่นั่งภัทรบิฐภายใต้นพปฎลมหาเศวตฉัตร ทรงรับ**พระสุพรรณบัฏ เบญจราชกกุธภัณฑ์ ขัตติยราชวราภรณ์** เครื่องขัตติยราชูปโภค และพระแสงราชศัสตราวุธ จากพระมหาราชครูวามเทพมุนี เฉลิมพระบรมนามาภิไธยตามที่จารึกในพระสุพรรณบัฏว่า **“พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหิตลาธิเบศรรามาธิบดี จักรีนฤบดินทร สยามมินทราธิราช บรมนาถบพิตร”** พร้อมทั้งพระราชทานปฐมบรมราชโองการ **“เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม”** ถือได้ว่าเป็นพระบรมราชปณิธานที่ทรงตั้งพระราชสัตยาธิษฐาน จะทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจ ปกครองราชอาณาจักรโดยทศพิธราชธรรม ตลอดระยะเวลา ๕๖ ปีเศษ ประจักษ์พยานแห่งปฐมบรมราชโองการ

คือ พระราชจริยวัตร พระราชกรณียกิจที่ทรงบำเพ็ญเพื่อประโยชน์สุขแห่งพสกนิกร **ทรงเอื้ออาทรคำนึงถึงทุกข์สุขของทวยราษฎร เสมอเหมือนทุกข์สุขแห่งพระองค์**

เมื่อพระราชพิธีบรมราชาภิเษกดำเนินการเรียบร้อยแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาเฉลิมพระเกียรติยศสมเด็จพระราชินีสิริกิติ์ ให้ทรงดำรงราชฐานันดรศักดิ์ขึ้นเป็น**สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินี**

เสด็จไปทรงรับการตรวจรักษาพระสุขภาพ

เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระประชวรคราวอุบัติเหตุทางรถยนต์ พระสุขภาพอนามัยยังไม่ปกติ **นายแพทย์มาเรีย เกร็ช** นายแพทย์ชาวสวิส นายแพทย์ประจำพระองค์ ได้กราบบังคมทูล ขอให้เสด็จพระราชดำเนินไปประทับพักผ่อนพระอิริยาบถ ในประเทศสวิตเซอร์แลนด์ และทรงเข้ารับการรักษาพระสุขภาพชั่วระยะหนึ่ง ดังนั้นในวันที่ ๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๓ พระบาทสมเด็จ-พระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินี จึงเสด็จพระราชดำเนินจากพระนครไปอีกครั้ง

ระหว่างที่ประทับรักษาพระองค์อยู่นั้น สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินี ทรงมีพระประสูติกาล พระราชธิดาพระองค์แรก คือ **สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าอุบลรัตนราชกัญญา สิริวัฒนาพรรณวดี** ประสูติ ณ โรงพยาบาลมองซัวซีส์ เมืองโลซานน์ เมื่อวันที่ ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๔๙๔

เสด็จนิวัตสู่ประเทศไทย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงรักษาพระองค์ชั่วระยะเวลาหนึ่ง ในเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๙๔ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินี พร้อมด้วยพระราชธิดา เสด็จนิวัตพระนคร ประทับ ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน พระราชวังดุสิต จากนั้นทรงย้ายที่ประทับไปประทับ ณ พระที่นั่งอัมพรสถาน พระราชวังดุสิต **เนื่องจากทรงโปรดเกล้าฯ ให้ปรับปรุงพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน สำหรับเป็นที่ประทับแทนการที่รัฐบาลจะจัดสร้างพระตำหนักขึ้นใหม่**

พระราชธิดาและพระราชโอรส

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินี ทรงเสด็จไปประทับ ณ พระที่นั่งอัมพรสถาน พระราชวังดุสิต ระหว่างการปรับปรุงพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินี มีพระประสูติกาลพระราชโอรสและพระราชธิดาอีก ๓ พระองค์ คือ

สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าวชิราลงกรณ์ บรมจักรยาดิศรสันตติวงศ์ เทเวศรธำรงสุร-บริบาล อภิคุณูประการมหิตลาดุลยเดชภูมิพลนเรศวรางกูร กิติสิริสมบูรณ์สว่างควัฒน์ บรมขัตติย-ราชกุมาร ประสูติ เมื่อวันที่ ๒๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๙๕

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าสิรินธรเทพรัตนสุดา กิติวัฒนาดุลโสภาคย์ ประสูติเมื่อวันที่ ๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๙๘

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี ประสูติเมื่อวันที่ ๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๐

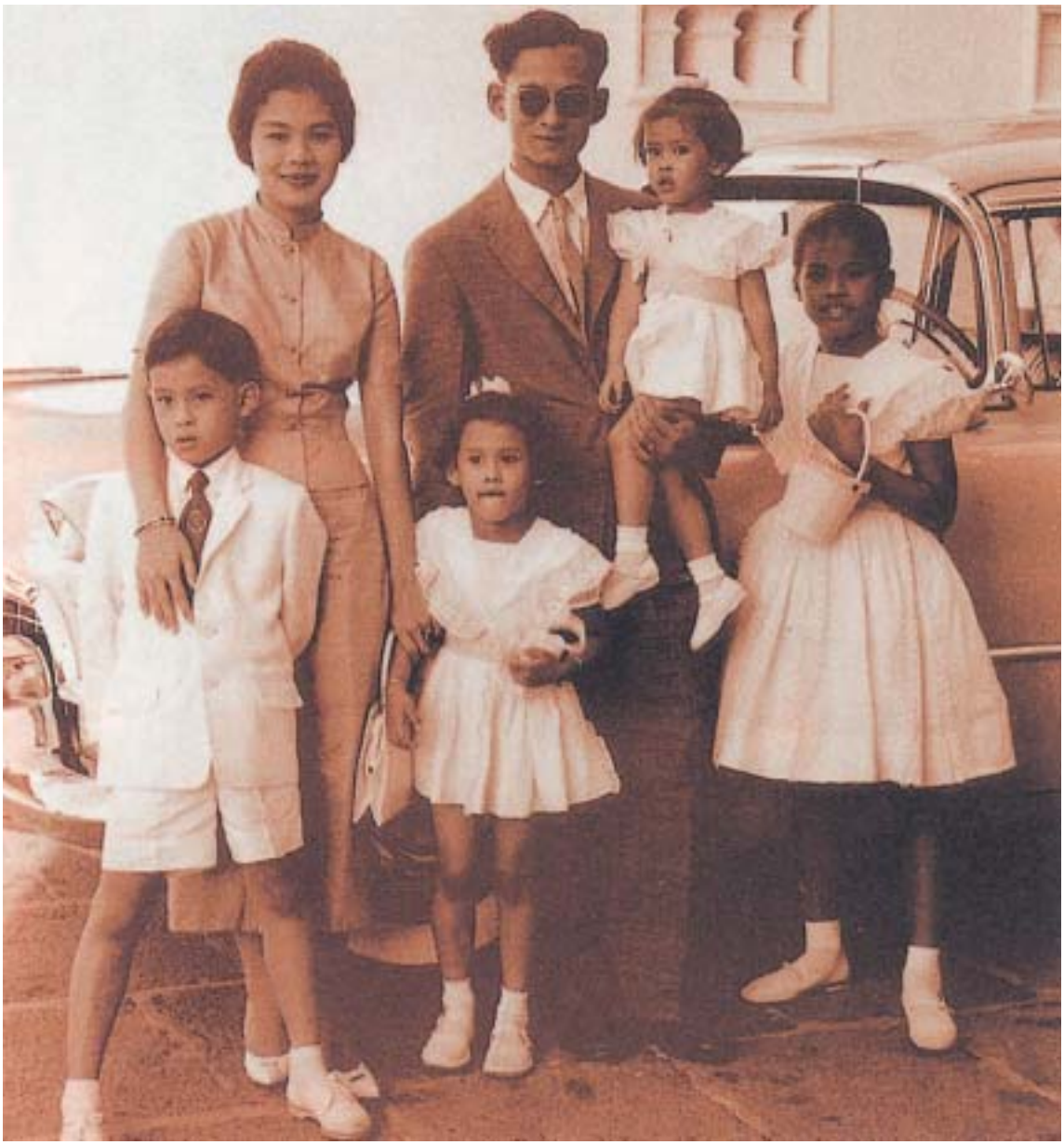

ทรงผนวช

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออกทรงผนวช ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในพระบรมมหาราชวัง เมื่อวันที่ ๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙ สมเด็จพระราชชนนีทรงจรดพระกรเปิดถวายเจริญพระเกษา (โกนด้วยมีดโกน) พระสงฆ์ผู้ถวายทรงพระผนวชคือ **สมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์** วัดบวรนิเวศวิหาร ทรงเป็น**พระราชอุปัชฌาย์** สมเด็จพระวันรัตน (ปลด กิตติโสภณ) วัดเบญจมบพิตร เป็นพระราชอนุศาสนาจารย์ พระศาสนโสภณ (จวน อุฏฐายี) วัดมกุฏกษัตริยารามเป็นพระกรรมวาจาจารย์ พระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์ นั่งหัตถบาส ๒๗ รูป สมเด็จพระสังฆราชเจ้าถวายพระสมณนามว่า **“ภูมิพโล”**

ตลอดเวลาแห่งการครองเพศบรรพชิต **พระภิกษุภูมิพโล** (พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว) ประทับ ณ พระตำหนักปั้นหยา วัดบวรนิเวศวิหาร ทรงผนวชเป็นเวลา ๑๕ วัน

ทรงแปรพระราชฐานที่ประทับ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐานที่ประทับจากพระที่นั่งอัมพรสถาน พระราชวังดุสิต พร้อมด้วย สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ และพระราชโอรสพระราชธิดาทั้ง ๔ พระองค์ กลับไปประทับที่พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน พระราชวังดุสิต เมื่อวันที่ ๓๑ ตุลาคม ๒๕๐๐ จนถึงปัจจุบัน

พระราชกรณียกิจ

ในปี พ.ศ. ๒๔๙๕ หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ กลับจากการรักษาพระองค์ที่ประเทศสวิตเซอร์แลนด์แล้วได้เสด็จฯ ไปทรงประทับพักผ่อนพระอิริยาบถ ณ พระราชวังไกลกังวล อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ พระองค์ได้ทรงออกเยี่ยมเยียนราษฎรที่อาศัยอยู่ใกล้เคียงกับพระราชฐานและพระราชทานความช่วยเหลือให้แก่ราษฎร โดยพระราชทาน**โครงการอ่างเก็บน้ำเขาเต่า** อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ช่วยเหลือราษฎรที่ขาดแคลนน้ำเริ่มดำเนินการตั้งแต่ ปี พ.ศ. ๒๔๙๖ ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา และได้ทรงขยายพื้นที่การเสด็จฯ เยี่ยมเยียนราษฎรทั่วทุกภาคของประเทศไทย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงถือเป็นพระราชภารกิจที่สำคัญที่สุด **เพราะจะเป็นโอกาสที่จะทรงทราบถึงทุกข์สุข สภาพความเป็นอยู่ และปัญหาที่แท้จริงของประชาชนด้วยพระองค์เอง** พระราชกรณียกิจที่ทรงปฏิบัติเพื่อความผาสุกของราษฎรชาวไทยให้มีความพอกินพอใช้ แบ่งออกเป็น ๒ ระยะ คือ **ระยะแรก**ในช่วงเวลา ๑๐ ปีแรก ส่วนใหญ่เกี่ยวกับงานสังคมสงเคราะห์และสาธารณสุข **ในช่วงหลัง** ต่อจาก ๑๐ ปี ถึงปัจจุบันส่วนใหญ่เกี่ยวกับการพัฒนาประเทศ

พระราชกรณียกิจระยะแรก (เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๕ - ๒๕๐๔)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ของราษฎร โดยเฉพาะช่วงระยะเวลานั้นคนไทยต้องเสี่ยงกับโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ เป็นอย่างมาก เช่น โรคเรื้อน โรคอหิวาตกโรค โรคโปลิโอ พระองค์ทรงเห็นว่าสิ่งเหล่านี้ได้บั่นทอนกำลังการพัฒนาประเทศไปมาก ดังนั้นพระองค์จึงทรงพยายามจะพัฒนาช่วยเหลือสังคม โดยเฉพาะ**ในด้านสาธารณสุข ด้วยการทรงริเริ่มสร้างภาพยนตร์ขึ้น**เรียกว่า **ภาพยนตร์ส่วนพระองค์** ออกฉายเพื่อหารายได้มาดำเนินการในกิจการต่าง ๆ โดยเฉพาะการสร้างอาคารทางการแพทย์ เช่น ตึกวชิราลงกรณ์ สภากาชาดไทย อาคารของโรงพยาบาลภูมิพล ทรงรับองค์การกุศลต่าง ๆ ให้อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ เช่น สภากาชาดไทย มูลนิธิการกุศลต่าง ๆ **ทรงช่วยเหลือผู้ป่วยโรคเรื้อนและครอบครัว**เป็นที่มาของ **“สถาบันราชประชาสมาศรัย” โครงการแพทย์หลวงพระราชทาน ด้านสังคมสงเคราะห์ ทรงเป็นผู้นำให้ราษฎร**หรือผู้มิได้ประสบเคราะห์ภัยต่าง ๆ ให้ความร่วมมือช่วยเหลือผู้ที่กำลังตกทุกข์ได้ยากประสบชะตากรรม และทรงช่วยประสานงานกับส่วนราชการที่เกี่ยวข้องและทรงสนับสนุนในเรื่องค่าช่วยเหลือให้ได้ผล ตลอดจนทรงติดตามผลด้วยพระองค์เองอย่างต่อเนื่อง

เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๐๕ **เกิดมหาวาตภัย** แหลมตะลุมพุก อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชกระแสรับสั่ง ให้หน่วยราชการต่าง ๆ เข้าช่วยเหลือผู้ประสบภัยโดยฉับพลันและพร้อมเพรียงกัน เหตุการณ์ครั้งนี้ในเวลาต่อมาทำให้เกิดองค์การสาธารณกุศลขึ้นตามพระราชดำริคือ **“มูลนิธิราชประชานุเคราะห์”** ในพระบรมราชูปถัมภ์ **โครงการจัดตั้งโรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจน**

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชปรารภว่า

“คนเราจะสุขสบายแต่คนเดียวไม่ได้ ถ้าคนที่ล้อมรอบมีความทุกข์ยากควรต้องแบ่งเบาความทุกข์ยากของเขาบ้างตามกำลังและความสามารถเท่าที่จะทำได้”

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงรับเป็น**องค์อุปถัมภก**และ**อุปถัมภิกา** ขององค์การและสมาคมที่เกี่ยวกับกิจการสังคมสงเคราะห์ทั่วประเทศ และทรง

พยายามชักชวนให้ผู้ที่มีความสุขและมีจิตศรัทธาช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยากดังพระราชดำรัสที่พระราชทานแก่นักสังคมสงเคราะห์ทั่วประเทศที่เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ณ ศาลาผกาภิรมย์ สวนจิตรลดา เมื่อวันที่ ๖ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๖ ตอนหนึ่งว่า

"การทำดีทำให้มนุษย์มีความสุขขึ้นไป ก็เป็นรางวัลแก่ตัวเองโดยแท้ ว่าตนได้ทำงานโดยไม่เห็นแก่ตัว งานสังคมสงเคราะห์ที่ว่ามีอยู่หลายแขนงนั้น ความจริงมีอย่างเดียวคือทำให้มนุษย์มีความสุข มนุษย์จะอยู่คนเดียวไม่ได้ ต้องอยู่เป็นพวก....ที่ว่าเสียสละนั้นเท่ากับทำงานเพื่อความผาสุกของตนเอง การที่เราทำเพื่อความผาสุกของตนเอง ถ้าไม่ประสานกันก็จะเกิดความทุกข์ คนที่หาความสุขให้ตนเองไม่คำนึงถึงผู้อื่น เท่ากับทำลายตัวเอง...."

ด้านการแพทย์และสาธารณสุข ในการเสด็จฯ เยี่ยมเยียนราษฎร ทำให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพบว่ามีราษฎรเป็นจำนวนมากที่เจ็บป่วยเพราะขาดความรู้ในการดูแลรักษาตนเอง บ้างก็ไม่มีกำลังทรัพย์ที่จะใช้ในการรักษา จึงทรงถือเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องรีบแก้ไขด้วยทรงมี**พระราชดำริว่า "ถ้าคนเรามีสุขภาพเสื่อมโทรมก็จะไม่สามารถพัฒนาชาติได้เพราะทรัพยากรที่สำคัญของประเทศชาติก็คือพลเมืองนั่นเอง"**

ดังนั้นในขั้นแรกได้ทรงแก้ปัญหาเฉพาะหน้าโดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แพทย์ประจำพระองค์และแพทย์ในขบวนเสด็จ ทำการตรวจรักษาคนไข้เฉพาะรายที่ทรงพบในหมู่ราษฎรที่รอเฝ้ารับเสด็จฯ ต่อมาคนไข้ได้เพิ่มจำนวนมากขึ้นเป็นลำดับ จึงทรงพระราชดำริว่า ควรจะมีหน่วยงานรับผิดชอบในด้านนี้เพิ่มขึ้น เพื่อให้การบำบัดรักษาโรคภัยได้ผลสมบูรณ์ ด้วยเหตุนี้จึงมีการจัดตั้งโครงการต่าง ๆ ในด้านนี้ขึ้น ดังนี้

๑. **โครงการหน่วยแพทย์พระราชทาน** เป็นคณะแพทย์ที่ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ออกไปทำการรักษาราษฎรผู้ป่วยเจ็บถึงบ้านตามคำกราบบังคมทูลของหม่อมเจ้าภีศเดชรัชนี ที่ว่าควรจะมีแพทย์ไปตรวจรักษาราษฎรในเขตที่มีผู้ก่อการร้ายคุกคามในแถบภาคเหนือ เช่น เชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน ซึ่งต่อมาหน่วยแพทย์พระราชทานก็ได้รับความช่วยเหลือจากแพทย์ในจังหวัดนั้น ๆ ออกร่วมปฏิบัติการด้วย ปัจจุบันแม้ผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์จะหมดสิ้นไปแล้ว หน่วยแพทย์พระราชทานนี้ก็ยังคงออกให้บริการในถิ่นทุรกันดาร ตามแต่จะทรงมีพระราชบัญชา

๒. **โครงการแพทย์หลวงเคลื่อนที่พระราชทาน** : ขณะที่เสด็จแปรพระราชฐานไปยังต่างจังหวัด จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แพทย์หลวงที่ตามเสด็จทำการตรวจรักษาคนไข้ ณ จุดตรวจที่บริเวณหน้าพระตำหนักที่ประทับ ซึ่งปรากฏว่าในแต่ละครั้งมีประชาชนมาขอรับบริการเป็นจำนวนมาก

๓. **โครงการแพทย์พิเศษตามพระราชประสงค์** : ในท้องที่ที่ประชาชนส่วนใหญ่มีฐานะไม่ดี สุขภาพไม่ดี การคมนาคมไม่สะดวก และมีสถานบริการทางสุขภาพอนามัยอยู่เพียงแห่งเดียว เช่น ที่กิ่งอำเภอสุคิริน จังหวัดนราธิวาส ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะช่วยบรรเทาทุกข์ของราษฎรเหล่านี้ จึงทรงขอให้หน่วยราชการจัดคณะแพทย์ หมุนเวียนกันเข้าไปให้บริการตรวจรักษาประชาชนเป็นประจำ

๔. **หน่วยทันตกรรมเคลื่อนที่พระราชทาน** : เป็นทันตแพทย์อาสาสมัครในรูปหน่วยแพทย์เคลื่อนที่ตามพระราชดำริ เดินทางออกไปช่วยเหลือบำบัดรักษาโรคที่เกี่ยวกับฟันโดยไม่คิดมูลค่า รวมทั้งยังสอนการรักษาอนามัยของปากและฟันให้แก่นักเรียนและราษฎรที่อาศัยอยู่ในเขตทุรกันดารห่างไกลในทุกภาคของประเทศ

๕. **โครงการศัลยแพทย์อาสาราชวิทยาลัยศัลยแพทย์แห่งประเทศไทย** : เกิดจากการที่คนไข้จำนวนมากในพระบรมราชานุเคราะห์ เป็นคนไข้ที่ต้องรักษาด้วยการผ่าตัด ราชวิทยาลัยศัลยแพทย์แห่งประเทศไทย จึงจัดโครงการศัลยแพทย์อาสาถวาย โดยการส่งคณะศัลยแพทย์ที่มีความชำนาญในสาขาต่าง ๆ ไปทำการผ่าตัดรักษาตามโรงพยาบาลประจำจังหวัดที่ทรงแปรพระราชฐานโดยทำงานร่วมกันกับหน่วยแพทย์พระราชทาน

๖. **โครงการแพทย์ หู คอ จมูก และโรคภูมิแพ้พระราชทาน** : มีราษฎรเป็นจำนวนมากที่เจ็บป่วยด้วยโรคเกี่ยวกับ หู คอ จมูก และโรคภูมิแพ้ ซึ่งจำเป็นต้องรับการรักษาจากแพทย์ผู้เชี่ยวชาญในสาขาเหล่านี้ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดหน่วยแพทย์อาสาสมัครในโรคดังกล่าวผลัดกันออกไปปฏิบัติหน้าที่ประจำอยู่ในโรงพยาบาลประจำจังหวัดที่เสด็จแปรพระราชฐาน โดยในระยะแรก ๆ มี พล.ท. นายแพทย์อัศวิน เทพาคำ เป็นหัวหน้าชุด

๗. **โครงการอบรมหมอหมู่บ้านในพระราชประสงค์** : ความเจ็บป่วยของราษฎรจำนวนไม่น้อยเกิดจากการไม่ได้รับการรักษาพยาบาลเบื้องต้นอย่างถูกต้อง ประกอบกับไม่มีสถานพยาบาลอยู่ใกล้เลย บ้างก็เกิดจากการบริโภคอาหารไม่ถูกสุขลักษณะ จึงทรงมีพระราชดำริจัดตั้งโครงการอบรมหมอหมู่บ้านขึ้น โดยคัดเลือกคนในหมู่บ้านที่พออ่านออกเขียนได้มารับการฝึกอบรมในเรื่องการรักษาพยาบาลเบื้องต้น การรักษาโรคอย่างง่าย ๆ การโภชนาการ เพื่อเป็นพื้นฐานในการให้การช่วยเหลือเพื่อนร่วมหมู่บ้านได้

๘. **หน่วยแพทย์เคลื่อนที่ทางน้ำ**: หลายสิบปีก่อนเมื่อครั้งที่การคมนาคมมิได้สะดวกสบายดังเช่นในปัจจุบันนี้ ราษฎรเป็นจำนวนมากที่อาศัยอยู่ตามริมฝั่งแม่น้ำลำคลอง ซึ่งอยู่ลึกเข้าไปจากถนนหนทางมาก ครั้นเกิดเจ็บป่วย การออกไปพบแพทย์หรือนำผู้ป่วยเจ็บออกไปรักษาพยาบาลก็มักเป็นไปด้วยความยากลำบาก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราชทรัพย์ให้สภากาชาดไทยนำไปจัดหา**เรือพยาบาล** สำหรับใช้เป็นโรงพยาบาลเคลื่อนที่ทางน้ำโดยมีแพทย์พยาบาล และเจ้าหน้าที่รวมทั้งเวชภัณฑ์ต่าง ๆ ออกให้บริการรักษาผู้เจ็บป่วยเหล่านั้น โดยพระราชทานชื่อเรือว่า **“เวชพาห์”** นับเป็นสถานพยาบาลเคลื่อนที่ทางน้ำแห่งแรกของสภากาชาดไทย ปัจจุบันแม้การคมนาคมจะสะดวกมีถนนหนทางตัดผ่านมากมาย แต่ก็ยังมีพื้นที่อีกหลายแห่งที่อยู่ห่างไกลถนนหนทาง ซึ่งราษฎรเหล่านี้ต่างยังคงได้รับบริการทางการแพทย์จากเรือเวชพาห์นี้ อย่างสม่ำเสมอตลอดมา

๙. **หน่วยงานฝ่ายคนไข้ในกองราชเลขานุการสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ** : เนื่องจากมีคนไข้ในพระบรมราชานุเคราะห์เป็นจำนวนมาก ที่ต้องเข้ารับการรักษาในโรงพยาบาลในกรุงเทพมหานคร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าหน้าที่กองราชเลขานุการในสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ คอยเป็นผู้ดำเนินการดูแลคนไข้ในพระบรมราชานุเคราะห์ตั้งแต่ติดต่อรับตัวมาจากถิ่นที่อยู่มาพำนักในกรุงเทพฯ แล้วส่งตัวเข้ารับการรักษาในโรงพยาบาลตลอดจนส่งตัวกลับภูมิลำเนาเดิมเมื่อได้รับการรักษาและบริการจนลุล่วงไปตามพระราชประสงค์แล้ว

๑๐. **โครงการเกลือเสริมไอโอดีนพระราชทาน** : โรคขาดสารไอโอดีน เป็นโรคที่พบมากในประชากรแถบภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งอยู่ห่างไกลจากทะเลและบริโภคอาหารทะเลน้อย จนร่างกายขาดสารไอโอดีน ซึ่งจะส่งผลให้เด็กที่ขาดสารดังกล่าว มีการเจริญเติบโตของสมองไม่เต็มที่ ทำให้กลายเป็นเด็กที่มีไอคิวต่ำ เกิดอาการสมองเสื่อม และตัวแคระแกร็น หรือพิการซึ่งเรียกกันว่าเป็น “โรคเอ๋อ” ได้ ซึ่งถ้าหากพลเมืองของชาติเป็นโรคนี้กันมาก โอกาสที่ประเทศชาติจะเจริญก้าวหน้าคงเป็นไปได้ยาก เนื่องจากประชากรซึ่งเป็นทรัพยากรที่สำคัญ มีคุณภาพต่ำ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงห่วงใยในปัญหานี้เป็นอย่างมากทรงมีพระราชประสงค์ที่จะกำจัดโรคนี้ให้หมดไปจากคนไทย จึงโปรดให้ทำการศึกษาหาวิธี**เติมสารไอโอดีนลงไปในเกลือทั้งเกลือสินเธาว์และเกลือสมุทร** (ซึ่งพบว่ามีปริมาณสารไอโอดีนน้อยมาก) โดยไม่ทำให้รูป รส และกลิ่นของเกลือเปลี่ยนแปลงไป เมื่อได้กรรมวิธีมาแล้วก็ทรงโปรดให้ค้นหา **“เส้นทางเกลือ”** (ตั้งแต่แหล่งผลิตจนถึงมือผู้บริโภค) เพื่อให้มั่นใจว่าได้มีการเพิ่มสารไอโอดีนลงไปในเกลือ ณ จุดที่เป็นแหล่งผลิตทุกแห่ง ซึ่งก็

ปรากฏว่าได้รับความร่วมมือจากเจ้าของโรงงานผลิตเกลือเป็นอย่างดี ยิ่งไปกว่านั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สภากาชาดไทย นำเกลือเสริมไอโอดีนมอบให้แก่ชาวบ้านผู้ยากจนตามชนบททั่วประเทศไทย กับให้ทำการรณรงค์เพื่อชักชวนให้คนไทยหันมาใช้เกลือเสริมไอโอดีนกันทุกครัวเรือน

ด้านการศึกษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงสนพระทัยในเรื่องเกี่ยวกับการศึกษาของประเทศ ทรงเล็งเห็นว่า **"การศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างและพัฒนาความรู้ ความคิด ความประพฤติ และคุณธรรมของบุคคล หากสังคมและบ้านเมืองใดให้การศึกษาที่ดีแก่เยาวชนได้อย่างครบถ้วนในทุก ๆ ด้านแล้วสังคมและบ้านเมืองนั้นก็จะมีพลเมืองที่มีคุณภาพ สามารถดำรงรักษาความเจริญมั่นคงของประเทศชาติไว้และพัฒนาก้าวหน้าต่อไปโดยตลอด"** จากแนวพระราชดำรินี้ ทำให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเข้าไปมีบทบาทในด้านการศึกษา

โปรดเกล้าฯให้จัดสร้างโรงเรียนจิตรลดาขึ้นในเขตพระราชฐานด้วยพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ โดยเป็นโรงเรียนราษฎร์ที่ขึ้นทะเบียนถูกต้องตามกฎหมายในการสอนใช้หลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ มีตั้งแต่ชั้นอนุบาลจนถึงมัธยมปลาย ซึ่งที่นี่นอกจากจะเป็นที่ศึกษาเล่าเรียนของพระราชโอรส-ธิดาแล้ว ยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บุตรหลานของข้าราชบริพารและประชาชนทั่วไปได้มีโอกาสได้เข้าศึกษา ณ โรงเรียนแห่งนี้ด้วย เพื่อให้ทูลกระหม่อมทุกพระองค์ ได้มีโอกาสมีพระสหายเป็นสามัญชนด้วย ซึ่งทูลกระหม่อมต่างทรงปฏิบัติพระองค์ในการเป็นแบบอย่างที่ดีแก่นักเรียนคนอื่น ๆ ในเรื่องการเอาพระทัยใส่ในการศึกษาเล่าเรียนจนจบชั้นสูงสุดของโรงเรียน

เกี่ยวกับการศึกษาของประเทศพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญกับการศึกษาเริ่มตั้งแต่เด็กก่อนวัยเรียน ได้เสด็จฯ เยี่ยมโรงเรียนประถมศึกษาที่มีชั้นเด็กเล็ก พร้อมกับพระราชทานคำแนะนำและพระราชทานทรัพย์ส่วนพระองค์สนับสนุนอยู่เนือง ๆ

สำหรับเด็กในเขตชนบทห่างไกล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ให้เป็นทุนริเริ่มในการก่อสร้าง**โรงเรียนตามวัดต่าง ๆ** สำหรับเป็นที่ศึกษาเล่าเรียนของเด็กยากจน แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อาราธนาพระภิกษุที่จำพรรษาอยู่ที่วัดเหล่านั้นเป็นครูผู้อบรมสั่งสอนให้ความรู้ทั้งวิชาสามัญและศีลธรรมให้แก่เด็กนักเรียน ทำให้เด็ก ๆ นอกจากจะได้รับความรู้ทางวิชาการแล้วยังได้รับการอบรมให้มีจิตใจที่ดีตั้งอยู่ในศีลธรรมอันจะส่งผลให้เป็นพลเมืองของชาติที่มีคุณภาพสืบต่อไป

เด็กที่เป็นชาวไทยภูเขาในเขตท้องที่ห่างไกลทางภาคเหนือก็มีโอกาสได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวด้วยเช่นกัน โดยพระองค์ได้พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ให้จัดสร้าง**โรงเรียนเจ้าพ่อหลวงอุปถัมภ์** เพื่อให้เด็กชาวไทยภูเขาเหล่านั้นได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียนภาษาไทยและวิชาอื่น ๆ ตามหลักสูตรในระดับประถมศึกษา ซึ่งเป็นการศึกษาภาคบังคับตามนโยบายของรัฐบาล

ในยุคที่มีการแทรกซึมของผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานพระราชดำริ**ให้ทหารที่ออกไปปฏิบัติหน้าที่**ในการป้องกันประเทศ ได้ทำประโยชน์ในด้านการศึกษาให้แก่ชุมชนที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงกันกับฐานปฏิบัติการด้วยตามสมควร โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ให้ทหารจัดสร้าง **โรงเรียนร่มเกล้า** ขึ้นในท้องที่จังหวัดต่าง ๆ เช่น นครพนม สกลนคร เพชรบูรณ์ ปราจีนบุรี แม่ฮ่องสอน และนราธิวาสเป็นต้น การจัดสร้าง**โรงเรียนร่มเกล้า**ขึ้นนี้ นอกจากจะเป็นการบรรเทาปัญหาการขาดแคลนสถานศึกษาสำหรับเยาวชนแล้ว ยังก่อให้เกิด**ความผูกพัน**และความเข้าใจอันดีระหว่างทหารและประชาชนในเขตพื้นที่ดังกล่าวอีกด้วย โรงเรียนร่มเกล้านี้ เปิดการสอนทั้งในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา

พระมหากรุณาธิคุณทางด้านการศึกษาอีกประการหนึ่งคือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้มีพระราชประสงค์ให้จัดตั้ง**โรงเรียนราชประชาสมาศรัย** ขึ้นที่อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๐๖ เพื่อใช้เป็นสถานศึกษาแบบประจำสำหรับบุตร-ธิดาของคนไข้ที่เป็นโรคเรื้อน (เนื่องจากในเวลานั้นเด็ก ๆ เหล่านี้มักไม่ได้รับการยอมรับจากสังคมโดยทั่ว ๆ ไป) โดยได้พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์สำหรับเป็นทุนหมุนเวียนในการดำเนินงานจำนวน ๕๐๐,๐๐๐ บาท ปัจจุบันโรงเรียนแห่งนี้ได้ขยายการจัดการศึกษาจนถึงชั้นมัธยมศึกษา และมีความเจริญก้าวหน้ามากขึ้นเป็นลำดับ

ไม่เพียงเท่านั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังได้ทรงก่อตั้ง**กองทุนวฤกษ์** ในมูลนิธิช่วยเหลือนักเรียนขาดแคลนในพระบรมราชูปถัมภ์ เพื่อสนับสนุนให้เด็กนักเรียนที่เรียนดีแต่ขาดแคลนทุนทรัพย์ได้มีโอกาสศึกษาต่อทั้งในระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษาและอุดมศึกษา

เพื่อเป็นการระลึกถึงพระเชษฐาธิราช ในปีพุทธศักราช ๒๕๐๒ **พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว** ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้ง **มูลนิธิอานันทมหิดล**ขึ้น เพื่อเป็นทุนการศึกษาให้แก่ผู้สำเร็จการศึกษาในขั้นอุดมศึกษาจากแขนงวิชาต่าง ๆ ไปศึกษาเพิ่มเติมในต่างประเทศโดยมิได้มีข้อผูกพันแต่ประการใด

โครงการพระดาบส ซึ่งมีที่มา**จากพระราชดำริว่า มีบุคคลอีกจำนวนมากที่มีความตั้งใจจริง มีศรัทธาขวนขวายหาความรู้เป็นวิชาชีพใส่ตนแต่ประสบปัญหาไม่มีความรู้พื้นฐาน และไม่มีทุนทรัพย์เพียงพอที่จะเข้าศึกษา**ต่อในสถาบันการศึกษาวิชาชีพระดับต่าง ๆ ได้ หากสามารถช่วยเหลือบุคคลเหล่านี้ให้มีความรู้ตามที่ปรารถนาได้ ย่อมจะเป็นประโยชน์ต่อสังคมและประเทศชาติ ได้พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์สำหรับการดำเนินการในระยะแรก กับโปรดเกล้าฯ ให้ใช้สถานที่ของสำนักพระราชวัง ซึ่งอยู่ตรงกันข้ามกับหอสมุดแห่งชาติ ท่าวาสุกรี เป็นสถานที่ฝึกอบรมและที่พักอาศัยของผู้เข้ารับการฝึกอบรม พร้อมกับได้พระราชทานนามโครงการว่า **“โครงการพระดาบส”**

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริในอันที่จะช่วยแก้ปัญหาที่เป็นจุดบอดของระบบการศึกษาในบ้านเรา โดยได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำเนินการจัดสร้างโรงเรียนแบบพึ่งตนเอง หรือที่ในปัจจุบันเรียกว่า **โรงเรียนศึกษาสงเคราะห์ ขึ้น เพื่อให้การศึกษาแก่เด็กด้อยโอกาสที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่สูงซึ่งอยู่ห่างไกลและทุรกันดาร เพื่อที่พวกเขาเหล่านั้นจะได้นำความรู้ที่ได้รับกลับไป**

พัฒนาท้องถิ่นของตนเอง โรงเรียนแบบพึ่งตนเองนี้ มีลักษณะเป็นโรงเรียนประจำ มีการจัดบ้านพักให้นักเรียนอยู่เป็นหลัง ๆ ประมาณหลังละ ๑๐ - ๑๒ คน โดยจะต้องคละเผ่ากัน และมีครูพี่เลี้ยงอยู่ด้วยบ้านละ ๑ คน นักเรียนในแต่ละบ้านพักจะช่วยกันปลูกผัก ทำสวนครัวไว้สำหรับรับประทานกันเอง หากมีเหลือก็จะส่งไปขายยังสหกรณ์กลางของโรงเรียน และที่สหกรณ์กลางก็จะมีการผลิตร่วมกัน เช่น ทำนา ทำไร่ ปลูกพืชผัก เลี้ยงเป็ด ไก่ สุกรและปลา เพื่อใช้บริโภคกันทั้งโรงเรียน ผลผลิตที่เหลือจากการบริโภคสหกรณ์กลางของโรงเรียนจะนำไปขายที่ตลาด เพื่อนำเงินมาเป็นทุนหมุนเวียนต่อไป สิ่งที่ได้เรียนรู้และปฏิบัติ ไม่ว่าจะเป็นการรู้จักแก้ไขปัญหา การรู้จักศึกษาค้นคว้าหรือการรู้จักทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มนี้จะช่วยให้นักเรียนสามารถนำไปใช้ในวิถีการดำเนินชีวิตจริงได้ โรงเรียนในโครงการดังกล่าวนี้ ได้แก่ โรงเรียนศูนย์ปางมะผ้ากิ่งอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงได้บังเกิดขึ้นในปีพุทธศักราช ๒๕๑๑ โดยคณะกรรมการซึ่งเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาวิชาต่าง ๆ ได้สนองพระราชดำริ ด้วยการจัดทำหนังสือสารานุกรมไทยใน ๓ ระดับ คือ ระดับเด็กเล็ก ระดับเด็กอายุ ๑๒ - ๑๔ ปี และระดับเด็กโตตั้งแต่ ๑๕ ปีขึ้นไป โดยในแต่ละระดับจะบรรจุเนื้อหาใน ๗ สาขาวิชาด้วยกันคือ วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี สังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ เกษตรศาสตร์ แพทยศาสตร์ และคณิตศาสตร์ สำหรับการเรียงลำดับเรื่องราวจะเป็นการเรียงตามเรื่อง แทนการที่จะเขียนตามตัวอักษร หนังสือสารานุกรมไทยนี้ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้เป็นโรงเรียนประจำบ้านที่พ่อแม่ใช้สอนลูกและพี่ใช้สอนน้อง

สิ่งหนึ่งที่นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณอย่างยิ่งในด้านการศึกษาก็คือ การเสด็จฯ ไปพระราชทานปริญญาบัตรแก่ผู้สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยของรัฐ ซึ่งทรงปฏิบัติมาเป็นเวลานานแล้ว **แม้จะทรงพระราชภารกิจมากมายและมีผู้กราบบังคมทูลขอพระราชทานงดการเสด็จฯ เสียแต่ก็ไม่สำเร็จ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชกระแสว่า ตราบใดที่ยังเสด็จฯ ได้ก็จะเสด็จฯ อยู่อย่างนั้น เพื่อให้นักศึกษาที่กำลังศึกษาอยู่ได้มีกำลังใจที่จะเรียนให้สำเร็จ ทั้งยังเป็นโอกาสที่จะทรงร่วมแสดงความยินดีในความสำเร็จของบัณฑิตเหล่านั้นอีกด้วย**

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญด้านสุขภาพอนามัย ของราษฎรตามต่างจังหวัด ทรงตระหนักว่ามีท้องถิ่นทุรกันดารจำนวนมากที่ขาดแคลนสถานีอนามัย เครื่องเวชภัณฑ์และเจ้าหน้าที่ที่จะรักษาโรคภัยไข้เจ็บให้แก่ราษฎร จึงทรงพระราชทานความช่วยเหลือแก่เจ้าหน้าที่อนามัยชั้นตรีผู้หนึ่งชื่อดุสิต ที่ถูกส่งไปประจำสถานีอนามัยชั้นที่ ๒ ที่อำเภอพระแสง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ซึ่งหมดกำลังใจที่จะทำงานเพราะนอกจากจะไม่มีที่อยู่อาศัย ต้องพาบุตร ภรรยา ไปเช่าห้องแถวเก่า ๆ อยู่กลางตลาดแล้ว ในสถานีอนามัยยังแทบไม่มียาหรือเครื่องใช้ที่จะบริการคนไข้ ทั้ง ๆ ที่สถานีอนามัยแห่งนี้เป็นสถานีอนามัยแห่งเดียวที่มีอยู่ในอำเภอพระแสง ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นายดุสิต เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเงินช่วยเหลือ ๒๐,๐๐๐ บาท และโปรดเกล้าฯ ให้ซื้อจักรยานยนต์ สำหรับใช้ ๑ คัน ซื้อเวชภัณฑ์และยาตามบัญชีที่จดมา และยังพระราชทานเงินสดอีกจำนวนหนึ่งสำหรับไว้ใช้จ่ายในการเดินทางไปตามตำบลต่าง ๆ เพื่อช่วยเหลือบำบัดโรคแก่ราษฎร เช่น ค่าน้ำมันรถ น้ำมันเรือ ค่าจ้างคนขับเรือ ค่าซ่อมยานพาหนะ ค่ายา เป็นต้น ต่อมาอีก ๖ - ๗ เดือน

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หม่อมเจ้าหญิงวิภาวดี รังสิต (พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิภาวดีรังสิต) เสด็จไปเยี่ยมอำเภอพระแสง ทราบว่าหน่วยพระราชทานซึ่งมีนายดุสิต และผู้ช่วยคนหนึ่งปฏิบัติงานได้ผลเป็นที่พอพระราชหฤทัย ต่อมาไม่นาน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็พระราชทานเงินจำนวนหนึ่งเพื่อจัดตั้ง **"มูลนิธิพัฒนาอนามัยจังหวัดสุราษฎร์ธานี"** ขึ้น สำหรับช่วยเหลือเจ้าพนักงานอนามัยให้ได้รับความสะดวกในการที่จะเข้าไปปฏิบัติงานในถิ่นทุรกันดารเพื่อบริการราษฎรในด้านสาธารณสุข และอนุเคราะห์ให้ราษฎรได้รับความสะดวกในด้านสาธารณสุขทั่วทั้งจังหวัด

พระราชกรณียกิจในช่วงหลัง

การเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรในท้องที่ต่าง ๆ ทำให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงประจักษ์ว่า ราษฎรแปดสิบเปอร์เซ็นต์เป็นเกษตรกร อาชีพของบุคคลเหล่านั้นขึ้นอยู่กับดินฟ้าอากาศ ปีใดที่ฝนไม่ตกหรือตกน้อย ก็ไม่ได้ผลผลิตหรือได้ผลผลิตน้อย ทรงตระหนักว่าน้ำเป็นหัวใจสำคัญในการดำเนินอาชีพของราษฎรยี่สิบเปอร์เซ็นต์ของเกษตรกรต้องพึ่งพาการชลประทาน จึงทรงศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องน้ำ และภูมิประเทศรวมถึงทรงตรวจสอบข้อมูลจากราษฎรที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่นนั้น ๆ

พระองค์ทรงพบว่า ราษฎรไทยมีปัญหาอย่างมากในเรื่องฐานะความเป็นอยู่ ปัญหาดังกล่าวเป็นปัญหาต่อเนื่องไม่สามารถตัดทอนแก้ไขเฉพาะส่วนได้ หากจะทรงพัฒนาแก้ไขจะต้องทรงทำไปพร้อม ๆ กันทั้งหมดทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านการพัฒนาแหล่งน้ำและชลประทาน ด้านการพัฒนาที่ดิน ด้านเกษตรกรรม ด้านการศึกษาวิจัย ด้านการแพทย์และสาธารณสุข ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านอาชีพเสริมและอื่น ๆ และเหล่านี้คือที่มาของโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับการพัฒนา

จากการพัฒนาประเทศในอดีตเมื่อ ๕๐ กว่าปีที่ผ่านมาเป็นการพัฒนาประเทศตามกระแสนิยมของตะวันตก ทรัพยากรธรรมชาติในประเทศได้ถูกใช้ประโยชน์อย่างหนักในการผลิตเพื่อการค้าและการส่งออก โดยเฉพาะทรัพยากรน้ำและทรัพยากรดินในประเทศ ภาวะการเสียสมดุลในแบบนิเวศน์ เกิดจากการลดลงของพื้นที่ป่าที่ถูกบุกรุกทำลาย ส่งผลกระทบต่อการประกอบอาชีพเกษตรกรรมของประชาชนโดยเฉพาะเกษตรกรพื้นที่เสื่อมโทรมเพาะปลูกไม่ได้ผล ปัญหาแหล่งน้ำเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้คนในชนบทละทิ้งถิ่นฐานมาเป็นแรงงานภาคอุตสาหกรรมภายในเมืองใหญ่มากขึ้น ผลที่ตามมาคือปัญหาสังคมและสิ่งแวดล้อมของเมือง ความแออัด

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงทราบถึงปัญหาดังกล่าวข้างต้นด้วยพระราชหฤทัยที่ทรงถือเอา **“ทุกข์ของราษฎร เป็นทุกข์ของแผ่นดิน และทุกข์ของแผ่นดิน คือ ทุกข์ของพระองค์”** และด้วยความสนพระราชหฤทัยและห่วงใยในปัญหาดินและน้ำของประเทศมาตั้งแต่เริ่มแรกต้นรัชกาล พระองค์จึงทรงมุ่งแก้ที่ปัจจัยหลักของการผลิต คือ ดิน น้ำ ป่าไม้ เพื่อให้เกษตรกรซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศสามารถพอมี พอกิน พึ่งตนเองได้ก่อน

มูลนิธิชัยพัฒนา

ตราสัญลักษณ์มูลนิธิ

๑. พระแสงขรรค์ชัยศรี : พระราชอำนาจพระบารมีและกำลังแผ่นดินที่จะฟันฝ่าให้เกิดการดำเนินการต่าง ๆ อันเป็นผล ไปสู่ความมั่นคงแห่งพระราชอาณาจักร

๒. ธงกระบี่ธุช : เป็นสัญลักษณ์แห่งชัยชนะในการต่อสู้

๓. ดอกบัว : ศักดิ์ศรี ความร่มเย็น ความเจริญงอกงามและความบริบูรณ์แห่งพืชพันธุ์ธัญญาหารฯ อันจะนำไปสู่ความอยู่ดี กินดี และความสงบสันติสุขของประชาชนโดยทั่วหน้า

๔. สังข์ : น้ำที่จะสร้างความชุ่มชื้น ชโลมแผ่นดินให้เกิดความให้เกิดความอุดมสมบูรณ์และความร่มเย็นเป็นสุข

มูลนิธิชัยพัฒนา เกิดขึ้นจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อสนับสนุนช่วยเหลือประชาชนในลักษณะของการดำเนินงานพัฒนาต่าง ๆ ในกรณีที่ต้องถูกจำกัดด้วยเงื่อนไขของกฎเกณฑ์ระเบียบ หรืองบประมาณ ที่ระบบราชการไม่สามารถดำเนินการได้ทันที จนเป็นเหตุให้การแก้ไขปัญหาไม่สอดคล้องหรือทันกับสถานการณ์ที่จำเป็นเร่งด่วนที่จะต้องกระทำโดยเร็ว มูลนิธิชัยพัฒนามีเป้าหมายที่สำคัญคือ เพื่อสงเคราะห์ช่วยเหลือประชาชนให้มีความร่มเย็นเป็นสุข และอยู่ดีกินดี อันจะนำไปสู่ความมั่นคงของประเทศ กิจกรรมที่มูลนิธิชัยพัฒนาได้ดำเนินการไปแล้วได้แก่ กังหันน้ำชัยพัฒนา แหลมผักเบี้ย หญ้าแฝก : หญ้ามหัศจรรย์ โครงการฟื้นฟูที่ดินเสื่อมโทรมเขาชะงุ้ม ทฤษฎีใหม่ โครงการสวนรุกชาติจังหวัดนครนายก วัดพระราม ๙ กาญจนาภิเษก ฯลฯ

มูลนิธิชัยพัฒนา ตั้งอยู่ที่ อาคารชัยพัฒนา สวนจิตรลดา ถนนราชวิถี แขวงจิตรลดา เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร ๑๐๓๐๓ โทรศัพท์ ๐-๒๒๘๐-๓๕๙๓

การพัฒนาแหล่งน้ำ : เพื่อแก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างอ่างเก็บน้ำเขาเต่า อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เป็นโครงการพระราชดำริ โครงการแรก เมื่อต้นรัชกาล พ.ศ. ๒๔๙๖ เป็นโครงการอ่างเก็บน้ำเพื่อการชลประทาน จากนั้นการพัฒนาเหล่านี้ของพระองค์ได้ขยายไปสู่ภูมิภาคต่าง ๆ ทั่วประเทศ

โครงการพัฒนาแหล่งน้ำอันเนื่องมาจากพระราชดำริแบ่งออกได้ ๕ ประเภท ดังนี้

๑. โครงการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเพาะปลูกและอุปโภคบริโภค โครงการประเภทนี้มีจำนวนมากกว่าโครงการประเภทอื่น ๆ โดยลักษณะของโครงการจะแตกต่างกันไปตามสภาพภูมิประเทศและแหล่งน้ำของท้องถิ่นนั้น ๆ ซึ่งส่วนใหญ่จะปรากฏออกมาในรูปของอ่างเก็บน้ำ หรือฝายทดน้ำ โดยน้ำในอ่างเก็บน้ำหรือฝายทดน้ำที่สร้างขึ้นนี้จะถูกส่งออกไปใช้สำหรับการทำนา ปลูกพืชไร่/พืชผัก ใช้เลี้ยงสัตว์และเพื่อการอุปโภคบริโภคของประชาชนในหมู่บ้านโดยรอบบริเวณนั้น

๒. โครงการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการรักษาต้นน้ำลำธาร เป็นงานสร้างฝายขนาดเล็กเป็นระยะ ๆ บนทางน้ำที่เป็นต้นน้ำของลุ่มน้ำต่าง ๆ เพื่อเก็บน้ำไว้ในลำน้ำคล้ายกับอ่างเก็บน้ำขนาดเล็กเพื่อให้น้ำที่เก็บกักไว้ค่อย ๆ ซึมเข้าไปในผืนดินตามตลิ่งและท้องน้ำ นับเป็นการช่วยเพิ่มจำนวนน้ำให้ถูกกักเก็บไว้ในดินบริเวณที่เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารให้มีมากยิ่งขึ้น ทำให้พื้นดินบริเวณนั้นมีความชุ่มชื้น ต้นไม้เจริญงอกงาม นับเป็นการช่วยอนุรักษ์ป่าไม้ได้อีกทางหนึ่ง โครงการประเภทนี้มีมากในเขตภาคเหนือ และบางส่วนในภาคอีสาน

๓. โครงการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการผลิตไฟฟ้า ในชนบทที่อยู่ห่างไกลซึ่งมีแหล่งน้ำในปริมาณที่มากพอและอยู่ในพื้นที่สูง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จะพระราชทานพระราชดำริให้ทำการจัดสร้างท่อส่งน้ำไปหมุนกังหันสำหรับผลิตพลังงานไฟฟ้าขนาดเล็ก สำหรับใช้ในหมู่บ้านนั้น ๆ ตัวอย่างโครงการประเภทนี้คือ โรงไฟฟ้าพลังน้ำอ่างขาง ขนาด ๗ กิโลวัตต์ ที่อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่

๔. โครงการระบายน้ำออกจากพื้นที่ลุ่ม โครงการนี้แบ่งออกเป็นงานระบายน้ำออกจากพื้นที่เพื่อประโยชน์ในการเพาะปลูก กับงานระบายน้ำออกจากพื้นที่ลุ่มในเขตชุมชน ซึ่งได้แก่ โครงการระบายน้ำ พรุบาเจาะ โครงการบรรเทาอุทกภัยและระบายน้ำพื้นที่ทุ่งฝั่งตะวันออกของกรุงเทพมหานคร

๕. โครงการบรรเทาอุทกภัย เป็นโครงการที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อแก้ไขหรือช่วยบรรเทาปัญหา ที่น้ำในแม่น้ำลำคลองซึ่งมีระดับสูงมากในฤดูน้ำหลากไม่ให้ท่วมทำความเสียหายให้กับพื้นที่เพาะปลูกหรือพื้นที่ในเขตชุมชนตามเขตโครงการที่กำหนด โครงการประเภทนี้ได้แก่ โครงการเขื่อนเก็บกักน้ำแม่งัด-สมบูรณ์ชล เพื่อช่วยบรรเทาอุทกภัยโดยส่วนรวมให้กับตัวเมืองเชียงใหม่ และโครงการแก้มลิง เป็นต้น

โครงการแก้มลิง เป็นโครงการตามพระราชดำริที่เกี่ยวข้องกับ**การจัดการและควบคุมปริมาณน้ำ** เพื่อประโยชน์ในการบรรเทาการเกิดอุทกภัยในฤดูน้ำหลากและยังสามารถเก็บกักน้ำไว้ใช้ในการเกษตรกรรม รวมทั้งป้องกันการรุกตัวของน้ำเค็มเข้ามาในแม่น้ำลำคลอง ของพื้นที่ในเขตกรุงเทพมหานคร และจังหวัดใกล้เคียง

"แก้มลิง" มีจุดประสงค์ที่จะแบ่งน้ำจากแม่น้ำเจ้าพระยา หรือแบ่งน้ำจากพื้นที่น้ำท่วมลงไปสู่แหล่งน้ำที่ขุดขึ้น หรือคลองที่มีอยู่ตามธรรมชาติเพื่อรวบรวมน้ำไว้ แหล่งน้ำนั้นเปรียบเสมือนแก้มลิง

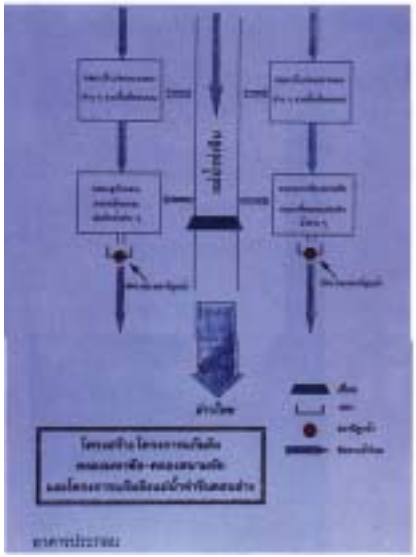

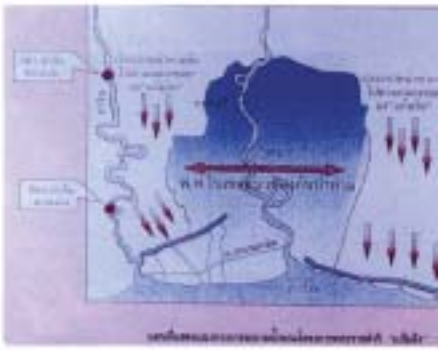

ทั้งนี้เนื่องมาจากปัญหาเกี่ยวกับน้ำทั้งในเรื่องน้ำท่วมในช่วงฤดูฝนและการขาดแคลนน้ำในช่วงฤดูแล้ง ของพื้นที่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาในช่วงทศวรรษนี้ได้ทวีความรุนแรงต่อเนื่องมาเป็นลำดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงปลายปี พ.ศ. ๒๕๓๘ ถึงต้นปี พ.ศ. ๒๕๓๙ ได้เกิดวิกฤติการณ์น้ำท่วมหนักในหลายจังหวัดรวมทั้งกรุงเทพมหานคร และจังหวัดข้างเคียง ทำให้ประชาชนได้รับความ

เดือดร้อนแสนสาหัส วัดความเสียหายได้นับหมื่นล้านบาทจนส่งผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงตระหนักถึงความเดือดร้อนที่พสกนิกรของพระองค์ได้รับ จึงได้พระราชทานแนวทางในการแก้ปัญหานี้ โดยได้พระราชทานชื่อโครงการนี้ว่า “โครงการแก้มลิง” ทั้งนี้ ได้ทรงอธิบายไว้ว่าเวลาที่มีใครให้กล้วยกับลิงมันจะรีบนำกล้วยใส่ปากแล้วดุนไปเก็บไว้ตรงกระพุ้งแก้มทั้งสองข้างโดยจะยังไม่ยอมกลืนลงไปจนเมื่อมันเห็นว่าไม่มีใครให้กล้วยมันอีกแล้ว มันจึงค่อย ๆ ดุนกล้วยที่เก็บไว้ข้างแก้มนั้นออกมาเคี้ยวกลืนลงไปทีละน้อยจนหมด

เช่นเดียวกันกับหลักการของโครงการตามพระราชดำริ นี้ กล่าวคือ โปรดให้หาพื้นที่สองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งอาจเป็นที่รกร้างว่างเปล่าที่เจ้าของยังมิได้นำมาใช้ประโยชน์อะไร หรืออาจเป็นพื้นที่เสื่อมโทรมจากการทำนากุ้ง หรือจากการเกษตรอื่น ๆ ที่ไม่ได้ผล หรือพื้นที่ที่เป็นบ่อดินที่เจ้าของได้ขุดดินไปขายแล้วและทิ้งไว้เฉย ๆ นำมาทำเป็นแหล่งรับน้ำที่หลากลงมาในฤดูฝน โดยมีการก่อสร้างเก็บกักน้ำไว้ในช่วงที่น้ำขึ้น แล้วปล่อยระบายออกสู่อ่าวไทยในเวลาที่น้ำลง

และเพื่อให้โครงการแก้มลิงสามารถดำเนินกิจการได้เลยโดยมิต้องรอให้มีพื้นที่ขนาดใหญ่ ๆ ตามที่นึกคิดไว้ (ซึ่งมิใช่เรื่องง่ายที่จัดการได้ในระยะเวลาอันรวดเร็ว อันเนื่องมาจากข้อจำกัดของงบประมาณและอื่น ๆ) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงได้พระราชทานพระราชดำริให้ขุดลอกคลองและกำจัดวัชพืชในคลองซอยต่าง ๆ ที่มีอยู่แล้วตามธรรมชาติ เพื่อเพิ่มขีดความจุในการรับน้ำของแต่ละคลองให้มากขึ้น พร้อมกับสร้างประตูระบายน้ำปิดกั้นคลองต่าง ๆ และสร้างสถานีสูบน้ำขึ้นเพื่อเป็นการบรรเทาภาวะอุทกภัยที่อาจเกิดขึ้นในปีต่อไปพลาง ๆ ก่อน ทั้งนี้จากผลการศึกษาเบื้องต้นได้พบว่าโครงการแก้มลิงฝั่งตะวันตก (ของกรุงเทพฯ) ควรประกอบไปด้วย โครงการแก้มลิง-คลองมหาชัย และคลองสนามชัย โครงการแก้มลิง-คลองสุนัขหอน และโครงการแก้มลิง-แม่น้ำท่าจีนตอนล่าง โดยโครงการเหล่านี้ควรเชื่อมโยงเป็นระบบเดียวกัน

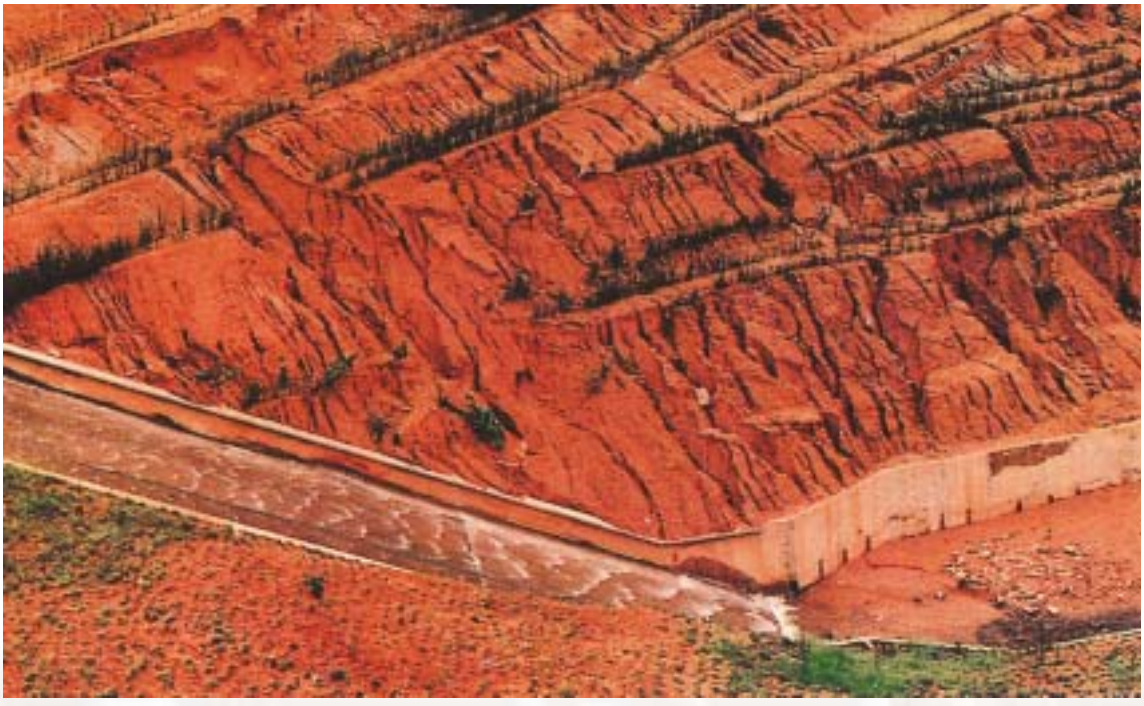

สำหรับโครงการแก้มลิงฝั่งตะวันออก (ของกรุงเทพฯ) นั้น โปรดให้ดำเนินการขุดลอกคลองและกำจัดวัชพืชในคลองฝั่งตะวันออกของพื้นที่ประเวศ กรุงเทพมหานคร สมุทรปราการ คลองเขตโครงการ รังสิตเหนือและรังสิตใต้ คลองด่าน และคลององค์ไชยานุชิด เป็นต้น

ด้านการปฏิรูปและพัฒนาที่ดิน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพบว่าเกษตรกรซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ ไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง จึงทรงมุ่งที่จะแก้ปัญหาเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ในที่ดินและการใช้ประโยชน์จากที่ดินให้ได้ผลคุ้มค่าที่สุด ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดการพัฒนาที่ดินที่รกร้างว่างเปล่า ซึ่งหมดสภาพจากการเป็นป่าสงวนของชาติแล้ว นำมาพัฒนาให้เป็นที่ดินที่อุดมสมบูรณ์ แล้วนำเอามาจัดสรรให้แก่เกษตรกรที่ต้องการ ให้ได้เข้าไปทำกินในที่ดินจัดสรรนั้นในรูปของสหกรณ์ โดยสมาชิกมีสิทธิ์ที่จะทำกินในที่ดินตลอดชั่วลูกหลาน แต่ไม่มีสิทธิ์ที่จะนำเอาที่ดินนั้นไปขาย ทั้งนี้ เพื่อเป็นการป้องกันมิให้ที่ดินตกไปเป็นของนายทุน โครงการที่จัดทำขึ้นในลักษณะดังกล่าว ได้แก่

- โครงการพัฒนาที่ดินตามพระราชประสงค์ที่หุบกะพง จังหวัดเพชรบุรี
- โครงการพัฒนาที่ดินตามพระราชประสงค์ที่ดอยขุนห้วย จังหวัดเพชรบุรี
- โครงการพัฒนาที่ดินตามพระราชประสงค์ที่หนองพลับ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์
- โครงการพัฒนาที่ดินตามพระราชประสงค์ที่ทุ่งลุยลาย จังหวัดชัยภูมิ
- โครงการพัฒนาที่ดินตามพระราชประสงค์ที่กะลุวอ จังหวัดนราธิวาส
- โครงการพัฒนาที่ราบเชิงเขาตามพระราชดำริที่ปราณบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์
- โครงการปฏิรูปที่ดินในที่นาของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

ฯลฯ

การชะล้างพังทลายของหน้าดิน จนอินทรียวัตถุและแร่ธาตุซึ่งเป็นอาหารของพืชถูกทำลายไปทำให้ดินไม่มีคุณภาพดีพอสำหรับการทำเกษตรกรรม เป็นอีกปัญหาหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพบสาเหตุสำคัญที่ทำให้ผืนดินถูกชะล้างพังทลายไปนั้น เกิดจากการบุกรุกทำลายป่าทำให้ดินขาดสิ่งปกคลุม เมื่อมีฝนตกลงมาในปริมาณมาก ๆ น้ำไม่สามารถไหลซึมลงไปในดินได้ทัน ทำให้เกิดน้ำป่าไหลพัดพาเอาหน้าดินไหลลงสู่ที่ต่ำกว่าจนแม่น้ำ ลำคลอง ห้วย หนอง บึง ตื้นเขินไปด้วย

แต่ด้วยพระปรีชาสามารถแห่งพระองค์ **ปัญหาการพังทลายของหน้าดินนี้จึงได้รับการแก้ไขโดยโปรดให้นำหญ้าแฝกมาปลูกตามแนวไหล่เขา หรือตามคันดินริมแหล่งน้ำต่าง ๆ** ฯลฯ ซึ่งก่อนที่จะทรงนำหญ้าแฝกมาเผยแพร่นั้น ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทำการศึกษาวิจัยจนพบว่าหญ้าแฝกเป็นพืชที่มีรากหยั่งลึกเป็นแนวตรงไปกับลำต้น สามารถยึดเกาะดินให้ติดแน่นก่อให้เกิดความชุ่มชื้นในดิน อีกทั้งลำต้นและใบของหญ้าแฝกยังสามารถสกัดกักตะกอนหน้าดินที่ถูกชะล้างไม่ให้ไหลผ่านลงไปยังแม่น้ำลำคลองที่อยู่ต่ำกว่า ทำให้หน้าดินไม่ถูกทำลาย และดินมีคุณภาพดี

นอกจากนี้ยังมีการค้นพบอีกว่าหญ้าแฝกเมื่อนำไปปลูกจะไม่แตกพุ่มแพร่กระจายออกไปรบกวนพืชชนิดอื่นๆ ที่อยู่ข้างเคียง ในขณะเดียวกันส่วนอื่นๆ ของหญ้าแฝก เช่น ราก ลำต้น และใบของมันสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในด้านอื่นๆ อีกมากมาย อาทิ

- ใช้เป็นวัตถุดิบในการทำกระดาษ เชือก เสื่อ หมวก ตะกร้า หรือใช้ทำเป็นตับ ใช้มุงหลังคาที่พักอาศัย
- ใช้ทำเป็นอาหารให้แก่สัตว์จำพวกโค กระบือ แกะ และปลาจีน
- ใช้เป็นวัสดุคลุมดินบนแปลงที่ใช้ปลูกพืชผักหรือพืชไร่ ซึ่งจะช่วยให้ดินที่ถูกคลุมมีความชุ่มชื้นสูง กับยังใช้เป็นวัตถุดิบในการทำปุ๋ยหมัก
- ใช้สกัดทำเป็นน้ำหอมสำหรับสบู่ เพราะมีคุณสมบัติช่วยป้องกันแมลงและหนูได้

ฯลฯ

และเมื่อเกษตรกรไทยได้ทดลองนำหญ้าแฝกไปปลูกตามคำแนะนำข้างต้น ก็ปรากฏว่าได้ผลดี ทำให้เป็นที่ยอมรับและมีการนำเอาไปใช้ในลักษณะต่างๆ อย่างกว้างขวางทั่วประเทศ จน**มีนักวิชาการต่างชาติที่ได้ทราบข่าว** แสดงความจำนงขอมาดูงานและขอพันธุ์หญ้าแฝกไปปลูกในประเทศของตนบ้าง

ด้านเกษตรกรรม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักดีว่าประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศประกอบอาชีพด้านการเกษตร ซึ่งหากได้ผลดี ประชาชนของประเทศไม่เพียงแต่จะมีอาหารบริโภคอย่างอุดมสมบูรณ์เท่านั้น แต่เศรษฐกิจของชาติจะมีความมั่นคง เจริญก้าวหน้าตามไปอีกด้วยดังพระราชดำรัสที่ว่า **“บ้านเมืองไทยของเรานี้ถึงจะมีรายได้ทางอื่นอยู่มาก แต่ก็ต้องถือว่าเลี้ยงตัวอยู่ด้วยการเกษตร ดังนั้นจึงมีความจำเป็นตลอดไปที่จะต้องทะนุบำรุงเกษตรกรรมทุกสาขาพร้อมกับเกษตรกรทุกระดับให้พัฒนาก้าวหน้าอยู่เสมอ เพื่อให้การผลิตมีคุณภาพสูงขึ้น โดยไม่ผลาญทรัพยากรให้เปลืองเปล่าหากแต่ให้ได้ผลผลิตเพียงพอเลี้ยงตัวและจำหน่ายได้ดีมีรายได้ทวีขึ้น จึงจะช่วยให้เกษตรกร ซึ่งเป็นประชาชนส่วนใหญ่ และเป็นกำลังสำคัญของประเทศ มีฐานะความเป็นอยู่ที่มั่นคงแจ่มใสแล้วทำให้ประเทศชาติสุขสมบูรณ์ขึ้นได้”** ด้วยเหตุนี้พระองค์จึงทรงริเริ่มโครงการตามพระราชดำริที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรในแขนงต่างๆ ขึ้นมากมาย ทรงเน้นให้ปลูกข้าวซึ่งเป็นอาหารหลักของคนไทยให้เพียงพอกับการบริโภคของแต่ละครัวเรือนเสียก่อน และหากมีส่วนที่เหลือจากการบริโภคแล้วจึงค่อยนำไปจำหน่าย ส่วนพืชสวน พืชไร่อื่นๆ นั้น ให้เกษตรกรปลูกเอาตามความสามารถของแต่ละคนไป เพราะหากเกษตรกรยังคงต้องซื้อข้าวบริโภคก็อาจจะทำให้ถูกเอาเปรียบได้

พร้อมกันนี้ยังทรงมีพระราชดำริให้เกษตรกรเลี้ยงสัตว์ต่างๆ ได้แก่ ไก่ เป็ด สุกรและปลา ควบคู่ไปด้วยเพื่อที่จะได้มีอาหารประเภทโปรตีนไว้บริโภคอีกด้วย

พระมหากรุณาธิคุณที่บรรเทาทุกข์อาณาราษฎร์ที่เดือดร้อน

คนไทย เมื่อมีความเดือดเนื้อร้อนใจของตน สามารถกระทำได้โดยการเขียนหนังสือแจ้งไปยังสื่อมวลชนหรือกระทำโดยการร้องทุกข์โดยตรงต่อเจ้าหน้าที่ของบ้านเมืองในระดับต่าง ๆ ที่มีหน้าที่รับผิดชอบ แต่นอกเหนือไปจากนี้ **คนไทย** ยังมีที่พึ่งในยามคับแค้นหรือข้องใจอยู่อีกแห่งหนึ่งคือ **พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว** ในปีหนึ่ง ๆ มีผู้ที่ได้รับความเดือดร้อนในประการต่าง ๆ ทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา **แด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว** เป็นจำนวนมาก โดยผ่านราชเลขาธิการ บางรายถวายโดยตรงด้วยวาจาหรือต่อพระหัตถ์ เมื่อได้เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทระหว่างเสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมเยียน

ฎีกาที่ทูลเกล้าถวายฯ เหล่านี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ **ให้ราชเลขาธิการ**ดำเนินการติดต่อกับกระทรวง ทบวง กรม ที่มีเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องหรือรับผิดชอบจัดการแก้ไขหรือให้ความช่วยเหลือตามความประสงค์ของผู้ถวายฎีกาทั้งสิ้น

ในทางปฏิบัติด้วยพระบารมีขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องกับฎีกาที่ทูลเกล้าฯ ถวายส่วนราชการนั้น ถือเป็นภารกิจสำคัญที่จะต้องส่งเจ้าหน้าที่ออกไปตรวจสอบข้อเท็จจริงและดำเนินการแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของราษฎรผู้ถวายฎีกา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโดยเร็วทุกราย

ในบางเรื่องหรือบางรายที่หน่วยราชการไม่อาจจะสนองพระราชประสงค์ได้เนื่องจากติดด้วยระเบียบข้อบังคับหรือกฎหมาย บ้างเป็นปัญหาเฉพาะหน้าที่ไม่ได้คาดหมายว่าจะเกิดขึ้นมิได้จัดเตรียมเจ้าหน้าที่หรืองบประมาณไว้สำหรับแก้ไขปัญหา

เมื่อเป็นปัญหาข้อขัดข้องดังนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว **ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ และข้าราชการในพระองค์หรือข้าราชบริพารดำเนินการตามพระราชดำริเพื่อช่วยบรรเทาความเดือดร้อนของประชาชนเป็นการชั่วคราวก่อน**จนกว่าส่วนราชการที่เกี่ยวข้องจะดำเนินการวางระเบียบข้อบังคับ หรือจัดสรรงบประมาณและแต่งตั้งเจ้าหน้าที่เพื่อการนั้นมาดำเนินการต่อไปในระยะยาวหรือเป็นการถาวร แล้วโครงการหรือความช่วยเหลือที่พระราชทานจึงจะยุติ

โครงการตามพระราชดำริทางด้านการเกษตรที่สำคัญๆ มีดังนี้

• **โครงการหลวงพัฒนาภาคเหนือ** เกิดจากการเสด็จฯ เยี่ยมราษฎรในเขตภาคเหนือ แล้วทอดพระเนตรเห็นการทำลายป่าเพื่อใช้ทำไร่เลื่อนลอย โดยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของชาวไทยภูเขา จึงโปรดให้จัดทำโครงการนี้ขึ้นเพื่อหยุดยั้งการทำลายป่าและต้นน้ำลำธาร หยุดยั้งการปลูกฝิ่นและเพื่อยกระดับชีวิตความเป็นอยู่ของชาวไทยภูเขาในแถบภาคเหนือ

โครงการนี้มีการแนะนำให้ทำการปลูกพืชแบบขั้นบันได ปลูกพืชอื่นที่ทำให้มีรายได้มากกว่าการปลูกฝิ่น ซึ่งก่อให้เกิดโครงการอื่นๆ เกี่ยวเนื่องตามกันมา ได้แก่ โครงการหลวงพัฒนาชาวเขา โครงการเกษตรที่ราบสูง โครงการหลวงอาหารสำเร็จรูป โครงการส่งเสริมการปลูกพืชเมืองหนาวและโครงการส่งเสริมการปลูกสตรอเบอรี่ เป็นต้น

• **โครงการฝนหลวง** ในระยะหลังๆ เกษตรกรไทยประสบปัญหาฝนทิ้งช่วงเป็นระยะเวลานานในฤดูฝน ทำให้เกษตรกรได้รับความเสียหายเป็นจำนวนมาก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริให้**ทำฝนเทียม**ขึ้นเพื่อใช้แก้ปัญหานี้ โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้**หม่อมราชวงศ์เทพฤทธิ์ เทวกุล** แห่งกระทรวงเกษตร ทำการศึกษาค้นคว้าและพัฒนาการทำฝนเทียมให้ได้ผล โดยเริ่มต้นจากในปีพุทธศักราช ๒๔๙๙ จนถึงปีพุทธศักราช ๒๕๑๒ จึงได้มีการทดลองปฏิบัติการการทำฝนเทียมขึ้นเป็นครั้งแรกที่อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา และได้ทดลองปฏิบัติเรื่อยมาจนมาประสบความสำเร็จในปีพุทธศักราช ๒๕๑๔ โครงการฝนหลวงนี้สามารถช่วยเหลือพื้นที่เพาะปลูกให้พ้นจาก

ความเสียหาย อันเนื่องมาจากความแห้งแล้งได้มากมายกว่า ๒๐ ล้านไร่และปัจจุบันกองทัพเรือและกองทัพอากาศได้รับสนองพระราชดำริด้วย และเพื่อแสดงความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณอันยิ่งใหญ่ที่พระองค์ทรงมี ต่อปวงชนชาวไทย คณะรัฐมนตรีจึงมีมติเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มหาราช ในฐานะที่ทรงเป็นพระบิดาแห่งฝนหลวง จึงกำหนดให้วันที่ ๑๔ พฤศจิกายน ของทุกปี เป็น **"วันพระบิดาแห่งฝนหลวง"**

- **โครงการธนาคารข้าว** โครงการนี้จัดทำขึ้นเพื่อเป็นหลักประกันว่าเกษตรกรจะมีข้าวไว้บริโภคและเพาะปลูกได้ตลอดทั้งปี โดยการขอยืมข้าวจากธนาคารไปก่อน แล้วนำมาใช้คืนเมื่อสามารถเก็บเกี่ยวผลได้ในฤดูการผลิตต่อไป

- **โครงการธนาคารโค-กระบือ** โครงการนี้เปิดดำเนินการในลักษณะเดียวกันกับธนาคารข้าว คือ ให้บริการแก่สมาชิกที่ยากจนขอยืม โค-กระบือไปใช้ในงานไร่นา ตลอดจนขอยืมไปผสมพันธุ์ ซึ่งเมื่อมีการตกลูกตัวแรกออกมาแล้ว จึงค่อยนำมาใช้คืน

- **โครงการส่งเสริมอาชีพพิเศษ** ในยามที่เกษตรกรว่างจากการทำไร่นาหรือในระหว่างการรอผลผลิต พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชประสงค์ให้เกษตรกรประกอบอุตสาหกรรมในครัวเรือน ซึ่งอาจเป็นการจักสาน การทอผ้า หรืออื่นๆ เพื่อเกษตรกรมีรายได้พิเศษขึ้นอีกทางหนึ่ง ปัจจุบันโครงการนี้ได้กลายรูปไปเป็น **โครงการศิลปาชีพ ในสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ** ซึ่งมีขอบข่ายกว้างขวางจนเกษตรกรบางคนสามารถยึดเป็นอาชีพหลักได้ พร้อมๆ กันกับการประกอบอาชีพทางการเกษตร

- **โครงการการสหกรณ์** ในทุกๆ แห่งที่มีโครงการเกี่ยวกับการเกษตร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริให้จัดทำโครงการสหกรณ์ควบคู่ไปด้วย เพื่อเป็นการหลีกเลี่ยงการถูกเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลาง

- **โครงการเกษตรทฤษฎีใหม่** เพื่อเป็นการแก้ปัญหาปริมาณผลผลิตที่ได้จากการทำเกษตรกรรมต่ำกว่าที่ควรจะเป็น อันเนื่องมาจากการจัดการด้านทรัพยากรน้ำและดินของเกษตรกรเป็นไปอย่างไม่เหมาะสม แม้จะได้พยายามทำการเกษตรแบบไร่นาสวนผสมแล้วก็ตาม แต่ก็เป็นการทำแบบตามมีตามเกิด ทำให้เกษตรกรต้องประสบกับภาวะขาดทุนและมีหนี้สินพอกพูนขึ้นเรื่อย ๆ สำหรับปัญหานี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงคิดคำนวณแล้วพระราชทานทฤษฎีในการทำการเกษตรแบบใหม่ที่เรียกกันว่า **"ทฤษฎีใหม่"** โดยทรงให้เกษตรกรจัดแบ่งพื้นที่ที่เกษตรกรมีอยู่ออกเป็น ๔ ส่วนตามสูตร ๓๐ : ๓๐ : ๓๐ : ๑๐ กล่าวคือ

ส่วนที่ ๑ ซึ่งมีพื้นที่ราว ๓๐% ของพื้นที่ทั้งหมดให้เกษตรกรทำการขุดเป็นสระน้ำ สำหรับ ใช้เก็บกักน้ำไว้ใช้ตลอดฤดูแล้ง นอกจากนี้ในสระยังใช้เป็นบ่อเลี้ยงปลาพันธุ์ที่เป็นที่ต้องการของตลาด และบนสระน้ำก็ให้ทำเป็นเล้าไก่ เล้าเป็ด เพื่อให้เศษอาหารและมูลของไก่ไปเป็นอาหารของปลา ซึ่งจะช่วยประหยัดค่าอาหารปลาไปได้มาก

ส่วนที่ ๒ มีพื้นที่ ๓๐% เช่นกัน ให้ปลูกข้าวซึ่งเป็นอาหารหลักของคนไทย สำหรับเกษตรกรใช้บริโภคและขาย (ส่วนที่เหลือจากการบริโภคแล้ว) บางคนอาจมีการปลูกพืชผักแซมสำหรับไว้ใช้บริโภคด้วยก็ได้

ส่วนที่ ๓ ซึ่งเป็นพื้นที่อีก ๓๐% ใช้สำหรับปลูกพืชสวนไม้ยืนต้นต่าง ๆ เช่น มะม่วง มะพร้าว ขนุน ส้มโอ ฯลฯ หรืออาจปลูกไม้ดอกหากพื้นที่อำนวยในการปลูก

และส่วนที่ ๔ พื้นที่ราว ๑๐% สำหรับเป็นที่อยู่อาศัยและทางเดิน

ซึ่งจากคำแนะนำตามทฤษฎีใหม่ที่เกษตรกรได้รับพระราชทานแล้วนำไปปฏิบัติตามนั้น ปรากฏผลให้เกษตรกรมีน้ำกินน้ำใช้ตลอดปี ผลผลิตที่ได้เต็มเม็ดเต็มหน่วยมีรายได้จากการจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตรตลอดทั้งปี เนื่องจากมีหลากหลายชนิด กับทั้งครอบครัวของเกษตรกรเองมีข้าว ปลาอาหารสำหรับบริโภคอุดมสมบูรณ์ทำให้เกษตรกรสามารถยืนหยัดเลี้ยงตนเองได้โดยปราศจากหนี้สินอีกต่อไป

ด้านการศึกษาวิจัย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงหลักความจริงที่ว่าเกษตรกรส่วนใหญ่ของไทยได้รับการศึกษาน้อยจึงยากที่จะเข้าใจถึงหลักวิชาการและเทคโนโลยีสมัยใหม่ การถ่ายทอดอบรม เพิ่มพูนความรู้ให้เกษตรกรจึงจะต้องกระทำด้วยวิธีพิเศษที่ถูกต้องเหมาะสม ประกอบกับประชาชนในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศมีความแตกต่างกันทั้งในด้านภูมิศาสตร์ สภาพแวดล้อม ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม ทำให้ราษฎรในภาคต่าง ๆ มีแบบแผนในการดำรงชีวิตและฐานะทางเศรษฐกิจที่แตกต่างกันไปด้วย ดังนั้นเพื่อให้การพัฒนายกระดับคุณภาพชีวิตของราษฎรในท้องถิ่นต่าง ๆ เป็นไปบนพื้นฐานแห่งความเป็นจริง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริขึ้น

หน้าที่ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ คือ การให้บริการทางด้านเทคโนโลยีการเกษตร รวมทั้งเผยแพร่ข่าวสารการพัฒนาที่ทันสมัยสอดคล้องกับสภาพของท้องถิ่นไปยังประชาชนและพัฒนากรในพื้นที่เป้าหมายนั้น ๆ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ นี้ เปรียบเสมือนเป็นแบบจำลองในการจัดกิจกรรมด้านการพัฒนาต่าง ๆ ที่ถูกนำมารวบรวมไว้ในที่เดียวกัน เพราะจะมีการค้นคว้าวิจัยในเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรหลังจากการทดลองได้ผลดีแล้วจะมีการเผยแพร่และสาธิตเพื่อเป็นแนวทางให้กับประชาชนได้เห็นได้สัมผัสด้วยตนเอง ทั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงเป็นผู้เลือกสถานที่ที่จะจัดตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ เหล่านี้ด้วยพระองค์เอง เพื่อให้แน่พระทัยว่าสถานที่นั้น ๆ เหมาะสมที่สุดที่จะให้บริการในด้านการพัฒนาต่าง ๆ ตามที่ทรงตั้งเป้าหมายไว้

ปัจจุบันมีการจัดตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ ขึ้นแล้วจำนวน ๖ แห่ง ในเขตท้องที่ตามภูมิภาคต่าง ๆ ดังนี้คือ

๑. ศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ ห้วยฮ่องไคร้ ที่อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

๒. ศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ ภูพาน อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร

๓. ศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ เขาหินซ้อน อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา

๔. ศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ อ่าวคุ้งกระเบน อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี

๕. ศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ ห้วยทราย อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี

๖. ศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ พิกุลทอง อำเภอเมือง จังหวัดนราธิวาส

โครงการแก้ไขปัญหาการจราจรตามแนวพระราชดำริ

๑. โครงการสะพานพระรามแปด พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๘ ให้กรุงเทพมหานคร พิจารณาก่อสร้างสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาเพิ่มขึ้นอีก ๑ แห่ง เพื่อแก้ไขปัญหาการจราจรบนสะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้าที่จะมีปริมาณมากขึ้นในอนาคต และปัญหาการจราจรในกรุงเทพฯ ระหว่างพื้นที่ฝั่งพระนครกับฝั่งธนบุรี ยังขาดการต่อเชื่อมที่เพียงพอ ทำให้เกิดการคับคั่งของการจราจรบริเวณพื้นที่ด้านตะวันออก และเพื่อเป็นการลดการคับคั่งของการจราจรในด้านสะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้า ทรงพระราชทานแนวพระราชดำริให้หาทางเบนรถไปทางเหนือคือไปทางบางยี่ขัน ทำให้เกิดโครงการสะพานพระรามแปดขึ้น เป็นสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาแห่งที่ ๑๓ ใช้วงเงินก่อสร้าง ๓,๔๒๗ ล้านบาท และใช้เวลาในการออกแบบรวมงานก่อสร้าง ๓ ปี ๖ เดือน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดสะพานพระรามแปด เมื่อวันศุกร์ที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๕

๒. โครงการขยายผิวการจราจรพื้นที่กรุงเทพมหานคร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานแนวพระราชดำริให้กรุงเทพมหานครดำเนินการขยายผิวการจราจร ตัดถนนและก่อสร้างสะพานเพิ่มเติมในบริเวณที่เป็นคอขวด ดังนี้

๒.๑ การเชื่อมปลายถนนอิสรภาพเข้ากับถนนจรัญสนิทวงศ์ ซึ่งกรณีนี้หน่วยราชการหรือกรุงเทพมหานครเห็นว่าทำไม่ได้เนื่องจากเป็นพื้นที่ของการรถไฟที่ให้สัมปทานแก่โครงการโฮปเวลล์ แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีกระแสพระราชดำรัสว่าโฮปเวลล์จะสร้างคงอีกหลายปี ถ้าเราได้ทำตรงนี้ให้ใช้ได้ใน ๓ ปี ก็เป็นการคุ้มค่าแล้ว ขอให้ไปพิจารณาดู

๒.๒ ขยายผิวจราจรบริเวณเชิงสะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้าฝั่งกรุงเทพฯ ตรงนี้เกิดจากที่พระองค์เสด็จฯ ไปโรงพยาบาลศิริราช ทรงสังเกตเห็นว่าน่าจะทำอะไรกับที่ว่างที่เกิดขึ้นจากไฟไหม้ และกว่าจะมีโครงการใหม่มาทดแทนก็คงใช้เวลา ได้พระราชทานแผนผังที่มีลายพระหัตถ์ของพระองค์ท่านว่าถ้าหากทำเช่นนี้แล้วคงจะแก้ปัญหาได้ ซึ่งกรุงเทพมหานครกราบบังคมทูลว่า กรุงเทพมหานครมีโครงการ

ก่อสร้างทางลอด แต่พระองค์ท่านรับสั่งว่า การก่อสร้างทางลอดต้องมีการปิดการจราจร ย้ายสาธารณูปโภค ต้องใช้เวลาในการก่อสร้าง ๒ ปีครึ่งขึ้นไป มีการเตรียมงบประมาณไว้ ๓๐๐ ล้านบาท แต่จากแนวพระราชดำริใช้เวลาก่อสร้างประมาณ ๓ เดือน ใช้งบประมาณ ๓๐ กว่าล้านบาท

๒.๓ ขยายผิวจราจรบริเวณสะพานผ่านฟ้า สะพานมัฆวาน อันจะมีผลเกี่ยวกับการจราจรในถนนราชดำเนินนอก ราชดำเนินกลางและราชดำเนินในโดยตลอด

๓. โครงการจตุรทิศ ทรงมีพระราชกระแสรับสั่งถึงวิธีการที่จะทำให้คนในพื้นที่กรุงเทพฯ สามารถเดินทางไปมาหาสู่กันอย่างสะดวก เช่น ตะวันออกไปทางตะวันตก หรือเหนือไปใต้ ทำให้เกิดโครงการจตุรทิศขึ้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสังเกตเห็นว่าบริเวณสี่แยกอรุณอัมรินทร์ที่มีสะพานข้ามและที่แยกบรมราชชนนีที่ตัดถนนจรัญสนิทวงศ์ การจราจรค่อนข้างสับสน ทรงรับสั่งให้หาทางแก้ไขให้รถที่ลงจากสะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้าออกไปนอกเมืองได้สะดวก ทำให้เกิด **"ทางคู่ขนานลอยฟ้า"** เป็นโครงการแรกของโครงการจตุรทิศ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงงานหนักที่สุดในโลก

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงปกเกล้าเหล่าพสกนิกรชาวไทยเป็นระยะเวลานานเกือบ ๕๗ ปี พระองค์ได้ทรงประกอบพระราชกรณียกิจนานัปการ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วล้วนเป็นที่ประจักษ์แก่สายตาของพสกนิกรชาวไทยและชาวต่างประเทศ จนมีเจ้าหญิงแห่งราชวงศ์อังกฤษพระองค์หนึ่งซึ่งเสด็จพระราชดำเนินมาเยือนประเทศไทยได้เคยตรัสยกย่องชมเชยว่า **"พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทำงานหนักและเหนื่อยที่สุดในโลก"**

จากการที่ ***"ทรงงานหนักที่สุดในโลก"*** นี่เองทำให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระประชวรอย่างหนักถึง ๒ ครั้ง

ครั้งแรก เกิดขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๘ ซึ่งสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงมีพระราชดำรัสเล่าถึงการประชวรครั้งนี้ว่า ***"เมื่อครั้งพระเจ้าอยู่หัวทรงประชวรตอนนั้น หมอที่รักษาร้องไห้ พี่ชายฉันซึ่งเป็นหมออยู่ด้วย หน้าเขียวไม่นอนทั้งคืน เขาบอกว่ารู้สึกเรากำลังเสียท่านไป เพราะว่าหมอให้ยาเท่าไหร่ไข้ไม่ลงเลย ท่านแบบคล้าย ๆ เพ้อ คือปอดทั้งสองข้างนี้บวมแล้ว วัดปรอทอยู่ได้ตั้ง ๑๐ วันจนหมอบอกว่านี่ถ้าเป็นคนหัวใจไม่ดีก็หัวใจวายแล้ว สมเด็จพระศรีฯ ท่านไปดูเองเลย"***

ครั้งที่ ๒ เกิดขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๒๔ พระอาการหนักมากดังพระราชดำรัสที่ทรงเล่าถึงอาการป่วยของพระองค์ให้ผู้เข้าเฝ้าฯ ถวายพระพรเนื่องในวโรกาสวันคล้ายวันพระราชสมภพตอนหนึ่งว่า *"เป็นโรคภัยไข้เจ็บที่เกิดขึ้นมาโดยฉับพลัน โรคนี้เดิมเป็นเหมือนไข้หวัด รักษาอยู่หนึ่งสัปดาห์ก็ไม่หายแล้วจากนั้นก็ทรงมีอาการไข้สูงจนปรอทไม่มีที่จะวัด"* ทรงรับสั่งถึงการประชวรครั้งนี้ว่า ***"เหมือนกับมาแดนสนธยา"*** ประชาชนที่เฝ้าตามข่าวรู้สึกหวาดหวั่นเป็นอย่างยิ่ง จนเมื่อได้เห็นภาพที่ทรงพระราชดำเนินภายในพระราชวังสวนจิตรลดาแล้วจึงค่อยคลายความวิตกกังวล พากันโล่งใจไปตาม ๆ กัน

หลังจากที่ทรงหายจากพระอาการประชวรแล้ว ได้ทรงกลับมาประกอบพระราชกรณียกิจเพื่อพสกนิกรของพระองค์ท่านต่อ แม้จะมีผู้กราบบังคมทูลทัดทานแต่ก็มิได้ทรงหยุดและยิ่งนับวันก็จะยิ่งเพิ่มมากขึ้นทุกปี ปัจจุบันแม้จะมีพระชนมายุ ๗๕ พรรษาแล้วก็ตาม พระองค์ท่านทรงมุ่งมั่นที่จะทรงงานเพื่อพสกนิกรชาวไทยต่อไป

พระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้นมีอยู่มากมายสุดจะพรรรณนา ในการเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรเป็นทางการครั้งแรกเริ่มเมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๔๙๘ โดยเสด็จฯ โดยรถยนต์พระที่นั่งผ่านจังหวัดนครปฐมถึงสุพรรณบุรี ต่อมาเสด็จทางรถไฟ ทางเรือ และโดยเครื่องบิน เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรภาคอีสานครั้งแรกเมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๘ ในการนี้ได้มีเจ้านายในราชตระกูลแห่งราชอาณาจักรลาวมาคอยเฝ้าฯ รับเสด็จด้วย

เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๑ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เริ่มเสด็จฯ เยี่ยมราษฎรภาคเหนือ เริ่มต้นที่จังหวัดพิษณุโลก ที่จังหวัดเชียงใหม่ ในการนี้เจ้านายฝ่ายเหนือได้จัดพิธีทูลพระขวัญถวายด้วย

ในเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๕๐๒ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จฯ เยี่ยมราษฎร ๑๔ จังหวัดภาคใต้

พระบิดาแห่งการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ผืนแผ่นดินไทยเป็นผืนแผ่นดินที่อุดมสมบูรณ์ ด้วยทรัพยากรธรรมชาติ เกื้อกูลต่อชีวิตทุกชีวิตให้ดำรงชีพอยู่ได้อย่างร่มเย็นเป็นสุขเป็นเวลาอันยาวนาน ในปัจจุบันความสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติเริ่มเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเสื่อมโทรมอย่างรวดเร็วเห็นได้ชัด พระองค์จึงทรงพระราชทานแนวพระราชดำริในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมของประเทศให้บรรเทาจากความเสื่อมโทรมด้วยการมุ่งพัฒนาให้ราษฎรมีสภาพความเป็นอยู่ของชีวิตที่ดีขึ้น โดยไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม และมีการกำหนดการพัฒนาที่เหมาะสมกับท้องถิ่นและภูมิประเทศ

หลักการพัฒนาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่มีต่อคนในแต่ละท้องถิ่นคือ *“เราเข้าไปได้ช่วย โดยที่จะดัดเขาให้เข้ากับเราไปได้ แต่ถ้าเราเข้าไปแล้ว เราเข้าไปดูว่าเขาต้องการอะไรจริง ๆ แล้วก็อธิบายให้เขาเข้าใจ หลักการของการเข้าไปพิจารณานี้ ก็จะเกิดประโยชน์อย่างยิ่ง”*

แนวพระราชดำริ ที่ทรงมีพระราชประสงค์จะพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชนบท ที่ทรงเน้นให้ความสำคัญ คือ **ความรู้** และตัวอย่างของความสำเร็จ

ความรู้ คือวิธีการเสริมสร้างสิ่งที่ผู้คนในชนบทยังไม่มี อาทิ เทคโนโลยีสมัยใหม่ **ที่เหมาะสม** กับการทำการเกษตร ซึ่งมีอยู่หลายรูปแบบในปัจจุบันเพื่อที่คนในชนบทสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้จริง

ตัวอย่างของความสำเร็จ คือรูปแบบของการปฏิบัติจริงที่ได้ผล เห็นผลแล้ว เพื่อให้ความสำเร็จของงานนั้น ๆ ได้เป็นตัวอย่าง **ที่สร้างความรู้ ความเข้าใจ** ให้กับคนในท้องถิ่นนั้น ๆ และที่สำคัญคือทุกคนสามารถนำไปปฏิบัติตามได้ผลเป็นอย่างดี

พระปรีชาสามารถด้านภาษาไทย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์และพระราชนิพนธ์แปลไว้หลายเรื่องที่มีชื่อเสียงและแพร่หลายได้แก่

พระมหาชนก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นจาก **"มหาชนกชาดก"** ในพระไตรปิฎก โดยทรงดัดแปลงเนื้อเรื่องและสำนวนภาษาเพื่อให้ผู้อ่านในปัจจุบันเข้าใจได้ง่ายขึ้น โดยมีสารัตถะที่สำคัญ ๒ ประการ คือ การแสวงหาปัญญา และการบำเพ็ญความเพียร

ติโต พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแปลจากเรื่อง TITO ของ Phyllis Auty เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๙ โดยได้รับความยินยอมจากเจ้าของเรื่องพร้อมทั้งเจ้าของเรื่องกล่าวซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณที่ทรงสนพระราชหฤทัยในหนังสือของเขา พระราชประสงค์ในการแปล เพื่อให้ทราบถึงบุคคลที่น่าสนใจคนหนึ่งของโลกที่สามารถรวบรวมบุคคลหลายเชื้อชาติ ศาสนา วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ให้กลับมารวมเป็นปึกแผ่นในยามวิกฤติ สามารถรักษาความสมบูรณ์และเพิ่มพูนความเจริญของประเทศตน

นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแปลจากต้นฉบับภาษาอังกฤษเรื่อง A man Called Intrepid เขียนโดยวิลเลี่ยม สตีเวนสัน (William Stevenson) โดยได้รับความยินยอมและซาบซึ้งใจเป็นอย่างยิ่งจากเจ้าของ พระองค์ทรงใช้เวลาว่างแปลเรื่องนี้อยู่เป็นเวลาประมาณ ๓ ปีจึงจบสมบูรณ์ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดพิมพ์ในวโรกาสที่เจริญพระชนมพรรษา ๖๖ พรรษา

นายอินทร์ ผู้ปิดทองหลังพระ

นักรบใด ใจมั่น พลันเริงร่า
สู้สุดฤทธิ์ ในกิจ ทั้งหนักเบา
เป็นเกลอกับ ทุกข์กล้า แสนสาหัส
ถึงขามจิต โลหิตซับ กับพสุธา
แลเห็นความ ลำเค็ญ เป็นประโยชน์
ตั้งจิตไว้ ไม่พรั่น ด้วยมั่นคง
ไม่ยอมลด กายใจ ให้ต่ำต้อย
ซึ่งยศศักดิ์ อัครฐาน ศฤงคารตน
กฎอันใด แม้วางไว้ ในยามสงบ
ดำเนินตาม ที่เห็นชัด ในหัทยา
ถ้วนทหาร ปรารถนา เป็นเช่นเขา
ยอมรับเอา ด้วยมโน อันโอฬาร์
อันตราย สารพัด ไม่หน่ายหน้า
ใจเย็นได้ ไม่ว้า หวั่นพะวง
อันช่วงโชติ ชวลิต น่าพิศวง
และอาจอง ทะนงรัก ศักดิ์แห่งตน
เพื่อจะคอย ตวงตัก แม้สักหน
หมายเทิดผล คือความดี ที่ศรัทธา
ปองเคารพ ชูเชิด ให้เจิดจ้า
ว่าเป็นภา-ระเลิศ ประเสริฐจริง

วิลเลียม เวิร์คส์เวอร์ธ

ความฝันอันสูงสุด

ขอฝันใฝ่ในฝันอันเหลือเชื่อ
ขอทนทุกข์รุกโรมโหมกายใจ
จะแน่วแน่แก้ไขในสิ่งผิด
จะยอมตายหมายให้เกียรติดำรง
ไม่ท้อถอยคอยสร้างสิ่งที่ควร
ไม่เคืองแค้นน้อยใจในโชคชะตา
นี่คือปณิธานที่หาญมุ่ง
ถึงทนทุกข์ทรมานนานเท่าใด
โลกมนุษย์ย่อมจะดีกว่านี้แน่
ยังคงหยัดสู้ไปใฝ่ประจัญ
ขอสู้ศึกทุกเมื่อไม่หวั่นไหว
ขอฝ่าฟันผองภัยด้วยใจทะนง
จะรักชาติจนชีวิตเป็นผุยผง
จะปิดทองหลังองค์พระปฏิมา
ไม่เรรวนพะว้าพะวังคิดกังขา
ไม่เสียดายชีวาถ้าสิ้นไป
หมายผดุงยุติธรรม์อันสดใส
ยังมั่นใจรักชาติองอาจครัน
เพราะมีผู้ไม่ยอมแพ้แม้ถูกหยัน
ยอมอาสัญก็เพราะปองเทิดผองไทย

เพลงความฝันอันสูงสุดนี้เดิมที สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงพระราชเสาวนีย์ให้ท่านผู้หญิงมณีรัตน์ บุนนาค เขียนคำกลอนเตือนใจ แล้วพิมพ์แจก ข้าราชการทหาร พลเรือน มิให้ท้อถอยในการปฏิบัติหน้าที่ต่อประเทศชาติ ต่อมาภายหลัง สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้กราบทูลขอให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงใส่ทำนอง ฉะนั้นจึงเป็นเพลงพระราชนิพนธ์เพลงแรกที่เขียนคำร้องก่อน แล้วจึงใส่ทำนองภายหลัง

เกิดเป็นไทยตายเพื่อไทย

เกิดเป็นไทยแล้วใจต้องสู้ ถิ่นไทยเรารู้เรารักยิ่ง
ศัตรูหน้าไหนไม่เกรงกริ่ง หากมาช่วงชิงตายเสียเถิด
เผ่าไทยเดิมถ้วนคนใจเด็ด แกร่งดังเหล็กเพชรชูชาติเชิด
ต่างรักษาไว้แดนกำเนิด เกิดเป็นไทยแล้วจำใส่ใจ
ปกครองรักษาทำหน้าที่ ห่วงเมืองไทยนี้ให้ยิ่งใหญ่
สิ้นเมืองไทยแล้วใครอยู่ได้ ชาติไทยคงไร้ความเสรี
เผ่าไทยเราพร้อมอาสาสมัคร เด็ดเดี่ยวยิ่งนักยอมชีพพลี
เสี่ยงภัยทั้งผองปองความดี ปกป้องปฐพีตายเพื่อไทย

ใน พ.ศ. ๒๕๑๔ บ้านเมืองอยู่ในสถานการณ์ที่ไม่น่าไว้วางใจสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้กราบบังคมทูลขอพระราชทานให้ท่านผู้หญิงมณีรัตน์ บุนนาค แต่งคำร้องภาษาไทย *"เกิดเป็นไทย ตายเพื่อไทย"* เพื่อปลูกจิตสำนึกให้คนไทยรักและหวงแหนแผ่นดินไทย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราชกับการทหาร

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรง เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเมื่อวันที่ ๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๙ ทรงดำรงพระราชฐานะ**จอมทัพไทย** ตามที่รัฐธรรมนูญกำหนดเท่ากับยอมรับว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้บังคับบัญชาสูงสุดของกองทัพไทย และมีพระราชอำนาจผ่านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม แต่ทั้งพระบรมราชวินิจฉัยและพระบรมราชโองการที่ทรงสั่งการ จำต้องมีนายกรัฐมนตรีลงนามรับสนองพระบรมราชโองการ ซึ่งมีผลเท่ากับว่าทรงสั่งการตามคำแนะนำและยินยอมของคณะรัฐมนตรีนั่นเอง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชอำนาจ ดังนี้

- **พระราชอำนาจ**ในการประกาศใช้และยกเลิกกฎอัยการศึกตามกฎหมายว่าด้วยกฎอัยการศึก และทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจใน**การประกาศสงคราม** โดยได้รับความเห็นชอบจากรัฐสภา

- **พระราชอำนาจ** ในการแต่งตั้งและถอดถอนข้าราชการทหารกระทำโดยประกาศพระบรมราชโองการ

การเทิดทูนองค์พระมหากษัตริย์ของเหล่าทหารในความรู้สึกที่เกิดขึ้นจากจิตสำนึกที่เกิดขึ้นเอง ประกอบกับ**พระบรมเดชานุภาพที่ทรงมี**ต่อเหล่าทหาร**ยิ่งเพิ่มทวี**ความจงรักภักดีต่อพระองค์ และพระราชวงศ์ด้วย ดังปรากฏในสายตาประชาชนและภาพที่แพร่ทั่วไปในต่างประเทศ

พระราชปณิธานที่ทรงมีต่อการทหารปรากฏจากพระราชดำริและพระราชดำรัสคือ

ทหารจะต้องทำหน้าที่เป็นทั้ง “นักรบ นักพัฒนา และนักปกครอง” ไปพร้อมกับการป้องกันประเทศดังพระราชดำรัส

> *“สงครามที่กระทำกันอยู่ในสภาพการณ์ปัจจุบัน เป็นการรบเพื่อป้องกันรักษาประเทศโดยตรง และจำเป็นต้องใช้หน่วยรบพิเศษ ซึ่งเป็นกองรบเล็ก ๆ ที่เข้มแข็ง สามารถปฏิบัติการโดยเอกเทศให้ได้ผลครบถ้วน ทั้งด้านการรบและด้านการติดต่อประสมประสานกับประชาชน ทหารในกองรบพิเศษต้องได้รับการฝึกหัดอบรมอย่างดี ให้มีความสามารถสูง คือให้มีความกล้าอดทนแข็งแกร่ง มีความฉลาดไหวพริบ จัดเจนในการใช้วิชายุทธการและจิตวิทยา ให้ทำหน้าที่เป็นนักรบ นักพัฒนา และนักปกครอง ซึ่งเข้ากับคนทุกประเภทได้พร้อมมูลในตัว” (๘ กันยายน ๒๕๑๒)*

การเจริญสัมพันธไมตรี

เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงเสด็จเยือนต่างประเทศ พระองค์ทรงทอดพระเนตรกิจการต่าง ๆ จากอารยประเทศ โดยเฉพาะด้านการทหาร ตลอดจนอาวุธยุทโธปกรณ์ที่ทันสมัย ดังนั้น พระองค์จึงทรงรอบรู้การทหาร อาวุธยุทโธปกรณ์ ทรงนำมาใช้ในกิจการทหารด้วย

เสด็จทอดพระเนตรอุปกรณ์และการปฏิบัติงานภายในเรือดำน้ำ ที่เพิร์ล ฮาเบอร์

พระราชกรณียกิจด้านการทหาร

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจด้านการทหารโดยพระปรีชาญาณอันสุขุมคัมภีรภาพ ตั้งแต่ต้นรัชกาลจนถึงปัจจุบันนับเป็นเวลานานถึง ๕๐ ปี พระราชปฏิญาณอันแรงกล้าในการที่จะรักษาความมั่นคงของชาติเป็น**หน้าที่หลักและสำคัญของทหาร** ที่จะต้องยึดถือปฏิบัติ ดังนั้น เพื่อให้**การทหาร**มีประสิทธิภาพสามารถปฏิบัติหน้าที่สำเร็จบรรลุเป้าหมายตามหลักยุทธศาสตร์และยุทธวิธี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชกรณียกิจ ดังนี้

ทรงพระราชทานพระราชดำริ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงรอบรู้ในกิจการทหารอาวุธยุทโธปกรณ์จากอารยประเทศ ดังนั้น เมื่อพระองค์ทรงมีพระราชวโรกาสเกี่ยวกับการทหาร จะทรงมีพระราชดำริให้ผู้เกี่ยวข้องรับแนวพระราชดำริไปปฏิบัติ ก่อให้เกิดผลดีต่อกิจการทหาร อาทิ

> *“หลักสำคัญอันแรกที่ทหารทุกคนต้องระลึกถึงอยู่เสมอ คือความหมายและหน้าที่ของทหาร ประเทศเราเป็นประเทศที่รักความสงบไม่ชอบการรุกราน แม้กระนั้นก็ดี การมีกำลังย่อมเป็นสิ่งจำเป็น ทั้งนี้ เพื่อรักษาความสงบและอิสรภาพของประเทศ เมื่อทหารมีไว้สำหรับประเทศชาติ ทหารก็ต้องเป็นของประเทศชาติ หาใช่เป็นของบุคคลหรือคณะบุคคลใด ๆ โดยเฉพาะไม่” (๒๕ มกราคม ๒๔๙๙)*

แนวพระราชดำริการทหารเพื่อการป้องกันประเทศ : แนวทางไปสู่การปฏิบัติ

พระราชภารกิจที่สำคัญประการหนึ่งของพระมหากษัตริย์ คือ การปกป้องคุ้มครองประชาชนให้มีความมั่นคงปลอดภัย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงให้ความสำคัญต่อการทหารมากโดยการมีพระราชดำริว่า ทหารเป็นผู้มีหน้าที่และความรับผิดชอบโดยตรงในการสร้างและรักษาความมั่นคงของชาติ ดังนั้น พระองค์จึงทรงมีพระราชดำริเกี่ยวกับการทหาร สรุปได้ดังนี้

๑. ทหารต้องเป็นของประเทศชาติหาใช่เป็นของบุคคลหรือคณะบุคคลใดโดยเฉพาะไม่

๒. กองทัพต้องมีทหารที่มีคุณภาพเป็นกำลังมีอาวุธยุทโธปกรณ์ที่ดีเป็นเครื่องมือและมีนายทหารที่มีวินัยเป็นผู้บังคับบัญชา

๓. กิจการฝ่ายทหารและพลเรือนจำเป็นต้องสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดและสอดคล้องกันเสมอ

พระราชภารกิจในฐานะที่ทรงดำรงตำแหน่งจอมทัพเกี่ยวกับการต่อสู้เพื่อเอาชนะคอมมิวนิสต์

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว นอกจากจะได้เสด็จฯ ตรวจเยี่ยมทหารทุกเหล่าในยามปกติแล้ว

ในยามที่ทหารและตำรวจต้องออกไปปฏิบัติหน้าที่เพื่อปราบปรามอริราชศัตรูและรักษาความสงบของประเทศชาติอยู่ตามชายแดนอันทุรกันดาร พระองค์จะเสด็จพระราชดำเนินไป**เป็นมิ่งขวัญ ก่อให้เกิดกำลังใจ** แก่ทหารเหล่านั้น แม้ใน**เขตอันตรายก็มิได้ทรงหวั่นเกรงต่อภยันตรายและความยากลำบาก** พระองค์ทรงตรัสกับผู้ใกล้ชิดเสมอว่า "...เขาเสียสละชีวิต เลือดเนื้อ เพื่อพวกเราอย่างกล้าหาญเราควรจะช่วยเหลือเขาเท่าที่จะทำได้..."

เมื่อเสด็จฯ แปรพระราชฐานไปประทับต่างจังหวัดทุกภูมิภาค พระองค์ได้เสด็จไปเยี่ยมค่ายทหารและตำรวจที่อยู่ใกล้เคียงและที่อยู่ห่างไกลออกไปจนถึงในยุทธภูมิ นอกจากนั้นได้พระราชทานแนวทางการปฏิบัติการทางยุทธวิธี การพัฒนาพื้นที่ เครื่องอุปโภคบริโภคเวชภัณฑ์ต่าง ๆ ตลอดจนทรงเยี่ยมดูแลอาการ ทหาร ตำรวจและพลเรือน อาสาสมัคร ที่บาดเจ็บและทรงรับผู้บาดเจ็บเหล่านั้นเป็นผู้ป่วยในพระบรมราชานุเคราะห์และทรงอุปการะช่วยเหลือครอบครัวของเขาเหล่านั้นด้วย

พระปรีชาสามารถ
พระราชทานแนวความคิดทางยุทธศาสตร์

สำหรับในภาคเหนือผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ได้ปะทะกับเจ้าหน้าที่ด้วยอาวุธครั้งแรกเมื่อวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๑๐ ณ บ้านน้ำป่าน ตำบลนาไร่หลวง อำเภอทุ่งช้าง จังหวัดน่าน แล้วได้ขยายการปฏิบัติครอบคลุมพื้นที่หลายจังหวัดในภาคเหนือโดยเฉพาะ ณ บริเวณรอยต่อสามจังหวัด พิษณุโลก เพชรบูรณ์ และเลย จากการที่ภูมิประเทศเอื้ออำนวย เพราะภาคเหนือ อุดมไปด้วยภูเขาที่สลับซับซ้อนและทุรกันดาร เช่น ภูสอยดาว ภูเมี่ยง ภูขัด ภูหินร่องกล้า และเขาค้อ ซึ่งยากต่อการเข้าถึงของเจ้าหน้าที่บ้านเมือง ผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ สามารถเข้ายึดครองพื้นที่และสถาปนาอำนาจรัฐและฐานที่มั่นขึ้นในภาคนี้ได้อย่างมั่นคง โดยภายในฐานที่มั่นแต่ละแห่งจะประกอบด้วยมวลชนและกองกำลังติดอาวุธของกองทัพปลดแอกประชาชนแห่งประเทศไทย (ทปท.)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานแนวความคิดทางยุทธศาสตร์ให้ใช้เส้นทางที่กรมทางหลวงจัดสร้างทางแยกจากถนนสายพิษณุโลก - หล่มสัก บริเวณหลักกิโลเมตรที่ ๑๐๐ ให้เป็นประโยชน์ต่อทางการทหารและมีพระราชดำริให้ประชาชนที่ยากไร้และยังไม่มีที่ทำกินเป็นของตนเองเข้าอยู่อาศัยใช้ประโยชน์จากที่ดินตลอดสองข้างทางของเส้นทางทั้งสองสายด้วย นอกจากนั้นพระองค์ยังได้พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์จำนวนหนึ่งไว้เป็นทุนในการดำเนินงานครั้งแรก ต่อมาในวันที่ ๑๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๐ จึงเกิด "กองอำนวยการโครงการลุ่มน้ำเข็ก" ขึ้น ดำเนินการพัฒนาพื้นที่ควบคู่กันไปกับการสร้างทางตามหลักยุทธศาสตร์พัฒนาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานแนวพระราชดำริ

แนวพระราชดำริที่ทรงพระราชทานเกี่ยวกับการต่อสู้เพื่อเอาชนะคอมมิวนิสต์

๑. ทรงศึกษาวิชายุทธวิธีและทรงแนะแนวการแห่งการต่อสู้แก่ผู้ที่เกี่ยวข้องเสมอพร้อมแนวทางการพัฒนาในพื้นที่เพื่อสร้างงานและความเจริญ

๒. พระราชทานพระราโชบายในการปฏิบัติงานแก่ผู้เกี่ยวข้องทุกระดับ

๓. เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมค่ายทหาร ตำรวจ และอาสาสมัครที่ปฏิบัติหน้าที่ในยุทธภูมิทุกภูมิประเทศ เพื่อสร้างขวัญและกำลังใจแก่ผู้ปฏิบัติหน้าที่

๔. ทรงร่วมปฏิบัติการช่วยเหลือทหาร ตำรวจ และอาสามัครที่ได้รับบาดเจ็บจากการปฏิบัติหน้าที่ในสมรภูมิที่มีการปะทะกับผู้ก่อการร้ายที่พระองค์ทรงทราบและทรงประทับอยู่ขณะนั้น

๕. เสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยมทหาร ตำรวจ และอาสาสมัครที่บาดเจ็บที่ฐานปฏิบัติการและโรงพยาบาล

๖. ทรงสนพระราชหฤทัยในชีวิตความเป็นอยู่ของทหารที่ได้รับบาดเจ็บตลอดจนครอบครัวโดยผ่านทางราชเลขานุการ

การใช้กำลังทหารในการพัฒนาประเทศ

การใช้กำลังทหารในการพัฒนาประเทศในอดีต

บทบาทและหน้าที่ของทหารในการมีส่วนร่วมพัฒนาประเทศมีมาพร้อมกับการสร้างบ้านแปลงเมือง นานถึง ๗๐๐ กว่าปีมาแล้ว เริ่มจากการสร้างราชอาณาจักร รักษาเอกราช ความปลอดภัยในบ้านเมืองยามสงบศึก ช่วยพัฒนาส่งเสริมอาชีพความเป็นอยู่ของประชาชนให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองแก่บ้านเมือง ภารกิจ ภาพลักษณ์ที่เห็นเด่นชัดในการใช้กำลังทหารเข้ามามีส่วนร่วมพัฒนาประเทศครั้งแรกคือ

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการริเริ่มจัดตั้งกิจการต่าง ๆ ที่เป็นคุณประโยชน์ต่อชาติบ้านเมืองเป็นแบบอย่างในการพัฒนาประเทศชาติได้แก่ กิจการไปรษณีย์ โดยจอมพล สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษี สว่างวงศ์ ฯ

กิจการไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์ ที่ดำเนินการครั้งแรกในโรงทหารหน้า (ศาลาว่าการกลาโหม) และการขุดคลองประเวศบุรีรมย์ โดย จอมพล เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสง-ชูโต)

การใช้กำลังทหารรักษาความสงบเรียบร้อยในราชอาณาจักรเพื่อความสงบสุขของบ้านเมือง ได้แก่ การปราบปราม**กบฏอั้งยี่** ที่ก่อความวุ่นวายในกรุงเทพ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๒ (โรงสีข้าวที่บางรัก) และการปราบปรามกบฏฮ่อ ที่ก่อความไม่สงบขึ้นในราชอาณาจักร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘ โดย จอมพล เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสง-ชูโต)

ทหารช่างทำการวางรางรถไฟ
จากสถานีขุนตาลถึงเชียงใหม่

ทรงริเริ่มการสำรวจเจาะน้ำมันดิบที่
อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการสร้างทางรถไฟสายเหนือ โดย พลเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าบุรฉัตรไชยากร กรมพระกำแพงเพ็ชรอัครโยธิน จเรทหารช่าง ในขณะนั้น ได้ทรงใช้ทหารวางรางรถไฟจากสถานีรถไฟขุนตาล ถึงสถานีรถไฟเชียงใหม่ และทรงควบคุมการขุดเจาะน้ำมันดิบที่อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ ด้วยพระองค์เอง

การใช้กำลังทหารในการพัฒนาประเทศปัจจุบัน

บทบาทและหน้าที่ของทหารมีมาพร้อมกับภารกิจพัฒนาประเทศ ปัจจุบันรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช ๒๕๔๐ มาตรา ๗๒ บัญญัติว่า **"รัฐต้องจัดให้มีกำลังทหารไว้เพื่อพิทักษ์รักษาเอกราชความมั่นคงของรัฐสถาบันพระมหากษัตริย์ผลประโยชน์แห่งชาติและการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขและเพื่อการพัฒนาประเทศ"**[๑]

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงพระราชทานแก่ทหารเนื่องในโอกาสพระราชพิธีต่าง ๆ หลายต่อหลายครั้ง ที่ปลูกจิตสำนึกให้ทหารตระหนัก สำนึก หน้าที่ของทหาร**ไม่ใช่เพียงการปกป้องอริราชศัตรู และป้องกันการรุกรานจากศัตรูภายนอกเท่านั้น แต่ยังมีหน้าที่อันสำคัญยิ่งอีกประการหนึ่งคือ หน้าที่ในการพัฒนาประเทศ** ดังเช่นพระราชดำรัสในคราวเสด็จพระราชดำเนินออกทรงรับคทาจอมทัพ ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน เมื่อวันศุกร์ที่ ๒ ธันวาคม ๒๕๐๙ **"... ทหารมีหน้าที่ป้องกันรักษาประเทศ หน้าที่นี้นอกจากในด้านการรบแล้ว ยังมีหน้าที่ด้านอื่น ซึ่งสำคัญเท่าเทียมกันอยู่อีกคือ การสร้างความสัมพันธ์อันดีกับประชาชน ทหารต้องทำตัวเป็นมิตร ต้องสงเคราะห์ อนุเคราะห์ประชาชน ด้วยการให้ความคุ้มครองป้องกัน และช่วยเหลือในความเป็นอยู่ตลอดถึงการแนะนำสนับสนุนในการครองชีพด้วย ถ้าทหารปฏิบัติหน้าที่อย่างครบถ้วนก็จะเป็นที่อุ่นใจและเป็นที่เชื่อถือไว้วางใจของประชาชนได้อย่างแท้จริง..."**[๒]

ดังนั้นหน้าที่หลักประการหนึ่งของทหาร คือการมีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศชาติ ซึ่งบทบาทและหน้าที่ดังกล่าวเริ่มปรากฏเด่นชัดในสมัย ฯพณฯ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น โดยมีการจัดตั้งกองอำนวยการกลางรักษาความปลอดภัยแห่งชาติ หรือ กรป.กลาง ทำหน้าที่ป้องกันและต่อต้านการดำเนินงานของผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ และรองรับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑ โดยจัดตั้งโครงการหน่วยพัฒนาการเคลื่อนที่ (นพค.) เป็นการดำเนินงานในพื้นที่ ที่ถูกคอมมิวนิสต์แทรกซึมบ่อนทำลาย และท้องถิ่นห่างไกล ทุรกันดาร ปัจจุบันคือ **หน่วยบัญชาการทหารพัฒนา** หรือ **นทพ.**[๓]

จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์

---

[๑] *รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐*

[๒] *กรมเสมียนตรา, พระบรมเดชานุภาพ (๒๕๔๑) กรุงเทพ*

[๓] *กองทัพบก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กับกองทัพไทย ในโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, (๒๕๔๒) หน้า ๓๕*

แรกเริ่มโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐานไปประทับ ณ พระราชวังไกลกังวล อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๕ ในขณะที่มีพระชนมพรรษาเพียง ๒๕ พรรษา ซึ่งเป็นการเสด็จพระราชดำเนินไปยังพื้นที่ชนบทภาคกลางเป็นภาคแรก ในลักษณะเป็นการส่วนพระองค์วันหนึ่งรถยนต์พระที่นั่งบุกเข้าไปถึง "บ้านห้วยมงคล" แล้วไปตกติดหล่ม **ลุงรวย งามขำ เกษตรกรใจอารีพร้อมเพื่อนบ้าน** ได้เข้ามาช่วยเหลือโดยไม่ทราบว่า เจ้าของรถที่ขับมาติดหล่มอยู่นั้นเป็นใคร ภายหลังเมื่อเจ้าของรถลงมาปรากฏแก่สายตา จึงนึกได้ถึงคำบอกเล่าของผู้ใหญ่บ้านว่า **"พระเจ้าอยู่หัว"** กับ **"สมเด็จพระราชินี"** จะเสด็จพระราชดำเนินมาที่หัวหิน ก่อนเสด็จพระราชดำเนินกลับได้รับสั่งถามถึงปัญหาของหมู่บ้าน และทรงทราบว่าสิ่งที่ชาวบ้าน **ห้วยมงคล** ต้องการมากที่สุดคือ **"ถนน"** และต่อมาอีกไม่นาน **โครงการพระราชดำริ**เพื่อการก่อสร้าง "ถนนสายห้วยมงคล" จึงได้เกิดขึ้น จึงเป็น "ถนนมงคล" **สายแรกเริ่มที่ทอดไปสู่โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริแขนงต่าง ๆ จำนวนถึง ๒,๘๓๓ โครงการ** และกระจายอยู่ทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ[๑]

[๑] *กรุงเทพมหานคร, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กับการพัฒนากรุงเทพมหานคร ตามโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (๒๕๓๙), หน้า ๔๒-๔๓*

ในช่วงปี พ.ศ. ๒๔๙๘ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมราษฎรในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ปีพุทธศักราช ๒๔๙๙ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมราษฎรในพื้นที่ภาคเหนือ

ปีพุทธศักราช ๒๕๐๑ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินไป ทรงเยี่ยมราษฎรในพื้นที่ภาคใต้

การเสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐานเพื่อปฏิบัติพระราชกรณียกิจแต่ละครั้งพระราชภารกิจที่ปรากฏและเป็นภาพที่คุ้นเคยสายตาของคนไทยก็คือ **ภาพของพระเจ้าแผ่นดินไทย เสด็จ ฯ เยี่ยมราษฎรในท้องถิ่นต่าง ๆ ทั้งในที่อันตรายไม่มีผู้ใดกล้าเข้าไปทรงประทับยืนอยู่ท่ามกลางสายฝนหรือเปลวแดดที่จัดจ้า พระหัตถ์หนึ่งถือแผนที่ อีกพระหัตถ์หนึ่งถือดินสอดำที่ใช้ลากเส้นและบันทึกข้อมูล ที่พระศอคล้องกล้องถ่ายรูป ที่กระเป๋าฉลองพระองค์มีวิทยุสื่อสารสายพระเนตรที่บ่งบอกว่ากำลังทรงใช้พระวิจารณญาณอันลุ่มลึก ทรงคิดหาวิธีการขจัดความทุกข์ของราษฎรให้เป็นสุข นับครั้งไม่ถ้วนที่เราได้เห็นภาพอันงามของพระมหากษัตริย์ไทยที่ทรงลดพระวรกายน้อมพระองค์ลงประทับเคียงข้างเหล่าประชาชนที่มาเฝ้ารับเสด็จ**

กองทัพกับโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

การรับสนองพระราชดำริแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริพระราชทานโครงการต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นนั้น รัฐบาลและหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องจะดำเนินการตามแนวพระราชดำริจนสามารถบรรเทาหรือขจัดปัญหาได้ในระดับหนึ่ง กองทัพเป็นหน่วยงานหนึ่งที่รับสนองพระราชดำริ เนื่องจากบทบาทและหน้าที่ของกองทัพในฐานะที่เป็นกลไกของรัฐซึ่งมีความพร้อมด้วยกำลังพล ยุทโธปกรณ์ เครื่องมือ ตลอดจนความมีระเบียบวินัยในกองทัพ ทำให้หน่วยทหารได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาทางประเทศอย่างมีประสิทธิภาพ และยอมรับจากสังคม ตามพระบรมวินิจฉัยที่ว่า **“ถ้ามีการบุกรุกเข้ามาด้วยอาวุธเราต้องรบ ถ้ารุกเข้ามาด้วยการแทรกซึม เราต้องทำให้บ้านเมืองมั่นคงด้วยการพัฒนา ให้ประชาชนทั่วไปมีความอยู่ดีกินดี มีความมั่นคง”**

ด้วยน้ำพระราชหฤทัยและความเข้าพระทัยในงานของทหารอย่างลึกซึ้ง องค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสให้สังคมเข้าใจอย่างชัดเจนถึงภาระหน้าที่อันแท้จริงของทหารว่า

“อันความมั่นคงของชาตินั้น มิใช่ถือกำเนิดหรือกำเนิดขึ้นได้ด้วยพลังอำนาจทางการทหารในการป้องกันประเทศเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการที่จะต้องสร้างสรรค์ให้พี่น้องประชาชนมีความอยู่ดีกินดี มีความสุขสมบูรณ์ เขาจึงจะเกิดความรักแผ่นดินนี้ และนั่นคือความมั่นคงของชาติที่แท้จริงและถาวร”

การดำเนินงานของกองทัพในการรับสนองโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริถือเป็น**ภารกิจสำคัญ** ที่ทหารปฏิบัติในฐานะที่เป็นเครื่องมือแห่งจอมทัพ ซึ่งเป็นโครงการที่ดำเนินการ

เพื่อสนองพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ และพระบรมวงศานุวงศ์ ซึ่งการดำเนินงานจะแบ่งได้ ๒ ลักษณะ คือ

๑. การรับผิดชอบดำเนินงานเพียงหน่วยงานเดียว

๒. การรับผิดชอบดำเนินงานร่วมกับหน่วยงานอื่นที่เป็นฝ่ายพลเรือน หรือภาคเอกชน

พระอัจฉริยภาพและพระเกียรติคุณ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงงานหนักที่สุดในประวัติศาสตร์ชาติไทยและระดับโลก เนื่องจากตั้งแต่ทรงครองราชสมบัติจนถึงปัจจุบัน นับเป็นเวลาถึง ๕๗ ปี ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณต่อมหาชนชาวสยาม ตามปฐมบรมราชโองการที่ว่า **"เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขของมหาชนชาวสยาม"** พระราชกรณียกิจ และพระราชจริยาวัตรของพระองค์ท่านเป็นที่ยอมรับและแซ่ซร้องสรรเสริญและถวายการยกย่องพระเกียรติคุณอย่างกว้างขวางทั้งในประเทศและนานาอารยประเทศ

ด้วยพระอัจฉริยภาพและพระเกียรติคุณแห่งองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในการประดิษฐ์และพัฒนาเทคโนโลยีการทำฝนหลวงจนประสบความสำเร็จในการช่วยเหลือประชาชนที่ประสบภัยแล้งให้มีความอยู่ดีกินดี

พระบิดาแห่งเทคโนโลยีของไทย

วันที่ ๑๙ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๕ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงวางแผนสาธิตการทำฝนหลวงลงอ่างเก็บน้ำเขื่อนแก่งกระจาน จังหวัดเพชรบุรี ให้ผู้แทนจากประเทศสิงคโปร์ชมได้อย่างแม่นยำภายในเวลาที่กำหนด ซึ่งสร้างความประทับใจชื่นชมยินดีแก่ผู้แทนประเทศสิงคโปร์และข้าราชบริพารประชาชนที่อยู่ในเหตุการณ์เป็นอย่างยิ่ง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงพระอัจฉริยทางเทคโนโลยี ดังนั้นเพื่อจารึกไว้เป็นเหตุการณ์สำคัญทางประวัติของชาติไทย (เช่นเดียวกับพระอัจฉริยภาพแห่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงทำนายการเกิดสุริยุปราคาที่ตำบลหว้ากอ อำเภอเมือง จังหวัดประจวบคีรีขันธ์) คณะรัฐมนตรี จึงมีมติเมื่อวันที่ ๑๒ ธันวาคม ๒๕๔๓ ให้ถือวันที่ ๑๙ ตุลาคม ของทุกปีเป็น **"วันเทคโนโลยีของไทย"** และถวายพระนามว่า **"พระบิดาแห่งเทคโนโลยีของไทย"**

รางวัลนวัตกรรมดีเด่นของโลก

ในปีพุทธศักราช ๒๕๔๔ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระบรมราชานุญาต ให้กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ นำผลงานโครงการฝนหลวงและตำราฝนหลวงพระราชทาน ไปร่วมจัดแสดงนิทรรศการในงานประกวดสิ่งประดิษฐ์ค้นคว้าทางเทคโนโลยี "BRUSSELS EUREKA 2001W ที่กรุงบรัสเซลประเทศเบลเยี่ยม ระหว่าง วันที่ ๑๓ - ๒๒ พฤศจิกายน ๒๕๔๔ ซึ่งผลปรากฏว่า **"โครงการ**

พระราชดำริฝนหลวง” ได้รับรางวัลนวัตกรรมดีเด่นด้านสิ่งประดิษฐ์ที่เป็นคุณประโยชน์ ต่อสาธารณชน โดยคณะกรรมการจัดงานทูลเกล้าฯ ถวายเหรียญทองและประกาศนียบัตรเชิดชูพระเกียรติแด่องค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

การเฉลิมพระเกียรติถวายพระสมัญญา พระบาทสมเด็จพระปรมินทรภูมิพลอดุลยเดชมหาราช

วันที่ ๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๓๑ นับได้ว่าเป็นวันสำคัญยิ่งในประวัติศาสตร์ชาติไทย น้อมนำมาซึ่งความปรีดาปราโมทย์และเต็มตื้นไปด้วยความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณใน พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช เพราะพระองค์ได้ทรงดำรงสิริราชสมบัติยั่งยืนมาเป็นเวลาถึง ๔๒ ปี ๒๓ วัน ยืนนานกว่าพระมหากษัตริยาธิราชพระองค์ใด นับตั้งแต่ได้รวบรวมตั้งเป็นราชธานี พระองค์ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจเพื่อบำบัดทุกข์ บำรุงสุข เป็นร่มโพธิ์ทองที่ยิ่งใหญ่ของเหล่าพสกนิกร ทวยราษฎร์ประสบปัญหาขัดข้องเกี่ยวกับการทำมาหากินหรือเกิดความทุกข์ยากภัยพิบัติเกิดขึ้น พระองค์จะเสด็จเข้าไปช่วยอุปถัมภ์ ขจัดปัญหาทุกข์ยาก แม้ต้องทรงหลั่งพระเสโทเพื่อการบำบัดความทุกข์ยากของปวงประชา ประชาชนทุกหมู่เหล่าจึงมีความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ และแสดงความจงรักภักดีต่อเบื้องพระยุคลบาทด้วยการเฉลิมพระเกียรติถวายพระสมัญญาว่า **พระบาทสมเด็จพระปรมินทรภูมิพลอดุลยเดชมหาราช** ซึ่งมีความหมายว่า มหาราชผู้เป็นพลังของแผ่นดิน

ในวโรกาสนี้ รัฐบาลมี พลเอก เปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรี และพสกนิกรชาวไทย ได้พร้อมใจกันจัดงานเฉลิมฉลองสมโภช การเสด็จดำรงสิริราชสมบัติซึ่งเรียกว่า “**พระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก**” เดิมมีโครงการที่จะจัดงานเฉลิมฉลองสมโภช แต่เมื่อความทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทได้พระราชทานพระราชกระแสมายังรัฐบาลว่า **ขอให้จัดแต่น้อยที่จำเป็นเพื่อให้เป็นไปตามโบราณราชประเพณีแต่โดยสังเขป จะได้ไม่สิ้นเปลืองงบเงินแผ่นดินมากนัก เพราะเพิ่งจะได้จัดงานมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาครบ ๕ รอบไปเมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๐ นี้เอง**

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

พระราชประวัติ

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงเป็นพระธิดาของ พลเอก พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นจันทบุรีสุรนาถ (หม่อมเจ้านักขัตรมงคล กิติยากร) กับหม่อมหลวงบัว (สนิทวงศ์) กิติยากร ทรงพระราชสมภพ เมื่อวันศุกร์ที่ ๑๒ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๗๕ ที่บ้านของ พลเอก เจ้าพระยาวงศานุประพัทธ์ (หม่อมราชวงศ์สท้าน สนิทวงศ์) ผู้เป็นบิดาของหม่อมหลวงบัว ณ บ้านเลขที่ ๑๘๐๘ ถนนพระรามหก (ถนนบรรทัดทอง) ตำบลวังใหม่ อำเภอปทุมวัน จังหวัดพระนคร โดยมีคุณหญิงริน ภรรยาท่านพระยาศรีวิศาลวาจา เป็นแพทย์ผู้ถวายพระประสูติกาล

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงมีพระเชษฐาและพระกนิษฐา รวม ๓ พระองค์ คือ

๑. หม่อมราชวงศ์กัลยาณกิติ์ กิติยากร (ดำรงตำแหน่งศาสตราจารย์นายแพทย์ ถึงแก่อนิจกรรมแล้ว)

๒. หม่อมราชวงศ์อดุลยกิติ์ กิติยากร (ดำรงตำแหน่งองคมนตรี และเป็นพระบิดาในพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรราชาทินัดดามาตุ)

๓. หม่อมราชวงศ์หญิงบุษบา กิติยากร (ท่านผู้หญิงบุษบา สันทนพงษ์)

ที่ประทับเมื่อทรงพระเยาว์

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เมื่อทรงพระเยาว์อยู่ในความดูแลของพลเอกเจ้าพระยาวงศานุประพัทธ์ (คุณตา) กับคุณท้าววนิดาพิจาริณี (คุณยาย) ที่บ้านย่านถนนพระรามหกที่ทรงพระราชสมภพ เนื่องจากพระบิดาไปรับราชการอยู่ที่ประเทศสหรัฐอเมริกา และพระมารดาได้เดินทางติดตามไปด้วย

การศึกษา

หม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ กิติยากร ทรงเริ่มต้นการศึกษาชั้นอนุบาล ที่โรงเรียนราชินี ซึ่งตั้งอยู่ ณ ปากคลองตลาด เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๘๐ ขณะมีอายุได้ประมาณ ๕ ขวบ หม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ สามารถสอบผ่านชั้นอนุบาล และขึ้นไปเรียนต่อในชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ ได้ในปีเดียวกัน

ในปีพุทธศักราช ๒๔๘๑ เกิดสงครามโลกครั้งที่ ๒ หม่อมเจ้านักขัตรมงคล ทรงตัดสินใจย้าย หม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ฯ ไปเรียนต่อชั้นประถมศึกษาปีที่ ๒ ที่โรงเรียนเซ็นฟรังก์ซิสซาเวียร์ คอนแวนต์ ซึ่งตั้งอยู่ที่ถนนสามเสน ใกล้กับวังเทเวศร์ หม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ฯ ศึกษาอยู่ที่โรงเรียนเซ็นฟรังก์ซิสซาเวียร์ คอนแวนต์ จนจบชั้นมัธยมปีที่ ๓ แล้วได้ตามเสด็จพระบิดาซึ่งไปดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูตประจำราชสำนักเซนต์เจมส์ ประเทศอังกฤษเมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๘๙ ที่ประเทศอังกฤษ

ในปี พุทธศักราช ๒๔๙๑ หม่อมเจ้านักขัตรมงคลและครอบครัวได้มีโอกาสเฝ้ารับเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช (ขณะนั้นทรงศึกษาอยู่ที่ประเทศสวิตเซอร์แลนด์) ซึ่งโปรดเสด็จฯ ประพาสกรุงปารีสโดยทางรถยนต์บ่อยครั้ง เพื่อทอดพระเนตรโรงงานทำรถยนต์ และการแสดงดนตรีของคณะที่มีชื่อเสียงต่าง ๆ

จากการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงประสบอุบัติเหตุทางรถยนต์ใกล้เมืองโลซานน์ ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ เมื่อวันที่ ๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๑ จึงทรงมีพระราชกระแสรับสั่งให้**หม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ เข้าถวายการพยาบาล** ในวันที่ ๑๙ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๙๒ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงหมั้นหม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ เป็น**พิธีภายใน**

พระราชพิธีราชาภิเษก

ในวันที่ ๒๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๙๓ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จนิวัตพระนครและทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ฯ โดยเสด็จในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล และเมื่อพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพผ่านไป พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ปฐมจุลจอมเกล้าแด่หม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ฯ เมื่อวันที่ ๒๖ เมษายน พ.ศ. ๒๔๙๓ ณ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

วันที่ ๒๘ เมษายน พ.ศ. ๒๔๙๓ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงประกอบพระราชพิธีราชาภิเษกสมรสขึ้น ณ วังสระปทุม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ **สถาปนาหม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ เป็น สมเด็จพระบรมราชินี**

พระยศทางทหาร

พันเอกหญิง เมื่อวันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๒

นาวาอากาศเอกหญิง เมื่อวันที่ ๑๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๔

พลเอกหญิง พลเรือเอกหญิง พลอากาศเอกหญิง เมื่อวันที่ ๓๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๓๐

จอมพลหญิง จอมพลเรือหญิง จอมพลอากาศหญิง เมื่อวันที่ ๑๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๓๕

พระตำแหน่งพิเศษทางทหาร

ทรงเป็นผู้บังคับการพิเศษ กรมทหารราบที่ ๒๑ รักษาพระองค์

การเลื่อนพระอิสริยศักดิ์

วันที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๓ อันเป็นวันพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว **เสด็จขึ้นครองราชย์อย่างเป็นทางการ** เมื่อการพระราชพิธีตามโบราณราชประเพณีเสร็จสิ้นลงแล้ว ในวันรุ่งขึ้นคือวันที่ ๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๓ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนา สมเด็จพระราชินีสิริกิติ์ ขึ้นดำรงพระอิสริยศักดิ์เป็น **สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินี** พร้อมกับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันเป็นโบราณมงคลนพรัตน์ราชวราภรณ์และเครื่องราชอิสริยราชูปโภค ตามลำดับ

พระราชกรณียกิจ

ทรงเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินี เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ในระหว่างที่ทรงผนวช และจำพรรษาอยู่ที่วัดบวรนิเวศวิหาร ระหว่างวันที่ ๒๒ ตุลาคม ถึงวันที่ ๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๙ ระหว่างที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินี ทรงดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ได้ทรงปฏิบัติพระราชกิจต่าง ๆ ด้วยพระปรีชาสามารถ พระวิริยะอุตสาหะ สนองพระราชภารกิจแทนพระองค์เป็นที่เรียบร้อย เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงลาผนวชแล้ว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เฉลิมพระนามาภิไธยให้เป็นสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ นับเป็นองค์ที่สองรองจากสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ

สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงปฏิญาณพระองค์เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์

การสถาปนาฐานันดรศักดิ์ พระบรมราชินีนาถ

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินี ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจแทนพระองค์ ตลอดเวลา ๑๕ วัน ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงผนวชอยู่ พระราชกรณียกิจที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินี ทรงปฏิบัติเป็นงานพระราชพิธี งานรัฐพิธี ตลอดจนงานที่ต้องใช้พระราชวินิจฉัยในบางเรื่อง สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินี ทรงปฏิบัติได้เรียบร้อยด้วยพระราชจริยวัตร พระปรีชาสามารถที่สุขุมคัมภีรญาณแห่งองค์สมเด็จพระราชินีเป็นที่พอพระราชหฤทัย (พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว) มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ สถาปนา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินี ขึ้นเป็นสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

เสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์ พระราชทานกระบี่และปริญญาบัตรแก่นักเรียนนายร้อย นักเรียนนายเรือ และนักเรียนนายเรืออากาศ ที่สำเร็จการศึกษาประจำปี พุทธศักราช ๒๕๑๘ ขณะที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระประชวร

พระราชทานถุงของขวัญแก่ตัวแทนกองร้อยทหารพราน อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อ ๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๔๓

ทรงเป็นพระมิ่งขวัญเหล่าทหาร ตำรวจ และเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติราชการชายแดน

สถานการณ์ความมั่นคงภายในประเทศเมื่อ ๒๐ กว่าปีก่อนยังประสบปัญหาภัยคุกคามจากผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์และขบวนการโจรก่อการร้ายต่าง ๆ ส่งผลให้รัฐบาลในขณะนั้นต้องมีนโยบายจัดตั้งหน่วยทหาร ตำรวจ และเจ้าหน้าที่ฝ่ายพลเรือนออกไปปฏิบัติการในท้องที่เขตแทรกซึม หรือในพื้นที่อันตราย เพื่อทำการปราบปรามการก่อการร้าย ให้ความคุ้มครองแก่ประชาชน ตลอดจนการพัฒนาพื้นที่นำความเจริญมาสู่ท้องถิ่น สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ จะตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ไปทรงเยี่ยมทหาร ตำรวจ และเจ้าหน้าที่ฝ่ายพลเรือน ตามหน่วยที่ตั้งประจำการหรือหน่วยเฉพาะกิจ โดยมิได้ทรงเกรงกลัวภัยอันตรายจากการถูกโจมตี หรือทรงรู้สึกเหน็ดเหนื่อยย่อท้อต่อความลำบากในการเสด็จฯ ทรงทราบถึงปัญหาและความทุกข์ยากของหน่วยและผู้ที่ออกไปปฏิบัติหน้าที่ด้วยพระองค์เองแล้วพระราชทานความช่วยเหลือแก่ผู้ออกไปปฏิบัติหน้าที่ ที่ได้รับเคราะห์กรรมจากการปฏิบัติหน้าที่ตั้งแต่ความทุกข์ยาก การบาดเจ็บ และการเสียชีวิต ตลอดจนพระราชทานความช่วยเหลือเพื่อบรรเทาทุกข์แก่ครอบครัวของผู้ไปปฏิบัติหน้าที่โดยทรงจัดตั้ง **มูลนิธิสายใจไทยในพระบรมราชูปถัมภ์** ขึ้นเมื่อวันที่ ๒ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๘ อันเป็นวันคล้ายวันพระราชสมภพ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี และทรงมอบให้สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี เป็นองค์ประธานมูลนิธิแห่งนี้ด้วย

ทรงเป็นนักอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม*

ตั้งแต่ต้นรัชกาลจนถึงปัจจุบัน สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ องค์ผู้ประทับเคียงข้างพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในทุกหนทุกแห่งที่เสด็จพระราชดำเนินทรงรับสนองพระราชดำริและได้ทรงสนับสนุนงานด้านการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติทั้งบนบกและในน้ำ แนวพระราชดำริที่พระราชทานเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ส่วนใหญ่จะเกี่ยวกับสาเหตุของปัญหา ผลกระทบที่จะเกิดขึ้น และแนวทางแก้ไข ซึ่งสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงพระราชทานพระราโชบายในการจัดตั้งโครงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ ไว้เป็นจำนวนมาก ทรงติดตามผลการดำเนินงานโครงการต่าง ๆ ที่พระราชทานไว้อย่างต่อเนื่องและจริงจัง ส่งผลให้ระบบนิเวศน์ในประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงน้อยลงกว่าเดิม โครงการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่ทรงพระราชทาน เช่น โครงการป่ารักษ์น้ำ โครงการบ้านเล็กในป่าใหญ่ โครงการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าและการขยายพันธุ์สัตว์หายากที่ใกล้จะสูญพันธุ์ โครงการสวนป่าสิริกิติ์ โครงการสวนสัตว์ธรรมชาติ (เขตป่าตองจังหวัดแม่ฮ่องสอน) โครงการสวนนกและวังปลา โครงการอนุรักษ์พันธุ์เต่าทะเล

---

* ธันวามหาราช, มูลนิธิ ๑๒ สิงหาพระบรมราชินีนาถ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพ (๑๙๘๔) ๒๕๔๕.

ทรงเป็นนักอนุรักษ์ศิลปะและวัฒนธรรมไทย[๑]

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงให้ความสนพระทัยและทรงสนับสนุนอนุรักษ์ศิลปะและวัฒนธรรมไทย ให้เป็นมรดกของชาติสืบต่อไปในอนาคตโดย **ทรงฟื้นฟูและทรงสนับสนุนให้มีการแต่งกายที่เป็นแบบไทยมาตั้งแต่ยังทรงเป็นพระคู่หมั้น** ทรงมีพระราชดำริกำหนดชุดแต่งกายสตรีประจำชาติขึ้น เรียกว่าชุดประจำชาติ โดยทรงศึกษาหาข้อมูลจากผู้เชี่ยวชาญให้มีการออกแบบชุดต่าง ๆ ขึ้นทรงกำหนดให้มีการตั้งชื่อชุดต่าง ๆ ขึ้นพร้อมกำหนดโอกาสในการใช้ชุดขึ้น เช่น ชุดไทยเรือนต้น ชุดไทยบรมพิมาน ชุดไทยจิตรลดา ชุดพระราชทาน (สำหรับชุดพระราชทาน พลเอก เปรม ติณสูลานนท์ รับสนองพระบรมราชโองการไปเผยแพร่จนเป็นที่นิยม)

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงสนับสนุนให้เกษตรกรแต่ละภูมิภาคของไทยหันมาประกอบอาชีพเสริมในยามว่าง โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษมาประกอบอาชีพเสริมโดยเฉพาะหัตถกรรม เพื่อเป็นการสืบสานงานศิลปะของไทย เช่น พระราชกระแสที่ว่า *“ของเหล่านี้เป็นสมบัติของชาติ ฉันอยากขอให้พวกเราช่วยกันอบรมลูกหลานให้รู้จักและช่วยกันรักษาให้เป็นมรดกของชาติสืบต่อไป”*[๒]

ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์และสนับสนุนการศึกษา

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงให้ความสำคัญ และสนับสนุนการศึกษาเล่าเรียนของราษฎร โดยทรงระลึกอยู่เสมอว่า **“การศึกษาทำให้คนเป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์”** และ **“การศึกษาเป็นอนาคตของชาติเป็นแสงสว่างของชีวิต”** ทรงเริ่มให้ความสำคัญของเยาวชนในถิ่นทุรกันดารก่อน โดยการสร้างโรงเรียนในท้องถิ่นทุรกันดารด้วยพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ แล้วจึงพระราชทานให้อยู่ในความ ดูแลของกระทรวงศึกษาธิการ สำหรับพื้นที่อันตรายหรือท้องที่ที่มีการแทรกซึมของผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้หน่วยทหาร หรือตำรวจตะเวนชายแดนเป็นหน่วยรับผิดชอบแทนทั้งในการสร้างโรงเรียนและจัดการในด้านการเรียนการสอน โดยทรงให้การสนับสนุนด้านค่าใช้จ่ายทั้งหมด

การพระราชทานทุนนักเรียนเรียนดีแต่ขาดแคลนทุนทรัพย์ โดยเฉพาะในชนบท สมเด็จ-พระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณพระราชทานทรัพย์ส่วนพระองค์อุปถัมภ์นักเรียนเหล่านี้เป็นจำนวนมาก ผู้สำเร็จการศึกษาระดับสูงถือเป็นทรัพยากรของชาติที่มีคุณค่ารับใช้สังคมและประเทศชาติในปัจจุบัน

นอกจากนี้ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ **ทรงริเริ่มโครงการสอนหนังสือให้แก่ชาวบ้านในเขตท้องถิ่นต่าง ๆ** ในสภาพแวดล้อมในท้องถิ่นนั้น โดยสอนเรื่องการทำมาหากินในท้องถิ่นนั้น ๆ แทรกด้วยเนื้อหาศาสนา หน้าที่พลเมือง และการสาธารณสุขพื้นฐาน

---

[๑] *วารี อัมไพรวรรณ, สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ. ...สมเด็จแม่ของแผ่นดิน... . หน้า ๔๕. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว. ๒๕๔๕.*

[๒] *วารี อัมไพรวรรณ, สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ. ...สมเด็จแม่ของแผ่นดิน... . หน้า ๔๕. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว. ๒๕๔๕.*

การเสด็จฯ ให้เกียรติยศแก่ผู้ที่สำเร็จการศึกษาระดับอุดมศึกษาขึ้นไป สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงระลึกอยู่เสมอว่างานเกียรติยศครั้งแรกของบัณฑิตย่อมมีความสำคัญ ดังนั้น พระราชกิจหนึ่งที่เกี่ยวกับการศึกษาที่ทรงปฏิบัติติดต่อกันเป็นเวลานานเกือบหลายสิบปี คือโดยเสด็จฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ไปในการพระราชทานปริญญาบัตรให้กับผู้สำเร็จการศึกษาระดับอุดมศึกษาอยู่เสมอ

พระเกียรติคุณ

จากพระราชกรณียกิจที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ได้ทรงร่วมบำเพ็ญในการรักษาความมั่นคงของประเทศ การพัฒนาประเทศ การอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมให้อุดมสมบูรณ์ ตลอดจนการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของชาติให้ดำรงสืบต่อไป ซึ่งเป็นระยะเวลานานถึง ๕๓ ปี บรรดาชาวไทยตลอดจนถึงชาวโลกในนานาประเทศได้ประจักษ์ถึงพระราชกรณียกิจที่ก่อให้เกิดประโยชน์อย่างใหญ่หลวงแก่ประเทศชาติและสังคมโลก ดังนั้น หน่วยงานภาครัฐและเอกชนในประเทศและต่างประเทศพากันสดุดียกย่องสรรเสริญ และทูลเกล้าถวายปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ รางวัลในประกาศพระเกียรติคุณ และการขอพระราชทานพระนามไปใช้เพื่อเป็นการสดุดีเฉลิมพระเกียรติในโอกาสต่าง ๆ กันเป็นจำนวนมาก อาทิ

ปีพุทธศักราช ๒๕๑๔ นายอองเดร อองดริก (ANDRE HENDRICKX) ชาวเบลเยียม ผู้อำนวยการเรือนกุหลาบที่มีชื่อของประเทศฝรั่งเศสได้ขอพระราชทานพระนามไปใช้เป็นชื่อของดอกกุหลาบพันธุ์ใหม่ซึ่งมีดอกใหญ่สีเหลืองสดใสกลิ่นหอมอ่อน ๆ ว่า “ดอกกุหลาบควีนสิริกิติ์” โดยนายอองเดรให้เหตุผลในการขอพระราชทานนามไปตั้งชื่อว่า “พระราชินีแห่งประเทศไทยทรงมีพระสิริโฉมเป็นเสน่ห์แบบตะวันออกเหนือตะวันตก”

ปีพุทธศักราช ๒๕๓๑ ราชวิทยาลัยอายุรแพทย์ แห่งกรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ ซึ่งมีอายุเก่าแก่ถึง ๔๗๐ ปี ขอพระราชทานทูลเกล้าฯ ถวาย **สมาชิกภาพกิตติมศักดิ์** ในฐานะที่ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณต่อราษฎรที่ป่วยไข้และทรงให้การสนับสนุนความเจริญก้าวหน้าของวงการแพทย์และการสาธารณสุข

ปีพุทธศักราช ๒๕๓๔ องค์กรกลุ่มผู้สนับสนุนพิพิธภัณฑ์เด็ก แห่งกรุงวอชิงตัน ดี.ซี. ได้ทูลเกล้าฯ ถวาย “รางวัลมนุษยธรรมดีเด่นระหว่างประเทศ “(INTERNATIONAL HUMANITARIAN AWARD)” ในฐานะที่ทรงช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตของคนจำนวนมากให้ดีขึ้น

ปีพุทธศักราช ๒๕๓๕ องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (ยูเนสโก) โดยนายเฟอเดริโก มายอร์ ผู้อำนวยการยูเนสโก ทูลเกล้าฯ ถวาย “เหรียญทองโบโรพุทโธ” ในฐานะที่ทรงสนับสนุนให้มีการฟื้นฟูอนุรักษ์และสืบสานงานด้านศิลปกรรมของไทย และศาสตราจารย์ด๊อกเตอร์ มุสตาฟา คามาลโทลบ้า ผู้อำนวยการบริหารของโครงการสิ่งแวดล้อมแห่งสหประชาชาติ ทูลเกล้าฯ ถวาย “เหรียญทองเกียรติยศด้านสิ่งแวดล้อม“ ในฐานะที่ทรงทำคุณประโยชน์ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและคุณภาพชีวิต

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ กับโครงการศิลปาชีพ[๑]

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ได้โดยเสด็จฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ไปทรงเยี่ยมราษฎรในภูมิภาคต่าง ๆ ทั่วประเทศ ด้วยทรงตระหนักว่า “ทุกข์สุขของราษฎร เปรียบดุจทุกข์สุขของพระองค์เช่นกัน” ในขณะที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพยายามหาทางพัฒนาด้านการเกษตรให้ดีขึ้นบนพื้นฐานของความพอเพียงนั้น สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงพยายามส่งเสริมให้สตรีในชนบทหรือท้องถิ่นมีอาชีพเสริมเพื่อจักได้เลี้ยงครอบครัวบนพื้นฐานความพอเพียงเช่นเดียวกัน และเนื่องจากทรงเป็นนักชาตินิยมตั้งแต่ทรงพระเยาว์ พระองค์จึงทรงริเริ่มปลุกคนไทยนิยมไทยรู้การอนุรักษ์ศิลปะและวัฒนธรรมของชาติให้สืบต่อกันไป

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ ทรงส่งเสริมให้มีการสืบสานมรดกทางศิลปหัตถกรรมของที่สูญหายให้กลับฟื้นฟูขึ้นใหม่ หรือที่กำลังจะสูญหายให้คงอยู่ต่อไปเพื่อผดุงความเป็นเลิศด้านฝีมือในการประดิษฐ์งานศิลปหัตถกรรมอย่างต่อเนื่อง **ลักษณะการดำเนินงานศิลปหัตถกรรม** เพื่อการอนุรักษ์พัฒนาสร้างสรรค์ ให้เกิดคุณค่าในการผลิตงานโดยนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการผลิตและในขณะเดียวกัน ก็ยังสามารถรักษาเอกลักษณ์ของความเป็นไทยไว้สืบต่อไป

พระมหากรุณาธิคุณแห่งสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ที่ทรงพระราชทานแด่พสกนิกรชาวไทยทั่วทุกภาคของประเทศเกี่ยวกับงานศิลปหัตถกรรมโดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ จัดตั้งศิลปาชีพ และศูนย์ฝึกอบรมอาชีพทางศิลปหัตกรรม ทรงให้ราษฎรนำงานศิลปหัตกรรมพื้นบ้าน ในท้องถิ่นต่าง ๆ มาฟื้นฟูปรับปรุงด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นก่อให้เกิดเป็นอาชีพของราษฎรในท้องถิ่น

[๑] *วารี อัมไพรวรรณ, สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ. ...สมเด็จแม่ของแผ่นดิน... . หน้า ๔๕. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว. ๒๕๔๕.*

ลักษณะโครงการส่งเสริมศิลปาชีพตามแนวพระราชดำริ

ภาคกลาง

ศิลปหัตถกรรมของภาคกลางได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมราชสำนัก และวัฒนธรรมนครหลวงเป็นส่วนใหญ่ ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านที่มีชื่อของราษฎรภาคกลางคือ การทอผ้า และการจักสาน ซึ่งทำรายได้ให้ครอบครัวได้น้อย เพราะราษฎรหันไปนิยมใช้ผลผลิตจากโรงงานอุตสาหกรรม การดำเนินงานในภาคกลาง ประกอบด้วยสองลักษณะคือ เป็นการอนุรักษ์ พัฒนา และสร้างสรรค์ศิลปหัตถกรรมของชาติโดยมิได้เป็นเพียงการสร้างงานให้แก่คนท้องถิ่นเท่านั้นแต่ยังเป็นศูนย์กลางในการอนุรักษ์และสร้างช่างฝีมือระดับสูงของชาติด้วย

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงพระราชทานอาชีพเสริมแก่แม่บ้านชนบทครั้งแรกที่ตำบลเขาเต่า อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ โดยการทอผ้าฝ้าย เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๗ งานศิลปหัตถกรรมที่ผลิตจากโรงฝึกศิลปาชีพสวนจิตรลดา (เริ่ม พ.ศ. ๒๕๒๑) และศูนย์ศิลปาชีพบางไทร (พ.ศ. ๒๕๒๓)

๑. ศิลปหัตถกรรมที่ผลิตจากโรงฝึกศิลปาชีพสวนจิตรลดา ได้แก่ การทำเครื่องเงิน เครื่องทอง การทอผ้าไหม การจักสานย่านลิเภา การทอจก การทำครั่ง

ศิลปหัตถกรรมที่ผลิตจากศูนย์ศิลปาชีพบางไทร ได้แก่ ตุ๊กตาชาววัง ทอผ้าไหม หล่อทอง-เหลืองและเป่าแก้ว จักสานไม้ไผ่ลายขิด

๒. งานศิลปหัตถกรรมของชาวบ้านที่ผลิตจากโครงการพระราชดำริในพื้นที่ต่าง ๆ ของภาคกลาง

ในปี พ.ศ. ๒๕๑๑ เป็นปีที่เริ่มงานอาชีพเสริมของแม่บ้านภาคกลางอย่างต่อเนื่องโดยตรง พระราชทานความช่วยเหลือแก่กลุ่มแม่บ้านอำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี ให้มีการจักสานด้วยป่านศรนารายณ์ซึ่งนำภูมิปัญญาชาวบ้านของท้องถิ่นมาใช้ด้วย

ศิลปหัตถกรรมที่ผลิตจากโครงการพระราชดำริในพื้นที่ ได้แก่ การจักสานย่านลิเภา การจักสานป่านศรนารายณ์ งานปั้นตุ๊กตาชาววัง

ภาคเหนือ

ศิลปหัตถกรรมภาคเหนือได้รับอิทธิพลทางศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาตามแบบ "วัฒนธรรมเจ้าล้านนา" โดยเฉพาะ**การทอผ้า** นอกจากนี้ รูปแบบการทอผ้าโดยภูมิปัญญาชาวบ้านจะมีเอกลักษณ์ของตนตามกลุ่มของตน ตามเผ่า เช่น ชาวเย้า กระเหรี่ยง ลีซอ และม้ง

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงริเริ่มส่งเสริมศิลปาชีพในภาคเหนือที่บ้านกาด ตำบลบ้านกาด กิ่งอำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ ๒๐ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๑๙ โดยให้ราษฎรฝึกทอผ้า เริ่มจากทอผ้าฝ้ายจนชำนาญจึงให้ทอผ้าไหม ปัจจุบัน จังหวัดในภาคเหนือมีโครงการศิลปาชีพทุกจังหวัด ทรงคัดเลือกราษฎรที่อยู่ในข่ายความช่วยเหลือให้มารับการฝึกศิลปาชีพในโรงฝึกศิลปาชีพพระตำหนักภูพิงคราชนิเวศน์หรือที่สวนจิตรลดา

ภาคใต้

ภาคใต้ประกอบด้วยกลุ่มวัฒนธรรมใหญ่ ๓ กลุ่ม คือ กลุ่มวัฒนธรรมไทย กลุ่มวัฒนธรรมจีน และกลุ่มวัฒนธรรมไทยมุสลิม ประกอบกับสภาพภูมิศาสตร์ของภาคใต้เอื้ออำนวยต่อการดำรงชีพ หลายลักษณะและเป็นแหล่งผลิตพืชพันธุ์นานาชนิด ศิลปหัตถกรรมภาคใต้มีประวัติศาสตร์ช้านานและมีชื่อเสียงเป็นที่นิยมและรู้จักอย่างกว้างขวาง

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถทรงส่งเสริมโครงการศิลปาชีพเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๖ ซึ่งเป็นปีแรกที่ทรงเสด็จฯ แปรพระราชฐานประทับแรม ณ พระตำหนักทักษิณราชนิเวศน์ ทรงดำเนินโครงการศิลปหัตถกรรมภาคใต้เป็น ๓ ลักษณะคือ

๑. การอนุรักษ์ศิลปหัตถกรรมเดิมของท้องถิ่น

๒. การปรับปรุงและพัฒนาศิลปหัตถกรรมของท้องถิ่น

๓. การสร้างสรรค์ศิลปหัตถกรรมขึ้นใหม่

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ศิลปหัตถกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลจากสภาพภูมิศาสตร์ส่งผลต่อวิถีความเป็นอยู่ของประชาชน การประกอบอาชีพ ภัยแล้งตลอดปี แต่กลับเหมาะสมกับการปลูกฝ้ายและหม่อน ซึ่งเป็นวัตถุดิบสำคัญในการทอผ้าฝ้ายและผ้าไหม

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงมีพระราชดำริช่วยแก้ไขปัญหาความยากจนของราษฎร พร้อมกับพระราชทานการอนุรักษ์งานฝีมือทอผ้าอีสานไว้ด้วย ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๓ ทรงพระราชทานความช่วยเหลือสำหรับส่งเสริมงานอาชีพเพิ่มรายได้ให้แก่ครอบครัว และทรงมีพระราชดำริ การฟื้นฟูศิลปหัตถกรรมการทอผ้าที่จังหวัดนครพนมในปี พ.ศ. ๒๕๑๕ ทรงมีพระราชดำริ จัดตั้งโครงการส่งเสริมศิลปาชีพพิเศษทอผ้าจก อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม

งานศิลปหัตถกรรมในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งอยู่ในโครงการส่งเสริมศิลปาชีพ แบ่งตามลักษณะการดำเนินงานเป็น ๓ ประเภท

๑. **ศูนย์ศิลปาชีพ** เป็นศูนย์รวมการเรียนการสอนศิลปาชีพประเภทต่าง ๆ ของภูมิภาค เช่น ศูนย์การอำนวยการ ประสานงานรวบรวมผลิตภัณฑ์ ดำเนินการสั่งงานด้านผลิตภัณฑ์และการจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ให้แก่ผู้สนใจโดยตรง

๒. **โครงการส่งเสริมศิลปาชีพที่บริหารโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐ** เป็นกลุ่มที่ทางราชการสนับสนุนให้จัดตั้งเพื่อช่วยเหลือราษฎรในหมู่บ้านที่ยากจนมากและไม่สามารถช่วยตนเองได้ การบริหารและจำหน่ายผลิตภัณฑ์ เจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นผู้ดำเนินงาน โครงการในกลุ่มนี้ มี ๒ โครงการ ได้แก่ โครงการพิเศษบ้านห้วยไหล่ บ้านมหาชัย บ้านหนองบัว อำเภอปลาปาก จังหวัดนครพนม และโครงการส่งเสริมทอผ้าไหมที่บ้านทรายทอง ตำบลปทุมวาปี อำเภอส่องดาว จังหวัดสกลนคร

๓. **โครงการส่งเสริมศิลปาชีพที่มีการบริหารงานเป็นเอกเทศ** เป็นกลุ่มของชาวบ้านโดยเฉพาะกลุ่มสตรีที่รวมตัวกันขึ้นเพื่อฝึกอาชีพมีการบริหารและดำเนินงาน โดยกลุ่มของตน เจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นเพียงผู้ประสานงานหรือคอยช่วยเหลือสนับสนุน ได้แก่ สำนักงานปฏิรูปที่ดินจังหวัด อุตสาหกรรมจังหวัด สำนักงานพัฒนาชุมชน สำนักงานเกษตรจังหวัด

พระคทาจอมพล

โปรดเกล้าฯ พระราชทานแด่ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ
เนื่องในวโรกาส
ได้รับพระราชทานพระยศเป็นจอมพลหญิง จอมพลเรือหญิง จอมพลอากาศหญิง
และ
วันเฉลิมพระชนมพรรษา ๑๒ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๔๐

พลอากาศเอก สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ สยามมกุฎราชกุมาร
“เจ้าฟ้านักบินขับไล่ พระองค์แรกในพระบรมราชวงศ์จักรี”
ในฉลองพระองค์เต็มยศ (ชุดสยามมกุฎราชกุมาร)

พระราชประวัติ

พระราชสมภพ

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงเป็นพระราชโอรสพระองค์เดียวในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดชมหาราช และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระราชสมภพเมื่อวันจันทร์ที่ ๒๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๙๕

ทรงมีพระนามตามที่สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ วัดบวรนิเวศวิหาร ทรงขานพระนามเมื่อวันที่ ๓ กันยายน พ.ศ. ๒๔๙๕ ว่า

สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าวชิราลงกรณ
บรมจักรยาดิศรสันตติวงศ์ เทเวศธำรงสุบริบาล
อภิคุณูประการมหิตลาดุลเดช ภูมิพลนเรศวรางกูร
กิตติสิริสมบูรณ์สวางควัฒน์ บรมขัตติยราชกุมาร

ขัตติยราชประเพณี
(พระราชพิธีสมโภชเดือนและขึ้นพระอู่ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอฯ พ.ศ. ๒๔๙๕)

เมื่อสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าวชิราลงกรณ ทรงเจริญพระชนมายุครบ ๑ เดือน พระบาท-สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกอบพระราชพิธีสมโภชเดือน และขึ้นพระอู่ตามขัตติยราชประเพณี ณ พระที่นั่งอัมพรสถาน พระราชวังดุสิต

วันที่ ๑๔ กันยายน พ.ศ. ๒๔๙๕ เวลา ๑๖.๓๐ น. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จฯ ออกยังห้องพระราชพิธี ทรงจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย ทรงศีล พระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์ ๑๐ รูป เจริญพระพุทธมนต์ จบแล้วถวายอดิเรก ถวายพระพรลา

วันที่ ๑๕ กันยายน พ.ศ. ๒๔๙๕ เวลา ๐๘.๐๐ น. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จฯ ออกยังห้องพระราชพิธี พระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์ ๑๐ รูป ที่เจริญพระพุทธมนต์แต่วันก่อนขึ้นนั่งยังอาสนะ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงจุดธูปเทียนเครื่องนมัสการ ทรงศีล แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระมหาราชครูพิธีศรีวิสุทธิคุณประกอบพิธีน้ำสรงที่ขันพระสาครแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงหลั่งพระเต้าน้ำพระพุทธมนต์ลงในขันพระสาคร จากนั้นพระมหาราชครูพิธีศรีวิสุทธิคุณ ลอยกรงกุ้ง ปลาทอง ปลาเงิน มะพร้าวทองและมะพร้าวเงิน ลงในขันพระสาคร

ครั้นถึงพระฤกษ์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงหลั่งน้ำพระมหาสังข์พระราชทานแด่ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอฯ แล้วทรงจรดพระกรรไกรไทยชริบพระเกษา ทรงหลั่งน้ำพระพุทธมนต์ เทพมนต์ จากพระเต้าพระราชทาน แล้วทรงผูกด้ายพระขวัญ ทรงเจิมพระราชทานแก่ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอฯ พระสงฆ์เจริญชัยมงคลคาถา พราหมณ์เป่าสังข์ พนักงานภูษามาลาแกว่งบัณเฑาะว์ ชาวพนักงานประโคมฆ้องชัย แตรสังข์ และดุริยางค์ เสร็จแล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงประเคนจตุปัจจัยไทยธรรมแก่พระสงฆ์ พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา ถวายอดิเรก ถวายพระพรลาไปรับพระราชทานฉันภัตตาหารที่ท้องพระโรงหลัง

จากนั้นทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระมหาราชครูพิธีศรีวิสุทธิคุณ ถวายน้ำเทพมนต์ที่พระหัตถ์ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอฯ และแขวนพระอู่ปูลาดพระยี่ภู่ แล้ววางเครื่องมงคลราชพิธีลงในพระอู่ รดน้ำสังข์และเจิมพระอู่แล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงวางราชภัณฑ์พระราชทาน ตามขัตติยราชประเพณีลงในพระอู่ แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เชิญเสด็จ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอฯ บรรทมในพระอู่ พระมหาราชครูพิธีศรีวิสุทธิคุณ อ่านพระเวทขับมูลนี สรรเสริญเปิดศิวาลัยไกรลาสพระครูพราหมณ์ ถวายเห่กล่อม พนักงานภูษามาลาแกว่งบัณเฑาะว์ ชาวพนักงานประโคมฆ้องชัย แตรสังข์ และดุริยางค์ เสร็จแล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พราหมณ์เบิกแว่น พระบรมวงศานุวงศ์ข้าทูลละอองธุลีพระบาท รับแว่นเวียนเทียนสมโภชเป็นอันเสร็จพิธี

พระราชจริยาวัตร

พลอากาศเอก สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงมีพระราชจริยาวัตรที่งดงามตั้งแต่ทรงพระเยาว์ โปรดความเป็นระเบียบเรียบร้อย สนพระราชหฤทัยในการทรงพระอักษรที่เป็นวิชาความรู้ต่าง ๆ โดยเฉพาะทรงโปรดเรื่องทางทหารเป็นอย่างมาก

เมื่อทรงพระเยาว์ พลอากาศเอก สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร โปรดกีฬาฟุตบอลและว่ายน้ำเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะการว่ายน้ำและดำน้ำ ทรงสามารถดำน้ำทะเลได้ลึกพอสมควรและครั้งละนาน ๆ นอกจากฟุตบอลและว่ายน้ำแล้ว ทรงโปรดการทรงม้าตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ และเมื่อทรงม้าเป็นแล้วทรงมีพระเมตตาพระราชทานการสอนวิธีขี่ม้าและบังคับม้าแก่มหาดเล็กที่ใกล้ชิด

นอกจากเรื่องของกีฬา พลอากาศเอก สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร โปรดการเขียนภาพและปั้นดินน้ำมันเป็นอย่างมาก พลอากาศเอก สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงโปรดในเรื่องเกี่ยวกับทหารมากเนื่องจากทรงเจริญพระชันษาและทรงใกล้ชิดในหมู่ทหาร จึงทรงมีพระอุปนิสัยรักในความเป็นระเบียบ และทรงปฏิบัติพระองค์ตามกฎข้อบังคับโดยมิถือพระองค์ ทรงโปรดให้ข้าหลวงมหาดเล็กที่ตามเสด็จแต่งกายให้เรียบร้อย เมื่อประทับอยู่ ณ ที่ใด จะเสด็จไปที่กองรักษาการณ์ เพื่อทอดพระเนตรและตรวจสอบความเป็นระเบียบเรียบร้อยของทหารอยู่เป็นประจำ

พระราชพิธีสถาปนาเฉลิมพระนามาภิไธย

ในปี พ.ศ. ๒๕๑๕ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ ทรงเจริญพระชนมายุครบ ๒๐ พรรษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาเป็น สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทั้งนี้เนื่องจากทรงมีพระราชดำริว่า โดยกฎมณเฑียรบาลและโบราณราชประเพณีที่ได้ยึดถือมาแต่อดีตกาล เมื่อสมเด็จพระบรมราชโอรสซึ่งจะทรงรับตำแหน่งรัชทายาทสืบราชสันตติวงศ์ ทรงพระเจริญวัยสมควรแล้วย่อมโปรดเกล้าฯ ให้เฉลิมพระอิสริยยศแต่งตั้งไว้ในตำแหน่ง สมเด็จพระยุพราช สยามมกุฎราชกุมาร

พระราชพิธีจารึกพระสุพรรณบัฏ และพระราชลัญจกรเริ่มขึ้นเมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๒๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๕ ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

คำจารึกพระสุพรรณบัฏ

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช
เจ้าฟ้ามหาวิชราลงกรณ
บดินทรเทพยวรางกูร
สิริกิติยสมบูรณสวางควัฒน์
วรขัตติยราชสันตติวงศ์
มหิตลพงศอดุลยเดช
จักรีนเรศยุพราชวิสุทธ
สยามมกุฎราชกุมาร มุสิกนาม

วันที่ ๒๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๕ เวลา ๑๕.๓๐ น. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ พร้อมด้วย พลอากาศเอก สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จพระราชดำเนินไปยังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เพื่อทรงกระทำพระราชพิธีอ่านโองการแช่งน้ำ โดยพระราชครูวามเทพมุนี ต่อจากนั้น พลอากาศเอก สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ตรัสถวายสัตย์ปฏิญาณสาบานพระองค์ว่า

"... ข้าพระพุทธเจ้า ขอพระราชทานกระทำสัตย์ปฏิญาณสาบานต่อประเทศชาติและปวงชนชาวไทยเฉพาะพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เฉพาะพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากรท่ามกลางมหาสันตติบาตนี้ว่า ข้าพระพุทธเจ้าผู้เป็นมกุฎราชกุมาร จะรักษาเกียรติยศ และอิสริยศักดิ์ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานไว้เสมอด้วยชีวิต จะภักดีต่อชาติบ้านเมือง จะซื่อสัตย์ต่อประชาชน จะปฏิบัติภาระหน้าที่ทุกอย่างโดยเต็มกำลังสติปัญญาความสามารถ และโดยความเสียสละ เพื่อความเจริญ ความสงบสุขและความมั่นคงไพบูลย์ของประเทศชาติไทยจนตราบเท่าชีวิตร่างกายจะหาไม่..."

ทรงผนวช

พลอากาศเอก สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงเลื่อมใสศรัทธาและยึดมั่นในพุทธศาสนา ตั้งแต่ทรงพระเยาว์ ทรงสวดมนต์ไหว้พระก่อนจะเข้าที่บรรทม ทรงพอพระราชหฤทัยในการเสด็จไปทรงสนทนาศึกษาพระราชธรรมกับสมเด็จพระสังฆราช ตลอดจนพระเถราจารย์ผู้ทรงคุณธรรมความรู้อยู่เนือง ๆ และทรงผนวชเยี่ยงกุลบุตรชายไทยที่นับถือพระพุทธศาสนาโดยทั่วไปด้วย

พระราชพิธีทรงผนวชของ พลอากาศเอก สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เริ่มขึ้นเมื่อวันที่ ๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๒๑ ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงเสด็จเป็นองค์ประธานในพระราชพิธี สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปรินายก ทรงเป็นพระราชอุปัชฌาจารย์ สมเด็จพระญาณสังวร วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นพระราชกรรมวาจาจารย์

สมเด็จพระสังฆราช ถวายสมณนามว่า **"วชิรลงกรโณ"** พลอากาศเอก สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงผนวชเป็นระยะเวลา ๑๕ วัน ประทับ ณ พระตำหนักทรงพรต วัดบวรนิเวศวิหาร ตลอดระยะเวลาที่ทรงผนวช ทรงปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด ทรงพระดำเนินด้วยพระบาทไปทรงรับภัตตาหารบิณฑบาต จากผู้ที่ทูลเกล้าฯ ถวายตามที่ต่าง ๆ เสด็จลงทำวัตรเช้าเย็นเป็นประจำ ทรงศึกษาพระธรรมวินัย เช่นเดียวกับพระนวกะ ทั่วไป ทรงสดับวินัยคถาและพระธรรมกถา ตลอดจนพระธรรมเทศนาด้วยความตั้งพระทัย และเสด็จพระราชดำเนินไปทรงถวายสักการะ วัดสำคัญทุกภาคของประเทศไทย คือวัดพระมหาธาตุ จังหวัดนครศรีธรรมราช วัดพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม พระพุทธชินราช วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก และพระธาตุเชิงชุม จังหวัดสกลนคร พลอากาศเอก สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงประกาศลาสิกขาแด่พระสงฆ์ เมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๒๑

พระราชประวัติการศึกษา

พ.ศ. ๒๔๙๙ - พ.ศ. ๒๕๐๙ พลอากาศเอก สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงเข้ารับการศึกษาระดับอนุบาล ณ พระที่นั่งอุดร พระราชวังดุสิต และโรงเรียนจิตรลดา ศึกษาอยู่จนถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ จากนั้นได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงศึกษาต่อในระดับประถมศึกษา ณ โรงเรียนคิงส์มีด เมืองซีฟอร์ด แคว้นซัสเซกส์ ประเทศอังกฤษ ในเดือนมกราคม - กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๙ และทรงเข้ารับการศึกษาระดับมัธยมศึกษา ณ โรงเรียนมิลล์ฟิลด์ แคว้นซอมเมอร์เซท ประเทศอังกฤษ ระหว่างเดือนกันยายน ๒๕๐๙ - กรกฎาคม ๒๕๑๓ ในเดือนสิงหาคม ๒๕๑๓ - พฤษภาคม ๒๕๑๔ ทรงเข้ารับการศึกษาระดับเตรียมทหารที่โรงเรียนคิงส์ เขตพารามัตตา นครซิดนีย์ เครือรัฐออสเตรเลีย เดือนมกราคม ๒๕๑๕ - ธันวาคม ๒๕๑๙ ทรงเข้ารับการศึกษาระดับอุดมศึกษา และทรงได้รับปริญญาอักษรศาสตรบัณฑิต (การศึกษาด้านการทหาร) คณะการศึกษาด้านการทหาร (วิทยาลัยการทหารดันทรูน) มหาวิทยาลัยนิวเซาท์เวลส์ เครือรัฐออสเตรเลีย เมื่อทรงสำเร็จการศึกษาแล้ว ได้ทรงเข้ารับราชการเป็นนายทหารประจำกรมข่าวทหารบกในปี พ.ศ. ๒๕๑๘

ปี พ.ศ. ๒๕๓๓ ทรงเข้ารับการศึกษา ณ วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักรแห่งสหราชอาณาจักร อีกทั้งยังทรงเข้ารับการศึกษาระดับอุดมศึกษา โดยทรงได้รับปริญญานิติศาสตรบัณฑิต เกียรตินิยมอันดับ ๒ จากมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

พระยศ

พลอากาศเอก สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงโปรดในเรื่องการทหารเป็นอย่างมากตั้งแต่ทรงพระเยาว์ และทรงตามเสด็จฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ไปทรงเยี่ยมทหารตามหน่วยต่าง ๆ ตั้งแต่ทรงพระเยาว์ และเพื่อเป็นเกียรติยศแก่เหล่าทหารยังผลให้เกิดขวัญและกำลังใจแก่เหล่าทหารหาญ กระทรวงกลาโหมจึงได้ทูลเกล้าฯ ถวายพระยศแด่พลอากาศเอก สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ตั้งแต่ทรงพระเยาว์ และเมื่อทรงสำเร็จการศึกษา จากวิทยาลัยการทหารดันทรูน แล้วทรงเข้ารับราชการทหาร ได้รับพระราชทานพระยศตามลำดับดังนี้

ร้อยตรี เรือตรี เรืออากาศตรี	เมื่อวันที่	๑๑	พฤศจิกายน	พ.ศ. ๒๕๐๘
ร้อยโท เรือโท เรืออากาศโท	เมื่อวันที่	๑๘	พฤศจิกายน	พ.ศ. ๒๕๑๔
ร้อยเอก	เมื่อวันที่	๙	ธันวาคม	พ.ศ. ๒๕๑๙
เรือเอก เรืออากาศเอก	เมื่อวันที่	๑๐	ธันวาคม	พ.ศ. ๒๕๑๙
พันตรี นาวาตรี นาวาอากาศตรี	เมื่อวันที่	๑	ตุลาคม	พ.ศ. ๒๕๒๐
พันโท นาวาโท นาวาอากาศโท	เมื่อวันที่	๑	ตุลาคม	พ.ศ. ๒๕๒๓
พันเอก นาวาเอก นาวาอากาศเอก	เมื่อวันที่	๑	ตุลาคม	พ.ศ. ๒๕๒๖
พลตรี พลเรือตรี พลอากาศตรี	เมื่อวันที่	๒	กรกฎาคม	พ.ศ. ๒๕๓๐
พลโท พลเรือโท พลอากาศโท	เมื่อวันที่	๑	ตุลาคม	พ.ศ. ๒๕๓๑
พลเอก พลเรือเอก พลอากาศเอก	เมื่อวันที่	๙	มกราคม	พ.ศ. ๒๕๓๕

พระตำแหน่งปัจจุบัน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระตำแหน่งผู้บัญชาการหน่วยบัญชาการถวายความปลอดภัยรักษาพระองค์ สำนักผู้บัญชาการทหารสูงสุด แด่พลอากาศเอก สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เมื่อวันที่ ๙ มกราคม พ.ศ. ๒๕๓๕

ทรงฝึกอบรมด้านการทหาร

ปี พ.ศ. ๒๕๑๙ ทรงเข้ารับการฝึกเพิ่มเติมและทรงศึกษางานด้านการทหารในเครือรัฐออสเตรเลียโดยทุนของกระทรวงกลาโหม โดยทรงประจำการ ณ กองปฏิบัติการทางอากาศพิเศษที่นครเพิร์ธ รัฐออสเตรเลียตะวันตก เครือรัฐออสเตรเลีย ซึ่งหลักสูตรที่ฝึกนั้นมีหลักสูตรอาวุธพิเศษการทำลายและยุทธวิธีการรบนอกแบบหลักสูตรต้นหนชั้นสูง และหลักสูตรส่งทางอากาศ รวมถึงการศึกษาดูงานในต่างประเทศ

พระราชประวัติการบิน ของ พลอากาศเอก สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร โดยสังเขป ดังนี้.-

๑. หลักสูตรการบินภายในประเทศ

เริ่มแรก ทรงเข้ารับการศึกษาหลักสูตรการบิน ณ โรงเรียนการบินกำแพงแสน ซึ่งกองทัพอากาศจัดถวาย เมื่อวันที่ ๒๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๒ โดยทรงเริ่มทำการฝึกบินเฮลิคอปเตอร์ และทรงสำเร็จหลักสูตรการบินของกองทัพอากาศ เมื่อวันที่ ๒๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๒๓ และได้ทรงทำการฝึกบินกับอากาศยานของกองทัพอากาศ อีกหลายแบบ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้.-

๑.๑ **หลักสูตรฝึกบินเครื่องบินใบพัด** (ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๓ - กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๒๔) บ.ฝ. ๑๕ (MARCHETTI) รวม ๑๔๕.๖ ชม. บิน

๑.๒ **หลักสูตรฝึกบินเครื่องบินฝึกไอพ่น**

๑.๒.๑ ทรงฝึกบินกับเครื่องบินฝึกไอพ่น แบบ บ.ฝ.๑๒ (T-37) จากฝูงฝึกขั้นปลายที่โรงเรียนการบิน (มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๔ - ถึง พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๔) รวม ๒๐๖.๔ ชม.บิน

๑.๒.๒ ทรงฝึกบินหลักสูตรนักบินพร้อมรบขั้นพื้นฐาน (ไอพ่น) แบบ บ.ฝ.๑๑ (T-33) ที่กองบิน ๑ ฝูงบิน ๑๐๑ (โคราช) และทรงสำเร็จหลักสูตร เมื่อ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๕ รวม ๑๘๙.๐ ชม.บิน

๑.๒.๓ ทรงฝึกบินหลักสูตรนักบินขับไล่ สมรรถนะสูงแบบ บ.ข./ค (F-5E/F) ที่กองบิน ๑ ฝูงบิน ๑๐๒ (นครราชสีมา) ระหว่างเดือน เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๕ - ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๕ ทรงสำเร็จหลักสูตรการบินเป็นนักบินพร้อมรบกับ บ.ขับไล่ของกองทัพอากาศ

๑.๓ **หลักสูตรครูการบิน กับ บ.ข.๑๘ ข/ค** (F-5/E/F)

ได้ทรงฝึกหลักสูตรครูการบินกับ บ.ข. ๑๘ ข/ค ตั้งแต่ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๗ - ๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๗ และเมื่อทรงสำเร็จหลักสูตรครูการบินแล้ว ได้ทรงพระราชทานการสอนการบินขับไล่ให้กับนักบินของหน่วยบินเดโชชัย ๓ และของกองทัพอากาศ เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

๒. **หลักสูตรการบินต่างประเทศ**

นอกจากทรงฝึกบินภายในประเทศแล้ว ทรงสนพระทัยในการบินเป็นอย่างมาก และมีพระราชประสงค์ทำการฝึกบิน ณ ต่างประเทศ เพื่อเป็นการเพิ่มพูนประสบการณ์ และความรู้ให้มากยิ่งขึ้น โดยทรงฝึกทำการบินในหลักสูตรต่าง ๆ ดังนี้.-

๒.๑ **ทรงฝึกบิน เฮลิคอปเตอร์** แบบ UH-1H ของกองทัพบกสหรัฐอเมริกา ณ FORT BRAGG มลรัฐ NORTH CAROLINA ระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๒๓ ถึง เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๓ (รวม ชม.บิน ฮ.๖ ทั้งหมด = ๒๒๗.๙ ชม.บิน)

๒.๒ **ทรงฝึกบินหลักสูตรการบินขับไล่พื้นฐาน** USAF INTERNATIONAL MILITARY CONVERSION COURSE F-5 (SPECIAL) CLASS 83 ATW

๒.๓ **ทรงฝึกบินหลักสูตรการบินขับไล่ขั้นสูง** USAF ADVANCE FIGHTER COURSE CLASS 85 AVW ที่ WILLIAMS AIR FORCE BASE ARIZONA USA. ระหว่าง พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๒๕ จนถึง กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๖ โดยทรงทำการบินกับ บ.ข.๑๘/ก (F-5A, F-5B)

เมื่อเสด็จนิวัติประเทศไทย ในเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๕๒๖ ได้ทรงเข้ารับการฝึกหลักสูตรการบินรบ (ADVANCE FIGHTER COURSE) และทรงทบทวนการบินในหลักสูตรต่าง ๆ ของ บ.ข.๑๘ ข/ค ที่กองบิน ๑ ฝูงบิน ๑๐๒ นครราชสีมา และทำการบินกับ บ.F-5 E/F มาโดยตลอด

๓. การบินที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน

ด้วยพระปรีชาสามารถพระวิริยะอุตสาหะ และทรงมีพระราชหฤทัยที่ทรงเป็นนักบินขับไล่ อีกทั้งทรงมีประสบการณ์การบิน จากต่างประเทศ ได้ทรงเข้าร่วมแข่งขันการใช้อาวุธทางอากาศ ของกองทัพอากาศเกือบทุกปี ด้วยพระปรีชาสามารถอันสูงยิ่ง ในการใช้อาวุธจากเครื่องบินขับไล่ แบบอาวุธ อากาศสู่พื้นทุกประเภท ได้แก่ การทิ้งระเบิด การยิงจรวดและการใช้ปืนกลอากาศ นั้น ทรงใช้อาวุธทุกประเภทได้อย่างยอดเยี่ยมและกองทัพอากาศได้ทูลเกล้าฯ ถวายเครื่องหมายแสดงความสามารถในการใช้อาวุธทางอากาศชั้นที่ ๑ ประเภทอาวุธ ระเบิด ๔ ดาว, จรวด ๔ ดาว และปืนกลอากาศ ๔ ซึ่งเป็นเครื่องหมายแสดงความสามารถในการใช้อาวุธชั้นสูงสุด ของกองทัพอากาศไทย ที่ทรงพระปรีชาสามารถทำการบินได้ด้วยพระองค์เองทั้งสิ้น

ปัจจุบันได้ทรงทำการบินกับ บ.ข.๑๘ ข/ค ในทุกภารกิจ และทรงทำการบินกับ บ.ข. ๑๘ ครบ ๑,๐๐๐ ชั่วโมง เมื่อวันที่ ๑๗ เมษายน พ.ศ. ๒๕๓๒ และทรงบินครบ ๒,๐๐๐ ชั่วโมง เมื่อวันที่ ๒๙ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๐ และยังทรงพระราชทานการสอนการบินขับไล่ให้กับนักบินของหน่วยบินเดโชชัย ๓ และนักบินของกองทัพอากาศเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

ทรงมีชั่วโมงบิน กับ บ.ข.๑๘/ก/ข/ค (F-5 A/ B/ E/ F) รวมถึงปัจจุบันนี้ **๒๗๖๖.๑** ชั่วโมงบิน (มกราคม พ.ศ. ๒๕๔๖) และมีชั่วโมงบินรวมกับอากาศยานทุกแบบ รวมทั้งสิ้น **๓๕๔๙.๑ ชั่วโมง** (มกราคม พ.ศ. ๒๕๔๖)

พลอากาศเอก สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงพระปรีชาสามารถสูงยิ่ง นอกเหนือจากวิชาการทหารราบ ของกองทัพบกแล้ว ในด้านการบิน ทรงทำการบินกับ อากาศยาน ของกองทัพอากาศที่มีอยู่เกือบทุกแบบ ทรงจบหลักสูตรด้านการบิน ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ทรงปฏิบัติหน้าที่เป็นครูการบินกับเครื่องบินขับไล่ไอพ่นสมรรถนะสูง และทรงมีประสบการณ์สูงในทุก ๆ ด้าน ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณพระราชทานการสอน และทรงถ่ายทอดประสบการณ์ต่าง ๆ ให้กับนักบินของกองทัพอากาศ เพื่อการพัฒนากองทัพอากาศในทุก ๆ ด้าน ทรงสนพระทัยติดตามความก้าวหน้าของกองทัพอากาศอย่างต่อเนื่องมาโดยตลอดทรงเป็นมิ่งขวัญของนักบินขับไล่ทุกนายและของกองทัพอากาศ ทรงเป็นแบบฉบับอันทรงคุณค่ายิ่ง นับได้ว่าทรงพระราชทานพระมหากรุณาธิคุณ และคุณประโยชน์อย่างใหญ่หลวงให้กับ กองทัพไทย

พลอากาศเอก สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงเป็น **“เจ้าฟ้านักบินขับไล่ไอพ่น”** พระองค์แรกของพระบรมราชวงศ์จักรี

ผนวก
รายละเอียดชั่วโมงบิน
พลอากาศเอก สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร

บ.ฝ.๑๑	(T-33)	๑๘๙.๐ ชม.
บ.ฝ.๑๒	(T-37)	๒๐๖.๔ ชม.
บ.ฝ.๑๔	(T-41)	๑.๐ ชม.
บ.ฝ.๑๕	(MARCHETTI)	๑๔๕.๖ ชม.
บ.ฝ.๑๓	(T-28)	๑.๐ ชม.
บ.จ.๕	(OV-10)	๑.๐ ชม.
บ.จ.๖	(A-37)	๒.๕ ชม.
บ.ล.๕	(AVRO)	๖.๗ ชม.
ฮ.๖	(UH-1H)	๒๒๗.๙ ชม.
บ.พ.๑	(CESSNA)	๐.๗ ชม.
บ.F-15D		๑.๒ ชม.
บ.ข.๑๘ ก/ข/ค(F-5 A/B/E/F)		๒๗๖๖.๑ ชม.
ชม.บินกับ อ.แบบต่าง ๆ รวมทั้งสิ้นถึง 31 ม.ค. ๔๖		๓๕๔๙.๑ ชม.
หมายเหตุ ข้อมูลรวมถึงเดือน ม.ค. ๔๖		

ทรงเข้ารับราชการทหาร

พลอากาศเอก สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงเข้ารับราชการเป็นนายทหารประจำกรมข่าวทหารบก กระทรวงกลาโหม ใน พ.ศ. ๒๕๑๘ และในวันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๑๙ **ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงกระทำสัตย์ปฏิญาณตนต่อธงชัยเฉลิมพล ณ ลานพระราชวังดุสิต เช่นเดียวกับทหารทุกคน** นับเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ กองทัพไทย ที่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงร่วมในพิธีกระทำสัตย์ปฏิญาณตนต่อธงชัยเฉลิมพล

พ.ศ. ๒๕๒๑ ได้ทรงดำรงตำแหน่งรองผู้บังคับกองพันทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ กรมทหารราบที่ ๑ มหาดเล็กรักษาพระองค์

พ.ศ. ๒๕๒๓ ทรงดำรงตำแหน่งผู้บังคับกองพันทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ กรมทหารราบที่ ๑ มหาดเล็กรักษาพระองค์

พ.ศ. ๒๕๒๗ ทรงดำรงตำแหน่งผู้บังคับการกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์

พ.ศ. ๒๕๓๑ ทรงดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการ หน่วยบัญชาการทหารมหาดเล็กราชวัลลภรักษาพระองค์

พ.ศ. ๒๕๓๕ ทรงดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการหน่วยบัญชาการถวายความปลอดภัยรักษาพระองค์

พระราชกรณียกิจ

ด้านการทหาร

พลอากาศเอก สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ฯสยามมกุฎราชกุมาร ทรงสนพระราชหฤทัยในกิจการทหาร ทรงตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ตั้งแต่ทรงพระเยาว์ และเสด็จไปเยี่ยมทหารตามหน่วยหรือฐานปฏิบัติการตามชายแดน ตลอดจนโรงพยาบาล ทำให้ทรงทราบถึงความเป็นอยู่ของทหาร

จากการที่ได้ทรงศึกษาวิชาการทหารและการฝึกอบรมหลักสูตรพิเศษต่าง ๆ ทางการทหารจากสถาบันการทหารและองค์กรต่างประเทศจึงทรงมีความรู้ความเชี่ยวชาญเป็นอย่างมาก พระราชทานความรู้และประสบการณ์แก่เหล่าทหารเพื่อนำมาใช้ในการพัฒนากองทัพไทยให้มีศักยภาพมากยิ่งขึ้นโดยที่ทรงเป็นพระอาจารย์ของโรงเรียนเสนาธิการทหารบก โรงเรียนเสนาธิการทหารเรือ และโรงเรียนเสนาธิการทหารอากาศ ทรงแปลตำราจากภาษาต่างประเทศเป็นภาษาไทย

พลอากาศเอก สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ฯสยามมกุฎราชกุมาร ทรงเป็น**พระอาจารย์การบินให้แก่นักบินของกองทัพอากาศ**โดยพระราชทานการฝึกสอนทั้งภาควิชาการและการฝึกบินและทรงถ่ายทอดประสบการณ์ในด้านการบินเกี่ยวกับยุทธวิธีการรบทางอากาศแบบต่าง ๆ และยุทธวิธีใหม่ ๆ ด้วยพระองค์เอง**โดยไม่ทรงคำนึงถึงความเหน็ดเหนื่อยพระวรกาย** ทรงเป็นแบบฉบับของนักบินรบ อันทรงคุณค่ายิ่ง นับได้ว่าเป็นพระมหากรุณาธิคุณอย่างล้นพ้นหาที่สุดมิได้ พระราชทานคุณประโยชน์อย่างใหญ่หลวงให้กับกองทัพอากาศและกองทัพไทย **จากพระปรีชาสามารถและพระราชกรณียกิจด้านการบินของพลอากาศเอก สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงบำเพ็ญ ถือได้ว่าพระองค์ทรงเป็น “เจ้าฟ้านักบินขับไล่” พระองค์แรกในพระบรมราชวงศ์จักรี**

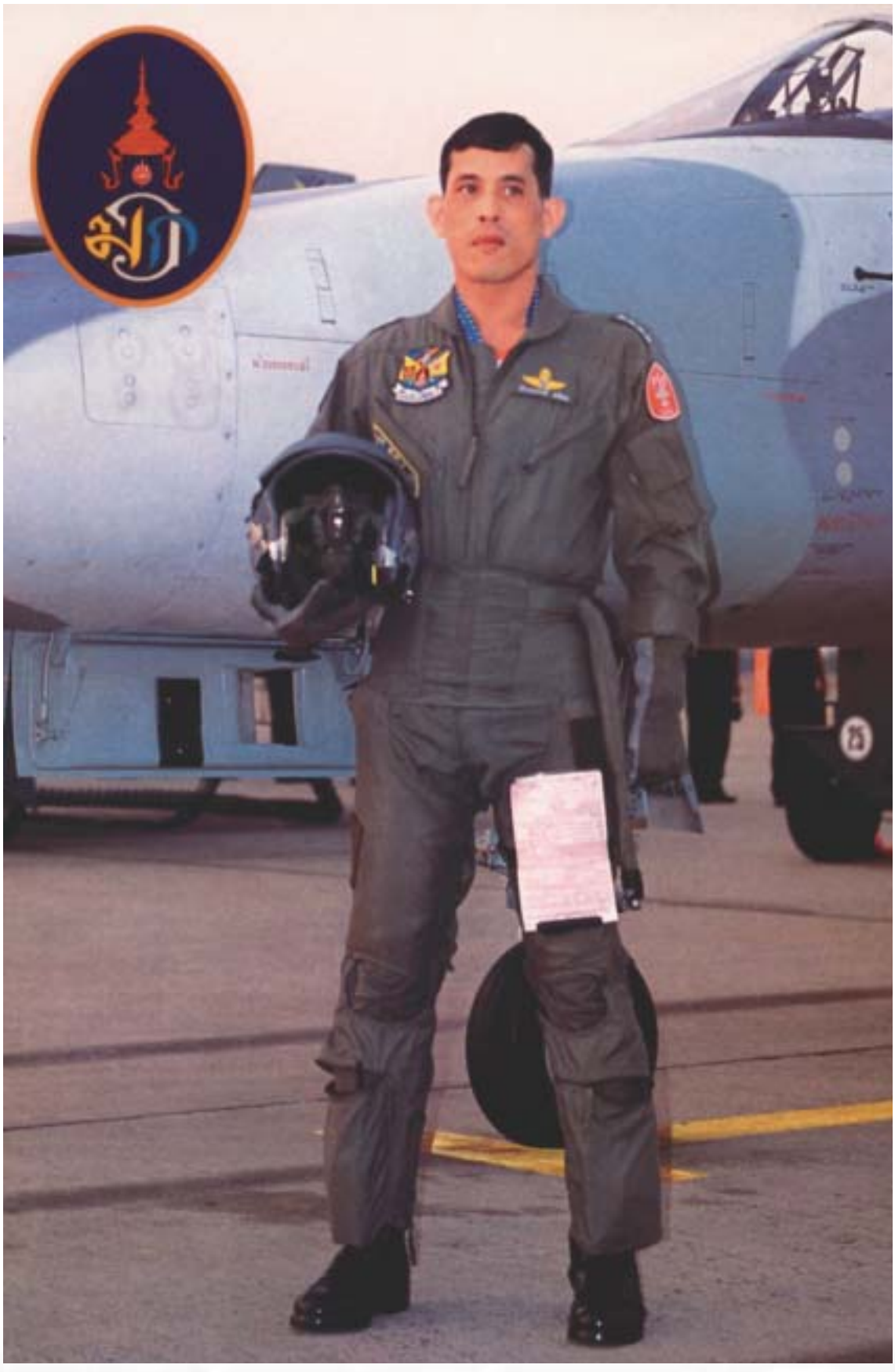

ด้านการบริหารและพัฒนาหน่วยรบทางอากาศเพื่อศักยภาพ

พลอากาศเอก สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมารทรงบริหารฝูงบิน ๙๐๔ หน่วยบินเดโชชัย ๓ ให้เป็นแบบอย่างแก่ฝูงบินรบของกองทัพอากาศโดยเน้นการพัฒนาหน่วยงาน และการพัฒนาบุคลากร ได้แก่ นักบินและเจ้าหน้าที่สนับสนุนการบินต่าง ๆ ให้มีขีดความสามารถสูงขึ้นด้วย

ด้านการสร้างขวัญและกำลังใจเหล่าทหาร

ตั้งแต่ทรงพระเยาว์ พลอากาศเอก สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ให้ความสนพระทัยในความเป็นอยู่และทุกข์สุขของเหล่าทหาร โดยตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จไปเยี่ยมเหล่าทหารตามหน่วย หรือฐานปฏิบัติการตามแนวชายแดน และเมื่อทรงเจริญพระชันษาทรงเสด็จไปเยี่ยมเหล่าทหาร พระองค์ทรงสนพระทัย ในความเป็นอยู่และทุกข์สุขของเหล่าทหารด้วยการพระราชทานความช่วยเหลือ และแนวพระราชดำริในการ แก้ไขปัญหาและความเดือดร้อน ตลอดจนพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์เป็นทุนการศึกษาแก่บุตรทหาร

ด้านการเกษตร

พลอากาศเอก สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงดำเนินตามรอยพระยุคลบาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในการช่วยเหลือเกษตรกรและส่งเสริมการเกษตร ทรงเสด็จพระราชดำเนินไปเป็นองค์ผู้แทนพระองค์ในพระราชพิธีเกี่ยวกับการเกษตร และเสด็จพระราชดำเนินเป็นการส่วนพระองค์ทรงเป็นองค์ประธานงานพระราชพิธี เกี่ยวกับการเกษตร ยังความปลื้มปิติยินดีแก่พสกนิกรเป็นอย่างยิ่งเช่น เมื่อวันที่ ๒๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๙ เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเป็นองค์ประธานในการทำนาสาธิตโดยใช้ปุ๋ยหมัก ณ บึงไผ่แขก ตำบลดอนโพธิ์ทอง อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี **พลอากาศเอก สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงถอดฉลองพระบาทถลกพระสนับเพลาลงพระดำเนินไปในแปลงสาธิตที่เต็มไปด้วยโคลน เพื่อทรงหว่านพันธ์ข้าวเปลือกและปุ๋ยหมัก** ภาพดังกล่าวได้เผยแพร่ไปทั่วโลก ยังความปลื้มปิติยินดีแก่พสกนิกรเป็นอย่างยิ่ง

ด้านการแพทย์และสาธารณสุข

พลอากาศเอก สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณต่อพสกนิกรชาวไทยเกี่ยวกับคุณภาพชีวิต เนื่องจากทรงเห็นว่าพสกนิกรเป็นทรัพยากรของชาติที่สำคัญยิ่ง จำเป็นที่จะต้องให้ความสำคัญดูแลสุขภาพอนามัยให้สมบูรณ์แข็งแรง ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บโดยเฉพาะพสกนิกรในชนบทควรจะได้รับการดูแลรักษาพยาบาลอย่างทั่วถึงและเสมอภาค ดังนั้นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ได้ทรง**พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างโรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราช ๒๑ แห่งทั่วประเทศ** เพื่อให้การดูรักษาผู้เจ็บป่วยด้วยโรคมะเร็ง โดยทรงให้ความสำคัญและสนับสนุนจัดสร้างสถานพยาบาลผู้ป่วยด้วยโรงมะเร็ง คือ **สถานรับผู้ป่วยโรคมะเร็งธัญญบุรีสายใยชีวิต** ที่ตำบลบึงสนั่น อำเภอธัญญบุรี จังหวัดปทุมธานี และ**ศูนย์มหาวชิราลงกรณ**

ด้านการศึกษา

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงให้ความสำคัญของการศึกษาของเยาวชนในชาติ และทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้มีการกระจายการศึกษาไปสู่ท้องถิ่นทุรกันดาร เพื่อความเสมอภาคของเยาวชนด้านการศึกษา **โดยพระราชทานทรัพย์ส่วนพระองค์** สมทบทุนเป็นค่าก่อสร้างโรงเรียนมัธยมศึกษาที่ตั้งอยู่ในชนบทห่างไกลการคมนาคม ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการได้สนองพระราชประสงค์ด้วยการน้อมเกล้าฯ ถวายโรงเรียนในระดับมัธยมศึกษา ในทุกภาคของประเทศไทย จำนวน ๖ โรงเรียน ประกอบด้วย

๑. โรงเรียนมัธยมพัชรกิติยาภา ๑	อำเภอปลาปาก	จังหวัดนครพนม
๒. โรงเรียนมัธยมพัชรกิติยาภา ๒	อำเภอลานกระบือ	จังหวัดกำแพงเพชร
๓. โรงเรียนมัธยมพัชรกิติยาภา ๓	อำเภอเมือง	จังหวัดสุราษฎร์ธานี
๔. โรงเรียนมัธยมสิริวัณวรี ๑	อำเภอเมือง	จังหวัดอุดรธานี
๕. โรงเรียนมัธยมสิริวัณวรี ๒	อำเภอรัตภูมิ	จังหวัดสงขลา
๖. โรงเรียนมัธยมสิริวัณวรี ๓	อำเภอสนามชัยเขต	จังหวัดฉะเชิงเทรา

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงมีพระราชดำริจัดตั้งโรงเรียนอนุบาลขึ้นในกรมทหารมหาดเล็กราชวัลลภรักษาพระองค์ในปีการศึกษา ๒๕๒๙ เพื่อช่วยเหลือบุตรหลานทหารข้าราชบริพารให้ได้มีที่ศึกษาเล่าเรียน โดยไม่เสียค่าเล่าเรียน ค่าอาหาร เป็นการบำรุงขวัญ และกำลังใจให้แก่ทหารและข้าราชบริพาร การจัดตั้งโรงเรียนอนุบาลนี้ พลอากาศเอก สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงพระราชทานทรัพย์ส่วนพระองค์เป็นเงินทุนก้อนแรกใช้พื้นที่ภายในกรมทหารมหาดเล็กราชวัลลภรักษาพระองค์ เป็นสถานที่ก่อสร้างโรงเรียนอนุบาลทหารมหาดเล็กราชวัลลภ และเปิดทำการสอนเมื่อวันที่ ๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๙ ปัจจุบันโรงเรียนอนุบาลทหารมหาดเล็กราชวัลลภได้โอนไปอยู่ในสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๔ ปัจจุบันได้ย้ายสถานที่ตั้งไปอยู่ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี และได้รับพระราชทานพระมหากรุณาธิคุณจาก พลอากาศเอก สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร พระราชทานชื่อโรงเรียนว่า **"โรงเรียนอนุราชประสิทธิ"** ทรงรับไว้เป็นโรงเรียนในพระราชูปถัมภ์ของ **พลอากาศเอก สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร** ดำเนินการสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาลจนถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓

พลอากาศเอก สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงพระราชทานปัญญาเพื่ออนาคตแก่เหล่าทหารใต้บังคับบัญชาที่มีความต้องการจะศึกษาต่อ โดยทรงจัดให้สถานศึกษาในโรงเรียนศึกษาผู้ใหญ่ที่โรงเรียนราชวินิตมัธยม เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร ทหารที่มาเรียนมีระดับพลทหาร นายสิบ และจ่า การเรียนมีระดับ ๓ ระดับ ๔ ระดับ ๕ ใช้เวลาเรียนวันเสาร์ตั้งแต่ ๐๘.๓๐ น. ถึง ๑๖.๓๐ น. โดยมิต้องเสียค่าใช้จ่ายใด ๆ ทั้งสิ้น พระองค์ทรงสละพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์พระราชทานแก่เหล่าทหารใต้บังคับบัญชา รุ่นแรกได้รับพระราชทานประกาศนียบัตร เมื่อวันที่ ๒๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๙ นับว่าเป็นพระมหากรุณาธิคุณที่หาที่เปรียบมิได้**ที่ทรงพระราชทานวิชา ปัญญา เสริมขวัญ และเกียรติยศ** ให้ผู้ใต้บังคับบัญชาตลอดจนครอบครัววงศ์ตระกูลด้วยน้ำพระทัยอันประเสริฐยิ่ง

ด้านศาสนา

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงเจริญรอยพระยุคลบาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ตั้งแต่ทรงพระเยาว์ มีพระราชหฤทัยศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา เสด็จพระราชดำเนินไปบำเพ็ญพระราชกุศลตามพระอารามต่าง ๆ เนื่องในวันสำคัญทางศาสนา นอกจากนี้ ทรงรับเป็นองค์ประธานคณะกรรมการอำนวยการโครงการจัดสร้างพระพุทธรูปแกะสลักหน้าผาเขาชีจรรย์ วัดญาณสังวราราม อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี **ซึ่งเป็นพระพุทธรูปแกะสลักที่กำหนดลายเส้นด้วยแสงเลเซอร์เป็นองค์แรกของโลก** ขนาดความสูงขององค์พระพุทธรูป ๑๙๐ เมตร หน้าตักกว้าง ๗๐ เมตร มีฐานบัวหรือบัลลังก์สูง ๒๑ เมตร

ด้านเยาวชน

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงเห็นความสำคัญของเยาวชนของชาติว่าเป็นผู้ที่มีความสำคัญต่อชาติบ้านเมืองในอนาคตเนื่องจากการที่ประเทศชาติ จะมีความเจริญก้าวหน้าและความมั่นคงขึ้นอยู่กับเยาวชนของชาติในปัจจุบัน ดังนั้น จึงทรงมีพระมหากรุณาธิคุณต่อเยาวชนของชาติโดยเฉพาะเยาวชนในท้องถิ่นทุรกันดารห่างไกลด้วยทรงสนับสนุน จัดตั้งศูนย์เยาวชนตำบลและพระราชทานธงประจำศูนย์เยาวชนตำบลทั่วประเทศ จำนวน ๖,๐๐๐ ศูนย์ เสด็จเป็นองค์ประธานในพิธีปฏิญาณตนและสวนสนามของลูกเสือ เนตรนารี ตลอดจนพระราชทานเหรียญลูกเสือสรรเสริญที่ประกอบคุณงามความดี

พระราชกรณียกิจที่ทรงเป็นรัชทายาท

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ในฐานะที่ทรงเป็นองค์รัชทายาท ได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจแทนพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ด้วยพระปรีชาสามารถ พระราชจริยวัตร และด้วยความรับผิดชอบสำเร็จเป็นผลดีเสมอ

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงมีพระเมตตาและพระกรุณาต่อพสกนิกรทั่วไป ทรงทราบถึงความทุกข์ยากเมื่อเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมเยียนราษฎรด้วยการพระราชทานความช่วยเหลือ และทรงติดตามการดำเนินการแก้ไขปัญหาของหน่วยงานที่รับผิดชอบด้วย โดยมิได้ทรงเห็นแก่ความเหนื่อยยากในพระวรกายและภยันตรายใด ๆ ทั้งสิ้น

พระราชดำรัสที่ทรงไว้ซึ่งพระราชฐานะองค์รัชทายาท

สมเด็จพระบรมโอสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมารได้ทรงมีพระราชดำรัสไว้ตอนหนึ่ง เมื่อครั้งที่พระองค์เสด็จไปงานสโมสรสันนิบาต ซึ่งรัฐบาลจัดถวายเพื่อเฉลิมพระเกียรติที่ทรงดำรงพระอิสริยศักดิ์สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ณ ทำเนียบรัฐบาล เมื่อวันที่ ๒๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๕

"...ข้าพเจ้าตระหนักว่าข้าพเจ้ามีหน้าที่และความรับผิดชอบต่อประเทศชาติอย่างสูงและการปฏิบัติราชการแผ่นดินนั้น เป็นภาระสำคัญใหญ่ยิ่งต้องอาศัยทั้งสติปัญญา และความสามารถอย่างพร้อมมูล ข้าพเจ้าจะต้องเพียรพยายามศึกษา และปฏิบัติฝึกฝนตนเองต่อไปอีกอย่างมาก เพื่อให้สามารถเหมาะสมกับหน้าที่ตามที่ทุกคนมุ่งหวังในโอกาสอันพิเศษนี้ จึงใคร่ขอให้ท่านทั้งหลายได้เป็นกำลังใจสนับสนุนข้าพเจ้าและได้ตั้งความปรารถนาร่วมกันกับข้าพเจ้าที่จะมุ่งมั่นประกอบกรณียกิจด้วยความสามัคคี พร้อมเพรียงและด้วยความสุจริตยุติธรรมเพื่อยังความเจริญมั่นคงและความร่มเย็นเป็นผาสุกให้บังเกิดแก่ประเทศชาติและประชาชนยั่งยืนสืบไป..."

พระคทาจอมพล

พระคทาจอมพล

พลเอก สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ สยามมกุฎราชกุมาร

จัดสร้างและทูลเกล้าฯ ถวาย

เนื่องในวโรกาสที่ทรงมีพระชนมายุครบ ๔ รอบ ๒๘ กรกฎาคม ๒๕๔๓

โดย

กองบัญชาการทหารสูงสุด กองทัพบก กองทัพเรือ กองทัพอากาศ และสำนักงานตำรวจแห่งชาติ

รายละเอียดแบบพระคทาจอมพล

บทพระนิพนธ์ของ
สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าวชิราลงกรณ
ถวายพระพรในโอกาสเฉลิมพระชนมพรรษา วันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๑๕

ขอน้อมกราบพระบาทมาบูชาพ่อ
พ่อเพียรก่อชายมาจนกล้าแข็ง
พ่อรักชายห่วงชายไม่แสดง
พ่อคอยแจ้งทิศทางให้สร้างตน

ชั่วชีวิตที่ผ่านมาจนบัดนี้
เข้าใจดีชายผิดพลาดดื้อสับสน
เคยสร้างความยุ่งยากให้กังวล
พ่อสู้ทนให้อภัยแก้ไขมา

วันเวลาผ่านไปให้สำนึก
ในส่วนลึกของพ่อปรารถนา
ยากจะหาพ่อใครในโลกา
ที่เมตตารักลูกอย่างถูกทาง

จะอดกลั้นขันติมีมานะ
เสียสละยุติธรรมนำตัวอย่าง
จะซื่อสัตย์จริงใจไม่อำพราง
เดินสายกลางข่มใจให้นิ่มนวล

บรรดาข้าฯ บริวารจะสานไว้
แม้ยากไร้จะอุ้มชูสุดสงวน
จะเผื่อแผ่เมตตาเท่าที่ควร
เป็นขบวนแน่นมัดพัฒนา

การศึกษาของชายในปีนี้
ก้าวหน้าดีผ่านได้ไร้ปัญหา
ขอถวายทูลหม่อมพ่อที่รอมา
โล่งอุราวันเฉลิมฯ เพิ่มสุขเอย

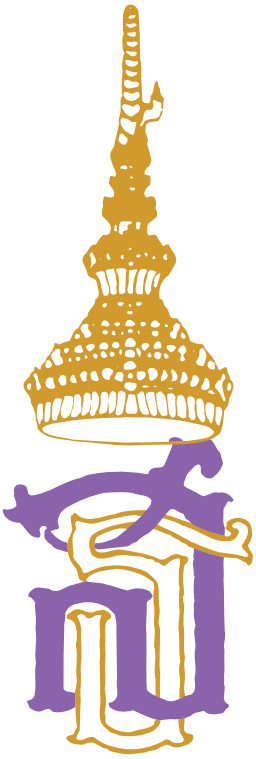

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธร
รัฐสีมาคุณากรปิยชาติ สยามบรมราชกุมารี
ผู้ทรงไว้ซึ่งสิริแห่งพระราชจักรีวงศ์อันยิ่งใหญ่

พระราชประวัติ

พระราชสมภพ

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาเจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธร รัฐสีมาคุณากรปิยชาติ สยามบรมราชกุมารี เป็นพระราชธิดาองค์ที่ ๒ ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชสมภพ เมื่อวันที่ ๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๙๘ ณ พระที่นั่งอัมพรสถานพระราชวังดุสิต สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ วัดบวรนิเวศวิหาร พระราชอุปัชฌายาจารย์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงคิดพระนามถวายว่า สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าสิรินธรเทพรัตนราชสุดากิติวัฒนาดุลโสภาคย์ตามสมเด็จพระปิตุจฉา เจ้าฟ้าวลัยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร และประทานคำแปลว่า **“นางแก้ว”**

พระราชจริยวัตร

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงมีพระราชจริยวัตรอันงดงาม ดำรงพระองค์อยู่ในสถานะอันเหมาะอันควรกอปรด้วยพระจรรยามารยาทเพียบพร้อม เป็นที่ประจักษ์และกล่าวขานของทุกคนที่ได้ใกล้ชิดพระองค์ ทรงวางพระองค์ได้อย่างเหมาะสม เห็นอกเห็นใจผู้อื่น มีความเสียสละ และมีน้ำใจนักกีฬา

ขณะที่ทรงศึกษาอยู่ทุกระดับพระองค์ทรงปฏิบัติพระองค์เช่นผู้ใฝ่ศึกษาด้วยความมุ่งมั่น มานะอดทน ทรงพระดำเนินไปโรงเรียนด้วยพระองค์เองพร้อมทรงหิ้วหรือถือหนังสือ ทรงแสดงความเคารพเมื่อพบพระอาจารย์

เมื่อทรงงานที่โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี ได้ทรงปฏิบัติ**พระองค์ในฐานะครูกับศิษย์** และทรงเป็นพระสหายกับคณาจารย์โดยมิถือพระองค์ นำความปลื้มปีติยินดีแก่ชาวรั้วแดงกำแพงเหลืองเป็นล้นพ้น นอกจากนี้ ทรงเข้าถึงจิตใจของประชาชนและทรงปฏิบัติพระองค์นอบน้อมอ่อนโยนต่อคนแก่เฒ่า

ประกาศพระบรมราชโองการสถาปนาพระอิสริยศักดิ์ "สยามบรมราชกุมารี"

จากพระปรีชาสามารถ พระราชจริยาวัตร และพระราชกรณียกิจที่ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าสิรินธรเทพรัตนราชสุดา ทรงบำเพ็ญและบำเพ็ญแทนพระบรมราชชนก พระบรมราชชนนี ยังประโยชน์แก่ประเทศชาติบ้านเมืองเป็นอเนกประการ กอปรกับทรงเป็นผู้ที่มีพระปรีชาสามารถในการศึกษาตั้งแต่ทรงศึกษาระดับอนุบาลถึงระดับปริญญาเอก ผลการศึกษาระดับดีเยี่ยมด้วยพระวิริยอุตสาหะ ทรงนำวิชาการที่ทรงศึกษาทั้งปวงมาทำประโยชน์แก่แผ่นดิน ทรงเป็นที่รักใคร่นับถือยกย่องสรรเสริญพระเกียรติคุณ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาพระราชอิสริยศักดิ์

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าสิรินธรเทพรัตนราชสุดา กิติวัฒนาดุลโสภาคย์ ขึ้นดำรงพระอิสริยศักดิ์ **"สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธร รัฐสีมาคุณากรปิยชาติ สยามบรมราชกุมารี"** เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๐

นอกจากนี้ ทรงเข้าถึงจิตใจของประชาชน และทรงปฏิบัติพระองค์นอบน้อมอ่อนโยนต่อคนแก่ คนเฒ่าหรือคนรุ่นเก่าด้วยน้ำพระทัย

พระราชประวัติการศึกษา

ระดับอนุบาลถึงมัธยมศึกษา

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเริ่มการศึกษาที่โรงเรียน จิตรลดา ตั้งแต่ระดับอนุบาลถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕ ทรงมีพระปรีชาสามารถสูง มีพระสติปัญญาเฉียบแหลม ว่องไว สนพระราชหฤทัยในการอ่าน ทรงได้รับฉายาว่าเป็น **"หนอนหนังสือ"** ทรงมีผลงานพระราชนิพนธ์ ร้อยแก้ว และร้อยกรอง ตั้งแต่พระชนมายุเพียง ๑๒ พรรษา เช่น เรื่อง อยุธยา และเจ้าครอกวัดโพธิ์

ทรงสำเร็จการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕ แผนกศิลปะ ประจำปีการศึกษา ๒๕๑๕ ทรงสอบไล่ได้ที่ ๑ คะแนนร้อยละ ๘๙.๓๐ โดยข้อสอบกระทรวงศึกษาธิการเช่นเดียวกับนักเรียนทั่วประเทศ

ระดับอุดมศึกษา

ปริญญาตรี

ทรงสำเร็จการศึกษาจากคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ทรงเข้ารับพระราชทานปริญญาอักษรศาสตรบัณฑิตเกียรตินิยมอันดับ ๑ โดยทรงสอบไล่ได้คะแนนเฉลี่ย ๓.๙๘ เมื่อวันที่ ๑๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๒๐

ทรงเข้ารับพระราชทาน**รางวัลเหรียญทองวิชาประวัติศาสตร์**ในฐานะที่ทรงสอบได้คะแนนสูงสุดของวิชาประวัติศาสตร์ทุกปีการศึกษา

ทรงเป็นสมเด็จเจ้าฟ้าพระองค์แรกที่ทรงสำเร็จการศึกษาระดับอุดมศึกษาในประเทศ และทรงเป็นสมเด็จเจ้าฟ้าบัณฑิตพระองค์แรกของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปริญญาโท

ทรงสมัครสอบคัดเลือกเข้าศึกษาต่อระดับปริญญาโทพร้อมกันสองมหาวิทยาลัย คือ ที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

ทรงสำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยศิลปากรได้รับพระราชทานปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต เมื่อวันที่ ๑๑ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๒๒ และเมื่อวันที่ ๙ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๒๔ ทรงสำเร็จการศึกษาจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้รับพระราชทานปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

ปริญญาเอก

ทรงสมัครสอบคัดเลือกเข้าศึกษาต่อระดับ**ดุษฎีบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์** มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เมื่อปีการศึกษา ๒๕๒๔

ทรงสำเร็จการศึกษาในปีการศึกษา ๒๕๒๙ ทรงรับพระราชทาน**ปริญญาการศึกษาดุษฎีบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์**

ทรงศึกษาและอบรม

พ.ศ. ๒๕๒๒ ทรงเข้าศึกษาในวิชาการสำรวจและแผนที่ ที่คณะวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์-มหาวิทยาลัย ระหว่างวันที่ ๕ - ๑๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๒๒

พ.ศ. ๒๕๒๖ ทรงเข้าศึกษาวิชาคอมพิวเตอร์ ที่สถาบันคอมพิวเตอร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ระหว่างวันที่ ๑๙ - ๒๙ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๒๖

พ.ศ. ๒๕๒๗ ทรงเข้าศึกษาเกี่ยวกับภาพจากดาวเทียมที่สถาบันเทคโนโลยีแห่งเอเชีย เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๗ โดยศึกษาภาพถ่ายจากดาวเทียมในภาคพื้นเอเชีย และฝึกอบรมที่ประเทศเนเธอร์แลนด์ โดยศึกษาทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ

พระยศ

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงปฏิบัติพระราชภารกิจแทนพระองค์ในงานพระราชพิธีที่เกี่ยวกับทหารหรือทรงตามเสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยมเหล่าทหารหาญที่ปฏิบัติหน้าที่ตามชายแดน และเพื่อเป็นเกียรติแก่กองทัพไทย กระทรวงกลาโหมได้กราบบังคมทูลขอพระราชทานพระยศแด่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ตั้งแต่ทรงพระอิสริยศักดิ์ สยามบรม-ราชกุมารี และต่อมาทรงเข้ารับราชการทหารเมื่อวันที่ ๒๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๓ พระยศที่ได้รับพระราชทานมีดังนี้

ร้อยเอกหญิง เรือเอกหญิง เรืออากาศเอกหญิง	เมื่อวันที่	๒๑	ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๐
พันตรีหญิง นาวาตรีหญิง นาวาอากาศตรีหญิง	เมื่อวันที่	๒๕	ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๓
พันโทหญิง นาวาโทหญิง นาวาอากาศโทหญิง	เมื่อวันที่	๑	ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๖
พันเอกหญิง นาวาเอกหญิง นาวาอากาศเอกหญิง	เมื่อวันที่	๑๗	พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๘
พลตรีหญิง พลเรือตรีหญิง พลอากาศตรีหญิง	เมื่อวันที่	๓๑	มกราคม พ.ศ. ๒๕๓๒
พลโทหญิง พลเรือโทหญิง พลอากาศโทหญิง	เมื่อวันที่	๑๙	สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๓๕
พลเอกหญิง พลเรือเอกหญิง พลอากาศเอกหญิง	เมื่อวันที่	๑๕	มีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๙

ทูลกระหม่อมอาจารย์

พระคุณนี้มีค่านับอนันต์

ทรงถ่ายภาพหมู่ร่วมกับนักเรียนนายร้อยชั้นปีที่ ๔
ณ อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง
อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์

พระตำแหน่งทางวิชาการ และการบริการการศึกษา

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเข้ารับราชการในตำแหน่ง พระอาจารย์ส่วนการศึกษา โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า เมื่อวันที่ ๒๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๓

ต่อมาในปีพุทธศักราช ๒๕๒๙ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงได้รับการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็น ศาสตราจารย์ส่วนการศึกษาโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า เมื่อวันที่ ๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๒๙ และทรงเป็นอาจารย์พิเศษมหาวิทยาลัยต่าง ๆ คือ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และมหาวิทยาลัยศิลปากร

พระตำแหน่งทางสังคม

พระราชฐานะทางสังคม มีดังนี้

สมาชิกกิตติมศักดิ์ของยุวพุทธิกสมาคมแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ตั้งแต่วันที่ ๒๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๘ - ปัจจุบัน[๑]

---

[๑] ยุวพุทธิก, สมาคมแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ องค์พระรัฐสีมาคุณากรปิยชาติ, พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), กรุงเทพฯ, ๒๕๓๔, หน้า ๔.

องค์อุปนายิกาผู้อำนวยการสภากาชาดไทย ตั้งแต่วันที่ ๑๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๐ - ปัจจุบัน

องค์อุปถัมภ์มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา (เพื่อพระราชทานทุนการศึกษาแก่นักเรียนผู้ขาดแคลน ในระดับปฐมวัยถึงระดับมหาวิทยาลัย) ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๒๑ - ปัจจุบัน

องค์ประธานมูลนิธิสายใจไทย ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๘ - ปัจจุบัน

องค์ประธานกรรมการมูลนิธิชัยพัฒนา ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๓๑ - ปัจจุบัน

องค์ประธานมูลนิธิรางวัลเจ้าฟ้ามหิดล ในพระบรมราชูปถัมภ์ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๓๕ - ปัจจุบัน

พระราชกรณียกิจ

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเป็นขัตติยราชกุมารีที่ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจอุทิศพระองค์ทรงงานหนัก ด้วยที่ทรงมีพระราชดำริว่า **“การช่วยเหลือประชาชนเป็นหน้าที่ของสถาบันพระมหากษัตริย์ และทรงเห็นว่าการที่พระองค์มีพระกำเนิดเป็นเจ้าฟ้านั้น เป็นข้อได้เปรียบ จึงควรนำข้อได้เปรียบนี้มาทำประโยชน์ให้แก่ผู้อื่น”** พระราชกรณียกิจที่ทรงบำเพ็ญเป็นพระราชกรณียกิจแทนพระองค์และเป็นพระราชกรณียกิจส่วนพระองค์ ที่สนองพระคุณพระบรม-ราชชนก พระบรมราชชนนี และสนองราชการแผ่นดินโดยทรงเสด็จฯ ไปในทุกภูมิภาคของประเทศ ตลอดจนเสด็จฯ ไปต่างประเทศ ทรงนำเกียรติและศักดิ์ศรีของประเทศชาติไปเผยแพร่ยังต่างประเทศ และทรงนำความรู้ประสบการณ์ที่ได้รับมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศ

ด้านการทหาร

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเป็นองค์ประธานมูลนิธิสายใจไทย เมื่อวันที่ ๒ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๘ ซึ่งมูลนิธินี้มีวัตถุประสงค์ช่วยเหลือทหาร ตำรวจ พลเรือน ตลอดจนอาสาสมัครที่บาดเจ็บทุพพลภาพ หรือเสียชีวิตจากการปฏิบัติหน้าที่เพื่อป้องกันประเทศชาติ ให้ความช่วยเหลือด้านการเงิน หรือส่งเสริมอาชีพแก่ครอบครัว หรือตัวผู้ประสบเคราะห์ร้ายนั้น เพื่อให้เขาเหล่านั้นตระหนักว่ามิได้ถูกทอดทิ้ง ในฐานะประธานมูลนิธิฯ ทรงพยายามหารายได้ทุกวิถีทางให้แก่มูลนิธิฯ เสมอ และเนื่องจากทรงตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ไปเยี่ยมทหารตามหน่วยและฐานปฏิบัติการตามแนวชายแดนอยู่เสมอ ทำให้ทรงทราบถึงสภาพความเป็นอยู่ของเหล่าทหารที่ปฏิบัติการตามแนวชายแดน การบาดเจ็บ และโรงพยาบาลที่เข้ารับการรักษา ทำให้ทรงพระราชทานความช่วยเหลือได้ตรงประเด็น

ด้านการศึกษา

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงสนับสนุนการศึกษาทั้งตัวบุคคลและวัสดุอุปกรณ์การศึกษาเริ่มตั้งแต่พระราชทานทุนการศึกษาแก่เด็กยากจน ตั้งแต่ระดับอนุบาลถึงระดับอุดมศึกษา โดยทรงตั้งมูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เป็นผู้ดูแลดำเนินการและทรงจัดให้มีโรงเรียนพร้อมบุคคลและเครื่องเรียน การสอน ห้องสมุดโรงเรียน เช่น โรงเรียนปิยชาติพัฒนา

ด้านพระราชนิพนธ์

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงมีพระปรีชาสามารถ และพระอัจฉริยะในการศึกษาค้นคว้าและวรรณศิลป์เป็นอย่างสูงเป็นที่ประจักษ์ในพระราช-นิพนธ์ต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก อาทิ คำฉันท์ โคลง กลอน กวีนิพนธ์ แปลภาษาจีน กวีนิพนธ์ แปลภาษาฝรั่งเศส เพลงพระราชนิพนธ์ และบทเรียงความ

พระเกียรติคุณ

สถาบันการศึกษาและวิจัย ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ได้ทูลเกล้าฯ ถวายเกียรติบัตร และรางวัลแด่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เป็นจำนวนมาก อาทิ

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ทูลเกล้าฯ ถวายปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาพัฒนาสังคม เมื่อวันที่ ๑๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๒๓

มหาวิทยาลัยมหิดล ทูลเกล้าฯ ถวายปริญญาสาธารณสุขศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ เมื่อวันที่ ๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๒๓

มหาวิทยาลัยรามคำแหง ทูลเกล้าฯ ถวายปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาบรรณรักษ์ศาสตร์ เมื่อวันที่ ๑๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๓

สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ทูลเกล้าฯ ถวายปริญญาพัฒนบริหารศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ทางพัฒนาสังคม เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๓๓

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ทูลเกล้าฯ ถวายปริญญารัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ เมื่อวันที่ ๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๓๔

มหาวิทยาลัยเปปเปอร์ไดน์ (PEPERDINE UNIVERSITY) ประเทศสหรัฐอเมริกา ทูลเกล้าฯ ถวายปริญญารัฐศาสตร์การปกครอง (DISTINGUISHED DIPLOMA OF HONOR) เมื่อวันที่ ๑๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๖

มหาวิทยาลัยบักกิ้งแฮม ประเทศอังกฤษทูลเกล้าฯ ถวายปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ เมื่อวันที่ ๑๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๒

องค์การอาหารโลกแห่งสหประชาชาติ (FAO) ทูลเกล้าฯ ถวายรางวัลด้าน “บริการสาธารณะ” และในปี พ.ศ. ๒๕๓๕ ทรงได้รับเลือกให้ได้รับรางวัลอันทรงเกียรติด้านโภชนาการ (Honoring Outstanding Nutritionists Award)

เดินตามรอยเท้าพ่อ

ฉันเดินตามรอยเท้าอันรวดเร็วของพ่อโดยไม่หยุด
ผ่านเข้าไปในป่าใหญ่ น่ากลัว ทึบ
แผ่ไปโดยไม่มีที่สิ้นสุด มืดและกว้าง
มีต้นไม้ใหญ่ใหญ่เหมือนหอคอยที่เข้มแข็ง
พ่อจ๋า...ลูกหิวจะตายอยู่แล้วและเหนื่อยด้วย
ดูซิจ๊ะ...เลือดไหลออกมาจากเท้าทั้งสองที่บาดเจ็บของลูก
ลูกกลัวงู เสือ และหมาป่า
พ่อจ๋า...เราจะถึงจุดหมายปลายทางไหม ?
ลูกเอ๋ย...ในโลกนี้ไม่มีที่ไหนดอกที่มีความรื่นรมย์
และความสบายสำหรับเจ้า
ทางของเรามิได้ปูด้วยดอกไม้สวยสวย
จงไปเถิด แม้ว่ามันจะเป็นสิ่งที่บีบคั้นหัวใจเจ้า
พ่อเห็นแล้วว่า หนามตำเนื้ออ่อนอ่อนของเจ้า
เลือดของเจ้า เปรียบดั่งทับทิมบนใบหญ้าใกล้น้ำ
น้ำตาของเจ้าที่ไหลต้องพุ่มไม้สีเขียว
เปรียบดั่งเพชรบนมรกตที่แสดงความงามเต็มที่
เพื่อมนุษยชาติ จงอย่าละความกล้า
เมื่อเผชิญกับความทุกข์ให้อดทนและสุขุม
และจงมีความสุขที่ได้ยึดอุดมการณ์ที่มีค่า
ไปเถิด...ถ้าเจ้าต้องการเดินตามรอยเท้าพ่อ

...๒๕๑๙

พระราชนิพนธ์
สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี

พระประวัติ

พระราชสมภพ

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี ทรงเป็นพระราชธิดาพระองค์เล็กในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ประสูติเมื่อวันที่ ๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๐ ณ พระที่นั่งอัมพรสถาน พระราชวังดุสิตซึ่งเป็นวันที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเสด็จพระราชดำเนินพระราชทานปริญญาที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พระจริยาวัตร

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี ทรงมีพระจริยาวัตรอ่อนน้อมและงดงามเป็นแบบอย่างของสตรีไทย ทรงวางพระองค์เหมาะสมกับพระฐานะที่ทรงดำรง พระเมตตาและพระมหากรุณาธิคุณ ปรากฏแก่สายตาผู้ที่ใกล้ชิด และพสกนิกรตั้งแต่ทรงพระเยาว์ ขณะทรงศึกษา ที่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ทรงโปรดการขับร้องและทรงดนตรีร่วมกับพระสหายเมื่อทรงมีเวลา พระปรีชาสามารถของพระองค์เป็นที่ประจักษ์แก่สายตาพสกนิกรทั้งในประเทศและต่างประเทศ ทรงขับร้องเพลงเพื่อจัดหาเงินรายได้ช่วยเหลือพสกนิกรผู้ยากไร้และสาธารณกุศลด้วย

การศึกษา

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณ์วลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี ทรงเริ่มการศึกษาที่โรงเรียนจิตรลดาในบริเวณสวนจิตรลดา ตั้งแต่ระดับอนุบาลถึงชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายแผนกวิทยาศาสตร์ โดยข้อสอบของกระทรวงศึกษาธิการ เช่นเดียวกับนักเรียนทั่วประเทศ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๘

ระดับอุดมศึกษา

ปริญญาตรี พ.ศ.๒๕๒๒	ทรงสำเร็จการศึกษาปริญญาตรีวิทยาศาสตรบัณฑิต สาขาเคมีอินทรีย์ เกียรตินิยมอันดับ ๑ จากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เนื่องจากทรงสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีด้วยคะแนนยอดเยี่ยม มหาวิทยาลัยมหิดลอนุมัติให้ทรงเข้าศึกษาระดับปริญญาดุษฎีบัณฑิต ได้โดยไม่ต้องสอบผ่านมหาบัณฑิตก่อนใช้เวลาศึกษาตามหลักสูตร ๖ ปี การศึกษา ทรงได้คะแนนเฉลี่ยตลอดหลักสูตร ๓.๓๒
ปริญญาเอก พ.ศ. ๒๕๒๘	ทรงสำเร็จการศึกษาปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาเคมีอินทรีย์ จากมหาวิทยาลัยมหิดล ทรงกำลังศึกษาปริญญาเอก ทางด้านพิษวิทยา ณ มหาวิทยาลัยโตเกียว ประเทศญี่ปุ่น
การอบรมหลักสูตรทางวิชาการ พ.ศ. ๒๕๓๐	ทรงสำเร็จการอบรมระดับหลังปริญญาเอก (Post doctoral Training) เรื่อง “Synthesis of oligo nucleotides Using poymer support ant their application In genetic Engineering” จากมหาวิทยาลัยอูล์ม ประเทศเยอรมนี

พระเกียรติคุณ

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี ทรงสนพระทัยในวิชาวิทยาศาสตร์แขนงต่าง ๆ มาตั้งแต่ทรงศึกษาระดับเตรียมอุดมศึกษา ระหว่างทรงศึกษาระดับอุดมศึกษา พระองค์ทรงได้รับรางวัลต่าง ๆ เป็นการเทิดพระเกียรติในพระปรีชาสามารถของพระองค์ท่าน

ผลงานที่ทรงปฏิบัติเป็นคุณูปการต่อประเทศชาติและวงการวิทยาศาสตร์

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี ทรงมีพระปรีชาสามารถด้านวิทยาศาสตร์ประกอบกับทรงเคยร่วมสัมมนาทางวิชาการกับต่างประเทศ ทำให้พระองค์ทรงมีพระดำริที่จะจัดทำโครงการต่าง ๆ เพื่อประโยชน์สุขของประชาชนชาวไทย ซึ่งสรุปผลงานได้ ดังนี้

๑. ทรงก่อตั้งและเป็นองค์ประธานมูลนิธิจุฬาภรณ์ เพื่อส่งเสริมการศึกษาทางด้านวิทยาศาสตร์การแพทย์ เทคนิคการแพทย์ ทันตแพทย์ การพยาบาลและเคมี โดยกิจกรรมของมูลนิธิจุฬาภรณ์คือการให้ทุนด้านการศึกษาและวิจัย จัดหาอุปกรณ์ให้แก่สถาบันที่เกี่ยวข้อง จัดหาอวัยวะเทียมให้แก่ผู้พิการยากไร้ และจัดหาเวชภัณฑ์ต่าง ๆ ให้แก่โรงพยาบาล และหน่วยทหาร ฯลฯ

๒. ทรงก่อตั้งและเป็นองค์ประธาน “สถาบันวิจัยจุฬาภรณ์” โดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้

๒.๑ ดำเนินการวิจัยเพื่อนำผลไปประยุกต์ใช้ในด้านต่าง ๆ เช่นการแพทย์ ฯ **โดยมุ่งที่จะลดการพึ่งพาเทคโนโลยีจากต่างประเทศ เพิ่มมูลค่าของผลิตภัณฑ์ธรรมชาติ** ลดผลกระทบด้านสารเคมีต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพอนามัย

๒.๒ เป็นศูนย์กลางการถ่ายทอดเทคโนโลยี แลกเปลี่ยนข้อมูล ความร่วมมืองานวิจัย เพื่อพัฒนากำลังคนที่มีคุณภาพด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

พระกรณียกิจ

ทรงส่งเสริมความเป็นอยู่และความมั่นคงชายแดน

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณต่อพสกนิกร เกี่ยวกับการส่งเสริมพัฒนาสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนตามชายแดน ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี ปลอดภัย พร้อมกับให้มีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติด้วย ทรงดำริให้มีการจัดโครงการเพื่อส่งเสริมความเป็นอยู่ และความมั่นคงชายแดนดังนี้

๑. โครงการฟื้นฟูสภาพแวดล้อม และชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน ในจังหวัดนครศรีธรรมราช และจังหวัดสุราษฎร์ธานี

๒. โครงการเร่งรัดและส่งเสริมภูมิคุ้มกันโรคในพื้นที่ ๕ จังหวัดชายแดนภาคใต้

๓. โครงการฟื้นฟูสภาพแวดล้อมและคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยจัดที่อยู่อาศัยและที่ทำกินให้กับราษฎรในจังหวัดนราธิวาส จังหวัดปัตตานี จังหวัดยะลา

๔. โครงการเพื่อเป็นยุทธศาสตร์ป้องกันประเทศตามแนวชายแดนไทย - กัมพูชา เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและสภาพแวดล้อม โดยจัดให้ราษฎรมีที่อยู่อาศัยและที่ทำกินเป็นหลักแหล่ง พื้นที่จัดทำโครงการ ได้แก่ ตราด สุรินทร์ สระแก้ว และศรีสะเกษ พระราชทานนามว่า **"โครงการทับทิมสยาม"**

พระอิสริยศักดิ์ อัครราชกุมารี

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ สถาปนาพระอิสริยศักดิ์ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ เป็น **สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี** เมื่อวันที่ ๑๒ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๒๔

ทรงเข้ารับราชการทหาร

เมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ.๒๕๒๔ ตำแหน่งพระอาจารย์ กองวิชาวิทยาศาสตร์ กองการศึกษา โรงเรียนนายเรืออากาศ กรมยุทธศึกษาทหารอากาศ

พระยศ

ร้อยโทหญิง เรือโทหญิง เรืออากาศโทหญิง	เมื่อวันที่ ๒๐ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๒๒
ร้อยเอกหญิง เรือเอกหญิง เรืออากาศเอกหญิง	เมื่อวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๒๔
พันตรีหญิง นาวาตรีหญิง นาวาอากาศตรีหญิง	เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๒๖
พันโทหญิง นาวาโทหญิง นาวาอากาศโทหญิง	เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๒๘
พันเอกหญิง นาวาเอกหญิง นาวาอากาศเอกหญิง	เมื่อวันที่ ๕ กันยายน พ.ศ.๒๕๓๓
พลตรีหญิง พลเรือตรีหญิง พลอากาศตรีหญิง	เมื่อวันที่ ๑๑ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๓๕
พลโทหญิง พลเรือโทหญิง พลอากาศโทหญิง	เมื่อวันที่ ๑ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๔๕

พระตำแหน่ง

พระอาจารย์ในประเทศ

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี ทรงเข้ารับราชการในตำแหน่งต่าง ๆ ดังนี้ ทรงเป็นศาสตราจารย์ กองการศึกษา โรงเรียนนายเรืออากาศ กรมยุทธศึกษาทหารอากาศ เมื่อวันที่ ๒๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๒๗ ทรงเป็นศาสตราจารย์พิเศษ คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ คณะแพทย์ศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โรงเรียนนายเรือ โรงเรียนเสนาธิการทหารอากาศ ตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๕๓๙ ถึงปัจจุบัน และปัจจุบันทรงเป็นศาสตราจารย์ประจำภาควิชาเคมี คณะวิทยาศาสตร์มหาวิทยาลัยมหิดล

พระอาจารย์พิเศษในต่างประเทศ

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี ทรงเป็นพระอาจารย์พิเศษ มหาวิทยาลัยอูล์ม ประเทศสหพันธรัฐเยอรมนี (Visiting Professor, Ulm University, Germany.) และ มหาวิทยาลัยโตเกียว (เกษตรกรรม) ประเทศญี่ปุ่น (Visiting Professor, Tokyo University of Agriculture, Japan) ในปีพุทธศักราช ๒๕๓๐ ทรงเป็นพระอาจารย์พิเศษ, มหาวิทยาลัยอิลลินอยล์ แห่งชิคาโก สหรัฐอเมริกา (Visiting Professor of Medicinal Chemistry and Pharmacognosy, The University of Illinois at Chicago, College of Pharmacy, U.S.A) ในปีพุทธศักราช ๒๕๓๑ และทรงเป็นพระอาจารย์พิเศษ, มหาวิทยาลัยอิเฮเมะ ประเทศญี่ปุ่น (Visiting Professor, Ehime University, Japan.) ในปีพุทธศักราช ๒๕๓๒

พระเกียรติด้านวิชาการที่ได้รับการทูลเกล้าถวาย

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี ทรงได้รับการทูลเกล้าถวายพระเกียรติดังนี้ เหรียญทองไอน์สไตน์จาก UNESO ได้รับการถวายพระเกียรติ Tree of Learning award จาก The International Union of Conservation of Nature andNatural Resource. พระอาจารย์ดีเด่นของคณะแพทย์ศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล รางวัลศิษย์เก่าดีเด่นคณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

องค์ประธานสถาบันและองค์การในประเทศ

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี ทรงเป็นประธานสถาบันและองค์การต่าง ๆ ดังนี้ ทรงเป็นองค์ประธานมูลนิธิจุฬาภรณ์ ตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๕๒๙ ทรงก่อตั้งและดำรงตำแหน่งประธานสถาบันวิจัยจุฬาภรณ์ และทรงเป็นองค์ประธานกรรมการและสมาชิกสถาบันและองค์การระหว่างประเทศ ตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๕๓๐ จนถึงปัจจุบัน

พระอัจฉริยภาพทางการดนตรี

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี ทรงสนพระทัยในด้านดนตรีตั้งแต่ทรงพระเยาว์ เคยทรงแสดงดนตรีถวายสมเด็จพระนางเจ้าอลิซาเบธที่ ๒ แห่งสหราชอาณาจักรและคณะทูตานุทูต และทรงออก Chongerto in D Major ของ Haydn แสดงถวายต่อพระพักตร์

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงพระนิพนธ์เพลงด้วยพระองค์เองไว้หลายเพลง เช่น ราชสักการะ นิพนธ์เพื่อทูลเกล้า ฯ ถวายสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในด้านการขับร้อง สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี ทรงขับร้องเพลง ได้ยอดเยี่ยม ดังจะเห็นได้จากการทรงดนตรีเพื่อการกุศลทุก ๆ ครั้งในอดีตในการเสด็จเยือนต่างประเทศแต่ละครั้ง พระปรีชาสามารถในทางศิลปะการดนตรีได้มีส่วนสำคัญในการนำชื่อเสียงมาสู่ประเทศชาติ เช่น ครั้งเสด็จเยือนประเทศอิสราเอล ได้ทรงรับคำกราบทูลเชิญให้ทรงขับร้องเพลงร่วมกับนักดนตรีของอิสราเอลทางสถานีโทรทัศน์ ทำให้ชาวอิสราเอลได้ซาบซึ้งและคุ้นเคยกับเพลงพระราชนิพนธ์ต่าง ๆ

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี ได้ทรงนำศิลปวัฒนธรรมและการดนตรีมาเป็นเครื่องกระชับสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศไทยกับประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน ในการแสดงดนตรีและวัฒนธรรม “สายสัมพันธ์สองแผ่นดิน” ทรงเป็นพระราชวงศ์ชั้นสูงต่างชาติพระองค์แรกที่ทรงพระวิริยอุตสาหะจนทรงเครื่องดนตรีโบราณกู่เจิ้งหรือพิณจีน ได้อย่างดีภายในระยะเวลาอันสั้น

ภาคผนวก

จอมทัพ

“จอมทัพ” เป็นตำแหน่งสูงสุดของกองทัพไทย (กองทัพบก กองทัพเรือ และกองทัพอากาศ) โดยพระราชประเพณี และโดยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พระมหากษัตริย์พระองค์เดียวเท่านั้นที่จะทรงดำรงตำแหน่งทหารอันมีเกียรตินี้ได้ ในประวัติศาสตร์ชาติไทย ความเจริญรุ่งเรืองมั่นคงดำรงเอกราชและเอกลักษณ์ไว้ซึ่งความเป็นชาติไทยได้ยาวนานหลายร้อยปี จากอดีตถึงปัจจุบันก็เพราะว่าชาติไทยของเรามีพระมหากษัตริย์ที่พระปรีชาสามารถเป็นทั้งประมุขของชาติ ที่เป็นศูนย์รวมใจของชาวไทย และทรงเป็นผู้นำในการรบ นำทหารหาญออกทำการศึกสงคราม เพื่อป้องกันประเทศชาติด้วยพระองค์เอง

พระมหากษัตริย์ไทย ตั้งแต่สร้างชาติไทยจนถึงปัจจุบันนั้น ทรงรับผิดชอบความเป็นอยู่ของบ้านเมืองทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง ให้เกิดความมั่นคง ทั้งในยามปกติและยามศึกสงคราม แม้จะมีคำนำหน้าพระนามของพระมหากษัตริย์ไทยอยู่หลายคำที่แตกต่างกันไปก็ตามแต่พระราชฐานะของพระองค์คือ **"จอมทัพ"**[๑] นั่นเอง เช่น พ่อขุนรามคำแหงมหาราช สมเด็จพระนเรศวรมหาราช สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ในระยะต่อมาพระราชฐานะของพระมหากษัตริย์ไทยได้เปลี่ยนแปลงจากอดีตที่ทรงเป็นผู้นำกองทัพออกสู่สนามรบมาเป็นผู้ทรงกำหนดกุศโลบาย และรักษาชาติให้พ้นจากลัทธิการล่าอาณานิคมของชาติตะวันตก พร้อมกับการสร้างชาติไทยให้มีการพัฒนาทัดเทียมกับอารยประเทศด้วยพระสุขุมรอบคอบ เป็นภาพลักษณ์ที่เห็นเด่นชัด โดยเริ่มตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว บทบาทความเป็นจอมทัพของพระมหากษัตริย์ไทยเริ่มเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ จากการทรงนำกองทัพออกรบมาเป็นการดำเนินการทางยุทธศาสตร์ทรงปกครองบ้านเมือง ด้วย **"การบำบัดทุกข์บำรุงสุข"**[๒] และสร้างความสามัคคีในชาติเป็นประการสำคัญอีกด้วย

[๑] พระบรมเดชานุภาพ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กองบริการ กรมเสมียนตรา, ๒๕๑๔). (ที่ระลึกการเสด็จพระราชดำเนินตรวจพลสวนสนาม เมื่อ ๘ มิถุนายน ๒๕๑๔ เนื่องในพระราชพิธีรัชดาภิเษก)

[๒] เรื่องเดียวกัน : ไม่ปรากฏเลขหน้า.

การใช้คำ **"จอมทัพ"** ปรากฏว่าเริ่มใช้ในต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งปรากฏหลักฐาน[๑] ดังนี้

๑. ในหนังสือพิมพ์ยุทธโกษ เล่ม ๑๙ ตอนที่ ๓ ประจำเดือนธันวาคม ร.ศ. ๑๒๙ (พ.ศ. ๒๔๕๓) กล่าวว่า *"...ส่วนผู้มีอำนาจบังคับบัญชาตามลำดับชั้นนั้นคือ หมายความว่า นับผู้มีอำนาจบังคับบัญชาทุก ๆ คน ตั้งแต่ผู้บังคับบัญชาตรงเป็นลำดับขึ้นไปจนถึง* ***จอมทัพ อันเป็นตำแหน่งสูงสุดของทหารนั้น...*** *"* นอกจากนั้นยังได้ลำดับผู้บังคับบัญชาตามลำดับชั้นในหน่วยทหารบกตั้งแต่ชั้นต่ำสุดจนถึงชั้นสูงสุดไว้ให้เห็นอย่างชัดเจนอีกว่า *"...ส่วนผู้บังคับบัญชาตามลำดับชั้นของนายร้อยตรี ก.นั้น คือ*

ผู้บังคับกองร้อยที่ ๒
ผู้บังคับกองพันที่ ๑
ผู้บังคับการกรมทหารราบที่ ๕
ผู้บัญชาการกองพลที่ ๕
ผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ
จอมทัพบก..."

๒. ในหนังสือพิมพ์ยุทธโกษ เล่ม ๑๙ ตอนที่ ๑ ประจำเดือนตุลาคม ร.ศ. ๑๒๙ (พ.ศ. ๒๔๕๓) ลงข่าวการทูลเกล้าฯ ถวายเครื่องจอมพลทหารบก ความตอนหนึ่งว่า *"...ตามที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติสืบสันตติวงศ์แล้วนั้น ย่อมทรงดำรงพระอิสริยยศเป็นจอมทัพบก เพราะฉะนั้นนายทหารทั้งปวงเห็นเป็นการสมควรที่จะพร้อมกันนำเครื่องจอมพลไปทูลเกล้าฯ ถวาย..."*

๓. ในหนังสือเล่มเดียวกันนี้ ได้ลงคำกราบบังคมทูลของนายพลเอก พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช ผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ ไว้ด้วย ความตอนหนึ่งว่า *"...ด้วยเวลานี้ แม้แต่ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายยังเต็มไปด้วยความโศกเศร้าโทมนัสอันยิ่งใหญ่อย่างสาหัสในการที่พระบาทสมเด็จผู้เป็นเจ้าเป็นใหญ่มาแต่ก่อนได้เสด็จสวรรคตนั้น แต่ครั้นระลึกถึงราชการแผ่นดินที่ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทได้เสด็จขึ้นดำรงพิภพแผ่นดินสยาม สืบพระบรมราชสันตติวงศ์ตามขัตติยราชประเพณีดังนี้ นับว่าได้ทรงรับหน้าที่เป็น* ***จอมทัพ*** *ไทยแล้ว..."*

๔. เมื่อวันที่ ๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๓ นายพลเรือโท สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนครสวรรค์วรพินิต ผู้บัญชาการกรมทหารเรือ พร้อมด้วยข้าราชการทหารเรือได้ทูลเกล้าฯ ถวายเครื่องทรงจอมพลทหารเรือ ในคำกราบบังคมทูลฯ ตอนหนึ่งได้กล่าวว่า *"...ในเหตุที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จอมทัพและจอมพลเรือ ได้เสด็จสวรรคตเป็นที่เศร้าสลดโทมนัสแก่ข้าพระพุทธเจ้าทั่วหน้า...พระพุทธเจ้าทั้งหลายได้พร้อมใจกันทั่วหน้า รับพระราชทานน้ำพระพิพัฒน์สัตยาธิษฐานสาบานตนถวายแด่ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ซึ่งรับสนองพระองค์สมเด็จพระบรมนราธิราชเจ้า ดำรงในรัตนราชัยมไหศวริยราชสมบัติแลในตำแหน่ง* ***จอมทัพ...*** *"* ในกระแสพระราชดำรัสตอบตอนหนึ่งว่า *"...****เมื่อท่านทั้งหลายได้พร้อมใจกันนับถือตัวเราเป็น จอมทัพเรือ และประสงค์ให้เรารับยศเป็นจอมทัพเรือ*** *บัดนี้เราจึงรับด้วยความยินดีอย่างยิ่ง..."*

สรุปได้ว่า ตำแหน่ง**จอมทัพบกและจอมทัพเรือ** น่าจะเกิดขึ้นในระหว่างปลายรัชกาลที่ ๕ กับต้นรัชกาลที่ ๖ และถือว่าเป็นตำแหน่งสูงสุดของแต่ละเหล่าทหารบก และทหารเรือ ทั้งเป็นตำแหน่งที่ต้องเป็นไปตามพระราชประเพณี และ**มีเพียงตำแหน่งเดียวเท่านั้น** จึงไม่ได้ตราขึ้นไว้เป็นพระราชกำหนดกฎหมายเกี่ยวกับตำแหน่งจอมทัพทั้งสองนี้ ให้เป็นที่ทราบกันเองในวงการทหารเรื่อยมา

กฎหมายเกี่ยวกับจอมทัพ

ในสมัยโบราณ ประเทศไทยปกครองระบอบราชาธิปไตย มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุข และทรงเป็นจอมทัพ ผู้นำทางทหาร ต่อมาประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขอยู่ใต้กฎหมาย จอมทัพซึ่งเป็นตำแหน่งตามพระราชประเพณีและมิได้กำหนดไว้เป็นลายลักษณ์อักษรมาแต่ก่อน จึงได้กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยอย่างแน่นอนชัดเจนว่า **“พระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข และทรงดำรงตำแหน่งจอมทัพไทย”** ตำแหน่ง **“จอมทัพบก”** และ **“จอมทัพเรือ”** จึงหายไป เกิดมีตำแหน่ง **“จอมทัพไทย”** ขึ้นมาบังคับบัญชากองทัพทั้งสองแทน นอกจากนั้นยังได้ครอบคลุมมาถึงกองทัพอากาศ ที่ได้ยกฐานะขึ้นมาจากกองทหารอากาศเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๐ ด้วย

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย มิได้กำหนดชัดเจนว่า พระมหากษัตริย์ ในตำแหน่งจอมทัพไทยนั้น มีพระยศทางทหารชั้นใด ซึ่งตามพระราชประเพณีเป็นที่รู้กันทั่วหน้าว่าจะต้องดำรงพระยศสูงสุดในกองทัพทั้งสามเหล่าทัพ นั่นคือ พระยศจอมพล จอมพลเรือ และจอมพลอากาศ โดยไม่มีผู้ใดมาแต่งตั้งกันอีก ทั้งนี้เนื่องมาจากพระราชพิธีบรมราชาภิเษกที่ทำให้พระมหากษัตริย์ไทยทรงดำรงตำแหน่ง **“จอมทัพไทย”** และมีพระยศทางทหารสูงสุด คือ พระยศ **“จอมพล”** ในทันทีที่ขึ้นครองราชสมบัติโดยปริยาย

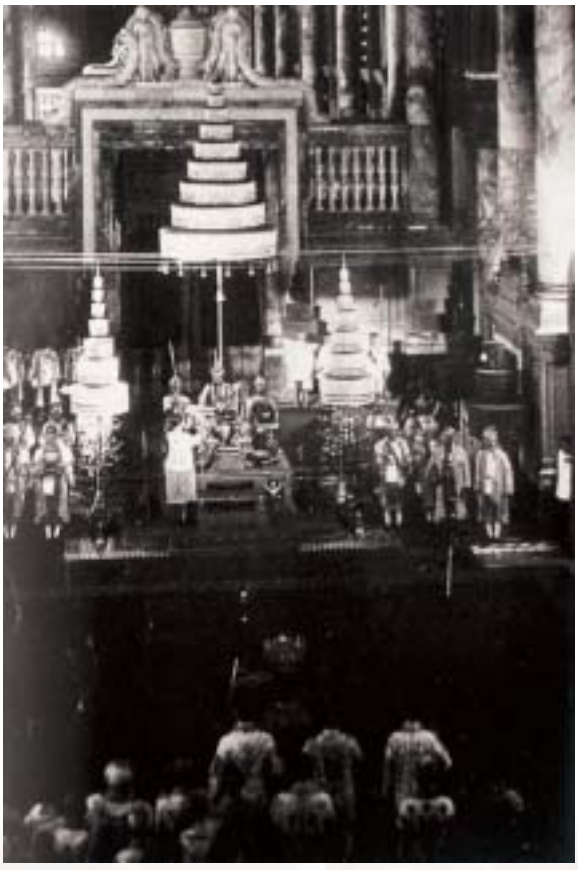

พระมหากษัตริย์ ทรงดำรงตำแหน่งจอมทัพไทย ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย

เครื่องแบบจอมทัพ

เนื่องจากว่าในรัชกาลที่ ๕ ยังไม่มีตำแหน่งจอมทัพ (หน้าที่คงไปรวมอยู่กับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตามพระราชประเพณีโบราณ) คงมีแต่ตำแหน่ง "ที่จอมพล" (บางแห่งใช้เพียง จอมพล) และที่จอมพลคงใช้เครื่องแบบนายทหารสัญญาบัตร ยศจอมพลที่ได้กำหนดไว้ในพระราชกำหนดเครื่องแบบแต่งตัวทหารราบ ลงวันที่ ๒๗ มกราคม ร.ศ. ๑๑๖ (พ.ศ. ๒๔๔๐) แล้วก็แก้ไขเรื่อยมา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงแต่งเครื่องแบบจอมพลนี้ มาตลอดรัชกาล และดูเหมือนว่าในเวลานั้นจะไม่มีนายทหารอื่นใดแต่งเครื่องแบบนี้ร่วมกับพระองค์อีก เพราะล้วนแต่มียศยังไม่ถึง **"จอมพล"** ต่อมาสิ้นรัชกาลที่ ๕ แล้ว จึงได้มีการพระราชทานยศ จอมพล ให้แก่นายทหารอื่น ๆ อีกหลายนาย เช่น สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช (เมื่อวันที่ ๑๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ หลังจากสิ้นรัชกาลที่ ๕ เพียง ๔๙ วัน) เป็นต้น ทั้งนี้เพราะในขณะนี้ได้บังเกิดตำแหน่งจอมทัพขึ้นแล้ว และจอมทัพเป็นเพียงลำดับยศสูงสุดของทหารเท่านั้น

ถึงแม้ว่าได้มีตำแหน่งจอมทัพขึ้นมาเกือบจะพร้อม ๆ กับการเปลี่ยนรัชกาล แต่เครื่องแบบจอมทัพก็ไม่ได้กำหนดออกมาเป็นพิเศษประการใด ทั้งนี้เพราะถือกันว่าจอมทัพเป็นตำแหน่งไม่ใช่ยศ (ซึ่งต้องมีเครื่องแบบแสดงให้เห็นแตกต่างกันออกไประหว่างลำดับชั้นยศ) จึงไม่จำเป็นจะต้องมีเครื่องแบบแสดงตำแหน่ง เป็นเช่นนี้จนกระทั่งถึง พ.ศ. ๒๔๘๓ กระทรวงกลาโหมได้ออก **"กฎกระทรวงกลาโหมออกตามความในพระราชบัญญัติเครื่องแบบทหาร พุทธศักราช ๒๔๗๗ ว่าด้วยเครื่องแบบจอมทัพ"** กำหนดไว้ว่า

"ข้อ ๑. เครื่องแบบจอมทัพให้ใช้เครื่องแบบจอมพล จอมพลเรือ และจอมพลอากาศ

ข้อ ๒. ให้ประดับสายยงยศไหมทอง ซึ่งเป็นสายถัก ๒ เส้น สายเกลี้ยง ๒ เส้น สำหรับสายถักให้คล้องใต้แขนขวา ๑ เส้น ปลายข้างหนึ่งติดใต้อินทรธนูเสื้อข้างขวาอีกข้างหนึ่งผ่านหน้าอก ปลายติดที่ดุมเสื้อเม็ดที่ ๑ สายถักอีกสายหนึ่งผ่านทางหน้าอก ปลายทั้งสองข้างติดในตำแหน่งอย่างสายถักเส้นแรก แต่ไม่คล้องแขน ส่วนสายเกลี้ยง ๑ เส้น ทำเป็นบ่วงผ่านทางหน้าอกมารวมกับสายถักที่ดุมอกเสื้อเม็ดที่ ๑ ปลายทั้งสองข้างรวมไปติดอินทรธนูเสื้อข้างขวา สายเกลี้ยงอีกหนึ่งเส้นคล้องสายเกลี้ยงเส้นที่ผ่านหน้าอกสอดใต้แขนขวาปลายทั้งสองไปติดอินทรธนูเสื้อข้างขวา"

หากพิจารณาให้ดีจะเห็นว่า สายยงยศที่ประดับให้แตกต่างออกไปจากเครื่องแบบจอมพล จอมพลเรือ และจอมพลเรืออากาศ ตามที่ระบุไว้ในข้อ ๑ นั้น ที่แท้ก็ได้กลับไปใช้สายยงยศแบบเดียวกับสายยงยศ **"ที่จอมพล"** ซึ่งเคยใช้มาในรัชกาลที่ ๕ นั่นเอง และคล้ายคลึงกับสายยงยศราชองครักษ์มาก

สายยงยศเป็นเครื่องหมายแสดงว่า เป็น **"ราชองครักษ์"**[๑] ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ใช้มาแต่แรก โดยมีทั้งสายไหมเหลือง และสายไหมทองถัก สำหรับประดับนอกเสื้อเฉพาะเวลาปฏิบัติหน้าที่เป็นเวรราชองครักษ์ และประดับบนเครื่องแบบตามพระราชบัญญัติและระเบียบที่กำหนดในแต่รัชสมัย

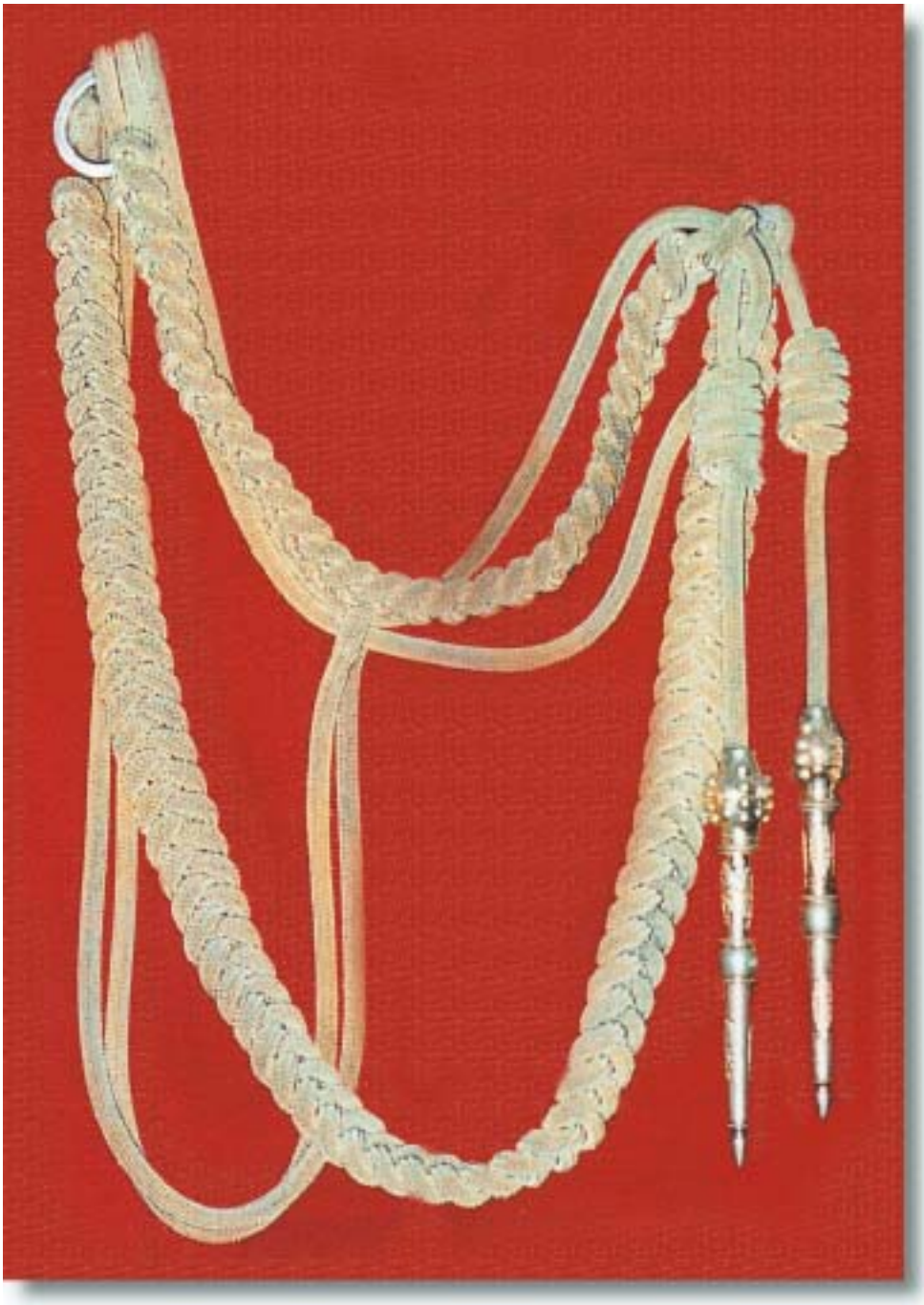

สายยงยศจอมทัพไทย

สำหรับสายยงยศจอมทัพไทยนั้น เฉพาะองค์พระมหากษัตริย์ซึ่งทรงเป็นองค์ **"จอมทัพไทย"** สายยงยศนี้ แตกต่างจากสายยงยศราชองครักษ์ ด้วยมีสายไหมหรือสายไหมทองถักรวบสายยงยศคู่หน้าเมื่อประดับบนฉลองพระองค์เครื่องแบบทหาร ปมที่ถักรวบจะอยู่ในแนวกระเป๋าของฉลองพระองค์ระดับพระอุระเบื้องขวา

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

ฉลองพระองค์เครื่องแบบจอมทัพ แห่งกองทัพบก

(กองทัพบกทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายเครื่องยศจอมพลทหารบก เมื่อวันที่ ๒๖ มีนาคม ๒๔๙๓)

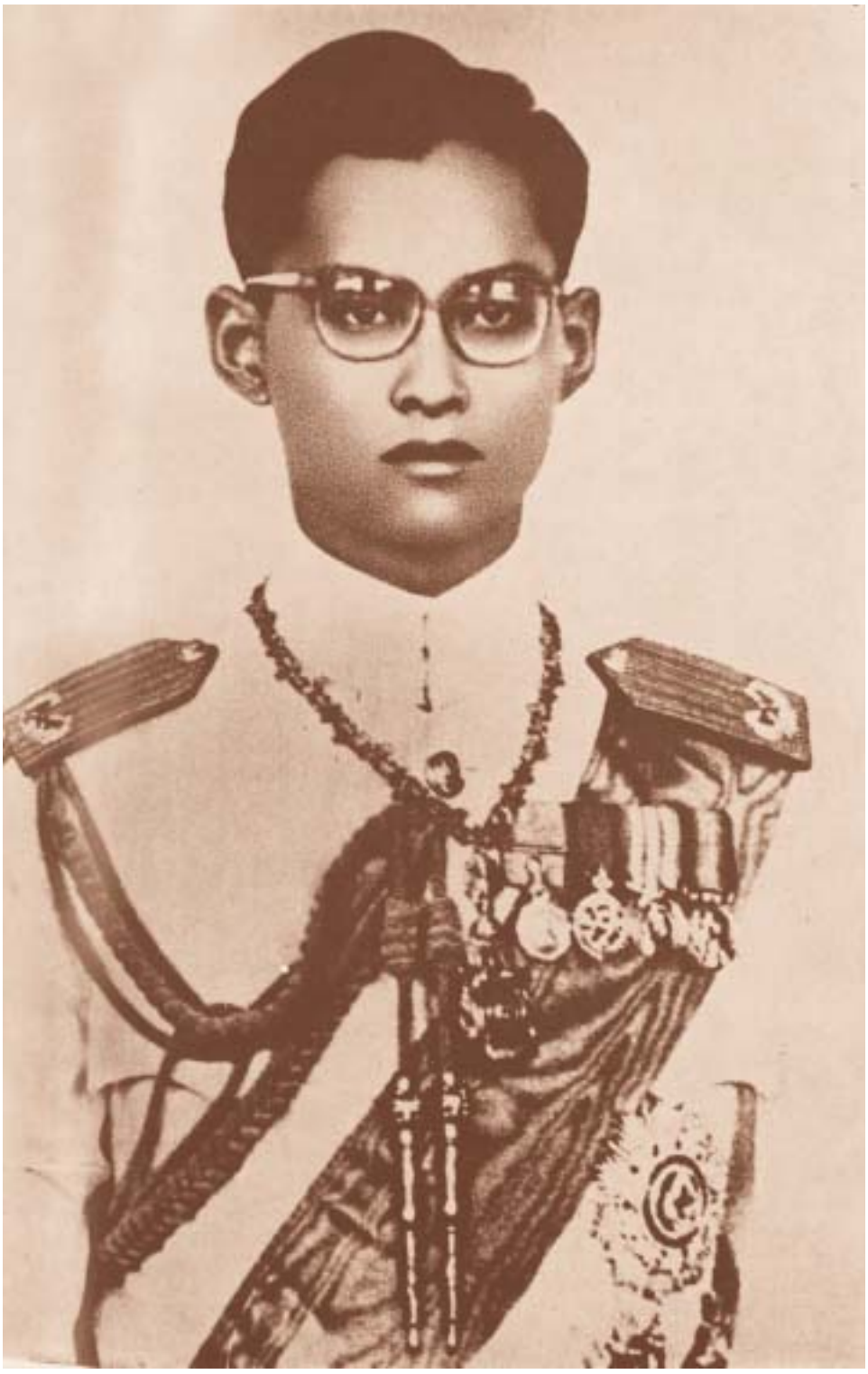

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

ฉลองพระองค์เครื่องแบบจอมทัพ แห่งกองทัพเรือ

(กองทัพเรือทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายเครื่องยศจอมพลทหารเรือ เมื่อวันที่ ๒๔ มีนาคม ๒๔๙๓)

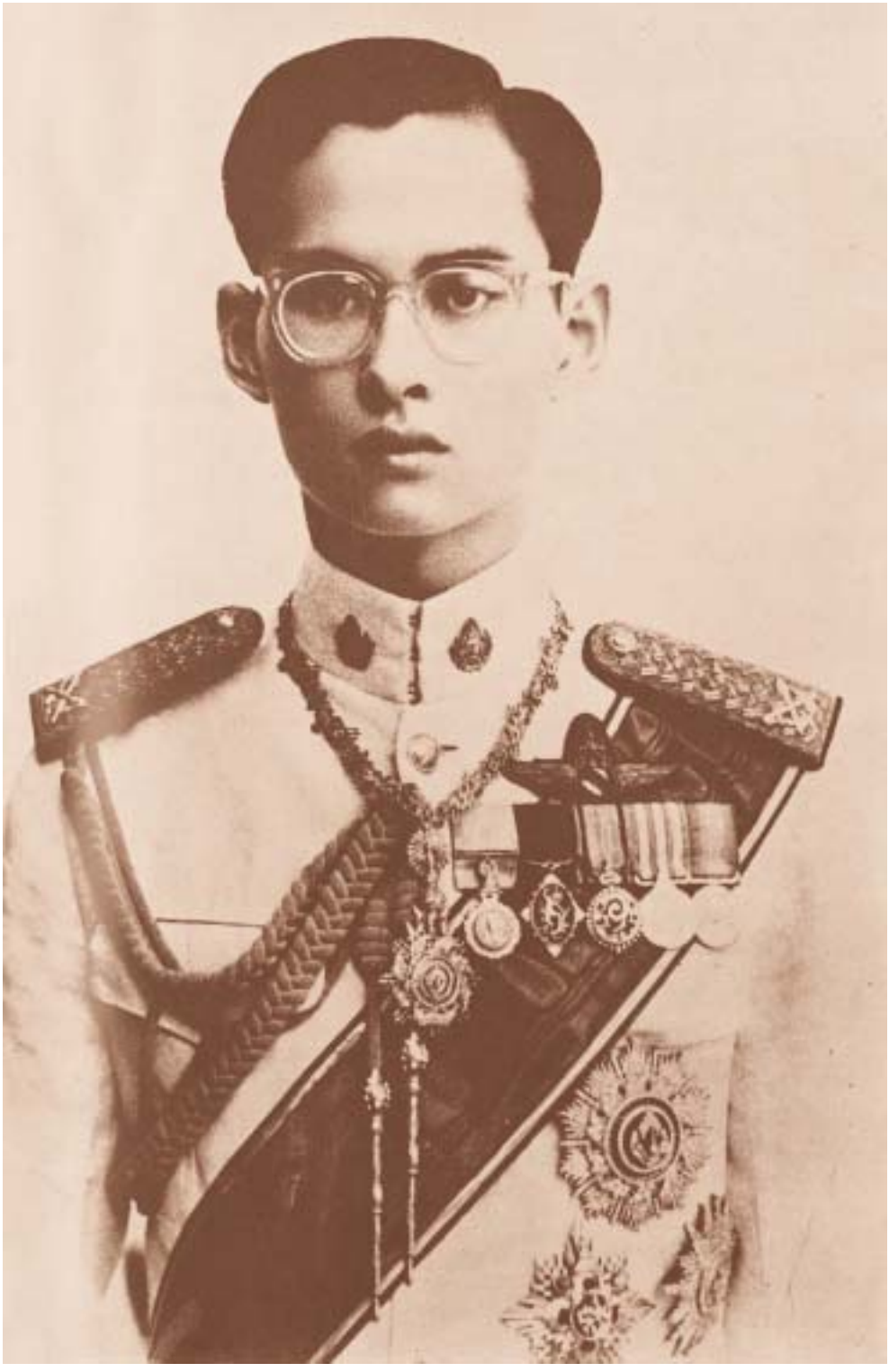

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

ฉลองพระองค์เครื่องแบบจอมทัพ แห่งกองทัพอากาศ

(กองทัพอากาศทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายเครื่องยศจอมพลทหารอากาศ เมื่อวันที่ ๒๖ มีนาคม ๒๔๙๓)

คทาจอมทัพไทย

คทาจอมทัพไทยเป็นเครื่องหมายแห่งเกียรติยศอันสูงสุดของกองทัพ คือ เป็นสิ่งสำคัญแห่งเดชานุภาพทางทหารที่พระมหากษัตริย์ทรงดำรงตำแหน่งจอมทัพไทย

การปกครองในสมัยแรก ๆ ของไทย อาจจะเกิดความสับสนไม่เป็นระเบียบอยู่บ้าง ต่อมาในสมัยแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พุทธศักราช ๑๙๗๗) จึงได้ทรงปรับปรุงแก้ไขใหม่ โดยโปรดให้จัดตั้ง **"ทำเนียบศักดินา"**[๑] ขึ้นเป็นเครื่องกำหนดระดับยศชั้นของประชาชนในประเทศ เรียกว่า ศักดินา กล่าวคือ ศักดินาสูงสุดได้เพียง ๑๐,๐๐๐ ไร่ คือชั้น **"เจ้าพระยา"** และชั้น **"พระยา"** ดังที่ใช้เรียกขานว่า **"พระยานาหมื่น"** ตามทำเนียบโบราณเจ้าพระยาและพระยาชั้นนี้มีอยู่ในราชการเพียง ๑๙ ตำแหน่ง เท่านั้น ภายหลังได้มีพระยานอกทำเนียบขึ้นอีกมากมายหลายตำแหน่งล้วนแต่มีศักดินาไม่ถึงชั้น **"พระยานาหมื่น"** คงได้รับจำนวนลดลงมาก ดังนั้นเครื่องยศระหว่าง **"เจ้าพระยา"** กับ **"พระยา"** ที่กล่าวถึงนี้มีส่วนแตกต่างกันหลายอย่าง โดยเฉพาะเครื่องยศจะมี **"ดาบ"** เป็นเครื่องประดับเกียรติยศ ระหว่างดาบที่เป็นเครื่องประดับเกียรติยศ **"เจ้าพระยา"** กับ **"พระยา"** นี้ มีลักษณะแตกต่างกัน เพื่อแสดงความสูงต่ำของศักดินา

ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงปรับปรุงกิจการทหารของประเทศไทยเป็นแบบใหม่ทั้งหมด โดยทรงตั้งกรมยุทธนาธิการขึ้น เมื่อพุทธศักราช ๒๔๓๐ และยังคงใช้ **"ศักดินา"** ควบกับยศของทหารอยู่ ยศทหารที่สูงสุดในขณะนั้น คือ **"นายพันเอก"** ยศ **"จอมพล"** ยังไม่มี จนเมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๓๓ พระองค์จึงได้ทรงตั้งตำแหน่ง **"ที่จอมพล"** (Commander in Chief) ขึ้นตามพระราชบัญญัติจัดกรมยุทธนาธิการ เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๓๓ ตำแหน่ง **"ที่จอมพล"** นี้ยังคงเป็นเพียงตำแหน่งเท่านั้น จึงไม่มีคทาจอมพลสำหรับถือ **ผู้ที่ได้รับตำแหน่ง "ที่จอมพล" คนแรกในครั้งนั้นคือ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ**

คทาจอมพลของกองทัพไทย เริ่มใช้เป็นเครื่องประดับเกียรติยศในสมัยพระบาทสมเด็จ-พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภายหลังที่ทรงปรับปรุงกิจการทหารเป็นแบบสากล

คทาจอมพล แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท

ประเภทที่ ๑ เป็นพระคทาเครื่องต้นของพระมหากษัตริย์

ประเภทที่ ๒ เป็นพระคทาสำหรับพระบรมวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ ซึ่งดำรงพระยศเป็นจอมพล

ประเภทที่ ๓ เป็นคทาสำหรับจอมพลทั่วไป ใน ๓ เหล่าทัพ

สำหรับพระคทาจอมพลซึ่งเป็นเครื่องต้นของพระมหากษัตริย์ มี ๕ พระองค์

---

[๑] *จอมพลไทยและเอกลักษณ์การทหารของแผ่นดิน, (กรุงเทพฯ : พับลิคบิสเนสพรินท์, มปท.) หน้า ๒๕๑ (หนังสืออนุสรณ์ ๔๐๑ ปี มหาวีรกรรมยุทธหัตถี ในสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเจ้า จอมทัพไทย ๒๕ มกราคม ๒๑๓๔-๒๕๓๕)*

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า-เจ้าอยู่หัว ทรงถือพระคทา "คทาจอมพล องค์แรกของกองทัพไทย" ที่กองทัพบกได้สร้างทูลกล้าฯ ถวาย เมื่อวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๔๖

องค์ที่ ๑

เป็นพระคทาที่ **พลโท พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช ทูลเกล้าฯ ถวาย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในนามของกองทัพบกเมื่อ ๑๖ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๔๖** เนื่องในวโรกาสพระราชพิธีทวีธาภิเษกสมโภช (ทรงครองราชย์นานเป็นสองเท่าของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว)

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงถือพระคทา “คทาจอมพลองค์แรก”

ลักษณะพระคทาจอมพลองค์แรกนี้ เป็นรูปทรงกระบอกยาวประมาณ ๓๕ เซนติเมตร ตรงยอดเป็นรูปช้างสามเศียรลงยาสีขาว เหนือหัวช้างขึ้นไปเป็นพระเกี้ยว ตอนท้ายเป็นทรงกระบอกตัดองค์พระคทาทำด้วยทองคำหนักประมาณ ๔๐ บาท และใต้หัวช้างลงมามีลายนูนเป็นรูปหม้อกลศ ซึ่งหมายถึง การทูลเกล้าฯ ถวายเนื่องในพระราชพิธีทวีธาภิเษกนั่นเอง

พระคทาจอมพลองค์แรกนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้เป็นประจำตลอดรัชกาล

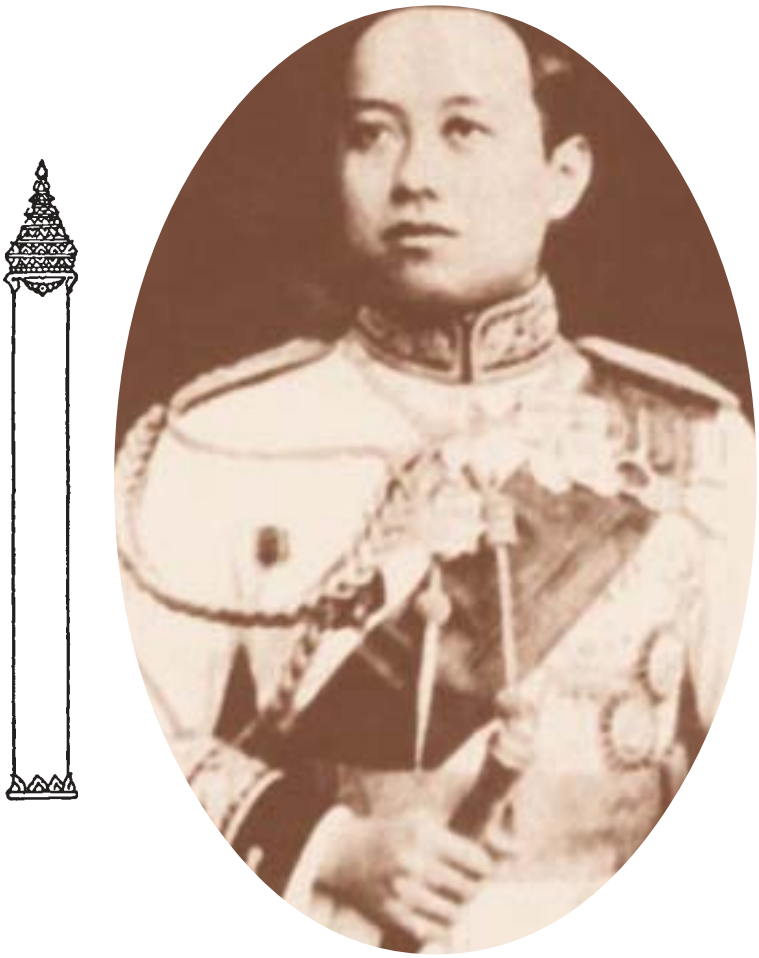

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงถือพระคทา เป็นคทารุ่นที่ ๒ คงมีองค์เดียว
กองทัพบกได้สร้างทูลเกล้าฯ ถวาย เมื่อวันที่ ๒ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๕๓

องค์ที่ ๒

ในวันที่ ๒ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๕๓ พลเอก **พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงนครไชยศรี-สุรเดช** ผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ **ทูลเกล้าฯ ถวายพระคทาแด่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า-เจ้าอยู่หัว** เนื่องในวโรกาสงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก

ลักษณะพระคทาจอมพลองค์ที่ ๒ นี้ มีลักษณะส่วนใหญ่คล้ายคลึงกับพระคทาองค์แรกมาก ต่างกันตรงยอด ซึ่งแต่เดิมเป็นรูปช้างสามเศียรและพระเกี้ยว ส่วนองค์ที่ ๒ นี้ ทำเป็นยอดมงกุฎ และมีลายเฟืองอยู่ที่แกนกลางใต้ฐานของยอดมงกุฎโดยรอบ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงใช้พระคทาจอมพลองค์นี้ในตอนต้น ๆ รัชกาลเท่านั้น

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงถือพระคทาจอมพลองค์ที่ ๓
ซึ่งพระองค์ทรงพระราชทานแบบพระคทาขึ้นใหม่

องค์ที่ ๓

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานแบบพระคทาขึ้นใหม่ มีลักษณะป่องตรงกลางและคอดเรียวไปทางด้านยอดและด้านปลาย ตรงยอดพระคทาเป็นรูปพระครุฑพ่าห์ ลงยาตามแบบพระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน และใต้พระครุฑพ่าห์เป็นลูกแก้วรองฐานบัวหงาย ลงยาราชาวดี ส่วนด้านปลายมีลูกแก้วและยอดบัวกลุ่มสี่ชั้น ลงยาราชาวดีเช่นกัน

พระคทาจอมพลองค์นี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้มาตลอดรัชกาล นอกจากนั้นพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงใช้พระคทาจอมพลองค์นี้เป็นครั้งคราว

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล
ทรงถือพระคทาจอมพลองค์ที่ ๓

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช
ทรงถือพระคทาจอมพลองค์ที่ ๓

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม
ทูลเกล้าฯ ถวายพระคทาจอมทัพภูมิพล

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ทรงมีพระราชดำรัสตอบ

องค์ที่ ๔

ในวันที่ ๒ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๐๙ **จอมพล ถนอม กิตติขจร** นายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม ทูลเกล้าฯ **ถวายพระคทาจอมทัพภูมิพลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช** เนื่องในวโรกาสที่พระองค์ทรงมีพระชนมายุเข้าปีที่ ๔๐ เพื่อเป็นเครื่องหมายของความจงรักภักดีของข้าราชการทหารทุกนาย

ลักษณะทั่วไป เหมือนพระคทาจอมพลองค์ที่ ๓ คือ องค์พระคทา ทำด้วยทองคำหนัก ๔๓๐ กรัม แกนกลางป่อง เรียวไปทางยอดและปลาย ประกอบด้วยเครื่องหมายมงคลแปด ซึ่งถือกันว่าเป็นนิมิตหมายแห่งความเป็นมงคลในศาสนาพราหมณ์ ด้านยอด มีพระครุฑพ่าห์ลงยา และลูกแก้วรองฐานบัวหงาย ลงยาราชาวดี ด้านปลายลูกแก้วและยอดบัวกลุ่มสี่ชั้น ลงยาราชาวดี ส่วนที่ต่างออกไปคือเหนือพระครุฑพ่าห์มีพระปรมาภิไธยย่อ ภปร. ฝังเพชรอยู่ในกรอบรูปไข่และมีรูปพระมหาพิชัยมงกุฎทองฝังเพชรอยู่เบื้องบนตอนปลาย ต่อจากเครื่องหมายมงคลแปดมีเครื่องหมายกระทรวงกลาโหม

พระคทาจอมทัพไทย

องค์ที่ ๕

ในวันที่ ๒๑ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๓๙ กองทัพไทย โดย **พลเอก วิโรจน์ แสงสนิท** ผู้บัญชาการทหารสูงสุด ได้มอบหมายให้ **พลเอก มงคล อัมพรพิสิฏฐ์** เสนาธิการทหาร รับผิดชอบเป็นประธานคณะทำงานการจัดสร้างพระคทาจอมทัพไทย และพลโท รัตนะ เฉลิมแสนยากร ผู้อำนวยการสำนักงานสารนิเทศ ได้รับมอบให้ประสานกับกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ ในการออกแบบและจัดสร้างพระคทาจอมทัพไทย **ทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช** เนื่องในวโรกาสฉลองสิริราชสมบัติเป็นปีที่ ๕๐ ปีกาญจนาภิเษก

เป็นพระคทาที่สร้างด้วยทองคำบริสุทธิ์ หนัก ๕๐ บาท ทรงกลมเรียวไปทางด้านบนและด้านล่างตรงกลางป่องเล็กน้อย ส่วนยอดพระคทาเป็นรูปช้างเอราวัณทองคำ ประดับไพลินเทินพระแท่นอัฐทิศทองลงยา ประดิษฐานพระอุณาโลมสีทองประดับเพชรในกงจักรทอง ไส้กงจักรลงยาสีน้ำเงิน วงขอบกงจักรลงยาสีแดงเปล่งรัศมีทอง มีฉัตร ๗ ชั้น ประกอบทั้งสี่ทิศอยู่ภายใต้พระมหาเศวตฉัตร ซึ่งมีตราพระราชลัญจกร ตราประจำพระองค์รัชกาลที่ ๙ ส่วนยอดของพระมหาเศวตฉัตรประกอบทั้ง ๔ ทิศ ประดับเพชร ทั้งหมดนี้จะเทินบนเศียรของช้างเอราวัณ ๔ เศียร ซึ่งเป็นทองคำ ทรงเครื่องพระ-คชาธาร เป็นเทพพาหะยืนอยู่เหนือก้อนเมฆ และก้อนเมฆรองรับด้วยบัวรองสองชั้นตรงกลางท้องด้าม ส่วนบนเป็นตราปีกาญจนาภิเษก ส่วนล่างเป็นตรากองบัญชาการทหารสูงสุด

ภาพทรงใช้พระคทา

พระแสงกระบี่องค์ปัจจุบัน

เนื่องในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๒ เป็นปีพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ เพื่อถวายราชสดุดีด้วยความจงรักภักดีและน้อมรำลึกในพระมหากรุณาธิคุณ อันยิ่งใหญ่หาที่สุดมิได้ พลเอก มงคล อัมพรพิสิฏฐ์ ผู้บัญชาการทหารสูงสุด[๑] (ในขณะนั้น) ได้มอบหมายให้ พลโท สิริชัย ธัญญสิริ เจ้ากรมสรรพาวุธ (ในขณะนั้น) ดำเนินการสร้างพระแสงกระบี่เพื่อทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายเป็นราชสักการะ

การจัดสร้างพระแสงกระบี่องค์ปัจจุบัน ถือเป็นพระแสงกระบี่องค์ที่ ๒ ทดแทนพระแสงกระบี่องค์เดิม ที่มีน้ำหนักมากเมื่อเวลาทรงถือแล้วรู้สึกเจ็บพระหัตถ์

ข้อมูลการสร้างพระแสงกระบี่ด้ามเป็นหัวคชสีห์นั้น พลโท สิริชัย ได้ติดต่อกับพลโท ปรีชา รุ่งสว่าง ผู้ช่วยหัวหน้านายทหารฝ่ายเสนาธิการประจำผู้บัญชาการทหารสูงสุด ขอให้ประสานกับสำนักงานพระราชวัง เพื่อขอดูพระแสงกระบี่องค์เดิม ซึ่งได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดียิ่งจากคุณถวัลย์ บุนนาค ผู้อำนวยการกองธุรการที่ประทับพาเข้าชมพระแสงกระบี่

การดำเนินการสร้างพระแสงกระบี่ ศูนย์อุตสาหการสรรพาวุธฯ ได้นำข้อมูลรายละเอียดของพระแสงกระบี่ องค์เดิมประกอบด้วย การพิจารณาจัดหาวัสดุอุปกรณ์ การออกแบบและลวดลายของพระแสงกระบี่องค์ปัจจุบันขึ้น

---

[๑] *๑๐๐ ปี กรมสรรพาวุธทหารบก การสร้างพระแสงกระบี่ทูลเกล้าถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช ๘๔-๙๐ กรุงเทพฯ : ๒๕๔๕*

คุณลักษณะพระแสงกระบี่ด้ามกระบี่รูปคชสีห์

คชสีห์เป็นเครื่องหมายของกระทรวงกลาโหมและมีความหมายถึง **ผู้ที่ใช้ทั้งอำนาจ สติปัญญา และกำลัง**ประกอบกันจึงจะสามารถปกป้องบ้านเมืองไว้ได้ การผลิตด้ามกระบี่ใช้โลหะบรอนซ์ซึ่งเป็นเนื้อเดียวกับโลหะที่หล่อรูปจำลองพระนิรัน-ตราย อันหมายถึงปราศจากอันตรายทั้งปวง

ลวดพันกระบี่

ใช้ทองขาวซึ่งเป็นส่วนผสมของทองคำ ร้อยละ ๗๐ ทองคำขาวร้อยละ ๒๐ และหินร้อยละ ๑๐ ผสมกันแล้วดึงเป็นลวด

ใบกระบี่

ใช้อะลูมินัมอัลลอย หมายเลข ASM 7075-T6 ซึ่งทำให้ใบพระแสงกระบี่มีความแข็งแรงเสมือนหนึ่งเหล็กกล้า

โกร่งพระแสงกระบี่

ใช้เนื้อทองเหลืองผสมนิเกิล เช่นเดียวกับกระบี่ที่ผลิตแจกจ่ายทหารทั่วไป แต่ **รีดให้บางกว่า** เพื่อลดน้ำหนัก

ฝักพระแสงกระบี่

ใช้เนื้อทองเหลืองผสมนิเกิล

ยางรองพระแสงกระบี่

ผลิตด้วยยางซิลิโคนบริสุทธิ์ ความแข็งอยู่ที่ 70 Shore A จึงให้ความนุ่ม มีความยึดติดที่ดี ทนความร้อน

การทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย

พลเอก มงคล อัมพรพิสิฏฐ์ ผู้บัญชาการทหารสูงสุด ได้ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๓

เครื่องราชอิสริยาภรณ์สำหรับทหาร
เครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีศักดิ์รามาธิบดี

การสถาปนา*

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนาเครื่องราชอิสริยาภรณ์นี้ขึ้นเมื่อวันเสาร์ที่ ๖ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๑ ได้ประกาศสถาปนาขณะที่เสด็จประทับ ณ ปราสาทพระเทพบิดร เนื่องในการพระราชพิธีและฉลองพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในพระบรมราชจักรีวงศ์ทั้ง ๕ รัชกาล

การที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาเครื่องราชอิสริยาภรณ์นี้ขึ้นเพื่อเป็นเครื่องราชอิสริยาภรณ์สำหรับพระราชทานแก่ข้าราชการฝ่ายทหารโดยเฉพาะ โดยทรงมีพระราชปรารภว่า ราชการทหารเป็นราชการพิเศษอย่างหนึ่ง ซึ่งผู้ปฏิบัติราชการนั้นต้องใช้กำลังกายและกำลังปัญญาอย่างสูง และต้องพร้อมเสมอที่จะสละชีวิตเลือดเนื้อเป็นราชพลี เพื่อรักษาไว้ซึ่งอิสรภาพของประเทศชาติ สมควรจะมีเครื่องราชอิสริยาภรณ์สำหรับพระราชทานเป็นบำเหน็จความชอบแก่ผู้ประกอบคุณงามความดีเป็นประโยชน์ในราชการทหารเป็นพิเศษโดยเฉพาะ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาเครื่องราชอิสริยาภรณ์นี้ขึ้น ให้เรียกนามเครื่องราชอิสริยาภรณ์นี้ว่า เครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีศักดิ์ **“รามาธิบดี”**

การประกาศ

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมประกาศพระราชบัญญัติ เครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีศักดิ์รามาธิบดี ลงในราชกิจจานุเบกษา วันจันทร์ที่ ๒๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๑ เล่มที่ ๓๕ หน้า ๑๖๙ แบ่งออก ๖ หมวด รวม ๒๖ มาตรา

ชั้นเครื่องราชอิสริยาภรณ์

เครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีศักดิ์รามาธิบดี แบ่งออกเป็น ๔ ชั้น กับให้มีเหรียญของเครื่องราชอิสริยาภรณ์ด้วย

ชั้นที่ ๑ ผู้ได้รับพระราชทานมีฐานันดรเป็น **เสนางคบดี** เครื่องราชอิสริยาภรณ์นี้ประกอบด้วยดาราประดับหน้าอกเบื้องซ้าย และดวงตราสำหรับห้อยสายสะพาย

---

* สวนะ คุภวรรณกิจ ราชอิสริยาภรณ์ไทย กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์รุ้ง, ๒๕๒๒

ชั้นที่ ๒ ผู้ได้รับพระราชทานมีฐานันดรเป็น **มหาโยธิน** ประกอบด้วย ดารา ประดับที่หน้าอกเบื้องซ้ายและดวงตราห้อยแพรแถบสำหรับคล้องคอ

ชั้นที่ ๓ ผู้ได้รับพระราชทานมีฐานันดรเป็น **โยธิน** ดวงตรามีลักษณะเช่นเดียวกับมหาโยธินห้อยกับแพรแถบคล้องคอ แต่ไม่มีดารา

ชั้นที่ ๔ ผู้ได้รับพระราชทานมีฐานันดรเป็น **อัศวิน** ดวงตรามีลักษณะเช่นเดียวกับโยธินแต่ย่อมกว่า ใช้ห้อยกับแพรแถบ ขนาดกว้าง ๓๒ มิลลิเมตร

ผู้ได้รับพระราชทานครั้งแรกแต่ละชั้นที่สำคัญ

๑. เสนางคบดี คือ จอมพล สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถกรมหลวง-พิษณุโลกประชานาถ

๒. มหาโยธิน คือ จอมพล เจ้าพระยาบดินเดชานุชิต (ม.ร.ว.อรุณ ฉัตรกุล)

๓. โยธิน คือ พลอากาศโท พระยาเฉลิมอากาศ (สุณี สุวรรณประทีป)

๔. อัศวิน คือ พลโท จิร วิชิตสงคราม

เหรียญเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีศักดิ์รามาธิบดี

๑. เหรียญรามมาลาเข็มกล้ากลางสมร เป็นเหรียญรูปไข่ ทำด้วยเงิน ด้านหน้าเป็นรูปพระปรศุรามาวตารปราบพญาการตวีรยะ ห้อยกับแพรแถบ กว้าง ๓๒ มิลลิเมตร และมีเครื่องหมายพระวชิราวุธที่แพรแถบผู้ได้รับพระราชทานครั้งแรก คือ นาวาเอก พระเรี่ยม วิรัชพากย์

๒. เหรียญรามมาลา มีลักษณะเช่นเดียวกับเหรียญรามมาลาเข็มกล้ากลางสมร แต่ไม่มีเครื่องหมายวชิราวุธที่แพรแถบ

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๐๓ รัฐบาล ฯพณฯ จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรี ในขณะนั้นได้พิจารณาเห็นว่าพระราชบัญญัติเครื่องราช-อิสริยาภรณ์อันมีศักดิ์รามาธิบดีที่ใช้อยู่ขณะนั้น กำหนดวิธีการปฏิบัติไว้ไม่เหมาะสมแก่สภาวการณ์ปัจจุบัน สมควรที่จะปรับปรุงพระราชบัญญัติเครื่องราชอิสริยาภรณ์ นี้เสียใหม่ จึงได้มีการตราพระราชบัญญัติเครื่อง-ราชอิสริยาภรณ์อันมีศักดิ์รามาธิบดี พ.ศ. ๒๕๐๓ ยกเลิกพระราชบัญญัติเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีศักดิ์รามาธิบดี พ.ศ. ๒๔๖๑ ตั้งแต่วันที่ ๒๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๓ ซึ่งประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๗๗ ตอนที่ ๖๐ ลงวันที่ ๑๙ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๓

สาระสำคัญของพระราชบัญญัติเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีศักดิ์รามาธิบดี พ.ศ. ๒๕๐๓ ดังนี้

การแบ่งชั้นและการเรียกชื่อ

เครื่องราชอิสริยาภรณ์นี้แบ่งเป็น ๖ ชั้น มีนามดังนี้

ชั้นที่ ๑ เรียกว่า	**เสนางคบดี**	มีอักษรย่อว่า ส.ร.
ชั้นที่ ๒ เรียกว่า	**มหาโยธิน**	มีอักษรย่อว่า ม.ร.
ชั้นที่ ๓ เรียกว่า	**โยธิน**	มีอักษรย่อว่า ย.ร.
ชั้นที่ ๔ เรียกว่า	**อัศวิน**	มีอักษรย่อว่า อ.ร.
ชั้นที่ ๕ เรียกว่า	**เหรียญรามมาลาเข็มกล้ากลางสมร**	มีอักษรย่อว่า ร.ม.ก.
ชั้นที่ ๖ เรียกว่า	**เหรียญรามมาลา**	มีอักษรย่อว่า ร.ม.

๑. ลักษณะเครื่องราชอิสริยาภรณ์ มีดังนี้

๑. **เสนางคบดี** เมื่อจัดเป็นสำรับประกอบด้วย

๑.๑ ดารา มีลักษณะเป็นรูปไข่ทำด้วยทอง มีลายแหลมออกสี่ทิศ กลางดาราด้านหน้าเป็นรูปพระปรศุรามาวตารปราบพญาการตวีรยะอยู่บนพื้นลงยาสีลูกหว้าอ่อน ด้านหลังเป็นอักษรพระปรมาภิไธยย่อ “รร” กับเลข “๖” อยู่ภายใต้พระมหาพิชัยมงกุฎ บนพื้นลงยาสีขาว สำหรับประดับหน้าอกเบื้องซ้าย

๑.๒ ดวงตรา มีลักษณะเป็นรูปไข่ทำด้วยทอง มีลายรูปอย่างเดียวกับกลางดาราต่างแต่ไม่มีรัศมี ใช้สำหรับห้อยกับสายสะพาย

๑.๓ สายสะพาย เป็นแพรแถบขนาดกว้าง ๑๐ เซนติเมตร สีดำมีริ้วสีแดงกว้าง ๒ เซนติเมตร อยู่ใกล้ขอบทั้งสองข้าง สำหรับสะพายบ่าขวาเฉียงลงทางซ้าย

๒. มหาโยธิน เมื่อจัดเป็นสำรับประกอบด้วย

๒.๑ ดารา มีลักษณะเช่นเดียวกับตราเสนางคบดี แต่ดาราให้ใช้ประดับที่อกเบื้องขวา

๒.๒ ดวงตรา มีลักษณะเช่นเดียวกับตราเสนางคบดี ดวงตราให้ใช้คล้องกับแพรแถบกว้าง ๔๕ มิลลิเมตร สีเดียวกับแพรแถบสายสะพายเสนางคบดี (แพรแถบสีดำ มีริ้วสีแดงอยู่ใกล้ขอบทั้งสองข้างสำหรับคล้องคอ

๓. โยธิน มีดวงตราห้อยกับแพรแถบ ดวงตราและแพรแถบมีลักษณะเช่นเดียวกับมหาโยธินสำหรับคล้องคอ แต่ไม่มีดารา

๔. อัศวิน มีดวงตราลักษณะเช่นเดียวกับโยธิน แต่ย่อมกว่า ห้อยกับแพรแถบ กว้าง ๓๒ มิลลิเมตร สำหรับประดับที่อกเบื้องซ้าย

๕. เหรียญรามมาลาเข็มกล้ากลางสมร มีลักษณะเป็นรูปไข่ทำด้วยเงินด้านหน้าเป็นรูปพระปรศุรามาวตารปราบพญาการตวีรยะ ด้านหลังเป็นอักษรย่อพระปรมาภิไธย **"รร"** กับเลข **"๖"** อยู่ภายใต้พระมหาพิชัยมงกุฎห้อยกับแพรแถบขนาดกว้าง ๓๒ มิลลิเมตร และมีเครื่องหมายพระวชิราวุธที่แพรแถบสำหรับประดับที่อกเสื้อเบื้องซ้าย

๖. เหรียญรามมาลา มีลักษณะเช่นเดียวกับเหรียญรามมาลาเข็มกล้ากลางสมร แต่ไม่มีเครื่องหมายพระวชิราวุธที่แพรแถบ สำหรับประดับที่อกเสื้อเบื้องซ้าย

๓. การขอพระราชทาน

พระมหากษัตริย์ทรงเป็นองค์ประธานของเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีศักดิ์รามาธิบดี และทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจที่จะพระราชทานและเรียกเครื่องราชอิสริยาภรณ์นี้คืน

เครื่องราชอิสริยาภรณ์นี้ สำหรับพระราชทานแก่ผู้ทรงทำความดีความชอบเป็นพิเศษและเป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่ **ราชการทหารไม่ว่าในยามสงบหรือยามสงคราม** ตามที่ทรงพระราชดำริเห็นสมควร

ผู้มีเกียรติยิ่งของต่างประเทศ อาจได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์นี้ได้

๔. ผู้ที่ได้รับพระราชทาน

ผู้ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีศักดิ์รามาธิบดี **ตั้งแต่ชั้นที่ ๔ ขึ้นไป** ให้มีประกาศนียบัตรทรงลงพระปรมาภิไธย และประทับพระราชลัญจกร สำหรับผู้ที่ได้รับพระราชทานชั้นที่ ๕ และที่ ๖ จะได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา

พระราชพิธีพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีศักดิ์รามาธิบดี

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนิน เป็นองค์ประธานในพระราชพิธีฯ โดยมีสมาชิกเครื่องราชอิสริยาภรณ์ทุกท่านที่มีชีวิตอยู่เข้าร่วมพระราชพิธี สมาชิกเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีศักดิ์รามาธิบดีผู้อาวุโส กล่าวนำถวายคำสัตย์ปฏิญาณสาบานตน

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

"กฎกระทรวงกลาโหมว่าด้วย เครื่องแบบทหารอากาศ พ.ศ. ๒๔๗๙. **ราชกิจจานุเบกษา** ๕๓, ๒๔ (พฤษภาคม ๒๔๗๙).

กรุงเทพมหานคร. **พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับการพัฒนากรุงเทพมหานครตามโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ**. ม.ป.ท., ๒๕๓๙.

กลาโหม, กระทรวง. กรมยุทธการทหารบก. **การทหารของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ยุทธศึกษาทหารบก, ๒๕๔๑.

กลาโหม, กระทรวง. **กองทัพไทย ที่ระลึกเนื่องในมหามงคลสมัยฉลองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี พุทธศักราช ๒๕๓๕**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนพับลิชชิ่ง, ๒๕๓๙.

กลาโหม, กระทรวง. **พระบรมเดชานุภาพ ที่ระลึกการเสด็จพระราชดำเนินตรวจพลสวนสนามเมื่อ ๘ มิถุนายน ๒๕๑๕ เนื่องในพระราชพิธีรัชดาภิเษก**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กองบริการกรมเสมียนตรา, ๒๕๑๕.

กลาโหม, กระทรวง. **วันที่ระลึกวันสถาปนา กระทรวงกลาโหม**. พระนคร : อักษรประเสริฐ, ๒๔๙๖.

กองทัพบก. **ประวัติโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า อนุสรณ์ครบรอบ ๘๐ ปีบริบูรณ์**. พระนคร : โรงพิมพ์โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า, ๒๕๑๐.

กองทัพบก. **พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับกองทัพไทยในโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ**. ม.ป.ท., ๒๕๔๑.

กองทัพบก ๑๐๐ ปี โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ภาคที่ ๑. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด เอ เอ็น ที, ๒๕๓๐.

กองทัพเรือ. "หมวด ๑ กองทัพเรือและหน่วยต่าง ๆ". **ประวัติกองทัพเรืออย่างย่อ**. ม.ป.ท., ม.ป.ป.

กองทัพอากาศ. **ข่าวทหารอากาศฉบับวันกองทัพอากาศ**. กรุงเทพฯ : ไทยเกษม., ๒๔๙๒.

กองบัญชาการทหารสูงสุด **บทเรียนการรบจากไทยรบพม่า**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พลับลิชชิ่ง, ๒๕๔๓.

กองบัญชาการทหารสูงสุด. **พระคทาจอมพล**. กรุงเทพฯ : อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๐.

กองประวัติศาสตร์ทหารเรือ. **ประวัติกรมหลวงชุมพร : อนุสรณ์มอบเรือหลวงชุมพร ณ หาดทรายรี จังหวัดชุมพร ๒๓ กันยายน ๒๔๒๓**. ม.ป.ท., ม.ป.ป.

ก่องแก้ว วีระประจักษ์. "ลายสือไทย". **สารานุกรมสุโขทัยศึกษา เล่ม ๒** (พิมพ์เฉลิมพระเกียรติเนื่องในมหามงคลสมัยทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี).

คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี. **ประวัติกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ - รัชกาลที่ ๓ พ.ศ. ๒๓๒๕ - พ.ศ. ๒๓๙๔ เล่ม ๑** ที่ระลึกเนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี. ม.ป.ท., ๒๕๒๕.

คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี. **ประวัติกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔ - พ.ศ. ๒๔๗๕ เล่ม ๑** ที่ระลึกเนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี. ม.ป.ท., ๒๕๒๕.

คณะกรรมการจัดงานอนุสรณ์อยุธยา. **รวมปาฐกถางานอนุสรณ์อยุธยา ๒๐๐ ปี**. พระนคร : คุรุสภา, ๒๕๑๐.

คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์และจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี. **สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ๔๐๐ ปี ของการครองราชย์**. กรุงเทพฯ : รุ่งแสงการพิมพ์, ๒๕๔๐.

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ. **วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณะ และภูมิปัญญา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา**. กรุงเทพฯ : คุรุสภา, ๒๕๔๔.

คณะทำงานจัดทำหนังสือประวัติกองทัพเรือ. **ประวัติกองทัพเรือ**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรมสารบรรณทหารเรือ, ม.ปป.

จรรยา ประชิตโรมรัน, พลตรี. **การสงครามในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และสมเด็จพระเอกาทศรถ**. กรุงเทพฯ : ด่านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๓๔.

จอมทัพไทยและเอกลักษณ์การทหารของแผ่นดิน. กรุงเทพฯ : พับลิคบิสเนสพริ้นท์, ม.ป.ป.

เจริญ ไชยชนะ. **ไทย ๕ สมัย**, ๒๕๒๙.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. **อยุธยา : ประวัติศาสตร์และการเมือง**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๒.

ชิต อัมพะเตมีย์, ร้อยเอก. **ประวัติกองทหารอาสาซึ่งไปในงานพระราชสงครามข้ามทะเล พ.ศ. ๒๔๖๐ - ๖๑**. ม.ป.ท., ม.ป.ป.

ชิน อยู่ดี. **มรดกทางวัฒนธรรมบนแผ่นดินไทยก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๙**. พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๓.

แชน ปัจจุสานนท์, พลเรือตรี และนาวาเอก สวัสดิ์ จันทนี. **กรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศส และการรบที่ปากน้ำเจ้าพระยา สมัย ร.ศ. ๑๑๒**. พระนคร : คุรุสภา, ๒๕๑๙.

ณพร เติมวิเศษ, เรือโทหญิง. “ศาลาว่าการกลาโหม”. **วารสารหลักเมือง ๘, ๘๕** (เมษายน ๒๕๔๑).

ดนัย ไชยโยธา. **๕๓ พระมหากษัตริย์ ธ ทรงครองใจไทยทั้งชาติ**. กรุงเทพฯ : โอ.เอส. พริ้นติ้งเฮ้าส์, ๒๕๔๓.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จฯ กรมพระยา. “คำอธิบายในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑”. **พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ดอกเบี้ย, ๒๕๔๒.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จฯ กรมพระยา. **ไทยรบพม่า**. พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๕๑๔.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จฯ กรมพระยา. **พระประวัติจอมพลพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช**. พระนคร : โรงพิมพ์กรมยุทธศึกษาทหารบก, ๒๕๑๖.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จฯ กรมพระยา, **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒** พระนคร : โรงพิมพ์ไทย, ๒๕๔๙.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จฯ กรมพระยา. **พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร, ๒๕๑๑.

ดำเนิร เลขะกุล, พันเอก. "การทหารสมัยอยุธยา" **รวมปาฐกถางานอนุสรณ์อยุธยา ๒๐๐ ปี เล่ม ๒**. กรุงเทพฯ : คุรุสภา, ๒๕๑๐.

ตรี อมาตยกุล. "ประวัติศาสตร์สมัยสุโขทัย". **แถลงงานประวัติศาสตร์ เอกสารโบราณคดี ๓, ๓** (กันยายน ๒๕๑๒).

"ตามรอยพระเจ้าตากสินกู้ชาติไทย". **สารคดี ๑๕๗** (มีนาคม ๒๕๔๑).

ตำนานมูลศาสนา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๑๙. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพหม่อมหลวงเดช สนิทวงศ์ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๑๘).

ถนอม นพวรรณ. **ที่ระลึกวันตรงกับเสด็จสวรรคตในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพฯ : จันวาณิชย์, ๒๕๔๑.

ธนากิต **พระราชประวัติมหาราชไทย**. กรุงเทพฯ : ปิรามิด, ๒๕๔๓.

ธิดา สาระยา. "สุโขทัย". **สารานุกรมสุโขทัยศึกษา**. นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๙.

นคร พันธุ์ณรงค์. **ประวัติศาสตร์ไทยตอนต้น** (๑) : **ประวัติศาสตร์ไทยยุคก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๙**. พิษณุโลก : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๒๕.

นายกรัฐมนตรี, สำนัก **ความสัมพันธ์การทูตระหว่างจีน-ไทย** พ.ศ. ๑๘๒๕-๒๓๙๙. (แปลจากเอกสารทางราชการของจีน) กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ๒๕๓๓.

นายกรัฐมนตรี, สำนัก. **ตำนานสิงหนวติกุมาร ฉบับตอนต้นของนายมานิต วัลลิโภดม**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๖.

นิจ ทองโสภิต. **แผ่นดินพระนั่งเกล้าฯ**. กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์ แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๔.

บัญชา แก้วเกตุทอง. **การปฏิรูปการปกครองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพาณิชย์, ๒๕๒๒.

"ประกาศจัดปันหน้าที่กระทรวงกลาโหม มหาดไทย". **ราชกิจจานุเบกษา** ๑๑, ๒๓ (ธันวาคม ร.ศ.๑๑๓).

"ประกาศตั้งกระทรวงทหารบกทหารเรือ". **ราชกิจจานุเบกษา** ๒๗ (ร.ศ.๑๒๙).

ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ ภาคที่ ๓, ประกาศพระราชบัญญัติเรื่อง ผัวขายเมีย บิดามารดาขายบุตร. พระนคร : โรงพิมพ์ไท, ๒๔๖๖.

ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ ภาคที่ ๓, ประกาศยกเลิกการยิงกระสุน และอนุญาตให้ราษฎรเผ้าได้ในทางเสด็จพระราชดำเนิน ณ วันอาทิตย์ ขึ้น ๗ ค่ำ ปีมะเส็ง นพศก. พระนคร : โรงพิมพ์ไท, ๒๔๖๖.

ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๑. ม.ป.ท., ม.ป.ป.

ประมวลพระฉายาลักษณ์ และภาพพระราชกรณียกิจสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีพระบรมราชินีนาถ ในรัชกาลที่ ๗. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพ (๑๙๘๔), ๒๕๒๘.

ประวัติกองทัพไทยในรอบ ๒๐๐ ปี พ.ศ. ๒๓๒๕ - พ.ศ. ๒๕๒๕. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แผนที่ทหาร, ๒๕๒๕.

ประเสริฐ ณ นคร, ศาสตราจารย์ ดร. "ประวัติศาสตร์สุโขทัยจารึก". **งานจารึกและประวัติศาสตร์ ของ ประเสริฐ ณ นคร**. ม.ป.ท., ม.ป.ป.

ประเสริฐ ณ นคร, ศาสตราจารย์ ดร. **ผลงานค้นคว้าประวัติศาสตร์ไทยเรื่องของเกลือ (ไม่) เค็ม**, ม.ป.ท., ๒๕๑๔.

ประเสริฐ ณ นคร, ศาสตราจารย์ ดร. และ ดร.วินัย พงศ์ศรีเพียร. **ความรู้ประวัติศาสตร์ชนชาติไทย ประวัติศาสตร์ไทยจะเรียนจะสอนกันอย่างไร**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ม.ป.ป.

ประเสริฐ อักษรนิติ์, หลวง. **พระราชพงศาวดารกรุงเก่า และคำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด**. พระนคร : สำนักพิมพ์กล้าวิทยา, ๒๕๑๐.

พงศาวดารเมืองเงินยางเชียงแสน ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๑ ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๓๔. พระนคร : คุรุสภา, ม.ป.ป.

พระบริหารเทพธานี. **พงศาวดารชาติไทย สมัยศรีอยุธยา ภาคแรก**. พระนคร : บริษัทบพิธ, ๒๕๑๔.

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล. กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๘.

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์, ม.ป.ป.

"พระราชกฤษฎีกาตั้งสภาป้องกันพระราชอาณาจักร". **ราชกิจจานุเบกษา ๔๔** (พ.ศ. ๒๔๗๐)

"พระราชดำรัสในท้องพระโรงพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย". **ราชกิจจานุเบกษา ๓๔** (พ.ศ. ๒๔๖๐)

"พระราชบัญญัติจัดระเบียบราชการกลาโหม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๔๗๗". **ราชกิจจานุเบกษา ๒๑** (เมษายน ๒๔๗๘).

"พระราชบัญญัติจัดระเบียบราชการกลาโหม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๔๗๙. **ราชกิจจานุเบกษา ๕๔, ๑๒** (เมษายน ๒๔๘๐).

"พระราชบัญญัติว่าด้วยการรวมกระทรวงทหารเรือเข้ากับกระทรวงกลาโหม". **ราชกิจจานุเบกษา**. ๔๘ (พ.ศ. ๒๔๗๔).

"พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐ". **ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๑** กรุงเทพฯ : คุรุสภา, ๒๕๔๒.

"พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐ". **ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๑** กรุงเทพฯ : คุรุสภา, ๒๕๔๒.

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประดิษฐ์ อักษรนิติ และฉบับกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส. พระนคร : คุรุสภา, ๒๕๐๔.

พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ อักษรนิติ์ และอักขรานุกรมประวัติศาสตร์ไทย. ม.ป.ท., ม.ป.ป.

พระราชพงศาวดารอยุธยา ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ, ความรู้พื้นฐานประวัติศาสตร์สุโขทัย ประวัติศาสตร์ไทยจะเรียนจะสอนกันอย่างไร. ม.ป.ท., ม.ป.ป.

พลับพลึง พูลศิลป์, ผศ. **ความสัมพันธ์ไทย-ฝรั่งเศสสมัยอยุธยา**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บรรณกิจ, ๒๕๒๓.

พัฒนพงศ์ ประคัลภ์พงศ์. **เอกสารโปรตุเกสที่เกี่ยวกับรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒**. ม.ป.ท., ม.ป.ป.

พิจิตร กุลละวณิชย์. "รำลึกเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี". **วารสารหลักเมือง ๑๓**, ๑๓๓ (เมษายน ๒๕๔๕)

พิมาน แจ่มจรัส **วันสวรรคตของ ๖๖ กษัตริย์**. กรุงเทพฯ : ธีระการพิมพ์, ๒๕๔๓.

เพ็ญศรี ดุ๊ก. "ประเทศไทยกับสงครามโลกครั้งที่ ๒". **แถลงงานประวัติศาสตร์เอกสารโบราณคดี ๑๔, ๑ (มกราคม - มิถุนายน ๒๕๒๓)**.

ภาณุพันธุวงศ์วรเดช, จอมพล สมเด็จฯ กรมพระยา. **ตำนานทหารมหาดเล็ก** ม.ป.ท., ม.ป.ป. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเอก พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นอดิศรอุดมเดช ๑๔ มิถุนายน ๒๔๙๖).

มานพ ถาวรวัฒน์สกุล. **ขุนนางอยุธยา**. ม.ป.ท., ม.ป.ป.

มานิต วัลลิโภดม. "ทวารวดีอยู่ที่ไหน". **แถลงงานประวัติศาสตร์เอกสารโบราณคดี ๖**, ๑ (มกราคม ๒๕๑๕).

มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในพระบรมราชูปถัมภ์ และกรมศิลปากร. **พระบรมราชประทรรศนีย์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพาณิช, ๒๕๓๗.

ยุทธการทหารเรือ, กรม. **ประวัติเรือรบไทย**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรมสารบรรณทหารเรือ, ๒๕๒๐.

ยุทธศึกษา, กรม. กองบัญชาการทหารสูงสุด. **ประวัติการรบของทหารไทยในสงครามเวียดนาม**. ม.ป.ท., ๒๕๔๑.

รอง ศยามานนท์. **ประวัติศาสตร์ไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ** ม.ป.ท., ม.ป.ป.

รอง ศยามานนท์, พลตรี ดำเนิร เลขะกุล และ วิลาสวงศ์ นพรัตน์. **ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา**. กรุงเทพฯ :, มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๑๖.

รัตนปัญญาเถระ, พระภิกษุ. **ชินกาลมาลีปรกรณ์**, ม.ป.ท., ๒๕๑๗.

ราชบัณฑิตยสถาน. **สารานุกรมไทย เล่ม ๗**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น กรมการปกครอง, ๒๕๒๐.

ราชบัณฑิตยสถาน. **สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม ๑๖**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๒๔.

ราชบัณฑิตยสถาน. **สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม ๒๔**. กรุงเทพฯ : อรุณการพิมพ์, ๒๕๓๙.

วินัย พงศ์ศรีเพียร. **เอกสารสำคัญที่ ๔ ข้อมูลประวัติศาสตร์** นครปฐม : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๘.

ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม. **ข้อขัดแย้งเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทย**. กรุงเทพฯ : อักษรสัมพันธ์, ๒๕๒๔.

ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม "ข้อมูลใหม่-ข้อคิดใหม่เกี่ยวกับเชียงแสนพะเยา". **วารสารเมืองโบราณ ๗**, ๒ (เมษายน-กรกฎาคม ๒๕๒๔)

ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม. **ความหมายพระบรมธาตุในอารยธรรมสยามประเทศ**. กรุงเทพฯ : ศรีบุญอุตสาหกรรมการพิมพ์, ๒๕๓๙.

ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม. "อิสานระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๖" **วารสารเมืองโบราณ ๓**, ๑ (ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๑๙).

ศิลปากร, กรม. **จารึกสมัยสุโขทัย**. ม.ป.ท., ม.ป.ป.

ศิลปากร, กรม. **จารึกสุโขทัย**. ม.ป.ท., ๒๕๒๖. (พิมพ์เนื่องในโอกาสฉลอง ๗๐๐ ปีลายสือไทย).

ศิลปากร, กรม. **เฉลิมพระเกียรติ ๒๐๐ ปี พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง, ๒๕๓๐.

ศิลปากร, กรม. **ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๗๒ ตำนานเมืองสุวรรณโคมคำ**. พระนคร : โรงพิมพ์สหกรณ์ขายส่งแห่งประเทศไทย, ๒๕๐๔.

ศิลปากร, กรม. **พงศาวดารล้านช้าง ประชุมพงศาวดารเล่ม ๒**. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๖.

ศิลปากร, กรม. **พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการพิพิธภัณฑ์ไทย**. กรุงเทพฯ : รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗), ๒๕๓๖.

ศิลปากร, กรม. **พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล**. กรุงเทพฯ : ส.ศิลป์ (๒๕๒๑), ๒๕๒๙.

ศิลปากร, กรม. **พระราชพงศาวการกรุงศรีอยุธยา และจุลยุทธ์การวงศ์**.

ศิลปากร, กรม. **อักขรานุกรมประวัติศาสตร์ไทย อักษร ก เล่ม ๑**. กรุงเทพฯ : สหประชาพาณิชย์, ๒๕๒๖.

ศุภวัฒย์ เกษมศรี, พันเอก ม.ร.ว. "๕๐๐ ปี สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ". **อนุสาร อ.ส.ท.** ๒๘, ๑๑ (มิถุนายน ๒๕๓๑)

สงเคราะห์ทหารผ่านศึก ในพระบรมราชูปถัมภ์, องค์การ. **วันที่ระลึกทหารอาสาสงครามโลกครั้งที่ ๑**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, ๒๕๒๙.

ส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, กรม. กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีสิ่งแวดล้อม **ในหลวงกับสิ่งแวดล้อม** กรุงเทพฯ : ยุวพรรณพริ้นติ้ง, ๒๕๔๑.

สนั่น เมืองวงษ์. **ประวัติศาสตร์ไทยสมัยธนบุรี-กรุงรัตนโกสินทร์** สงขลา : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๑๖.

สภาวัฒนธรรมจังหวัดเชียงราย. **ตำนานโยนกนาคนครไชยบุรีสรีช้างแสน**. ฉบับปริวรรตจากฉบับของวัดร่องบง. ม.ป.ท., ม.ป.ป.

สามมหาราช. ที่ระลึกเนื่องในพระราชพิธีเฉลิมฉลองพระเจ้าอยู่หัว มีพระชนมายุครบ ๖๐ พรรษา. ม.ป.ท., ม.ป.ป.

สำนักข่าวสยามนิวส์. **ร่มเกล้าจักรีวงศ์**. จัดทำเพื่อถวายพระพรโครงการเทิดพระเกียรติคุณของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เนื่องในวาระคล้ายวันพระราชสมภพ ในวันที่ ๒ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๖. กรุงเทพฯ : มิตรเจริญการพิมพ์, ๒๕๒๖.

สืบแสง พรหมบุญ. **ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างจีนและไทย ค.ศ. ๑๒๘๑ - ๑๘๕๓** (แปลโดย กาญจนี ละอองศรี). กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพาณิช, ๒๕๒๕.

สุทธิลักษณ์ อำพันวงศ์. **ช้างไทย** กรุงเทพฯ : มูลนิธิธนาคารกรุงเทพ, ๒๕๓๐.

สุรศักดิ์มนตรี, จอมพลเจ้าพระยา. **ประวัติการของจอมพลและมหาอำมาตย์เอก เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสง-ชูโต)**. พระนคร : โรงพิมพ์ศรีหงส์, ๒๕๐๔.

เสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ, สำนักงาน. **สดุดี ๔ บุคคลสำคัญเล่ม ๑๖**. กรุงเทพฯ : อรุณการพิมพ์, ม.ป.ป.

๑๐๐ ปี กรมราชองครักษ์ กรุงเทพฯ : ออฟเซ็ทครีเอชั่น, ๒๕๔๔.

"๕๐ ปี สงครามโลกครั้งที่ ๒". **สารคดี** ๑๒๖ (สิงหาคม ๒๕๓๘).

อมร แนวมาลี, พลอากาศเอก "หนังสือที่ กห ๐๖๘๑/๕๐ เรื่อง บทความ จอมพล ป. พิบูลสงคราม กับการพัฒนากองทัพอากาศ" (๑๓ มกราคม ๒๕๔๐).

อุดม ประมวลวิทย์. **๕๐ กษัตริย์ไทย**. พระนคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๐๘.

เอกกษัตริย์อัจฉริยะ กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๔๐.

เอกสารการแสดงแสงเสียงเฉลิมพระเกียรติ ๑๐๐ ปี ร.๗ ระหว่าง ๑๑ - ๑๙ ธ.ค. ๒๕๓๖. ม.ป.ท., ม.ป.ป.

Joaquim de Campos. "Early Portuguese Account of Thailand". Journal of Siam Society, xxx II, PT.I, ๑๙๔๐.

คณะกรรมการดำเนินงานจัดทำหนังสือเทิดพระเกียรติจอมทัพไทย

คณะที่ปรึกษา

พลโท รวมศักดิ์ ไชยโกมินทร์	อดีตแม่ทัพภาคที่ ๓
นาวาอากาศเอก อาวุธ เงินชูกลิ่น	อธิบดีกรมศิลปากร

คณะกรรมการดำเนินงาน

ประธานกรรมการ

พลเอก สัมพันธ์ บุญญานันต์	ปลัดกระทรวงกลาโหม

รองประธานกรรมการ

พลอากาศเอก พีระไพศาล รัตนทัศนีย	อดีตรองปลัดกระทรวงกลาโหม
พลเอก อู้ด เบื้องบน	รองปลัดกระทรวงกลาโหม
พลอากาศเอก อมฤต จารยะพันธุ์	รองปลัดกระทรวงกลาโหม
พลเอก อุทัย ชินวัตร	รองปลัดกระทรวงกลาโหม
พลเรือเอก ไกรเทพ ภมรบุตร	รองปลัดกระทรวงกลาโหม
พลเอก ประกิต ศิริพันธ์	เจ้ากรมเสมียนตรา

กรรมการ

พลเอก สุธี จรูญพร	อดีตเจ้ากรมพระธรรมนูญ
พลเอก ชูชาติ สุขสงวน	เจ้ากรมพระธรรมนูญ
พลเอก บุญสร้าง เนียมประดิษฐ์	ผู้อำนวยการสำนักนโยบายและแผนกลาโหม
พลเอก สมชาติ สถลนันทน์	ผู้อำนวยการสำนักงบประมาณกลาโหม
พลเอก ปกครอง นาถเสวี	อดีตผู้อำนวยการศูนย์การอุตสาหกรรม ป้องกันประเทศและพลังงานทหาร
พลเอก ทวีป จันทรโรจน์	ผู้อำนวยการศูนย์การอุตสาหกรรม ป้องกันประเทศและพลังงานทหาร
พลเอก แวน อานันท์	ที่ปรึกษาพิเศษสำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม
พลเอก วิจิตร ชัยฤกษ์	ที่ปรึกษาพิเศษสำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม
พลโท ยืนยง ศรีดามา	เจ้ากรมการเงินกลาโหม
พลโท วิทยา ทับแสง	ผู้อำนวยการสำนักงานวิจัยและพัฒนาการทหารกลาโหม
พลโท ราม บุญครอง	ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนากิจการอวกาศกลาโหม
พลโท บุญชัย ถาวรเศรษฐ	ผู้ทรงคุณวุฒิพิเศษสำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม
พลโท ผ่านโผน อินทรทัต	ผู้ทรงคุณวุฒิพิเศษสำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม
พลโท ชัยวัฒน์ ทองปาน	ผู้ทรงคุณวุฒิพิเศษสำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม
พลโท ประวิทย์ เฉลิมสุข	หัวหน้านายทหารประสานภารกิจทางทหารกับ สภาความมั่นคงแห่งชาติ สำนักนโยบายและแผนกลาโหม/ อดีตเลขานุการสำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม

นางสาวขนิษฐา วงศ์พานิช	ผู้อำนวยการหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร
นางสมศรี เอี่ยมธรรม	ผู้อำนวยการกองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร
พลตรี เฉลิมพล เรืองสวัสดิ์	ผู้ทรงคุณวุฒิกองทัพบก
พลตรี วิทยา บุญญาจันทร์	เลขานุการสำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม

กรรมการและเลขานุการ

พลตรี วัชระ อักษรศรี	ผู้ช่วยเจ้ากรมเสมียนตรา

กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

พลตรี ประวิทย์ ภักดีอาษา	ผู้อำนวยการสำนักงานสนับสนุน กรมเสมียนตรา
พันเอก สกุณชัย ศิริเรือง	ผู้อำนวยการกองกลาง สำนักงานสนับสนุน กรมเสมียนตรา

คณะอนุกรรมการจัดหาข้อมูล

ประธานอนุกรรมการ

พลโท อภิชัย ไวรักษ์สัตว์	รองเจ้ากรมเสมียนตรา
พลโท อาคม รักสำหรวจ	ผู้ทรงคุณวุฒิพิเศษสำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม/ อดีตรองเจ้ากรมเสมียนตรา

รองประธานกรรมการ

พลตรี วัชระ อักษรศรี	ผู้ช่วยเจ้ากรมเสมียนตรา
พลตรี จุมภฏ ศรีธรรม	ผู้ทรงคุณวุฒิสำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม/ อดีตผู้ช่วยเจ้ากรมเสมียนตรา

อนุกรรมการ

พลตรี โปรยรักษ์ พลอยสีงาม	ผู้ชำนาญการสำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม
พลตรี หญิง วิภาสิริ จินตสุวรรณ	ผู้ทรงคุณวุฒิกองทัพบก
พันเอก ปัญญาวุฒิ พยัคฆนิธิ	ประจำสำนักงานวิจัยและพัฒนาการทหารกลาโหม
นาวาเอก กฤษฎา วัฒนกูล	ผู้อำนวยการกองประวัติศาสตร์และพิพิธภัณฑ์ทหาร
นาวาเอก ญาดา เนตรเจริญ	ผู้อำนวยการกองประวัติศาสตร์ กรมยุทธการทหารเรือ
นาวาอากาศเอก ประโยชน์ ปานสกุล	หัวหน้ากองประวัติศาสตร์และพิพิธภัณฑ์ทหาร กรมสารบรรณทหารอากาศ
พันเอก หญิง สุณิสา เขตตะสิริ	ผู้ช่วยผู้อำนวยการกองประวัติศาสตร์และ พิพิธภัณฑ์ทหาร กรมยุทธศึกษาทหาร
นาวาอากาศตรีหญิง พิกุล แสงจันทร์	หัวหน้าฝ่ายประวัติศาสตร์ กองประวัติศาสตร์ และพิพิธภัณฑ์ทหาร กรมสารบรรณทหารอากาศ

นาวาอากาศเอก ประโยชน์ ปานสกุล	หัวหน้ากองประวัติศาสตร์และพิพิธภัณฑ์ทหาร กรมสารบรรณทหารอากาศ
พันเอก หญิง สุณิสา เขตตะสิริ	ผู้ช่วยผู้อำนวยการกองประวัติศาสตร์และพิพิธภัณฑ์ทหาร กรมยุทธศึกษาทหาร
นาวาอากาศตรีหญิง พิกุล แสงจันทร์	หัวหน้าฝ่ายประวัติศาสตร์ กองประวัติศาสตร์และพิพิธภัณฑ์ทหาร กรมสารบรรณทหารอากาศ
เรือโทหญิง ศรัญญา ศาสโนปถัมภ์	ประจำแผนกประวัติการทหารเรือ กองประวัติศาสตร์ กรมยุทธการทหารเรือ
นางสาวสุทธิพันธ์ ขุทรานนท์	นักอักษรศาสตร์ ๘ ว. กลุ่มงานประวัติศาสตร์ กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร

อนุกรรมการและเลขานุการ

พลตรี วัชระ อักษรศรี	ผู้ช่วยเจ้ากรมเสมียนตรา/ อดีตผู้อำนวยการสำนักงานสนับสนุน กรมเสมียนตรา
พลตรี ประวิทย์ ภักดีอาษา	ผู้อำนวยการสำนักงานสนับสนุน กรมเสมียนตรา

อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

พลตรี ธีระ บูรณกสิพงษ์	ผู้ทรงคุณวุฒิสำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม/ อดีตผู้อำนวยการกองกลาง สำนักงานสนับสนุน กรมเสมียนตรา
พันเอก สกุณชัย ศิริเรือง	ผู้อำนวยการกองกลาง สำนักงานสนับสนุน กรมเสมียนตรา

คณะอนุกรรมการจัดทำหนังสือ

ประธานอนุกรรมการ

พลโท สุนทร ฮีสวัสดิ์	รองผู้อำนวยการสำนักงบประมาณกลาโหม

รองประธานอนุกรรมการ

พลเรือตรี ประสาน ประสานพานิช	ผู้ช่วยผู้อำนวยการสำนักงบประมาณกลาโหม

อนุกรรมการ

พลตรี หญิง คนึงนิจ พึ่งแย้ม	ผู้ช่วยเจ้ากรมการเงินกลาโหม
พันเอก วีระเดช จิตต์คันธา	รองผู้อำนวยการสำนักตรวจบัญชีกลาโหม
พันเอก ประกอบ ศรีพรหมา	ประจำสำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม/ อดีตนักวิชาการพิเศษ ศูนย์การอุตสาหกรรมป้องกันประเทศและพลังงานทหาร
พันเอก ชรัณ ไตรบุตร	รองผู้อำนวยการกองกลาง ศูนย์การอุตสาหกรรม ป้องกันประเทศ และพลังงานทหาร

อนุกรรมการและเลขานุการ

พลโท ประวิทย์ เฉลิมสุข	หัวหน้านายทหารประสานภารกิจทางทหารกับสภาความมั่นคงแห่งชาติ สำนักนโยบายและแผนกลาโหม/อดีตเลขานุการสำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม
พลตรี วิทยา บุญญาจันทร์	เลขานุการสำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม

อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

พันเอก เดชา เหมกระศรี	ผู้อำนวยการกองประชาสัมพันธ์สำนักงานเลขานุการ สำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม

คณะบรรณาธิการ

พลโท อภิชัย ไวรักษ์สัตว์	รองเจ้ากรมเสมียนตรา
พลตรี ฉัตรชัย พินิตตานนท์	รองผู้อำนวยการสำนักงานวิจัยและพัฒนาการทหารกลาโหม
พลตรี วัชระ อักษรศรี	ผู้ช่วยเจ้ากรมเสมียนตรา
พันเอก ผดุงศักดิ์ กลั่นเสนาะ	รองผู้อำนวยการสำนักงานสนับสนุน กรมเสมียนตรา
พันเอก สกุณชัย ศิริเรือง	ผู้อำนวยการกองกลาง สำนักงานสนับสนุน กรมเสมียนตรา
พันเอก ศราวุธ ประทุมโทน	รองผู้อำนวยการกองแผนการกำลังพล กรมเสมียนตรา
นาวาอากาศเอก หญิง อัจฉรีย์ ศรีรัฐ	ประจำกรมเสมียนตรา
พันเอก สักรินทร์ วิไลรัศมี	ประจำกรมเสมียนตรา
นาวาเอกหญิง สุขุมาล ปุนนจิต	ประจำกรมเสมียนตรา
นาวาเอกหญิง ปิยนาฏ จินตณวิชญ์	ผู้ช่วยผู้อำนวยการกองกลาง สำนักงานสนับสนุน กรมเสมียนตรา
พันโท พรเพิ่ม โพธิผละ	ประจำกองกลาง สำนักงานสนับสนุน กรมเสมียนตรา
พันโทหญิง รัชนี เล็กนิมิตร	หัวหน้าแผนกยศ กองการปกครอง สำนักงานกำลังพล กรมเสมียนตรา
นาวาอากาศตรีหญิง รัชดา บูรณกสิพงษ์	ประจำแผนกการออมทรัพย์ กองสวัสดิการ สำนักงานสนับสนุน กรมเสมียนตรา
ร้อยโท ธนากร พัฒนพิทักษ์	ประจำแผนกเก็บเอกสารและห้องสมุด กองกลาง สำนักงานสนับสนุน กรมเสมียนตรา
ร้อยโทหญิง อุไรวรรณ หอมฉิมเจริญ	ประจำแผนกพิธีการ กองกลาง สำนักงานสนับสนุน กรมเสมียนตรา
ร้อยโท หญิง สริณยา อาจหาญ	นายทหารสารบรรณและธุรการ กองระเบียบการ กรมเสมียนตรา
เรือโทหญิง อัจฉรียา มินต์วงษ์	ประจำแผนกเก็บเอกสารและห้องสมุด กองกลาง สำนักงานสนับสนุน กรมเสมียนตรา
เรืออากาศโทหญิง นิธิมา บุญมา	นายทหารสารบรรณและธุรการ กองสวัสดิการ สำนักงานสนับสนุน กรมเสมียนตรา

ฝ่ายธุรการ

เรือเอก ชิดชนก นาคน้อย	ประจำแผนกเก็บเอกสารและห้องสมุด กองกลาง สำนักงานสนับสนุน กรมเสมียนตรา
ร้อยเอกหญิง สุชญา เอี่ยมประภา	ประจำแผนกรับส่ง กองกลาง สำนักงานสนับสนุน กรมเสมียนตรา
ร้อยเอกหญิง จิราวรรณ ธนะฤทธิโรจน์	ประจำแผนกโต้ตอบ กองกลาง สำนักงานสนับสนุน กรมเสมียนตรา
ร้อยโทหญิง รัชดาพร สายประเสริฐ	ประจำแผนกเก็บเอกสารและห้องสมุด กองกลาง สำนักงานสนับสนุน กรมเสมียนตรา
จ่าสิบเอก บรรจบ แพรวัฒนะสุข	เสมียนแผนกพิธีการ กองกลาง สำนักงานสนับสนุน กรมเสมียนตรา
จ่าสิบเอก สยามพล ภักดีพันธุ์พัฒนะ	เสมียนแผนกเก็บเอกสารและห้องสมุด กองกลาง สำนักงานสนับสนุน กรมเสมียนตรา
จ่าสิบเอกหญิง วรพรรณ กลิ่นหอม	เสมียนแผนกเก็บเอกสารและห้องสมุด กองกลาง สำนักงานสนับสนุน กรมเสมียนตรา
พันจ่าอากาศเอก หยด ภักดีพันธุ์พัฒนะ	เสมียนแผนกเก็บเอกสารและห้องสมุด กองกลาง สำนักงานสนับสนุน กรมเสมียนตรา
พันจ่าอากาศเอก พัฒนา ประดิษฐสาร	เสมียนสำนักงานสนับสนุน กรมเสมียนตรา
พันจ่าเอกหญิง ยศยุพา ด้วงรักษา	เสมียนแผนกเก็บเอกสารและห้องสมุด กองกลาง สำนักงานสนับสนุน กรมเสมียนตรา
สิบเอก นพดล จันทร	เสมียนกองกลาง สำนักงานสนับสนุน กรมเสมียนตรา
สิบเอก กิตติศักดิ์ ดวงเพชร	เสมียนแผนกเก็บเอกสารและห้องสมุด กองกลาง สำนักงานสนับสนุน กรมเสมียนตรา
สิบเอก สนั่น ตุ้มโหมด	เสมียนแผนกเก็บเอกสารและห้องสมุด กองกลาง สำนักงานสนับสนุน กรมเสมียนตรา
สิบเอกหญิง สมปอง เมฆานวกุล	เสมียนแผนกโต้ตอบ กองกลาง สำนักงานสนับสนุน กรมเสมียนตรา
นางพจนีย์ งามนิมิตร์	พนักงานธุรการชั้น ๑ แผนกรับส่ง กองกลาง สำนักงานสนับสนุน กรมเสมียนตรา

เทิดพระเกียรติจอมทัพไทย

หน่วยงานที่จัดทำ สำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม
กำกับดูแล พลอากาศเอก อมฤต จารยะพันธุ์
พลเอก ประกิต ศิริพันธ์
พลตรี ฉัตรชัย พินิตตานนท์
พลตรี วัชระ อักษรศรี
ประสานงาน พลเอก ปรีชา รุ่งสว่าง
พลโท สุนทร ฮีสวัสดิ์
พลเรือตรี ประสาน ประสานพานิช
พันโท พรเพิ่ม โพธิผละ
พันโท แรงภูมิ เหมะทัพพะ
จัดทำรูปเล่ม สำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม
บรรณาธิการ พลโท อภิชัย ไวรักษ์สัตว์
พลตรี ฉัตรชัย พินิตตานนท์
พิมพ์ที่ ห้างหุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์
จำนวน 5,000 เล่ม
(สงวนลิขสิทธิ์)

355.009593 สำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม
เทิดพระเกียรติจอมทัพไทย
/สำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม.
--กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์, 2546.
582 หน้า : ภาพประกอบ
ISBN 974-7074-39-7
1. การทหาร--ไทย.
2. กษัตริย์และผู้ครองนคร.
I ชื่อเรื่อง

แหล่งข้อมูล/ภาพ

- สำนักพระราชวัง สำนักราชเลขาธิการ
- กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ
- สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี
- สำนักบรรณาสาร สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
- กระทรวงเกษตรและสหกรณ์
- อาจารย์พิมาน แจ่มจำรัส รองคณบดีคณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกริก
- นิตยสารสารคดี
- หนังสือสงครามประวัติศาสตร์ชาติไทย

บุคคลผู้สนับสนุนการจัดทำหนังสือ

- พลตรี ถวิล อยู่เย็น ที่ปรึกษางานด้านประวัติศาสตร์และพิพิธภัณฑ์ทหารกองทัพบก
- คุณหญิง กุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ
- ผู้ช่วยศาสตราจารย์ โชษิตา มณีใส อาจารย์ประจำคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- คุณกนกวลี ชูชัยยะ ผู้อำนวยการกองวิทยาศาสตร์ ราชบัณฑิตยสถาน ในพระบรมมหาราชวัง

ขบวนทหารเดินผ่านศาลาว่าการยุทธนาธิการใน

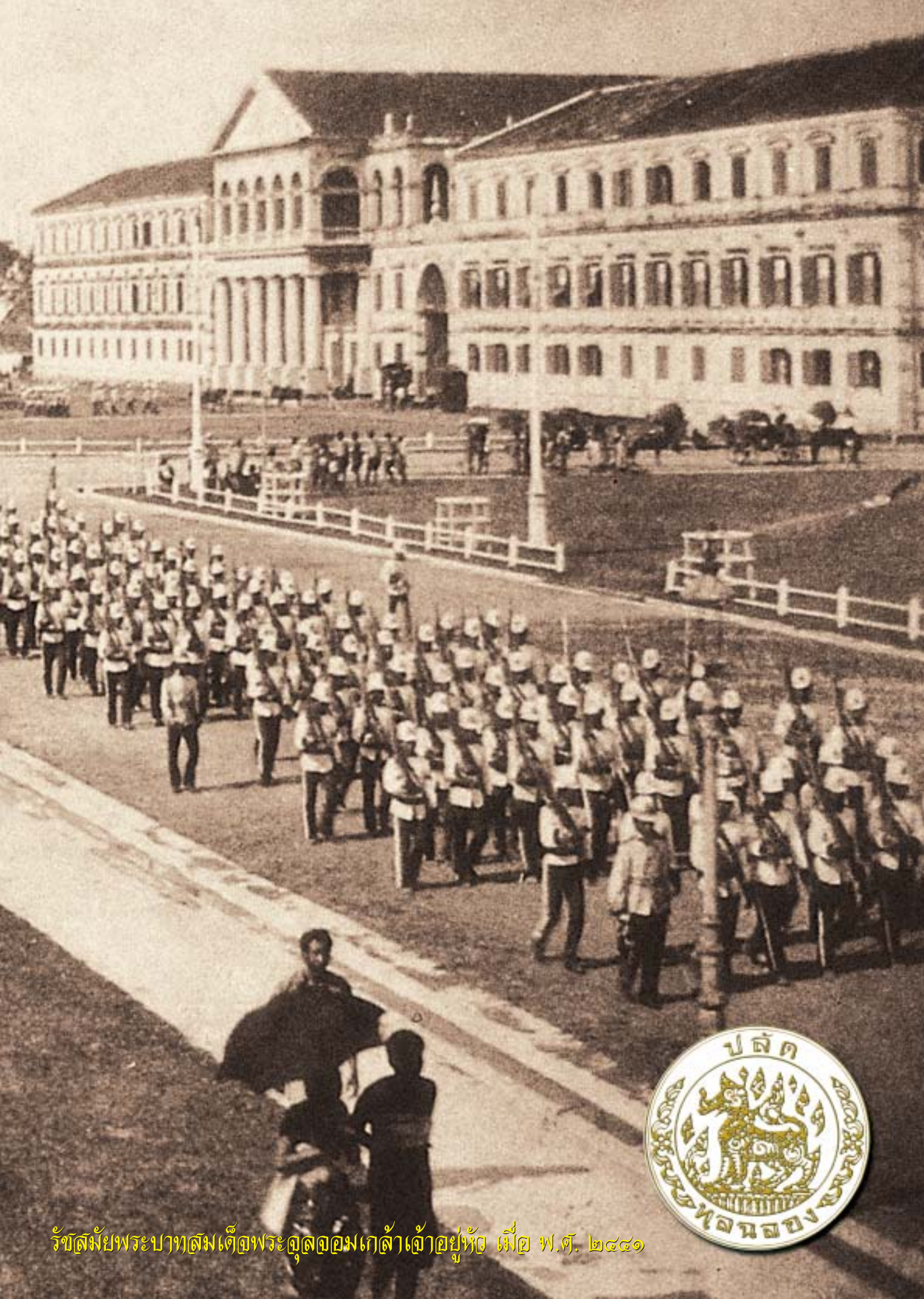

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๑

